

АНТОАН ДЪО СЕНТ-ЕКЗЮПЕРИ ЦИТАДЕЛА

Превод от френски: Росица Василева, 1995

chitanka.info

БЕЛЕЖКА НА ФРЕНСКИТЕ ИЗДАТЕЛИ

Първите страници на това произведение са написани през 1936 година. Те започват така: „Бях владетел на берберите и се прибирах у дома. Току-що бях присъствал на стригането на хилядите овце от бащиното ми наследство. Там те не носят онези звънчета, които разливат своя благослов от планинските склонове до звездите. Гласът им наподобява само ромон на течаща вода, а единствено тази музика ни успокоява, нас, обсадените от жаждата...“ Рамката на творбата остава непроменена, макар че тонът не запазва същата дистанция.

Дрийо Ларошел и Кремийо, на които Сент-Егзюпери прочита първите страници, се отнасят резервирано. За тях Сент-Егзюпери е поетът на действието, мъжествен писател, от когото светът очаква нови разкази за приключения. Поради скромността си, Сент-Егзюпери бил чувствителен към критиката. Той, който се интересува преди всичко от приключенията на духа, се прибира много потиснат след това четене, разтревожен дали не е поел погрешен и неподходящ за него път.

Споменът за живота му в Сахара вдъхновява мисълта му и го насърчава да избере пустинята за място на действие на своите размишления.

Ако разглеждаме творчеството на Сент-Егзюпери в неговата цялост, оставаме поразени от това неотстъпно движение, което го отвежда от романната форма на „Южна поща“ до оголената форма на „Цитадела“. Нравственото безпокойство на автора постепенно завладява текстовете му, отстранявайки всякакви литературни ефекти. Все пак персонажите се запазват. Сент-Егзюпери признава необходимостта от притчата, но — доколкото този термин остава свързан с Новия завет — без двойственото време на образа и на представянето.

Винаги въплътена в образи, неговата етична концепция се търси единствено вътре в един вече създаден „език“. Сент-Егзюпери никога не подхвърля на съмнение необходимостта на света, формирал този

тип човек. Човекът, който носи отговорност към другите в качеството му на съставна част от този свят. Защото ако желае независимостта на духа, той не приема човек да е безотговорен по отношение на своята общност:

„... Тъй като ти искаш да бъдеш здраво закрепен, натежал от права и задължения, и отговорен, ала не поемаш човешко бреме в живота, като бремето на зидаря на строеж, нает от някой господар на роби. Ето те празен, ако станеш изменник.“

В стремежа си да установи условията, които създават един живот, изпълнен с пламенно усърдие, Сент-Егзюпери изследва основните етапи, които свързват човека с Бога: семейството, домът, занаятът, човешката общност и превръщането им чрез усилието в едно величие, което ги надвишава. „Човек иска да даде смисъл на своя удар с мотика.“ Ала какво предлага той на човека, за да натовари със смисъл неговия удар с мотика? Предлага само едно трансцендентно движение на човека към Бога в противовес на статичното притежание и наслаждаване. Още в „Нощен полет“ той формулира мисълта си: да замениш тленното си тяло... Повтаря я в „Цитадела“: „Нещо станало ли е, обущарю, от какво си толкова весел? Но не изслушах отговора, тъй като знаех, че той ще сбърка и ще заговори за спечелените пари, за вечерята, която го чакаше, или за почивката. Той и не подозираше, че щастието за него бе да се преобразява в златовезани чехли.“ Този образ на замяната постоянно се повтаря: „Така те бяха се трудили цял живот за едно неоползотворимо богатство, бяха се заменили напълно за тази скъпоценна бродерия...“

Чрез тази единствена концепция Сент-Егзюпери отрича всяка система, която би издигнала материалното благосъстояние в своя единствена цел.

Хуманизмът му позволява на хора с най-противоположни възгледи от политически или социален характер да се осланят на него в полемиките си или да се позовават на творчеството му в подкрепа на своите тези.

Отсега нататък подобни приблизителни оценки на мисълта му ще бъдат невъзможни. В „Цитадела“ Сент-Егзюпери се връща неуморно към основните си теми, сякаш се е боял, че може да се получат недоразумения в интерпретацията на убежденията му. За да докаже учението си, той го „накъсва“ с толкова примери, колкото

успява да намери. Така че, ако човек поиска да използва някой цитат, ще може, разбира се, да го извади от контекста и да го размахва като мото, ала поради факта, че Сент-Егзюпери не е оставил в неяснота никое от убежденията си, вече няма да е толкова лесно да се заемат цитати от него в подкрепа на някой политически или морален постулат.

Посмъртното си произведение Сент-Егзюпери оставя в състояние, което сам нарича „необработен къс руда“ Когато го питали кога ще бъде отпечатана тази творба, той отговарял, смеейки се: „Аз няма да я довърша никога... Тя е мое посмъртно произведение!“

При заминаването си за Съединените щати през декември 1940 година Сент-Егзюпери взема със себе си няколко машинописни страници, други ръкописни, представляващи около петнадесетина глави от настоящата творба. Някои от тези поправени глави имали почти окончателна форма, а именно „Дворецът на моя баща“, „Осъдената“, „Жените“ но те не притежавали дидактическата сила на тези, които щели да последват. Те са били създадени в по-лесно време, когато духовният хаос, не тъй очевиден, не го принуждавал така силно да почувствува необходимостта да изрази нравствените си убеждения.

Войната, поражението, което преживява, разделението на неговите съотечественици и събитията, на които става свидетел в Съединените щати, изменят хода на размислите му и насочват етиката му към една социална конструкция.

В началото на 1941 година Сент-Егзюпери напуска Ню Йорк, за да отиде на лечение в Калифорния. По време на възстановяването си той си води бележки и работи върху структурата на „Цитадела“

При завръщането си в Ню Йорк той написва първата част на „Боен пилот“, разказ за спомените му от една мисия над Арас, после прекъсва.

В една епоха, когато партизанските страсти увеличават объркването на идеите, когато повечето хора изискват лозунги и бойни викове, Сент-Егзюпери желае ясно и разбираемо да предаде убежденията, които ръководят мислите и постъпките му.

„Кредото“, което съставлява финала на „Боен пилот“, бележи прехода от предишния му стил към този, който от този момент нататък е най-естествен за него — стилът на посмъртната му творба.

Неразбирането, което среща у някои французи, клеветите по негов адрес превръщат тези години на изгнание в най-жестоките в живота му.

Без горчивина или гняв Сент-Егзюпери излага собственото си положение: „Този певец, обвинен, че пее фалшиво, тъй като пееше с патос в разпокъсаната империя и така възпяваше един мъртъв Бог...“ Той никога няма да каже нищо срещу неприятелите си, но ще напише за берберските изгнаници: „Дебнеха се едни други като кучета край копанята“, и за себе си: „... оставайки извън фалшивите спорове в моето непоправимо изгнание, не бях нито за едните срещу другите, нито за вторите срещу първите, издигнал се над кланове, партии, съзаклятнически фракции, воюващ единствено за дървото срещу частите на дървото и за частите на дървото в името на дървото; кой ще възрази против мен?“

По такъв начин, макар че „Цитадела“ не докосва читателя с изповедния тон на „Малкият принц“, разкрил душевната деликатност и нежност на Сент-Егзюпери, тази творба въпреки формата си не е подистанцирана от писателя и който би проследил по-отблизо житейската съдба на Сент-Егзюпери, би преоткрил в тези страници събитията, сблъсъците и постоянните величини в неговия живот.

Единството на „Цитадела“ се създава от гласа на централния персонаж, който се изразява в нея. По време на първите си песни, още млад, този владетел се учи от баща си, господаря на империята, как да управлява хората. Скромен, той слуша и се просвещава от човека, който скоро ще му предаде властта. Върховен господар на свой ред, той наблюдава какво въодушевява или обезсърчава народа му, какво укрепва или разединява неговата империя.

По-скоро тонът, отколкото свързването на фактите поддържа непрекъснатостта на творбата. Някои не ще одобряват точно формата на това произведение, която може да се определи като библейска. Ние не смятаме, че от това следва да се вади заключение за някакво влияние на ориенталистките текстове върху Сент-Егзюпери. Едно естествено влечение на сърцето му го предразполагало към този стил. В моменти на силно вълнение той имал склонност да се изразява под формата на лиричен речитатив и когато обяснявал някое от любимите си схващания (например поддържането на качеството), се поставял по

отношение на темата си на дистанцията на владетеля от „Цитадела“, който наблюдава своя народ.

Тази творба, която представлява „сумата“ на Сент-Егзюпери и обхваща размислите му в течение на дълги години, достига до нас под формата на непълни чернови, в по-голямата си част нечетливи, и на деветстотин осемдесет и пет машинописни страници.

Сент-Егзюпери работел до късно през нощта, после, преди да си легне, диктувал на магнетофон написаното вечерта. На сутринта идвала секретарка да вземе лентите и се стараела възможно най-точно да запише продиктуваното. Но от тези деветстотин осемдесет и пет страници Сент-Егзюпери изчел само няколко. Той считал, че има още много да каже, преди да започне да съкращава, да поправя. Тестът не е стегнат и освен това съдържа множество фонетично допуснати грешки: омоними, грешки при свързване на думи и т.н. Читателят ще открие доста фрази с неясен смисъл, както и глави, които са просто различни версии на една и съща тема. Ние не счетохме за възможно да се поставим на мястото на Сент-Егзюпери, за да направим избор между тези глави или да поправим смисъла или изказа на някои изречения.

През март 1943 година Сент-Егзюпери заминава за Северна Африка. Оставят го на разположение на командването през август същата година. Веднага след това той полага неимоверни усилия отново да се зачисли на военна служба, ала едва през февруари 1944 година му се представя сгоден случай: научавайки за присъствието на генерал Ейкър в Неапол (американският генерал Ейкър командвал военновъздушните сили на средиземноморския театър на бойните действия, към който се числяла групата 2/33), Сент-Егзюпери пожелава на всяка цена да се срещне с него.

Благодарение на услужливостта на един приятел, той излита от Белия дом и отива в Неапол. Ще изпробва последния си шанс: каквото и да е, само не и връщане в Алжир.

В Неапол, пред командния пункт, чака да бъде приет от генерала с търпението и упоритостта, на които само той бил способен, когато силно желаел нещо. Главнокомандващият приема весело този оплешивяващ великан с посивели слепоочия, който като дете го умолявал да го остави да лети.

Така по американска заповед той успява да се завърне в групата 2/33. Генерал Ейкър му разрешава пет мисии. До края на юли той изпълнява осем и не престава да безпокои другарите си, предлагайки себе си като доброволец. За да запазят живота му, командирът на ескадрилата устройва заговор с други офицери да посветят Сент-Егз в тайната на дебаркирането на съюзническите войски в Южна Франция, с цел да му попречат да лети. Посвещаването било определено за 31 юли вечерта. Ала на 31 юли сутринта Сент-Егзюпери излита с разузнавателна мисия над Гренобъл и Анеси, близо до местата, където е прекарал детството си. Той толкова много настоявал да му поверят този полет...

Тръгнал съвсем спокоен, със самолет в пълна изправност, при великолепно време. Тъй като никакво съобщение от него не е било прието, смята се, че падането му е било бързо и предизвикано от атака на германски изстребител. Но той бил готов и напълно спокоен:

„Благоволи да ме приобщиш към себе си заради твоята слава, когато заспя в някоя долчина из тия пустинни пясъци, дето добре работих.“^[1]

Н.В. — През 1948 година, когато било съставено първото издание на „Цитадела“, издателите имали на разположение само един твърде несвършен машинописен текст. Сент-Егзюпери имал навика да работи през нощта. Нахвърлял твърде нечетливи чернови, после, преди да си легне, диктувал на магнетофон написаното вечерта, което на сутринта било записвано от секретарка така, както го е чула. През последните месеци от живота си той успял да поправи само малка част от многобройните грешки в тези текстове.

Едва десет години по-късно, през 1958 година, били възстановени черновите, представляващи ръкописите на това произведение. Сравняването на тези ръкописи с машинописните текстове показало, че Сент-Егзюпери променял толкова много пасажки по време на диктуването, че някои грешки останали завинаги неотстранени.

Все пак по-голямата част от грешките били поправени и ребусите разгадани. Този труден и продължителен труд за уточняването на текста е извършен и доведен докрай от Симон Ламблен, Пиер Шеврие и Леон Венселиус, на които държим да благодарим. Благодарение на техните усилия и старание за пръв път

имаме възможност да предложим на читателя текст, който може да се приеме за окончателен.

[1] Превод К. Константинов. — Бел.прев. ↑

I

Защото се нагледах на заблуди в милосърдието. Но ние, които властваме над хората, трябва да умеем да проникваме в сърцата им, за да даряваме с нашето благоволение само оня, който е достоен за уважение. И аз отказвам милосърдие към излаганите на показ рани, които терзаят женските сърца, отказвам го и на умиращите и на мъртвите. И зная защо.

По едно време, когато бях млад, изпитвах жал към просяците и техните язви. Наемах за тях лечители и купувах балсами. Керваните ми докарваха от един остров мехлеми на златна основа, които закърпват кожата върху тялото. Така постъпвах до деня, в който разбрах, че зловонието за тях е рядък лукс, и ги залових скришом да се разчесват и да посипват с птичи тор раните си като стопанина, който тори земята, за да изтръгне от нея най-обилни плодове. С гордост си показвах един другиму гангрениите, поласкани от получените дарове, защото оня, който бе спечелил най-много, се издигаше в собствените си очи до ранга на първожрец, изложил за поклонение най-красивия идол. Ако склонявах да идат при моя лекар, то беше с надеждата, че тяхната язва ще го изуми със зловонието и големината си. И размахваха чуканите си, за да си извоюват място в света. Те приемаха грижите като оказана чест и поднасяха крайниците си за промивките, които ги ласкаеха, но щом оздравееха, изведнъж откриваха, че са изгубили значението си, че са лишени от най-важното, което са имали, след като не подхранват болестта с тялото си, че са станали непотребни, и тутакси се заемаха да възкресят тази язва, която бе живяла от плътта им. И отново нагиздени с нея, горди и самодоволни, пак поемаха с просешка паница в ръка пътя на керваните и в името на нечистоплътния си бог изнудваха пътниците.

По едно време изпитвах жал към мъртвите. Мислех, че оня, когото изоставях в родната му пустиня, гасне в отчайваща самота, но не бях прозрял, че самотата никога не спохожда умиращите. Все още не се бях сблъсквал с тяхното презрение. Но съм виждал как егоистът

или скъперникът, същия, който бе надавал викове, че е ограбен, стигнал последния си час, моли да съберат край него всички близки от къщата и после с презрително безразличие поделя имуществото си като дребни детски играчки. Виждал съм тежко ранения страхливец, същия, който би вил, за да призовава на помощ при най-малката опасност, но усетил, че е вече прекършен, отклонява всяка чужда подкрепа, ако тази подкрепа излага на риск неговите другари. Ние приветстваме подобна саможертва. Но и там аз открих само скрита проява на презрението. Познавам оня, който дели водата в манерката си, когато вече сам съхне от слънцето, или къшея хляб, когато умира от глад. И това е преди всичко така, защото той вече не изпитва нужда от нищо и потънал в царствено неведение, предоставя другиму този кокал за гложгане.

Виждал съм жените да оплакват мъртвите воители. Но ние самите сме ги измамили! Ти си виждал как се завръщат оцелелите, прославени и дотегливи, проглушаващи света с подвизите си, донесли като залог за поетия риск смъртта на другите — смърт, която те наричат страшна, защото би могла да постигне и тях. Така и аз в моята младост харесвах този ореол от саблени удари около челото си, получени от други в битките. Връщах се, размахвайки като знаме мъртвите си другари и ужасяващото им отчаяние. Но избраникът на смъртта, зает да бълва кръвта си или да крепи вътрешностите си, открива сам истината: че ужас от смъртта няма. Собственото му тяло се превръща в ненужно сечиво, вече негодно за употреба, и той се отказва от него. Едно разрушено тяло, разкрило се в своето пълно износване. И ако това тяло е жадно, умиращият вижда в него само повод за жажда, от която би предпочел да се освободи. И стават ненужни всички блага, служили за украса, храна и прослава на тази полуотчуждена плът, която е вече само лично притежание, както привързаното за кола магаре.

Тогава започва агонията — люшкане на едно съзнание, първо изпразвано, после преизпълвано от вълните на паметта. Те прииждат и се отдръпват като прилива и отлива, носят и отнасят обратно всички запаси от образи, всички черупки на спомена, всички раковини на всички чути гласове. Надигат се и отново обливат водораслите на сърцето и ето ги, съживени, всички минали нежности. Но равноденствието подготвя своя окончателен отлив, сърцето е празно, вълната и притежанията ѝ се връщат в Бога.

Разбира се, виждал съм и хора, които избягват смъртта, предварително решени да ѝ се противопоставят. Но не се заблуждавайте — никога не съм виждал уплашен този, който умира.

Защо тогава да ги оплаквам? Защо да си губя времето в плач по кончината им? Твърде добре съм опознал съвършенството на мъртвите. Докосвал ли съм се до нещо по-ефирно от смъртта на онази пленница, с която ощастливиха шестнадесетте ми години — когато ми я доведоха, тя вече се готвеше да умре, дишаше учестено и сподавяше кашлицата си в дрехата, в края на своя бяг, като изнемогващата вече газела, но без да го знае, понеже обичаше да се усмихва. А тази усмивка беше полъх над река, следа от блян, лебедова диря и от ден на ден ставаше все по-пречистена, по-скъпоценна и по-трудно съхранима, докато се превърна в проста, съвършено чиста линия, щом лебедът отлетя.

Както и смъртта на моя баща. Моят баща, завършен и превърнал се в камък. Разказват, че косите на убиеца побелели, когато камата му, вместо да изпразни съсъда на това тленно тяло, го преизпълнила с нечовешко величие. Убиецът, спотаен в царските покои, лице в лице не с жертвата си, а с исполинския гранит на един саркофаг, хванат в клопката на безмълвието, което сам е причинил, бил открит призори проснат по очи само поради неподвижността на мъртвия.

Така баща ми, изпратен без време от цареубиеца във вечността, изпусайки дъха си, спря дъха на другите в продължение на три дни. И то до такава степен, че езиците се развързаха и сломените рамене се изправиха едва когато го предадохме на земята. Но в нашите очи той беше тъй внушителен — той, който не управляваше, а тежеше на мястото си и остави диря след себе си, — че докато го спускахме в гроба с проскързващите въжета, мислехме, че не полагаме труп, а прибираме запас в погребя. Увиснал, той тежеше като първата плоча на храм. И ние не го погребяхме, а го запечатахме в земята, най-сетне станал това, което е — тази каменна основа.

Тъкмо той, който никога не свеждаше поглед, ми показва смъртта и ме застави в младостта ми да я гледам право в лицето. Моят баща водеше потеклото си от орлите.

Това се случи през прокълнатата година, онази, която нарекоха „Слънчевият пир“, понеже слънцето тази година разшири пустинята. Лъчите му грееха над пясъците сред костите, изсъхналите бодили,

прозрачните кожи на умрелите гущери и онази камилска трева, станала жилава като конска грива. Слънцето, благодарение на което се изграждаха стебълцата на цветята, само бе умъртвило своите създания и се бе възцарило над разпръснатите им трупчета като дете сред играчките, които е изпочупило.

То пресуши даже подпочвените запаси и изпи водата на малкото кладенци. Изсмука дори позлатата на пясъците, които така опустяха, така побеляха, че ние нарекохме тази местност Огледалото. Защото и огледалото е също тъй празно и образите, които го изпълват, са безтегловни и нетрайни. Защото огледалото понякога изгаря очите подобно на соленото езеро.

Ако се заблудят и попаднат в този капан, който никога не връща плячката си, камиларите отначало не го разпознават, тъй като нищо не го отличава, и продължават да влачат като сянка под слънцето призрачното си присъствие. Затънали в този клей от светлина, те мислят, че напредват; вече погълнати от вечността, мислят, че живеят. Продължават да водят напред кервана си там, където никое усилие не надмогва инерцията на пространството. Движейки се към един несъществуващ кладенец, те се радват на хладината на здрача, макар тя отсега нататък да е само ненужна отсрочка. Може би се оплакват — о, наивници! — от бавните нощи, когато нощите ще минат над тях като трепкане на клепачи. И ругаещи се с гърлените си гласове заради някоя дребна несправедливост, те не знаят, че за тях вече е въздадена сетната справедливост.

Мислиш, че тук един керван напредва? Пропусни двадесет века и ела да видиш!

Стопени във времето и превърнати в пясък — видения, изпити от огледалото — така аз самият ги бях открил, когато баща ми ме взе на седлото и ме понесе, за да ми покаже смъртта.

— Там — каза той — имаше кладенец.

На дъното на един от онези отвесни комини, които отразяват — толкова са дълбоки — една-единствена звезда, даже калта се беше втвърдила и отразената звезда беше угаснала. И тъй, отсъствието на една-единствена звезда стига, за да прекатури кервана по пътя му така сигурно, както някоя засада.

Край тесния отвор като край прекъсната пъпна връв хора и животни напразно се бяха прилепили, за да изтръгнат от земните недра

вода за кръвта си. Най-хладнокръвните, спуснати с въже до дъното на тази бездна, напразно бяха драскали с нокти втвърдената кора. Подобно живо забодено насекомо, разпиляло в предсмъртно пърхане наоколо си коприната и златния пращец на крилцата си, керванът, прикован към земята от един-единствен пресъхнал кладенец, почваше вече да побелява в неподвижността на строшените впрягове, изтърбушените сандъци, диамантите, изсипани като чакъл, и тежките кюлчета злато, заривани от пясъка.

И както ги разглеждах внимателно, баща ми заговори:

— Виждал си сватбения пир, когато и гости, и влюбени вече са се оттеглили. Зората изтъква безпорядъка, който са оставили. Строшените делви, преобърнатите маси, угасналата жарава — всичко пази отпечатъка на застинала веселба. Но разчитайки тези следи — каза баща ми, — ти не ще узнаеш нищо за любовта.

— И да претегля, и да разгръща книгата на Пророка — продължи той, — и да се спира на рисунъка на буквите или на позлатата на орнаментите, неграмотният пропуска същността, която не е безполезният предмет, а божествената мъдрост. Както същността на свещта не е восъкът, който оставя следи, а светлината.

И тъй като аз треперех пред тези остатъци от пиршеството на Бога, изправен с лице сред широтата на пустинно плато, подобно на плочите за древните жертвоприношения, баща ми добави:

— Същността не се вижда сред пепелта. Не се спирай повече над тези останки. Тук няма нищо, освен завинаги затънали талиги поради липса на водачи.

— Тогава — извиках аз — кой ще ме научи?

Баща ми отвърна:

— Същността на кервана се открива, когато той се разпада. Забрави празния шум на думите и виж: ако пропадест се изпречи на пътя му, той заобикаля пропадестта, ако се издига скала, избягва я, ако пясъкът е прекалено ситен, търси другаде твърд пясък, но винаги следва все същата посока. Ако солта на някое солено езеро скърца под тежестта на товарите му, ти го виждаш как се вълнува, изтегля животните, пипнешком търси твърда основа, но скоро възстановява реда, пак в първоначално избраната посока. Ако някой впряг се повали, хората спират, събират строшените сандъци, товарят ги на друг впряг, затягат възела на скърцащото въже, за да ги прикрепят по-

добре, после пак поемат същия път. Понякога умира оня, който е служил за водач. Наобикалят го. Заравят го в пясъка. Спорят. После избутват друг на мястото на водача и отново се насочват по същата звезда. Така керванът се движи задължително в една направляваща го посока, той е тежък камък върху невидим наклон.

Веднъж градските съдии осъдиха млада жена, извършила някакво престъпление, да съблече под слънцето нежната обвивка на плътта си и заповядаха просто да я привържат на кол в пустинята.

— Ще ти покажа — каза баща ми — към какво се стремят хората.

И пак ме понесе.

Докато пътувахме, цялата светлина на деня проникна в нея и слънцето изпи прохладната ѝ кръв, слюнката ѝ, потта на подмишниците ѝ. Нощта припаднаше с краткото си милосърдие, когато пристигнахме, баща ми и аз, в подножието на забраненото плато, където, изплувала бяла и гола от основата на скалата, по-крехка от стебълце, подхранвано с влага, но отсега нататък откъснато от запасите мудни води, които пазят плътното си мълчание под земята, кършейки ръце като лозница, която вече пука сред пламъците, тя призоваваше Божията милост.

— Послушай я — промълви баща ми, — тя открива същността.

Но аз бях невръстен и малодушен:

— Тя може би страда — отвърнах му — и освен това може би се страхува...

— Тя е надмогнала — рече той — страданието и страха, които са болести на кошарата, присъщи на покорното стадо. Тя открива истината.

И я чух да оплаква себе си. В плен на необятната нощ, тя призоваваше лампата, запалена привечер у дома ѝ, стаята, която би я обгърнала отвред, и вратата, която плътно би се затворила зад нея. Предадена на необятното, невъплътено в някакъв определен образ, тя викаше детето, което човек целува преди да заспи и което олицетворява света. Оставена върху това пустинно плато на произвола на непознатия пътник, тя възпяваше стъпките на съпруга, които отекват вечер на прага, познати и вдъхващи сигурност. Изложена на безкрайността и лишена от възможността да се вкопчи в нещо, тя умоляваше да ѝ върнат дигите, които единствено позволяват

съществуването, къделята вълна, за да я разчепка, тази паница, за да я измие, тъкмо тази, това дете, за да го приспи, и никое друго. Тя призоваваше вечността на дома, устремена нагоре ведно с цялото село с една и съща молитва.

Когато главата на осъдената клюмна към рамото, баща ми пак ме взе на седлото. И ние се понесохме с вятъра.

— Ти ще чуеш — промълви той — ропота им довечера в шатрите и обвиненията им в жестокост. Но аз ще им натикам в гърлото опитите за бунт: аз изковавам човека.

Въпреки това отгатвах добротата на баща ми:

— Искам те да обичат — завършваше той — животворните води на изворите. И равната повърхност на зеления ечемик, простряла се като крипка върху напуканата гръд на лятото. Искам да прославят повторението на сезоните. Искам да се хранят като плодовете, които доузряват, с мълчание и време. Искам дълго да оплакват своите мъртви и дълго да почитат паметта им, защото наследството се предава бавно от едно поколение на друго и не искам те да изгубят меда си по пътя. Искам да приличат на маслиновото клонче. Онова, което чака. Тогава ще започнат да усещат могъщото разлюляване от Бог, което като повеи идва да изпита дървото. Бог ги повежда, после ги връща обратно от зората до нощта, от лятото до зимата, от избуялата нива до прибраното в хамбара зърно, от младостта до старостта, после от старостта до новородените деца.

И също както за дървото, ти нищо не научаваш за човека, ако го разпростреш във времето на неговия живот и го разделиш според различията. Дървото съвсем не е семенце, после стъбло, после гъвкав ствол, после мъртъв дънер. Не бива да го разглеждаш изолирано, за да го изучиш. Дървото всъщност е онова могъщество, което бавно се слива с небето. Както и ти, мой малък сине човешки. Бог склони да се родиш, да пораснеш, преизпълва те последователно с желания, с разкаяния, с радости и страдания, с гневни изблици и прошки, после те приема в лоното си. При все това ти не си нито този ученик, нито този съпруг, нито това дете, нито този старец. Ти си този, който непрестанно се самопостига. И ако съумееш да откриеш себе си като разлюляно маслиново клонче, здраво прикрепено към дървото, ще вкусиш в движенията си вечността. И всичко около теб ще придобие вечност. Вечен ще е пеещият извор, утолявал жаждата на твоите

предци, вечна ще е светлината в очите, когато любимата ти се усмихва, вечна ще е прохладата на нощите. Времето вече не ще е пясъчен часовник, в който пясъкът изтича безвъзвратно, а жътвар, грижливо връзващ своя сноп.

II

И така от най-високата кула на цитаделата аз открих, че нито страданието, нито смъртта в лоното на Бога, нито траурът по мъртвите са за оплакване. Защото покойният, щом тачиш паметта му, е по-могъщ и с по-трайно присъствие от живия. И разбрах човешката мъка и горест, и пожалих хората.

И реших да ги изцеря.

Милостив съм само към оня, който се пробужда в дълбоката патриархална нощ и усетил се подслонен под звездите на Бога, разбира в един миг, че пътува.

Забранявам въпросите, защото зная, че няма утешителни отговори. Оня, който пита, търси преди всичко бездната.

Осъждам тревогата, която тласка крадците към престъплението, тъй като зная да чета в тях и съм разбрал, че не им нося никакво спасение, ако ги спася от тяхната нищета. Защото те се залъгват, ако мислят, че ламтят за чуждото злато. А то блести като звезда. Тази страст, неведома и за самата себе си, е устремена към една-едничка светлина, която те не ще могат да обсебят никога. Впускат се след всяко нейно отражение, ограбват непотребни богатства, както безумецът, който, за да си присвои луната, би пресушил мътната вода на кладенеца, където тя се оглежда. После захвърлят в мимолетния огън на оргиите мъртвата пепел, която са откраднали. И пак подновяват нощните си бдения, бледи като пред среща, сковани от страх да не плашат, въобразили си, че тук се крие онова, което един ден напълно ще ги удовлетвори.

Такъв човек, ако го освободя, ще остане верен на култа си и моите стражи, стъпквайки клоните, утре пак ще го изненадат в чуждите градини — преизпълнен с биенето на сърцето си и уверен, че усеща как през тази нощ съдбата най-последно ще отстъпи пред него.

И разбира се, аз ги обгръщам в своята обич, защото долавям в тях повече плам и усърдие, отколкото у порядъчните в техните дюкяни. Но аз съм строител на градове. Реших да положа тук

каменните основи на моята цитадела. Задържах движението на кервана. Той беше само зрънце в руслото на вятъра. Вятърът разнася като благоухание кедровите семена. Аз устоявам на вятъра и посявам семето, за да израснат кедрите в прослава на Бога.

Нужно е любовта да намери своя обект. Спасявам само оня, който обича това, което е, и може да бъде доволен.

Затова затварям жената в брака и заповядвам да убият с камъни съпругата — прелюбодейка. Макар че разбирам нейната жажда и всевластното присъствие, на което се осланя. Отгатвам го в нея, виждайки я облегната на терасата, вечер, когато чудесата стават възможни, обградена отвред с откритото море на хоризонта и предадена, сякаш в ръцете на самотен палач, на мъчителната нежност.

Усещам я как цялата потрепва, изхвърлена тук подобно на пъстърва върху пясъка, как очаква като набъбнала морска вълна синия плащ на конника. Към цялата нощ е отправен нейният зов. Всеки, който се появи, ще откликне. Но напразно ще преминава тя от плащ на плащ, защото не съществува мъж, способен да я задоволи. Така един бряг, за да се разхлади, зове прииждащите морски вълни и вълните вечно идват една след друга. Една след друга се изтощават. Каква полза да се узакони смяната на съпруга: който предпочита приближаването на любовта, никога няма да обича срещата...

Спасявам само годната да се самоосъществи и да се вгради в хармонията на вътрешния двор, както кедрът се изгражда около семчица и достига в собствените си граници своя разцвет. Спасявам тази, която обича не толкова пролетта, колкото строежа на цветето, въплътило пролетта. Която обича не самата любов, а един мъж, приел образа на любовта.

Затова пречиствам или приобщавам тази съпруга, разтворена в мрака. Разполагам около нея като естествени граници мангала, чайника и позлатения меден поднос така, че малко по малко чрез познатото съчетание тя да открие близко, привично лице, само нему присъща усмивка. И това вече ще бъде за нея бавната поява на Бога. Детето ще изплаче, за да бъде накърмено, не разчепканата вълна ще привлече пръстите ѝ и жарта ще помоли да бъде раздухана. Тогава жената ще се покори и ще бъде готова да служи. Защото аз съм този, който затваря парфюма в урна, за да е траен. Аз съм навикът, който налива плода. Аз съм този, който застава жената да придобие облик и

да съществува, за да поверя след време на Бога от нейно име не този тих стон, разпиляван от вятъра, а пламенно усърдие, нежност, лично страдание...

Дълго съм размишлявал за смисъла на покоя. Той идва само от родените деца, от приключената жътва, от подредения вече дом. Идва от вечността, където се завръщат завършените неща. Покой на пълните хамбари, на запладнилите овце, покой на сдиплените дрехи, покой на всичко съвършено, покой на онова, което, веднъж добре сторено, става дар за Бога.

Защото разбрах, че човекът е като цитаделата. Той срутва стените, за да си осигури свободата, но се превръща в разрушена крепост, открита за звездите. Тогава започва мъчителното безпокойство, че вече не представлява нищо. Нека черпи своята истина от миризмата на изгорялата лоза или от овцата, която трябва да стриже. Истината се дълбае като кладенец. Поглед, който се разсейва, не може да съзре Бога. Много по-близо до познаването на Бога е оня вгълбен мъдрец, знаещ само теглото на вълната, отколкото невярната съпруга, достъпна за обещанията на нощта.

Цитадело, ще те съградя в човешкото сърце.

Защото настъпва време да се отбере семето за посев, но настъпва и времето човек да се порадва на изкласилата нива, щом е направил избора веднъж завинаги. Настъпва време за съзидание, но и време за вече създаденото. Време за огненочервената мълния, която разцепва небесните диги, но и време за водоемите, където ще се съберат отприщените води. Време за завоевания, но и време за укрепналите империи: аз, който служа на Бога, имам чувство за вечност.

Мразя това, което се променя. Удушavam оня, който се надига в нощта и хвърля на вятъра своите пророчества, подобен на дърво, досегнато от небесния посев, което пука, сгромолясва се и подпалва гората. Ужасявам се, когато Бог се раздвижи. Нека Той, неизменният, си се върне във вечността! Защото е време за сътворение, но идва и време, щастливото време на обичая!

Трябва да умиротворяваме, да отглеждаме и да оглаждаме. Аз съм този, който слепя пукнатините на земята и скрива от хората следите от вулкана. Аз съм моравата над пропастта. Аз съм хранилището, където доузряват плодовете. Аз съм салът, получил едно поколение в залог, и го пренасям от единия бряг на другия. Бог на свой

ред ще го поеме от ръцете ми, такова, каквото ми го е поверил, може би по-зряло, по-мъдро и изваяло по-изкусно сребърните съдове, но непроменено. Аз затворих народа си в моята обич.

Ето защо покровителствувам оня, който се преражда в седмото поколение и го повежда на свой ред към съвършенството, към наклона на кила или извивката на щита. Покровителствувам този, който наследява безименната поема от своя праотец певеца, изпълнява я на свой ред и я изменя, като добавя към нея собствената си същност, отпечатък, човешки опит. Обичам бременната жена или жената, която кърми, обичам стадото, което се възобновява, обичам повторението на сезоните. Защото аз съм преди всичко този, който обитава. О, цитадело, мой дом, аз ще те спася от попълзновенията на пясъка и ще те обкича със звънки тръби отвсякъде, за да тръбят против варварите!

III

Защото открих една велика истина: че е присъщо на хората да обитават дом и че смисълът на нещата за тях се променя според смисъла на дома. И че пътят, полето с ечемик и извивката на хълма са различни за човека в зависимост от това дали са или не са съставна част от едно имение. Понеже изведнъж тази откъслечна материя се свързва в едно цяло и ляга на сърцето. И въобще не е обитател на един свят човек, който обитава — и същият човек, ако той не обитава — божие царство. И нека тънат в заблуждение неверниците, които ни се присмиват и вярват, че се стремят към осезаемите богатства, макар въобще да не е така. Защото ако те ламтят за това стадо, то е поради високомерие. А радостите на високомерието изобщо не са осезаеми.

Така е и за тези, които смятат, че откриват моята земя, като я делят на части. „Там има, казват те, овце, кози, ечемик, жилища и планини — и нищо друго?“ Чувствуват се бедни, щом не притежават нищо повече. Студено им е. Оприличих ги на оня, който разрязва труп на части. „Животът, твърди той, аз го показвам пред всички: той е смесица от кости, кръв, мускули и вътрешности.“ А животът е бил всъщност онази светлина в очите, която не съзираш в пепелта им. И моето владение е нещо съвсем различно от тези стада, поля, жилища и планини. То е онова, което властва над тях и ги свързва: то е родината на любовта ми. И ето, те са щастливи, когато го знаят, защото обитават моя дом.

А обредите са във времето това, което е домът в пространството. Защото е добре, когато нямаме усещането, че изтичащото време ни похабява и разпилява като шепа пясък, а съзнаваме, че ни усъвършенствува. Добре е, че времето може да е градеж. Тогава аз вървя от празник към празник, от годишнина към годишнина, от гроздобер към гроздобер, тъй както в детството отивах от залата на Съвета до стаята за почивка — сред масивността на бащиния ми дворец, където всяка стъпка имаше смисъл и цел.

Наложих моя закон, който следва формата на зидовете и наредбата на дома ми. Безумецът дойде да ми каже: „Избави ни от твоите принуди, тогава ще станем по-достойни.“ Но аз знаех, че те биха изгубили познанието за един образ, а щом вече не го тачат — и познанието за самите себе си, и реших пряко волята им да ги обогатя с тяхната обич. Защото те ми предлагаха, за да се разхождат по-удобно, да изравня със земята двореца на баща ми, където всяка стъпка имаше смисъл и цел.

Дворецът беше просторна сграда с отделно крило за жените и тайна градина с пеещ водоскок. (И аз заповядвам по такъв начин да се създава сърце на дома, за да може човек и да се приближава, и да се отдалечава от нещо. Да може и да излиза, и да се връща. Иначе все едно, че си никъде. А да бъдеш свободен съвсем не значи въобще да не бъдеш.) Имаше също и хамбари и обори. И се случваше хамбарите и оборите да са празни. Но баща ми беше против употребата на едните по предназначението на другите. „Хамбарът, казваше той, е преди всичко хамбар и ти вече не обитаваш дом, ако не знаеш къде се намиращ. Не е толкова важно, добавяше той, колко пълноценно ще го използваш. Човекът не е добитък за угояване и обичта е по-ценна за него от употребата. Не можеш да обичаш дом, който няма свой облик, където всяка стъпка няма смисъл и цел.“

Там беше и залата, отредена единствено за височайшите пратеници, която отваряха за слънцето само в дните, когато конниците вдигаха облаци прах в пясъка и на хоризонта изплуваха онези огромни хоругви, набраздявани от вятъра като морска шир. А друга една оставяха необитавана, на разположение на дребните незначителни владетели. Имаше зала, където раздаваха правосъдие, и още една, където отнасяха мъртвите. Там беше и празната стая, онази, чието предназначение никой никога не узна — може би тя въобще нямаше предназначение, освен да ни посвещава в смисъла на тайното и в това, че човек никога не прониква във всички неща.

И робите, които прекосяваха коридорите, понесли товарите си, преместваха тежки топове дамаска, които тегнеха на плещите им. Изкачваха стъпала, отваряха врати, слизаха по други стъпала и според това дали се приближаваха или отдалечаваха от централния водоскок, ставаха повече или по-малко мълчаливи, докато се превърнат в тревожни сенки при пределите на женското отделение, навлизането в

което дори по грешка би им струвало живота. А и самите жени: кротки, предизвикателни или потайни според мястото им в дома.

Чувам гласа на безумеца: „Колко похабено място, колко неоползотворени богатства, колко изгубени от небрежност удобства! Трябва да се разрушат тези ненужни стени и да се изравнят тези къси стълбища, които затрудняват вървежа. Тогава човекът ще бъде свободен.“ Аз пък отговарям: „Тогава хората ще се превърнат в добитък на градски площад и от страх да не започнат да се отегчават, ще измислят глупави игри, които пак ще се ръководят от правила, но правила, лишени от величие. Защото дворецът може да вдъхновява поеми. Ала каква поема ще напишеш за нелепостта на заровете, които те хвърлят? Може би още дълго те ще живеят от сянката на стените, за които поемите ще напомнят с носталгия, после даже и сянката ще изчезне и те вече няма да ги разбират.“

И какво ще ги радва тогава?

Така е и с човека, изгубен в седмица без дни или в година без празници и без всякакъв облик. Също и с човека без йерархия, който следи ревниво да не би съседът му да го превъзхожда с нещо и се заема да го снижи до своята мярка. Каква радост ще извличат тогава от застоялото благо, което ще образуват?

Аз създавам наново силовите полета. Градя бентове в планините, за да задържат водите. Така противостоя — несправедлив — на естествените наклони. Възстановявам йерархиите там, където хората са се събирали както вече смесените в блатото води. Обтягам тетивата на лъковете. От днешната несправедливост създавам утрешната справедливост. Възобновявам посоките там, дето някои засядат на място и наричат „щастие“ този застой. Презирам застоялите води за тяхната справедливост и освобождавам човека, изграден от някоя хубава несправедливост. И с това облагородявам моята империя.

Понеже познавам техните възражения. Бяха преизпълнени с възхищение към човека, изграден от баща ми. „Как ще дръзнеш да се отнасяш несправедливо, казваха си те, с една толкова съвършена сполука?“ И в името на човека, създаден от такъв род принуди, те премахнаха тези принуди. А веднъж заемали трайно място в сърцето, те продължаваха да въздействат. После, малко по малко, бяха забравени. И оня, когото искаха да спасяват, вече бе мъртъв.

Ето защо мразя иронията, присъща не на човека, а на рака. Защото ракът им казва: „Вашите обичаи на други места са различни. Защо да не ги промените?“ Както би им казал: „Кой ви кара да прибирате овършаното зърно в хамбара и стадата в оборите?“ Но тъкмо той е заблуден от думите, понеже не знае онова, което думите не могат да обхванат. Не знае, че хората обитават дом.

И жертвите му, вече неспособни да разпознаят своя дом, започват да го рушат. Така хората разпиляват най-ценното си богатство: смисъла на нещата. И смятат за голяма своя заслуга, че в празнични дни не зачитат обичаите, че изневеряват на традициите си, че честват врага си. И разбира се, изпитват някакви душевни вълнения по време на светотатствените си действия. Докато има светотатство. Докато въстават срещу нещо, което още тегне върху им. И живеят от това, че врагът им още диша. Сянката на законите все още ги притеснява достатъчно, за да усещат, че са против законите. Но скоро самата сянка изчезва. Тогава те вече не изпитват нищо, дори вкусът на победата е забравен. И започват да се прозяват. Те са обърнали двореца на градски площад, но веднъж изчерпали удоволствието да тъпчат площада с безочливо самохвалство, вече не знаят какво правят тук, на това тържище. И ето че смътно мечтаят да съградят наново един дом с хиляди врати, с топове дамаска, които тегнат на плещите, с просторни преддверия. Ето че замечтават за една тайна стая, която би обгърнала с тайнственост целия дом. И без да го знаят, тъй като вече не пазят спомен за него, те оплакват двореца на моя баща, където всяка стъпка имаше смисъл и цел.

Ето защо, вече осъзнал това, аз издигам неограничената си власт срещу разпадането на нещата и отказвам да слушам онези, които ми говорят за естествени наклони. Твърде добре зная, че естествените наклони препълват блатата с вода от ледниците, оглаждат планинските стръмнини и преустановяват движението на реката при разливите ѝ към морето, разделена там на хиляди разнопосочни въртопи. Твърде добре зная, че естествените наклонности правят така, че властта се разделя на части и хората се изравняват. Но аз управлявам и правя избор с ясното съзнание, че кедърът също превъзмогва въздействието на времето, което би трябвало да го превърне в прах, и от година на година изгражда, дори пряко силата, теглеща го надолу, гордия си храм от зеленина. Аз съм животът и градя порядък. Издигам ледниците

против интересите на блатата. Не се интересувам от това, че жабите ще крякат срещу несправедливостта. Аз въоръжавам наново човека, за да пребъде.

Затова пренебрегвам глупавия бърбовец, тръгнал да укорява палмата, че не е кедр, и кедр — че не е палма, тъй като, смесвайки книгите, той води към хаоса. И зная добре, че бърбовецът има право в абсурдното си познание, защото, преминали в неживото, кедр и палма биха се уеднаквили и биха се превърнали в прах. Но животът устоява на безпорядъка и на естествените склонности. Тъкмо от праха той извлича кедр.

Истината на моите заповеди е в човека, който ще се роди от тях. И обичаите, и законите, и езикът на империята ми — аз въобще не търся смисъла им в тях самите. Знам добре, че съчетавайки камъни, човек създава мълчание, което не се съзира в камъните. Знам добре, че чрез бreme и заслепления съживяваме любовта. Знам добре, че нищо не разбира оня, който е разделил на части трупа и е претеглил костите и вътрешностите. Понеже кости и вътрешности сами по себе си не служат за нищо — не повече от мастилото и хартиената каша на книгата. Ценна е единствено мъдростта, която носи книгата, но тя няма нищо общо с естеството им.

Отказвам да споря, защото тук няма нищо за доказване. Език на моя народ, ще те избавя от похабяване. Спомням си за неверника, който посети баща ми:

— Ти заповядваш хората в твоите земи да се молят с броеници с тринадесет зърна. Защо точно тринадесет — казваше той, — спасението на душата не е ли същото, ако промениш броя им?

И приведе тънки доводи в полза на молитвените броеници с дванадесет зърна. Аз, невръстен и податлив към ловкостта на разсъжденията, наблюдавах баща си, усъмнен, че ще даде блестящ отговор, до такава степен изложените аргументи бяха ми се сторили ослепителни:

— Кажи ми — подхващаше другият, — с какво повече натежава броеницата с тринадесет зърна...

— Броеницата с тринадесет зърна — отвърна баща ми — тежи толкова, колкото всички глави, които в нейно име вече съм отсякъл...

Бог просветли неверника, който прие нашата вяра.

IV

О, човешки дом, кой би положил основите ти върху умуването? Кой би бил способен да те съгради според логиката? Ти съществуващ и не съществуващ. Има те и те няма. Граден си от разнородни материали, но трябва да те създадем, за да те открием. Така, както оня, който е разрушил дома си в стремежа си да го опознае, притежава вече само купчина камъни, тухли и керемиди, ала не намира нито сянката, нито безмълвието, нито задушевността, за които те са служили, и не знае каква полза да очаква от тази купчина тухли, камъни и керемиди, защото на тях им липсва обединяващото ги творческо начало, душата и сърцето на архитекта. Защото на камъка му липсват душата и сърцето на човека.

И тъй като възраженията опират само до тухлата, камъка и керемидата, а не до душата и сърцето, които ги обединяват и превръщат чрез своята власт в мълчание, и тъй като душата и сърцето убягват на правилата на логиката и законите за числата, аз трябва да се появя с неограничената си власт. Аз, архитектът. Аз, който нося душа и сърце. Аз, който единствен си присвоявам властта да превръщам камъка в мълчание. Аз идвам и омесвам това тесто, което е само материал, според образа на творението, вдъхнат ми от самия Бог извън пътищата на логиката. Аз градя моята цивилизация, запленил от единствения вкус, който тя ще носи, тъй както други градят своята поема, изменят фразата и поправят думата, без да са принуждавани да доказват правотата на поправката и промяната, запленили единствено от усетения със сърцето вкус, който тя ще носи.

Защото аз съм предводителят. Пиша законите, създавам празниците, заповядвам жертвоприношенията и от техните овце, кози, жилища и планини извличам тази цивилизация, подобна на двореца на моя баща, където всяка стъпка има смисъл и цел.

Защото какво биха направили те без мен с купчината камъни, докато ги местят отдясно наляво, освен друга купчина камъни в още по-голям безпорядък? Аз управлявам и правя избора. И единствено аз

съм овластен да управлявам. И ето, че те могат да отправят молитви в мълчанието и сянката, които дължат на моите камъни. Моите камъни, подредени според образа в сърцето ми.

Аз съм владетелят. Аз съм господарят. Аз съм отговорният. И ги приканвам да ми помогнат. Тъй като добре съм разбрал, че човекът начело не спасява другите, а ги призовава да го спасят. Защото чрез мене, чрез образа, който нося, се създава единството, което само аз съм извлякъл от моите овце, кози, жилища, планини, и те са заплениени от него, както при вида на някое младо божество, което би разтворило свежите си обятия под слънцето и което те отначало не биха разпознали. Ето че те обикват дома, който съм създал, воден от моето желание. А чрез него обикват и мен, архитекта. Тъй както човекът, обикнал статуя, не се влюбва в глината или в бронза, а в творбата на скулптора. Приобщавам хората от моя народ към дома им, за да се научат да го разпознават. А те ще го разпознават само ако са го напоявали с кръвта си. И украсявали с жертвоприношенията си. Той ще изисква от тях даже кръвта им, даже плътта им, защото ще се е превърнал в тяхна същност. Тогава не могат да не го разпознаят — това божествено образуване с формата на лице. Тогава те ще изпитат любов към него. И нощите им ще са пламенни. И бащите ще се заемат да го открият на синовете си, едва отворили очи и уши за света, за да не потъне то в разпокъсаността на нещата.

И ако съм съумял да съградя моя дом достатъчно просторен, за да придаде смисъл дори на звездите, тогава, поспирайки се нощем на прага, те ще вдигнат глава и ще отправят благодарност към Бог, че направлява така добре тези кораби. И ако го съградя тъй траен, че да съдържа живота в неговата продължителност, тогава те ще напредват от празник към празник, както от зала към зала, узнали накъде отиват и открили в разноликия живот образа на Бога.

Цитадело! Аз те съградих по подобие на кораб. Обковах те, съоръжих те, после те тласнах във времето, което вече е само попътен вятър.

Кораб на хората, без теб те биха били лишени от вечността!

Но аз познавам заплахите, които тегнат над моя кораб, връхлитан всякога от мрачното море отвън. И от другите възможни образи. Защото винаги е възможно да изравниш със земята храма и да употребиш камъните му наново за друг храм. А другият не е нито по-

истинен, нито по-лъжлив, нито по-праведен, нито по-грешен. И никой не ще разпознае бедствието, защото качеството на мълчанието не се съдържа в купчината камъни.

Ето защо желая те да укрепят здраво подпорните греди на кораба. За да ги спася от поколение за поколение, защото не ще направя по-красив един храм, ако всеки миг го започвам отначало.

V

Затова желая те да укрепят здраво подпорните греди на кораба. Човешки градеж. Защото корабът е обграден от сляпата природа, още неусвоена и могъща. И рискува да бъде премного спокоен оня, който забравя мощта на морето.

Те смятат за непоклатим сам по себе си дома, който им е предоставен — дотолкова очевидното наподобява реалното, щом веднъж се е проявило. Когато човек живее на кораб, престава да вижда морето. Или ако забелязва морето, то вече е само красив декор за кораба. Така е устроен разумът. Морето му се струва създадено, за да носи кораба.

Но разумът греши. Един скулптор им е показал чрез камъка определен образ. Но друг би им показал друг образ. Ти самият си наблюдавал същото при съзвездията: това тук е лебед. А някой би могъл да открие на същото място полегнала жена. Но той идва прекалено късно. Ние никога вече не ще се освободим от лебеда. Измисленият лебед ни е завладял.

Но ако по грешка го приемем за абсолютен, вече не мислим да го опазим. Аз добре зная откъде ме застрашава безумецът. И илюзионистът. Оня, който моделира образи с ловкостта на пръстите си. Зрителите на играта му изгубват смисъла на своя дом. Затова заповядвам да го хванат и разчекнат. Не, разбира се, заради моите правници, които ми доказват, че е виновен. Той няма вина. Но няма и право, и затова аз не приемам да се счита за по-умен, по-справедлив от моите правници. Заблуждава се, като мисли, че е прав, защото той също предлага за абсолютен новите си изображения — създадени от ръцете му, ефимерни и бляскави, но на тях им липсва тежестта, времето, древната верига на религиите. Неговият порядък още не е създаден. А моят беше. Затова осъждам илюзиониста и така спасявам от тлен моя народ.

Защото оня, който вече нехае и не знае, че обитава кораб, предварително е обречен на гибел и скоро ще види развихрянето на

морските вълни, които ще отмият глупавите му игри.

Този образ на моята империя ми се яви, когато вече бяхме навлезли в открито море — аз самият и хора от моя народ, тръгнали на поклонение.

И тъй, те бяха затворени на борда на един презморски кораб. Понякога мълчаливо се разхождах сред тях. Наклякали около подноси с храна, кърмейки децата или хванати във въртележката на молитвената броеница, те бяха станали обитатели на кораба. Корабът се беше превърнал в дом.

Но ето че една нощ първичните стихии се надигнаха. И понеже отидох да ги навестя в мълчанието на моята обич, видях, че нищо не се бе променило. Те извайваха пръстените, предяха вълната и разговаряха тихо, изтъкавайки неуморно онази човешка общност, онази мрежа от връзки, която прави така, че ако един от тях после умре, той изтръгва по нещо от всекиго. Слушах разговорите им в мълчанието на моята обич, като пренебрегвах съдържанието на думите им, приказките им за чайници или болести, защото знаех, че смисълът на нещата се крие не в предмета, а в порива. И оня, който се усмихваше с тежест, принасяше в дар себе си... и другия, който се отегчаваше, без да знае, че то е от страх или поради отсъствие на Бога. Така ги гледах в мълчанието на моята обич.

А междувременно тежкото рамо на морето, за което нищо не знаех, проникваше в тях с тласъците си, бавни и ужасни. Случваше се на гребена на някоя вълна всичко да се потапя в някакво отсъствие. Тогава скелетът на кораба като че се разцепваше, сякаш се разпиляваше на части, и докато траеше това размиване на реалностите, те прекъсваха разговорите, молитвите, кърменето на децата или гравирването на чистото сребро. Но всеки път един-единствен трясък, силен като гръмотевица, преминаваше от край до край по дървото. Корабът пак пропадеше като че ли вдън самия себе си, натежал до счупване върху всичките си подпори, и това премазване изтръгваше от хората повръщане.

И те се притискаха един в друг като в пращящ обор под отвратителното люлеене на маслените лампи.

От страх да не изпаднат в паника, наредих да им кажат:

— Нека тези от вас, които обработват среброто, ми гавират кърчаг. Нека тези, които приготвяват ястията за другите, вложат

повече старание. Нека здравите се погрижат за болните. Нека молещите се още повече се вдълбочат в молитвата...

А на оня, когото заварих пребледнял, облегнат на една греда и вслушан през дебело запушените с коноп дупки на кораба в забранения напев на морето, рекох:

— Върви в трюма да ми изброиш мъртвите овце. Случва се те да се задушат една друга от ужас.

Той отвърна:

— Бог омесва морето. Загубени сме. Чувам пукането на подпорните греди. Те въобще не трябва да напомнят за себе си, понеже са рамки и арматура. Както и каменните основи на земното кълбо, на което поверяваме домовете си и процесията на маслиновите дръвчета, и нежността на дългорунните стада, които бавно преживят привечер тревата на Бога. Хубаво е да си зает с маслиновите дръвчета, с овцете, с вечерята и любовта у дома. Но е лошо, когато самата рамка ни застрашава. Когато вече завършеното отново става суровина. Ето че тук онова, което трябва да мълчи, проговаря. Какво ще стане с нас, ако планините замълвят? Чувал съм това мълвене и вече не бих могъл да го забравя...

— Какво мълвене? — попитах го аз.

— Господарю, някога живеех в село, построено върху спокойния гръб на един хълм, здраво закрепено за земята и нейното небе — градено, за да е трайно, и наистина беше трайно. Чудесна патина блестеше по стубелите на нашите кладенци, по камъните на праговете ни, по извитите корита на чешмите ни. Но ето че една нощ нещо се пробуди в подземната ни каменна основа. Разбрахме, че под нозете ни земята отново оживява и започва да се гъне. Вече завършеното пак ставаше суровина. И ние се уплашихме. Уплашихме се не толкова за нас самите, колкото за плодовете на нашите усилия. Онова, за което се заменяхме, докато сме живи. Аз бях ваятел и се уплаших за големия сребърен съд, над който се трудох от две години. За който бях заменил две години бдение. Друг трепереше за килимите си от дълго влакнеста вълна, които с радост беше изтъкал. Всеки ден ги раздипляше на слънце. Беше горд, че е заменил част от съсухрената си плът за тази вълна, която изглеждаше дълбока. Трети се боеше за маслиновите дръвчета, които беше засадил. И аз твърдя, че никой от нас не се боеше от смъртта, а всички треперехме за дребни глупави предмети.

Откривахме, че животът има смисъл само ако човек постепенно го заменя за нещо. Смъртта на градинаря с нищо не вреди на едно дърво. Но ако застрашиш дървото, два пъти умира градинарят. Сред нас имаше и един стар разказвач, който знаеше най-хубавите приказки на пустинята. И сам ги беше доукрасил. Той беше единственият, който ги знаеше, защото нямаше синове. И докато земята започваше да се изплъзва, той трепереше за осиротели приказки, които никога вече нямаше да бъдат изпети от някого. А земята продължаваше да оживява и да се гъне и огромен жълтеникав облак дим се заизвива и запуска. Но какво от себе си може да замени човек, за да украси един движещ се облак, който бавно се обръща и поглъща всичко наоколо? Какво да съградиш върху това движение?

Под тежестта му къщите бавно се завъртаха и под напора на почти невидимо усукване гредите пукаха рязко като буре с чер барут. Или стените затреперваха, за да се срутят с трясък. А оцелелите от нас изгубваха своето значение, освен разказвача, който полудя и продължаваше да пее.

Къде ни отнасяш ти? Този кораб ще потъне ведно с плода на нашите усилия. Усещам, че отвън времето тече напусто. Усещам как времето тече. То не бива да тече така, осезаемо, а да ни отвежда към крепкостта, към зрелостта и старостта. То трябва постепенно да приема в себе си изделието. Но какво укрепва то отсега нататък, което да идва от нас и да пребъде?

VI

И отидох при моя народ, мислейки за невъзможната вече замяна, щом нищо трайно не се пренася през поколенията, и за времето, което изтича безплодно като в пясъчен часовник. И си мислех: тази сграда не е достатъчно просторна и творението, за което той се заменя, все още е нетрайно. Мислех за фараоните, заповядали някога да им издигнат грамадни мавзолеи, ъгловати, неразрушими, които порят океана на времето, а то постепенно ги превръща в прах. Мислех за безбрежните девствени пясъци на керваните, сред които понякога стърчи древен храм, наполовина потънал и с мачти, изтръгнати сякаш от невидима синя буря — още плаващ, но вече обречен. Размислях: още не е дълготраен този храм с товара си от позлата и скъпоценности, стрували векове човешки живот, с меда, събиран от толкова поколения, със златните филиграни и сърмените одежди, за които бавно са се заменили стари занаятчийски, и с бродираните покривки, над които старици са вадели очите си цял живот, ден след ден, и най-сетне съсухрени, кашлящи, повалени от смъртта, са оставили след себе си тази царствена диря. Тази нацъфтяла поляна. Онези, които я виждат днес, си казват: „Колко е хубава тази бродерия! О, колко е хубава...“ И откривам, че с коприната си тези старици са изпрели своето преображение. Без да съзнават, че са вълшебници.

Но трябва да приготвим раклата, която да съхрани оставеното от тях. И талигата — да го пренесем. Защото почитам най-вече това, което е по-дълговечно от хората. И поставям дарохранителницата, на която да поверят всичко съкровено.

Така все още срещам отново тези бавни кораби сред пустинята. Продължаващи пътя си. И научих най-важното: първо трябва да се построи корабът, да се стегне керванът и да се съгради храмът, който ще е по-дълготраен от хората. И ето че после, изпълнени с радост, те се заменят за нещо по-скъпо от себе си. И се раждат гравьорите, скулпторите, златарите, живописците. Но не възлагай надежди на оня, който работи, за да осигури живота си, а не своята вечност. Съвсем

безполезно е да ги уча тогава да ценят архитектурата и законите ѝ. Ако си строят къщи, за да живеят в тях, има ли смисъл да заменят живота си за своята къща? Тъй като къщата трябва да служи само за живеене и нищо повече. А те смятат, че къщата им е полезна и въобще не я оценяват заради нея самата, а за удобството ѝ. Тя им служи и ето че те се заемат да забогатяват в нея. Но умират ограбени, понеже не оставят след себе си нито бродирана покривка, нито златоткана одежда, запазена в някой кораб от камък. Подканени да се заменят, те са предпочели да бъдат обслужвани. И щом си заминат, не остава нищо от тях.

И както се разхождах сред моя народ в делтата на вечерта, когато всичко замира, аз виждах дрипави хора, насядали пред прага на скромните си барачки — отморяващи се пчели — работнички — и се интересувах по-малко от тях, отколкото от пълната пита мед, над която цял ден са се трудили. И дълго размислях пред един от тях, сляп и освен това еднокрак. Престарял, вече пътник, ден и нощ стенещ като стар скрин при всяко помръдване, той отговаряше бавно, понеже от старостта смисълът на думите му убягваше, но той ставаше все по-светъл и лъчезарен, и все по-ясно съзнаваше естеството на своята замяна. А треперещите му пръсти все още добавяха труда му, превърнал се в чист еликсир. И така, докато чудодейно се освобождаваше от старата си съсухрена плът, той ставаше сякаш все по-щастлив, все по-недосегаем. Все по-нетленен. И умирайки, не си даваше сметка за това, прегърнал звезди...

Така те бяха се трудили цял живот за едно неоползотворимо богатство, бяха се заменили напълно за тази скъпоценна бродерия... като само една част от техния труд принасяше полза, а всичко останало бе за гравирането, за безполезното украсяване на метала, за съвършенството на рисунъка, за изящната извивка, неслужещи за нищо, освен да приемат в себе си заменената част, по-дълготрайна от плътта.

Тъй крача бавно привечер сред моя народ, затворил го в мълчанието на моята обич. Разтревожен само за тези, в които гори безсмислена светлина — за поета, който е изпълнен с любов към стиховете, но оставя своите все ненаписани, за жената, която е влюбена в любовта, но е неспособна да избере и не успява да се осъществи, за всички измъчвани от тревога, съзнаващи, че бих могъл

да ги изцерея от нея, ако им позволя да принесат оня дар, който изисква избор, самоотречение и отричане от света. Защото това цвете е преди всичко отказ от всички други цветя на света. Само при такова условие то е красиво. Както и предметът на замяната. А безумецът, дошъл да упреква старицата, че бродира, вместо да изтъче нещо друго, предпочита всъщност небитието пред създанието. И вървя така, и чувствам молитвата да възлиза над благоуханията на стана, където всичко узрява и се оформя бавно, безмълвно, почти неусетно. Понеже много преди да се осъществят, плодът, цветето или бродерията са били потопени във времето.

И в течение на дългите си разходки разбрах, че достойнствата на цивилизацията в моята империя съвсем не зависят от качеството на храната, а от висотата на изискванията и от всеотдайния труд. Тя съвсем не се основава на притежанието, а на дарението. Цивилизован е първо занаятчията, който се пресъздава в предмета и увековечен в замяна, вече не се бои от смъртта. Цивилизован е също този, който воюва и заменя живота си за империята. Но оня, който се заобикаля с ненужен лукс, купен от търговците, даже цял живот да съзерцава само съвършени неща, е живял напразно, след като той самият никога нищо не е създал. Аз познавам онези изродени племена, които вече не пишат поемите си, а ги четат, и не обработват вече земята си, а разчитат на робския труд. И точно против тях пясъците на Юга вечно приготвят в животворната си оскъдица живите племена, които ще се надигнат да завладеят техните мъртви богатства. Не обичам хората с лениви сърца. Онези, които не се заменят за нищо, не стават за нищо. И животът въобще не е помогнал за узряването им. А времето изтича за тях като шепа пясък и ги погубва. И какво ще поверя на Бога от тяхно име тогава?

Така опознах неволята им, когато съсъдът се счупваше, преди още да е напълнен. Защото смъртта на стареца, превърнал се в пръст, след като се е заменил изцяло, е само тайнство и те погребват единствено вече ненужното сечиво. Но съм виждал сред моите племена онези белязани от смъртта деца, които едва си поемат дъх, без да продумват, склопили очи и спотайващи едно още тлеещо въгленче под предългите си ресници. Защото се случва понякога тъй, че Бог, както жътвалят, покосява цветя, разцъфнали сред узрялата ечемичена

нива. И когато отнесе снопа, натегнал от зърно, в него намира този никому ненужен разкош.

„Детето на Ибрахим умира“, говореше народът. И поех с бавната си походка, незабелязан от тях, към дома на Ибрахим, знаейки, че човек прониква отвъд илюзиите на езика, щом се затвори в мълчанието на своята обич. И те не ми обърнаха никакво внимание, погълнати от усилието да слушат как то умира.

В къщата шепнеха, пристъпваха безшумно с чехлите, сякаш там имаше някой много изплашен, когото и най-слабият отчетлив звук би накарал да побегне. Не смееха да помръднат, да отворят и затварят вратите, като че бдяха над мъждукащия пламък на кандило. Щом го различих, усетих, че е побягнало — както се бе вкопчило в галопиращата треска, дишаше пресечено, стиснало юмручета, а очите му, упорито склопени, отказваха да гледат. После забелязах хората около него, които се мъчеха да го опитомят, както се мъчим да опитомим малките диви животни. Подавах му с трепереци пръсти чашата с мляко. Може би ще му се прииска мляко, ще се спре заради сладкия дъх на млякото, ще отпие. И щяха да могат да общуват с него така, както с газелата, която приема храна от ръката ви. Но то оставаше тъй сериозно, тъй безразлично. Не му трябваше мляко. Тогава стариците съвсем тихичко, съвсем тихичко, както говорим на яребиците, му запяха едва чуто песента, която бе обичало — за деветте звезди, които се къпят в кладенеца, — но несъмнено то беше много далече и не чуваше. Даже не се обръщаше в своя бяг. Тъй вероломно в готовността си да умре. Тогава те просека от него поне оня жест, оня поглед, който пътникът хвърля към приятеля, без да забавя ход...; един знак на признателност. Обръщаха го в леглото му, изтриваха потта от челото му, давах му да пие — и вършеха всичко това навярно, за да го събудят от смъртта.

И аз ги оставих заети да му поставят примамки, за да оживее — о, толкова лесно им убягваше това деветгодишно дете! — и да му подават играчки, за да го оковат чрез щастието. Но малката му ръка неумолимо ги отблъскваше, щом ги сложеха прекалено близо до него, подобно на човек, който отстранява храстите, забавящи бързия му бяг.

Станах и се обърнах към прага. То беше останало само миг, един лъч светлина, един изглед от града измежду многото други. Едно дете, повикано по грешка, се бе усмихнало, беше откликнало на зова. То

току-що се бе извърнало към стената. Присъствие на дете, вече по-крехко от присъствие на птиче... и ги оставих да пазят мълчание, за да опитомят детето, което умираше.

Вървах по уличката. През вратите чувах как смъмряха слугините. Слагаха в ред къщата, приготвяха се за прекосяването на нощта. Не се интересувах дали мъмренето е справедливо или незаслужено. Усещах само усърдието. И по-нататък, до чешмата, едно момиченце плачеше, заровило лице в трапчинката на лакътя си. Погалих леко косите му и обърнах лицето му, но не попитах защо тъгува, понеже то не би могло да знае. Защото тъгата винаги идва от усещането за времето, което изтича, преди да остави нещо завършено: тъга по отлитащите дни, по изгубената гривна, която е време, изплъзнало се от нас, или по смъртта на брата — време, вече негодно за употреба. А щом това дете стане девойка, тъгата ѝ ще бъде тъга по отишлия си любим, който, без тя да знае, ще бъде изгубен път към реалното, към чайника и спокойната залостена къща, към детето, което ще кърми. И отведнъж времето започва да изтича ненужно през нея като в пясъчен часовник.

И ето че една жена се показва на прага сияеща и ме погледна право в очите, с тръпна радост навярно за приспаното вече дете, за ароматната супа или просто заради близко завръщане. И за времето, отведнъж станало нейно. И минах край моя еднокрак обуцар, който обшиваше със златен филигран своите чехли, и ясно разбрах, че пееше, макар и да нямаше глас:

— Нещо станало ли е, обуцарю, от какво си толкова весел?

Но не изслушах отговора, тъй като знаех, че той ще сбърка и ще заговори за спечелените пари, за вечерята, която го чакаше или за почивката. Той и не подозираше, че щастието за него бе да се преобразява в златовезани чехли.

VII

Защото аз открих и една друга истина: че е напразна илюзията на уседналите, които смятат, че могат спокойно да обитават своя дом, тъй като всеки дом е застрашен. Както и храмът, който си издигнал в планината, изложен на северния вятър, постепенно се е напукал като древен вълнорез и вече започва да потъва. И оня обсаден от пясъците храм неусетно ще бъде погълнат от тях. Ти ще намериш отново върху тези основи пустиня, гладка като морска шир. Така е и с всеки градеж и най-вече с моя неделим дворец, съставен от овце, кози, жилища и планини, преди всичко порив на моята обич; но ако умре владетелят, възплътил този образ, дворецът отново ще се разпадне на планини, кози, жилища и овце. И наново изгубен в разпокъсаността на нещата, ще бъде вече само безредно струпан материал, предоставен на други скулптори. И ще дойдат хората от пустинята наново да създадат един образ. Ще дойдат с образа, който носят в сърцата си, да наредят според новия смисъл древните букви на книгата.

Така съм постъпвал и аз самият. О, великолепни нощи на военните ми походи, не ще съумея да ви възхваля достатъчно. Разположил върху девствения пясък моя триъгълен стан, аз изкачвах едно възвишение, за да дочакам падането на нощта и премервайки на око черното петно, малко по-голямо от селски площад, където бях установил воините, впряговете и снаряжението си, размишлявах за крехкостта им. Каква по-окаяна гледка, наистина, от тази шепа хора, полуголи под сините си наметки, застрашени от нощния мраз, вече стегнал звездите, застрашени от жаждата, защото трябва да пестим меховете с вода до кладенеца, отдалечен на девет дни път, застрашени от пясъчния вятър, който, ако се надигне, придобива могъществото на бунт, застрашени накрая от изстрелите, които разкашкват човешката плът като гнил плод. И човекът вече е годен само за изхвърляне. Какво по-окаяно от тези вързопи син плат, едва втвърдени от стоманата на оръжията, положени на голо върху едно пространство, което ги отхвърля?

Но какво значение имаше за мен тази крехкост? Аз ги свързвах в едно цяло и ги спасявах от разпиляване и гибел. Само с това, че нареждах за през нощта моята триъгълна фигура, аз я отграничавах от пустинята. Станът ми се затваряше като юмрук. Виждах съм кедъра да се настанява така сред камънака и да спасява от тлен широтата на своите клони, защото и за кедъра няма нито миг покой, той се бори ден и нощ в собствената си плътност и се храни сред един враждебен свят даже с ферментите на своето разпадане. Кедърът се изгражда всеки миг. Всеки миг аз градах моя дом, за да е траен. И от купчината, която и най-слабият повей би разпилял, аз изтръгвах тази ъгловата каменна основа, неразрушима като кула и трайна като вълнорез. И от страх моят стан да не заспи и да не се провали в забравата, аз поставях часовои от всички страни, които приемаха слухове от пустинята. И тъй както кедърът всмуква камънака, за да го превърне в кедър, моят стан се подхранваше с идващите отвън заплахи. Благословена да е нощната смяна, безшумно пристигналите мълчаливи вестоносци, които изневиделица изникваха край огньовете и приклекли, разказваха за придвижването на ония, които напредват на север, или за преминаването на племена, поели на юг по следите на откраднатите си камили, или за ропота на други по повод убийство, а най-вече за намеренията на тези, дето мълчат под сините си наметки и съзерцават идването на нощта. Ти си слушал вестоносците, дошли да разкажат своето мълчание! Благословени да са тия, които ненадейно изникват край огньовете ни с тъй злокобни думи, че огньовете веднага биват потушени в пясъка и хората се хвърлят по корем върху пушките си, увенчали стана с корона от прах.

Понеже нощта, едва спуснала се, става извор на чудеса!

Така всяка нощ аз обглеждах моята войска, все така неизменна, макар и обхваната от необятността като кораб, като знаех добре, че денят ще я разкрие непокътната и преизпълнена като петлите с ликуването на пробуждането. Тогава, докато се стягат за път впряговете, се чуват ония избликващи гласове, които звънят в свежата утрин като фанфари. Тогава хората, сякаш опиянени от виното на зараждащия се ден, издуват обновени дробове и вкусват горчивата наслада на простора.

Водех ги към оазиса, който трябваше да покорим. Неразбиращият хората би търсил в самия оазис религията на оазиса.

Но неговите жители не познават своя дом. Струва си да я откриеш тъкмо в сърцето на един пустинник, разяден от пясъка. Защото аз ги приучвах на тази обич.

Казвах им: „Там ще намерите уханна трева, пеещи извори и жени с дълги цветни покривала, които ще побегнат изплашени като стадо пъргави сърни, но вие лесно ще ги уловите, защото са кротки и създадени за плен...“

Казвах им: „Те ще мислят, че ви мразят, и за да ви отблъснат, ще си послужат с нокти и зъби. Но ще се укротят, стига да увиете около юмрука си синкавите къдри на косите им!“

Казвах им: „Достатъчно ще е да проявите кротко силата си и да ги задържите неподвижни. Те все още ще присвиват очи, за да ви отхвърлят, но вашето мълчание ще натежи над тях като сянката на орел. Тогава ще отворят очи за вас и вие ще ги напълните със сълзи.

Вие ще въплъщавате за тях безкрайността, как ще ви забравят?“

И завършвах, за да ги преизпълня с опиянение по пътя към този рай:

„Там вие ще познаете палмови горички и пъстроцветни птици... Оазисът ще се предаде в ръцете ви, защото носите в сърцето си религията на оазиса, докато тези, които прогонвате оттам, вече не са достойни за него. Жените им, докато перат на ручея, който пее по кръгли бели камъчета, мислят, че изпълняват едно тъжно общоприето задължение, а всъщност те честват един празник. Но вие, съсухрени от пясъка, изсушени от слънцето и солени от нагорещената кора на солените езера, вие ще се ожените за тях и с ръце на кръста, докато ги гледате как перат в синята вода, ще вкусвате своята победа.

Днес сте трайно укрепени върху пясъка, подобно на кедъра, благодарение на враговете, които ви обграждат и ви закаляват; вие ще запазите властта си над оазиса и след като сте го завладели, ако за вас оазисът не е подслон, където човек се затваря и забравя, а едно постоянно побеждаване на пустинята.

Вие ги победихте, защото те се затваряха в егоизма си, задоволени от своите запаси. Те виждаха във венеца от пясък, който ги обсажда, само украшение за оазиса и се надсмиваха над досадниците, които се мъчеха да ги разтревожат, да ги накарат да сменят спящите часовои на прага на тази родина на изворите.

Те тънеха в илюзията за щастие, което извличаха от притежанието на богатства, докато щастието е въодушевление от делата и удовлетворение от създанието. Онези, които не заменят вече нищо от себе си и получават от друг храната си, дори да е най-добре избраната и най-изисканата, същите онези, изтънчените, които слушат чуждите поеми, без да пишат свои собствени, черпят от благата на оазиса, без да поддържат живота в него, използват химни, предоставени им от други, такива хора сами се привързват към яслите си в обора и приели ролята на добитък, са готови за поробване.“

Казвах им: „Щом веднъж сте завладели оазиса, нищо съществено не ще се е променило за вас. Това е само една различна форма на стануване в пустинята. Защото моята империя е застрашена отвсякъде. Нейната същност е само едно познато съчетание от кози, овце, жилища и планини, но ако се разкъса възелът, който ги свързва в едно цяло, от тях не ще остане нищо друго, освен разхвърляни материали, предоставени за разграбване.“

VIII

Стори ми се, че те грешат по отношение на уважението. Понеже аз самият се бях занимавал изключително много с божествените права, вложени у човека. И просяка, разбира се, без да преувеличавам значението му, винаги съм възприемал като пратеник на Бога.

Но правата на просяка, и тези на язвата на просяка или на грозотата му, почитани самоцелно като идоли, не признавам.

Нима съм се докосвал до нещо по-отблъскващо от оня градски квартал, строен по склона на един хълм, който се стичаше като помия към морето? Коридорите, които извеждаха до уличките, изхвърляха на пресекулки зловония. Изметът на обществото се подаваше от тези гъбясали подземия само за да си разменя ругатни с прегракнал глас и без истински гняв, подобно на мехурите, които постоянно се пукат на повърхността на блатата.

Там съм виждал оня прокажен, мазно ухилен и триещ очи с мръсна дрипа. Той бе преди всичко вулгарен и се надсмиваше на самия себе си от низост.

Баща ми взе решение да опожари квартала. И тази сган, която държеше на мръсните си плесенясали бърлоги, кипна, предявявайки искания в името на правата си. Правото на проказата сред плесента.

— Това е естествено — ми каза баща ми, — защото според тях е справедливо да се увековечава това, което е.

А те крещяха за правото си на разложение. Защото, рожби на разложението, те бяха за разложението.

— И ако ти оставиш да се наплодят хлебарките — каза баща ми, — тогава се пораждат правата на хлебарките. Които са очевидни. И ще се народят венцехвалители, които да ги превъзнасят. И ще ти запечат колко е велик патосът на хлебарките, заплашени от изстребление.

— Да си справедлив... — каза баща ми, — трябва да избираш. Справедлив за архангела или справедлив за човека? Справедлив за раната или за здравата плът? Защо да слушам оня, дошъл да ми говори в името на своето зловоние? Но аз ще се погрижа за него заради Бога.

Тъй като той също е божия обител. Но не според желанието му — желание, изразено чрез язвата.

Когато го изчистя, измия и просветя, тогава желанието му ще се промени и той сам ще се отрече в себе си от това, което е бил преди. Защо да ставам съюзник на този, когото той сам ще отрече? Защо да му преча, според желанието на вулгарния прокажен, да се възроди и разхубави?

Защо да вземам противната страна на това, което ще пребъде? Страната на вегетиращото, противна на могъщо разцъфтялото?

— Справедливостта според мен — ми каза баща ми — се състои в това: да уважаващ човека заради онова, което съхранява в себе си. Толкова, колкото се уважавам аз самият. Защото той отразява същата светлина. Колкото и трудно забележима да е тя у него. Справедливо е да го разглеждаш като талига и като път. Моето милосърдие се изразява в това: да му помогна да се роди от самия себе си.

Но сред тази нечистотия, която се излива към морето, аз се натъждавам пред разложението. Толкова е похабена вече божествената искра у тях... Чакам от тях знака, който ще ми покаже човека, и не го получавам.

— Все пак съм виждал тоя или оня — казах на баща ми — да поделя хляба си и да помага на по-окаян от себе си да разтовари чувал или да се смили над някое болно дете...

— Те струпват всичко закуп — отговори баща ми — и раздаването на тази каша представят за милосърдие. Те правят подялба. Но в това съглашение, което постигат и чакалите около мършата, те искат да отдадат почит към едно велико чувство. Искат да ни накарат да повярваме, че е дар! Но ценността на дареното зависи от оня, когото даряваш. А тук даряваш най-низкия. Все едно даваш алкохол на пияницата, който се пропива. Така дарът всъщност е болест. Но ако аз дарявам здраве, тогава дълбая в тази плът... и тя ме мрази.

— Те стигат до там в милосърдието си — добави баща ми — да предпочитат разложението... Но ако аз предпочитам здравето?

— Когато в бъдеще някой ти спаси живота — каза още баща ми, — никога недей благодари. Не показвай прекомерна признателност. Понеже, ако очаква от теб признателност, твойт спасител е низък — какво си мисли той? Че ти е направил услуга? Когато всъщност той е служил на Бога, опазвайки живота ти, ако ти имаш някаква стойност. И

ако изразиш премного признателността си, ти си лишен и от скромност, и от гордост. Защото същественото, което той е спасил, не е случайният ти човешки жребий, а създанието, в което влагаш усилията си и което се крепи и на теб. И тъй като и той е подчинен на същото творение, ти няма за какво да му благодариш. Той е възнаграден чрез положения от него труд за твоето спасение. Това е неговият принос в създанието.

Ти си лишен от гордост и щом се поддадеш на най-ниските му страсти. Ако ласкаеш дребнавостта му, превръщайки се в негов роб. Защото, ако е благороден, би отказал твоята благодарност.

— Не виждам нищо, достойно за внимание — казваше баща ми, — освен възхитителното обединяване на усилията на единия чрез тези на другия. Аз си служа с теб или с камъка. Но кой е благодарен на камъка за това, че е послужил за основа на храма?

Те не обединяват усилията си за нещо друго, освен за тях самите. И тази нечистотия, която изтича към морето, не подхранва химни, нито е извор на мраморни ваяния или казарма за бъдещи завоевания. При тях става дума само за това как да се спогодят възможно най-добре, когато потребяват запасите. Но не се заблуждавай. Запасите са необходими, ала по-опасни от глада.

Те разполовиха всичко на два етапа, лишени от значение: завоюване и потребление. Нима си виждал дървото да расте, а после, веднъж израснало, да се възгордее, че е дърво? Дървото просто расте. Казвам ти го: тези, които веднъж постигнали завоевание, стават уседнали, вече са мъртви...

Милосърдието според смисъла на моята империя — това е обединяването на усилията.

Хирургът — аз му заповядвам да предприеме изнурителното прекосяване на една пустиня, щом може да поправи сечивото на оня, който живее в такава отдалеченост. Даже когато се отнася за някой прост каменоделец, който се нуждае от мускулите си, за да троши камъни. Дори и хирургът да е от висока класа. Понеже тук не става дума да се почете посредствеността, а да се поправи сечивото. И те двамата имат един и същ водач. Както и тези, които оказват покровителство и помощ на бременните жени. Преди всичко заради сина, на когото тези жени служат с болките и повръщането си. Но няма защо да благодариш на жената, освен в името на нейния син. Ето че

днес тя иска помощта ти в името на болките и повръщането си. Но ако бяха само те, бих премахнал жените, понеже повръщането е грозно. Защото същественото в тях е онова, което си е послужило с тях, и жените нямат заслуга, за която да им благодариш. А притеклият се на помощ, както и те самите, просто служи на раждането и благодарностите са без значение.

Така е с генерала, дошъл при баща ми:

— Ти си посмешище за мен! Велик си само благодарение на империята, на която служиш. Заповядвам да ти отдават почит, за да почитат чрез теб империята.

Но аз усещах и добротата на баща ми. „Който е изпълнявал важна роля, казваше той, който е бил почитан, не може да бъде принизен. Който е царувал, не може да бъде лишен от своята царственост. Не можеш да превърнеш в просяк човек, който е раздавал милостиня на просяците, защото тук покваряваш нещо, подобно на арматурата и формата на твоя кораб. Затова прилагам наказания по мярката на провинените. Екзекутирам хората, които съм считал, че е трябвало да облагородя, но никога не ги принизявам до положението на роби в случай на провинение. Един ден срещнах някаква принцеса, която бе станала перачка. И другарките ѝ се надсмиваха: «Къде е твоята царска власт, перачке? По твоя заповед можеха да падат глави, а ето че накрая можем безнаказано да те скверним с ругатните си... И това е справедливост!» Защото справедливостта за тях беше възмездие.

И перачката мълчеше. Оскърбена може би заради самата себе си, но най-вече заради нещо, по-висше от себе си. Принцесата се навеждаше преbledняла и опъната като струна над коритото си. А другарките ѝ безнаказано я блъскаха с лакти. Нищо в нея не предизвикваше ожесточение, защото беше хубава в лице, сдържана в жестове и мълчалива — осъзнах, че другарките ѝ осмиваха не жената, а детронираната владетелка. Понеже, ако се удаде случай да попадне в ноктите ти оня, комуто си завиждал, ти го разкъсваш. Тогава издадох заповед да се яви пред мен:

— Нищо не зная за теб, освен че си царувала. От днес нататък ще имаш правото на живот и смърт на другарките ти от пералнята. Връщам ти твоята царска власт. Върви.

И щом зае отново мястото си над грубата тълпа, тя справедливо презря спомена за обидите. Дори и жените от пералнята, вече лишени

от възможността да подхранват душевните си вълнения със злочестата ѝ участ, ги подхраниха с нейното благородство и започнаха да я боготворят. Те устройоха големи празненства в чест на завръщането ѝ на престола и се просваха по очи, когато минаваше — самите те облагородени от това, че някога са я докосвали с пръст.“

„Ето защо, казваше баща ми, не ще изложат принцовете на ругатните на простолюдието, нито на грубостта на тъмничарите. Но ще заповядам да им отсекаат главите в голямо празненство под звуците на златни тръби.“

„Който унижава другите, казваше баща ми, сам е низък.“

„Никога един владетел, казваше баща ми, няма да бъде съден от своите подвластни.“

IX

Така ми говореше мойт баща:

— Накарай ги да съградят заедно кула и ще ги превърнеш в братя. Но ако искаш да се намразят, хвърли им зърно.

Казваше ми още:

— Нека първо ми донесат плодовете на труда си. Нека излеят в хамбарите ми реката на своите жътви. Нека съградят в мен хранилищата си. Искам да служат на моята слава, когато вършеят житото и наоколо се пука златната му обвивка. Защото тогава трудът, който беше потребен само заради прехраната, се превръща в химн. Ето че вече не будят голямо съжаление тези, чийто кръст се огъва под тежестта на чувалите, когато ги носят към мелницата. Или пък ги отнасят обратно, побелели от брашно. Тежестта на чувалите ги възвисява като молитва. И те се смеят от радост, понесли снопа сякаш е някакъв канделабър от зърно с връхчетата му и пурпурния му блясък. Защото една цивилизация се основава на онова, което изисква от хората, а не на онова, което им дава. А после, разбира се, те черпят от житото и се изхранват с него. Но за човека това не е съществена страна на нещата. Подхранва сърцето му не онова, което получава от житото, а това, което той му отдава.

Защото, повтарям, достойни за презрение са племената, които изпълняват чужди поеми и се хранят с чуждо жито или довеждат платени архитекти да строят градовете им. Тях аз наричам уседнали. И вече не откривам наоколо им като ореол златния пращец на вършаното жито.

Понеже, щом дарявам, справедливо е едновременно и да получавам, за да мога преди всичко да продължа да дарявам. Благословена да е тази замяна между дареното и възвърнатото, която позволява да продължиш пътя и да даряваш още и още. И ако възвръщането на този дар позволява да се възобнови плътта, то само даряването подхранва сърцето.

Виждам съм танцьорки, които съчиняват танца си. И щом танцът е вече създаден и изпълнен, никой друг не отнасяше плода на труда им, за да трупат запаси. Танцът преминава като пожар. И все пак наричам цивилизован народа, който създава сам танците си, макар танците да не дават нито реколта, нито пълни хамбари. А недодялан и груб е за мен оня народ, който подрежда по лавиците си предмети, плод на чуждия труд, макар да са най-изтънчените — дори и да се окаже способен да се опива от съвършенството им.

— Човекът — казваше баща ми — е преди всичко творец. И само хората, обединили усилията си, са братя. И животът тече пълнокръвно само у тези, които не са се настанили удобно в покоя на струпаните запаси.

Един ден му възразиха:

— Какво наричаш съзидание? Понеже ако имаш предвид едно значимо откритие, то малцина са способни за него. И в такъв случай ти говориш само за единици, а другите?

Баща ми отговори:

— Да създаваш — значи да пропуснеш може би ей тази стъпка в танца. Веднъж да забиеш накриво длетото в камъка. Не е важна съдбата на отделното движение. Това усилие ти изглежда безплодно — на теб, незрящия, забил нос в него, — но я се поотдръпни. Прецени поотдалеч оживлението на този градски квартал. Там ще откриеш само пламенно усърдие и златен пращец от труда. И вече не забелязваш несполучилите усилия. Понеже този народ, приведен над изделията си, волю-неволю гради своите дворци, водохранилища или просторните си висящи градини. Творенията му сякаш по необходимост се раждат от чудото на движещите се пръсти. И казвам ти, те се раждат толкова от несполучилите в своите усилия, колкото и от преуспелите, защото не можеш да разделиш хората и ако спасяваш само големите скулптори, ще бъдеш лишен от големи скулптори. Кой ще е чак толкова безразсъден да избере занаят, даващ нищожни възможности да преживява от него? Великият скулптор се ражда от чернозема на лошите скулптори. Те му служат за стъпала и го въздигат. И красивият танц се поражда от пламенното усърдие на танцуващия. А пламенното усърдие изисква всички да танцуват — даже и тези, които танцуват лошо — иначе няма нито плам, нито усърдие, а заучени движения и безсмислен спектакъл.

Не осъждай грешките им като историка, оценяващ някоя отминала епоха. Та кой ще упрекне кедъра, че още е само семчица, или стъбълце, или накриво израснала вейчица? Остави го да се развие. От грешка на грешка ще избуява кедровата гора, от която — щом се развихри могъщият вятър — ще се разнесат химните на нейните птици.

И баща ми завършваше:

— Вече ти казах. Един ще пее — ти не се тревожи от това разделение. Плодотворно е само обединеното усилие на единия и другия. И неувенчаното с успех усилие служи на онова, което ще сполучи. А успешната творба показва целта, към която са се стремили заедно, показва я на оня, който не е достигнал съвършенство в своята. Този, който открива божественото, го открива за всички. Понеже моята империя наподобява храм и аз призовах хората. Приках хората да го съградят. Така той е техният храм. И раждането на храма изтръгва от тях най-възвишеното им значение. Те изобретиха позлатата. И оня, който безуспешно я бе търсил, също я откри. Защото новото откритие преди всичко е рожба на пламенното усърдие.

Другаде казваше:

— Не създавай империя, в която всичко е съвършено. Защото добрият вкус е добродетел, присъща на пазач на музей. А презираш ли лошия вкус, никога не ще имаш нито живопис, нито танц, нито дворци, нито градини. Ти би проявил отвращение от страх пред нечистия труд на земята. И ще бъдеш лишен от тях поради пустотата на своето съвършенство. Създай империя, където всичко е просто плам и усърдие.

Х

Морни бяха воините ми, сякаш носеха тежко бреме. Моите капитани дойдоха да ме видят:

„Кога ще се върнем у дома? Жените от покорените оазиси нямат вкуса на нашите жени.“

Един от тях заговори:

„Господарю, копнея за тази, която създадох от моето време, от моите спорове. Бих желал да се върна и да садя на воля. Господарю, има истина, в която не успявам да проникна. Позволи ми да израствам в мълчанието на моето село. Животът ми — имам нужда да го съзерцавам.“

И аз разбрах, че те имаха потребност от мълчание. Защото само в мълчанието истината на всеки човек покълва и пуска корени. Защото първоначално времето е от значение, както при кърменето. И майчината обич първо се изразява в кърменето. А кой вижда как детето расте в мига? Никой. Само онези, които идват от другаде, възкликват: „Колко е пораснало!“ Но нито майката, нито бащата го виждат как расте. Станало е с времето. И във всеки миг то е било това, което е трябвало да бъде.

Ето, че на моите хора им беше потребно време, дори само за да разгадаят едно дърво. Да присядат всяка вечер на прага срещу същото дърво, със същите клони. И ето че постепенно дървото се разкрива.

Защото една вечер край огъня в пустинята някакъв поет разказваше за своето дърво. Моите хора го слушаха, като мнозина от тях никога не бяха виждали друго, освен камилска трева, палми — джуджета и тръни. „Ти не знаеш, казваше той, какво представлява дървото. Видях едно — случайно израснало в изоставен дом, в подслон без прозорци, то бе поело да дири светлината. Както е нужно на човек да е потопен във въздуха, както е нужно на рибата да е потопена във водата, така и дървото трябва да е потопено в светлината. Защото, побило корени в земята, побило клони в небето, то е връзката между нас и звездите. Това сляпо по рождение дърво беше развило в

мрака мощната си мускулатура, беше се лутало пипнешком от една стена до друга, бе залитало и драмата се беше запечатала в усуканата му като въже снага. После, счупило в тавана кръгло прозорче по посока на слънцето, бе избликнало право като ствол на колона и аз присъствах, с дистанцията на историка, при движенията на неговата победа.

Великолепен бе контрастът между масивния възлест ствол, усукан от усилието да се изтръгне от ковчега си, и пълния разцвет, който постигаше в покоя — разстлало нашироко клони и листа, кърмено от самото небе, разкошно угощавано от боговете, сякаш трапеза за слънцето.

И аз виждах всеки ден как то се пробужда от върха до подножието. Защото бе отрупано с птици. И още от зори оживяваше и запяваше, после, след изгрев-слънце пущаше на воля своите запаси в небето като добродушен стар пастир. Моето дърво — дом, моето дърво — дворец, който оставаше празен до свечеряване...”

Така разказваше той и ние знаехме, че трябва дълго да сме гледали дървото, за да го родим в себе си. И всеки завиждаше на оня, който носеше в сърцето си тази плетеница от клони, листа и птици.

„Кога, питаха те, кога ще свърши войната? Ние също бихме искали да разгадаем нещо. Време ни е да се осъществим...”

И ако някой от тях уловеше лисичка сред пясъците, която можеше да храни от ръката си, той я хранеше, или пък газели, когато благоволяваха понякога да не умрат. И лисичката с всеки изминал ден му ставаше все по-скъпа, като го обогатяваше с копринената си козина, с хитрината си и най-вече с тази потребност от храна, която изискваше така властно съпричастието на войника. А той живееше с напразната илюзия, че влага нещо свое в животинчето, сякаш то беше хранено, формирано и създадено от неговата обич.

Но идваше ден, когато, откликнала на любовта, пясъчната лисица побягваше и внезапно пустота обземаше сърцето на човека. Имаше един, когото видях да умира, понеже съвсем вяло се защитаваше при една засада. И щом научихме за смъртта му, в паметта ми изплува тайнствената фраза, отронила се от него след бягството на лисичката му, когато неговите другари, отгатнали тъгата му, бяха го подсетили да си улови друга. „Трябва много търпение, бе отвърнал той, не за да я уловиш, а да я обикнеш.“

И ето, че те бяха уморени от лисици и газели, осъзнали суетата на своите замени, понеже една побягнала поради зова на любовта лисица не влага нищо ценно от тях в пустинята.

„Имам синове, казваше друг, и те растат, и аз не ще съумея да ги науча на нищо. Така аз не влагам в тях нищо от себе си. И къде ще отида, щом ме отнесе смъртта?“

Затваряйки я в мълчанието на моята обич, аз наблюдавах моята войска, започнала да се топи сред пясъците и да се губи като поройните реки, стигнали до глинени подземни пластове, които умират безплодни по пътя си сред бреговете, без да успеят да се превърнат в дървета, да се превърнат в трева и в храна за хората.

Моята войска беше пожелала да се превърне в оазис за доброто на империята, за да украси двореца ми с далечните си резиденции — така че, говорейки за него, да казват: „Какъв вкус му придават тези палми, тези гори от палми на юг, тези села, където ваят слоновата кост...“

Но ние воювахме, без да влагаме себе си, и всеки мечтаеше за завръщане. И образът на империята се рушеше в тях като лице, което вече не поглеждаш и то изчезва в разпокъсаността на света.

„Има ли значение, казваха те, дали сме повече или по-малко богати с този непознат оазис? С какво ни извисява той? С какво ще ни обогати, когато се върнем у дома и се затворим в селото? Той ще служи само на оня, който ще го обитава, ще събира фурмите от неговите палми или ще пере дрехите си в животворните води на реките му...“

XI

Те грешаха, но какво можех да сторя? Угасне ли вярата — значи Бог умира и се оказва непотребен. Изчерпи ли се пламенното усърдие — значи руши се самата империя, защото тя се крепи върху плам и усърдие. Не че сама по себе си е измама. Но ако аз наричам имение тази върволица маслинови дръвчета и колибата, в която намирам подслон, а онзи, който ги съзерцава, изпитва любов и ги слива в едно цяло в сърцето си, ако същият започне да вижда в тях само маслинови дръвчета измежду много други и сред тях загубена колиба, лишена от друг смисъл, освен да го подслонява в дъжда, кой би могъл да спаси имението от разпродаване и разпокъсване? Защото тази продажба не би променила нито колибата, нито маслиновите дръвчета.

Вижте господаря на имененията — поел сам по пътищата в утринната роса, той не носи никое от своите богатства със себе си. Не се ползва от никаква тяхна облага. Сякаш не ги притежава, защото те не му служат в момента, стъпките му затъват в калта след дъжд като стъпките на каторжник, а с тоягата си разгръща мокрите тръни като най-празно бродещ скитник. От ниското сред изровения път той дори не обгръща с поглед имението си, а просто знае, че е негов владетел.

И все пак, ако го срещнеш и те погледне, си казваш: това е той и никой друг. Спокоен и самоуверен, той се осланя на фундаменталния залог, който не му служи в момента. Нищо не ползва, но и нищо не му липсва. Опира се на непоклатимата основа на пасищата, ечемичените ниви и палмовите горички, които му принадлежат. Нивите са в покой. Хамбарите още спят. Хората, които вършеят житото, още не са им отнели светлината. Но той ги побира всички в сърцето си. Тук крачи не кой да е, а господарят, разхождащ се бавно сред своите люцерни...

Сляп е оня, който гради представи за човека само от делата му, вярвайки, че само делото го показва такъв, какъвто е, или осезаемият опит, или пък ползваните облаги. Същественото за човека не е това, с което разполага в момента, защото моят владетел, тръгнал на разходка, разполага единствено с шепата класове, които би могъл да орони в

дланите си, или с плода, който би могъл да откъсне. Оня, който ме следва във войната, е изпълнен със спомена за своята любима, която не може нито да види и докосне, нито да притисне в обятията си; тя дори не мисли за него, защото в този час на разсъмване, когато той вдишва простора и усеща привличането, което го тегли, любимата му даже не е жива за света. А сякаш отсъства и е мъртва. Заспала е. И все пак човекът е преизпълнен с усещането, че тя съществува, преизпълнен е с нежност, която спи спотаена, забравила за себе си като семената в хранилището; изпълнен е с благоухания, които не вдишва, и с ромон на водоскок — сърцето на неговия дом, — който не чува; преизпълнен е и с тежестта на една империя, която го прави различен от другите.

Или оня приятел, когото срещаш, носещ в себе си болното си дете. Боледуващо някъде далече. Треската не пари ръката му, в ушите му не кънти жалният детски плач. В този момент то не променя с нищо живота му. И все пак ще ти се стори смазан от тежестта на детето, което носи в сърцето си.

Така е и с оня, който идва от империята и не съумява да я обгърне с поглед, нито да използва запасите ѝ, нито да извлече най-малка облага, но е извисен в сърцето си като владетеля на имението, бащата на болното дете или осенения от любовта, когато любимата е не само далечна, но и спяща. Само смисълът на нещата е съществен за човека.

Познавам го, разбира се — ковачът от моето село, който идва при мен и ми казва:

— Безразлично ми е всичко, което не ме засяга лично. Ако имам чай, захар, назобено магаре и жена ми е до мене, ако децата ми растат на години и на добродетел, тогава съм напълно щастлив и не искам нищо повече. Защо са тези страдания?

Щеше ли да е щастлив обаче, сам в света и в своя дом? Ако обитаваше със семейството си изгубена из пустинята шатра? Тъй че го карам да се поправи:

— Представи си, че вечер намираш приятели в другите шатри, че те имат какво да ти кажат и ти разправят новините от пустинята...

Понеже съм ви виждал, не го забравяйте. Виждал съм ви край нощните огньовете, заети да печете овца или коза, и съм чувал бликащите ви гласове. И с бавни стъпки, в мълчанието на моята обич, съм се приближавал до вас. Говорехте, разбира се, за синовете си —

кой пораснал, кой заболял, говорехте за дома си, но някак между другото. И се оживявахте само когато присядаше странникът, разпрегнал далечния си керван, и раздипляше пред вас чудесата отвъд — белите слонове на някой си принц и сватбата на принцесата на хиляди километри оттук, дето едва сте й чували името. Или за придвижването на неприятелите. Или пък разказваше за онази комета, за онази обида, онази любов или безстрашие пред смъртта, омраза към вас или голяма загриженост. Тогава се чувствувахте преизпълнени с необятност и свързани с толкова много неща, тогава придобиваше смисъл вашата обичана и ненавиждана шатра, застрашавана и закриляна. Тогава ставахте частица от чудодейна мрежа, преобразила ви в нещо по-просторно от вас самите.

Защото само езикът отключва у вас простора, който ви е потребен.

Спомням си какво се случи, когато баща ми затвори трите хиляди берберски изгнаници в лагер северно от града. Не искаше те да се смесват с нашите. Тъй като беше добър, той ги хранеше и ги снабдяваше с тъкани, чай и захар. Но не изискваше да се трудят като замяна за даровете на щедростта му. Така те нямаше защо повече да се тревожат за съществуването си и всеки би могъл да каже: „Безразлично ми е всичко, което не ме засяга лично. Ако имам чай, захар, назобено магаре и жена ми е до мене, ако децата ми растат на години и на добродетел, тогава съм напълно щастлив и не искам нищо повече...“

Но кой ли би могъл да помисли, че са щастливи? Посещавахме ги понякога, когато баща ми искаше да ме поучи.

— Виж — казваше той, — те се превръщат в добитък и се отдават бавно на тлен... не в плътта, а в сърцето си.

Понеже за тях всичко губеше смисъл. Даже да не залагаш богатството си на зарове, добре е все пак в мечтите ти заровете да означават стада, имения, пръчки злато, диаманти, които не притежаваш. Които са от друг свят. Но идва часът, когато заровете вече не могат да означават нищо. И самата игра става невъзможна.

И ето че нашите храненици вече нямаха какво да си кажат. Бяха изчерпали семейните си истории, които до една си приличаха. Бяха изчерпали разказите си за своята шатра, тъй като всички шатри бяха еднакви. Бяха престанали да се страхуват, да се надяват и да създават.

Все още си служеха с езика за елементарни цели. „Подай ми чайника си“, можеше да каже единият, „Къде е синът ми?“, можеше да попита другият. Какви желания би могло да има човечество, изтегнато на постелката под яслата си? В името на какво би воювало? За хляба? Получаваха го. За свободата? Та в рамките на своята вселена те бяха безкрайно свободни. Дори удавени в тази безмерна свобода, която изтръгваше същността на някои богаташи. Да побеждават враговете си? Но те вече нямаха врагове.

Баща ми каза:

— Можеш да дойдеш с камшик и да прекосиш лагера сам, шибайки ги в лицето — ти не ще предизвикаш у тях нищо повече, отколкото в кучешка глутница, когато с ръмжене отстъпва и би искала да хапе. Но никой не се жертвува за другите и така и не си ухапан. Тогава скръстваш ръце пред тях. И ги презираш.

Казваше също:

— Това тук са човешки останки. Но човекът в тях вече го няма. Те могат да те убият подло, откъм гърба, защото сбирщината се оказва опасна. Но не ще издържат твоя поглед.

Междувременно сред тях плъзнаха като болест раздорите. Нелепи раздори, които не ги разделяха на два лагера, а изправяха всички срещу всеки един, понеже той ги ограбваше, изяждайки своя пай от запасите. Дебнеха се едни други като кучета край копанята и ето че в името на своята справедливост извършиха убийства, защото справедливостта за тях значеше преди всичко равенство. И който се различаваше с каквото и да било, биваше смазан от мнозинството.

— Масата — заключи баща ми — мрази образа на човека, понеже масата е нееднородна, тегли едновременно във всички посоки и унищожава творческото усилие. Лошо е, разбира се, когато човекът смазва стадото. Но не търси там голямото робство: то се явява, когато стадото смазва човека.

И тъй, в името на неясни права, ножовете, които пронизваха вътрешности, всяка нощ наплодяваха трупове. Призори ги влачеха до границата на лагера, както се изхвърля смет, откъдето нашите гальоти ги товареха като служба по чистота. Спомних си думите на баща ми: „Ако искаш да ги превърнеш в братя, накарай ги да съградят кула. А поискаш ли да се намразят, хвърли им зърно.“

Забелязахме, че постепенно те губеха навика да говорят и словото не им служеше вече. Баща ми ме развеждаше сред отсъстващите сякаш лица, които ни гледаха, без да ни познаят, затъпели и празни. Издаваха само неясното ръмжене, с което се иска храна. Вегетираха, без да изпитват съжаления, желания, омраза или любов. И ето, че скоро престанаха дори да се мият и да изстребват паразитите си. Те се наплодиха. Тогава започнаха да се появяват шанкърът и язвите. И лагерът почна да трови въздуха. Баща ми се боеше от чума. И несъмнено размишляваше над човешката участ.

— Ще се реша да събудя архангела, който дреме задушен под тяхното бунце. Защото аз не изпитвам почит към тях, но през тях почитам Бога...

XII

„Защото това е, казваше баща ми, голяма човешка загадка. Те губят същността, а не знаят какво са загубили. Не го знаят и уседналите от оазисите, клечащи над своите запаси. Наистина изгубеното не се разчита в материалните неща, които остават непроменени. И хората все така съзерцават същото съчетание от овце, кози, жилища и планини, но те вече не съставляват едно имение...

Ако изгубят смисъла на империята, отнемайки стойността на нещата, те не съзнават, че закоравяват и се изпразват от съдържание. Нещата запазват привидността си, но какво са един диамант или една перла, ако никой не ги пожелае: просто шлифовано стъкло. И детето, което люлееш, е изгубило нещо от себе си, ако вече не е дар за империята. Но ти не го знаеш, понеже усмивката му с нищо не се е променила.

Те не виждат обедняването си, защото предметите, с които си служат, остават същите. Но за какво служи един диамант? И какво е един накит, ако въобще няма празници? Какво е едно дете, ако не съществува вече империя и ако ти не мечтаеш да направиш от това дете завоевател, владетел или пък архитект? Ако е принудено да бъде само парче месо.

Те не познават кърмещата ги ден и нощ невидима гръд, защото империята подхранва сърцето ти — както те подхранва с любовта си и променя за теб смисъла на нещата спящата любима, която си почива далеч оттук, сякаш е мъртва. Оттам идва неуловим полъх, който не можеш дори да вдъхнеш, и светът за теб се превръща в чудо. Така и владетелят на имението, докато се разхожда в утринната роса, носи в сърцето си дори съня на изполиচারите.

Но загадката у човека, който изпада в отчаяние, ако любимата се отдръпне от него, е, че ако той самият престане да обича или да почита империята, не подозира дори, че е обеднял. Просто си казва: «Тя не беше тъй хубава, както в мечтите ми, нито тъй ласкава...», и тръгва доволен накъдето го отвее вятърът. Но светът за него вече не е чудо. И

зората вече не е зората на завръщането или зората на събуждането в нейните обятия. Нощта вече не е великото светилище за любовта. Не е вече, благодарение на тази, която диша в съня си, онова огромно наметало на пастира. Всичко е помръкнало. Всичко се е сковало. А човекът, незнаещ за това бедствие, не оплаква изгубената си цялост. Задоволен е от свободата си — свободата да не бъдеш.

Така е и с оня, у когото империята вече е мъртва: «Моето пламенно усърдие, казва си той, беше глупаво заслепление.» И, разбира се, има право. Извън него не съществува нищо, освен разпокъсано съчетание от кози, овце, жилища и планини. Империята беше творение на сърцето му.

Красотата на една жена — къде ще я приютиш, ако няма мъж, който да е трогнат от нея? А великолепието на диаманта — ако никой не пожелае да го притежава? А империята — ако няма вече кой да ѝ служи?“

„Защото човек, който умее да разчете образа и го носи в сърцето си, ако е така свързан, че да живее от него както кърмачето — от майчината гръд, оня, за когото този образ е основополагащ принцип, за когото е смисъл и значение, повод за величие, усещане за простор и цялост, ако същият човек бъде откъснат от своя извор, той бива сякаш разединен, опустошен като разрушена крепост и умира от задушаване като дърво с подсечени корени. Не ще може вече да се съвземе. И все пак, докато умиращият в него образ го води към погибел, той не страда и се приспособява към несъзнаваната си посредственост.

Затова добре е постоянно да се поддържа будно у човека онова, което го извисява, и да се приобщава той към вярата в собственото му величие.

Понеже живителните за него сокове не идват от нещата, а от възела, който свързва нещата. Не от диаманта, а от онова отношение между диаманта и хората, което може да ги насити. Нито от пясъка, а от онова спояване между пясъка и племената. Не от думите в книгата, а онази връзка между думите в книгата, която е любов, поезия и мъдрост от Бога.

И ако аз ви призова да сплотите усилията си, да бъдете заедно и да съставите един величествен образ, който да направи богат всеки от вас, който да обедини чертите на всички и детето на империята, ако ви затворя в имението на моята обич, как не бихте се извисили от това и

как бихте могли да устоите? Красотата на лицето съществува единствено чрез отзвука на всяка част, съотнесена към всички останали. И появата ви покъртва. Така е и с поемата, изтръгнала сълзи в очите ви. Взех звезди, извори, съжаления. В нея няма нищо друго. Но аз ги смесих, воден от моя гений, и те послужиха за пиедестал на божество, което ги превъзхожда и не се съдържа в нито едно от тях.“

И баща ми изпрати един певец при отдадената на тлен човешка общност. Певецът приседна по залез на площада и запя. Възпя нещата, които отекват едно на друго. Възпя чудната принцеса, която можеш да достигнеш само след двеста дни път в пясъка без кладенец под слънцето. И отсъствието на кладенец се превръща в саможертва и опиянение от любовта. Водата от меховете се преобразява в молитва, понеже те отвежда при любимата. Той казваше: „Жадувах палмовата горичка и нежните капки на дъжда... но най-вече тази, която — надявам се — би ме приела в своята усмивка... и вече не различавах треската си от моята любов...“

И те зажадуваха за жажда и размахваха юмруци по посока на баща ми: „Злодей! Ти ни лиши от жаждата, която е пианство от саможертвата в името на любовта!“

Той възпя заплахата, която се възцарява, щом войната е обявена и пясъкът се превърне в змийско гнездо. Всяка дюна придобива власт на живот и смърт. И те зажадуваха за смъртната опасност, която оживява пясъка. Възпя достолепието на врага, когато го очакваш от всички страни и той се търкулва от единия до другия край на кръгозора подобно слънце, което не знаеш откъде ще се появи! И те зажадуваха за враг, който би ги обгърнал с великолепието си като морето.

И щом зажадуваха за любовта, зърната като лице, ножовете бликнаха от ножниците. И ето че те плачеха от радост, милвайки сабите си! Забравените им, ръждясали, покрити с позор оръжия, които сега им напомняха изгубена мъжественост, защото само те позволяват на мъжа да сътворява света. И това бе сигналят на бунта, който лумна красив като пожар!

И всички срещнаха смъртта като мъже!

XIII

Така изпитахме песента на поетите върху тази войска, която започваше да се разединява. Но ставаше чудо: усилията на поетите бяха безплодни и воините им се присмиваха.

— Нека възпеят нашите истини — отговаряха те. — Водоскокът в дома ни и благоуханието на супата за вечеря. Какво ни засягат тези брътвежи?

Точно тогава научих друга истина: че изгубената власт не се възвръща. И че образът на империята беше станал неплодотворен. Тъй като образите загиват като растенията, щом се изчерпи силата им и преди да се разпилят, се превръщат в мъртви вещества и в хумус за новите растения. И се отдръпнах настрана, за да размисля над тази загадка. Защото нищо не е по-вярно или по-невярно. А само по-резултатно или по-безрезултатно. Вече не държах в ръце чудодейния възел на тяхното многообразие. Той ми се изплъзваше. И империята ми рухваше сякаш от само себе си, понеже за кедъра — когато ураганът ломи клоните му, а пясъчната буря го изтръгва из корен и той отстъпва пред пустинята — това значи не че пясъкът е станал помогъщ, а че кедърът вече се е отказал и сам е отворил вратите си на варварите.

Когато някой певец запееше, упрекваха го, че преувеличава чувствата си. Наистина патетичността звучеше фалшиво и ни се струваше отживяла времето си. Самозалъгва ли се той, казваха, изразявайки любов към кози, овце, жилища и планини, които са само разпръснати предмети? Самозалъгва ли се, изразявайки любов към извивките на реките, които не са застрашени от превратностите на войната и не са заслужили кръвта? И наистина — самите певци изпитваха угризения, сякаш бяха разказали груби басни на деца, вече не чак толкова доверчиви...

Моите генерали, с непоклатимата си глупост, дойдоха да ме упрекнат заради певците ми. „Те пеят фалшиво!“, казваха. Но аз разбирах фалшивата им нотка, понеже славеха един мъртъв бог.

Моите генерали, с непоклатимата си глупост, ме питаха тогава: „Защо хората ни вече не искат да воюват?“ Както биха казали, засегнати заради занаята си: „Защо вече не искат да косят житата?“ А аз променях въпроса, който, така поставен, не водеше доникъде. Въобще не ставаше и дума за занаят. И се питах в мълчанието на моята обич: „Защо вече не искат да умират?“ А мъдростта ми диреше отговор.

Защото човек не умира за овце, нито за кози, за жилища или за планини. Защото предметите съществуват и без да жертвуваш нещо за тях. А умираш, за да спасиш невидимия възел, който ги свързва и ги превръща в имение, в империя, в познато и близко лице. За тази цялост човек се заменя, понеже я гради и когато умира за нея. Смъртта е отплата за любовта. И оня, който би заменил живота си за изкусното изделие, което е по-дълготрайно от живота, за храма, поел пътя си през вековете, приема и да умре, ако погледът му успява да различи двореца от разхвърляните материали, ако е омаян от великолепието му и копнее да се разтвори в него. Защото е приет в нещо по-голямо от себе си и се отдава на любовта си.

Но как биха приели те да заменят живота си за груби интереси? Интересът първо повелява да си жив. Каквото и да правеха моите певци, те предлагаха на хората ми фалшива монета в замяна на саможертвата им. Тъй като не успявах да разкрият пред тях лицето, което би ги развълнувало. Моите хора бяха лишени от правото да умрат в любов. За какво тогава да умират?

И онези от тях, които все пак умираха по силата на неумолим дълг, който приемаха, без да разбират, умираха тъжно, вцепенени и с втрещен поглед, скъпи на думи, непреклонни в отвращението си.

Затова дирех в сърцето си ново знание, което би могло да ги обхване, после с ясното съзнание, че не съществува нито разумен довод, нито мъдрост, които да водят натам — тъй като става дума да се сътвори един образ по подобие на скулптора, налагащ на камъка тежестта на неограничената си власт, — аз молах Бог да ме просветли.

И цялата нощ прекарах в бдение над хората си под скриптенето на пясъка, който се надигаше и се втурваше косо през дюните, за да ги изравни и навее отново малко по-далече. В тази нощ на безвремие, под луната, която се появяваше и чезнеше сред червеникавия дим, разнасян от ветровете. И слушах часовите да се зоват все още от трите вишки

на триъгълния стан — но гласовете им вече бяха само протяжни обезверени викове, тъй патетично кухи от пустота.

И се обръщах към Бога: „Не съществува нищо, което да ги приеме в себе си... Предишният им език се изхаби. Заключениеците на баща ми бяха неверници, но в допир с една силна империя. Баща ми им изпрати певец, зад когото стоеше тази империя. Ето защо само в една нощ чрез всемогъществото на словото си той ги приобщи към вярата. Но това могъщество идеше не от него, а от империята.

Липсва ми певец и нямам никаква истина, нямам наметало, за да стана пастир. Трябва ли тогава да се избиват помежду си и да се отдават на тлен в нощта на извадените ножове, които пронизват вътрешности и са непотребни като проказата? В името на какво ще ги обединя?“

И тук и там се надигаха лъжепророци, които насъбраха неколцина. И повярвалите, макар и малобройни, се чувствуваха въодушевени и готови да умрат за вярата си. Но вярата им не струваше и грош за другите. И всяка една вяра се противопоставяше на останалите. Така се градяха малки църкви, които се ненавиждаха поради обичая си да делят всяко нещо на заблуда и истина. Кое не е истина — е заблуда, а което не е заблуда — е истина. Но аз, който добре знаех, че заблудата съвсем не е обратното на истината, а друго едно подреждане, друг храм, съграден със същите камъни — нито по-истински, нито по-лъжовен, а друг, — откривайки, че те са готови да умрат за илюзорни истини, кървах в сърцето си. И се обръщах към Бога: „Не можеш ли да ми изпратиш истина, която да надделее над техните отделни истини и да приеме всички в лоното си? Понеже, ако би могло от тези треви, които се задушават взаимно, да създам дърво с една-единствена душа, тогава тази клонка ще расте от благоденствието на другата клонка и цялото дърво вече ще бъде само чудодейно съучастие и разцвет под слънцето.

Сърцето ми няма ли да е достатъчно широко да ги побере?“

Добродетелните също бяха в смешно положение, а търговците ликуваха. Търгуваха. Превъзнасяха девствениците. Плячкосваха запасите ечемик, които пазех за гладни времена. Убиваха. Но не бях чак толкова наивен да помисля, че гибелта на империята се дължи на краха на добродетелта, а ясно съзнавах, че този крах на добродетелта е следствие от гибелта на империята.

„Господи, казвах, дай ми образа, за когото те ще се заменят в сърцето си. И всички, чрез всеки един, ще стават по-силни. И добродетелта ще бъде знак за това, което са.“

XIV

В мълчанието на моята обич издадох заповед да екзекутират много от тях. Но всяка смърт подхранваше подземната лава на бунта. Защото човек е склонен да приема очевидното. А нямаше и помен от него. Трудно беше да разберат в името на каква неоспорима истина отново някой умира. Точно тогава почерпих от мъдростта на Бога познания за властта.

Понеже властта въобще не може да се обясни със строгостта. А единствено с простотата на езика. И строгостта, разбира се, е необходима, за да се наложи новият език, понеже за него няма никакви нагледни доказателства — той не е нито по-истински, нито по-фалшив, а друг. Но как строгостта би наложила език, който би разделил хората, оставяйки ги да си противоречат? Защото да наложиш такъв език, значи да наложиш разделение и да разрушиш строгостта.

Постигам го чрез неограничената си власт, като опростявам нещата. Тогава принуждавам човека да стане друг — и по-освободен, и по-просветлен, и по-щедър, и по-усърден; да придобие най-сетне вътрешно единение със самия себе си в своите стремежи и щом веднъж се самопостигне — понеже проглежда и отрича ларвата, която открива, че е бил преди, понеже се удивлява на собственото си великолепие, — той е очарован и става мой съюзник и воин на строгостта ми. А строгостта ми няма друго основание, освен неговата роля. Тя е монументална порта, през която ударите с камшик навярно принуждават стадото да мине, за да смени козината си и да се преобрази. Но всички тези хора съвсем не са заставени: те са приобщени.

А и строгостта е напълно безрезултатна, ако, веднъж прекосили преддверието, оголени от обвивката на предишната си същност и напуснали пашкула си, хората не усещат в тях да се разтварят крила и далеч от мисълта да прославят страданието, което ги е изградило, откриват, че са осакатени и печални, и се извързват към другия бряг, който са напуснали.

Тогава, скръбно и ненужно, реките преливат от човешка кръв.

Тези, които екзекутираха — а това значи, че не съм успял да ги приобща, — бяха доказателство за моята заблуда. Тогава измислих тази молитва:

„Господи, наметалото ми е много късо и аз съм лош пастир, който не съумява да приюти своя народ. Откликвам на нуждите на едни, а вредя на интересите на други.

Господи, зная, че всеки стремеж е хубав. И стремежът към свободата, и стремежът към дисциплината. И поривът към хляба за децата, и този към пожертвованието на хляба. И този към науката, която изследва, и оня към почитта, който приема и създава устои. И стремежът към йерархиите, който обожествява, и оня към подялбата, който разпределя. Към времето, което позволява съзерцанието, и към труда, който запълва времето. Към любовта чрез духа, която наказва плътта и извисява човека, и към милосърдието, което превързва раните на плътта. Към бъдещето, което трябва да съградим, и към миналото, което трябва да опазим. Към войната, която посява семената, и към мира, който прибира реколтата.

Но зная също, че тези спорове са само спорове относно езика и че всеки път, когато човек се извисява, той ги наблюдава от малко по-високо. И споровете вече ги няма.

Господи, искам да съградя благородството на моите воини и красотата на храмовете, за които те да се заменят и което би придало смисъл на живота им. Но тази нощ, докато се разхождах в пустинята на моята обич, срещнах разплакано момиченце. Обърнах лицето му, за да прочета в очите му. И тъгата му ме заслепи. Откажа ли, Господи, да я узная, отказвам една част от света и съвсем не съм завършил делото си. Не че се отвърщам от висшите си цели, но нека това момиченце бъде утешено! Защото само тогава светът върви добре. Това момиченце също е знак на света.“

XV

Войната е трудно нещо, когато вече не е естествена наклонност, нито израз на желание. Моите генерали, в непоклатимата си глупост, изучаваха ловки тактики, спореха и търсеха съвършеното решение, преди да предприемат действия, понеже не бяха осенени от Бога, а само честни и работливи. Тъй че се проваляха. И аз ги събрах, за да ги наставлявам:

— Вие не ще победите, защото търсите съвършенството. Но то е музеен експонат. Вие запрещавате грешките и изчаквате да узнаете дали жестът, който бихте се осмелили да направите, е безспорно резултатен, за да действате. Но къде сте прочели доказателство относно бъдещето? Тъй както бихте възпрепятствали по вашите земи появата на художници, скулптори и на всеки плодовит изобретател, така ще възпрепятствате и победата. Аз вече ви казах: кулата, градът или империята растат като дървото. Те са прояви на живота, понеже за да се появят, е необходим човекът. А човекът мисли, че прави изчисления. Мисли, че разумът управлява издигането на тези камъни, когато възнасянето на тези камъни е породено преди всичко от неговия копнеж. И градът се съдържа в него, в образа, който той носи в сърцето си, както дървото се съдържа в семчицата. А изчисленията само обличат в цифри неговото желание. И го онагледяват. Защото вие не разкривате същината на дървото, ако покажете водата, която е пило, минералните сокове, които е почерпило, и слънцето, което му е вляло силата си. Не разкривате и същината на града, казвайки: „Ето защо този свод не пада... ето изчисленията на архитектите...“ Понеже щом градът трябва да се създаде, винаги ще се намерят хора, които изчисляват правилно. Но те са само обслужващи. И ако избутате такъв човек отпред, мислейки, че градовете произлизат от ръцете му, никакъв град не ще се появи сред пясъците. Той знае как се раждат градовете, но въобще не знае защо. А невежият завоевател — хвърлете го с народа му върху суровата земя и камънака и се върнете по-късно да видите как блести на слънцето градът с тридесетте купола... И

куполите ще се извисяват право нагоре като клоните на кедъра. Защото желанието на завоевателя ще се е въплътило в град с куполи и той ще е намерил като средство, като посока и път всички изчислители, които е пожелал.

— Така ще изгубите войната — казвах им, — защото нищо не желаете. И никакъв наклон не ви примамва. Вие не обединявате усилията си, а се унищожавате взаимно чрез разнородните си решения. Вижте как тежи камъкът. Той се търкаля към дъното на урвата. Той е обединеното усилие на всички пращинки, от които е съставен, и всички те натежават в една и съща посока. Вижте водата във водохранилището. Тя упражнява натиск върху стените и чака благоприятен случай. Защото идва ден, когато благоприятният случай настъпва. И водата неуморно натежава ден и нощ. Привидно е в покой, но при все това е жива. Защото при най-малкото пропукване потегля на път, криволичи, среща препятствие, заобикаля го, ако е възможно и ако пътят е без изход, замира наглед, до новото пропукване, което ще отвори нов път. Тя въобще не пропуска новия благоприятен случай. И по неразгадаеми пътища, които никой не би могъл да изчисли, един обикновен натиск би изпразнил водохранилището с вашите запаси.

Вашата войска прилича на море, което сякаш не натежава върху дигата си. Вие сте тесто без мая. Земя без семена. Тълпа без копнежи. Вие разпореждате, вместо да предвождате. Не сте нищо друго, освен глупави свидетели. А мрачните сили, които оказват натиск върху стените на империята, ще минат и без чиновници, за да ви удавят в приливите си. След което вашите историци, по-глупави и от вас, ще обяснят причините за бедствието, ще нарекат мъдрост, пресмятане и наука на противника средствата на неговата сполука. Но аз твърдя, че не съществува нито мъдрост, нито пресмятане, нито наука у водата, когато тя подкопава дигите и поглъща градовете на хората.

Аз ще извая бъдещето като твореца, който изтръгва творбата си от мрамора чрез ударите на длетото си. И една по една падат люспите, които скриваха божествения образ. А другите ще кажат: „Този мрамор съдържаше в себе си този бог. Той го намери. И жестът му беше средство за това.“ Но аз твърдя, че той въобще не е пресмятал, а е дялал камъка. Усмивката на лицето не представлява смесица от пот, искри, удари с длето и мрамор. Усмивката не е сътворена от камъка, а от твореца. Избави човека и той ще стане творец.

С непоклатимата си глупост моите генерали се събраха: „Трябва да разберем, казваха си те, защо нашите хора се разединяват и се мразят.“ И ги призоваваха да се явят пред тях. Изслушваха и едните, и другите, мъчейки се да примирят тезите им и да установят правдата, да върнат на единия дължимото и да отнемат от другия незаконно присвоеното. И ако те се мразеха, водени от ревност, генералите се опитваха да определят кой е крив и кой е прав. И скоро вече не разбираха, абсолютно нищо — дотолкова проблемите бяха заплетени, дотолкова едно и също деяние показваше различни лица в зависимост от това в каква светлина ще го видиш — ту благородно, ту низко, едновременно жестоко и великодушно. И се съвещаваха по цели нощи. И тъй като вече не спяха, глупостта им прогресираше. Тогава дойдоха при мен: „Има само един изход, заявиха те, от тази бъркотия. И той е еврейският потоп!“

Но аз си спомних за баща ми: „Когато плесента обхваща житото, търси я извън житото, премести го от хамбара. Когато хората се мразят, не слушай глупавото изложение на причините, които изтъкват за омразата си. Защото освен изложените те имат още много други, за които не са и помислили. Имат и също толкова, за да се обичат. И също толкова, за да живеят в безразличие. И аз, който никога не отдавам значение на думите, знаейки, че онова, което носят, е труден за разчитане знак, както и камъните на постройката не показват нито сянката, нито мълчанието, както съставните части на дървото въобще не обясняват същността му — защо да се задълбочавам в естеството на омразата им? Те я градят като храм със същите камъни, които биха им послужили да съградят любовта.“

Тъй че просто бях свидетел на тази омраза, която те обличаха в злостните си доводи, и не вярвах, че ще ги изцерея от нея, въздавайки безплодна справедливост. Тя само би затвърдила доводите им и би послужила за основание на грешките или предимствата им. За ненавистта на тези, които бих признал за виновни, и за надменността на другите, на които бих дал право. И така бих издълбал пропастта. Но си спомнях за мъдростта на баща ми.

Случи се така, че след завладяването на нови територии, тъй като бяха все още несигурни, той бе поставил там генерали, за да подкрепят губернаторите. Но странниците, които постоянно пътуваха между тези нови провинции и столицата, идваха да предупредят баща ми:

— В тази провинция — казваха му те — генералът оскърби губернатора. Вече не си говорят.

Дохождаше друг от друга провинция:

— Господарю, губернаторът възненавидя генерала.

После от другаде идеше трети:

— Господарю, хората там молят да станете арбитър в решаването на труден спор. Генералът и губернаторът се съдят.

И баща ми първо изслуша причините за разприте. А тези причини всеки път бяха очевидни. Всеки, който би понесъл подобни оскърбления, би решил да си отмъсти за тях. Ставаше дума все за срамни предателства и непримирими спорове. И за похищения и обиди. И всеки път, съвсем очевидно, трябваше да има един, който има право, и друг, който греша. Но това многоглаголствуване уморяваше баща ми.

— Имам по-важни дела — рече ми той — от това да разследвам глупавите им караници. Те се роят от единия до другия край на територията, всеки път различни и все пак си приличат. По силата на какво чудо всеки път съм избирал губернатори и генерали, които не могат да се понасят?

Когато животните в един обор измират едно след друго, не се заемай в тях да търсиш причината за злото. Заеми се с обора и го изгори.

И тогава той извика пратеник:

— Очевидно зле съм разграничил техните пълномощия. Те не знаят кой от двамата има предимство пред другия на угощенията. И се дебнат злобно. И се движат и двамата редом до момента на сядането. Тогава по-наглият изпреварва, за да заеме мястото, или по-хитрият. Другият го намразва. И се заклева следващия път да не е толкова глупав и да ускори крачка, за да седне пръв. И ето че после, естествено, те си задигат жените, грабят стадата си или се ругаят. И това са само празни приказки, но те страдат от тях, понеже им вярват. Но аз не искам да слушам вярвата, която вдигат.

Ти искаш да се обичат? Не им хвърляй зърното на властта, за да го делат. Но нека единият да служи на другия. А другият да служи на империята. Тогава ще се обичат за това, че се поддържат един друг и градят заедно.

И тъй, той ги наказва жестоко за празната вява на разприте им: „Империята, говореше им той, няма полза от вашите скандали. Един генерал, съвсем очевидно, трябва да се подчинява на губернатора. Ще накажа последния за това, че се е показал неспособен да командва. И другия — че се е оказал неспособен да се подчинява. И ви съветвам да замълчите.“

И от единия до другия край на територията хората се помириха. Откраднатите камили бяха върнати. Неверните съпруги бяха прибрани обратно или изпъдени. Обидите бяха изкупени. И оня, който се подчиняваше, се чувствуваше поласкан от похвалите на началника си. В душата му се отприщваха потоци от радост. А командувачият беше щастлив да покаже силата си, като окаже чест на подчинения си. И му правеше път в дните на угощения, за да седне пръв.

— Причината не беше в това, че бяха глупави — казваше баща ми. — А във факта, че думите в езика не пренасят нищо, което да е достойно за внимание. Научи се да слушаш не вятъра на думите, нито доводите, които им дават възможност да грешат. Научи се да гледаш по-надалече. Защото омразата им въобще не беше абсурдна. Ако никой камък не е на мястото си, не съществува храм. Ако пък всеки камък тежи на мястото си и служи на храма, съществено е само мълчанието, породено от тях, и избликналата в него молитва. Да си чувал някой някога да говори за камъни?

Ето защо не обръщах внимание на проблемите на моите генерали, дошли с молба да подиря в делата на хората причините за раздорите им, за да въдворя ред, въздавайки справедливост. Но в мълчанието на моята обич прекосявах лагера и ги гледах как се мразят. После се оттеглях, за да отправя молитва към Бога.

„Господи, ето че се разединяват, понеже не са вече строители на империята. Погрешно е да мислим, че престават да градят, защото са разединени. Просветли ме каква кула да ги накарам да иззидат, която би им позволила да се заменят за нея в разнородните си стремежи. Която ще ги призове в цялото им величие и ще удовлетвори всеки един, подбуждайки го да вложи всичко от себе си. Наметалото ми е много късо и аз съм лош пастир, неспособен да ги приеме под крилото си. И те се мразят, понеже зъзнат от студ. А омразата винаги е неудовлетвореност. Всяка омраза има дълбок скрит смисъл, който взема връх над нея. Различните треви се мразят и се задушават една

друга, но не и единното дърво, където всяка клонка израства от благоденствието на другите. Дай ми къс от твоята мантия да побера под нея моите воители и моите орачи, моите учени, моите съпрузи и съпруги, и даже плачещите деца...”

XVI

Така е и с добродетелта. Моите генерали, с непоклатимата си глупост, идваха да ми говорят за добродетелта:

— Ето че нравите им се покваряват — казваха ми те. — Затова империята се разпада. Потребни са по-сурови закони и да се измислят по-жестоки санкции. И да се секат главите на дръзналите да ги нарушават.

А аз размислях:

„Може би наистина е важно да се секат глави. Но добродетелта е преди всичко следствие. Разложението сред моите хора е първо разлагане на империята, която създава хората. Ако тя беше здрава и жизнена, би подбудила благородството им.“

И си припомнях думите на баща ми:

„Добродетелта — това е съвършенството на човека в битието му на човек, а не липса на недостатъци. Ако искам да построя град, вземам измета на обществото и го облагородявам чрез властта. Предлагам им други опиянения, различни от опиянението на грабежа, лихварството или блудството. И ето че с възлестите си ръце те започват да строят. Гордостта им се превръща в кула, храм и крепостни стени. Жестокостта им става извисеност и строга дисциплина. И те служат на един град, роден от самите тях, за който са се заменили в сърцето си. И за да го спасят, ще умрат на укрепленията му. И у тях ти ще откриеш само най-блестящи добродетели.

Но ти, който се извъръщаш с погнуса от могъществото на земята, от суровия хумус, от разлагането и нейните червеи, ти искаш от човека да не съществува и да не издава никаква миризма. Ти осъждаш у тях израза на силата им. И поставяш скопци начело на империята си. И те преследват порока, който е не друго, а неупотребена мощ. Тъкмо мощта и силата преследват те. И на свой ред стават пазачи на музей и бдят над една мъртва империя.“

„Кедърът, казваше баща ми, се храни с калта на земята, но я превръща в гъсти листа и клони, които се хранят със слънце.“

„Кедърът, добавяше понякога баща ми, това е съвършенството на калта. Кал, превърната в добродетел. Ако искаш да спасиш империята си, създай в нея пламенно усърдие. Тя ще обсеби човешките движения. И същите дела, същите движения, същите стремежи, същите усилия ще съградят твой град, вместо да го разрушат.

А сега ти казвам:

Твоят град ще загине, ако бъде завършен. Защото те живееха не от това, което получаваха, а от това, което даваха. Почнат ли да си оспорват вече натрупаните запаси, те пак ще станат вълци във вълчи бърлоги. Ако ли пък жестокостта ти успее да ги подчини, ще станат добитък в обора. Един град никога не е завършен. Казвам, че делото ми е завършено просто когато ме напусне пламенното ми усърдие. Тогава те умират, понеже вече са били мъртви. Но съвършенството не е цел, която да постигнеш. То е замяна в лоното на Бога. И аз никога не завърших моя град...”

Затова се съмнявах, че е достатъчно да се секат глави. Ако някой очевидно се е покварил, важно е да го отстраним от страх да не развъртава другите, както изхвърляме гнилия плод от хранилището или болното животно от обора. Но по-добре да преместим хранилището или обора, защото първо те носят отговорност.

Защо да наказваме оня, когото можем да приобщим? Затова отправих молитва към Бога: „Господи, дай ми къс от твоята мантия, за да приютя под нея всички хора с товарите им от големи копнежи. Уморих се да удушавам — от страх да не съсипят делото ми — тези, които не съумявам да обгърна. Съзнавам, че застрашават другите и спорните благодеяния на моята преходна истина, но познавам също и благородството им — те също са носители на истина.“

XVII

Ето защо винаги съм презирал празния шум на вятъра от думи. И съм бил нащрек спрямо изкусните уловки на езика. И когато моите генерали, с непоклатимата си глупост, идваха да ми кажат: „Народът се бунтува, предлагаме ти да действаш ловко...“, аз отпращах генералите. Понеже ловкостта е само куха дума. А шикалкавенето е невъзможно при съзиданието. Създаваме това, което правим, и нищо друго. И ако твърдиш, че докато преследваш една цел, ти се стремиш към друга, различна от първата, само заслепеният от думите би помислил, че си ловък. Тъй като създаваш в крайна сметка онова, към което вървиш, и нищо друго. Даже и когато влагаш усилия в нещо, с което после ще воюваш. Аз създавам устоите на врага си, ако воювам с него. Закалявам го и той укрепва. И ако твърдя напразно, че в името на бъдещи свободи засилвам моята принуда, аз създавам принуда. Понеже не можем да хитруваме с живота. Не можеш да измамиш дървото: то расте така, както го направляваш. Останалото е вятър от думи. И ако твърдя, че жертвувам моето поколение за щастието на бъдещите поколения, хората са пожертвувани. Не тези или онези, а всички. Просто всичките ги затварям в нещастията. Останалото е вятър от думи. И ако водя война, за да постигна мир, натворявам война. Мирът не е състояние, което се постига чрез войната. Ако вярвам в мира, завоюван с оръжие, и слагам оръжие, аз загивам. Понеже мога да наложя мира само ако творя мир. Тоест ако приемам или попивам, и ако всеки човек намери в моята империя израз на собствените си желания. Защото образът може да е един и същ, а всеки да го обича посвоему. Само един несъвършен език противопоставя хората, тъй като желанията им не се различават съществено. Никога не съм срещал някой, който да желае хаос, низост или пък разруха. Образът, който не им дава покой и който биха искали да създадат, си прилича от единия до другия край на света, но те се опитват да го постигнат по различни пътища. Един вярва, че свободата ще позволи на човека да достигне разцвет, друг — че принудата ще го изгради възвишен, но и двамата

желаят неговото величие. Този смята, че милосърдието ще ги сплоти, онзи презира добротата, която е само почит към язвата, и заставя човека да съгради кула, в която ще се обединят усилията на единия и на другия. А и двамата работят за любовта. Един вярва, че благоденствието е най-важният от всички проблеми, понеже човекът, освободен от материални тегоби, намира време да развива сърцето, душата и интелекта си. Но другият счита, че качествата на душите, сърцата и интелекта съвсем не са свързани с храната, нито с удобствата, които им се предоставят, а с даровете, които са били призовани да поднесат. Той вярва, че единствено красиви са храмовете, породени от възискателността на Бога и предадени в откуп. Но и двамата желаеха да разхубавят душата, сърцето и интелекта. И двамата имат право, понеже нима може да се извиси някой в робството, в жестокостта и в затъпяването на един непосилен труд? Но кой ли пък може да се извиси в слободията, в почитта към разложението и безсмислени дела, които служат само на безделници, за да убият времето си?

И ето ги, грабнали оръжията заради безплодни думи в името на една и съща любов. И започва войната, която е търсене и борба и хаотично движение в неотменната посока, подобно дървото на моя поет, което, сякаш по рождение, бе блъскало стените на своя затвор, докато счупи прозорче в тавана, за да избликне към слънцето, най-сетне право и гордо.

Мирът — аз не го налагам. Създавам устоите на врага си и неговата ненавист, ако се задоволя да го покоря. Но велико дело е да приобщиш някого към вярата си, а приобщаване значи приемане. То е да предложиш на всеки дреха по негова мярка, за да се чувства удобно в нея. И една и съща дреха за всички. Защото всяко противоречие е просто липса на умение.

Затова повтарям молитвата си:

„Господи, просветли ме. Изпрати ми мъдрост, за да помирявам чрез нов образ, който би им се сторил познат, без да изисквам от едните или от другите да се откажат от желания, вдъхнати им от тяхното пламенно усърдие. Така е и с кораба, Господи! Онези, които, без да разбират, дърпат въжетата отляво на борда, се борят срещу тези, които дърпат отдясно. Те биха се намразили поради невежество. Но

ако го знаят, обединяват усилията си и всички дружно служат на вятъра.“

Мирът е дърво, което израства бавно. Потребно ни е, както на кедъра, да всмучем още много камънак, за да го изградим в целостта му...

Да градиш мир значи да построиш достатъчно широк обор, за да може цялото стадо да си отпочива в него. Значи да построиш двореца достатъчно просторен, така че всички хора да могат да се съберат в него, без да са принудени да изоставят нещо от своите товари. Не става дума да ги осакатяваме, за да ги задържим вътре. Да градиш мир значи да измолиш Бог да даде своето пастирско наметало, за да приемеш хората с цялата необгледност на техните желания. Подобно на майката, която обича синовете си: и първия — свенлив и ласкав, и втория, неудържим и жизнен, и третия — може би гърбав, хилав и недоразвит. Но всички те, толкова различни, вълнуват сърцето й. И всички те, с многоликата си любов, служат на нейната слава.

Но мирът е дърво, което се изгражда бавно. Потребна е повече светлина, а аз я нямам. И нищо още не е очевидно. И аз избирам и отхвърлям. Би било твърде лесно да установим мира, ако те вече си приличаха.

Така пропадна ловкостта на моите генерали, понеже с непоклатимата си глупост те дойдоха да ми излагат доводи. И си спомних думите на баща ми: „Изкуството на умуването, което позволява на човека да изпада в заблуда...“

— Ако нашите хора изоставят повинностите към империята, то значи са се размекнали. Затова ще им подготвим засади и те ще заякнат, а империята ще бъде спасена.

Така говорят учителите, чиято мисъл се движи от следствие към следствие. Но животът просто е. Както е дървото. И стъблото не е изнамерен от кълна начин да стане клонка. Стъбло, кълн и клонка представляват един и същ разцвет.

Тъй че ги поправих:

— Ако нашите хора са се размекнали, то е защото империята в тях е мъртва, а тя подхранваше жизнеността им. Така е и с кедъра, когато изчерпи дарбата си за живот. Той вече не превръща камънака в кедър. И започва да се разпилява из пустинята. Затова е важно да ги приобщим, за да се въодушевят отново...

Въпреки това, поради моята снизходителност — тъй като генералите не можеха да ме разберат — аз ги оставях да играят играта си и те изпратиха хора да ги избият край един кладенец, който никому не бе притрябвал, понеже бе пресъхнал, но точно там случайно бе разположил стана си неприятелят.

Хубава е, разбира се, престрелката около кладенеца, този танц покрай цветето, понеже оня, който завладее кладенеца, се венчава със земята и преоткрива вкуса на победите. И врагът кръжи изотзад с широкия размах на гарваново ято, вдигнато от твоя ход, и описва своя кръг, за да кацне там, където вече не ще го застрашаваш. Тогава пясъкът, който ги е всмукал зад тебе, натежава от барут. И ти играеш на живот и смърт в своята мъжественост. И танцуваш около един център, отдалечаваш се и се приближаваш към нещо.

Но ако там има само пресъхнал кладенец, играта вече не е същата. И ти знаеш, че е ненужен този кладенец, че е лишен от смисъл, както зарове в играта, когато не залагаш на тях богатството си. Моите генерали, забелязали, че хората играят на зарове и се убиват заради измама, бяха повярвали в зарове. И бяха разиграли кладенеца като празен зар. Но никой не убива заради измама при празен зар.

Моите генерали никога не са разбирали добре любовта. Виждат влюбения как прелива от възторг пред зората, която със събуждането носи неговата любов. Виждат и воина, въодушевен от зората, която със събуждането му донася победата в поход. Тази, която вече се обтяга в него и го гъделичка. И те вярват, че зората е могъща, а не любовта.

Но аз казвам, че нищо не може да се направи без любов. Понеже зарът те отегчава, щом не е натоварен с желан смисъл. И зората те отегчава, ако просто те връща в твоята нищета. И смъртта заради ненужния кладенец е тегоба.

Колкото по-тежък е трудът, с който се изтощаваш в името на любовта, толкова повече се разпалваш. Колкото повече даваш, толкова повече израстваш. Но е потребен някой, който да приеме твоя дар. Защото да даваш не значи да хвърляш на вятъра.

Моите генерали, видели някой да дава с радост, просто не бяха проумели, че има и някой, който получава. И не разбираха, че не е достатъчно да смъкнеш кожата от гърба на човека, за да го въодушевиш.

Но оня ранен бе изненадан от мен в огорчението си. И той ми каза:

— Ще умра, господарю. Аз отдадох кръвта си. И не получавам нищо в замяна. Повалих врага с куршум в корема и го наблюдавах, докато умираше, преди друг един да отмъсти за него. Стори ми се, че се самопостига в смъртта си, изцяло отдаден на вярата си. И смъртта му беше откупена. А аз — затова, че изпълних заповедта, дадена от моя ефрейтор, а не от някой друг, чието обогатяване би я откупило — аз умирам с достойнство, но в отегчение.

Колкото до останалите, те бяха побягнали.

XVIII

Ето защо през тази нощ, от висотата на черната скала, където възлязох, аз наблюдавах черните петна на моя стан в пространството — все така оформен според триъгълната фигура, все така украсен със стражи на трите вишки, все така запасен с пушки и барут, но въпреки това той скоро щеше да бъде издухан, разпилян и разнесен от вятъра като мъртвото дърво — и простих на хората.

Понеже бях проумял. Гъсеницата умира, щом приготви пашкула. Растението умира, когато се превърне в семчица. Всеки, който търпи преображение, опознава тъгата и мъчителното безпокойство. Всичко в него изведнъж става непотребно. Всеки, който търпи преображение, е само гробище и съжаления. И тази тълпа очакваше да се преобрази, след като бе изчерпала старата империя, която никой не успя да обнови. Ние не изцеляваме нито гъсеницата, нито растението, нито детето, което мутира и жадува — за да се почувствува пак щастливо — да се върне в детството и да види как се възвръщат ярките цветове на игрите, които го отегчават, и нежността на майчините прегръдки, и вкуса на млякото, — но вече няма цветове в игрите, нито убежище в майчините прегръдки, нито вкус на мляко, и то тръгва натъжено. След като бяха похабили от употреба старата империя, без да го съзнават, хората жадуваха за нова. Детето, вече възмъжало и отделено от майката, не ще намери покой, докато не познае жената. Единствено тя отново ще му възвърне усещането за цялост. Но кой може да покаже на хората тяхната империя? Кой може, в разпокъсаността на света, единствено чрез качеството на своя гений, да извае един образ, да ги накара да обърнат поглед в неговата посока и да го познаят? И разпознавайки го, да го обикнат? Това не е дело на човек на логиката, а на творец и скулптор. Понеже само оня, който не е длъжен да доказва правотата си, дълбае мрамора и вдъхва на мрамора силата да буди любов.

XIX

Наредих да повикат архитектите и им казах:

„От вас зависи бъдещият град — не като духовно значение, а като външен облик, който ще показва и изразява неговата същност. И аз като вас мисля, че става дума хората да са добре настанени. Да разполагат с градските удобства и да не пилеят сили в напразни усложнения и безплодни разхищения. Но винаги съм се учил да разграничавам същественото от неотложното. Неотложно е, разбира се, човекът да се храни, понеже ако не е нахранен, няма човек, няма и проблем. Но любовта, смисълът на живота и вкусът към Бога са по-важни. А порода, която се угоява, никак не ме интересува. Аз не си поставям въпроса дали човекът ще бъде щастлив, благоденстващ и удобно настанен или не. Питам се първо какъв човек ще е щастлив, благоденстващ и удобно настанен. Защото пред забогателите ми, обезпечени и надути търговци предпочитам номада, който вечно се изплъзва и гони вятъра, тъй като от ден на ден се разхубавява, служейки на тъй необятен господар. Ако бях принуден да избирам и узная, че Бог отказва Своего великодушие на първия, а го дарява само на втория, бих хвърлил народа си в пустинята. Обичам човек да отдава светлината си. И не ме вълнува дебелата вощеница. Пламъкът е единственото мерило за качеството ѝ.

Ала не съм виждал принцът да е подчинен на докера, нито генералът — на сержанта, нито началникът — на надничарите, макар те да използват по-голямата част от богатата. А онези, които строят бронзови укрепления, не са по-долу според мен от тези, които издигат стени от кирпич. Не отричам възходящата стълба на завоеванията, която позволява на човека да се изкачи по-високо. Но винаги съм отличавал средството от целта, стълбата от храма. Неотложно е да се построят стъпала, отвеждащи в храма, иначе той ще остане безлюден. Важен е обаче единствено храмът. Неотложно е човек да преживява и да открива край себе си средства да се извиси. Ала тук става дума само

за стъпала, които отвеждат до човека. Душата, която ще му изградя, ще е светилище и само то ще е съществено.

Тъй че ви осъждам не за това, че предпочитате насъщното, а че го възприемате като цел. Необходими са, разбира се, дворцовите готварници, но в крайна сметка същественото е дворецът, който готварниците трябва да обслужват. И ви свиках да ви попитам:

«Коя е съществената част от вашата работа? Покажете ми я.» И вие стоите пред мен безмълвни.

И ми казвате: «Ние откликваме на човешките потребности. Ние подслоняваме хората.» Да. Както се откликва на нуждите на добитъка, като го настаняваме в обора върху постелка. На човека, разбира се, са му потребни стени, за да се зарови под тях и да се превърне в семе. Но са му потребни и големият Млечен път, и морската шир, въпреки че нито съзвездията, нито океанът му служат за нещо в момента. Ала какво значи «да му служат»? Познавам хора, които дълго и мъчително катерят планината, ожулват колене и лакти, изтощават се по време на изкачването, за да достигнат преди изгрев-слънце върха и да се опият от дълбоката, още синкава долина там долу, както търсим езерната вода, за да утолим жаждата си. И те седат и гледат, след като вече са се озовали там, и дишат. И сърцето им радостно бие, и тук намират върховен лек срещу отвращението.

Познавам хора, които търсят морето с бавния ход на кервана си и изпитват потребност от море. И когато стъпят на високия скалист нос и се изправят над тази безпределна шир — безмълвна и плътна, закрила от погледа им запасите си от водорасли или корали — те вдишват горчивия дъх на сол и застиват очаровани пред един спектакъл, който не им служи за нищо в момента, понеже не можем да обсебим морето. Ала то отмива от сърцето робството на дребните неща. Навярно те са присъствали с отвращение, сякаш иззад затворнически решетки, на домашните сцени с чайника, с кухненските съдове, с хленча на жените им — сцени от всекидневния живот, през които може да се прозре смисълът на нещата, но понякога те се превръщат в гробница, сгъстяват се и те зазиждат отвсякъде.

Тогава те скътват запаси от необгледна шир и отнасят в дома си блажения покой, който са намерили тук. И домът се преобразява от това, че съществува някъде равнината в прегръдката на изгрева и на

морето. Всичко се отваря към нещо по-просторно от самото себе си. Всяко нещо става път, друм и прозорец към нещо друго, отвъд себе си.

И не настоявайте, че вашите обичайни стени са му достатъчни, защото, ако човекът никога не бе виждал звездите и ако беше във ваша власт да му съградите един Млечен път с гигантски пространства между колоните, дори построяването на подобен купол да погълне цяло състояние, щяхте ли да кажете, че това богатство е било пропиляно?

Затова аз ви казвам: Ако съградите безполезния храм — понеже не служи нито за готвене, нито за почивка, нито за събиране на първенците, нито за водните запаси, а просто за извисяване на човешкото сърце, за омиротворяване на сетивата и за времето, което доузрява, тъй като много прилича на хранилище за сърцето, където се разполагаш, за да се потопиш за няколко часа в мир и покой, уталожени страсти и справедливост без лишени от наследство — и така, ако съградите храм, където болката от язвите се превръща в химни дароприношение, където смъртната заплаха става пристан, зърнат сред най-сетне укротените води, щяхте ли да мислите, че сте пропилили усилията си?

Ако онези, които разраняват ръцете си, като направляват платната в дни на буря, които се борят с вълните ден и нощ и вече са само жива плът, жестоко оцавена от солта, ако беше възможно да ги приемате от време на време в спокойните светещи води на едно пристанище — там, където вече няма нито движение, нито тласък, нито усилие, нито ожесточеност на борбата, а безмълвни води, едва докосвани при навлизането на големия кораб, плъзгащ се по инерция, — щеше ли да мислиш, че си пропилял труда си? Тя е тъй кротка за тях, тази вода на залива, след всички коси от пяна, разпилени по гребена на вълните, след всички ония гриви на морето.

Ето нещо, което е по силите ти да подариш на човека и което зависи само от твоя гений. Тъй като ти създаваш вкуса на водата в пристанището, на тишината и на приказните надежди единствено чрез подреждането на твоите камъни.

Така твоят храм ги притегля и те идват да изпитат себе си в мълчанието му. И тук откриват своята същност. Понеже в противен случай те биха били привлечени единствено от дюкяните. Единствено купувачът в тях би бил подбуден от търговците. И те не биха се родили

във величието си. И не биха познали безпределната шир, която носят в душата си.

Навярно, ще ми кажеш ти, тези охранени дюкянджии са напълно задоволени и не искат нищо повече. Лесно е обаче да удовлетвориш оня, който не носи простор в сърцето си.

И наистина, един глупав език представя вашия труд като безполезен. Но човешкото поведение опровергава със сигурност подобни твърдения! Виждате как хора от всички краища на света се впускат в търсене на тези шедьоври от камък, които вие вече не произвеждате. Тези хранилища за душата и сърцето. Къде сте виждали човек, изпитващ потребност да обикаля света, за да посещава складове? Естествено, човек използва стоки, но ги използва, за да преживява и греши по отношение на самия себе си, ако вярва, че на първо място стои желанието да ги притежава. Техните пътешествия имат други цели. Виждал си как хората пътуват от едно място на друго. Вниквал ли си в целите им? Несъмнено някой благодатен малък залив или някоя отрупана със сняг планина или оня вулкан, който се уголемява от втвърдените си курешки, но преди всичко тези потопени кораби, които единствено отвеждат някъде.

Те ги обхождат и оглеждат, мечтаейки, без да го съзнават напълно, да бъдат пасажери на борда им. Понеже не са устремени към нищо. А тези храмове вече не приемат тълпите, вече не ги отнасят и не ги преобразяват в по-благородна раса, подобно на пашкула. Всички тези преселници вече не притежават кораб и не могат да се преобразят, и — в началото бедни и слаби духом — да придобият, по време на това пътуване на борда на тези каменни кораби, богати и щедри души. Затова всички посетители обикалят потъналия храм, обхождат и търсят и пристъпват по огромните грейнали плочи, излъскани от множество стъпки, слушайки как само техните гласове отекват сред величаво мълчание — изгубени в гората от гранитни колони и вярващи както историците, че просто се образуват, докато по биенето на сърцето си те биха осъзнали, че всъщност от колона на колона, от зала на зала, от кораб на кораб търсят капитана и че всички те са тук, зъзнеци в сърцето си, без да го знаят, зовящи за помощ, която не идва, в очакване на преображение, което им се отказва, отново натикани дълбоко в себе си, понеже вече няма друго, освен мъртви храмове, наполовина погребани в пясъка, понеже вече няма друго, освен заседнали кораби,

чийто запас от мълчание и сянка е зле защитен, и които се пълнят с вода отвсякъде с тези огромни пространства синьо небе, прозиращо през рухналите сводове или онова скриптене на пясъка през отворите на стените. И жадуват с жажда, която не ще бъде утолена...

Казвам ви, тъй вие ще съзидате, защото гъстата гора е добра за човека, и Млечният път, и синята долина, гледана от висотата на планините. Но какво е безкрайността на Млечния път, на сините долини и на морето пред това, което предлага нощта сред камъните, когато архитектът е съумял да ги преизпълни с мълчание? И самите вие, архитектите, ще се извисите, изгубили вкуса към практичното. Вие ще се родите само ако се посветите на създаването на истинската творба, тъй като тя ще ви обсеби, тъй като вече не тя ще ви служи, а вас ще застави да ѝ служите. И ще ви изтръгне от вас самите. Как биха се родили велики архитекти, ако създават творения, лишени от величие?

Вие ще станете велики само ако камъните, за които твърдите, че зареждате със сила, вече не са предмети за тълпата, убежища за удобствата или предназначени за доказана всекидневна употреба, а пиедестали, стъпала и кораби, които отвеждат към Бога.“

XX

Моите генерали, с непоклатимата си глупост, ме уморяваха с доводите си. Събрани като на конгрес, те спореха относно бъдещето. По този начин се стремяха да придобият ловкост и хитрост. Моите генерали първо бяха учили история и знаеха, една по една всички дати на моите победи и всички дати на моите поражения, тези на ражданията и на смъртите. Затова им се струваше очевидно, че събитията произтичат едно от друго. И те виждаха човешката история под образа на дълга верига от причини и следствия, която водеше началото си от първия ред на учебника по история и се разпростираше чак до главата, където бе отбелязано за бъдещите поколения, че сътворението благополучно е увенчано с това съзвездие от генерали. И така, получили голям тласък, от следствие към следствие, те доказваха бъдещето. Или идваха при мен, въоръжени с тежките си доводи: „Така трябва да постъпиш заради благополучието на хората или заради мира, или заради благоденствието на империята. Ние сме капацитети, казваха те, изучавали сме историята...“

Но аз знаех, че съществува наука само за онова, което се повтаря. Този, който посажда семка от кедър, предвижда извисяването на дървото, както и оня, който хвърля камък, предвижда падането му, макар хвърленият камък и заровеното семе никога още да не са служили за нещо. Но кой твърди, че предугажда участието на кедъра, преобразяващ се от семе в дърво и от дърво в семе, от пашкул в пашкул? Тук става дума за родословие, за което още не съм срещал пример. И кедърът е нов вид, изграждащ се, без да повтаря нищо, което да ми е известно. И аз не знам накъде отива той. Не знам и накъде отиват хората.

Моите генерали упражняват логиката си, разбира се, търсейки и откривайки една причина по следствието, което се е проявило. Понеже, казват ми те, всяко следствие си имало причина и всяка причина си имала следствие. И от причина към следствие, преливащи от многословие, те стигат до грешката. Тъй като друго нещо е да се

издигаш от следствията към причините или да се спускаш от причините към следствията.

Аз също бях разчел впоследствие по девствения пясък, посипан като талк, историята на моя враг. Знаех, че една стъпка винаги се предхожда от друга, която я предопределя, и че веригата върви от брънка към брънка и никоя брънка не бива да липсва. Ако не беше се извил вятърът и набраздявайки пясъка, не бе изтрил надменно изписаната страница, сякаш е ученическа плоча, бих могъл да достигна — от следа към следа — до произхода на нещата или, проследявайки кервана, да го изненадам в урвата, където е намерил за добре да се установи. Но докато разчитах написаното, не разполагах с никакви знания, които биха ми позволили да го предшествувам в пътя му. Понеже истината, която го направлява, е различна по естество от пясъка, с който разполагам. И разчитането на следите е познаване само на едно безплодно отражение, от което не ще науча нищо за омразата, за ужаса или за любовта, която преди всичко властва над хората.

— Тогава — ще ми кажат моите генерали, непоклатимо укрепени в глупостта си — още веднъж всяко нещо си има доказателство. Ако познавам омразата, любовта или ужаса, който ги направлява, ще предвидя действията им. Тъй че бъдещето се съдържа в настоящето...

Но аз ще им отвърна, че винаги съм в състояние да предвидя следващата крачка на кервана, преди той да я направи. Тази нова крачка несъмнено ще повтори предишната в нейната посока и големина. Наука има за онова, което се повтаря. Но скоро керванът се изплъзва извън пътя, начертан от моята логика, понеже е обладан от друго желание.

И тъй като те въобще не ме разбираха, разказах им за голямото преселение.

Това се случи край солните мини. И хората се спасяваха кой както може, за да преживеят сред минералния свят, понеже тук всичко отричаше живота. Слънцето тежеше и изгаряше, и лоното на земята, вместо да отдава чиста вода, доставяше само пръчки сол, които биха отровили водата, ако кладенците не бяха пресъхнали. Притиснати между звезди и каменна сол, хората, дошли от другаде с пълните си мехове, се втурваха на работа и откъртваха с кирки тези прозрачни кристали, въплътили живота и смъртта. После се завръщаха обратно,

привързани сякаш с пъпна връв към плодородните земи и техните благодатни води.

Слънцето тук беше бяло, горчиво и непосилно като глада. И скалите разпукваха пясъка на места, издигнали от двете страни на солните мини основите си от абанос, твърд като чер диамант, чиито върхове бяха напусто брулени от ветровете. И оня, който би могъл да бъде свидетел на столетните традиции на тази пустиня, би предвидил, че те ще са дълготрайни и установени тук навеки. Планината бавно би продължила да се рони като под зъбите на едва доловима пила, хората биха продължили да добиват сол, керваните биха продължили да докарват вода и храна и да сменят тези каторжници...

Но дойде утро, в което хората обърнаха поглед към планината. И несъзряното досега се появи.

Защото случайните игри на ветровете, подронвали скалата от векове насам, бяха издълбали едно исполинско, разкривено от гняв лице. И над пустинята, и над подземните солници, и над племената, прикрепени към каменна основа, по-нечовешка от солената вода на океаните, към основа от вкаменена сол, се издигаше някакво черно лице, изсечено в скалата, побесняло и разтворило уста за проклетие под дълбокото чисто небе. И обзети от ужас, хората побягнаха, щом го познаха. Случката се разпространи до дъното на кладенците и когато работниците се подаваха на повърхността на рудницата, първо се извърщаха към планината, после със свито сърце избързваха към шатрите, събираха надве-натри покъщнината, ругаеха жената, детето и роба и подкарвайки пред себе си обреченото си богатство, поемаха под неумолимото слънце по пътищата на север. И тъй като липсваше вода, всички загиваха. И се оказаха напразни предсказанията на логиците, които виждаха как непрекъснато се рони планината и как се възобновяват хората. Как биха могли да предвидят онова, което щеше да се роди?

Когато се връщам назад към миналото, аз разделям храма на камъни. И операцията е проста и предвидима. Същото е ако раздробя на кости и вътрешности разнебитеното тяло, разрушения храм на дребни останки или имението на кози, овце, жилища и планини... Но ако се движа към бъдещето, ще трябва винаги да имам предвид раждането на нови същности, които ще се прибавят към материалите и ще са непредвидими поради различното си естество. Аз наричам тези

същности прости и неделими, понеже умират и изчезват, ако нарушиш целостта им. Защото мълчанието е нещо, което се прибавя към камъните, но изчезва, ако ги разхвърлиш. Изражението е нещо, което се прибавя към мрамора или към чертите на лицето, но умира, ако го разбиеш или ги разединиш. Имението е нещо, което се прибавя към козите, жилищата, овцете и планините...

Не ще мога да предвиждам, но ще мога да създавам. Понеже бъдещето се създава. Ако слея в един-единствен образ разединението на моята епоха, ако имам божествени ръце на скулптор, моето желание ще се сбъдне. И ще сгреша, ако кажа, че съм съумял да предвидя. Понеже ще съм го създал. В заобикалящото ме разединение ще съм показал един образ, ще съм го наложил и той ще властва над хората. Както имението, което понякога изисква дори и кръвта им.

Така ми се яви нова истина: напразно и илюзорно е да се занимаваш с бъдещето. Единственото значимо действие е да изразяваш света в настоящето. А да изразяваш значи да строиш с днешната раздробена цялост единия образ, който се издига над нея, значи да създаваш мълчанието чрез камъните.

Всяка друга претенция е само вятър от думи...

XXI

Разбира се, всички ние знаем, че разсъжденията въвеждат в заблуждение. Наблюдавах хора, които и най-ловките доводи, и най-неоспоримите доказателства не можеха да убедят. „Да, казваха те, имаш право. И все пак не мисля като теб...“ Хора от този тип минаваха за глупави. Но аз разбрах, че те съвсем не бяха глупави, а напротив, най-мъдрите. Те почитаха една истина, чийто смисъл думите не успяваха да пренесат.

Тъй като другите си въобразяват, че светът се съдържа в думите и че човешкото слово изразява вселената и звездите, щастието и залеза на слънцето, имението и любовта, архитектурата, болката и мълчанието... Но аз опознах човека, изправен пред планината, който имаше за задача да я преобърне лопата по лопата.

Мисля, че геометрите, когато са начертали крепостите, държат в ръцете си истината за своите крепости. И че те ще могат да бъдат издигнати съгласно чертежите им. Защото в крепостите се крие истина за геометри. Ала кой геометър осъзнава истинското им значение? Къде в чертежите им можете да прочетете, че крепостните стени съставляват дига? Кой ви дава възможност да откриете, че те наподобяват кората на кедъра, във вътрешността на която се изгражда живият град? Къде виждате, че крепостните стени са кора за пламенното усърдие и позволяват смяната на поколенията в лоното на Бога сред вечността на крепостта? Те виждат в тях камък, цимент и геометрия. Несъмнено крепостните стени са камък, цимент и геометрия. Но те са и подпорни греди на кораб, и подслон за отделните човешки съдби. Те не стават незначителни от това, че са така ограничени. Понеже това единствено цвете е откряхнат прозорец към опознаването на пролетта. То е пролетта, приела образ на цвете. Нищо не струва за мен пролетта, ако не се е въплътила в цветя.

Може би наистина не е от значение любовта на жената, очакваща завръщането на съпруга си. Няма значение ръката, с която му маха на търгване. Но е знак за нещо значимо. Не е толкова важна отделната

светлинка, затрептяла във вътрешността на крепостта като фенер на кораб, ала все пак, ето един разцъфнал живот, на който не мога да претегля тежестта.

Крепостните стени му служат за обвивка. И този град е като ларва, защитена в пашкула си. И този прозорец: цвят на дървото. И зад този прозорец навярно едно бледо дете, което още пие мляко и не си знае молитвата, играе си и бърбори, ала ще стане утрешен завоевател и основател на нови градове, които ще укрепят с крепостни стени. И ето семчицата на дървото. По-значително, по-незначително — как бих могъл да зная? И този въпрос за мен е безсмислен — защото, вече го казах, не трябва да делиш дървото на части, за да го опознаеш.

Ала кой геометър знае тези неща? Той вярва, че разбира от крепости, тъй като ги строи. Вярва, че те изцяло се побират в неговата геометрия, защото му стига да я наложи на цимента и на камъка, за да се укрепят градът. Но има нещо друго, което доминира над тях и ако пожелаех да покажа какво наистина е крепостна стена, бих ви събрал край себе си и година след година бихте се научили да ги откривате, без никога да довършите тази работа, понеже няма дума, съдържаща ги в същината им. Аз показвам само знаци за тях, както и геометрията е техен знак, но така също и ръцете на съпруга, обгърнали бременната съпруга, натежала от един свят, който те закрилят.

Както и оня, дошъл с оскъдните си думи да покаже на някой друг, че греши, като тъгува — къде сте видели другият да се промени? Или че греши, като ревнува, греши, като обича? И къде сте видели другият да се излекува от любовта? Думите се стремят да се слеят с естеството и да го отнесат. Така аз изрекох „планина“ и отнасям планината в себе си с нейните хиени и чакали, с нейните урви, изпълнени с мълчание, с извисяването ѝ към звездите чак до брулените от ветровете хребети... ала това е само дума, която трябва да запълним. И когато изричам „крепост“, също трябва да запълним думата. Геометрите прибавят нещо към нея, както поетите и завоевателите, и бледото дете, и майката, която благодарение на крепостта може да се заеме с раздухването на жарта, за да стопли млякото за вечеря, без някое клане да я отвлече от работата. И ако ми е възможно да разсъждавам върху геометрията на крепостта, как бих разсъждавал за самата крепост, която моят език не успява да обхване? Защото което за един знак е вярно, за друг е невярно.

За да ми покажат града, понякога ме водеха на върха на планина. „Погледни го, нашия град!“, ми казваха. И аз се възхищавах от разположението на улиците и от плана на крепостта. „Ето кошера, казвах си, в който отдъхват пчелите. По изгрев те се разпръсват из равнината да черпят от запасите ѝ. Така хората отглеждат реколта и я прибират. И върволица от дребни магарета отнася към хамбарите, към пазарите и към хранилищата плода на дневния труд... Градът разпръсва хората си в утрото, после ги прибира в себе си с техните товари и запаси за зимата. Човекът е този, който произвежда и който потребява. Ще му помогна, като преди всичко проуча проблемите му и като управлявам мравуняка.“

Други пък, за да ми покажат града си, ме караха да премина реката и да го съзерцавам от отсрещния бряг. Тогава откривах къщите му, открити на великолепието на здрача — някои по-високи, други пониски, едни малки, други големи и стрелата на минаретата, сграбчили като мачти дима от пурпурни облаци. Той се разстиляше пред очите ми подобно отплаваща флотилия. Този път истината за града не беше установен стил и истина на геометър, а щурмуване на сушата от човека сред мощния вятър на морската му експедиция. „Ето, казвах си, гордостта от завоеванието в ход. Начело на моите градове ще сложа капитани, защото човек черпи радостите си от творчеството и от могъщия вкус на приключението и победата.“ И това не беше нито по-вярно, нито по-невярно, а друго.

А трети, за да ме накарат да се полюбувам на града им, ме повличаха със себе си във вътрешността на крепостта и ме отвеждаха първо в храма. И влизах, завладян от мълчанието, сянката и прохладата. И потъвах в съзерцание. И моето съзерцание ми се струваше по-важно от храната или от завоеванието. Защото бях се хранил, за да живея, бях живял, за да завладея, и бях завладял, за да се върна, да съзерцавам и да усетя сърцето си по-просторно в почивката на своето мълчание. „Ето, казвах, истината за човека. Той съществува само с душата си. Начело на моя град ще сложа поети и духовници. И те ще направят така, че да се разтвори като цвят човешкото сърце.“ И това не беше нито по-вярно, нито по-невярно, а друго...

И сега, в мъдростта си, ако използвам думата „град“, аз не си служа с нея, за да умувам, а просто, за да определя всичко, с което той изпълва сърцето ми и което опитът ме е научил за него — и самотата

ми по неговите улички, и поделения хляб в домовете, и славата му, откrojена на фона на равнината, и стилът му, бъдещ възторг от върха на планината. И как бих използвал и думата за умуване, щом като това, което е вярно за един знак, е невярно за друг...

XXII

На всичко отгоре, яви ми се нещо насъщно, свързано с наследството на човечеството — наследство, което от поколение на поколение хората си предават един на друг; понеже, когато в мълчанието на моята обич бавно вървя през града и гледам девойката, говореща на годеника си с усмивка на боязлива нежност, или жената, която очаква завръщането на воина, или може би другата, заета да мъмри слугинята си, или проповядващия примирение и справедливост, както и тоя, който се врязва в тълпата, възправя се в отмъщението си и поема закрилата на слабия, или пък майстора, изваял изделието от слонова кост и започнал го пак отначало, като стъпка по стъпка се приближава към някакво съвършенство, което носи в душата си. Като се вглеждам внимателно в моя град в часа, когато заспива и издава оня постепенен замиращ звук — напомнящ звука на ударен цимбал, който още отеква и който стихва, — сякаш слънцето го е раздвижило, както раздвижва рояк пчели, после идва вечерта, уморила крилцата им, за да прибере аромата на цветята, и вече няма благоуханни следи да ги водят в руслото на ветровете. Когато виждам как гаснат светлините и всички тези огнища се унасят в сън под пепелта, като всеки е прибрал своето притежание — кой жътвата в хамбара, кой децата си, играещи на прага, кой кучето, магарето си или пък старческото столче; когато моят град най-сетне си отдъхва, уреден като огнище под пепелта, и всички мисли, всички молитви, всички планове, всички пориви, всички опасения, всички душевни вълнения, приети или отхвърлени, всички нерешени проблеми, очакващи своето разрешение, всички омрази, които не ще умъртвят преди утрото, всички амбиции, които не ще открият нищо преди зората, всички съхранени, непотребни като стълби в магазин молитви, свързващи човека с Бога, са получили отсрочка, сякаш са мъртви, но не са угаснали — понеже това колосално, наследено от предците богатство, което не служи за нищо в момента, съвсем не е изгубено, а съхранено и пренесено — и слънцето, щом раздвижи пчелния рой, ще го върне като наследство и

всеки ще поднови своето дирене, своята радост, мъка, омраза или пък амбиции, а моето пчелно семейство ще се върне към лилиите и тръните си, тогава аз се питам: какво остава от тези хранилища с образи?...

Струва ми се очевидно, че ако разполагах с едно още неодушевено човечество и поисках да го обуча, да го образовам и да го преизпълня със същите хиляди различни душевни движения, прехвърленият от езика мост изобщо нямаше да е достатъчен.

Тъй като, несъмнено, ние общуваме, но при все това думите в нашите книги не съдържат в себе си наследеното от предците богатство. И ако взема деца, ако насоча и обуча всяко едно в произволно избрана посока, тогава ще изгубя част от наследството. Така е и с моята армия, щом между воините не съществува постоянна приемственост, която превръща една армия в непреривна династия. Те, разбира се, ще получат обучение от ефрейторите. И несъмнено ще изпитат влиянието на капитаните. Но думите, с които разполагат и ефрейтори, и капитани, са само хранилища, безкрайно недостатъчни да предадат от единия на другия едно достойние, което не може да се изрази нито в цифри, нито във формули. И е напълно невъзможно да го пренесеш чрез словото или чрез книгата, тъй като става дума за вътрешни нагласи, за собствени гледни точки, за пориви и съпротиви, за системи за свързване на мислите или на нещата... И поискам ли да ги обясня или да ги изложа, аз ги разчленявам на съставните им части и нищо не остава от тях. Така е и с имението, което буди любов — не ще кажа нищо за него, ако заговоря за кози, овце, жилища и планини, тъй като неговото вътрешно богатство не се предава чрез думите, а чрез връзките на любовта. И от една любов в друга те си предават това наследство. Но ако един-единствен път прекъснете нишката, свързвала поколение с поколение, тогава тази любов загива. Веднъж прекъснете ли общуването между младите и старите войници в армията, вашата армия става просто фасада на празна къща и ще се срути при първия удар; прекъснете ли общуването между мелничаря и сина му, губите най-ценното от мелницата: нейния морал, пламенното усърдие и безбройните неизразими движения на ръцете, хилядите отношения, които трудно намират разумно обяснение, но съществуват — понеже повече интелигентност е скрита в нещата, такива, каквито са, отколкото в думите — все едно да искате от тях да съградят наново

света единствено с четенето на книжка, която е само сбор от безплодни образи и безполезна отражения пред натрупания човешки опит. И вие превръщате човека в голо и примитивно животно, забравили, че в развитието си човешкият род повтаря развитието на дървото, като израства и намира продължение от единия в другия, както могъществото на дървото е трайно съхранено чрез неговите възли, изкривен ствол и разклонените гранки. А тук имам работа с едно огромно тяло и гледайки от висотата на моя град, не разбирам какво значи да умираш, понеже тук-там капят листа, тук-там покарват пъпки, като в това време чрез тях якият ствол се обновява. Но при тези отделни болки нищо съществено не е накърнено и виждаш как този храм продължава да се съгражда, този хамбар продължава да се изпразва и пълни, поемата да се разхубавява, патината — да блести по извитото корито на чешмата. Но разлъчиш ли поколенията, все едно искаш да започнеш самия човек отначало, само че от средата на живота му, и — след като си заличил в него всичко научено, почувствувано, проумяно, желано и изстрадано — да подмениш тези превърнати в жива плът знания с мършави книжни формули, когато вече е пресушена всичката мъзга, която е прииждала към стъблото, и у хората не се пренася вече нищо, освен онова, което се поддава на систематизиране. И тъй като словото преиначава, за да обхване, опростява, за да покаже, и умъртвява, за да разбере, те вече престават да черпят хранителни сокове от живота.

Но аз казвам: добре е да се подпомага в града зараждането на династии. И ако моите лечители произхождат от една-единствена малка група, но разполагат с цялото наследство, а не само с няколко думи, то в крайна сметка аз ще разполагам с по-надарени лечители, отколкото ако разпростра избора си над целия народ и наема войнишки и мелничарски синове. И това не значи, че спъвам дарованията, понеже този ствол ще завърже достатъчно твърда семка, за да мога да присадя към него чужди издънки. И моята династия ще поеме и ще преработи новите сокове, които дарованията ще влеят в нея.

Понеже за пореден път получих урок, че логиката умъртвява живота. И че тя не съдържа нищо съществено сама по себе си.

Но съставителите на формули сгрешиха по отношение на човека. И объркаха формулата, която е едноизмерна сянка на кедъра, с кедъра в

неговия обем, тегло, цвят, листа и отрупани с птици клони, които не биха могли да се изразят и поберат в безсилния вятър от думи...

Те бъркат формулата, която обозначава, с обозначения предмет.

Също така ми се яви, че е напразно и опасно да запрещаваме противоречията. Това отговарях на моите генерали, които идваха да ми приказват за ред, но объркваха реда, който е могъщество, с подредбата на музеите.

Защото аз казвам, че дървото е ред. Но тук редът е единство, което надделява над разпокъсаността. Защото този клон носи своето птиче гнездо, а другият не го носи. Защото тази гранка е завързала плод, а другата изобщо не е родила. Тази тук се извисява към небето, а онази се е свела към земята. Но моите генерали се поддават на образа, създаван от армейските списания, и казват, че в ред са само предметите, които вече не се различават едни от други. По такъв начин, ако ги оставех на самите себе си, те щяха да усъвършенствуват свещените книги, които показват ред, въплътил божията мъдрост, слагайки в ред буквите, които за първото срещнато дете са очевидно разбъркани. И тъй, всички „А“ заедно, всички „Б“ заедно, всички „В“ заедно... и те щяха да разполагат с една наистина приведена в ред книга. Книга за генерали.

А как ли биха понесли те онова, което не се поддава на формулиране, или още не е завършено, или пък влиза в противоречие с друга истина? Откъде биха могли да узнаят, че в един език, който формулира, но изобщо не схваща, две истини може да са противоположни една на друга? И че аз мога да говоря, без да си противореча, за гората или за имението, въпреки че гората ми настъпва към много имения, без да покрива някое от тях изцяло, а имението ми има много гори, без да обхваща никоя изцяло? И едното съвсем не отрича другото. Но ето че моите генерали, ако честват именията, заповядват да бъдат обезглавени поетите, които биха възпели гората.

Защото едно са противоположностите, а друго — противоречията и аз познавам само една истина — живота, признавам само един ред, който е единството, когато то надделява над материалите. И няма значение дали материалите са разхвърляни. Моят ред е участието на всички през всеки един в едно всеобщо дело и този ред ме принуждава към непрекъснато съзидание. Тъй като ме задължава да сътворя езика, който ще погълне противоречията. И

който е живот. Никога не става дума да отхвърлиш, за да създадеш ред. Ако отхвърля живота и наредя хората от моето племе като стълбове покрай пътя, ще съм постигнал съвършен ред. Както и ако ги доведе до състоянието на колония термити. Но с какво биха ме привлекли термитите? Обичам човека, освободен чрез своята религия и съживен чрез боговете, които влагам в него: дом, имение, империя, Божие царство, за да може винаги да се заменя за нещо по-голямо от себе си. И защо да не ги оставя да спорят помежду си, щом знам, че увенчаният с успех жест включва всички, които не постигат целта си, щом знам, че за да се извиси, човек трябва да създава, а не да повтаря. Защото в противен случай той само изяжда готови запаси. Щом знам най-сетне, че всичко, даже формата на кила, трябва да се развива, да живее и да се променя, иначе се превръща в смърт, рутина или музеен експонат. А аз разграничавам непрекъснатото от рутинното. Различавам и устойчивото от мъртвото. Нито стабилността на кедъра, нито стабилността на империята се основават върху тяхната немощ. „Това е добре, казват моите генерали, и затова няма вече да се променя!“ Но аз ненавиждам уседналите и наричам мъртви завършените градове.

XXIII

Лошо е, когато сърцето надмогва душата.

Когато чувството взема връх над разума.

Така в моята империя ми се откри, че е по-лесно да споиш хората чрез чувството, отколкото чрез разума, който надделява над чувството. Несъмнен знак за това, че разумът трябва да стане чувство, но първоначално всяко чувство е без значение.

Откри ми се, че творецът изобщо не трябва да бъде подвластен на желанията на мнозинството. Понеже самото негово творение трябва да стане желание на мнозинството. Мнозинството трябва да приема и да превръща полученото от разума в чувство. То е само стомах. Храната, която получава, то трябва да преобрази в прелест и светлина.

Моят съсед изкова света, защото го усещаше в сърцето си. И направи от народа си химн. Но ето че сред неговия народ се побояха от самотата и разходката навръх планината, когато тя се разстила под нозете като плаща на пророка, а там горе — от беседата със звездите, от ледените въпроси и тишината, която цари наоколо, и този глас, който говори и говори само в мълчанието. И оня, който се завърне оттам, се връща закърмен от боговете. И слиза обратно, тих и натежал, понесъл неведомия си мед под наметалото. И ще донесат мед единствено тези, които са имали правото да напуснат тълпата. И медът винаги ще изглежда горчив на вкус. И всяко ново и плодносно слово ще изглежда горчиво, защото, казах го, никой не е познал радостно преображение. И като ви издигам, все едно ви изтръгвам от кожата ви, сякаш от ножница, за да ви облека като змия в нова кожа. И ето, че този напев ще породи начало на химн, както опожаряването на гората тръгва от една искра. Но човекът, който се отвръща от този напев, и сганта, която запрещава на един от своите да се освободи от нея, за да се укрепи навръх планината — те убиват духа. Защото пространството на духа — там, където той може да разтвори крилата си — е мълчанието.

XXIV

Бях наведен на размисъл за онези, които потребяват повече, отколкото произвеждат. Както и за лъжата на управниците, защото във вярата в думата им се крие силата на словото и властта им. И така аз извличам решителни преимущества от лъжата. И притъпявам оръжието си, докато си служа с него. И ако в началото взема връх над моя противник, ще дойде час, когато ще се изправя пред него без оръжие.

Така става и с оня, който пише поеми и постига безспорен ефект, нарушавайки възприетите правила. Защото скандалният ефект също е действие. Но този тук е злосторник, понеже — за да използва някакво лично предимство — разбива съсъда на едно общо съкровище. За да изрази себе си, той съсипва възможностите за изразяване на всички, подобно на оня, който подпалва гората, за да си свети. И остава само пепел за другите. И когато привикна към грешките на синтаксиса, вече не мога дори да предизвикам скандал и да прикова вниманието чрез неочакваното. Ала не мога да се изразявам и с красотата на стария стил, понеже съм обезсмислил условностите, всички онези знаци, онези намигания, цялото съглашение, целия тъй дълго изработван код, който ми позволяваше да предавам от себе си до най-тънките нюанси. Изразих себе си, изчерпвайки своето сечиво. И сечивото на другите.

Така е и с иронията, присъща не на човека, а на рака. Понеже чрез моя губернатор, който стои начело и е уважаван, аз постигнах комичен ефект, като го сравних с магаре, и никой не очакваше такава дързост от мене. Но идва ден, в който съм свързал магаре и губернатор така неразделно, че вече не разсмивам никого, като изразявам очевидното. И съм разрушил една йерархия, една възможност за издигане, плодотворни амбиции, един образ на величие. Прахосах съкровището, с което си служех. Ограбих хранилището и разпилях зърното. Грешката, предателството се състои в това, че си послужих с моя губернатор и го съсипах, докато други го бяха създали. Беше ми

предоставена възможност да се изразя. И аз се възползвах от нея, за да я унищожа. Така извърших предателство.

Ала оня, който пише по-строги правила и изковава своя инструмент, за да използва средството, заостря оръжието си чрез употребата му и така увеличава своите запаси едновременно и пропорционално на изразходването им. Оня, който въпреки трудностите или огорченията стои начело на своя народ чрез истината в словото си и увеличава своя залог едновременно и пропорционално на изразходването му, в крайна сметка ще бъде последван във войната. И оня, който създава чувството за величие. И гради оръжието, с което ще си послужи утре.

XXV

Затова поръчах да повикат възпитателите и им казах:

„Вие не сте натоварени да убивате човека в малките хора, нито да ги превръщате в мравки с оглед на живота в мравуняка. За мен не е от значение дали човекът ще бъде повече или по-малко задоволен. Важното е да бъде повече или по-малко човек. Не питам дали човекът ще бъде щастлив или не, а какъв човек ще бъде щастлив. И не ме е грижа за охолството на уседналите, охранени като добитък в обора.“

„Няма да им носите удовлетворение чрез празни формули, а чрез образи, които възпламват структури.

Няма да ги препълвате с мъртви знания. Но ще им изковете стил, за да могат да схващат.

Няма да съдите за способностите им по очевидната лекота, проявена в една или друга насока. Понеже най-далеч стига и най-много успява оня, който най-дълго е работил срещу самия себе си. Вие ще държите сметка първо за любовта.

Изобщо няма да се разпростирате върху потреблението, а върху създанието на човека, за да може той да рендосва дъската си сред вярън и честност, и тогава ще го прави по-добре.

Ще ги научите на уважение, защото иронията е от рака, тя е забрава на лицата.

Ще се борите против обвързването с материалните блага. И ще положите основите на човека у малкия човек, като първо го научите да се заменя за нещо, защото извън замяната има само закоравяване.

Ще ги учите на размисъл и молитва, защото дават простор на душата. И на приложението на любовта. Защото какво друго би я заместило? А себелюбието е обратното на любовта.

Ще наказвате преди всичко лъжата и доносничеството, което несъмнено може да служи на човека и привидно на града. Но единствено верността създава силните. Понеже не може да има вярън в единия лагер и да я няма в другия. Който е верен, е винаги верен. И съвсем не е верен човекът, способен да издаде другаря си по

бразда. Потребен ми е несъкрушим град и няма да оставя силата му да се опира на човешкото разложение.

Ще възпитаваме у тях вкус към съвършенството, тъй като всяко творение е стъпка към Бога и постига завършеност само в смъртта.

Няма да ги учите първо на прошка или милостиня. Прощката и милостинята могат да бъдат зле разбрани и да се превърнат в зачитане на язвата или ругатнята. Ала ще ги научите на чудодейното участие на всички в едно всеобщо дело чрез всеки един. Тогава хирургът ще бърза през пустинята да оправи коляното на един черноработник. Защото тук става дума за талига. А те и двамата имат един и същ водач.“

XXVI

Защото най-напред се надвесвах над великото чудо на преображението и на промяната в самия себе си. Тъй като в града имаше прокажен.

— Ето — ми каза моят баща — бездната.

И ме поведе в покрайнините до синора на една мръсна и неплодородна нива. Нивата беше оградена и в средата имаше ниска къща, където живееше прокаженият, откъснат по този начин от хората.

— Мислиш си — каза баща ми, — че той ще завие от отчаяние? Наблюдавай го, щом излезе, за да видиш как се прозява.

Ни повече, ни по-малко от оня, у когото любовта е мъртва. Ни повече, ни по-малко от оня, който е изтощен от изгнанието. Казвам ти: изгнанието не разкъсва, то изхабява. Вече се залъгваш единствено с блянове и играеш с празни зарове. Какво значение има за него разкошът? Той е цар в едно царство на сенките.

— Необходимостта — каза баща ми, — ето спасението. Не можеш да играеш с празни зарове. Не можеш да се задоволиш с мечтите си, поради едничката причина, че твоите мечти не ти се съпротивяват. Измамни са армиите, хвърлени в празните юношески блянове. Полезното е онова, което ти се съпротивява. И нещастieto на прокажения не е гниещата му плът, а това, че нищо не му се съпротивява. И ето го затворен, уседнал сред натрупаните си запаси.

Понякога хората от града идваха да го погледат. Струпваха се край нивата, подобно изкачилите върха на планината, които се надвесват над кратера на вулкана. И бледнеят, чувайки как под нозете им глобусът подготвя своите оригвания. И тъй те се скупчваха край квадратната нива на прокажения, сякаш привлечени от загадка. Но нямаше никаква загадка.

— Не си прави илюзии — говореше ми баща ми. — Не си представяй отчаянието му и сгърчените му ръце в безсънието, и гнева му към Бога, към себе си или към хората. В него няма нищо освен нарастващо отсъствие. Какво общо би могъл да има той с човеците?

Очите му изтичат и ръцете му окапват като мъртви клони. До него не достига нищо от града, освен звука на далечни скърцащи каруци. Животът вече го подхранва само с някакво неясно зрелище. Едно зрелище е нищо. Можеш да живееш само от това, което самият ти преобразяваш. Ти не живееш от това, което е складирано в теб като в бакалница. И този тук щеше да живее, ако можеше да шиба коня, да пренася камъни и да влага нещо от себе си за издигането на храма. Ала на него всичко му е дадено.

През това време се утвърди един обичай. Разчувствувани от нищетата му, жителите на града идваха всеки ден да хвърлят дарения отвъд подострените колове, очертаващи тази граница. И ето че той беше обслужван, украсяван и обличан като някакъв идол. Хранен с най-отбрани ястия. И дори почитан с музика в празнични дни. И все пак, докато всички му бяха потребни, той никому не беше потребен. Разполагаше с всички блага, но не можеше нищо да дари.

— Така е и с дървените идоли, които отрупваш с дарове — ми каза баща ми! — И срещу тях горят кандилата на вярващите. И се извива благовонният дим на приношенията. И косите им се окичват със скъпоценности. Ала ти казвам: тълпата, хвърляща на своите идоли златните си гривни и скъпоценности, се извисява, но дървеният идол си остава дървен. Понеже той нищо не преобразява. Впрочем, за дървото да живееш значи да вземаш пръст и от нея да оформяш цветове.

И видях как прокаженият излиза от бърлогата си и ни обхожда с безжизнен поглед. По-недостъпен за този шум, който при все това се стремеше да го поласкае, отколкото за морските вълни. Избавен от самите нас и недостъпен занапред. И ако някой в тълпата даваше израз на състраданието си, той го гледаше със смътно презрение... Никаква взаимност. Отвратен от една лишена от залог игра. Понеже що за състрадание е това, щом не те взема в прегръдките си, за да те утеши? И ако в ответ нещо животинско все още подклаждаше у него гняв, че се е превърнал в зрелище и панаирджийска атракция — бегъл гняв наистина, понеже ние не бяхме вече от неговия свят, както децата, надвесени над басейна, където кръжи единственият муден шаран, — то малко ни засягаше гневът му, тъй като що за гняв е това, щом не може да удря и само изпуска празни думи, отвявани от вятъра? Така той ми се яви ограбен от своето охолство. И си спомних за

прокажените на Юг, които поради законите за проказата изнудваха оазисите от седлото на коня си, лишени от правото да слизат от него. Подавайки просешката си паница, закачена на върха на прът. Гледаха с тежък, невиждащ поглед, защото щастливите лица за тях представляваха ловно поле. И защо ли биха се раздразнили от нечие щастие, когато в техния свят то беше тъй чуждо, както и тихите игри на дребни животни на поляна? Гледаха студено, без да виждат. После минаваха в бавен ход пред барачките и от височината на конското седло спускаха завързана с въже кошница. Търпеливо чакаха продавачът да я напълни. Мрачно търпение, което плашеше. Понеже, застанали неподвижно, те бяха за нас бавната вегетация на болестта. И пещ и аламбик на разложението. Те бяха за нас единствено места за разминаване, арени за двубой и обиталища на злото. Но какво очаквахте? Нищо. Понеже човек не очаква затворен в себе си, а очаква, освен от себе си и от някой друг. И колкото по-неразвит е езикът ти, толкова по-груби са отношенията ти с хората, толкова по-малко можеш да познаеш очакването и скуката.

Но какво ли биха могли да очакват от нас тези хора, съвършено откъснати от човешкия род? Не очаквах нищо.

— Погледни — каза баща ми. — Той вече не може дори да се прозява. Отказал се е даже и от скуката, която е очакване на хората.

XXVII

И тъй първо ми се откри, че те бяха нещастни. Нощта заприлича на кораб, където Бог отново затваря пасажерите без капитан. И ме осени мисълта да отделя хората. Имах желание да проумея щастието.

Наредих да ударят камбаните. „Елате тук, вие, преливащите от щастие.“ Защото щастието се усеща като плод, преливащ от сладост. И видях жена, която притискаше с две ръце гърдта си, наведена напред, сякаш препълнена догоре. И тогава те застанаха от дясната ми страна. „Елате тук, нещастни“, казах. И наредих да ударят камбаните за тях. „Елате от лявата ми страна“, казах им. И когато вече добре ги бях отделил, се мъчех да проумея. И се питах: „Откъде идва злото?“

Изобщо не вярвам в аритметиката. Нито покрусата, нито радостта се умножават. И ако сред моя народ един-единствен страда, страданието му е голямо колкото това на цял народ. И същевременно е лошо, че той не се жертвува, за да служи на народа.

Така е и с радостта. И когато дъщерята на царицата вдига сватба, ето че целият народ танцува. Това е дървото, което се отрупва в цвят. А аз съдя за дървото по върха му.

XXVIII

Безпределна ми се видя самотата ми. Мълчание и бавност жадувах за моя народ. И това отдръпване дълбоко в душата ми, и това отегчение навръх планината — изпивах ги до последните горчиви глътки. Долу в ниското съзрях вечерните светлини на града. Могъщ зов, който градът излъчва, докато всички се приберат, всички се затворят, всички се досегнат един друг. Във всеки угасващ прозорец виждах как един след друг се затварят, познавайки любовта им. После отегчението им. Освен ако любовта не се заменя за нещо по-голямо от любовта.

А последните светещи прозорци показваха болните. Имаше двама или трима болни от рак като запалени вощеници. После тая звезда ей там на оня, който навярно продължава да се бори с творението, понеже не може да заспи, ако не е свързал своя сноп. После още няколко прозореца в извънмерно очакване и безнадеждност. Тъй като Бог прибра дневната си реколта и има такива, които вече никога няма да се завърнат.

Тъй че имаше неколцина, подобни на часовои, застанали с лице към нощта, сякаш с лице към морето. „Ето ги, казвах си, наблюдателите на живота, изправени с лице към непрогледното море. В авангард. Ние сме неколцина бдящи над хората, на които звездите дължат отговор. Ние сме неколцина будни, избрали Бога. Измежду уседналите ние сме неколцина, понесли бремето на града, тежко шибани от ледения вятър, спуснал се като студена наметка от звездите.

Капитани, спътници мои, тежка ще е настъпващата нощ. Понеже останалите, които спят, не знаят, че животът е само промени, вътрешни пукания на кедъра и болезнено преображение. Ние сме неколцина, носещи заради тях това бреме, ние сме неколцина на границите, тези, които, изгаряни от болката, гребат бавно към изгрева, тези, които очакват, сякаш застанали на вахта, отговора на техните въпроси, тези, които още хранят надежда за завръщането на съпругата...”

Ала тогава ми се откри същата граница, която отделя безпокойството от пламенното усърдие. Тъй като безпокойство и усърдие съжителствуват у едни и същи хора. И двете са чувства, свързани с широтата и пространството.

„Единствено неспокойните и усърдните бдят с мене, казах си. Нека другите спят. Онези, които са творили през деня и които нямат призвание да останат в авангарда...“

При все това градът през тази нощ беше отсрочил съня си заради един мъж, който призори трябваше да изкупи някакво престъпление. Защото казваха, че е невинен. И обикаляха патрули, които имаха задача да попречат на струпването на тълпата, тъй като нещо теглеше хората извън домовете и ги караше да се събират.

„Страданието на един-единствен разпалва този пожар. Затворен в килията, него го размахват като главня над главите на всички.“

Изпитах потребност да го видя. И поех към тъмницата. Забелязах черните квадратни очертания, изрязани върху звездите. Стражите ми отвориха вратите, които бавно се завъртяха около пантите си. Зидовете ми се сториха необичайно дебели, решетки предпазваха прозорците. Там, по дължината на коридорите и в двора също имаше черни патрули, които сновяха или се надигаха като нощни животни, щом минех покрай тях... И този мирис на спарено и дълбокото ехо на подземие, когато изпуснеш ключ или крачиш по плочите. И си мислех: „Човекът трябва да е опасен, за да е необходимо той — тъй слаб, с толкова уязвима плът, която един гвоздей може да лиши от живот — да бъде премазан под цяла грамада!“

И всички стъпки, които чувах, премазваха корема му. И всички тези зидове, всички тайни входи, всички тези подпори на стени тежаха върху му. „Той е душата на затвора, казвах си, мислейки за него. Той е смисълът, центърът и истината на затвора. И при все това какво показва от себе си, освен купчина дрипи, легнал напреко на решетките и може би дори заспал и дишащ лошо. Такъв, какъвто е, той е маята на един град. И обръщайки се от една стена към друга, причинява това земетресение.“

Отвориха ми шпионката и надникнах. Знаех, че тук имаше нещо за проумяване. И го видях.

И си мислех: „Той навярно няма в какво да се упрекне, освен в любов към хората. Но оня, който гради дом, придава някаква форма на

дома си. И естествено всяка форма може да е желана. Ала не всичките заедно. В противен случай няма дом.

Едно изтръгнато от камъка лице съдържа всички лица, които си отхвърлил. Всички могат да бъдат хубави. Ала не всички заедно. Несъмнено неговата мечта беше хубава.

Ние — той и аз — сме на хребета на планината. Той и аз, сами. Тази нощ ние сме на хребета на света. Срещаме се отново и се свързваме един с друг. Защото на тази височина нищо не ни разделя. Той желае справедливост като мен. И въпреки това ще умре...“

Страдах в сърцето си.

Но за да се превърне едно желание в дело, за да прелее силата на дървото в клонка, за да стане жената майка, трябва да се направи избор. Тъкмо от несправедливостта на избора се ражда животът. Понеже тази жена, която беше хубава, хиляди я обичаха. И за да бъде себе си, тя ги хвърли в отчаяние. Винаги е несправедливо това, което е.

Разбрах, че всеки творчески акт е жесток.

Притворих вратата и поех по коридорите. Изпълнен бях с почит и обич: „Какъв смисъл да го оставиш да живее в робство, когато извисяването му е неговата гордост?“ И се разминавах с патрулите, с тъмничарите, с ранобудните метачи. И всички те обслужваха своя затворник. И тежките зидове пазеха своя затворник, както порутените развалини придобиват смисъл заради заровеното под тях съкровище. Още веднъж се обърнах към затвора с кулата му във формата на запратена към звездите корона — пътуващ кораб, понесъл своя товар, изцяло предназначен да служи — и си казвах: „Кой го отнася?“ После, когато бях вече далеч, морен в нощта, тази паст на барутен погреб...

Размишлявах за хората от града. „Сигурно ще го оплакват, мислех си. Но и това е добре — да поплачат.“

Защото размислях над песните, вълненията и бляновете на моя народ. „Ще го погребат. Но човек не се погребва, мислех си. Това, което заравяш в земята, е семе. Аз нямам никаква власт над живота и един ден той ще се окаже прав. Окачвам го на въже. Но ще чуя да възпяват смъртта му. И този зов ще отекне в оня, който иска да примири разединените. Но кого ще помиря аз?“

Имам потребност да се задълбоча в една йерархия, ала не и в някоя друга в същия момент. Не трябва да смесвам блаженството със смъртта. Стремя се към блаженството, но не бива да отричам

противоречията. Трябва да ги приемам. Добро или зло — изпитвам ужас от смесването им, което дава сироп за слабите и ги кастрира — но аз трябва да се извися от това, че приемам своя враг.“

XXIX

Размишлявах пред маската на танцъорката. Изражение на непокорство, неотстъпчивост и умора. И си казах: „Ето че през славното време на империята това беше маска. А днес е само капак на празен съд. Вече няма въодушевление у човека. Вече няма несправедливост. Никой вече не страда за своята кауза. А какво е една кауза, ако не те кара да страдаш?

Той е искал да постигне нещо. Постигнал го е. Това ли е щастието за него сега? Щастието беше пътят за постигане на желаното. Погледнете разцъфналото растение. Нима е щастливо, че е разцъфнало? Не, просто е завършено. И вече няма какво друго да желае, освен смъртта. Понеже познавам желанието. Жаждата за работа. Вкусът на успеха. После почивката. Но никой не живее от почивката, тя не може да те подхрани. Не трябва да бъркаме почивката с целта. Този тук е бягал по-бързо. И е спечелил. Ала не би съумял да живее от спечеления етап. Нито другият, влюбен в морето — от единствената победена от него буря. Бурята, която побеждава, е само едно движение по време на плуването. То извиква друго движение. И удоволствието да се отрупаш в цвят, да победиш бурята, да съградиш храма, се различава от удоволствието да притежаваш цветя, укротена буря, издигнат храм. Илюзия е надеждата да им се наслаждаваш, служейки на нещо, което преди си осъждаш, надежда, че ти, воинът, ще извлечеш радост от радостите на уседналите. Но все пак привидно воинът воюва, за да придобие онова, което подхранва уседналия, ала няма право да бъде разочарован, ако после сам стане уседнал, понеже отчаянието на човека, повярвал, че удовлетворението вечно бяга пред желанието, е фалшиво. Защото тогава той греши спрямо предмета на желанието. Вечно преследваното от теб, казваш, вечно се отдалечава... Все едно дървото да се оплаква: «Отрупах се в цвят и ето че той се превръща в семчица, семката става дърво и дървото пак цъфти...» Така ти победи бурята и твоята буря се превърна в почивка, но почивката ти е само подготовка за буря. Казвам ти: не съществува божие

всеопрощение, способно да ти спести самоосъществяването. Ти би искал да бъдеш: ще пребъдеш единствено в Бога. Той ще те прибере в хамбара, когато бавно се само постигнеш и придобиеш облик чрез делата си, защото, виждаш ли, на човека му трябва много време, за да се роди.

Така, повярвали в притежанието и постигнатото, спрели на пътя, за да се наслаждават, както казват, на запасите си, те се бяха изчерпали. Защото няма запаси. Знам го — аз, който тъй дълго съм попадал в капана на нежни създания, осъзнал, че мога да завладее жената, оформена и разхубавена със свършени благовонни масла в чужда страна. И наричах «любов» това замайване. Струваше ми се, че ще умра от жажда, ако не я постигна.

Тогава годежът ставаше повод за шумни празненства, обагрени за целия народ с религията на любовта. Сипеха се кошници цветя, разнасяха се благоухания и горяха диаманти, които бяха стрували човешка пот, страдание и кръв, родени от тълпата като капката парфюм, получена от пълни коли цветя, и без много да разбира, всеки се стремеше да хвърли всички сили в любовта. Но ето я застанала на моята тераса — нежна пленница с развети от вятъра воали. И аз — мъжът, и аз — воинът завоевател, най-сетне държащ наградата за своята борба. И внезапно, лице в лице с нея, не знаех какво да правя...

«Гълъбице моя, заговорих, яребице, газелата ми дългонога...», понеже в думите, които измислях, се мъчех да я уловя, нея, неуловимата! Разтопена като сняг. Очакваният от мен дар не беше нищо. И виках: «Къде си?» Тъй като не я достигах. «Къде е границата?» И усещах как се превръщам в кула и крепост. А в града пламтяха празничните огньове в прослава на любовта. Сам в своята ужасяваща пустиня, аз я гледах — разсъблечена и спяща. «Объркал съм пляката, объркал съм се в моя бяг. Тя бягаше тъй бързо и аз я спрях, за да я задържа... Ала веднъж уловена, нея вече я нямаше...» Но разбирах и собствената си грешка. То беше заради устремния бяг и бях луд като оня, който напълнил стомната си и я затворил в долапа, защото обичал ромона на изворна вода...

Но ако не те докосна, аз те съграждам като храм. И те съзиждам в светлината. И мълчанието ти обгръща полята. Мога да те обичам отвъд мен и теб. И съчинявам химни в прослава на твоето царство. И се притварят очите ти, клепки на света. И те държа в прегръдките си

морна като град. Ти си само една стъпка от моето възлизане към Бога. Създадена да изгориш, да утолиш, но не и да задържиш... И ето че скоро дворецът избухва в плач и целият град се посипва с пепел, защото взех хиляда въоръжени мъже и преминах портите на града в посока към пустинята, неудовлетворен и измъчен.“

„Казах ти, болката на един-единствен струва колкото болката на света. И любовта на една жена, колкото и глупава да е тя, уравновесява Млечния път и звездите му. Притискам те в прегръдките си като извивката на моя кораб. Сякаш навлизам в открито море: опасно рамо на любовта...“

Така опознах границите на властта си. Самите граници я изразяваха, тъй като обичам това, което оказва съпротива. Дървото, човекът е този, който се съпротивлява. Затова сравнявах с капаци на празни ковчезета тези барелефи на своенравни танцьорки, които бяха маски, когато под тях се криеха непокорство, душевно раздвижване и поезия, дъщеря на споровете. Обичам човека, изразяващ себе си чрез съпротива, оня, който се затваря и мълчи, оня, който запазва твърдостта си, заключил уста по време на мъченията, оня, който устоява на мъченията и на любовта. Оня, който е несправедлив и предпочита въобще да не обича. Ти, подобна на опасна кула, непревземаема завинаги...

Ненавиждам леснината. Няма човек, ако той не се противопоставя. Има мравуняк, където не се вписва Бог. Човек без мая. И ето чудото, което ми се яви в моя затвор. По-силен от теб, от мен, от всички нас, от моите тъмничари, подвижни мостове и крепостни стени. Ето загадката, която ме измъчваше, както при любовта, когато я държах гола, покорена. Познавам величието на човека, но и неговата дребнавост, понеже той е велик във вярата си, а не в горделивостта на бунта си.

XXX

Яви ми се, че човекът не е достоен за внимание не само ако е неспособен за саможертва, да устоява на изкушенията и да приема смъртта — защото тогава той вече няма форма, — но и ако, разтворен в масата, управляван от масата, се подчинява на нейните закони. Така е и при глигана, при слона единак или при човека навърх планината, и масата трябва да позволи на всеки да запази мълчание и да не го изтръгва от него поради злоба към онова, което наподобява кедъра, когато той се извиси над планината.

Оня, който идва при мен, въоръжен със своя език, за да проумее и изрази човека в рамките на логично изложение, ми прилича на детето, настанило се в подножието на Атлас с кофичка и лопатка с намерение да грабне планината и да я премести другаде. Човекът е това, което е, а не онова, което може да се изрази. Естествено, целта на всяко съзнание е да изразява съществуващото, но изразяването е трудно дело, бавно и лъкатушно — и грешим, мислейки, че нещо не съществува, щом не можем да го изкажем. Защото „изказвам“ и „проумявам“ имат един и същ смисъл. Ала до днес се научих да проумявам малка част от човека. Всъщност, каквото съм проумял един ден, е съществувало и преди, и е самозаблуда да си въобразявам, че онова, което не мога да изразя у човека, не е достойно за внимание. Също така аз не изразявам планината, а я обозначавам. Но бъркам обозначаването с проумяването. Обозначавам за оня, който вече знае какво представлява тя, но в случай, че не знае, как бих могъл да му създам представа за тази грамада с нейните пропасти с търкалящи се камъни, с обрасли в лавандула подножия и назъбени върхове сред звездите?

И зная, че тя не е разрушена крепост или лодка без посока, чието въже можеш да отвържеш от желязната халка, за да я тласнеш накъдето поискаш, а чудодейно битие със свои собствени закони за вътрешната си гравитация и мълчания, по-величествени от мълчанието на звездната машинария.

Така стигнах до съществения за мене спор заслужават ли възхищение подчиненият в йерархията и непреклонният човек, който отстоява себе си. Съумяхах да схвана проблема, но не и да го формулирам. Мислех за хората, които се подчиняват на най-сурова дисциплина и по мой знак приемат смъртта, същите тези, намагнитени от моята вяра, но тъй добре закалени от дисциплината, че мога да ги ругая в лицето и да ги направя послушни като деца, ала изпратени наслуки и хвърлени в бой срещу други, показват стоманена твърдост, величав гняв и кураж пред смъртта.

Разбрах, че в същия човек има две страни. И че оня, който буди възхищението ни както несломимото зрънце или пък неподвластната жена, сякаш отсъстваща в прегръдките ми като кораб в открито море, оня, който не се пазари и не се спогажда с цената на компромиси, нито изоставя част от себе си поради хитрост, алчност или пресищане, оня, когото мога да смажа под воденичен камък, без да изтръгна маслото на тайната, тъй като носи в сърцето си твърда маслинена костилка и по моему нито тълпата, нито тиранът могат да го принудят, понеже е превърнал в диамант сърцето си, у този човек винаги съм откривал и друго лице. Подчинен, дисциплиниран, изпълнен с уважение, с вяра и с доверие, мъдър потомък на духовна раса и носител на нейните добродетели...

А така наречените „свободни“, които, безпощадно самотни, решаваха само за себе си, поради липса на вятър в платната им изобщо не бяха направлявани и тяхната съпротива се свеждаше до нелогични капризи.

Но аз поради неприязънта си към този добитък и човека, оголен от собствена същност и лишен от духовна родина, нито като предводител, нито като господар съм обичал да кастрирам народа си и да го превръщам в слепи и покорни мравки, аз разбрах, че чрез моята принуда мога и съм длъжен да му вливам живот, вместо да го погубвам. И че кротостта му в моята църква, покорството му и помощта към другия не са качества на незаконно дете, понеже само то може да ми служи за крайъгълен камък на границите на империята ми. Тъй като човек няма за какво да се надява на себе си, а единствено на чудодейното съучастие на единия чрез другия...

Но човекът, смазан под тежестта на крепостните стени и охраняван от часовоите, когото можех да разпъна на кръст, без

публично да се отрече от вярата си, а пресата на палачите ми би изтръгнала само презрителен смях, такъв човек би бил преценяван погрешно, ако в негово лице виждах само нечувствителност. Тъй като черпи силата си от друга религия и крие в себе си друга страна, изтъкана от нежност. Друг негов образ: на човек, който сяда и слуша с чиста усмивка, положил ръце на коленете си — и се явява гръд, и той засуква от нейното мляко. Така е и с жената, която държа като пленница в кулата си, крачеща надлъж и нашир в клетката на хоризонта — тя не може да бъде нито насилена, нито покорена и не ще промълви любовните думи, за които я молиш. Просто тя произхожда от друга страна, от друг пожар, от далечно племе и е преизпълнена със своята религия. И ако не приеме нашата вяра, не бих успял да я достигна.

Ненавиждам хората без собствен облик. Кучешка порода, която мисли, че е свободна, защото е свободна да мени мнението си, да се отрича (а как биха разбрали, че се отричат, щом са съдии на самите себе си?). Защото тя е свободна да мами, да престъпва клетвите си, да се отрича от вярата си, но ако са гладни, аз ги карам да променят мнението си, посочвайки им кошарата.

Така премина нощта на годежа и на осъдения на смърт. И усетих съществуването. Съхранявайте формата си, бъдете неизменни като вълнореза, почерпеното отвън преобразявайте в своя същност по примера на кедъра. Аз съм рамката, арматурата и творческият акт, от който се раждате, сега е потребно — като грамадното дърво, развиващо своите клони, а не чуждите, своите иглички и листа, а не чуждите — да растете и да се вкоренявате здраво в земята.

Но ще назова „измет“ всички живеещи от чужди жестове, хамелеонски приели техния цвят, присламчени там, откъдето падат подаръци, вкусващи овациите и оглеждащи се в огледалото на тълпите: защото у тях няма нищо, те не обграждат подобно на цитадела свои съкровища и не предават паролата си от поколение на поколение, а оставят децата си да растат, без да им придават облик. И те растат като гъби по света.

XXXI

Дойдоха хора да ми говорят за удобството и аз си спомних за моята войска. Зная колко усилия полагаме за уравновесяването на живота, макар животът да отсъства там, където е постигнато равновесие.

Затова обичах войната, която се стреми към мира, с нейния прохладен и миролюбив пясък, с нейния населен с усойници пясък, с неприкосновените ѝ места и прикрития. И много съм размишлявал за децата, които в игрите си преобразяват бели камъчета: „Ето армия в поход, казват те, а там — стада“, но богатството, скрито в сърцето им, остава непознато за минувача, видял само камъчета. Богат по сърце е човекът, който се вдига още призори и под мразовитото слънце потъва в ритуалните обливания със студена вода, после се стопля в светлината на първите часове на деня. Или оня, който просто отива до кладенеца, когато е жаден, и изтегля сам скърцащата верига, повдига тежката кофа на стубела и така познава песента на водата и пронизителния ѝ съпровод. Жаждата му е преизпълнила със значение походката му, ръцете му очите му и нещо в това упътване на жадния човек към кладенеца ми напомня поема, докато другите правят знак на роба, робът поднася кофата към устните им и те не познават песента. Тяхното удобство е само отсъствие: неговярвали в страданието, и радостта ги е отминала.

Същото съм забелязал у слушателя на музика, чужд на потребността да вникне в нея. Сякаш излегнат на носилка, той се оставя на музиката да го отнася, без да направи крачка към нея, отказал се от плода заради горчивата му кора. Но аз казвам: няма плод, ако няма кора. И вие бъркате щастието с вашето собствено отсъствие. Понеже богатият вече не е там, за да черпи от богатствата си, такива богатства са безплодни. И никакъв пейзаж не се открива от върха на планината, ако никой не изкачи склона, понеже този пейзаж не е зрелище, а преодоляване. И ако някой те занесе там горе на носилката, виждаш само разположението на повече или по-малко безинтересни

неща, но как би им придал плътност, влагайки своята същност? За оня, който със задоволство скръства ръце на гърдите си, пейзажът е изтъкан от дишане и разпускане на мускулите след усилието, от синкавия вечерен здрач; той също е радост от постигнатия ред, тъй като всяка негова стъпка по мъничко е нареждала тези големи реки, нагласявала тези върхове, отмествала този пясъчник от селото. Пейзажът се ражда от него и тук аз откривам радостта на детето, което, редейки камъчета, е построило град и възхитено от творението си, го изпълва със своята същност. Ала кое дете щеше да е щастливо да гледа купчина камъни — гледка без усилие?

Виждам съм хора, изстрадали жаждата, жажда — ревност към водата, по-тежка от болест, понеже тялото знае своя лек и го жадува, както жадува жената, и вижда насън как другите пият. Както вижда насън как жената се усмихва на другите. Нищо няма смисъл, ако не вложи в него своя дух и своето тяло. Няма приключение, ако не взема участие в него. Когато наблюдават Млечния път през нощите на своите научни изследвания, моите звездобройци откриват там великата книга с великолепно пукащи при обръщане страници и благоговейт пред Бога, преизпълнил света с тъй пронизваща сърцето същина.

Казвам ви: имате правото да избягвате едно усилие единствено в името на друго усилие, защото трябва да се извисите.

XXXII

Тази година умря владетелят, царувал на изток от моята империя. Този, с когото сурово бях воювал, за да осъзная след толкова битки, че съм загубил зида, на който съм се опирал. Още си припомням нашите срещи. В пустинята издигаха пурпурна шатра и я оставяха празна, а ние двамата влизахме под тази шатра, докато войските ни се държаха настрана, понеже е лошо да смесваме хората си. Тълпата живее само с корема си. И всяка позлата се рони на люспи. Така те ни гледаха ревниво, опрени на залога на своите оръжия, без ни най-малко да се размекват от някакво евтино разнежване. Имаше право баща ми, като казваше: „Не трябва да срещаш човека на повърхността му, а на седмия етаж на душата му, на сърцето му, на духа му. В противен случай, докато се търсите в най-низшите си чувства, ненужно ще пролеете кръв.“

Бях проумял това и стигнах до него — открих го оголен и зазидан зад тройна крепостна стена от самота. Един срещу друг, ние сядяхме на пясъка. Не знам кой от двамата тогава, той или аз, беше помогъщият. Но сред тази свещена самота могъществото се превръщаше в мярка. Тъй като жестовете ни разтърсваха света, ние добре ги премервахме. Тогава спорехме за пасищата. „Имам двадесет и пет хиляди глави добитък, казваше той, който измира. В твоите земи валя.“ Ала не можех да позволя те да донесат чуждоземните си обичаи и съмнението, което посява разложение. Как да приема в земите си тези пастири, дошли от друга вселена? И му отговарях: „Имам двадесет и пет хиляди невръстни, които трябва да научат своите молитви, а не чуждите, защото в противен случай няма да имат форма...“ И оръжията решаваха спора между нашите народи. Приличахме на два прилива, които прииждат и се отдръпват. И когато никой не напредваше, макар с цялата си тежест да натежавахме един срещу друг, бяхме стигнали апогея си, понеже всеки бе закалил неприятеля си чрез поражението. „Ти ме победи, от това станах по-силен.“

Не става дума за това, че презирах достолепието му. Нито висящите градини в столицата му. Нито благоуханията на търговците му. Нито фините накити на златарите му. Нито големите му бентове за водите. Нискостоящият човек открива презрението, тъй като неговата истина изключва другите. Но ние, които знаем, че истините съществуват съвместно, не мислехме, че се принизяваме, като признаваме истината на другия, макар тя да беше грешка за нас. Ябълката, доколкото зная, не презира лозата, нито палмата презира кедъра. Но всеки укрепва покрай най-силния и се пази да не преплитат корените си. И съхранява своята форма и същина, където е скрито неоченимо богатство, то трябва да се спаси от израждане.

— Истинската замяна — ми казваше той — е ковчежето с благоухания, или зърното, или този подарък от жълт кедър, който изпълва дома ти с аромата на моя дом. Или бойният ми вик, стигнал от планините ми до тебе. Или може би някой пратеник, ако дълго е бил възпитаван, формиран и закаляван, който те отхвърля и едновременно те приема. Понеже той те отхвърля в низшите ти етажи. Ала отново те открива там, където човек бива почитан, като се издигнеш над ненавистта му. Единственото уважение, което има цена, е уважението от неприятел. А уважението на приятелите струва само ако те надмогнат признателността, благодарностите си и всички низши чувства. Умреш ли за приятеля си, аз ти забранявам да се разнежваш...

Така че бих излъгал, ако кажех, че в негово лице имам приятел. При все това ние се срещаме с дълбока радост, ала точно тук думите излизат от употреба поради човешката недодяланост. Радостта не беше за него, а за Бога. Той беше един път към Бога. Срещите ни бяха като камък, поддържащ свод. И ние нямахме какво да си кажем.

Да ми прости Бог, че плаках, когато умря.

Добре познавах несъвършенството на моята нищета. „Щом плача, казвах си, значи още не съм достатъчно чист.“ И си представях как, връщайки се нощем от някоя област, той би посрещнал новината за смъртта ми. Би съзерцавал това голямо преобръщане на света със същия поглед, както и здрача. Или както давящият се, когато светът се променя под спящото огледало на водите. „Господи, би заговорил той на своя Бог, настава нощ и настава ден според твоята воля. Ала какво е изгубено от този свързан сноп, от тази отминала епоха? Аз живях.“ И ето че той би ме обгърнал в неизразимото си мълчание. Но аз още не

бях достатъчно чист и преизпълнен с вкуса на вечността. И като жените изпитвах онази повърхностна меланхолия, когато под вечерния вятър вехнеха розите от живите ми градини. Защото аз самият вехна в розите си. И усещам как умирам в тях.

През дългия си живот бях погребал капитаните си, бях свалил министрите си, бях изгубил жените си. Сто мои образа бях оставил зад гърба си като захвърлени змийски кожи. Но все пак, както се връща слънцето, което е мярка и махало на деня, или лятото, което отмерва люшкането на годината, от среща на среща, от спогодба до нова спогодба, моите воини издигаха празната шатра сред пустинята. И ние влизахме в нея. Така се установи този тържествен ритуал и тази пергаментова усмивка, и това спокойствие пред смъртта. И мълчанието, извиращо не от човека, а от Бога.

Но ето че оставах сам, единствено отговорен за цялото ми минало, без свидетел, който би обхванал с поглед живота ми. Всички постъпки, които не считах за нужно да обяснявам пред народа си, ала той, съседът от изток, ги беше прозрял, всички съкровени вълнения, които съвсем не съм излагал на показ, но той ги бе доловил в мълчанието си. Всички смазващи отговорности, за които никой не знае, понеже е добре да вярват в самовластията ми, ала той, съседът от изток, ги беше претеглил, без да влага съчувствие, тъй като стоеше високо над и отвъд това чувство и преценяваше различно от мен; и ето че той бе заспал посред пурпурен пясък, притеглил като достоен за него покров пясъка над себе си, ето че бе замлъкнал, ето че бе загатнал тази меланхолична, преизпълнена с Бога усмивка, която приема, че е завързала снопа, с притворени над скътаните запаси очи. О! — колко егоизъм имаше в моя смут! Толкова слаб, аз отдавах значение на някаква траектория на съдбата си, каквато тя изобщо няма, измервайки империята със себе си, вместо да се разтвори в империята, и откривах, че като пътуване моят личен живот беше стигнал до този хребет.

Тази нощ в моя град познах вододела на реките спускайки се по един склон, след като бавно бях изкачил отсрещния, и за пръв път не разпознавах никого, изведнъж почувствувах се старец, лишен от близки лица, безразличен на всички, понеже вече на себе си бях станал безразличен, изоставил на отсрещния склон всичките си капитани, всичките си жени, всичките си неприятели и навярно своя единствен

приятел — самотен занапред в един свят, обитаван от вече чужди племена.

Но в този момент успях да се овладея. „Разчупих последната си обвивка, помислих си, и може би съм се пречистил. Изобщо не бях извисен, затова се самоанализирах. Размеквах се и ми бе изпратено изпитание. Сърцето ми бе преизпълнено с низши чувства. Но аз ще положа своя мъртъв приятел в неговото величие и няма да го оплаквам. Просто той щеше да пребъде. И пясъкът ще ми изглежда по-богат, понеже често го бях виждал да се усмивва сред широтата на тази пустиня. И към усмивката на всички хора за мен ще се добави необикновената му усмивка. Тази необикновена усмивка ще обогати всички усмивки. Аз ще виждам у човека първоначалната несъвършена форма, която никой каменоделец не е успял да изтръгне от своя необработен каменен блок, но чрез този необработен каменен блок по-добре ще опозная човешкото лице, понеже ще съм гледал един човек право в очите.

Отново се спускам от планината: не се страхувайте — народе мой, аз свързах нишката. Беше лошо, че имах потребност от един човек. Ръката, която ме изцери и възвърна целостта ми, се стопи, но шевът остана. Спускам се от планината и срещам агнета и овце. Милвам ги. Аз съм сам на света пред Бога, ала милвайки тези агънца, които отприщват изворите на сърцето — не това агне, а чрез него човешката беззащитност, — пак се връщам при вас.“

Колкото до другия, аз го положих и той никога по-добре не е царувал. Положих го в смъртта. И всяка година издигат шатра в пустинята, докато народът ми се моли. Войските ми натежават върху оръжията си, пушките са заредени, конници обикалят като полицаи в пустинята и отсичат главата на оня, който дръзва да се появи в местността. И крача сам. И повдигам платнището на шатрата, влизам и сядам. И мълчание обгръща света.

XXXIII

И сега, когато ме мъчи тъпата болка в бъбреците, която лекарите ми не знаят как да лекуват, сега, когато съм като дърво в гората под брадвата на дърваря и Бог скоро ще ме повали на свой ред като порутена кула, сега, когато не се събуждам вече с отпочинали мускули и въздушен полет на мисълта, както на двадесет години, намерих утеха в това да не страдам от тези предвестници, разпръснати из моето тяло, и да не се поддавам на болките, които са затворени в мен, лични и незначителни, и историците на империята едва ли ще им отделят и три реда в хрониките си, понеже е без значение дали зъбът ми се клати и ще го извадят, и би било жалко от моя страна да очаквам и най-малкото съчувствие. Напротив, гняв ме обзема, щом си помисля за тях. Тези пропуквания на кората са от съсъда, не от съдържанието. Разказват ми, че когато бил поразен от парализа и едната му страна изстинала и се вдървила, а той влачел със себе си този вече неспособен да се усмихва сиамски близък, моят съсед от изток не само не изгубил нищо от достойнството си, но и успешно усвоил този труден урок. И на поздравяващите го за силата на духа отговарял презрително, че са сгрешили по отношение на личността му и по-добре да запазят подобен род почитания за градските дюкянджии. Понеже владетел, който не владее първо собственото си тяло, е просто жалък узурпатор. При мен не става дума за упадък, а за чудесна радост да се почувствувам днес малко по-освободен!

Ах, човешка старост! Несъмнено не виждам нищо познато по другия склон на планината ми. Сърцето ми е препълнено с моя мъртъв приятел. И с пресушени от траур очи внимателно се взирам в селата, в очакване като прилива да бъда притеглен обратно от любовта.

XXXIV

Отново наблюдавах този град, който просветваше в здрача. Бели очертания, понякога със синкав оттенък, с гроздовете светлини, осветяващи едно по едно жилищата отвътре. И разположението на улиците му. И начеващото му мълчание, защото го обхващаше мълчанието, което лъха от подводните скали. И както съзерцавах рисунъка на улиците и площадите и тук и там тези храмове, подобни на хранилища за духа, заобиколени с тъмната наметка на хълма, яви ми се образът на изсъхнало растение с прерязани корени въпреки пълнежа му от плът. Яви ми се образът на празните хранилища. Там вече нямаше едно живо същество, у което всяка част откликва на другата, нямаше вече едно сърце, свързващо кръвта, за да я доведе до цялата субстанция, нямаше вече една-единствена плът, способна да се весели заедно на празници, способна да сътвори една-единствена песен. Имаше само паразити, настанили се в чуждите черупки, всеки зает със своя собствен затвор, без да влага усилия в някакво общо дело. Вече нямаше град, а обвивка на град, натъпкана с мъртъвци, които си мислеха, че живеят. Казвах си: „Ето дърво, което скоро ще изсъхне. Ето плод, който скоро ще изгние. Ето труп на костенурка под корубата ѝ.“ Откри ми се, че градът трябва отново да се изпълни със сокове. Трябва отново да се прикрепят към подхранващото стебло всички негови клонки. Трябва да се напълнят хранилищата и водоемите с техните запаси мълчание. И трябваше това да бъде аз — кой иначе щеше да обича хората?

XXXV

Същото е и с музиката, която слушах. А те не можеха да я разберат. И стигнах до проста дилема: или ги караш да слушат песни, които разбират, и те не напредват, или ги учиш на наука, която разбират, и те не печелят нищо от нея. Или ги затваряш в техните хилядолетни обичаи и в тях няма нищо от дървото, което расте и връзва плодове и нови цветове — но има в замяна успокоение в молитвата, мъдрост и сън в Бога, — или, обратното, крачейки към бъдещето, ти ги блъскаш, разстройваш и ги караш да изоставят обичаите си и скоро вече не предвождаш друго, освен стадо емигранти, лишени от родовото си наследство. Армия, която станува, но никога не полага каменните си основи.

Ала всяко изкачване е болезнено. Всяко преображение е страдание. Не мога да вникна в тази музика, ако не съм я изстрадал. Тя несъмнено е плод на страданието ми и аз никак не вярвам на тези, които се радват на натрупаните от другото запаси. Не вярвам, че е достатъчно да потопиш децата в концерта, в поемата и в трактата, за да им дадеш блаженството и великото опиянение на любовта. Тъй като човекът е способност за обич, но и способност за страдание. И за отегчение. И за мрачно, лошо настроение като дъждовното време. И даже онези, които са в състояние да усетят вкуса на поемата, изпитват за кратко радостта от нея, иначе никога нямаше да изглеждат тъжни. Щяха да се затворят в поемата и да ликуват. И човечеството щеше да се затвори в поемата и да ликува, без да се стреми повече да твори. Но човек е така устроен, че да се радва само на онова, което той създава. За да усети вкуса на поемата, потребно му е да се издигне до нея. Ала както разкрилият се от планинския връх пейзаж бързо се износва в сърцето и има смисъл само ако е едно построение на умората, едно разположение на мускулите, и щом си починеш и усетиш жаждата за движение, същият пейзаж ти доява и няма какво повече да ти даде, така е и с поемата, която не е родена от твоето усилие. Дори и чуждата поема може да е плод на твоето усилие, на твоето вътрешно издигане,

докато хранилищата създават само уседнали, загубили качеството си на хора. Аз не разполагам с любов на съхранение: тя е преди всичко упражняване на сърцето ми. Не се учудвам, че толкова много хора не разбират смисъла на имението, на храма, на поемата или на музиката и застанали пред тях, казват: „Какво толкова има тук, освен разхвърляни неща повече или по-малко ценни? И нищо, което заслужава да ме води.“ Тези хора се смятат за разумни, скептични и са изпълнени с ирония, която е присъща не на човека, а на рака. Ала любовта не ти се поднася като подарък от това лице, както и ведрото спокойствие не идва от пейзажа, а от преодоляната от теб височина. От покорената планина. От твоето вселяване в небето.

Така е и с любовта. Илюзия е, че я срещаш — човек се научава да обича. Заблуден е оня, който, опознал чрез кратки трепети вкуса на сърдечните вълнения и закопнял да срещне голямата любов, която за цял живот ще го разпали, се лута из живота и чака някой да го покори, когато поради оскъдния му дух и жалкото преодоляно от него хълмче тя е само лесно завоюване на сърцето му.

Също така човек не си почива в любовта, ако от ден на ден не се променя, както при майчинството. Ала ти искаш да седнеш в своята гондола и за цял живот да станеш песен на гондолиера. Грешиш. Безсмислено е всичко, което не е издигане или преминаване. Ако се спреш, ще намериш само досада, защото пейзажът няма на какво да те научи. И ще захвърлиш жената, когато ти си този, когото първо трябва да захвърлят.

Затова никога не ми е правел впечатление доводът на неверника или на логика, които казват: „Покажи ми най-напред имението, империята или Бога, защото аз виждам и пипам камъните и материалите и вярвам в камъните и материалите, които съм пипнал.“ Та аз никога не съм твърдял, че го обучавам чрез разкритието на толкова жалка тайна, която да може да се формулира. Както не мога да го пренеса навръх планината, за да открия пред него истината за един пейзаж, който не ще бъде негова победа, нито мога да го накарам да усети тази музика, която не ще е овладял. Той се обръща към мен, за да бъде научен без усилие, както друг търси жената, която ще вложи в него любовта. Това не е в моя власт.

Аз го вземам, затварям го и го измъчвам с учене, тъй като добре знам, че лесното е безплодно поради същата причина. Оценявам

значението на вложения труд по усукването и потта. Затова събирам учителите в моите училища и им казвам: „Не се заблуждавайте. Поверих ви децата на хората не за да претеглям по-късно сумата на знанията им, а за да се порадвам от качеството на тяхното издигане. Никак не ме интересува оня ваш ученик, носен на носилка, който ще е познал хиляда планински върха и ще е наблюдавал оттам хиляда пейзажа, тъй като няма да опознае истински нито един, и после, хиляда пейзажа са само песъчинка в огромния свят. Ще ме интересува този, който ще е упражнявал мускулите си в изкачване, даже на една-единствена планина, и така ще бъде способен да вникне във всички бъдещи пейзажи, и по-добре от другия, вашия псевдоучен — в хилядата зле преподадени пейзажа.

Ако поискам този ученик да се роди за любовта, ще положа у него основите на любовта чрез упражняване на молитви.“

Грешката им идва от това, че виждат как оня, който е упражнявал сърцето си в любовта, открива лицето, което го разпалва. И вярват в качеството на лицето. И че оня, който е овладял поемата, е запален по нея — и вярват в качеството на поемата.

Ала пак ти повтарям: когато казвам „планина“ аз обозначавам планина за тебе, който си се издрал по тръните, сгромолясвал си се в пропастите, потил си се по камъните, брал си цветя, а после си вдишвал с пълни гърди вятъра по хребетите. Обозначавам, но не предавам смисъла. Но казвайки „планина“ на един охранен дюкянджия, не възбуждам никакви чувства в сърцето му.

И не затова, че умира силата на поемата, няма вече поема. И силата на лицето — че няма вече любов. И силата на Бога — че я няма вече в човешкото сърце широтата на орните земи, обгърнати от нощта, където след плуга биха избуяли кедри и цветя.

Наистина се заслушах внимателно в отношенията между хората, в отговорите при споровете и открих заплахите на интелигентността: тя смята, че езикът схваща смисъла. Не чрез езика ще предам това, което е в мен. Няма думи да изразят това, което е в мен. Мога само да го обознача дотолкова, доколкото ти вече го долавяш по други пътища, извън словото. Чрез чудото на любовта, или защото — деца на един и същи бог — с теб си приличаме. В противен случай аз хващам за косите и с мъка тегля навън този потънал дълбоко в мене свят. И наслуки в неловкостта си показвам от него само една

или друга страна, както изричайки „планина“, изразявам добре само височината ѝ. Докато тя е нещо съвсем друго — аз говорех за величието на нощта, когато зъзнеш от студ между звездите.

XXXVI

Когато пишеш на човека, ти натоварваш кораб. Ала малко кораби стигат целта. Те потъват в морето. Малко са фразите, които продължават да отекват в историята. Може би много неща означих, но малко схванах.

И пак същият проблем: много по-важно е да бъдем научени да схващаме, отколкото да обозначаваме. Важно е да бъдем научени да осъществяваме акции за улавяне. Няма значение какво знае този, който ми показваш. Това е валидно за речника. Важно е какъв е. Този тук написа поема и я изпълни с пламенното си усърдие, но се върна с празни ръце от риболов навътре в морето. Нищо не бе уловил в дълбините. Ставаше дума за пролет, но той не я пресътвори у мен така, че да подхрани сърцето ми.

И слушах как логиците, историците и критиците се досещаха, че когато една творба е силна, тази сила се изразява чрез плана, понеже силното се превръща в план. Ако ми се яви някакъв план в моя град, значи градът е намерил своя облик и е завършен. Но планът съвсем не е основал града.

XXXVII

По това време наблюдавах танцьорките, певиците и куртизанките в моя град. Те поръчваха да им изработят сребърни носилки и когато потегляха на разходка, пред тях ходеха емисари, натоварени да известяват тълпата, за да се струпа в шпалир по пътя им. Тогава отстраняваха копринения воал от лице то си, щом овациите достатъчно ги бяха изморили и изтръгнали от лек полусън, и благоволявах да отстъпят пред желанието на тълпата, свеждайки белите си лица към нейната любов. Скромно се усмихваха, докато глашатаите усърдно изпълняваха службата си, тъй като вечер ги биеха, ако тълпата изобщо не бе насилила с тираничната си любов скромността на танцьорката.

Те се къпеха във вани от масивно злато и тълпата беше поканена да види как се приготвява млякото за къпането. Сто магарици се оставяха да ги издоят. Прибавяха се благоухания и мляко от цветя, което беше много скъпо, ала тъй дискретно, че вече не издаваше аромат.

Не се възмущавах, понеже в крайна сметка малка част от земите ми беше заета с добиването на този екстракт от цветя и цената му беше нереална. При все това желателно беше някъде да почитат скъпоценния предмет. Важна беше не употребата, а пламенното усърдие. И щом съществуваше, нямаше голямо значение дали ще служи или няма да служи на чара на моите куртизанки.

Винаги когато моите логици начеваха спор, считах, че е въпрос на дисциплина да преценявам земите си по пламенното усърдие, готов да се намеся само ако хората биваха премного заети с позлати и занемаряваха хляба, но никога не наказвах заради изработена с мярка позлата, която единствено придаваше благородство на труда, и малко ме вълнуваше съдбата на накитите, тъй като решавах, че най-доброто им предназначение е да украсяват по-скоро разкошни женски коси, отколкото някой глупав паметник. Можеш да кажеш несъмнено, че паметникът е притежание на тълпата, ала една жена, ако е красива,

също може да бъде гледана и нищетата на паметника, даже да е храм за Бога, се изразява в това, че натоварен само да показва пред очите на хората златните си украшения, той не приема нищо от тях. А жената, ако е красива, изисква даровете и жертвите и те опиянява чрез онова, което ти ѝ даваш. Не с това, което тя ти дава.

И тъй, те се къпеха в мляко от цветя. И най-малкото се превръщаха в символи на красотата. После се хранеха с редки и скучни ястия и умираха от някоя рибена кост, заседнала в гърлото. И притежаваха перли, които губеха. Никак не се възмущавах от загубата на перлите, понеже е хубаво перлите да са ефимерни. После слушаха разказвачите и губеха сваят, а докато падаха в несваят, не забравяха да изберат за падането си възглавница, която прелестно хармонираше с цветовете на шарфа им.

От време на време те си позволяваха лукса да се влюбят. Продаваха перлите си заради някой млад воин, когото развеждаха из града и желяеха да е най-хубавият от всички, най-блестящият, най-стройният, най-мъжественият...

И наивният воин най-често беше пиян от признателност, убеден, че получава нещо, докато в действителност им служеше да задоволят суетата си и да вдигат врява.

XXXVIII

Дойде тази, която люто нареждаше:

— Той е разбойник — крещеше тя, — опетнен човек, прогнил, опозорен. Той е крастата на земята. Безчестен и безсъвестен лъжец...

— Иди се измий — отговорих ѝ. — Ти се омърси.

Дойде друга, която крещеше срещу несправедливостта и клеветата.

Не се мъчи да накараш хората да разберат постъпките ти. Никога няма да ги проумеят и тук няма несправедливост. Понеже справедливостта се стреми към една химера, която съдържа своята противоположност. Виждах си моите капитани в пустинята — колко са благородни, благородни и бедни обгорени от жаждата. Свити на кълбо върху пясъка те спят приютени от великата нощ на империята. Бдителни, винаги нащрек, готови да грабнат оръжие при най-лекия шум. Те бяха откликнали на желанието на баща ми: „Нека се вдигнат готовите да умрат, свързали цялото си богатство във вързоп на рамо. И тези, които са на разположение. И които са верни в битката и щедри по душа. Вдигнете се, ще ви предам ключовете на империята.“ И те застават пред империята, зорки като архангели. Излъчващи друг тип благородство, за разлика от слугите на министрите или самите министри. Но ето че щом ги повикат в столицата, остават назад на угощенията, пристъпват от крак на крак в преддверията и се жалват — те, истински извисените, — че ги третират като роби и ги унижават. „Горчива е участта, казват те, на недооценения...“

А аз им отговарям: „Горчива е участта на оня който е разбран и триумфално понесен, обсипван с благодарности, с почести и богатство. Той скоро се възгордява, изпълнен с просташки претенции, и заменя звездните си нощи за стоки. При това той беше по-богат от другите, по-благороден и прекрасен. И защо този, който царуваше в самотата си, се подчинява на мнението на уседналите? Старият дърводелец намира отплатата за своя труд в безупречно гладката дъска. Другият — в качеството на мълчанието в пустинята. Той е създаден, за

да бъде забравен, щом веднъж се прибере. И ако страда от това, значи още не е достатъчно чист. Казвам ти: империята се крепи върху ценността на хората. Оня там е част от империята. И част от ствола на дървото. Ако мечтаеш той да придобие предимствата на продавача и за да му ги предоставиш в замяна, изпратиш продавача в пустинята, почакай няколко години, за да се порадваш на резултатите от труда си. Твоят продавач ще бъде велик господар, преговарящ на равна нога с вятъра, а другият ще се превърне в обикновен дюкянджия.“

Закрилям тези, които са благородни. И тяхната закрила е несправедливостта. Не се възмущавай от думите. Ако ги разстелеш по брега, тези синкави риби с дълги перки ще са несправедливо грозни. Но твоя е грешката: те бяха създадени за подводните сияния. Бяха красиви там, където свършва брегът. И капитаните от пясъците са хубави единствено там, където заглъхва градската врява, подканящите гласове на търговците и суетата. Тъй като няма суета в пустинята.

Нека се утешат. Те отново ще станат царе, ако го пожелаят, понеже аз не ще ги лиша от царството им и не ще им спестя страданието.

Дойде друга жена:

— Аз съм хубава, вярна и послушна съпруга. Живея само за него. Кърпя дрехите и лекувам раните му. Споделям лошите му дни. Но ето че той посвещава времето си на онази, която му се подиграва и го разсипва.

А аз ѝ отговарям:

— Не се заблуждавай така за човека. Кой познава себе си? Вътре в себе си човек върви към истината, но човешкият ум наподобява планинско изкачване. Виждаш хребета, струва ти се, че го достигаш, и откриваш други хребети, други склонове и урви. Кой познава жаждата му? Има хора, които изпитват жажда по шума на реките и за да го чуят, приемат смъртта. Има такива, които изпитват жажда за това една лисичка да се сгуши до рамото им и отиват да я издебнат въпреки неприятеля. Жената, за която говориш, навярно се е родила от него. И затова той носи отговорност за нея. Ти си длъжен да се грижиш за своето творение. Той отива да я търси, за да може тя да го граби. Той отива да я търси, за да може тя да утоли жаждата си. Той не ще получи нежна дума в отплата, но и обидата не ще го накара да се почувствува ощетен. Тук не е въпрос за счетоводство, където една нежна дума

прибавя и една обида отнема от цялото. Той ще получи отплата чрез саможертвата си. И чрез думата, която тя ще изрече и на която той ще я научи. Подобно на завърналия се от пустинята, за когото отливията не могат да бъдат отплата по същата причина, по която и неблагодарностите не могат да го оцелят. Къде виждаш да се говори за придобиване и притежание, когато става въпрос единствено да се само постигнеш, накрая да бъдеш и да умреш в пълния разцвет на своята същност? Кажи си, че отплатата е преди всичко смъртта, която най-сетне дарява покой на кораба. Щастлив е натежнелият от съкровища!

А ти, от какво има да се оплакваш: не знаеш как да се присъединиш към него ли?

Точно тогава проумях брака и това до каква степен се различава той от общността. „Всички те се обръщат един към друг, казах си, с един недоразвит език, който смята, че пренася смисъла, а всъщност едва означава понятия. И ето че всички се заемат да оперират с мерките и теглилките си. Всички те имат право, но имат прекалено много право. Те нямат друго, освен право и следователно грешат. И един за друг си създават образи, които използват като мишени за стрелба.“

Бракът може да ни свързва дори когато пронизвам с нож сърцето ти.

XXXIX

Никога да не се боим от шантаж. Тъй като ако ти заложиш всичко на този незначителен въпрос, скоро би заложил всичко и на друг незначителен въпрос и първият би бил удовлетворен без полза.

Така е и с империята.

Трябва да се самоосъществим, за да проумеем. Това обяснява надменността на вярващия. Той изпитва чувството, че съмнението на другия не значи нищо, понеже другият не „може“ да проумее.

Научи се да различаваш принудата от любовта. Този, който се кълне в мен и очаква да говоря заради самото говорене, не ме интересува. Аз вървя, търсейки сред хората своята светлина. Да пееш в хор е едно. Съвсем друго е да създаваш песента. И кой взема участие в творчеството?

Отново се поставя за разрешаване следната дилема: има творчество само ако всички вземат участие и търсят. Има творчество само когато стволът на дървото е възел на любовта. Но изобщо не става дума за подчиняването на всеки един на всички, а напротив, за направляване на потока жизнени сокове, който изгражда клоните като храм в небето. И тук същата грешка, както и при логиците, които забелязват плана в завършеното изделие и вярват, че той поражда творчеството, докато всъщност то намира своето изражение в плана. Планът е видимото лице. Става дума за подчиняването не на всеки един на всички, а на всеки на творението и всеки принуждава другите да израстват, може би даже като им се противопоставя. А аз ги заставам да създават, понеже ако получават единствено от мене, те обедняват и се опразват от съдържание. Ала аз съм този, който черпи от всички тях, и ето ги извисени поради факта, че притежават като израз това аз, което първо толкова са обогатили. И тъй както поемам в ръце техните агънца, кози, семена и дори стените на домовете им, за да ги направя мои и да ги върна като дар на моята обич, същото е и със светилищата, които те съзиждат...

Ала както свободата не е произвол, така и редът не е липса на свобода. (Ще се върна на въпроса за свободата.)

Ще напиша химн за мълчанието. Ти, мълчание, което вливаш музика в плодовете. Ти, обитателю на избите, на хранилищата и хамбарите. Ти, делва с мед, побрала прилежанието на пчелите. Ти, храна на морето над безпределната му шир.

Ти, мълчание, в което от планинските висоти затварям града. Неговата стихнала гълчава, виковете му и звучността на наковалните му. Преустановени са вече всички тези отгласи в съсъда на нощта. Бдение на Бога над нашата трескава възбуда, наметало на Бога над човешкото гъмжило.

Мълчание на жените, които са само плът, където зрее плодът. Мълчание на жените под неприкосновения запас на натежалите им гърди. Мълчание на жените — мълчание на всички суети на деня и на живота, който е сноп от дни. Мълчание на жените, което е светилище и възобновяване. Мълчание, в което се разиграва към бъдния ден единственото надбягване, водещо нанякъде. Тя чува детето, помръдващо в утробата ѝ. Мълчание — хранилище, където затворих цялото си щастие и кръвта си.

Мълчание на мъжа, който размишлява облакътен и от този момент нататък приема без загуба и прецежда сока на мислите. Мълчание, позволяващо му да трупа познание и незнание, тъй като е добре понякога да не знае. Мълчание, което е отказ от червеите, от паразитите и от вредните треви. Мълчание, закрилящо те в хода на твоите мисли.

Мълчание на самите мисли. Почивка на пчелите, понеже медът е готов и вече трябва да е заровено съкровище. Кое то узрява. Мълчание на мислите, които приготвят крилата си, тъй като е лошо да си неспокоен в ума или в сърцето си.

Мълчание на сърцето. Мълчание на сетивата. Мълчание на думите вътре в тебе, понеже е добре да намираш отново Бога, който е мълчание във вечността. След като всичко е било казано, след като всичко е било сторено.

Мълчание на Бога като съня на пастира, защото няма по-сладък сън, въпреки че агнетата на овцете изглеждат застрашени, когато вече няма ни пастир, ни стадо, понеже кой би различил пастир от стадо под звездите, щом всичко е сън, щом всичко е сън, изтъкан от вълна?

Ах — Господи! — нека един ден, подслонявайки своето творение, да отвориш голямата порта пред бързивата човешка раса и да ги подредиш във вечния обор след свършека на времената и както се отнема треска, да отнемеш смисъла на нашите въпроси.

Тъй като ми беше дадено да разбера, че целият напредък на човека е в това да открие, че един след друг всички негови въпроси нямат смисъл, защото аз се съветвах с моите учени и те не само не са намерили никакви отговори на миналогодишните въпроси — Господи! — но ето че и днес се усмихват сами на себе си, защото истината им се яви като заличаване на въпрос.

Аз, който добре зная, Господи, че мъдростта не е отговор, а изчерпване на изменчивостта на езика, зная го даже за тези, които се обичат и седат с провесени крака на ниския зид пред портокаловата плантация рамо до рамо, знаещи добре, че не са получили отговор на зададените си вчера въпроси. Ала аз познавам любовта и това, че никакъв въпрос вече няма да бъде зададен.

И едно по едно, от противоречие към противоречие, аз напредвам към мълчанието на въпросите и по такъв начин — към блаженството.

О, бързивици! Хората са тъй похабени от питане.

Безумец е, който се надява на отговор от Бога. Ако Той те приеме, ако те изцери, то е като заличи твоите въпроси с десницата Си, както треската. Така е.

Подслонявайки един ден Своето Творение, отвори ни, Господи, двукрилите Си порти и ни въведи там, където вече няма да се отговаря, защото вече няма да съществуват отговори, а блаженство, което е основа на въпросите, и лице, което носи успокоение.

И човекът там ще открие — по-обширен от морските пространства — простора на сладката вода, която е отгатнал, докато е слушал ромона на чешмите, когато, провесил крака, той е сядал до нея, а тя все пак е била само изнемогваща от бяг газела, дишаща с известно усилие.

Мълчание — пристан за кораба. Мълчание в Бога — пристан за всички кораби.

XL

Бог ми изпрати тази, която лъжеше тъй красиво и естествено, с напевна жестокост. И се надвесих над нея, сякаш се скланях над прохладния морски бриз.

— Защо лъжеш? — промълвих.

Тогава тя заплака, изцяло прикрита зад сълзите си. А аз размишлявах над сълзите ѝ:

„Тя плаче, казвах си, защото не ѝ вярват, когато лъже. Тъй като за мен не съществува комедия от страна на хората. Не познавам смисъла на комедията. Разбира се, тази жена искаше да мине за друга. Но не в това е драмата, която ме гнети. Драмата е в нея, която толкова би искала да бъде тази друга. И по-често съм виждал да почитат добродетелта тези, които я наподобяват, отколкото тези, които я притежават и са така естествено добродетелни, както и грозни. А другите тъй силно желяеха да са добродетелни и да са обичани, ала не умееха да се владеят или по-скоро попадаха под чужда власт. И винаги се бунтуваха срещу нея. И лъжеха, за да са красиви.“

Причините за играта със смисъла на думите никога не са истинските причини. Затова няма да ги упрекна в нищо, освен в това, че се изразяват напълно погрешно. И затова замълчавах пред тези лъжи, като не слушах шума на думите в безмълвието на моята обич, а само усилието. Това бяхтене на хванатата в капан лисица, която се мъчи да се освободи от капана. Или на птицата, която се окървавява в клетката си. И се обръщах към Бога, за да му кажа: „Защо не си я научил да говори език, който предава смисъла, тъй като ако я слушам, вместо да я обикна, ще наредя да я обесят. И все пак в нея има прочувственост и тя окървавява крилата си в нощта, изпълнила нейното сърце, и се бои от мен като пясъчните лисички, на които подавах късчета месо, а те трепереха, хапеха и изтръгваха от мен месото, за да го отнесат в леговището си.“

— Господарю — казваше ми тя, — те изобщо не знаят, че съм чиста.

Разбира се, бях добре запознат със създадената от нея бъркотия в къщата ми. И при това се чувствавах прикован в сърцето от жестокостта на Бога:

— Помогнете ѝ да заплаче. Пролейте сълзите ѝ. Нека се умори от самата себе си на рамото ми: в нея няма и сянка от умора.

Зле я бяха обучили в съвършенството на нейното положение и пожелах да я избавя. Да, Господи, не сполучих в ролята си... Тъй като няма на света незначително момиченце. Тази, която плаче — тя не е светът, но е знак на света. И е обзета от мъчително безпокойство, че няма да се самопостигне. Ала цялата е обгорена и разпиляна в дим. Претърпяла корабкрушение в придошла река, която не можеш да удържиш. Но идвам аз и съм вашата земя, вашия обор и вашето значение. Аз съм великата условност на езика — дом, рамка и арматура.

— Изслушайте ме първо — казах ѝ.

Тя също трябва да бъде приета. Както и децата на хората, особено тези, които въобще не знаят, че могат да узнаят...

— Защото искам да ви поведат за ръка към вас самите... Аз съм благодатният сезон на хората.

XLI

Виждал съм хората щастливи и нещастни, не поради естествената скръб при траур или естествената радост при годеж (например), не поради болест или здраве, защото мога да накарам болния да се вземе в ръце чрез някоя разтърсваща новина и да го изправа на крака наред града само като въздействам върху ума му чрез определен смисъл на нещата, който ще нарека например „победа“ (най-простото). Понеже аз изцериavam цял един град с блясъка на победоносните си оръжия призори и ти виждаш как хората се блъскат и се прегръщат. Ти ще си кажеш: „Защо да не е възможно да се поддържа постоянно в тях този климат, както е с климата на една велика музика?“ И аз ти отговарям: Защото победата не е притежаван пейзаж от върховете на планините, а зърнат от върховете на планините пейзаж, който твоите мускули са ти изградили, той е преход от едно състояние към друго. Нищо не струва победа, която е дълготрайна. Тя вече не е животворна, а размекваща и досадна, защото в такъв случай вече няма победа, а просто завършен пейзаж. Трябва ли да живея тогава в постоянно люшкане между богатството и нищетата? И ти откриваш, че това също е погрешно, тъй като можеш да преживееш целия си живот в нищета, непосилен труд и лишения — както човекът, преследван от кредитори, който накрая си слага въжето, без малките радости или краткотрайните облекчения да му бъдат отплата за похабеното през безсънните нощи. И тъй, богатството и победата не са дълготрайни състояния, които да се предоставят на човека както фуражът — на добитъка.

Искам пламенни и щедри младежи и жени с блясък в очите — откъде иде това? Нито отвътре, нито отвън. И аз ти отговарям: Идва от вкуса на нещата, които отекват едно към друго, независимо дали става дума за твоя боен керван, за катедралата или за победата ти за една сутрин. Победата е закуска само за една сутрин. Понеже твоята извоювана победа няма какво да се прави, освен да се използват тези погубващи те запаси, и ако радостта ти е била силна, това е заради

твоята общност, която си почувствувал силно — в тъгата на навечерието ти си се оттеглил у вас или у твои приятели, в траура си и траура на синовете си, но ето че познаваш тази победа в мига, когато тя получава развързка! Ала решилият да съгради своята катедрала, за чието построяване са потребни сто години, може да живее сто години с благодат в сърцето. Ти ставаш по-богат с това, което даваш, и дори умножаваш възможността си да даваш. И ако напредваш през моята година, в която градиш живота си, ето че си щастлив да подготвяш вече празника, без никога да си трупал запаси. Онова, което даваш от себе си при подготовката за празника, те обогатява повече, отколкото еднократно ще получиш от самия празник. Така е и със синовете ти, които растат. И с корабите ти, поели в открито море, които се натъкват на заплахи, после тържествуват и приближават зараждащия се ден с екипажите си. Аз развивам пламенното усърдие, подхранвано от успехите — подобно на оня, който не е плагиат и колкото повече пише, толкова повече шлифова стила си. Но ще изгоня жената, която, макар и пламенна, се саморазрушава в успехите си. Колкото повече зная, толкова повече искам да зная, толкова повече съм склонен да трупам знания. Колкото повече ламтя за чуждото благо и го грабя, и се угоявам, докато го разкъсвам, толкова повече се саморазрушавам в сърцето си.

Защото след всяко завоевание, когато вече използва завоювания предмет, след като е сбъркал топлината на творчеството с вкуса от употребата на предмета, който не му носи нищо повече, човек открива, че завоеванието го е измамило. И при това е необходимо един ден да се подчини на тази употреба, но мен ме интересува единствено употребата, служеща на завоеванието — в случай че и завоеванието служи на употребата. Едното да подсилва другото. Така е и с танца, с песента или с молитвената практика, която поражда пламенното усърдие, а то после подхранва молитвата или любовта. Тъй като ако не преминавам от едно състояние в друго, ако не съм насочено движение и действие, вече съм като мъртъв. И от върха на твоята планина ти няма повече да се наслаждаваш на пейзажа, когато той вече не ще бъде победа на мускулите ти и удовлетворение на плътта ти.

XLII

Казах им: „Не се срамувайте от омразите си.“ Тъй като бяха осъдили сто хиляди на смърт. И тези хора се лутаха из затворите с плочка на гърдите, която като добитък ги отличавахе от другите. Аз дойдох, завзех затворите и наредих тази тълпа да се яви пред мен. И тя с нищо не ми се стори различна от другите. Слушах, чувах и гледах. Видях ги как си поделят хляба, както другите, и се суетят, както другите, край болните деца. И ги люлеят, и бдят над тях. И ги видях как страдат, както другите, от нищетата на самотата, когато бяха самотни. И как плачат, както другите, когато онази там, между дебелите стени, започваше да изпитва сърдечно увлечение към друг затворник.

Спомням си какво ми разказаха моите тъмничари. И помолих да ми доведат оня, който си бе послужил с нож снощи, цял окървавен от престъплението си. И сам го разпитах. И се надвесих не над него, вече обречен на смъртта, а над необяснимата загадка на човека.

Животът се хваща там, където може да се вкорени. Във влажната вдлъбнатина на скалата пуска коренче мъхът. Предварително осъден от първия суховеи, задухал от пустинята. Но той крие семената си, които няма да загинат, и кой твърдеше, че е безполезна тази поява на зеленина?

И тъй, научих от моя затворник, че се бяха подиграли с него. И той бе страдал от наранена гордост и тщеславие. Гордостта му и тщеславието му на осъден на смърт.

И ги видях да се притискат едни о други в студа. Приличаха на всички овце по земята.

И заповядах да се явят съдиите и ги попитах:

— Защо те са отделени от народа, защо носят на гърдите си плочки на осъдени на смърт?

— Това е справедливост — отговориха ми те.

И си мислех:

„Разбира се, това е справедливост. Понеже за тях справедливостта е да унищожават особеното. И съществуването на негрите за тях е несправедливост. И съществуването на принцесите, ако самите те са изполичари. И съществуването на художниците, ако нищо не разбират от живопис.“

И аз им отговорих:

— Искам да е справедливо да ги освободите. Помъчете се да проумеете. Защото в противен случай, ако разбият затворите и завземат властта, ще им се наложи на свой ред да ви затворят и да ви унищожат, и не мисля, че империята ще спечели от това.

Точно в този момент в цялата си очевидност ми се яви кръвожадната лудост на идеите и отправих към Бога тази молитва:

„Луд ли си бил да ги накараш да повярват в тяхното жалко бръцолевене? Кой ще ги обучи не на език, а как да си служат с един език! Тъй като от тази ужасна словесна бъркотия, сред вятъра от думи, те извлякоха неотложността на изтезанията. От глупави думи — несвързани или несполучливи — се родиха сполучливи уреди за мъчения.“

Но в същото време това ми се струваше наивно и пропито с желание да се родят.

XLIII

Всички тези събития, не преживяни вече в тяхната същност, са измамни. Славата им е измамна. Както е измамен нашият ентусиазъм по отношение на този завоевател.

Тези новини са измамни, понеже нищо от тях не е в сила.

Обучението трябва да се опира на една рамка, на една арматура. Не на едно съдържание, което е винаги измамно.

Ще ти покажа нещо като голям пейзаж, които малко по малко ще се открие в мъглата изцяло, а не постепенно. Такава е истината на скулптора. Къде си видял да се появява носът, после брадичката, после ухото? Творението винаги е изведнъж даден образ, а не постепенна дедукция. Тя е работа на тълпата, която се трупа при творението и коментира, намесва се и гради около него.

XLIV

Настана вечерта, когато отново заслизах от моята планина по склона на новите поколения, сред които вече нямах и едно познато лице, уморен предварително от хорските думи, и не намирах вече в звука от тяхната глъчка, нито от наковалните им песента на техните сърца — изпразнен от тях, сякаш не знаех езика им, и безразличен към едно бъдеще, което отсега нататък вече не ме засягаше — струваше ми се, че съм погребан. Колко бях отчаян от себе си, зазидан зад тази тежка крепостна стена от егоизъм (Господи, казвах на Бога, Ти се отвърна от мене, затова изоставям хората), и се питах какво беше ме разочаровало в делата им.

Нищо не ме насърчаваше да желая от тях каквото и да било. Защо да обременявам с нови стада палмовите си горички? Защо да разширявам двореца си с нови кули, когато вече влачех робата си от зала в зала като кораб в плътните морски води? Защо да храня други роби, когато, по шестима или седмина до всяка врата, те вече стърчаха като стълбове на дома ми и се разминавах по коридорите с тях, спотаени и притиснати до стените само защото минавах и чувах шумоленето на робата ми? Защо да пленявам други жени, щом вече ги затварях в мълчанието си, след като се научих да не слушам, за да чувам? Понеже бях свидетел на съня им, щом веднъж клепачите се притвореха и очите им потъваха в това кадифе... Тогава ги напусках, изпълнен с желание да се изкача на най-високата кула, потопена сред звездите, и да получа от Бога смисъла на съня им, тъй като по това време спяха и крясъците, посредствените мисли, унижителните умения и суетата, които се връщат в сърцето с деня — когато най-вече става дума да вземат връх над другарката си и да я детронират в сърцето ми. (Но ако забравех думите им, оставаше само игра на птица и сладостта на сълзите...)

XLV

Вечерта, когато отново заслизах от моята планина по склона, където никого не познавах, като човек, вече понесен от неми ангели към земята, ме споходи утехата, че остарявам. И че съм натежало от клоните си дърво — целият вкоравен на рога и бръчки, сякаш балсамиран от времето в пергамента на пръстите си, и тъй трудно уязвим, като че ли най-сетне се бях самопостигнал. И си казвах: „Оня, който е остарял по такъв начин, как би могъл да го сплаши тиранът с миризмата на изтезанията, която е мирис на прокиснало мляко, и да промени в него каквото и да било, след като той държи целия си живот зад гърба си като отметнатото наметало, крепящо се вече само на една връзка? Аз съм заел своето място в паметта на хората. И никакво отхвърляне от моя страна вече не би имало смисъл.“

Споходи ме и утехата, че съм освободен от своите букаи, сякаш бях заменил в невидимото цялата тази съсухрена плът за криле. Най-после роден от самия себе си, се разхождах сякаш в компанията на този архангел, когото толкова бях търсил. Като че ли от това, че отхвърлих старата обвивка, се усетих необикновено млад. И тази младост съвсем не включваше в себе си въодушевление, нито желание, а едно невероятно спокойствие. Беше младост, която се доближава до вечността, а не младост, която се доближава от зори до буйния кипеж на живота. Беше изтъкана от пространство и време. Струваше ми се, че ставам вечен от това, че съм се самопостигнал.

Приличах и на оня, който е намерил на пътя си пронизана с кама девойка. Той я понася на възлестите си ръце, съвсем безпомощна и изоставена като наръч рози, положена в кротък сън от един проблясък на стомана и почти усмихваща се, че допира бялото си чело до крилатото рамо на смъртта; отнася я към равнината, където са единствените, които ще я изцерят.

„Прелестна спяща девойка, на която ще прелея живота си, защото вече не се интересувам нито от суетата, нито от гнева, нито от хорските претенции, нито от добрините, които могат да ми се паднат,

ните от злините, които могат да ме сполетят, а само от това, за което се заменям, и ето че носейки моя товар към лечителите от равнината, аз ще се превърна в светлина на очите, в кичур коса върху едно чисто чело и ако след изцелението я науча на молитвата, свършената душа ще я държи винаги изправена като стъбло на цвете, здраво поддържано от корените си...”

Аз не съм затворен в тялото си, пукащо като стара обвивка. По време на бавното ми слизание по склона на моята планина, струва ми се, че влача като огромно наметало всички скатове и всички равнини, и — забодени тук и там — светлините на моите жилища, подобни на златни звезди. Огъвам се като дърво, натежал от даровете си.

Мой спящ народе, благославям те, поспи още.

Нека слънцето не бърза да ви изтръгне от нежността на нощта! Нека градът ми има право да отпочине още малко, преди да изпита призори твърдите си бръмбарови крилца в труда. Нека сполетените от нещастие вчера, които използват отсрочката от Бога, почакаат още, преди да поемат отново бремето на траура, на нищетата, на осъждането или на изригналата проказа. Нека поостанат още в лоното на Бога, където всички са опростени, всички са приютени.

Аз съм този, който ще се погрижи за вас.

Бдя над теб, народе мой — поспи още.

XLVI

Притисна сърцето ми тежестта на света, сякаш бях я поел върху себе си. В самотата, облегнат на едно дърво и кръстосал ръце на гърдите си сред вечерния вятър, аз получих в залог тези, които имаха нужда да намерят в мен своето значение, след като го бяха изгубили. Бе изгубила значението си скромната майка, чието дете бе починало. Тя стои там, пред гроба, като някакво непотребно отсега нататък минало. Тя се беше превърнала в гора от лиани, обвила едно цветущо дърво, което изведнъж вече е само мъртъв дънер. „И какво ще правя, казва си тя, с моите лиани? И какво ще правя с млякото, което напират?“

И онзи, когото проказата близва като бавен огън, и той се оказва откъснат от човешката общност и не знае какво да прави с поривите на сърцето си, които дълго време са били възпитавани в него. Или оня твой познат, който обитава своя собствен рак и беше подхванал хиляди работи, изискващи от него да живее дълго, подобен на дърво, търпеливо изграждало цялата си система от корени и изведнъж открило, че е център на безполезни израстъци, сякаш виси над света. Или оня, на когото изгоря оборът, или ваятелят, изгубил дясната си ръка. Или всеки човек, чиито очи угасват.

Притисна сърцето ми тежестта на всички неуспели да намерят подкрепа. Отхвърлени от своите или откъснати от тях. И човекът на смъртния си одър — взел от страдания, — който обръща и преобръща едно вече ненужно занаятче като строшена каруца и навярно призовава смъртта, но тя го отблъсква. И вика: „За какво е нужно, Господи? За какво е нужно?“

Това тук са все войници от разгромена армия. Но аз ще ги събера и ще ги поведе към тяхната победа. Тъй като за всички армии има победи, макар и различни. Ето че сред другите те са само една стъпка в хода на живота. Увяхващото цвете оставя своята семчица, изгниващото зърно дава живот на стеблото и от всеки разкъсан пашкул се показват крилца.

Ах, вие сте чернозем, храна и талига за великолепното
възнесение на Бога!

XLVII

„Не се ли срамувате, казах им, от омразите си, от разцепленията си, от гнева си? Не размахвайте юмрук заради пролятата кръв вчера, защото ако излезете обновени от премеждието, както детето от разкъсаната утроба или крилатото и разхубавено насекомо от разкъсания пашкул, какво ще задържите от вчерашния ден — в името на опразнили се от съдържанието си истини? Научен от опита, винаги съм сравнявал тези, които се бият и разкъсват помежду си, с кървавото изпитание на любовта. Плодът, който се ражда, не е нито от единия, нито от другия, а от двамата. И взема връх над двамата. И те се помиряват в него до деня, в който сами ще подложат новото поколение на кървавото изпитание на любовта.

Те несъмнено страдат от ужасите на раждането. Но щом ужасът мине, настъпва часът на празника. И се преоткриват в новороденото. Виждате ли, когато нощта ви обгръща и ви приспива, всички вие си приличате един на друг. Казах го дори за хората в затворите, които носят на шията си знака на осъдените на смърт: те не се различават от другите. Важното е просто да се преоткрият в любовта си. Ще простя на всички, че са убили, защото отказвам да тегля разделителна черта, изхождайки от уловките на езика. Този тук е убил от любов към своите, понеже човек рискува живота си само заради любов. И другият също е убил заради любовта към своите. Научете се да я разпознавате и се откажете да наричате «грешка» обратното на вашите истини и «истина» — обратното на грешката. Знайте, че очевидността, която ви сграбчва и ви принуждава да изкачите вашата планина е сграбчила и другия, който също изкачва своята планина. И че е воден от същата очевидност като тази, която ви накара да се вдигнете посред нощ. Не съвсем същата може би, но еднакво силна.

Но вие знаете да виждате в този човек само онова, което отрича човека, който сте. Той също е научен да разчита у вас само онова, което го отрича. А всеки добре знае, че в себе си е нещо различно от това ледено или враждебно, но открито отрицание на едно тъй

очевидно, простодушно и чисто лице, което показва пред вас, та да приемате смъртта му. Така вие се ненавиждате един друг, като си измисляте за противник лъжец и празен човек. Но аз, който властвам над вас, ви казвам, че вие обичате същото лице, макар недоразпознато и недоразкрито.

Измийте се от кръвта си: нищо не се гради върху робството, освен робски бунтове. Нищо не се извлича от строгостта, ако няма наклонности за приобщаване към вярата. Ако предложената вяра нищо не струва и ако има наклонност за приобщаване към вярата, за какво е нужна тогава строгостта?

Защо, когато дойде денят, ще използвате оръжията си? Какво ще спечелите от тези кланета, в които не знаете кого убивате? Презирам недоразвитата вяра, която помирява само тъмничарите.“

Тъй че не те съветвам да влизаш в спорове. Те не водят доникъде. Кажи си, че ако спориш с онези, които грешат, като отхвърлят твоите истини в името на собствената си очевидност, все едно че в името на твоята собствена очевидност ти отхвърляш тяхната истина.

Съгласи се с тях. Хвани ги за ръка и ги поведи. Кажи им: „Вие имате право, все пак да изкачим планината“, и ти въдворяваш реда в света и те дишат над необгледната шир, която са покорили.

Защото не става дума да кажеш: „Този град има тридесет хиляди жители“, на което другият би ти отвърнал: „Има само двадесет и пет хиляди“, понеже всички постигат съгласие за една цифра. И има един, който би сбъркал. Но: „Този град е работа на архитект и е стабилен. Кораб, който отнася хората.“ А другият: „Този град е химн за хората, отдадени на същия труд...“

Става въпрос да кажеш: „Плодотворна е свободата, която позволява раждането на човека и градивните противоречия.“ Или: „Разложителна е свободата, а е плодотворна принудата, която е вътрешна необходимост и принцип на кедъра.“ И ето че проливат кръвта си, настръхнали един срещу друг. Не съжалявай за това, тъй като е родилна болка, усукване срещу самия себе си и вик към Бога. Кажи на всеки от тях: „Ти имаш право.“ Защото те имат право. Ала ги изведи по-нависоко в планината им, понеже сами те биха се отказали — усилието при изкачването изисква толкова много от мускулите и сърцето, и ето че страданието ги заставя да го правят и им дава

смелост. Ти бягаш нависоко, когато ястребите те заплашват. Търсиш нависоко слънцето, ако си дърво. И неприятелите ти работят заедно с тебе, тъй като няма неприятели на света. Неприятелят установява границите ти, придава ти форма и ти създава устои. И ти им казваш: „Свобода и принуда са две страни на една и съща необходимост, която е: да бъдеш този тук, а не някой друг.“ Свободен да бъдеш този тук, несвободен да бъдеш някой друг. Свободен в един език. Но несвободен да вмесваш в него друг. Свободен в правилата на тази игра на зарове. Но несвободен да ги разваляш, нарушавайки правилата с тези на друга игра. Свободен да градиш, ала не да грабиш и да унищожаваш чрез неразумна употреба самия запас на богатата си — както оня, който пише лошо и извлича ефекти от волностите си, като разрушава по такъв начин собствената си сила на изказ, понеже когато ще е унищожил смисъла на стила за хората, вече никой не ще усети нищо, като го чете. Така е и с магарето, с което сравних краля и което буди смях дотогава, докато кралят е почитан и достоен за почит. После идва денят на отъждествяването му с магарето. И аз изричам вече само една очевидност.

И всички го знаят, защото тези, които настоятелно искат свобода, искат вътрешен морал, за да бъде човекът все пак управляван. И жандармът е вътре, казват си те. А настояващите за принуда те убеждават, че тя е свобода на мисълта, защото ти си свободен в къщата си да прекосяваш преддверията, да обикаляш от стая в стая, да блъскаш вратите, да се изкачваш или слизаш по стълбите. И свободата ти нараства съобразно броя на стените, спънките и ключалките. И ти се предлагат за избор толкова възможни действия, колкото задължения ти е наложила здравината на твоите камъни. Докато в общата стая, където чергаруваш в безпорядък, за теб вече няма свобода, а разпуснатост.

И в крайна сметка всички мечтаят за същия град. Но единият изисква човекът, такъв, какъвто е, да има право на действие. Другият настоява за правото да оформя човека така, че да пребъде и да може да действа. И всички честват все същия човек.

Но и двамата грешат. Първият мисли, че той е вечен и съществуващ в себе си. Без да знае, че двадесет години учение, принуди и упражнения са създали у него точно този човек, а не някой друг. И че твоите способности да обичаш идват първо от молитвената

практика, а не от вътрешната ти свобода. Подобно на музикалния инструмент, ако никога не си се учил да свириш на него, или на поемата, ако не знаеш никакъв език. И вторият също греши, тъй като вярва в стените, но не вярва в човека. Както и в храма, но не и в молитвата. От всички камъни на храма важно е само мълчанието, което властва над тях. И това мълчание — в душата на хората. И душата на хората, съхраняваща това мълчание. Ето храма, пред който падам ничком. Но другият прави от камъка свой идол и пада ничком пред камъка в качеството му на камък...

Така е и с империята. Не съм създал бог от империята, за да пороби хората. Не принасям хората в жертва на империята. Но основавам империя, за да преизпълня хората с нея и да ги въодушевя, и човекът струва за мен повече от империята. Тъкмо за да изградя хората, аз ги подчиних на империята. Не за да основа империя, съм ги покорявал. Откажи се от този език, който не води доникъде и различава причината от следствието и господаря от слугата. Съществува само връзка, структура и вътрешна зависимост. Аз, който царувам, съм тъй подвластен на моя народ, както никой мой поданик не ми е подвластен. Аз, който възлизам на терасата и приемам нощните им жалби, неясни думи, страдалчески викове и радостни изблици, за да направя от тях химн за Бога, се държа като техен слуга. Аз съм вестителят, който ги събира и отнася. Аз съм робът, натоварен с постелката им. Аз съм изразителят им.

И тъй, ключов камък на свода, аз съм възелът, който ги събира и свързва във форма на храм. И как биха могли да ми се сърдят? Камъните биха ли се почувствували засегнати от това, че трябва да поддържат ключовия камък на свода?...

Не приемай никакви спорове по такива въпроси, защото са безсмислени.

Нито пък спорове за хората. Тъй като ти винаги смесваш причини и следствия. Как искаш те да знаят какво минава през тях, когато няма език, който да го обхване? Как водната капка би познала себе си като река? И все пак реката тече. Как всяка клетка на дървото би познала себе си като дърво? И все пак дървото расте. Как всеки камък би имал съзнание за храма? И все пак този храм като хранилище затваря в себе си мълчание.

Как хората биха осъзнали постъпките си, ако не бяха изкачвали мъчително планината в самота, за да се опитат да се самопостигнат в мълчанието? Несъмнено единствено Бог може да познае формата на дървото. Но те знаят, че едното тегли наляво, а другото надясно. И всяко иска да унищожи другото, което му пречи и го притеснява, когато нито едното, нито другото знаят накъде вървят. Така се оказват врагове дърветата в тропиците, понеже всички се смазват едно друго и си отнемат слънцето. И при все това гората расте и покрива планината с тъмна наметка, която призори разпраща своите птици. Мислиш ли, че езикът на всеки един улавя живота?

Всяка година се появяват псалтове, които наричат войните „невъзможни“, тъй като никой не желае да страда, да остави жената и децата си, да завладява територия, която никога няма да използва за себе си, после да умре под слънцето от неприятелска ръка със зашита в корема камъни. А ти питах всеки от хората за избора му. И всеки отказва. И все пак следващата година империята отново грабва оръжие и всички онези, отхвърлили войната, която беше неприемлива в действията на техния оскъден език, се обединяват от някакъв неопределим морал за една стъпка, която няма никакъв смисъл за нито един от тях. Създава се дърво, което не съзнава съществуването си. И го разпознава само оня, който става пророк навръх планината.

Онова, което се създава, и онова, което умира и безспорно е по-голямо от тях, тъй като става дума за хора, преминава през хората, без да знаят как да го определят: но отчаянието им е негов знак. И ако умира една империя, ти откриваш тази смърт по това, че този или онзи губи вяра в империята. И е погрешно да го държиш отговорен за смъртта на империята: той само е посочил злото. Ала как би съумял да различиш причините от следствията? И ако моралът загнива, ти ще разчетеш знаците за това в подкупността на министрите. Можеш да им отсечеш главите: те бяха плодовете на разложението. Но ти не се бориш със смъртта, като погребваш труповете.

Ала трябва да се погребват несъмнено и ти ги погребваш. Отделям от другите тези, които са негодни. Но от чувство за достойнство забранявам да се водят полемки относно хората. Неприятни са ми слепците, ако си разменят обиди по повод недъга си. И защо бих си изгубил времето да ги слушам как се обиждат? Армията ми отстъпва, генералът обвинява нея и тя обвинява генерала. И заедно

обвиняват лошите оръжия. Армията обвинява търговците. И търговците обвиняват армията. Освен това всички заедно обвиняват и други. А аз отговарям: „Трябва да се отсекаат сухите клони заради знака на смъртта.“ Но е абсурдно да ги обвиняваш за смъртта на дървото. Дървото умира, когато умират клоните му. А мъртвият клон е само знак.

Тъй че ако видя как загиват, отсичам ги, без да се занимавам с тях, но насочвам погледа си другаде. Не са хората тези, които загиват, става дума за един човек, който загива в тях. И се навеждам над болестта на архангела...

Добре зная, че единственият лек е в химна, а не в обясненията. Нима обясненията на лекарите някога са възкресили живот? Те казват: „Ето защо е починал...“ И този човек несъмнено е починал поради някаква познаваема причина и разстройство на вътрешните си органи. Ала животът беше нещо друго, освен подреждане на вътрешни органи. И когато всичко пригответиш според твоята логика, то е като да изковеш и поставиш в обков маслена лампа, която няма да засвети, докато първо не я запалиш.

Ти обичаш, защото обичаш. Няма никакво основание да се обича. Няма лек, освен съзиданието, понеже ти ще съградиш единението им само ако развълнуваш сърцата им. И дълбокият им подтик да действат ще бъде тази песен, с която ти си ги заредил.

И утре, разбира се, тя ще стане причина, мотив, подтик и догма. Тъй като логиците ще се надвесят над твоята статуя, за да изброят причините, поради които тя е хубава. И как биха сгрешили, щом е хубава? Което те знаят по други пътища извън логиката.

XLVIII

Защото ви нося голямата утеха, че няма за какво да съжалявате. Нито да отхвърляте. Тъй говореше баща ми:

„Ти си служиш с миналото си, както с пейзажа, където ей тук се издига планината, а там тече реката, и ти разполагаш свободно в него бъдещи градове, като се съобразяваш с вече съществуващите неща. И ако го нямаше това, което е, ти би измислил градове — мечта, които са леснопостижими, понеже на мечтите нищо не им оказва съпротива, но освен че са лесни, те са изгубени и разтворени в неограничената власт. Не се оплаквай от каменната си основа, която е точно тази, а не друга, защото качеството на една основа е да бъде. Така е и с моя дворец, моите зидове, моите порти.“

„Кой ли завоевател някога е съжалявал, завладявайки някоя територия, че там се издига планината, а тук се вие реката? Имам нужда от основа, за да бродирам, от правила, за да пея или танцувам, и от изграден човек, за да действам.“

„Ако съжаляваш за получената рана, все едно е да съжаляваш, че не си се самоосъществил или че не си се родил в друго време. Понеже цялото ти минало е само раждане в днешния ден. Така е, и това е всичко. Вземи го такова, каквото е, и не премествай планините. Те са такива, каквито са.“

XLIX

Важна е само крачката. Тя е трайна, а не целта, която е илюзия на пътника, когато крачи от хребет към хребет, като че ли достигнатата цел имаше смисъл. Също така няма напредък без приемане на това, което е. Откъдето ти постоянно тръгваш. Не вярвам в отдиха. Защото този тук, ако е разкъсван от някакъв конфликт, неуместно е от негова страна да търси нетраен и долнопробен покой в сляпото приемане на един от двата елемента на спора. Къде виждаш, че кедърът би спечелил, ако избягва вятъра? Вятърът го ломи, но му създава устои. Мъдър е оня, който би съумял да отдели доброто от злото. Ти търсиш смисъл в живота, когато смисълът е първо да станеш самия себе си, а не да придобиеш жалкия покой, който забравата на конфликтите влива. Ако се раздираш от някакво противоречие, остави го да избуи — значи пускаш корен и се преобразяваш. Благословено да е твоето терзание, което ти помага да се родиш от самия себе си; тъй като никоя истина не се доказва и не се постига в очевидното. А тези от тях, които ти се предлагат, са само удобно уреждане на спорните неща и приличат на сънотворни дроги.

Презирам онези, които се затъпяват сами, за да забравят, или се самоограничават, задушавайки някой от копнежите на сърцето си, за да живеят в покой. Знай, че всяко неразрешимо противоречие, всеки непреодолим конфликт те задължава да се извисиш, за да го попиеш. И във възлестите си корени ти поемаш безликата земя, нейните камъни и хумус, и изграждаш кедър в прослава на Бога. Единствена стигна до славата колоната на храма, която се роди от износването си срещу хората в течение на двадесет поколения. И ти, ако искаш да се извисиш, износвай се срещу своите конфликти: те водят първо към Бога. Това е единственият път, познат на света. И оттам идва това, че страданието те извисява, когато го приемеш.

Но има хилави дървета, на които пясъчният вятър не придава форма. Има слаби хора, които не могат да преодолеят себе си. Посредствено щастливи, те създават щастието си след като сами са

умъртвили висшата част в себе си. Отсядат за цял живот в една странноприемница. Сами са се абортирали. И малко се интересувам от тях — какво правят, нито дали живеят. Те наричат „щастие“ това да клечат над нищетата на своите запаси. Лишават се от неприятели извън себе си и вътре в себе си. Гласът на Бога, който е неизразима необходимост, търсачество и жажда — те отказват да го чуят. Не търсят слънцето, както го търсят дърветата в гъстата гора, които никога няма да го получат нито като запас, нито като резерв, защото сянката на другите задушаваше всяко дърво, но се устремяват към него в извисяването си, изваяни като славни и гладки колони, избликнали от земята и постигнали могъщество, следвайки своя бог. Бог не се достига, но се поставя като самоцел и човекът се гради в пространството като корона на дърво.

Затова ти е нужно да презираш мненията на множеството, понеже те връщат към теб самия и ти пречат да се извисиш. Те наричат „грешка“ обратното на истината, твоите вътрешни спорове им изглеждат прости и отхвърлят като неприемливи, защото били плодове на грешката, ферментите на твоето извисяване. Искат да си затворен в запасите си паразит, да грабиш самия себе си, да си завършен. И каква необходимост би те тласнала тогава да търсиш Бога, да си съчиниш химн и се изкачваш още, за да подредиш под нозете си разбъркания планински пейзаж, или да спасиш слънцето в тебе, което не се стига веднъж завинаги, а е постоянен стремеж към светлината?

Остави ги да приказват. Съветите им тръгват от едно лесно сърце, което иска преди всичко ти да си щастлив. Те желаят да ти дадат твърде рано оня покой, който единствено смъртта предлага, когато твоите запаси най-сетне ще ти послужат. Понеже не са запаси за живота, а пчелен мед за зимата на вечността.

И ако ме попиташ: „Трябва ли да пробудя този тук или да го оставя да спи, за да е щастлив?“, аз ще ти отговоря, че не познавам нищо от щастieto. Но ако има северно сияние, ще оставиш ли приятеля си да спи? Никой не трябва да спи, ако може да го познае. И несъмнено той обича съня си и се свива на кълбо в него: и все пак изтръгни го от щастieto му и го хвърли навън, за да се самопостигне.

L

Жената те обсебва заради къщата си. А несъмнено любовта е желателна, тя създава благоуханието на дома, ромона на водоскока, музиката на смълчаните съдове и благодатта на децата, когато идват едно след друго, с изпълнени с мълчанието на вечерта очи.

Но не се мъчи да отделяш и да отдаваш предпочитание според формулировки нито на сиянието на война сред пясъците, нито на благодеянията на любовта му. Защото тук единствен езикът разделя. Само любовта на война, преизпълнен с пространствата на своята пустиня, е любов и по време на престрелката край кладенеца само принесеният в дар живот на любимия, който знае да люби, е дар, защото в противен случай поднесената плът не е нито саможертва, нито дар на любовта. Ако този, който воюва, не е човек, а автомат и машина за убиване, къде е тогава величието на война: не виждам тук нещо повече от чудовищно дело на насекомо. И ако оня, който милва жената, е само покорно добиче на постелката си, къде е тогава величието на любовта?

Аз не познавам нищо по-възвишено от война, който оставя оръжието и люлее детето, или от съпруга, който воюва.

Не става дума за колебание от едната към другата истина, за нещо валидно за известно време, после за друго, а за две истини, които само обединени имат смисъл. В качеството си на воин ти правиш любов и в качеството си на любим правиш война.

Ала жената, спечелила те за своите нощи, вече познала нежното ти ложе, се обръща към тебе, нейното чудо, и ти казва: „Целувките ми не са ли нежни? Домът ни не е ли прохладен? Нощите ни не са ли щастливи?“ И ти, усмихнат, се съгласяваш с нея. „Тогава, казва тя, остани при мен да ме подкрепяш. Когато дойде желанието, ще трябва само да протегнеш ръце и под тежестта ти аз ще се сведа към теб като натежало от плод младо портокалово дърво. Защото ти водиш надалече един скъпернически живот, който не те учи на ласки. И копнежите на

сърцето ти като засипан с пясък кладенец вече не разполагат с ливада, където да се осъществят.“

В действителност покрай самотните си нощи ти позна тези отчаяни копнежи към тази или друга жена, чийто образ нахлуваше в паметта ти, тъй като всички се разхубавяват в мълчанието.

И мислиш, че самотата на войната ти налага да изпуснеш чудесната възможност. И все пак ти се учиш да обичаш само през ваканциите на любовта. Учиш се да цениш пейзажа само сред камънаците, които водят към билото, учиш се да почиташ Бога само чрез молитвите, които остават без отговор. Понеже ще те препълни догоре без страх от износване само това, което ти бъде дадено извън бързотека на дните, когато за теб времената ще са завършили и когато ще ти е позволено да пребъдеш, след като си завършил развитието си.

Естествено, ти можеш да се заблудиш и да ти дожалее за мъжа, който отправя своя зов в празната нощ и вярва, че в него времето тече напусто, като ограбва съкровищата му. Може да се разтревожиш за тази жажда за любов без любов, забравил, че по същество любовта е само копнеж, както го знаят танцьорите и танцьорките, създаващи своята поема от приближаването на любовта, докато биха могли да се слеят.

Казвам ти, пропуснатата възможност е тази, която има стойност. Нежността през затворническите стени — това е може би върховната нежност. Молитвата е плодотворна, докато Бог не отговаря. И тъкмо камъните и тръните подхранват любовта.

Не смесвай пламенното усърдие с употребата на запаси. Пламенност, която изисква за себе си, не е пламенност. Пламенното усърдие на дървото преминава в плодовете, които не му носят нищо в замяна. Така е и с мен по отношение на моя народ. Моето пламенно усърдие напоява овощните градини, от които нищо не чакам.

И тъй, не се затваряй също и в жената. За да търсиш там това, което вече си намерил в нея. Можеш само да се връщаш към нея от време на време, както оня, който живее в планината, слиза понякога до морето.

LI

Несправедлив е оня, който казва за миниатюрната си къща:

— Построявам я, за да побере всичките ми истински приятели...

Какво си мислеше за хората този подагрен! Аз, ако поисках да си построя къща за моите приятели, не бих могъл да я съградя достатъчно голяма, понеже не познавам човек в света, у когото една част да не е мой приятел, колкото и незначителна да е тя, колкото и бегла да е, и дори у оня, на когото по моя заповед отсичат главата — аз бих отделил от него моя приятел, ако умеехме да делим хората на части. И не си мисли, че тук става дума за лесно разнежване, нито за снизходителност, обикновено пожелание или симпатия, тъй като аз оставам твърд, непреклонен и безмълвен. Ала колко многоброен е моят разпръснат приятел и как добре би изпълнил дома ми, ако го науча да върви.

А какво е истински приятел според другия, освен човек, на когото той може да повери пари, без риск да му ги открадне — и приятелството тогава е лоялност на прислужник; или да поиска услуга и да я получи — и приятелството е извличане на полза от хората; или оня, който при нужда би го защитил. И приятелството е отдаване на почит. Аз презирам аритметиката и наричам мой приятел този, когото видях у него, навярно дремещ, сгушен в обвивката си, но застане ли лице в лице срещу мен, започва да се освобождава от нея, след като ме е разпознал и ми се е усмихнал, дори ако трябва да ме предаде след време.

А другият, виждаш ли, нарича свои приятели тези, които биха изпили бучиниша вместо него — и как искаш всички да са радостни от това?

Този, който се считаше за добър, не разбираше приятелството. Баща ми, който беше жесток, имаше приятели и умееше да ги обича, като беше неподатлив на разочарованието, което е измамано скъперничество. Разочарованието е низост, защото какво се е разрушило от това, което първоначално си обичал у човека, ако у него

има и нещо друго, което никак не обичаш? Но ти тутакси превръщаш в роб този, когото обичаш или който те обича, и го осъждаш, ако не поеме върху себе си повинностите на това робство.

Тогава другият, затова че един приятел му даряваше обичта си, превърна подаръка в задължения. А дарът на обичта ставаше задължение да изпиеш бучиниша и робство. Тъй че другият се смяташе за разочарован, което е отблъскващо. Тук в действителност няма разочарование, освен от роба, който зле е прислужвал.

ЛII

Ще ти поговоря за пламенното усърдие, тъй като ще ти се наложи да преодолееш много упреци. Жената винаги ще те упреква за това, което даваш другаде, а не на нея. Според човека даденото на едно място е откраднато от друго. Такива са ни изградили забравата на Бога и употребата на стоки. Понеже това, което даваш, в действителност не намалява, а, напротив, увеличава богатствата ти за раздаване. Който обича всички хора чрез Бога, обича неизмеримо повече всеки един човек, отколкото някой, обичащ един-единствен и просто разстлал пред съучастника си оскъдното поле на личността си. Така също и оня, посрещащ лице в лице някъде далече опасностите на войната, дава повече на любимата, без тя да го знае, защото ѝ дава някой, който е, за разлика от друг, глезил я денонощно, без изобщо да съществува.

Не прави тук никакви икономии. Няма спестена стока, когато става дума за вълненията на сърцето. Защото да даваш — то е да прехвърлиш мост през пропастта на твоята самота.

И когато даваш, не се тревожи да узнаеш на кого. Ще дойдат да ти кажат: „Този човек изобщо не заслужава такъв дар!“ Сякаш беше въпрос за стока, която ти би изчерпил. Дори оня, не послужил ти за нищо по отношение на даровете, които би могъл да поискаш, може да ти послужи за даровете, които ти ще му дадеш, защото чрез него ти ще служиш на Бога. И добре го знаят тези, които не изпитват недостойно състрадание към шанкъра на лакеите, но с готовност излагат живота си и си налагат без отсрочка сто дни път през камънаците с единствената цел да облекчат от шанкъра лакея на своите лакеи. И се показват недостойни, подчинени на лакейството на лакея само тези, които разчитат предварително на чувство за признателност от негова страна, тъй като той и сърцето си да изтръгне, пак не би успял да плати един твой поглед, ала чрез съхранителя ти си дарил на Бога, и тъкмо ти трябва ниско да му се поклониш за това, че е благоволил да приеме.

LIII

Аз самият очаквах през моята младост да се появи любимата, която ми водеха за съпруга с един керван, потеглил от тъй далечни граници, че хората в него бяха остарели. Ти виждал ли си някога керван да остарява? Тези, които застанаха пред стражите на моята империя, изобщо не познаваха собствената си родина. Защото през дългото пътуване бяха умрели онези, които биха могли да разкажат спомени за нея. И един след друг бяха погребани по пътя. И стигналите до нас имаха в наследство само спомени за спомените. И песните им, научени от по-старите, бяха само легенди за легендите. Ти виждал ли си по-чудно чудо от приближаването на този кораб, строен и подготвен за път в морето? И девойката, която почитателно снеха на скъпоценна носилка, и която, обучена в словото, можеше да казва думата „извор“, добре знаеше, че за извор е ставало дума преди, в щастливите дни, и изричаше това слово като молитва, на която не може да се отговори, защото така ти се молиш на Бога заради човешките спомени. Още по-удивително беше, че тя умееше да танцува и този танц беше научила между камъните и тръните, и добре знаеше, че един танц е молитва, която може да съблазни царете, но при живота в пустинята не може да ѝ се отговори. Така е и с твоята молитва, до смъртта ти, която е танц, който танцуваш, за да трогнеш един бог. Но най-удивително беше, че тя бе донесла със себе си всичко, което другаде трябваше да ѝ послужи. И прохладните си гърди като гълъбици, за да кърми. И гладкия си корем, за да даде синове на империята. Тя беше дошла напълно готова, като крилата семчица, прелетяла морето, тя беше тъй добре оформена, тъй искрено очарована и преизпълнена със запаси, които никога не ѝ бяха послужили, като теб, с твоите постоянни заслуги, твоите дела и взети уроци, които ще ти послужат чак в часа на смъртта, когато най-сетне ще си завършен; тя толкова малко беше използвала не само корема и гърдите си, които бяха девствени, но и танци, за да съблазнява царе, извори, за да потапя устни, и науката за букетите, когато въобще не бе виждала цветя, че

пристигнала при мен в пълното си съвършенство, не ѝ оставаше друго, освен да умре.

LIV

Казах ти го по повод молитвата, която е практика на любовта, благодарение на мълчанието на Бога. Ако беше намерил Бога, ти би се разтворил в Него, отсега завършен. И защо би се извисил, за да се самоосъществяваш? Когато този тук се свеждаше над жената, оградена с гордостта си като зад три реда крепостни стени, и спасението ѝ беше тъй невъзможно, той отчаян оплакваше човешката орис: „Господи, казваше той, аз разбирам и чакам сълзите. Те са дъжд, разсейващ опасността от бурята, укротяване на гордостта и позволена прошка. Нека тази жена се отпусне и заплаче, и ще простя. Ала подобно на диво животно, защитаващо се с нокти и зъби срещу несправедливостта на твоето сътворение, тя изобщо не умее да не лъже.“

И му беше жал за нея, че толкова много се страхува. И мълвеше на Бога, говорейки за хората: „Ти вече веднъж ги уплаши със зъбите, бодлите, ноктите, отровите, острите черупки, тръните на твоето сътворение. Потребно е доста време, за да бъдат успокоени и да се върнат.“ А тази, която лъжеше — той добре знаеше, че тя беше тъй отдалечена, тъй изгубена и тъй дълго трябваше да върви, за да се върне!

И му беше жал за хората, че у тях се крият необгледни разстояния, които не умеем да разпознаваме.

Някои се учудваха от привидната му снизходителност спрямо отворително непристойни прояви. А той знаеше, че в него няма място за снизходителност. Ала казваше: „Господи, аз не съм пратен тук за съдник. Има времена, отредени за съд, и хора, и аз самият мога да бъда призван да играя тази роля спрямо други. Вдигнах тази жена затова, че се страхуваше, а не за да я накажа строго. Да се е видяло някога спасител да хвърли давящия се обратно в морето, преценявайки, че е недостоеен? Ти първо го спасяваш докрай, защото не спасяваш този човек, а Бога чрез него. След като вече си го спасил, само тогава можеш да наказваш строго. Така ти най-напред лекуваш осъдения на

смърт, ако е болен, понеже ти е позволено да наказваш човек чрез тялото му, но не и да презираш тялото на един човек.“

А на тези, които ще кажат: „С каква цел го правиш, след като има толкова малка надежда да я спасиш?“, ще отговоря, че една цивилизация не се крепи на използването на своите изобретения, а на самото пламенно усърдие да правиш изобретения. И че ти не искаш твоя лекар да оправдава намесата си с качеството на неговия болен. Важна е преди всичко стъпката, тъй като целите са само привидни и са произволни етапи, а ти не знаеш къде отиваш. И отвъд този планински хребет има друг планински хребет. И отвъд този индивид има нещо друго, което ти спасяваш, когато би ставало дума само за религията на спасението. И ако действаш заради някаква цел, за която се плаща, и поискаш като в договор първо да ти бъде платено, ти си търгаш, а не човек.

Ти не можеш нищо да научиш за етапите, които са изобретение на езика. Единствено посоката има смисъл. Това, което е важно, е да вървиш към нещо, а не да си пристигнал, понеже човек никога никъде не пристига, освен в смъртта.

Тъй че аз разглеждах нейната разпуснатост като мъчително безпокойство и като отчаяние. Защото ако оставяш всичко да се изплъзва между пръстите ти, то ти си отказал да го задържиш. А разпуснатостта е просто отказ да бъдеш. И ти се отчайваш от тези съкровища, които едно след друго умират изхабени. Цветето увяхва, но за теб се превръща в семчица, а ти, който вярваше в цветето другояче, а не като в нещо преходно, ти се отчайваш. Казах ти, уседналият не е мъжът, който се влюбва в девойката, после взема за съпруга жената, после люлее детето, после възпитава детето на човека, после, остарял, раздава своята мъдрост и така винаги върви напред, а оня, който би искал да се спре в жената, да ѝ се наслаждава като на единствена поема или на струпан запас, и скоро открива суетата на подобна стъпка, тъй като не съществува неизчерпаемо хранилище и зърнатият от планинските висоти пейзаж е само една постройка на твоята победа.

Тогава той прогонва жената или, разочарована, жената си намира друг любовник. Суетата на техния подход е отговорна за това. Защото е възможно да обичаш само през жената, а не жената. През поемата, а не поемата. През зърнати от планинските висоти пейзаж. И разпуснатостта се поражда от мъчителното безпокойство, че не

успяваш да бъдеш. Тъй човек, разяждан от безсъние, се обръща цяла нощ в постелята си, търсейки хладното рамо на леглото. Но едва докоснал се до него, го затопля и се лишава от него. И търси другаде траен извор на прохлада. Ала такъв не съществува, защото едва-що докоснат, запасът е вече разпилян.

Така е и с този или тази, които виждаха само празнотата на човешките същества, тъй като те са празни, ако не са прозорци или капандури към Бога. Затова в баналната любов ти обичаш само това, което ти се изплъзва, понеже в противен случай ето те преситен и отвратен от задоволените си желания. И добре го знаят танцьорките, дошли да ми изиграят любовта.

Тъй че бих желал да приобща тази, която опустошаваше света и се хранеше с тръни, защото истинският плод се намира само през плода и никое същество, щом веднъж познаваш играта му, не може да те трогне до такава степен, както ти го искаш от него.

Трогва те единствено в мига, когато престанеш да му възлагаш надежди. Или вече е само образ, заблудена овца, крехко дете, или е тази уплашена лисица, която хапе ръката ти, когато я храниш и нима ще ѝ се сърдиш, че е залостена в ужаса и омразата си? Нима ще разглеждаш като обида този жест или тази дума, когато ти стига да забравиш думите и безполезния смисъл, който пренасят, за да намериш отново Бога през нея?

А аз първи съм за отсичане на глави, когато моето правосъдие го е решило, щом оскърбяват мен. Но аз далеч превъзхождам тази лисица, която страда от капана — не за да ѝ простя, понеже няма нищо за прощаване на тази височина, където се осъждам да бъда сам, а за да не чувам през безредните викове неподправеното ѝ отчаяние.

Затова е възможно тази, която е по-хубава, по-завършена, по-щедра, все пак да ти покаже Бога не тъй отблизо. В нея ти нямаш какво да успокояваш, да приобщаваш, да свързваш. И ако поиска от теб да се занимаваш изцяло с нея и да се затвориш в нейната любов, то тя те насърчава да бъдеш само егоизъм за двама, който погрешно се нарича „светлина на любовта“, когато тук няма друго, освен безплоден пожар и опустошаване на хамбарите.

Аз не съм приготвял моите запаси, за да ги затворя в една жена и да намирам удоволствие в това.

Ето защо тази жена с вероломството, лъжите и безпътицата си изискваше повече от мен, отприщваше повече извори на сърцето и задължавайки ме да живея в мълчанието — знак за истинската любов, — ми даваше вкуса на вечността.

Защото е време да съдим. Ала е време да се самоосъществим...

Тъй че ще ти поговоря за приема. Ако отвориш вратата си на скитника и той приседне, не го упреквай, че не е друг. Не го съди. Понеже той е зажаднял да бъде там някъде, при някого, със своята непохватност, с товара си от спомени, с трудното си дишане и тоягата си, подпряна в някой ъгъл. Зажаднял да бъде там сред топлотата и сред покоя на твоето лице, понесъл цялото си минало, което не е поставено на везните, и всичките си недъзи като на длан. Патерицата си, която вече не усеща, тъй като ти не го караш да танцува. И тогава той се успокоява, и изпива млякото, което му наливаш, и изяжда хляба, който му отчупваш, и усмивката, която му отправяш, е топла наметка като слънцето за слепия.

И къде виждаш, че е долно, под предлог, че е недостоеен, да му се усмихнеш?

И къде виждаш, че му даваш нещо, ако не му дадеш същественото — аудиенцията, тази, която може да направи тъй благородни отношенията ти с най-смъртния ти враг? Каква благодарност очакваш предварително да изтръгнеш от него чрез бремето на подаръците си? Той ще може единствено да те мрази, ако си тръгне от теб затънал в дългове.

LV

Не смесвай любовта с лудостта на притежанието, която причинява най-страшните страдания. Защото обратно на общото мнение, любовта не те кара да страдаш. Инстинктът за собственост, който е противоположното на любовта, те кара да страдаш. Тъй като, щом обичам Бога, аз тръгвам пешком по пътя, силно накуцвайки, за да го занеса преди всичко на другите хора. И не отвеждам моя Бог в робство. И се храня от това, което той дава на други. Умея да разпознавам оня, който обича истински, по това, че не може да бъде накърнен. И човекът, умиращ за империята — империята не може да го накърни. Можем да говорим за неблагодарността на този или онзи, но кой би ти заговорил за неблагодарността на империята? Империята е съградена от твоите дарове и каква мръсна аритметика влагаш, ако си се загрижил за някакви отдадени от нея почести? Оня, който е отдал живота си на храма и се е заменил за храма, оня, който обича истински, под каква форма би било възможно да се почувствува накърнен от храма? Истинската любов започва там, където ти вече не очакваш нищо в замяна. И ако молитвената практика се оказва тъй съществена, за да научи човека на любов към хората, то е за това, че остава без отговор.

Вашата любов се основава на омраза, понеже вие се спирате в жената или в мъжа, от които правите провизии и подобно на кучета, обикалящи кошарата, намразвате всеки, който впери поглед в храната ви. Наричате „любов“ този егоизъм към храната. Едва са ви удостоили с любов, и ето че, както при фалшивите ви приятелства, превръщате този свободен дар в закрепостяване и робство и още от минутата, в която ви обикват, започвате да се чувствувате накърнени. И да натрапвате, за да подчините по-добре другия, гледката на страданието си. Вие страдате несъмнено. И точно това страдание ми е неприятно. За какво искате да му се възхищавам?

Кръстосвал съм, разбира се, когато бях млад, нашир и надлъж терасата под парещите звезди заради някоя избягала робиня, където

прочитах изцелението си. Бих вдигнал на крак армии, за да я завладея отново. Бих хвърлил в нозете ѝ провинции, за да я притежавам, но Бог ми е свидетел, че никога не съм бъркал същността на нещата и никога не съм смятал за любов — даже когато поставяше на карта живота ми — този стремеж да уловя плячката си.

Разпознавам приятелството по това, че не може да бъде разочаровано, а истинската любов разпознавам по това, че не може да бъде накърнена.

Ако дойдат да ти кажат: „Отхвърли тази жена, защото те накърнява...“, изслушай ги снизходително, но не изменяй поведението си, тъй като има ли някой власт да те накърни?

И ако дойдат да ти кажат: „Отхвърли я, защото всичките ти грижи са напразни...“, изслушай ги снизходително, но не изменяй поведението си, понеже веднъж вече си направил избор. И ако някой може да ти отнеме това, което получаваш, кой си присвоява властта да ти отнема това, което ти даваш?

И ако дойдат да ти кажат: „Тук имаш дългове. А тук нищо не дължиш. Тук ти признават отдаденото. А тук ти се подиграват за това“, запуши си ушите за аритметиката.

На всички тях ще им отговориш: „Да ме обича някой, значи да обедини усилията си с моите.“

Така е и с храма, където единствен приятелят влиза, но е безброен.

LVI

И това е същата тайна, на която те уча. Цялото ти минало е само едно раждане, както до днес събитията в империята. И ако съжаляваш за нещо, ти си толкова безразсъден, колкото някой, който би съжалявал, че не е роден в друга страна или в друга епоха, че не е малък, когато е голям, и от тези абсурдни блянове би почерпил отчаяние за всеки един момент. Безумец е този, който нащърбя зъбите си с миналото, то е гранитен блок и е отлетяло. Приеми днешния ден, както ти е подарен и не се блъскай в непоправимото. „Непоправимо“ няма смисъл, защото то е отличителният белег на всяко минало. И щом като не съществуват нито постигната цел, нито отминал цикъл, нито завършена епоха, освен за историците, които ще ти измислят тези разделения, как би разбрал, че стъпката, която още не е стигнала целта и никога няма да я стигне, е за съжаление — понеже смисълът на нещата не се съдържа във веднъж струпания запас, с който се хранят уседналите, а в топлината на преображението, на движението или на желанието. И наскоро победеният, който под ботуша на победителя отново събира силите си, за мен е по-голям герой в усилието си, отколкото оня, който се наслаждава на вчерашната си победа, както човек, уседнал върху запасите си, и вече потегля към смъртта.

Тогава, ще ми кажеш ти, към какво трябва да се стремя? Тъй като целите нямат никакво значение. И аз ще ти дам в отговор тази голяма тайна, скрита под прости и банални думи, на която постепенно ме научи мъдростта в течение на живота: да подготвяш бъдещето значи единствено да градиш настоящето. И се изхабяват в утопии и блянове хората, преследващи далечни миражи, плод на въображението им. А истинското откривателство е да разгадаеш настоящето под обърканите му проявления и пълен с противоречия език. Но оставиш ли се на безплодните си блянове за бъдещето, които са празни приказки, ти заприличваш на оня, който мисли, че може да открие своята колона и да гради нови храмове със свободата на перото си. Ала как би срещнал неприятеля си и при липса на неприятел кой би създал устоите му? В

противовес на кого би моделирал своята колона? Колоната се създава в продължение на поколения чрез износването си, устоявайки на живота. За каквато и форма да се отнася, ти не я откриваш, а я полираш против обичая. И така се раждат великите творения и империите.

Винаги трябва да слагаме ред само в настоящето. Каква полза да спорим за това наследство? Бъдещето — ти не трябва да го предвидиш, а да го позволиш.

И несъмнено имаш работа, когато настоящето ти е предоставено като материали. Това съчетание от овце, кози, поля с ечемик, жилища, планини, които съществуват в мига, аз го наричам имение или империя и извличам от тях нещо, което не е съществувало там, а за мен е единно и неделимо, защото който се докосне до него с интелекта си, ще го разруши, без да го е опознал, и така полагам основите на настоящето, както усилието на мускулите ми при изкачването на хребета подрежда пейзажа и ми дава възможност да присъствам на тази синя нежност, в която градовете напомнят яйца в гнездата на полята, което не е нито по-истинско, нито по-лъжовно от градовете, видени като кораби или храмове, а друго. И е в моя власт да направя от човешката орис храна за своето спокойствие.

И тъй, знай, че всяко истинско творение не е предразсъдък относно бъдещето, преследване на химера и утопия, а ново лице, разчетено в настоящето, което е хранилище на получени в наследство разхвърляни материали, и за теб не става дума нито да им се радваш, нито да се оплакваш от тях, понеже и те като теб просто съществуват, след като са се родили.

Остави бъдещето като дървото да развие един по един своите клони. От настояще към настояще дървото ще се е извисило и ще навлезе завършено в смъртта си. Не се тревожи за империята ми. Откакто хората разпознаха това лице в разпокъсаността на нещата, откакто постъпих като скулптор с камъка, чрез величието на своето творение, аз пришпорих съдбата им. И оттогава те ще вървят от победа към победа, и оттогава моите певци ще имат какво да възпяват, понеже вместо да величаят мъртви богове, те просто ще прославят живота.

Погледни градините ми, където градинарите по изгрев отиват да сътворят пролетта, те не спорят за плодниците, нито за венчелистчетата: те сеят семена.

И тъй, вие, обезсърчените, нещастните и победените, казвам ви: вие сте армията на една победа! Защото в този миг полагате начало и е хубаво да си толкова млад.

Но не вярвай, че е просто да промисляш настоящето. Понеже тогава дори материята, която трябва да използваш, ти се съпротивява, както никога не ще ти се съпротивяват твоите инвенции за бъдещето. И оня, който ляга в пясъка край някой пресъхнал кладенец и вече се изпарява на слънцето, как добре върви в унеса си. И колко лесни стават за него големите крачки, водещи към избавлението му. Колко удобно е да пиеш в унеса си, тъй като твоите стъпки доближават до теб водата като добре намазани с масло роби и няма никакви тръни, за да те задържат.

Ала това бъдеще, лишено от неприятели, не се осъществява — и ти агонизираш, пясъкът скрипти между зъбите ти и палмовата горичка, широката мудна река и песните на перачките бавно се преобръщат като лодка в смъртта.

Но човек, който върви наистина, охлузва глезените си в камъните, бори се с тръните и разкървавява ноктите си в морените. Предоставени са му всички стъпала на изкачването, които той трябва да превъзмогне, едно по едно. И водата — той бавно я създава с плътта си, с мускулите си, с мехурите по дланите си, с раните по нозете си. Размесвайки противоречиви реалности, той изтръгва водата от своята каменна пустиня със силата на ръцете си, както хлебарят, който меси тестото, усеща как то постепенно се втвърдява, наедрява с някаква мускулатура, която му се съпротивява, образува възли, които той трябва да разбие и това значи, че започва да създава хляба. Така е и с този поет или скулптор, който най-напред е обработвал поемата или камъка в такава свобода, че чак се е изгубвал в нея — тъй свободен е бил да направи усмихнато или разплакано лице, да клони наляво или надясно и в подобна свобода не е успявал да се осъществи. Но идва времето, когато рибата кълве и когато въдицата устоява. Идва часът, когато това, което си искал да кажеш, не си го казал заради друга дума, която си пожелал да затаиш, понеже и това също си поискал да го кажеш и излиза, че тези две истини ти се съпротивяват. И ти започваш да задраскваш, както се заемаш да оформяш в глината една усмивка, започнала да те предизвиква. Ти не избираш едната или другата в името на словесна логика, а търсиш ключовия камък в свода на

противоречивите си истини, тъй като нищо не е за губене — и отгатваш, че поемата се получава или че едно лице ще се появи от камъка, защото ето те вече обкръжен от любими неприятели.

Не слушай никога и тези, които искат да ти услужат, като те съветват да се откажеш от някой свой стремеж. Ти познаваш призиванието си по тежестта му в теб. И ако му изневериш, осакатяваш самия себе си, но знай, че твоята истина ще се изгражда бавно, защото е раждане на дърво, а не откриване на формула, защото преди всичко времето играе роля, защото става дума за теб да станеш друг и да изкачиш трудна планина. Новото същество, което е отделена от разпокъсаността на нещата цялост, не ти е наложено като отговор на ребус, а като стихване на вътрешните спорове и изцеряване на раните. И ти ще познаеш властта му само когато вече се е самоосъществило. Ето защо винаги съм почитал бавността и мълчанието като отдавна забравени богове за човека.

LVII

Защото е хубаво да сте толкова млади, вие, лишените от наследство, нещастните и победените, които не знаехте да разчетете в наследеното от вас друго освен частта, свързана с лошия вчерашен ден. Но ако аз издигна храм и вие дойдете в него да попълните тълпата на вярващите, ако съм хвърлил у вас семената си и съм ви събрал там във величествено мълчание, за да се превърнете в бавна и чудотворна жертва, къде виждате място за отчаяние? Познати са ви изгревите в дни на победа, когато умиращите на смъртния си одър, болните от рак в зловонието си, сакатите с патериците си, длъжниците между съдебните пристави и затворниците между жандармите си, всички, в разделенията и болките си, се преоткриваха отново в победата като в ключов камък на свод, положен сред тяхната общност, и в тези утрини тая разединена тълпа се превръщаше в базилика за химна на победата.

Ти си виждал любовта да покарва, както растението пуска корени, с внезапно откликване на душите едни на други, навярно дори и под ударите на нещастията, превърнало се изведнъж в градеж и божествен ключов камък на свод, за да изтръгне от всички същата част, същото лице, което е готово да обедини усилията си с другите — и тогава идва радостта да поделиш хляба си или да направиш някому място до огнището си. Ти показваше отвращение — както оня подагрен с неговата миниатюрна къща, която приятелите ти даже не биха могли да напълнят — и изведнъж се отваря храмът, където единствен приятелят влиза, но е безброен.

Къде виждате място за отчаяние? Няма друго, освен вечно раждане. Несъмнено непоправимото съществува, но в него няма нищо тъжно или весело, то е самата същност на онова, което е било. Непоправимо е моето раждане, понеже ето ме тук сега. Миналото е непоправимо, но настоящето ви е предоставено като разхвърляни в нозете на строителя материали и на вас се пада честта да изковете от тях бъдещето.

LVIII

Приятелят е този, който не отсъжда. Казах ти, той е този, който отваря вратата си на скитника, на патерицата му, на изправената му в някой ъгъл тояга и не го кара да танцува, за да оценява танца му. И ако скитникът разказва за пролетта по пътя отвън, приятелят приема в себе си пролетта. Ако разказва за ужаса на глада в селото, откъдето идва, приятелят заедно с него изстрадва глада. Вече ти казах, приятелят у човека е онази част, отредена за тебе, и отваря за теб една врата, която може би никога не отваря другаде. И приятелят ти е истински, и всичко казано от него е истинско, и той те обича, даже и ако те мрази в другата къща. И приятелят в храма, когото, благодарение на Бога, срещам отблизо, обръща към мене същото лице като моето, озарено от същия Бог, защото тогава е осъществено единението, даже ако другаде той е дюкянджия, а аз капитан, той градинар, а аз — моряк на кораб. Надмогнал нещата, които ни разделят, аз го открих и съм негов приятел. И мога да мълча пред него, тоест да не се страхувам за своите вътрешни градини, своите планини, урви и пустини, тъй като той не ще ги изпотъпче с обувки. Това, което, приятелю мой, приемаш от мен с любов, сякаш е посланикът на моята вътрешна империя. И ти се отнасяш добре с него, каниш го да седне и го изслушваш. И ето ни щастливи. Ала кога си ме виждал при прием на посланици да ги държа настрана или да ги отблъсквам, защото вдън тяхната империя, на хиляда дни път от моята, хората се хранят с ястия, които не ми харесват, или нравите им нямат нищо общо с моите. Приятелството е преди всичко примирие и духовно общуване над обикновените подробности. И аз нямам в какво да упреквам оня, който заема почетно място на трапезата ми.

Знай, че гостоприемството, учтивостта и приятелството са срещи на човека в човека. Какво бих правил в храма на един бог, който обсъжда ръста или пълнотата на вярващите, или в дома на един приятел, който не би приел патериците ми и би ме накарал да танцувам, за да ме критикува.

Ти ще срещнеш премного съдници по света. Ако става дума да ти придадат друга форма и да те закалят, остави тази работа на неприятелите си. Те добре ще се справят с това — както бурята, която извайва кедъра. Твоят приятел е създаден, за да те приюти. Знай, че когато идваш в храма, Бог не те съди, а те приема в лоното си.

LIX

Ако искаш да създадеш приятелства там, където вече има само подялба на провизии и произтичащи от това разделения на сърцето — защото поискаш ли да се намразят, хвърли им зърно, — преоткрий почитта към човека и знай, че в племето може да се диша само ако никой не критикува другия. Когато мислиш зло за приятеля си и го изразяваш, значи не си го срещнал на етажа, където са хората, там, където единствено се събират всички заедно — в храма. И тук не става дума нито за снизходителност, нито за слабост, нито за вялост в нравствеността. Твоята строгост се проявява другаде и другаде ти си съдник. И ще сечеш глави, ако е potrebno, без да трепнеш. Защото, още веднъж повтарям, ти осъждаш на смърт, но първо лекуваш осъдения, ако е болен. Не се бой да посочиш тези противоречия, използвани от твоя несъвършен език, за да говори за хората. Тъй като нищо не е противоречиво освен езика, който е израз. Съществува една част у осъдения, която ти оставяш на палача, но има и друга част, която можеш да поканиш на трапезата си и нея нямаш никакво право да съдиш. Защото ти е заповядано да съдиш човека, ала ти е заповядано и да го почиташ. И въобще не става дума да съдиш един и да почиташ друг, а същия човек. Това е едно тайнство на моята империя, което се дължи само на непохватността на езика.

А мен не ме притесняват тези разделения за логици. Тъй като у оня, с когото воювам в своята пустиня и го обгръщам с ненавистта си, винаги съм намирал най-доброто упражняване на душата. Ние крачим, заплашителни, един срещу друг, с любов.

LX

Споходиха ме мисли за суетата. Аз винаги съм я разглеждал не като порок, а като болест. И у жената, която съм виждал да тръпне за мнението на тълпата и да преправя държането и гласа си, щом станеше център на внимание, изпитвайки необикновено задоволство от подхвърлени по неин адрес думи, у тази, чиито бузи пламваха, защото я гледаха, аз виждах нещо различно от глупостта: болест. Как би могъл да изпиташ удовлетворение от другия, освен чрез любов и дар за него? И все пак задоволството от суетата й се струва по-сгриващо от полученото от благата, понеже би заплатила за това блаженство в ущърб на останалите си удоволствия.

Окаяна и оскъдна радост — като радостта от порок. Напомня ми човек, който се чеше, когато нещо го сърби, и това му доставя удоволствие. Милувката, напротив, е подслон и дом. Когато милвам това дете, то е за да му дам закрила. И детето приема нейния знак по кадифената мекота на лицето си.

Ала ти, карикатура, жертва на суетата!

За тях, суетните, казвам, че са престанали да живеят. Та кой се заменя за нещо по-голямо от себе си, ако изисква първо да получи? Той не ще израсне, забавил развитието си за вечността.

Ето този храбър воин — ако го поздравя, как се вълнува и трепва като детето от милувката ми. И тук няма и помен от суета.

Какво трогва единия и какво трогва другия? По какво се различават?

Суетната, ако се унесе в дрямка...

Вие не ще познаете жеста на цветето, отдаващо на вятъра всичките си семена, които няма да му бъдат върнати.

Вие не ще познаете жеста на дървото, отдаващо плодовете си, които няма да му бъдат върнати.

Вие не ще познаете ликуването на човека, отдаващ творбата си, която няма да му бъде върната.

Вие не ще познаете пламенното усърдие на танцьорката, отдаваща танца си, който няма да ѝ бъде върнат.

Така е и с воина, който отдава живота си. И ако го поздравявам, то е защото е прехвърлил мостчето си. И го уча, че чрез него са се жертвували всички хора. И ето че той е доволен не от себе си, а от хората.

Ала суетният — пълна карикатура. А аз не искам скромност, понеже харесвам гордостта, която е съществуване и постоянство. Ако си скромен, ти се поддаваш на вятъра като ветропоказател. Тъй като другият има по-голяма тежест от тебе.

Искам от теб да живееш не от онова, което получаваш, а от това, което даваш, защото само то те извисява. Но не значи да презираш отдаденото. Ти трябва да завържеш плод. И тъкмо гордостта направлява постоянството. В противен случай по волята на ветровете ти би го изменил на цвят, на вкус, на мирис!

Но какво е за тебе плодът? Твоят плод има стойност само ако не може да ти бъде върнат.

Ала жената, заела тържествена поза върху пищно украсеното си ложе и живееща от възхитените възгласи на тълпата, казва: „Аз отдавам красотата си, прелестта си и величествената си походка и хората застиват очаровани, когато минавам, носейки се като чудна ладия на предопределението. И самото ми съществуване е дар за тях.“

Суетата произтича от фалшивия дар, плод на самоизмама. Понеже можеш да дадеш само това, което си преобразил, както дървото дава плодове, след като е преобразило земята. Танцьорката — танца, след като е преобработила походката си. А воинът — кръвта си, която заменя за храм или за империя.

Ала разгонената кучка е нищо. Въпреки че кучетата я наобикалят и я молят настойчиво. Онова, което дава, тя изобщо не е преобработила. И радостта ѝ е открадната от радостта на създанието. Тя се раздава щедро без усилие, за да задоволи желанията на кучетата.

Ами онзи, който буди завист и се опива от аромата ѝ. Щастлив е, когато му завиждат.

Карикатура на дар. И той се надига, за да вземе думата по време на угощения. И се огъва пред гостите като натежало от плод дърво. Но гостите няма какво да откъснат.

Ала винаги се намират такива, които вярват, че са откъснали, защото са по-глупави от първия и считат, че той им е оказал чест. И ако суетният го знае, вярва, че е дал, тъй като другият е получил. И се поклащат един пред друг като две ялови дървета.

Суетата е липса на гордост, подвластност на тълпата, отвратително самоунижение. Ала ти търсиш простолюдието, за да ти даде вяра в плодовете си.

Или пък човекът, облагороден от усмивката на царя: „Значи ме познава“, ще си каже той. Но ако в него имаше любов към царя, би се изчервил от удоволствие, без да промълви дума. Тъй като тази царска усмивка щеше да има за него един-единствен смисъл: „Царят приема да пожертвувам живота си...“ И изведнъж целият му живот сякаш е отдаден и заменен за величието на един цар. „Аз допринесох, би могъл да си каже той, за хубостта на царя, който е хубав от това, че е гордостта на един народ.“

Ала суетният завижда на царя. И ако царят му се е усмихнал, той се нагиздва с тази усмивка и се разхожда като карикатура, за да завиждат сега пък на него. Царят му е заел багреницата си. Тук има само имитация и душа на маймуна.

LXI

Тези хора са рожби на морала, създаден от търговците, които се стремят да пласират стоките си. Ти вярваш, че радостта ти идва от получаването и купуването — та как би си спомнил за обратното, когато са положени толкова усилия да бъдеш обвързан с предмета?

Несъмнено предметът е ценен, когато ти му отдаваш себе си, когато си се опитал да замениш труда си за сиянието на камъка. Понеже сиянието може да бъде религия. Познавах онази куртизанка, която заменяше за непомръкващи перли тленната си плът. Немислимо е да презирам подобен култ. Ала предметът е нищожен, ако го подчиниш на себе си, за да те превъзнася. Тъй като в действителност нищо в теб не заслужава превъзнасяне.

Все пак аз подарявам играчка на детето и то побягва със съкровището си от страх да не си го взема обратно. Но тук става дума за един идол, за който още при първите тръни то ще се израни до кръв.

LXII

И размишлявах за абсолютното и за трудността от това, че пирамидата не се спуска от Бога към хората. Да вземем повелителя на империята: ако той е абсолютен господар, ти го приемаш като естествена необходимост, както, ако искаш да стигнеш от залата на Съвета до стаята за почивка сред масивността на бащиния ми дворец, поемаш по това стълбище, а не по друго, отваряш тази врата, а не друга, и как би съжалявал, че не избираш друг път, след като никакъв друг път не ти идва на ум? Също както няма покорност, подлост или низост в това да се решиш на тази обиколка, и ти я предприемаш като свободна стъпка, така няма покорност, подлост или низост в подчиняването ти на авторитета на повелителя на империята, който е просто извън волята, като абсолютен. Ала ако считаш, че след него ти си първият в империята и ако се окаже, че властта му над тебе не е необходима рамка, а политическа случайност, плод на лични и спорни съждения или на ловко издигане, тогава ето че ще започнеш да му завиждаш. Защото човек завижда само на оня, чието място би могъл да заеме. Кой негър завижда на бял? Кой човек истински завижда на птицата, с онази завист, пораждаща омраза, понеже се мъчи да унищожи, за да замести? Несъмнено аз не критикувам амбицията ти, когато е в състояние да се изяви, тъй като може да е белег на твоя стремеж към съзидание. Критикувам завистта ти. Защото ето че ще започнеш да плетеш интриги срещу него и погълнат от интригите си, ще пренебрегнеш съзиданието, което е преди всичко чудесно обединяване на усилията на един човек с всички хора. Ето че след като си го преценил, ще започнеш да го презираш. Не се затрудняваш да приемеш, че някой друг може да вземе връх над тебе чрез властта, ала как би приел, че взема връх, благодарение на преценката си, справедливостта си или благородството на сърцето си? И ако го презираш, кой ще ти плати за труда чрез израза на своето уважение? Обида е уважението, дошло от човек, когото презираш. И човешките взаимоотношения ще ти се сторят непоносими.

Ала преди всичко, ако ти даде заповед, той те унижава и сам ще помисли, че те унижава, за да установи по-неоспоримо господството си. Докато единствено оня, който ти е господар, може да седне като равен с тебе и да сподели трапезата ти, да те разпита, да се възхити от умението ти и да изпита радост от добродетелите ти — както стената е стена, без да има място за възгордяване от негова страна, понеже просто е такъв, какъвто е.

И аз също отивам и мога да седна на трапезата на най-смирения от поданиците си. И той забърсва масата, слага пируса^[1] върху жарта, целият грейнал от моето присъствие. Та кой камък от сградата би упрекнал ключовия камък на свода, че е това, което е? И как ключовият камък на свода би презирал който и да е камък? Ето ни седнали един срещу друг като равни. Единственото равенство, което има значение. Понеже ако го разпитвам за нивата му, аз не го правя от низост, за да го спечеля, замесвайки суетата му — нямам нужда от неговото одобрение, — а за да науча нещо ново. Когато питащият не се интересува от въпроса, който задава, това издава презрението му. И другият, щом го забележи, попибва ножа на кръста си. Ала аз исках да науча теглото на маслините от едно дърво и го попитах, за да получа.

Аз посетих човека. И вкусих гостоприемството на човека. И човекът също получи от мен и ще показва на правнуците си мястото, където съм седял.

И още повече, понеже властта ми не се оспорва и не ми се налага да забавям или да ускорявам стъпките си заради лишени от възвишеност подбуди, аз мога да изпитвам признателност. И ако той ми се усмихне и ми окаже чест, и опече овца, за да ме посрещне, аз получавам нещо, което идва от човека, нещо равностойно на това, което той би получил от мен. Изпратените като стрели дарове могат да достигнат сърцето ми. Така е и с образа на Бога, който приема най-скромните ти мисли и най-мимолетните ти постъпки, както обедната молитва на обикновения просяк в пустинята, докато за спорния незначителен владетел, дойде ли ти на сърце да му окажеш чест, ще трябва да измислиш някой огромен подарък, тъй като според големината на твоя подарък той ще измери славата си.

Но ето че ако другият завърти скърцащото колело, за да издигне кофата от дъното на кладенеца, после я избути на стубела, смеейки се на скромната си победа, после, наведен, я влачи към мен от слънцето

до сянката на стената, където го чакам, и напълни чашата ми от това хранилище на свежест — в този миг аз се потапям в любовта му.

[1] пирус — скара — триножник, която се поставя върху жарта, за да се закрепил на нея съда, в който ще се готви; също: пиростия или перустия. (Бел. на ред.) ↑

LXIII

Споходи ме великият пример за куртизанките и любовта. Понеже, ако вярваш в материалните блага заради самите блага, ти се залъгваш. Както има зърнат от планинските висоти пейзаж, само доколкото ти сам ще си го построил чрез усилието на твоето изкачване, така е и с любовта. Нищо няма смисъл само по себе си, ала за всяко нещо истинският смисъл е структура. И твоето лице от мрамор не е сума от нос, ухо, брадичка и още едно ухо, а мускулатура, която ги свързва. Свит юмрук, който задържа нещо. И образът на поемата не се съдържа нито в звездата, нито в числото седем, нито в кладенеца, а единствено във възела, в който ги свързвам, заставайки моите седем звезди да се къпят в кладенеца. И несъмнено потребни са свързани предмети, за да се покаже връзката. Но нейната власт не се крие в предметите. Лисичият капан не се заключава нито в тела, нито в поставката, нито в каквато и да е негова част, а в едно съчетание, което е творчество, и ти чуваш лая на лисицата, защото е хваната. Същото е и с мен — певец, скулптор или танцьор, аз ще съумея да те хвана в капаните си.

Така е и с любовта. Какво трябва да очакваш от куртизанката? Нищо, освен отпускане на плътта след завоюване на оазисите. Тъй като тя не изисква нищо от тебе и не те принуждава да бъдеш. И твоята признателност в любовта, когато ти се иска да полетиш на помощ към любимата, е знак, че е призван архангелът, който спеше у тебе.

Разликата не е в леснотата, понеже ако тази, която обичаш, също те обича, достатъчно е да разтвориш обятия, за да я приемеш там. Разликата се крие в дара. Дарът е невъзможен при куртизанката, понеже тя счита, че това, което ѝ носиш, ти предварително ѝ го дължиш.

И когато някой ти налага дан, ти ще оспорваш този налог. Защото това тук е смисълът на танца, който се танцува. И войската, пръснала се вечер из градския квартал на червените фенери, с бедната си заплата в джоба, която трябва да стигне задълго, се пазари и купува любов,

сякаш е храна. И както храната я прави способна за нов поход в пустинята, така и любовта успокоява плътта и я прави способна да понесе самотата. Ала всички те са се превърнали дюкянджии и няма дори помен от пламенно усърдие в любовта.

За да даряваш куртизанката, трябва да си по-богат от цар, понеже за онова, което ѝ носиш, тя благодари преди всичко на себе си, ласкае се от успеха си и се издига в собствените си очи за това, че е тъй ловка и тъй хубава и че ти е измъкнала такъв откуп. И в този бездънен кладенец ти можеш да изсипеш товара на хиляда кервана със злато, без да си започнал да даваш. Защото трябва някой, който да получава.

Затова моите воини привечер милват с ръка по ушите уловените пясъчни лисички и смътно изпитват любов, хранейки илюзията, че даряват дивото животинче, и са опиянени от признателност, ако то дойде да се сгуши до сърцето им.

Но в квартала на червените фенери намери ми една куртизанка, която да се сгуши до рамото ти, защото си ѝ потребен?...

Все пак случва се някой от моите хора, нито по-богат, нито победен от другите, да гледа на златото си като на семенца, които дървото желае да разпилее по вятъра, тъй като то е воин и презира запасите.

И той се разхожда нощем край бордеите, обгърнат във великолепието на своята щедрост. Като сеяча на ечемик, той крачи с широки крачки към земята алена, достойна да получи дар.

И моят воин разпилява богатствата си, лишен от желание да ги скъта, и е единственият, който познава любовта. И навярно буди любов и у куртизанките, тъй като тук се танцува друг танц и в този танц те получават.

Казвам ти, голямата грешка е да не знаеш, че да получаваш е съвсем различно от това да приемаш. Получаването е преди всичко дар, с който отдаваш себе си. Скъперник е не този, който не се разорява с подаръци, а оня, който не отдава светлината на собственото си лице в замяна на твоя дар. Скъперница е земята, която не се разхубавява от хвърлените от теб семена.

Куртизанки и пияни воини понякога излъчват светлина.

LXIV

Тогава се настаниха в моята империя мародерите. Защото никой вече не създаваше човека. И патетичното лице тук вече не беше маска, а похлупак на празен съд.

Понеже те тръгнаха от разрушение на Битието към разрушение на Битието. И занапред не виждам нищо у тях, за което си заслужава човек да умре. Значи, и да живее. Защото приемаш да умреш единствено за това, заради което можеш да живееш. Те ликвидираха старите постройки, като се радваха на грохота от срутването на храмовете. И все пак, когато тези храмове се сгромолясваха, не оставяха нищо в замяна. Така хората рушаха своята собствена способност за изразяване. И разрушаваха човека.

Или пък някой се заблуждаваше по отношение на радостта. В началото беше казал: „Селото“. И неговите съпротиви, и обичаите му, и неотменните му ритуали. От тях се беше родило едно пламенно село. След което той всичко обърка. И поиска да създаде радостта му не от една постигната и бавно оформена структура, а от настаняването в нещо, което беше запас, както поемата. Напразна надежда.

Така и тези, които съзираха величие в човека, пожелаваха свободата му. Понеже бяха видели принудите да потискат силния човек. И все пак неприятелят, създавайки ти устои, едновременно с това те ограничава. Ала премахнеш ли неприятеля, не ще можеш да се родиш дори.

Този тук също бе повярвал, че радостта е дадена от запасите. Просто да вкусиш пролетта. Но вкусът на пролетта се усеща едва-едва, ако се превръщаш в растение, за да го изпиташ. Както вкусът на любовта, ако очакваш от едно лице да те изпълни. Понеже творбата, която те обогатява с нещо, е преди всичко страдание, и как би могла да намери отклик у теб песента на каторжниците, приковани към галерите, и песента на отсъствието, ако ти не си построил в себе си отсъствието чрез хиляди разкъсващи сърцето скърби и галерите чрез неумолимостта на твоята съдба?

Оня, който безнадеждно е гребал дълго към зората, има усет към песента на галерите, и оня, който е изпитвал жажда сред пясъка, има усет към песента на отсъствието. Ала няма какво да ти даде, ако ти не си страдал, защото в теб няма никой.

И селото не е тази поема, в която можеш да се настаниш съвсем простичко в топлината на супата за вечеря, братството между хората и хубавия мирис на прибрания добитък, радвайки се на големия празничен огън, запален на площада — понеже какво би свързало празника с теб, ако той не намира отклик в нещо друго? Ако не е спомен за освобождение от робство, любов след омразата или чудо сред отчаянието. Ти не би бил ни повече, ни по-малко щастлив, отколкото някой от твоите волове. Ала селото бавно се е изграждало в тебе и за да достигнеш същината му, ти бавно си изкачвал планина. Защото аз те оформих в моите обреди и обичаи, и чрез твоите лишения, задължения и неотменни гневни изблици и прошки, и чрез твоите традиции в противовес на чуждите — и съвсем не това призрачно село кара тази вечер сърцето ти да пее — би било прекалено лесно да бъдеш човек — това е една музика, която бавно си научил и срещу която в началото си воювал.

Ала ти отиваш в същото село и от това, че се забавляваш с обичаите, ги съсипваш, тъй като те не са забавления и игри — и ако се забавляваш с тях, никой повече не ще им вярва. И няма да остане нищо от него. Нито за тях самите, нито за тебе...

LXV

„Реда, казваше баща ми, аз го създавам. Ала не се придържам към простото и икономичното. Защото не става дума да се спечели време. Каква полза да узная дали хората ще станат по-угоени, строейки изби и тавани вместо храмове, и водопроводи вместо музикални инструменти, след като презирам всяка безчувствена и суетна човешка общност, дори да е охранена; за мене е важно да узная първо за какъв човек ще става дума. Интересува ме този, който задълго ще се е потапял в изгубеното време на храма, както в съзерцание на Млечния път, накарал го да се чувства просторен, ще приучва на любов сърцето си чрез упражняване на молитвата, която остава без отговор (тъй като отговор в отплата на молитвата би направил човека още по-безчувствен) и у когото често ще е отеждала поемата.

Понеже спестеното от мен време за построяването на храма, който е кораб, тръгнал нанякъде, или за да направя по-хубава поемата, на която откликва сърцето на хората, аз ще трябва да употребя по-скоро за облагородяване, отколкото за угояване на човешкия род. И значи ще открия поемите и храмовете.

И тъй, знаейки колко време се губи за погребения, защото хора копаят земята, за да заровят в нея тленните останки на мъртвия, докато биха могли да употребят същото време за оран и сеитба, аз все пак ще забраня погребалните кладии, на които изгарят труповете, понеже малко ме интересува спестеното време, когато от това губя преди всичко любовта към мъртвите. Не съм изнамерил по-хубав образ, за да й служа, от гроба, където близките отиват, търсейки с малки стъпки надгробния камък на своите сред камъните, знаейки, че той е прибран в земята като изстискано грозде и се е превърнал отново в естествен петмез. И знаят все пак, че нещо от него остава, някакви мощи в костницата му, формата на една ръка, която е милвала, черепът — това ковчеже за скъпоценности, празно без съмнение, но което е било пълно с толкова чудни неща. И аз заповядах, когато това е възможно, да строят още по-безполезен и скъп дом за всеки мъртвец, за да могат

хората да се събират там по празници и да разбират не само с разума си, но и с всички трепети на душата и тялото, че мъртви и живи се сливат един с друг и образуват дърво, което расте. Те свикват да виждат как същата поема, същата извивка на кила, същата колона преминава от поколение на поколение, като става все по-хубава и чиста, понеже човек, разбира се, е тленен, ако го гледаме както късогледите, застанали прекалено близо, в лицето, но не и в сянката, която хвърля, в отблясъка, който оставя след себе си. И ако аз спестявам времето, изгубено за погребване на труповете и за построяване на техния вечен дом, и желая да употребя това изгубено време за свързване веригата на поколенията така, че сътворението като дърво да се издигне чрез нея право нагоре към слънцето, ако провъзглася това възнесение за по-достойно за човека, отколкото увеличаването на коремната обиколка, тогава, след като добре съм претеглил употребата му, ще употребя спечеленото време, с което разполагам, за погребването на мъртвите.“

„Редът, който създавам, казваше баща ми, е редът на живота. Защото казвам, че едно дърво е ред, макар едновременно да е корени, ствол, клони, листа и плодове, и казвам, че един човек е ред, макар да има ум и сърце и да не е сведен до една функция, било то оран или възпроизвеждане на рода, а да е едновременно този, който оре и отправя молитви, който обича и устоява на любовта, работи, почива и слуша песните на вечерта.

Ала някои признаха, че в славните империи има ред. И глупостта на логиците, историците и критиците ги накара да вярват, че редът в империите е майка на тяхната слава, докато аз казвам, че редът в тях, както и славата им са плод единствено на пламенното им усърдие. За да създам ред, аз създавам лице, което хората да обичат. Ала онези там целят да постигнат реда като самоцел и такъв ред, ако спориш за него и го усъвършенствуваш, първо става простота и икономичност. И умело се заобикаля пред теб онова, което трудно се изказва, дори и когато всички наистина важни неща остават неизказани; никога не съм познавал професор, който да успее да ми каже защо обичам вятъра под звездите в пустинята. И хората постигат съгласие за обикновените неща, понеже езикът, който ги изразява, е удобен. И без да се страхуваш от опровержение, можеш да кажеш, че е по-добре да има три чувала ечемик, отколкото един. Макар да считам, че допринасям

повече за хората, ако просто ги задължа — за да се опият от това питие, което те прави просторен — да повървят понякога нощем под звездите в пустинята.

Редът е знак на съществуването, а не негова причина. Както планът на поемата е знак, че тя е завършена, и белег за съвършенството ѝ. Ти не работиш в името на един план, а за да го постигнеш. Но онези казват на учениците си: «Вижте тази велика творба и реда, който тя отразява. Създайте ми първо ред, така вашата творба ще е велика», когато творбата в такъв случай ще бъде безжизнен скелет и музеен отломък.

Аз създавам любовта към имението и ето че всичко се подрежда — и йерархията на изполичарите, на пастирите и на жътварите, и бащата начело. Както се подреждат камъните около храма, когато им налагаш да служат за прославата на Бога. Тогава редът ще се роди от страстното увлечение на архитектите.

Тъй че не залитай в езика си. Ако налагаш живота, ти създаваш реда, а ако налагаш реда, ти налагаш мъртвилото. Ред заради реда е карикатура на живота.“

LXVI

Все пак ме обсеби проблемът за вкуса на нещата. Обитателите на този лагер изработваха гърнчарски изделия, които бяха хубави. А обитателите на другия лагер изработваха грозни. И аз разбихах, че не съществува поддаващ се на формулиране закон, за да се прави похубава керамика. Нито чрез разходи за чиракуване, нито чрез конкурси и отличия. И дори забелязах, че тези, които работеха в името на някаква различна от качеството на предмета амбиция, даже когато посвещаваха нощите си на своя труд, стигаха до претенциозни, банални и усложнени предмети. Тъй като в действителност будните им нощи бяха посветени на тяхната продажност или сладострастие, или пък суета, тоест на самите тях, и те вече не се заменяха в Бога, отдавайки себе си за едно изделие, станало извор на саможертва и образ на Бога, където се сливат в едно бръчките, въздишките, натежалите клепачи и ръцете, треперещи от толкова изваяни форми, и задоволството вечер след работа, и изчерпването на пламенното усърдие. Аз познавам едно-единствено плодотворно действие, каквото е молитвата, ала зная и това, че всяко действие е молитва, ако е себеотдаване, за да се само постигнеш. Ти си като птицата, която вие гнездо и гнездото е прохладно; като пчелата, която събира мед и медът е сладък, като човека, който извайва делвата от любов към делвата — значи воден от любов, значи воден от молитва. Вярваш ли в поемата, написана, за да бъде продадена? Ако поемата е стока за продан, тя вече не е поема. Ако делвата е предмет за конкурс, тя вече не е делва и образ на Бога, а образ на суетата ти или на грубите ти апетити.

LXVII

Дойдоха други, още по-глупави с основанията, подбудите и красивите си съображения. Но аз, който зная, че езикът означава, но не схваща смисъла, и че речите показват хода на мисълта, но не й противоречат, нито я подкрепят с доводи, аз им се надсмивах.

— Този генерал — обясняваше ми един — не послуша съветите ми. При това аз му показах бъдещето...

Оказва се, разбира се, че същия този ден вятърът на думите е навял у него образи, на които бъдещето е благоволило да прилича — както друг ден, несъмнено, пак у него вятърът на думите е навял противоположни образи, тъй като всеки е изговорил всичко. Но при всички случаи един генерал, разположил армиите си, претеглил шансовете си, почувствувал вятъра, слушал как спи неприятелят, преценил точно кога да се събудят хората, ако същият промени плановете си, премести на друга служба капитаните си, обърне в друга посока хода на армиите и импровизира битките си затова, че от някакъв минаващ безделник в продължение на пет минути е излязъл смешен вятър от думи, подредил се в умозаклучения, тогава аз уволнявам този генерал, затварям го в карцер и не си правя труда излишно да го храня.

Харесвам този, който идва при мен с жестове на човек, месец хляб, и ми казва:

— Усещам ги там готови да отстъпят, ако ти изискваш. Но и готови да станат дръзки, ако използваш фанфара на тези думи. Защото имат гъдел в ушите. Чух ги как спят и сънят им никак не ми хареса. Видях ги да се събуждат и да се хранят...

Обичам оня, който знае танца и го танцува. Защото само там е истината. За да прелъстиш, трябва да приемеш форма. И трябва да приемеш форма, за да извършиш сполучливо убийство. Опираш своя меч в меча и срещу стоманата танцува стомана. Ала виждал ли си някога воюващият да умува? Откъде време за умуване? Ами скулпторът? Виж танцуващите му пръсти в глината, понеже е натиснал

с палеца, за да поправи отпечатъка на показалеца. За да го оспори привидно, ала само привидно, понеже единствено думата означава, а не съществуват противоречия извън думите. Животът не е нито прост, нито сложен, нито светъл, нито тъмен, нито противоречив, нито свързан. Той е. Единствен езикът го подрежда или усложнява, осветява или затъмнява, разнообразява или свързва. И ако ти си замахнал веднъж надясно и веднъж наляво, от това не трябва да произтичат две противоположни истини, а едничката истина на срещата. И само танцът приема формата на живота.

Онези, които с обмислени доводи, а не с богатството на сърцето си поставят за цел да действат по разум и оглеждат нещата от всички страни, първо няма да предприемат нищо, тъй като на техните умозаклучения някой по-ловък ще противопостави по-добри аргументи, на които пък, след като поразсъждават на свой ред, те ще противопоставят още по-добри аргументи. И тъй, от адвокатска ловкост към адвокатска ловкост — за вечни времена. Няма доказуеми истини, освен свързаните с миналото, очевидни преди всичко защото са такива, каквито са. И ако искаш чрез разума да обясниш защо тази творба е велика, ще успееш. Ала творчеството няма нищо общо с тази област. Дай на твоя счетоводител камъни, той не ще построи храм.

И ето че твоите интелигентни техники обсъждат действията си като шахматни ходове. И аз желая да приема в крайна сметка, че те ще изиграят сигурния ход (въпреки че това още ме изпълва с недоверие, защото ти играеш шах с прости елементи, ала житейските дилеми не се претеглят. Когато човек е безчувствен и суетен, ще ми каже ли някой чрез изчисление кой от недостатъците му — безчувствеността или суетата — ще вземе връх, ако по някаква причина те влязат в конфликт?) Навярно той ще изиграе най-сигурния ход. Но той е забравил живота. В играта на шах, преди да премести фигурата си, противникът ти изчаква ти да благоволиш да преместиш своята. И по такъв начин всичко се развива извън времето, което вече не подхранва дървото, за да расте. Играта на шах сякаш е изхвърлена извън времето. Ала в живота съществува един организъм, който еволюира. Организъм, а не последователност от причини и следствия — дори и да ги разкриеш по-късно пред учениците си, за да предизвикаш удивлението им. Понеже причина и следствие са само отражения на една друга власт: творчеството за надмощие. И в живота твой противник не

изчаква. Той е направил двадесет хода, преди ти да преместиш фигурата си. И твоят удар занапред е абсурден. И за какво би изчаквал той? Виждал ли си танцьорът да изчаква? Той е свързан с противника си и така властва над него. Зная добре, че тези, които разузнават, ще дойдат прекалено късно. Затова каня в управлението на моята империя човек, който, щом влезе при мене, ми показва със своите взаимно коригиращи се жестове, че оформя тесто, което ще образува възли между пръстите му.

И аз откривам у този човек постоянство, докато другият е принуден от живота да си изгражда нова логика във всеки един момент.

LXVIII

Разкри ми се очевидността на друга истина за човека: че щастието нищо не значи за него — и че нищо не значи за него интересът. Защото единственият интерес, който го движи, е да бъде постоянен и дълготраен. За богатия — да забогатява, за моряка — да плува по море, за мародера — да дебне под звездите. Но съм виждал как хората лесно пренебрегват щастието, когато е само сигурност и липса на грижи. В този почернял град, място на разврат и поквара, която се стича като помия към морето, случи се тъй, че баща ми се развълнува от съдбата на проститутките. Те се разлагаха като белезникава лой и разлагаха пътниците. Той изпрати въоръжени хора да хванат няколко от тях, както се ловят насекоми, за да се изучат нравите им. И патрулът обходи влажните стени на гниеция град. Понякога от някоя мръсна барака, откъдето се носеше лепкава кухненска миризма на гранясало, хората забелязваха момичето, което чакаше — седнала на ниско столче под лампата, която я откроява, посърнала и печална като фенер под дъжда, с тежка волска маска, белязана с усмивка като рана. Тя имаше обичай да издава монотонен звук, за да привлича вниманието на минувачите подобно на пихтиестите медузи, които изпускат лепкава течност за примамка. Така по уличката се носеха тези безнадеждни литании. И когато мъжът се хващаше в капана, вратата се затваряше зад него за няколко мига и любовта се консумираше сред най-горчивата разнебитеност, като литанията спираше за миг, сменена от учестеното дишане на бледното чудовище и тежкото мълчание на войника, откупил от този призрак правото си да не мисли повече за любов. Той идваше тук да угаси жестоки блянове, защото навярно бе напуснал родина на палми и усмихнати момичета. И малко по малко, по време на далечните походи, образите на нейните палми бяха развили в сърцето му непоносимо тежки клони. Ручеят се беше превърнал в жестока музика, и усмивките на момичетата, и прохладните им гърди под тъканта, и сенките на отгатнатите им тела, и прелестта, свързваща жестовете им — всичко се

сливаше за него в една все по-пареща и разкъсваща сърцето рана. Затова той идваше да похарчи жалката си плата в този квартал с желанието да бъде изпразнен от един блян. И когато вратата отново се отваряше, той се намираше на земята, затворен в себе си, суров и изпълнен с презрение, за няколко часа обезцветил единственото си богатство, неспособен повече да понася светлината му.

И тъй въоръженият патрул се завърна заедно с полипите, ослепени от силната светлина на караулното помещение. И моят баща ми ги показва:

— Ще те науча — рече той — какво ни направлява.

Той настави всяка от тях в прохладна къща с водоскок и нареди да ги облекат в нови дрехи и да им дадат да бродират фини дантели за занимание. И им плащаше така, че те печелеха двойно повече от преди. После забрани да ги надзирават.

— Несъмнено тези печални блатни плесени са щастливи — каза ми той. — Чисти, спокойни и сигурни...

И все пак една подир друга те изчезнаха и се завърнаха в клоаката.

„Защото, рече баща ми, те оплакваха нищетата си. Не поради глупаво влечение към нищетата в ущърб на щастието, а защото човек се стреми преди всичко към усещане за собствената си плътност. Случва се така, че позлатената къща, дантелата и пресните плодове са отдих, игра и забава. Ала не са могли да запълнят съществуването им и те започнаха да се отегчават. Тъй като дълго се привиква към светлината, чистотата и дантелата, ако трябва да престанат да бъдат освежаващ спектакъл, за да се превърнат в мрежа от връзки, в задължение и изискване. Те получаваха, но нищо не даваха. И ето че взеха да съжаляват — не заради горчивината им, а въпреки горчивината им — за тежките часове на своето очакване и на вперения в черния квадрат на вратата поглед, където от час на час се откроява един подарък на нощта, вироглав и пълен с омраза. Съжаляваха за лекото замайване, което ги изпълваше с неясна отрова, когато войникът, бутнал вратата, ги гледаше, както се гледа белязаното животно, втренчил очи в гърлото... Защото се случваше някой да надупчи една от тях като мех с кама, която въдворява тишина, за да изрови под няколко тухли или керемиди сребърните монети от тяхното имане.

Ето че те съжаляваха за мръсния вертеп, където се събираха в часа, когато кварталът най-сетне се затваря съгласно заповедта, и докато пиеха чай или брояха спечеленото, те се ругаеха една друга и искаха да им предсказват бъдещето по дланите на мръсните им ръце. И може би им предсказваха същата тази къща и тези цъфнали увивни растения, ала обитавани от по-достойни от тях. И чудесното в тази построена в мечтите къща беше, че тя подслонява вместо собственото аз, едно преобразено аз. Така е и с пътуването, което трябва да те промени. Но ако аз те затворя в двореца, ти си този, който влачи из него старите си желания, старата си злоба, старите си отвращения, ти си този, който куца из него, ако куцаш, тъй като няма магическа формула, за да те преобрази. Аз мога само бавно, с помощта на принуди и страдания, да те заставя да се промениш, за да те накарам да се само постигнеш. Ала съвсем не се е променила тази, която се събужда сред простия и чист декор, прозява се и въпреки че вече не я заплашват удари, напразно свива глава между раменете си, когато някой чука на вратата, и ако още чука, също така напразно се надява, понеже вече няма подаръци на нощта. След като вече не се изморяват от зловонните си нощи, те вече не вкусват избавлението на ранната утрин. Отсега нататък тяхната участ може да бъде завидна, но тук те загубиха възможността да притежават, по волята на изменящи се предсказания, по една участ за всяка вечер, като по такъв начин преживяваха в бъдещето по-прекрасен живот, отколкото е съществувал някога тук. И ето че вече не знаят какво да правят с внезапния си гняв, плод на непристоен и нездрав живот, който ги обзема отново въпреки тях самите, подобно на контракциите на онези отдалечени от бреговете животни, каращи ги още дълго да се свиват в себе си в часа на морските приливи и отливи. Когато ги обхване гневът, вече няма несправедливост, срещу която да викат, и ето че изведнъж напомнят майките, чието дете е умряло, а в гърдите им напират мляко, което не служи за нищо.

Защото човекът, казах ти, търси усещане за собствената си плътност, а не щастие.“

LXIX

Споходи ме още образът на спечеленото време, защото се питам: „В името на какво?“ И ето че другият ми отговаря: „В името на нейната култура.“ Сякаш тя можеше да бъде празно упражнение. И ето че жената, която кърми децата си, чисти къщата си и шие бельото, е освободена от това робуване и отсега нататък без нейно участие децата ѝ са накърмени, къщата лъсната, бельото ушито. Тъй че сега това спечелено време трябва да се запълни с нещо. И аз ѝ давам възможност да чуе песента за кърменето и кърменето се превръща в химн, и поемата за къщата, която прави къщата скъпа на сърцето. Ала тя започва да се прозява, докато я слуша, тъй като не е участвала с труда си. И както планината за теб е твоята опитност с тръните, търкалящите се камъни и вятъра по билата, и нищо не пренасям в теб, изричайки думата „планина“, ако ти никога не си напускал постелята си, така и сега, говорейки ѝ за къщата, аз не ѝ казвам нищо, защото къщата не е резултат на вложеното от нея време и пламенно усърдие. Тя изобщо не е опитала танца на прашинките, когато се отваря вратата за слънцето, за да бъде изметен към изгряващия ден прахът от овехтяването на нещата, тя изобщо не е царувала по свечеряване над безредието, което животът създава — следата на нежни преминавания, паниците на подноса, загасналата жарава в огнището, та чак до изцапаните пелени на заспалото дете — защото животът е скромен и прекрасен. Тя не е ставала с изгрева заради самата себе си, за да си изгради всеки ден отново една нова къща, както птичките, заглаждащи с пъргав клюн перата си, които си наблюдавал на дървото, не е подреждала отново предметите в крехкото им съвършенство така, че отново животът през деня, яденето, кърменето, игрите на децата и завръщането на мъжа да оставят отпечатък във восъка. Тя изобщо не знае, че една къща е тесто по изгрев, за да стане книга със спомени вечер. Тя никога не е приготвяла бялата страница. И когато ѝ говориш за къща, какво ще ѝ кажеш, та да има смисъл за нея?

Ако искаш да я сътвориш жива, ти ще я използваш да излъска един потъмнял сребърен съд, за да може нещо от нея да светлее през целия ден в полумрака, и за да направиш от жената химн, ти малко по малко ще изобретиш за нея една къща, която да гради от зори...

В противен случай времето, което ще спечелиш, няма да има никакъв смисъл.

Луд е она, който твърди, че различава културата от труда. Първо човекът ще се отвори от труд, който ще бъде мъртва част от живота му, после от култура, която ще бъде само игра без залог, като глупавите зарове, които хвърляш, ако вече не означават твоята съдба и вече не излъгват надеждите ти. Защото няма игра на зарове, а игра на твоите стада, на твоите пасища или на твоето злато. Така е и при детето, което строи с кофички пясък. Тук няма шепа земя, а цитадела, планина или кораб.

Виждал съм, разбира се, хората да отдъхват с удоволствие. Виждал съм как поетът спи под палмите. Виждал съм как воинът пие чай при куртизанките. Виждал съм как дърводелецът вкухва от преддверието нежността на вечерта. И те, разбира се, изглеждаха изпълнени с радост. Ала аз ти го казах: точно защото бяха уморени от хората. Воин, който слушаше песните и гледаше танците. Поет, който сънуваше на тревата. Дърводелец, който вдишваше аромата на вечерта. Те се бяха самопостигнали другаде. Съществената част от живота на всеки от тях оставаше работата. Защото това, което е вярно за архитекта, който е човек и се въодушевява и постига пълното си значение, когато ръководи възнесението на своя храм, а не когато си отдъхва в игра на зарове, е вярно за всички. Времето, спечелено от работа, ако не е просто свободно от работа време, отпускане на мускулите след усилието или сън на ума след откритието, е само мъртво време. И ти разделяш живота на две неприемливи части: работа, която е само ангария и ти отказваш да ѝ се отдадеш, свободно време, което е само отсъствие.

Луди са желаещите да изтръгнат майсторите гравьори на метал от религията на гравюрата, като ги затварят в един вече неподхранващ сърцата им занаят, водени от претенциите, че ги заставят да достигнат до човешко състояние чрез доставянето на произведени другаде гравюри върху метал — сякаш човек може да облече една култура,

както се облича палто. Сякаш съществуваха гравьори и фабриканти на култура.

Аз казвам, че за гравьорите съществува само една форма на култура и това е културата на гравьорите. И че тя не може да е друго, освен извършваната от тях работа, израз на мъките, радостите, страданията, страховете, величието и падението на техния труд.

Защото единствено важна и способна да подхрани истински поеми е онази част от живота, която те ангажира, в която залагаш глада и жаждата си, хляба на децата си и справедливостта, която ще ти бъде въздадена или отказана. В противен случай има само игра, карикатура на живота и карикатура на културата.

Ти се самопостигаш само срещу това, което ти се съпротивява. И понеже свободното време не изисква нищо от тебе и ти можеш да го употребиш за сън под някое дърво или в ръцете на лесни любови, понеже няма несправедливост, която да те кара да страдаш, заплаха, която да те измъчва, какво ще правиш, за да съществуващ, освен сам да преоткриеш труда?

Ала не се заблуждавай, играта нищо не струва, защото няма предписание, което да те заставя да съществуващ като играч тъкмо на тази игра. И аз отказвам да смесвам човека, който си ляга следобед в стаята си, дори тя да е празна и засенчена за отмора на очите, с другия, когото осъдих и зазидах в килия до края на дните му, въпреки че и двамата са легнали по еднакъв начин, въпреки че и двете килии са празни, въпреки че същата светлина осветява и едната, и другата. И въпреки че първият има претенцията да играе на осъден на доживотен затвор. Иди ги разпитай по залез на другия ден. Първият ще се посмее над една живописна игра, а втория ще откриеш с побеляла коса. И той не ще съумее да ти разкаже какво му се е случило, дотолкова ще му липсват думи да го изрази, както човекът, изкачил планина и открил от билото един непознат свят, чийто климат го е променил завинаги, не може да се пренесе в тебе.

Единствено децата забиват пръчка в пясъка, превръщат я в царица и изпитват любов. Но ако аз пожелаая чрез подобни средства да извися хората и да ги обогатя с това, което изпитват, потребно ми е от тази пръчка да създам идол, да го наложа на хората и да ги принудя да му принасят дарове, които ще ги обременят с пожертвования.

Тогава играта ще престане да бъде игра. Пръчката ще стане плодоносна. Човекът ще се превърне в химн от страх или от любов. Както и прохладната стая от същия следобед, ако е доживотна килия, изтръгва от човека едно непознато видение и изгаря корена на косата му.

Трудът те заставя да обгърнеш света. Орачът среща камъни, предпазва се от небесните води или ги пожелава и така общува, развива се и се просветлява. И всяка от стъпките му намира отклик. Същото е и с молитвата и правилата на един култ, който те кара да минеш през това и те задължава да бъдеш верен или да мамиш, да вкусиш мира или угризението. Така е и с двореца на моя баща, който заставяше хората да бъдат точно такива, а не безформен добитък, чиито стъпки нямат смисъл и цел.

LXX

Несъмнено тя беше преди всичко хубава — онази танцьорка, която полицията бе заловила в моята империя. Хубава и тайнствено населена. Стори ми се, че познавайки я, бих познал защитени територии, спокойни равнини, планински нощи и прекосявания на пустинята под напора на вятъра.

„Тя съществува“, казвах си. Ала знаех, че спазва далечни обичаи и работи тук за неприятелска кауза. Все пак, когато се опитаха да насилят мълчанието ѝ, моите хора изтръгнаха само меланхолична усмивка от непроницаемата ѝ непорочност.

А у човека аз почитам преди всичко това, което устоява на огъня. Дребнаво човечество, пияно от суета и възплъщение на суетата, ти се гледаш с любов, сякаш у теб има някой. Но ти стига един палач и малко размахани възгледи, за да те накарат само да избълваш всичко от себе си, тъй като в теб няма нищо, което да не се разтопи тутакси. Оня охранен министър, който ми бе станал неприятен с високомерието си и, от друга страна, бе кроил заговор срещу мен, не можа да устои на заплахите, продаде ми съзаклятниците, изповяда, плувнал в пот, заговорите си, вярванията си, любовите си, разголи пред мен карантиите си — тъй като има хора, които не крият нищо зад фалшивите си крепостни стени. Обърнах се към него, когато бе се изхрачил над съучастниците си и се бе отрекъл:

— Кой те изгради? — попитах го. — За какво е този голям корем, тази отметната назад глава и тъй тържествената гънка на устните? За какво е тази крепост, ако вътре в нея няма нищо за защитаване? Човекът е този, който носи в себе си някой по-висш от себе си. А твоята отпусната плът, твоите разклатени зъби, твой увиснал корем — ти ги спасяваш като съществени, продавайки ми това, на което те би трябвало да служат и в което ти твърдеше, че вярваш! Ти си само мех, пълен с вятър от вулгарни думи...

Същият, когато палачът му строши костите, беше грозен за гледане и за слушане.

А тази тук, когато я заплашвах, едва забележимо ми се поклони:
— Съжалявам, господарю...

Гледах я внимателно, без да кажа нещо повече и тя се изплаши.
Пребеля и поклонът беше по-бавен:

— Съжалявам, господарю...

Защото мислеше, че щеше да ѝ се наложи да страда.

— Помисли си — казах ѝ, — животът ти е в моите ръце.

— Аз почитам вашата власт, господарю...

Тя беше внушителна от това, че носеше в себе си едно тайно послание и от вяроност рискуваше да умре заради него.

И ето че в моите очи тя се превръщаше в дарохранителница на диамант. Ала аз принадлежах на империята:

— Делата ти заслужават смърт.

— Ах! Господарю... (беше по-бледна, отколкото в любовта)...
Несъмнено ще е справедливо...

И познавайки хората, проникнах в мисълта ѝ, която тя не доизказа: „Справедливо е може би не аз да умра, а да бъде спасено по-скоро това, което нося в себе си, отколкото аз самата...“

— Значи за теб то е по-важно — попитах я — от младата ти плът и от светлината в очите ти? Ти вярваш, че пазиш нещо в себе си и все пак нищо няма да остане в теб, когато умреш...

Тя се смути на повърхността затова, че ѝ липсваха думи да ми отговори:

— Може би имате право, господарю...

Ала усещах, че тя ми дава право единствено в империята на думите, тъй като не знаеше как да се защити тук.

— Значи, покоряваш се.

— Моля за извинение, да, покорявам се, но не бих могла да говоря, господарю...

Презирам оня, който е насилен с доводи, тъй като думите трябва да те изразяват, а не да те направляват. Те означават, без да носят съдържание. Ала тази душа не беше от онези, които може да отключи вятър от думи:

— Не бих могла да говоря, господарю, но се покорявам...

Почитам този, който, през думите и дори когато те си противоречат, остава постоянен като вълнорез на кораб, насочен неумолимо към своята звезда, въпреки безумието на морето. Защото

така аз знам накъде вървим. Но тези, които се затварят в логиката си, следват собствените си думи и обикалят в кръг като гъсеници.

Тъй че дълго я гледах втрещено:

— Кой те изкова? Откъде идеш? — попитах я.

Тя се усмихна, без да отговори.

— Искаш ли да танцуваш?

И тя затанцува.

Впрочем танцът ѝ бе възхитителен, което не можеше да ме изненада, понеже в нея имаше някой.

Наблюдавал ли си реката, гледана от високата планина? Тук тя е срещнала скала и като не може да я премине, е повторила нейната извивка. По-надалеч е направила завой, за да използва благоприятен наклон. В тази равнина е забавила течението си в меандри поради отпадането на сили, които вече не я теглят към морето. Другаде е утихнала в едно езеро. После е изтеглила този клон напред, право нагоре, за да го постави като меч в равнината.

Също така ми харесва, че танцьорката среща силови линии. Че тук жестът ѝ се възпира, а там се освобождава. Че усмивката ѝ, която преди малко беше сговорчива, сега се мъчи да се задържи като пламък при силен вятър, че сега тя се плъзга леко сякаш по невидим наклон, но по-късно забавя скоростта, понеже стъпките ѝ се затрудняват, като че ли се изкачва. Харесва ми, че се спъва в нещо. Или възтържествува. Или умира. Харесва ми, че носи в себе си пейзаж, който е бил изграден против самата нея, че има позволени мисли и други, които са ѝ забранени. Допустими погледи, и други — недопустими. Съпротиви, съгласия и откази. Не ми харесва тя да е еднаква във всички посоки като желе. А да е направлявана структура подобно на живото дърво, което не е свободно да се разраства, а върви, следвайки многоликото си развитие според своеобразието на своята семчица.

Защото танцът е съдба и походка през живота. Ала аз желая да ти създам устои и да те въодушевя за нещо, за да се развълнувам от твоята походка. Тъй като ако поискаш да преминеш пороя и пороят пречи на твоя ход, тогава ти танцуваш. Ако поискаш да тичаш след любовта и съперникът пречи на твоя ход, тогава ти танцуваш. И има танц на саби, ако поискаш да умъртвиш. И има танц на платнохода под дългия му двувърх флаг, ако за да стигне пристанището, накъдето се

стреми, трябва да избира сред вятъра и да прибегне към невидими завои.

Потребен ти е неприятел, за да танцуваш, ала кой неприятел би те почел с танца на сабята си, ако в тебе няма никой?

При все това танцьорката, обхванала с ръце лицето си, трогна сърцето ми. И видях в него маска. Защото има фалшиво измъчени лица, изложени на показ при уседналите, но те са похлупаци на празни съдове. Защото нищо няма в тебе, ако нищо не си получил. Ала в танцьорката аз разпознах човека, който съхранява наследство. Тя носеше в себе си оная твърда костилка, която устоява дори на палача, тъй като тежестта на воденичен камък не би извлякла маслото на тайната. Залогът, за който се умира и който прави така, че да умееш да танцуваш. Защото не съществува човек, освен оня, който е облагороден от химна, от поемата или от молитвата и който е изграден отвътре. Погледът му се спира на теб прояснен, понеже е поглед на населен човек. И ако вземеш отпечатък от лицето му, той ще се превърне в твърда маска на надмощието на един човек. И ти знаеш за него, че е направляван и че ще танцува срещу неприятеля. Ала какво ще узнаеш за танцьорката, ако беше само празна местност? Защото не съществуват танци на уседналите. Ала там, където земята е скъперница или плугът заорава в камъните, където прекалено тежкото лято изсушава жътвата, където човек устоява на варварите, където варваринът смазва слабия, тогава се ражда танцът поради смисъла на всяка една стъпка. Тъй като танцът е борба срещу ангела. Танцът е война, прелъстяване, убийство и покаяние. И какъв танц би изтръгнал от твоя прехранен добитък?

LXXI

Забранявам на дюкянджиите да хвалят прекалено много стоките си. Тъй като те набързо се правят на възпитатели и ти преподават като цел това, което по същността си е само средство, и обърквайки те по този начин относно пътя, който трябва да следваш, ето че скоро те водят към упадък, защото ако музиката им е пошла, за да ти я продават, те ти фабрикуват пошла душа. Следователно, ако е добре предметите да бъдат създавани, за да служат на хората, би било чудовищно хората да бъдат създавани, за да служат като кошчета за отпадъци на предметите.

LXXII

Моят баща казваше:

„Трябва да творим. Ако ти притежаваш подобна власт, не се грижи да организираш. Ще се народят сто хиляди служители, които ще служат на твоето творение, като плъзнат по него като червеи по месо. Ако основаваш своя религия, не се грижи за догмата. Ще се народят сто хиляди тълкуватели, които ще се заемат да я изградят. Да твориш значи да създаваш битието и всяко съзидание е неизразимо. Ако някоя вечер сляза от кораба в оня градски квартал, който е помия, стичаща се към морето, не е моя работа да изнамирам помията, сметището и службите по чистота. Аз донасям любовта към излъскания праг и покрай тази любов се раждат миячите на тротоари, полицейските заповеди и събирачите на смет. Не създавай и свят, където, чрез магията на твоите заповеди, трудът вместо да затъпява, извисява човека, където културата се ражда от труда, а не от свободното време. Ти не вървиш срещу тежестта на нещата. Тъкмо тежестта на нещата трябва да се промени. Това действие е поема, оформяне на глината от скулптора или химн. И ако ти пееш твърде гръмко химна за благородния труд, който е смисъл на съществуването, против химна на свободното време, който приравнява труда към тегоба и раздробява човешкия живот на робски труд и празно свободно време, не се грижи за основанията, за логиката и за особените заповеди. Ще дойдат тълкувателите да обяснят защо твоето лице е хубаво и как то трябва да се конструира. Те ще клонят в тази посока и ще съумеят добре да се аргументират, за да ти докажат, че тя е единствената. И тази склонност ще направи така, че твоите заповеди да те завършат и твоята истина да пребъде.

Защото единствено важна е склонността, посоката и стремежът към нещо. Сила на прилива и отлива е тази, която малко по малко, без ума на логиците, подкопава дигата и основава по-надалеч империята на морето. Казвам ти го: всеки силен образ се осъществява. Не се занимавай най-напред с изчисления, с текстове на закони и с

изобретения. Не създавай бъдещ град, защото този, който ще се роди, не би могъл да прилича на него. Създай любовта към кулите, извисяващи се над пясъците. И робите на робите на твоите архитекти ще открият как да осъществят пренасянето на камъните. Както водата, понеже се стреми към ниското, открива как да измами бдителността на резервоарите.“

„Ето защо, обясняваше баща ми, съзиданието остава невидимо, както любовта, която в разпокъсаността на нещата възхвалява едно имение. Безрезултатно е да удрияш или да доказваш. Защото ти настръхваш от удивление срещу този, който те удивлява и на всяко доказателство противопоставяш друго, още по-хубаво. И как би доказал имението? Ако го досегнеш, за да говориш за него, то вече е само едно съчетание. Ако за да обясниш сянката и мълчанието на храма, посегнеш на храма и разпоиш камъните му, твоето дело е безполезно, защото едва посегнал, вече има само разхвърляни камъни, но не и мълчание.

Но аз ще те хвана за ръка и заедно ще тръгнем по пътя. И както си вървим, ще сме изкачили хълма. Там ще ти поговоря с най-обикновен глас и ще ти кажа очевидни неща, за които ще повярваш, че сам си ги мислил. Защото излиза, че избраният от мен хълм създава точно този порядък, а не друг. Великият образ съвсем не се възприема като образ. Той просто е. Или по-точно ти намиращ себе си в него. И как би в могъл да воюваш срещу него? Ако те настаня в една къща, ти просто живееш в къщата и от тази отправна точка съдиш за нещата. Ако те настаня в ъгъла, откъдето жената е по-хубава и вдъхва любов, ти просто изпитваш любов. Как би отказал тази любов в името на произвола, който те задържа тук в този момент, а не в някой друг? Налага се все някъде да бъдеш! И моето творение е само избор на деня и часа, който не се оспорва, а просто е. А ти се надсмиваш над тази неограничена власт. Чувал ли си оня, който е обвързан от любовта, да бяга от любовта, протестирайки, че тази среща е била случайност и че жената, която разкъсва сърцето му, би могла да е мъртва, да не се е родила или да се намира по същото време на друго място? Аз създадох любовта ти, като избрах мястото и часа — и независимо от това дали подозираш или не моето действие, това не ти помага да се защитиш и ето те мой пленник.

Ако пожелаея да създам у теб планинеца, поел нощем към звездния хребет, аз създавам образа, чрез който за теб става очевидно, че само това мляко от звезди по хребета ще утоли жаждата ти. И за теб аз щях да съм случайност, помогнала ти да откриеш в себе си тази потребност, тъй като тази потребност идва от тебе, както породеното от поемата чувство. И независимо от това дали подозираш или не моето действие, на какво основание това ще ти попречи да вървиш? Ако си откrexнал вратата и си видял в мрака блещукация диамант, желанието ти да го сграбчиш би ли намаляло от това, че той е плод на една откrexната врата, която би могла да те отведе на друго място?

Ако те сложа в леглото с напитка от сън, тази напитка е истинска, както и сънят. Да твориш значи да поставиш другия там, откъдето ще види света такъв, какъвто желаеш, а не да му предлагаш един нов свят.

Ако открия за теб един свят и те оставя на място, за да ти го покажа, ти не го виждаш. И имаш право. Защото от твоята гледна точка той е измамен и ти с право защитаваш своята истина. Така аз съм безрезултатен, когато се показвам цветист, блестящ или парадоксален, защото цветисто, блестящо или парадоксално е само онова, което, гледано от една гледна точка, все пак е било създадено, за да бъде видяно от някой друг. Ти ми се възхищаваш, но аз не съм творец, аз съм жонгльор, фокусник и лъже поет.

Но ако в моя ход, който не е нито истински, нито лъжлив — няма стъпки, които да можеш да отречеш, защото те просто са, — аз те увлека там, откъдето истината е нова, тогава ти не ме възприемаш като творец и аз не съм за теб нито цветист, нито блестящ, нито парадоксален, стъпките са били прости и са се следвали една подир друга и аз не съм причина да се критикува това, че погледнато оттук, обширното пространство извисява сърцето ти, или че жената е похубава, понеже е вярно, че погледната оттук, тази жена е повълнуваща, както пространството е по-обширно. Моето действие обсебва и не се вписва в следите, в отраженията и в знаците и тъй като не ги намираш, ти не можеш да воюваш срещу мен. Само тогава аз съм творец и истински поет. Защото творецът или поетът е не този, който открива или доказва, а този, който помага да се осъществим.

И ако творим, винаги става дума да приемем в себе си противоречията. Защото нищо не е нито светло, нито мрачно, нито свързано, нито несвързано, нито просто, нито сложно извън човека.

Всичко просто е. И когато искаш да се справиш с това объркано положение с непохватния си език и да промислиш бъдещото си действие, тогава не можеш да схванеш нищо, което да не е противоречиво за тебе. Ала аз идвам с моята власт, която няма за цел нищо да ти доказва според твоя език, понеже противоречията, които те разкъсват, са омагьосан кръг. Нито да ти посочва фалша на твоя език, защото той не е фалшив, а негоден. А просто да те заведе на разходка, където стъпките следват една подир друга, да те сложи да седнеш навърх планината, откъдето са разрешени вътрешните ти спорове и да те остави сам да си създадеш своя истина.“

LXXIII

Споходи ме вкусът на смъртта:

„Изпрати ми покоя на оборите, говорех на Бога, на подредените неща, на овършаната жътва. Позволи ми да бъда, след като се самоосъществих. Уморен съм от траура на сърцето си. Аз съм твърде стар да развивам отново всичките си клони. Изгубих един след друг всички свои приятели и всички свои неприятели и над моя път настана печална светлина на незапълнено с работа време. Отдалечих се, върнах се назад, погледнах: отново намерих хората край златния телец — не користолюбиви, но глупави. И децата, които се раждат днес, са ми почужди от невръстни варвари без религия. Натезнял съм от непотребни богатства, подобни на музика, която никога не ще бъде разбрана.

Започнах делото си с брадвата на дървар в гората и бях опиянен от химна на дърветата. Така човек трябва да се затвори в кула, за да е справедлив. Но сега, когато прекалено отблизо се вгледах в хората, аз съм уморен.

Яви ми се, Господи, защото всичко тежи, когато човек губи вкуса към Бога.“

Присъни ми се сън след голямото ликуване.

Бях влязъл като победител в града и тълпата се разля в сезон на хоругви, като крещеше и пееше по пътя ми. И цветята се сипеха в килим за нашата слава. Ала Бог ме изпълни единствено с чувство на горчицина. Бях пленник, така ми се струваше, на един слабоумен народ.

Защото тази тълпа, която чества славата ти, те оставя тъй самотен! Това, което ти се отдава, се отделя от тебе, тъй като не съществува мостче, прехвърлено от теб към другия, освен чрез пътя на Бога. И истински мои спътници са само тези, които падат на колене заедно с мен в молитвата. Също толкова объркани и зърна от същия клас предвид на хляба. Ала тези тук ме боготворяха и ме превръщаха в пустиня, защото не мога да изпитвам почит към оня, който се заблуждава, и не мога да се съглася да ме издигат в култ. Не съм в

състояние да приема превъзнасянето, понеже не ще се преценявам според другите и съм уморен от себе си, затруднен да нося собствената си тежест, и ми е нужно, за да пристъпя в лоното на Бога, да се освободя от самия себе си. Тогава тези, които ме превъзнасяха, ме караха да се чувствам натъжен и пуст като празен кладенец, когато народът изпитва жажда и се навежда над него. Нямах нищо да им дам, което да си струва труда и тъй като те падаха на колене пред мен, нямах вече какво да получа от тях.

Защото преди всичко ми е потребен този, който е отворен към морето прозорец, а не огледало, където се отегчавам.

И от тази тълпа ми се струваха достойни единствено мъртвите, които вече не се вълнуваха от суетата.

Тогава, когато овациите ме бяха уморили като празна врява, която вече нямаше на какво да ме научи, ми се присъни този сън.

Стръмен и хлъзгав път се надвесваше над морето. Бурята се беше продънила и нощта изтичаше като пълен мех. Упорито възлизах към Бога, за да го питам за смисъла на нещата и да си обясня накъде води замаяната, която се бяха стремили да ми наложат.

Но навръх планината открих само тежък блок от черен гранит — и това беше Бог.

„Това е Той, казвах си, неизменен и неподкупен“, понеже още се надявах да не пропадна пак в самотата.

„Господи, рекох Му, научи ме. Ето че моите приятели, моите приближени и моите поданици ми приличат на говорящи марионетки. Държа ги в ръцете си и ги движа както пожела. И не тяхната покорност ме измъчва, защото е добре мъдростта ми да стига до тях. А това, че са се превърнали в огледално отражение, което ме прави по-самотен от прокажен. Засмея ли се, и те се засмиват. Замлъкна ли, те се натъжават. И словото ми, което познавам, ги изпълва както вятър дърветата. И аз единствен ги изпълвам. Вече няма за мен замаяна, защото в това огромно сбирще вече чувам само собствения си глас, който те ми връщат като вледененото ехо на храм. Защо любовта ме плаши и какво мога да очаквам от тази любов, която е само размножаване на моя образ?“

Но гранитният блок, по който капеха блестящи дъждовни капки, оставаше непроницаем за мен.

„Господи, казах му, тъй като на съседен клон беше кацнал чер гарван, добре разбирам, че е присъщо за Твоето величие да мълчиш. Все пак аз имам нужда от знак. Когато свърша молитвата си, заповядай на този гарван да отлети. Това ще бъде като намигване на някой друг извън мен и аз вече не ще бъда сам на света. Ще бъда свързан с Теб чрез една доверена тайна, макар и смътна. Не искам нищо, освен да ми се даде знак, че може би има нещо за разбиране.“

И наблюдавах гарвана. Ала той оставаше неподвижен. Тогава се наведох към стената.

„Господи, казах му, Ти несъмнено имаш право. Не е присъщо на Твоето величие да изпълняваш моите заповеди. Ако гарванът беше отлетял, щях да се натъжа още повече. Защото аз бих получил един-единствен знак само от равен, значи пак от самия себе си, отново отражение на моето желание. И пак бих срещнал единствено самотата си.“

И след като паднах на колене, се върнах по същия път.

Ала оказа се, че отчаянието ми отстъпваше място на неочаквано и странно спокойствие. Затъвах в калта по пътя, изранявах се по тръните, борех се с камшика на бурята и все пак усещах да се разлива в мен някаква равна светлина. Нищо не знаех, но нямаше нищо, което бих могъл да позная без отвращение. Защото не бях трогнал Бога, ала един Бог, който се оставя да бъде трогнат, вече не е бог. Нито ако се поддава на молитвата. И за пръв път отгатвах, че величието на молитвата се състои преди всичко в това, че остава без отговор и че в тази замяна не влиза грозотата на някаква търговия. И че обучението в молитва е обучение в мълчание. И че любовта започва само там, където вече не очакваме дар. Любовта е упражняване в молитва, а молитвата е упражняване в мълчание.

И се върнах при своя народ, затваряйки го за пръв път в моята обич. И така ставах основание за техните дарове до смъртта. Бях опиянени от стиснатите ми устни. Бях пастир, дарохранителница на химна и съдбите им, господар на техните имоти и живот и все пак победен от тях и по-смирнен в гордостта си, която не се оставяше да бъде омиловитвена. Добре знаех, че там нямаше какво да получа. Просто те се самопостигаха в мен и техният химн се зараждаше в моето мълчание. И чрез мен те и аз бяхме само молитва, която се зараждаше в мълчанието на Бога.

LXXIV

Виждам съм ги как придават форма на глината. Идва жена им, докосва ги по рамото, време е за хранене. Но те я отпращат при лъжиците, увлечени от творбата си. После идва нощта и сред бледата светлина на маслените лампи ти пак ги заварваш да търсят в глината една форма, която не биха могли да изкажат с думи. И малко се отдалечават, ако са пламенно усърдни, тъй като тя е прикрепена към тях като плода на дървото. Те са ствол, напирещ от сокове, за да я храни. Те не ще изоставят творбата си, докато тя сама не се отдели като готов плод. Къде си видял в момента, когато хвърлят всички сили, да придават значение на парите, които ще спечелят, на почестите или на крайната съдба на тяхното изделие? По време на работа те не работят нито за търговците, нито за самите себе си, а за пръстената урна и за извивката на дръжката ѝ. Те будуват заради една форма, която бавно изпълва с доволство сърцето им, както у жената се пробужда майчината любов, когато оформеното дете помръдва в утробата ѝ.

Но ако аз ви събера, за да ви подчиня на голямата урна, която изграждам в сърцето на градовете, за да пребъдат, на хранилището за мълчание в храма, тогава добре е в извисяването си той да изтръгне от вас нещо и вие да можете да го обикнете. Добре е да ви накарам да построите корпуса, палубите и мачтите на един платноход, който ще потегли в морето, после в някой хубав ден, като ден за сватба, да го облечете в платна и да го подарите на морето.

Тогава шумът от вашите чукове ще се превърне в химн, вашата пот и тежко дишане от умората ще са пламенно усърдие. И пускането на вода на кораба ще бъде чудодееен жест, защото вие ще сте обсипали с цветя водите.

LXXV

Ето защо разбивам единосъщната любов в разнородни колони, в куполи и в патетични скулптури. Понеже когато изразявам единосъщността, аз я разнообразявам до безкрайност. И ти изобщо нямаш право да се възмущаваш.

Единствено важен е абсолютът, който води началото си от вярата, от пламенното усърдие или от желанието. Защото един е ходът на кораба напред, ала се оказва, че в него взема участие и този, който наточва длето, мие със сапунена пяна дъските на палубата, катери се по мачтата или смазва дървения клин.

Всъщност този безпорядък ви измъчва, защото ви се струва, че ако хората се подчиняваха на същите жестове и теглеха в същата посока, те биха станали по-могъщи. Но аз отговарям: ключовият камък на свода, ако го отнесем към човека, не се съдържа във видимите следи. Трябва да се издигнеш, за да го откриеш. И както не упрекваш моя скулптор, че за да достигне и схване същината, е опростил до крайност, но е използвал различни знаци като устни, очи, бръчки и коси, тъй като му е била необходима мрежа да улови плячката си — мрежа, благодарение на която, ако ти не си останеш късоглед, забил нос в творбата, в теб ще нахлуе такава меланхолия, която е една и ще те накара по друг начин да се само постигнеш, — така не упреквай и мен, че не ме тревожи подобен безпорядък в моята империя. Когато се объркваш, наблюдавайки групи хора, които теглят въжета в различни посоки, трябва да се отдалечиш малко, за да откриеш тази човешка общност, този възел на ствола, откъдето израстват различни клони, тази единосъщност, която най-напред желая да достигна и която е смисъл на моята империя. И вече ще виждаш само кораб на път в морето.

И обратно, ако аз предам на хората си любовта към плаването в морето и всеки един от тях бъде увлечен поради тежнение в сърцето, ти скоро ще видиш как те ще се заловят с различни неща според хилядите си различни качества. Един ще тъче платна, друг ще поваля

дърво в гората с блясъка на своята брадва. Трети ще кове гвоздеи и ще има такива, които ще наблюдават звездите, за да се научат да управляват. И все пак всички ще са едно. Да създадеш кораба не значи да изтъчеш платната, да изковеш гвоздеите, да се ориентираш по звездите, а да предадеш вкуса на морето, който е един, и на светлината, на която той с нищо не би противоречал, а би представлявал общност в любовта.

Ето защо аз винаги присъединявам усилията си към другите, като отварям обятия за неприятелите си, за да ме извисят, знаейки, че съществува висота, откъдето битката би ми заприличала на любовта.

Да създадеш кораба не значи да го предвидиш в подробности. Ако аз съвсем сам изработя чертежите на кораба във всичките му разнородни части, няма да схвана нищо което да си заслужава труда. Всичко ще се измени, когато дойде ден да се строи и други освен мен могат да вложат силите си в тези нововъведения. Аз нямам нужда да познавам всеки гвоздей от кораба. Ала трябва да донеса на хората влечението към морето.

И колкото повече израствам по подобие на дървото, толкова повече се разклонявам в дълбочина. И моята катедрала, която е една, е произлязла от това, че този тук, изпълнен със скрупули, извайва укоризнено лице, от това, че другият, който умее да се радва, се радва и извайва усмивка. От това, че оня, който е устойчив, ми се съпротивлява, от това, че този, който е верен, остава верен. И не ме упреквайте, че съм приел безпорядъка и недисциплинираността, тъй като единствената дисциплина, която признавам, е тази на сърцето, което взема връх, и когато влезете в моя храм, ще ви завладее единосъщността му и величието на мълчанието му и когато видите там да падат на колене един до друг верният и непокорният, скулпторът и полировчикът на колони, ученият и неукият, развеселеният и натъженият, не ми казвайте, че са примери за несвързаност, защото те са едно чрез корена и храмът чрез тях е постигнал значението си, след като през тях е намерил всички пътища, които са му били необходими.

Ала греши оня, който създава привиден ред, неспособен да се издигне достатъчно високо, за да открие храма, кораба или любовта, и вместо истински ред налага казармена дисциплина, където всеки тегли в една и съща посока и еднакво ускорява ход, като удължава крачка. Понеже ако всеки от твоите поданици прилича на другия, ти съвсем не

си достигнал единението, тъй като хиляда еднакви колони създават глупав огледален ефект, а не храм. И заключителната ти стъпка би била да изтребиш всичките тези хиляда поданици с изключение на един.

Истинският ред — това е храмът. Копнеж на сърцето на архитекта, който като корен свързва разнородните материали и за да бъде един, дълготраен и могъщ, даже изисква това многообразие.

Не става дума да се обиждаш от това, че единият е различен от другия, от това, че стремежите на единия са различни от стремежите на другия, от това, че езикът на единия съвсем не е езикът на другия, става дума да се зарадваш, защото ако си творец, ти ще изградиш храм с по-висок обseg от тяхната обща мярка.

Но аз наричам „слепец“ оня, който си въобразява, че твори, когато разпоява катедралата и един след друг нарежда камъните в редица според големината им.

LXXVI

Не се тревожи от виковете, възбудени от твоето слово, тъй като една нова истина е нова структура, предложена наведнъж (а не очевидно предложение, към което човек може да напредва от следствие към следствие), и всеки път, когато ти означаващ някой елемент от твоето лице, ще ти възразят, че в другото лице този елемент играе различна роля и най-напред няма да разбират, че ти като че ли едновременно си противоречиш и им противоречиш.

Но ти ще кажеш: „Приемате ли да умрете в самите себе си, да забравите и да присъствате без съпротива на моето ново творение? Само така можете да се промените, като се затворите в пашкули. И придобили опитност, ще ми кажете дали не сте станали по-просветлени, по-омиротворени и по-просторни.“

Тъй като — в по-голяма степен, отколкото за изсичаната от мен статуя — не съществува постепенност за истината, която се доказва. Тя е една и се вижда само когато е завършена. И даже не се забелязва, защото ние сме потопени в нея. И истината за моята истина е човекът, който произлиза от нея.

Така е и с манастира, където те затварям, за да те променя. Но ако ти поискаш от мен, посред суетата си и делничните си проблеми, да ти приведа доказателства за този манастир, аз ще пренебрегна отговора, тъй като този, който е способен да разбере, е различен от теб и аз първо трябва да го призова на бял свят. Мога само да те принудя да се само постигнеш.

Не се тревожи и за възраженията, които ще предизвика твоята принуда. Понеже тези, които викат, биха имали право, ако ти засягаше същината им и несправедливо ги лишаваше от тяхното величие. Ала уважението към човека е уважение към благородството му. А справедливостта за тях е да продължават да бъдат такива, каквито са, дори сред разложението, защото така са се родили. И ти не оскъряваш Бог, ако ги изцериш.

LXXVII

Ето защо мога да кажа, че отказвам да правя компромиси и същевременно отказвам да изключвам. Не съм нито непреклонен, нито мек, нито отстъпчив. Приемам човека с недостатъците му и въпреки това прилагам строгостта си. Не правя от противника си свидетел, обикновена изкупителна жертва на нашите неволи, който би било добре да изгориш изцяло на публично място. Приемам напълно противника си и все пак го отхвърлям. Тъй като водата е прохладна и желана. Желано е и неразреденото вино. Ала ако ги смеси, получавам напитка за скопци.

Няма човек на света, който абсолютно да има право. Освен тези, които умуват, привеждат доводи, доказват и от това, че използват логичен език без съдържание, не могат нито да сгрешат, нито да са прави. Те просто вдигат шум и ако се възгордеят от самите себе си, ето че задълго потича човешка кръв. Тях аз просто ги отсичам от дървото.

Но има право оня, който приема разрушението на своята урна от плът, за да спаси затвореното за съхранение в нея. Вече ти го казах. Да закриляш слабите и да подкрепяш силните — ето дилемата, която те измъчва. И е възможно твоят неприятел, срещу когото ти подкрепяш силните, да закриля слабите. И ето ви принудени да воювате, за да спасите земята на единия от разложението на демагозите, възпяващи язвата заради самата язва, за да спасите земята на другия от жестокостта на господарите на роби, които, използвайки камшика за принуда, пречат на човека да се самоосъществи. И животът ти предлага тези спорове с такава неотложност, която изисква употребата на оръжие. Защото една-единствена мисъл (ако расте като трева), не уравновесявана от никакъв неприятел, се превръща в лъжа и разкъсва света.

Това се дължи на полето на твоето съзнание, което е много мъничко. И както при нападение на мародер не можеш и да обмисляш тактиката на боя, и да понасяш ударите, както не можеш в морето да усещаш страха от корабокрушение и тласъците на морското вълнение,

а оня, който се страхува, вече не повръща, докато повръщащият пък вече е безразличен към страха, така и ако не получиш помощ чрез яснотата на един нов език, за теб е невъзможно едновременно да мислиш и да преживяваш две противоположни истини.

LXXVIII

И тъй, дойдоха при мен да ми направят забележки не геометрите в моята империя, които се свеждаха до един-единствен и който, освен това, беше мъртъв, а делегация от тълкуватели на геометрите, като тези тълкуватели бяха десет хиляди.

Когато човек създава кораб, той не се занимава с гвоздеите, мачтите или дъските на палубата, а затваря в арсенала десет хиляди роби и няколко надзиратели, снабдени с камшици. И разцъфтява славата на кораба. И аз никога не съм виждал роб да се хвали, че е покорил морето.

Ала когато този тук създава геометрия, без да се занимава с подробното ѝ изложение докрай от следствие към следствие, защото този труд надхвърля и времето, и силите му, тогава той подбужда десетхилядната армия от тълкуватели, които оглаждат теоремите, изследват благодатните пътища и обират плодовете на дървото. Ала поради това, че не са роби и няма камшик да ги пришпорва, не съществува един дори, който да не си въобразява, че е равен на единствения истински геометър, тъй като първо той го разбира и после обогатява творението му.

Но аз, знаейки колко ценен е техният труд — понеже трябва да се прибере жътвата на мисълта, — ала знаейки и че е смешно да го смесваме с творчеството, което е безвъзмезден, свободен и непредвидим човешки жест, наредих да ги държат на добра дистанция от страх да не се изпълнят с гордост поради това, че имат достъп до мен като равни. И чувах как роптаеха помежду си и се оплакваха.

После заговориха:

— Ние протестираме — рекоха — в името на разума. Ние проповядваме истината. Твоите закони са закони на по-съмнителен бог от нашия. Ти имаш на своя страна жандарми и тежестта на тези мускули може да ни смаже. Ала ние ще имаме право срещу тебе даже в подземията на твоите тъмници.

Говореха, като правилно долавяха, че не рискуват да ме разгневят.

И се споглеждаха, доволни от собствената си смелост.

Аз размишлявах. Единственият истински геометър всеки ден беше гост на трапезата ми. Понякога в безсънните нощи отивах до шатрата му, като смирено се събувах, пиех от неговия чай и вкусвах меда на мъдростта му.

— Ти, геометре... — казвах му.

— Аз не съм преди всичко геометър, аз съм човек. Човек, който понякога мечтае за геометрия, когато не е под властта на нещо неотложно като съня, глада или любовта. Ала днес, когато остарях, ти несъмнено имаш право: вече съм само геометър.

— Ти си този, на когото се явява истината...

— Аз съм само този, който опипом като дете търси някакъв език. Истината съвсем не ми се е явила. Но за хората моят език е достъпен както твоята планина и те самите си създават от него своя истина.

— Ето че се натъжи, геометре.

— Бих желал да открия във вселената следата на някаква божествена мантия и докосвайки извън самия себе си една истина, сякаш е бог, който дълго е оставал скрит за хората, бих искал да го уловя за полите на одеждата и да смъкна покривалото от лицето му, за да я покажа. Но не ми беше дадено да открия нещо друго, освен себе си...

Така говореше той. А те ми размахваха над главата гръмотевицата на своя идол.

— Говорете по-тихо — рекох им, — ако и зле да ви разбирам, то чувам много добре.

И макар и по-тихо, те зароптаха.

Накрая един от тях изрази мнението им, избутан леко напред, тъй като съжалиха, че са показали толкова смелост.

— Къде виждаш — каза ми той — самовластно творение, творчески акт на скулптор и поезия в паметника на истините, които те подканваме да признаеш? Нашите предложения са следствие едно на друго от гледна точка на строгата логика и нищо от човека не е направлявало творението.

Така, от една страна, те претендираха за собственост над една абсолютна истина — както онези племена, осланящи се на някакъв

идол от изрисувано дърво, който, казват те, изпраща гръмотевицата — и така, от друга страна, се изравняваха с единствения истински геометър, понеже всички с повече или по-малко успех също бяха служили или открили, но не и сътворили.

— Ние ще установим пред теб връзките между линиите на една фигура. Следователно, ако ние можем да нарушаваме твоите закони, за теб ще е невъзможно в противовес да се освободиш от нашите. Ти трябва да ни вземеш за министри, нас, знаещите.

Аз мълчах, размишлявайки за глупостта. Мълчанието ми ги обърка и те се поколебаха:

— Защото искаме да ти служим — добавиха те.

Тогава отговорих:

— Вие нямате претенции, че творите, и слава Богу. Тъй като кривогледият създава кривогледи. Пълните с въздух мехове създават само вятър. И ако вие сте основали царства, зачитането на една логика, приложима само към вече отминалата история, към вече завършената статуя и към мъртвия орган, би ги създала предварително обречени на меч на варварите.

Веднъж открили следите на човек, поел по изгрев от шатрата си по посока на морето, който вървял до отвесните скали край морския бряг и взел, че паднал. Там имало логици, които се надвесили над знаците и узнали истината. Защото никоя брънка не липсвала във веригата на събитията. Стъпките следвали една подир друга, нямало нито една, която да не се основава на предходната. И изкачвайки се отново по стъпките от следствието към причината, отнасяли мъртвия до шатрата му. Слизайки по стъпките от причината към следствието, още по-дълбоко го натиквали в смъртта.

— Ние всичко разбрахме — извикаха логиците, като се поздравяваха един друг.

А аз смятах, че да разбираш би трябвало да значи да познаваш, както се случваше да позная някоя усмивка, по-крехка от тиха вода, тъй като би била достатъчна една обикновена мисъл, за да я помрачи, и която в този миг навярно не съществуваше, понеже принадлежеше на спящо лице, и наистина не беше от тук, а от шатрата на някакъв чужденец, отстояща на сто дни път.

Тъй като съзиданието е от друго естество, различно от сътворения предмет, изплъзва се от отпечатъците, които оставя след

себе си и никога не се разчита в никакъв знак. Винаги ще откриваш тези отпечатъци, тези следи и тези знаци, произтичащи едни от други. Защото сянката на всяко творчество върху стената на реалностите е чиста логика. Но това очевидно откритие не ще попречи да си останеш глупав.

Тъй като те никак не бяха убедени, аз продължих да ги уча в добротата си:

— Имало едно време един алхимик, който изучавал тайните на живота. Случило се така, че от своите реторти, аламбици и дроги той извлякъл мъничко късче жива плът. Тогава дотичали логиците. Те подновили експеримента, смесили дрогите, раздухали огъня под ретортите и отделили друга клетка плът. И провъзгласили на всеослушание, че вече не съществува тайна на живота. Животът бил само естествен резултат от причина към следствие и от следствие към причина, от действието на огъня върху дрогите и на дрогите една върху друга, които не били живи. Логиците, както винаги, чудесно били разбрали. Защото създанието е от друго естество, различно от сътворения предмет, който то превъзхожда, не оставя никакви следи в знаците. И творецът винаги се отдръпва от творението си. И следата, която оставя, е чиста логика. А аз по-смирено бях ходил да се поуча от геометъра, моя приятел: „Какво ново виждаш там, рече той, освен че животът посява живот?“ Животът не би се появил без съзнанието на алхимика, което, доколкото знам, е живо. Това се забравя, защото, както винаги, той се е отдръпнал от творението си. Така е и с тебе самия, когато си отвел някого навръх планината, откъдето проблемите са наредени, тази планина се превръща в истина извън тебе, която го оставя сам. И никой не се пита откъде иде това, че ти си избрал точно тази планина, понеже просто човек е там и все някъде трябва да бъде.

Но тъй като те мърмореха, защото логиците изобщо не са логични, им казах:

— Каквито сте претенциозни — рекох, — вие, които следите танца на сенките върху стените с илюзията за познание, тълкувате стъпка по стъпка предложенията по геометрия, без да схващате, че е имало някой, който е вървял напред, за да ги установи, разчитате следите в пясъка, без да откриете, че е имало някой, който е отказал да обича, обяснявате извисяването на живота от материалите, без да знаете, че е имало някой, който е отхвърлил и е избрал, не идвайте при

мен, вие, робите, въоръжени с вашите чукове за гвоздеи, за да се преструвате, че сте замислили и спуснали кораба на вода.

Оня, който беше единствен по рода си и който е мъртъв, аз несъмнено бих го настанил до себе си, ако бе пожелал, за да управлява хората редом с мен. Защото този човек идваше от Бог. И неговият език знаеше да ми разкрие далечната любима, която не можеше лесно да се разгадае, понеже беше от естество, различно от пясъка.

— От безбройните възможни амалгами той умееше да избере единствено тази, която никоя сполука още не открояваше и все пак само тя извеждаше някъде. Когато, по липса на пътеводна нишка в лабиринта на планините никой не може да напредва чрез дедукция, защото знаеш, че пътят ти пропада точно в мига, в който се изпречва пропастта, и че по такъв начин хората още не знаят нищо за отсрещния склон, тогава понякога се предлага този водач, който, дошъл сякаш от отвъдното, ти трасира пътя. Ала веднъж извървян, този път става трасиран и ти се струва очевиден. И ти забравяш чудото на една стъпка, която приличаше на завръщане.

LXXIX

Дойде оня, който възрази на баща ми:

— Щастието на хората... — казваше той.

Баща ми го прекъсна:

— Не произнасяй тази дума в моя дом. Аз обичам думите, които носят своя вътрешна тежест, ала изхвърлям празните черупки.

— Все пак — рече другият, — ако ти, владетелят на империята, не се грижиш на първо място за щастието на хората...

— Не се грижа — отговори баща ми — да тичам подир вятъра, за да го превърна в струпани запаси, защото задържа ли го неподвижен, вятърът вече го няма.

— Но ако аз — каза другият — бях владетел на империята, бих пожелал хората да бъдат щастливи...

— А! — рече баща ми. — Сега по-добре разбирам. Тази дума съвсем не е куха. Наистина опознах нещастни хора и щастливи хора. Познах също и слаби или дебели, болни или здрави, живи или мъртви. Аз също желая хората да са щастливи, както желая по-скоро да са живи, отколкото мъртви. Макар че е необходимо да се сменят поколенията.

— Значи си съгласен с мен — извика другият.

— Не съм — отсече баща ми. После си помисли:

„Когато говориш за щастие, ти говориш или за едно състояние на човека, което се свежда до това да се чувства щастлив така, както се чувства здрав, и аз нямам влияние над тази пламенност на сетивата, или говориш за нещо предметно, което може да се придобие, и аз мога да пожелая да го завладеея. И тогава къде е то?

Един човек е щастлив в мирно време, друг — по време на война, този тук желае самотата, в която се въодушевява, на онзи пък, за да се въодушеви, му е потребна празничната гълчава, оня там търси радостите си в размислите за науката, която е отговор на поставените въпроси, другият намира радост в Бога, в който никой въпрос вече няма смисъл.

Ако исках да предам с други думи щастието, бих ти казал навярно, че то за ковача е да кове, за моряка да плава по море, за богатия да забогатява, и така не бих казал нищо, от което да научиш нещо. И впрочем щастието за богатия понякога би било да плава по море, за ковача да забогатява и за моряка да не прави нищо. Така ти се изплъзва този лишен от вътрешности призрак, който ти твърдеше напразно, че си уловил.

Ако искаш да проумееш думата, трябва да я разбираш като награда, а не като цел, защото тогава тя няма смисъл. По подобен начин аз зная, че едно нещо е красиво, но отхвърлям красотата като самоцел. Чувал ли си скулпторът да казва: «От този камък ще отделя красотата?» Скулпторите на дреболии се самозалъгват с кух лиризм. Другият, истинският, ще го чуеш да ти казва: «Мъча се да изтръгна от камъка нещо подобно на това, което натежава в мене. Не знам друг начин да го освободя, освен с дялане.» И да е отпуснато и старо завършеното лице, и да е застинало в безобразна маска, и да е спяща младост, щом скулпторът е велик, ти също ще кажеш, че творбата е хубава. Защото красотата също не е самоцел, а награда.

И когато ти казах по-горе, че щастието за богатия би било да забогатява, аз излъгах. Защото става дума за огъня на радостта, който ще увенчае някакво завоевание, тъкмо неговите усилия и мъка ще се окажат възнаградени. И ако животът, който се разкрива пред него, за един миг му се струва опияняващ, то е в степента, в която те изпълва с радост зърнатият от планинските висоти пейзаж, когато е построен от твоите усилия.

И когато казвам, че щастието за крадеца е да дебне под звездите, то значи, че у него има някаква част за спасяване и награда за тази част. Тъй като той е приел студа, несигурността и самотата. Аз вече ти го казах, той се стреми към златото, за което ламти, сякаш то изведнъж ще го преобрази в архангел, понеже, тежък и уязвим, си въобразява, че е олекотен с невидими криле оня, който си отива в гъстата атмосфера на града, притиснал златото до сърцето си.

В мълчанието на моята обич задълго съм се спирал да наблюдавам хората от своя народ, които изглеждаха щастливи. И винаги разбирах, че щастието идваше при тях, както красотата на статуята, затова, че въобще не е било търсено.

И винаги ми се разкриваше, че то беше знак за съвършенството им и за качеството на сърцето им. А на единствената жена, която може да ти каже: «Чувствувам се толкова щастлива», отвори дома си за цял живот, защото щастието, изписано на лицето ѝ, е знак за качеството ѝ, понеже извира от едно възнаградено сърце.

Тъй че не искам от мен, владетеля на империя, да завладее щастието за моя народ. Не искам от мен, скулптора, да тичам след красотата: ще си седна, без да зная накъде да тичам. Така красотата се превръща в щастие. Поискай ми само да им изградя душа, където такъв огън може да гори.“

LXXX

Спомних си, че на друго място баща ми беше казал: „За да отгледам портокалово дръвче, аз си служа с тор и с удари с мотика в земята, и също подрязвам клоните. Така избуява дърво, годно да дава цветове. А аз, градинарят, обръщам земята, без да се занимавам с цветовете, нито с щастието, защото, за да има цъфнало дърво, трябва първо да има дърво, и за да има щастлив човек, първо трябва да има човек.“

Ала другият продължаваше да го разпитва:

— Ако хората не тичат към щастието, към какво тичат тогава?

— Ех! — рече баща ми. — По-късно ще ти покажа. Но ще отбележа, че, констатирай колко често радостта увенчава усилието и победата, ти като глупав логик вадиш заключението, че хората воюват с цел да постигнат щастието. На което ще ти отговоря: тъй като смъртта увенчава живота, хората имат само едно желание — смъртта. И така има да си използваме безгръбначни думи като медузи. И аз ще ти кажа, че има щастливи мъже, които жертвуват щастието си, за да тръгнат на война.

— Защото в изпълнението на дълга си намират по-висша форма на щастие...

— Отказвам да говоря с теб, ако не изпълниш думите си със значение, което би могло да бъде потвърдено или опровергано. Не бих могъл да се боря с тази променяща формата си пихтия. Понеже ако щастието е както изненада от първата любов, така и предсмъртно повръщане, когато куршум в корема прави кладенеца недостижим за теб, как искаш да съпоставя твърденията ти с живота? Ти не потвърди нищо, освен че хората търсят, каквото търсят, и преследват, каквото преследват. Не рискуваш да ти се противоречи и аз нямам какво да правя с твоите неуязвими истини.

Ти говориш така, както човек жонглира. И ако откажеш да отстояваш празни приказки, ако откажеш да обясняваш чрез вкуса към щастието заминаването на мъжете на война, и ако държиш все пак да

ме уверяваш, че щастието обяснява всичко в човешкото поведение, още отсега чувам да ми казваш, че заминаването на война се обяснява с моментна лудост. Ала още там настоявам да изложиш на риск доброто си име, като ми изясниш смисъла на думите, които употребяваш. Защото ако наричаш „луд“ например този, който излива пияната или ходи предимно на глава, след като си наблюдавал войниците, които отиват на война на двата си крака, това няма да ме задоволи.

Но се оказва, че ти липсва език, за да ми кажеш към какво хората напрягат усилията си. Нито към какво трябва да ги поведе. И използваш прекалено тесни съдове, като лудостта или щастието, с напразната надежда да затвориш в тях живота. Приличаш на детето, което с кофичка и лопатка в подножието на Атлас искаше да премести планината.

— Научи ме тогава — пожела другият.

LXXXI

Ако постъпките ти се определят не от порив на сърцето или ума ти, а от мотиви, които могат да се изкажат и изцяло да се съдържат в изказаното, тогава аз се отричам от теб.

Значи думите ти не са знак за нещо друго, тъй както името на твоята съпруга — то означава, ала не съдържа нищо. Ти не можеш да разсъждаваш върху едно име, тъй като тежестта е другаде. И не ти идва на ум да ми кажеш: „Името ѝ показва, че е хубава...“

Как искаш тогава едно разсъждение за живота да е достатъчно само за себе си? И ако съществува нещо друго зад него като обезпечаване, такъв залог би могъл да придобие повече тежест зад не толкова блестящо разсъждение. И малко ме вълнува да правя сравнение помежду им по сполучливите формулировки. Животът е това, което е.

Тъй че ако езикът, чрез който ти ми съобщаваш подбудите за действията си, е нещо различно от поемата, която трябва да ми предаде от теб една дълбока нотка, ако той не прикрива нищо неизразимо, с което обаче ти желаеш да ме натовариш, тогава аз те отхвърлям.

Ако променяш поведението си не заради появата на едно лице, което създава твоята нова любов, а заради слабо раздвижване на въздуха, което предава свършено безплодна и безтегловна логика, тогава аз те отхвърлям.

Защото човек не умира заради знака, а заради обезпечаването на знака. Поискаш ли да го изразиш или да започнеш да го изразяваш, залогът налага тежестта на книгите от всички библиотеки на света. Понеже не мога да изкажа пред теб това, което улових така просто в моя плен. Трябва ти самият да си вървял, за да приемеш в пълния ѝ смисъл планината от моята поема. И колко ли думи, колко ли години ще ми са потребни, ако пожелаея да пренеса планината в теб, ненапускалият никога морето?

И извора, ако никога не си изпитвал жажда и никога не си подлагал събрани шепи да получиш вода. Мога да си възпявам

изворите: къде е опитът, който задвижвам, и мускулите, пробуждани от твоите спомени?

Добре зная, че в началото не биваше да ти говоря за извори. А за Бога. Но за да е хаплив езикът ми и да е способен да се превърне в действие, той трябва да засегне нещо в тебе. Ето защо, пожелая ли да те възпитам в Бога, най-напред ще те изпратя да изкачваш планини, тъй че за теб звездният хребет да е пълен с изкушения. Ще те изпратя да умираш от жажда в пустините, за да могат да те омагьосват извори. После ще те изпратя шест месеца да трошиш камъни, за да изнемогваш под обедното слънце. След което ще ти кажа: „Оня, който изнемогваше под обедното слънце, тайно изкачил в настъпилата нощ звездния хребет, пие до насита от мълчанието на божии извори.“

И ти ще повярваш в Бога.

И не ще можеш да го отречеш, понеже просто ще го има, както я има меланхолията на лицето, ако съм я изобразил в скулптурата.

Защото няма слово или дело, а две страни на един и същ Бог. Затова наричам „молитва“ непосилния труд и „оран“ размишлението.

LXXXII

И ми се разкри великата истина за непреходността.

Защото ти няма на какво да се надяваш, ако нищо не е подълготрайно от теб. И си спомних за онова племе, което почиташе мъртвите. И надгробната плоча на всяко семейство един подир друг приемаше мъртвите. И бяха там, за да утвърждават тази непреходност.

— Щастливи ли сте? — попитах ги.

— Как да не сме, щом знаем къде ще отидем да спим?...

LXXXIII

Обзе ме умора до краен предел. И ми се стори по-просто да си кажа, че сякаш съм изоставен от Бога. Чувствувах се без ключов камък на свода и нищо не намираше отклик у мене. Беше замлъкнал гласът, който говори в мълчанието. И изкачил най-високата кула, си мислех: „За какво са тези звезди?“ И обхванал с поглед своите имения, се питах: „За какво са тези имения?“ И тъй като се носеше стон над спящия град, си задавах въпроса: „За какво е този стон?“ Бях изгубен като чужденец в разнолика тълпа, която не говори на неговия език. Бях като съблечена дреха. Съкрушен и самотен. Приличах на необитаема къща. И тъкмо ключовият камък на свода ми липсваше, тъй като нищо в мене вече не беше годно да служи. „И все пак аз съм същият, казвах си, зная същите неща, съзнавам същите спомени, гледам същата гледка, ала отсега нататък съм удавен в ненужната разпокъсаност.“ Както и най-съвършено избликналата базилика, ако няма кой да я възприеме в нейната цялост, нито да ѝ придаде значение в съзерцанието на сърцето си, вече е само сбор от камъни. Същото е и с мен, с моята мъдрост, с усещанията на сетивата ми, със спомените ми. Бях сбор от класове, но вече не бях сноп. И познах терзанието, което е преди всичко да си лишен от Бога.

Не изтерзан, което е присъщо на човека, а пропаднал. Лесно бих бил жесток сред тази моя печална градина, където крачех с празни крачки точно като някой, който чака някого. И който продължава да съществува в един преходен свят. Отправях молитви към Бог, но не бяха никакви молитви, защото не възлизаха от човек, а от външно подобие на човек — готова свещ, ала без пламък. „Ах! Нека се възвърне в мен пламенното ми усърдие“ — казвах си. Знаейки, че пламенното усърдие е плод единствено на божествения възел, който свързва нещата. Тогава има направляван кораб. Има видяна базилика. Но какво освен разхвърляни материали има, ако ти вече не можеш да откриеш през нея нито архитекта, нито скулптора?

Тогава разбрах, че човек, който разпознава усмивката на статуята, красотата на пейзажа или мълчанието на храма, намира Бога. Понеже той превъзмогва предмета, за да достигне ключа, и думите, за да чуе химна, и нощта и звездите, за да усети вечността. Тъй като Бог е смисъл на твоя език и твоят език, ако придобие смисъл, ти показва Бога. Сълзите на малкото дете, ако те развълнуват, са прозорец, отворен към откритото море. Защото ето че намират отклик у тебе не само тези сълзи, а всичките сълзи. Детето те хваща за ръка, за да те научи.

„Защо ме заставяш, Господи, да прекося пустинята? Измъчвам се сред тръните. Един знак от Тебе стига, за да се преобрази пустинята, и жълтият пясък, хоризонтът и големият омиротворяващ вятър да не бъдат несвързани неща, а обширна империя, където се въодушевявам, и така през тях ще мога да Те открия.“

И ми се яви, че Бог очевидно се разкрива чрез отсъствието си, когато се е отдръпнал. Защото за моряка има значение на морето. И за съпруга — значение на любовта. Но има часове, когато морякът се пита: „За какво е морето?“ И съпругът: „За какво е любовта?“ И тъжно вършат задълженията си. Нищо не им липсва освен божествения възел, който свързва нещата. И всичко им липсва.

„Ако Бог се отдръпва от моя народ, мислех си, както сякаш се е отдръпнал от мен, аз ще ги превърна в мравки от мравуняк, тъй като те ще се опразнят от всякакво пламенно усърдие. Когато заровете загубват смисъл, играта вече е невъзможна.“

И открих, че интелигентността тук не ще ти послужи за нищо. Можеш да разсъждаваш, разбира се, за подреждането на камъните на храма; ти няма да се докоснеш до същността, която се изплъзва на камъните. Можеш да разсъждаваш и за носа, за ухото и за устните на статуята; ти няма да се докоснеш до същността, което се изплъзва на глината. Ставаше дума да се плени един бог. Защото той се улавя с капани, които са от естество, различно от неговото.

Когато аз, скулпторът, създадох едно лице, създадох принуда. Всяка завършена структура е принуда. Когато хванах нещо, аз стиснах юмрук, за да го задържа. Не ми говори за свободата на думите в една поема. Аз ги подчиних една на друга според свой план.

Може да се случи да срутят моя храм, за да си послужат с камъните му за друг храм. Има смърти и рождения. Но не ми говори за

свободата на камъните, защото тогава просто няма храм.

Не разбрах как хората различават принудите от свободата. Колкото повече пътища прокарвам, толкова повече имаш свобода да избираш. Все пак всеки път е принуда, тъй като съм поставил странични ограждения. Ала какво наричаш „свобода“, ако няма пътища, между които да можеш да избираш? Нима наричаш „свобода“, правото да се луташ в празно пространство? Твоята свобода се увеличава в същото време, в което се създава принудата на един път.

Без инструмент ти съвсем не си свободен в посоката на своите мелодии. Без задължението да има нос и уши ти не си свободен по отношение на усмивката на твоята статуя. И оня, който е изтънчен плод на изтънчени цивилизации, се чувства обогатен от техните граници, предели и норми. Човек е по-богат на душевни вълнения в моя дворец, отколкото там, където гние изметът на обществото.

И тъй, разликата между едната и другата се състои в задължението, както е при спасението на царя. Който иска да се издигне в някоя йерархия и да се обогати с повече усещания, моли да му наложат принуди. И чрез наложените ритуали израстваш. И ако натъженото дете вижда как другите играят, жадува и на него да му наложат правилата на играта, които единствени ще те накарат да се само осъществиш. Ала тъжен е мъжът, който слуша как бие камбаната, без нищо да изисква от него. И когато засвири тръбата, ти си натъжен, че не си задължен да станеш прав, а виждаш, че е щастлив оня, който ти казва: „Чух зова, който е за мен, и ставам.“ Но за другите няма нито камбанен звън, нито песен на тръба и те остават тъжни. Свободата за тях е само свобода да не бъдеш.

LXXXIV

Хората, които смесват езиците, грешат, тъй като тук и там несъмнено може да липсва някой епитет, като някой оттенък на зеленото, характерно за младия ечемик, и аз навярно ще го открия в езика на моя съсед. Ала тук става дума за знаци. Така мога да определя качеството на моята любов, казвайки, че жената е хубава. Така мога да определя качеството на моя приятел, говорейки за неговата дискретност. Но не предавам нищо от динамиката на живота. Само разсъждение за обекта, сякаш е безжизнен.

Съществуват народи, които са изградили качество от различни качества. Които са дали име на друга рисунка, нарисувана с помощта на същите материали. И които имат дума да го изкажат. Има навярно възможна дума да се назове безпричинната меланхолия, която те обзема привечер на прага, когато слънцето вече не прежуря и нощта скоро ще те накара да запалиш нощната лампа, която е страх за живота заради дишането на децата, винаги на косъм да се обърне в болезнено задъхване, както при изкачването на планината, когато те завладява страхът, че хората ще се откажат и ти би желал да ги хванеш за ръка, за да ги подкрепиш. И тази дума би била израз на твоя опит и на родовото наследство на твоя народ, ако се случва често да я употребяват.

Ала така аз не пренасям нищо, което ти не знаеш. И езикът ми в същината си не е пригоден да пренася вече завършени цялости, както да рисува цветето в розово, а с помощта на най-прости думи да конструира действия, които те свързват с други неща, не да ти казва, че тази жена е хубава, а че изпълва сърцето с мълчание като водоскок следобед.

И ти трябва да държиш на действията, които духът на твоя народ прави възможни и които свързват с други неща съобразно с неговия гений, както основата на кошниците от раката или рибарските мрежи. Но ако смесваш езиците, далеч от възможността да обогатиш човека, ти го изпразваш, защото вместо да изразяваш живота в неговите

действия, ти му предлагаш само завършени и вече изтъркани действия, и вместо да ми кажеш какво откритие провокира в теб този определен оттенък на зеленото, как те подхранва и променя представата ти за младия ечемик, когато се завръщаш от своята пустиня, ето че си служиш с дума, предлагана вече като запас и която, позволявайки ти да назоваваш, ти спестява необходимостта да улавяш същността.

Защото беше празна претенция от твоя страна да ми наименуващ всички цветове, вземайки думи оттам, където са ги назовавали, и всички чувства, вземайки имената им оттам, където хората ги изпитват и където една дума побира опита, преживян от поколения, и всички душевни влечения, като вкуса към вечерта, вземайки ги оттам, където случаят е спомогнал да намерят израз. Вярваш, че човек се обогатява с притежанието на този универсален вавилонски език. Когато единственото истинско богатство и божество за човека съвсем не беше това право да търси думи в речника, а да извади от себе си, от същината си онова, за което няма точна дума да го изкаже, в противен случай, първо, ти не би ме научил на нищо, и после, биха ти трябвали повече думи, отколкото песъчинките в морето.

В сравнение с това, което ти би имал да кажеш, какво са думите, които ще откраднеш и които ще донесат разложение в езика ти?

Защото е потребно име само за планинските върхове, които се отличават от другите и правят по-ясен за теб света. И е възможно, ако творя, да ти донеса някои нови истини, чието име, веднъж формулирано, да бъде като името на някое ново божество в сърцето ти. Понеже едно божество изразява определена връзка между качествата, чиито елементи не са нови, но в него са станали нови.

Защото аз обмислих. И е добре да жигосам с желязо в сърцето ти числото, което може да те извиси. От страх после да не се изгубиш.

Но знай, че извън ключовите камъни на свода, които ми бяха разкрити от други, а не от теб, ти не можеш да изразиш чрез думите нищо, свързано със същината ти и твоя живот. И ако ми обрисуваш небето в алено и морето в синьо, аз отказвам да се развълнувам, тъй като щеше да ти е прекалено лесно наистина да ме развълнуваш!

За да ме развълнуваш, трябва да ме обвържеш с връзките на твоя език и затова стилът е божествено действие. Ти ми налагаш своята структура и самия жив ритъм на твоя живот, които нямат равни в света. Понеже, ако всички са говорили за звезди, за извор и за планина,

никой не ти е казвал да изкачиш планината, за да отпиеш от чистото мляко на звездните извори.

И ако случайно съществува език, съдържащ тази дума, тогава аз нищо не съм открил и не ти нося нищо, което е живо. Не се обременявай с тази дума, ако не трябва да ти служи всеки ден. Фалшиви богове са тези, които не служат за всекидневните вечерни молитви.

Но ако се случи образът да те озари, тогава той е планински хребет, откъдето се подрежда пейзажът. И дар от Бога. Дай му име, за да запазиш спомен за него.

LXXXV

Обзе ме непомръкващото желание да изграждам душите. И ме обзе омраза към поклонниците на практичното. Защото в крайна сметка, ако казваш, че служиш на действителността, не ще намериш какво да предложиш на човека, освен храна, която малко изменя вкуса си в зависимост от цивилизацията. (И въпреки това говорих за водата, която се превръща в химн!)

Защото удоволствието ти да бъдеш губернатор на провинция се дължи единствено на моята архитектура, която не ти служи за нищо в момента, а само те въодушевява в зависимост от създадения от мен образ на имението ми. И даже удоволствията, подхранващи суетата ти, не се дължат на предмети, които можеш да претеглиш и които в момента не ти служат за нищо, и ти схващаш само цвета им, получен в светлината на моята империя.

И любимата, петнадесет години потопена в благоухания и благовонни масла, обучена на поезия, изящество и мълчание, което единствено възпитава сдържаност и под гладкото чело е родина на изворите — нима ще ми кажеш, че тъй като друго тяло прилича на нейното, тя представлява същото питие за твоите нощи, каквото е платената проститутка?

И щом не правиш разлика между тях под предлог, че ставаш по-богат, като улесняваш завоеванията си, понеже ще ти струва по-малко грижи да изградиш една проститутка, отколкото да създадеш една принцеса, ти ще обедняваш.

Възможно е ти да не можеш да почувствуващ принцесата, тъй като самата поема не е нито подарък, нито запас, а изисква да се извисиш; възможно е да не бъдеш обвързан от изящния жест, както има музика, до която не ще достигнеш по липса на усилие, но то не значи, че тя нищо не струва, а че просто ти не съществува.

В мълчанието на моята обич съм слушал хората да говорят. Чувал съм ги да се вълнуват. Виждал съм в споровете да проблясва стоманата на ножовете. Колкото и да бяха мръсни те или пък жилищата

им, извън апетита за храна никога не усетих да се оживяват заради блага, които имат смисъл извън езика, който говореха. Тъй като жената, заради която изпитваш желание да убиеш, сама по себе си винаги е нещо различно от едно обикновено тяло, тя е своеобразна родина, извън която се усещаш изгнаник без значение. Ето че изведнъж чайникът, в който се приготвява вечерният чай, започва да ти липсва, защото чрез него губиш и неговия смисъл.

Но ако от глупост постъпиш погрешно и виждайки, че хората обичат чайника, го почиташ заради самия него и принудиш хората да го изработват, вече няма да има хора, които да го обичат и ти си разрушил и едното, и другото.

Същото е, ако раздробиш на части един образ, след като си познал крехкостта на децата, боготворенето на едно болнично легло, мълчанието, сякаш си пред някакъв олтар и тежестта на майчинството. Тогава, за да се увеличи техният брой, ти ще ми направиш конюшни или обори и ще вкараш твоите стада жени, за да раждат.

И завинаги ще си загубил онова, за което твърдеше, че допринасяш, защото малко значи за теб промяната в броя на добитъка, ако става дума за животни за угояване.

Аз изграждам душата на човека, издигам му граници и предели и му очертавам градини — и за да има култ към детето, и за да придобие той смисъл в сърцето, възможно е навярно наглед да допринасям по-малко за увеличаването на броя им — защото не вярвам в логиката ти, а в любовното влечение.

Ако теб те има, ти изграждаш своето дръвче, и ако измислям и създавам устоите на дървото, аз ти предлагам само една семчица. Цветята и плодовете спят там на разположение в руслото на тази сила. Ако се развиваш, ти се развиваш съгласно моите непредубедени линии, тъй като не съм се занимавал с тях. И щом те има, ти можеш да се само осъществиш. И твоята любов се превръща в дете на тази любов.

LXXXVI

И се блъсках в някакъв праг, защото има времена, когато езикът нищо не може да улови, нито да предвиди. Тези тук ми противопоставят света като някакъв ребус и изискват да им го обясня. Ала няма никакво обяснение и светът няма смисъл.

„Трябва ли да се покорим или да се борим?“ Трябва да се покорим, за да оцелеем, и да се борим, за да продължим да съществуваме. Остави животът да върши своето. Защото нищетата на деня се състои в това, че за да се изрази, истината за живота, която е една, ще приеме противоположни форми. Но не си прави никакви илюзии: такъв, какъвто си, ти си мъртъв. И твоите противоречия са резултат на промяната, както и разкъсващото те безпокойство и неволите ти. Ти се пукаш и се разкъсваш. И мълчанието ти е мълчание на житното зърно в земята, където то изгнива, за да покълне. И безплодността ти е безплодност в пашкула. Но ти ще се възродиш, разхубавен с криле.

И от планинската висоти, откъдето са разрешени твоите проблеми, ще си кажеш: „Как не съм разбрал по-рано?“ Сякаш по-рано е имало нещо за разбиране.

LXXXVII

Ти не ще получиш никакъв знак, защото отличителната черта на божеството, от което искаш знак, е самото мълчание. И камъните не знаят нищо за храма, който съставляват, и нищо не могат да знаят за него. Нито късчето кора за дървото, от което е част заедно с други късчета. Нито самото дърво или това жилище — за имението, от което те са част заедно с други. Нито ти за Бог. Тъй като би трябвало храмът да се изяви на камъка или дървото да се изяви на кората, което е лишено от смисъл, понеже за камъка не съществува език, в който да го приеме. Езикът е от мащаба на дървото.

Това беше моето откритие след това пътуване към Бога.

Неизменно сам, затворен в себе си, лице в лице със своето аз. И нямам никаква надежда сам да изляза от самотата си. Камъкът няма надежда да бъде нещо друго освен камък. Но като стане част от едно цяло, камъкът се свързва с други камъни и се превръща в храм.

Нямам вече надежда да изисквам появата на архангела, тъй като той или е невидим, или го няма. И онези, които се надяват на знак от Бога, го превръщат в огледално отражение и в него не ще открият нищо освен самите себе си. Ала от това, че се присъединих към моя народ, ме облива топлина, която ме преобразява. И това е знак от Бога. Защото щом веднъж се възцари мълчанието, то е истинско за всички камъни.

Така че извън всякакви общности аз не представлявам нищо, което да има стойност, и не бих могъл да съм задоволен.

Останете си житно зърно за зимата в хамбара и заспете.

LXXXVIII

Отказът да бъдем трансцендентни:

— Аз — казват те.

И се тупат по корема. Сякаш имаше някой в тях, през тях. Същото е и с камъните на храма, които биха казали: „Аз, аз, аз...“

Така е и с онези, които осъждах да добиват диамантите. Потта, напрежението, затъпяването се превръщаха в диаманти и светлина. И те съществуваха чрез диаманта, който беше тяхно значение. Но дойде денят, в който се разбунтуваха. „Аз, аз, аз!“ — викаха те. Ето че отказваха да се подчиняват на диаманта. Не искаха вече да се самоосъществяват. А да се чувствуват почитани заради тях самите. Те предлагаха себе си за модел вместо диаманта. Бяха грозни, понеже са красиви в диаманта. Защото камъните са красиви в храма. Защото дървото е красиво в имението. Защото реката е красива в империята. И хората възпяваха реката: „Ти, кърмилнице на нашите стада, ти, бавна кръв на равнините ни, ти, водителко на корабите ни...“

Но тези тук се възприемаха като цел и вече се интересуваха само от онова, което им служеше, а не от нещо по-висше от тях, на което самите те щяха да служат.

И затова избиха принцовете, стриха на прах диамантите, за да ги поделят между всички, тикнаха в тъмниците търсачите на истини, които един ден биха могли да властват над тях. „Време е, казваха те, храмът да служи на камъните.“ И всички се разотиваха обогатени, така си мислеха, с късовете от храма, ала лишени от божествената част в себе си, превърнати в обикновени развалини!

LXXXIX

И все пак ти питаш:

— Къде започва робството, къде свършва, къде започва универсалното, къде свършва? И правата на човека къде започват? Защото аз познавам правата на храма, който е смисъл на камъните, правата на империята, която е смисъл на хората, и правата на поемата, която е смисъл на думите. Ала не признавам правата на камъните срещу храма, нито правата на думите срещу поемата, нито правата на хората срещу империята.

Не става дума за истински егоизъм, а за осакатяване. И оня, който си отива съвсем сам, повтаряйки: „Аз, аз, аз...“, сякаш отсъства от царството. Същото е с камъка извън храма, сухата дума извън поемата или някое късче плът, което не е част от едно тяло.

— Но аз мога да унищожа империите — казват му — и да обединя хората в един-единствен храм и ето че те придобиват своя смисъл от по-просторен храм...

— Значи нищо не разбираш — отвърна баща ми. — Защото най-напред виждаш, че тези камъни образуват ръка и придобиват смисъл в нея. Други — гръд, а трети — крило. Но заедно те образуват каменен ангел. Други образуват заедно ъглест свод. Трети заедно — една колона. А сега, ако вземеш тези каменни ангели, тези ъглести сводове и колони, всички заедно образуват храм. А сега, ако вземеш всички храмове, те съставляват свещения град, който те направлява в похода ти в пустинята. И нима твърдиш, че вместо да подчиниш камъните на ръката, на гръдта и на крилото на някоя статуя, после през статуите — на храма, после през храмовете — на свещения град, за теб е по-изгодно наведнъж да подчиниш камъните на този свещен град, струпвайки ги на голяма еднородна купчина, като че ли сиянието на свещения град, което е едно, не беше породено от това разнообразие. Като че ли сиянието на колоната, което е едно, не се раждаше от капителя, от средната част на колоната и от поставката, които са различни. Защото колкото по-висока е една истина, толкова по-

отвисоко трябва да наблюдаваш, за да я схванеш. Животът е един, както и влечението към морето, и все пак се разнообразява от етаж на етаж, предавайки властта си от Същество на Същество като от стъпало на стъпало. Понеже този платноход е един, въпреки че е съчетание от различни части. Защото по-отблизо ти ще откриеш в него платна, мачти, нос, вълнорез. Още по-отблизо всяко от тях има въжета, дървени клинове, дъски и гвоздеи. И всяко от тях се разделя на още части.

И моята империя няма никакво значение, нито истински живот, нито военни паради за почит, както при обикновения град, ако тя е само добре подредени камъни. Ако не е най-напред твоя родна стряха. След родната стряха — едно семейство. След семействата — едно племе. След племената — една провинция. След провинциите — моята империя. И ти виждаш как тази империя е оживена и обхваната от пламенно усърдие от изток до запад и от север до юг, както платноход в морето, който се подхранва от вятъра и го използва за достигане на една неизменна цел, въпреки че вятърът се изменя и въпреки че платноходът е съчетание от различни съставни части.

И сега ти можеш да продължиш с издигането и да вземеш империите, за да ги превърнеш в по-обширен кораб, който побира в себе си корабите и ги отнася в посока, която е една, подхранвана от различни изменящи се ветрове, без да се изменя посоката на вълнореза по звездите. Да обединиш значи да свържеш по-добре отделните различия, а не да ги заличиш заради някакъв напразен ред.

(Ала няма етаж сам за себе си. Ти назова няколко. Би могъл да назовеш други, които биха могли да обхванат първите. Не е сигурно.)

ХС

И ето че все пак ти се случва да се разтревожиш, защото си видял как зловният тиран смазва хората. И лихварят ги заробва. И понякога строителят на храмове служи не на Бога, а на себе си и извлича собствена полза от човешката пот. И не си открил хората да стават по-извисени от това.

Значи, постъпката е била лоша. Защото не става дума да се изкачиш и от камъните, които я образуват, по случайност да изтръгнеш ръката. От крайниците по случайност да изтръгнеш каменния ангел. От ангелите, колоните или ъглестите сводове по случайност да изтръгнеш храма. Защото така си свободен да се спреш на етаж, който ти пожелаеш. Не е по-добре хората да се подчиняват на храма, отколкото на ръката на една статуя. Защото нито тиранът, нито лихварят, нито ръката, нито храмът притежават качество, за да приемат хората и да ги обогатят в замяна с усещането, че самите те са станали по-богати.

Веществата на земята не се организират случайно и не постигат извисяването си в дървото. За да създадеш дървото, ти си хвърлил най-напред семчицата, в която то спеше. Дървото е дошло от горе, а не от долу.

Твоята пирамида е лишена от смисъл, ако не свършва в Бога. Защото този тук се разпростира над хората, след като ги е преобразил. Ти можеш да се пожертвуваш за принца, ако той самият пада ничком пред Бога. Защото тогава твоето благо ти се връща, след като се е променило по вкус и по същина. И лихварят няма да пребъде, нито ръката сама, нито храмът сам, нито статуята. Откъде би дошла тази ръка, ако не е родена от едно тяло? Тялото съвсем не е съчетание от крайници. То прилича на платнохода, който не е резултат от случайното свързване на разнородни елементи, а, напротив, води началото си чрез различия и видими противоречия единствено от влечението към морето, което е едно, както тялото се състои от различни части, но не е сбор, защото човек не върви от материалите

към цялото, а както ще ти каже всеки творец, всеки градинар и всеки поет — от цялото към материалите. И че стига да запаля у хората любовта към кулите, които се извисяват над пясъците, за да открият робите на робите на моите архитекти как да пренесат камъните и много други неща.

XCI

Голямата грешка се състои в незнанието, че законът е значение на нещата, а не повече или по-малко безплоден обред по повод на тези неща. Започна ли да законодателствувам по отношение на любовта, аз ще стана причина да се роди определена форма на любов. Моята любов е очертана от самите принуди, които ѝ налагам. Тъй че законът може да бъде обичай, така както и жандарм.

XCII

Ето защо тази нощ, от висотата на крепостта, откъдето държа в моя власт града, откъдето моите гарнизони владеят градовете на империята и си предават съобщения с помощта на огньове по планините — както понякога се зоват стражите, обхождащи крепостните стени и всеки един се отегчава (ала все пак ще забележи по-късно, че придобиваше смисъл от този обход, защото на часовоя не му е даден език, за да намират отклик неговите стъпки в сърцето му, и той не знае какво прави, и всеки си мисли, че се отегчава, и очаква часа за супата. Ала аз добре зная, че не трябва да се придава значение на езика на хората и че моите стражи, които мечтаят за супата и се прозяват поради досадната работа на караула, грешат. Защото после, в часа за хранене, един часовой се храни и блъска с лакът съседа си — и усеща простор в себе си, — докато, ако ги държах затворени около копанята, нямаше да са друго, освен добитък.)

Тъй че тази нощ, когато империята се пропуква, когато тегне отсъствието на огньове по планините, защото нощта може да възтържествува, потушавайки ги един след друг, което е разруха на империята, а пък тази разруха ще застраши даже вкуса на ястието за вечеря и даже смисъла на целувката, която майката дава на детето. Защото това дете вече е друго, щом не принадлежи на една империя, и човек вече не целува Бога през него.

Когато има опасност от пожар, използва се обратният ход на пламъка. С верните си воини аз описах железен кръг и смазах всичко, което затворих вътре в него. Преходно поколение, какво значение имат кладите, в които те превърнах! Трябва да се спаси храмът на смисъла на нещата. Защото животът ме научи, че няма истинско мъчение в изтерзаната плът, нито дори в смъртта. Ала отзвукът расте според могъществото на храма, който придава смисъл на човешките дела. И оня, който е бил възпитан във вярност към империята, ако ти го държиш далеч от нея в затвора на изгнанието, виждаш как се изранява в решетките и отказва да пие, защото неговият език е загубил смисъл.

И кой, ако не той, би се изранил? И оня, който е бил възпитан в морала на бащата, ако неговият син е паднал във водовъртежа и ти го задържаш на брега, усещаш как се гърчи в ръцете ти, за да се отскубне, и крещи, и иска да се хвърли в бездната, защото неговият език вече е изгубил смисъл. Ала виждаш първия горд и величествен в деня на празника на империята, а вторият сияе в деня на празника на сина. И онова, което причинява най-тежките ти страдания, точно то ти носи най-висшите радости. Защото страдания и радости са плод на отношенията ти с другите, а отношенията — плод на структурите, които съм ти наложил. А аз искам да спася хората и да ги заставя да съществуват, даже когато ги засягам посредством това, което ги кара да страдат, като затвора, който ги разделя от семейството, или изгнанието, което ги разделя от империята, защото ако ти ме упрекваш за това страдание заради привързаността си към семейството или към империята, ще ти отвърна, че твоята постъпка е абсурдна, тъй като аз спасявам точно това, което те кара да пребъдеш.

Преходно поколение, съхранило един храм, който ти навярно не можеш да видиш поради липса на дистанция, но който създава пространството в сърцето ти, отклика на твоите думи и големия вътрешен пламък на радостите ти, чрез теб аз ще спася храма. Какво значение има кръгът на железните воини?

Нарекоха ме „справедливият“. Такъв съм. Ако съм проливал кръв, то е за да наложа не своята жестокост, а своето милосърдие. Защото сега мога да благословя оня, който целува коленете ми. И той е обогатен от благословията ми. И си тръгва в мир. Ала оня, който се съмнява в могъществото ми, какво печели от това? Когато вдигна ръка над него, изливайки меда на усмивката си, той не може да го получи. И си тръгва беден. Защото не става по-богат в самотата си от крясъка „Аз, аз, аз...“, който остава без отговор. Ако ме блъснеше от височината на крепостните стени, нямаше да съм аз този, който щеше да им липсва, а нежното чувство, че са синове. А утехата да бъдат благословени. А чистата вода в сърцето от полученото опрощение. А убежището, значението, голямото наметало на пастира. Нека коленичат, за да мога да бъда добър, нека ме почитат в моето величие, за да мога да ги извися. Кой всъщност говори тук за мен?

Аз не съм принуждавал хората да служат на моята слава, защото смирено се прекланям пред Бога и така Бог, който единствен я

получава, обгръща в замяна всички в своята слава. Не съм използвал хората, за да служат на империята. Но си послужих с империята, за да създам устои на хората. Ако предварително съм удържал като дължимо плода на техния труд, то беше, за да го отдам на Бога, така че да се излее над тях като благодат в замяна. И ето че от хамбарите ми потича жито, което е награда. И по такъв начин, освен че е храна, то се превръща в светлина, химн и душевен мир.

Същото се отнася до всяко нещо, което засяга хората, защото този накит придобива смисъл на сватба, този стан придобива смисъл на племе, този храм — смисъл на Бог, и тази река — смисъл на империя.

В противен случай, какво биха притежавали те?

Империята не се гради с материалите. Материалите се поглъщат от империята.

ХСІІІ^[1]

Има съществування и преданост. Аз наричам преданост свързаността на съществуванията: като мелницата, или империята, или храма. Или градината; понеже най-отчетлива е тази преданост при градината.

И така, идва някой, който не разбира стойността на нещата и това му е причинило измамна представа от погрешната наука, която е предназначена да разгражда, заради опознаването (опознаване, но не изпълване със съдържание, защото така пропада смисъла — както при буквите на книга, ако ти си ги разбъркал: — пропада смисъла на твоето присъствие. Ако ти разбъркаш поемата, зачеркваш поета. И ако градината вече не е нищо друго, освен едно струпване от насаждения, ти зачеркваш градинаря). И тъй този, който не разбира стойността на нещата, оголва като оръжие иронията, която не е свойствена за друго, освен за морския рак. Понеже тя е разбъркването на буквите без да прочетем книгата. И той ти казва: „Защо да умираме за храм, който не е нищо друго, освен купчина камъни?“ И ти не му отговаряш нищо. „Защо да умираме за градина, която не е нищо друго, освен гъсталак от дървета и трева?“ И ти не му отговаряш нищо. „Защо да умираме за буквите от азбуката?“ И как ли щеше да се съгласиш да умреш?

Но в действителност, едно след друго той, неразбиращият, разрушава твоите имения. И ти отказваш да умреш, следователно, отказваш да обичаш; и именуваш този отказ „упражнение по интелигентност“, въпреки че си невеж; и той ти дава толкова злост, че да разрушиш това, което е направено и да прахосаш своята най-голямата ценност — смисъла на нещата.

И той оголва своя външен блясък, с което не би бил друго, освен грабител, щом не изгражда своето въздействие като този, който прави това, като междуременно полира своята фраза и изковава стила, който ще му позволи да я полира по-нататък. Неразбиращият постига един

ефект на изненада със счупването на статуята, за да отклони вниманието ти чрез нейните парчета, понеже ти вярваше на вглъбяването и тишината на този храм, но не и на купчината чакъл, за която не си заслужава да умреш.

И когато ти показва как да умъртвяваш богове, той не ти остави нито дъх, нито живот. Защото това, което държи сметка за изначалната стойност на един обект, то е светлината, чийто цветен ореол е цивилизацията, чрез която ти говориш. По такъв начин то е от камъка на огнището, което е любов, от звездата, която е от царството на Бога, от отговорността, с която аз те награждавам и която е кралско достойнство... И от гербовия щит, който е на династията... Но какво би правил ти с един камък, с една отговорност, с една цифра, ако те не са оградени със светец ореол?

Тогава от разложение към разложение ти се плъзгаш към външния блясък, понеже той остава единствената възможна окраска, когато повече няма друго, освен остатъци, с които не ще можеш да се храниш. Тогава твоят обект, смисълът му — увреден от друг, чужд смисъл, — трябва да се изведе от теб самия. И ето че ти оставаш сам да оцветяваш нещата под своята оскъдна светлина. Понеже тази нова одежда е за теб. И това стадо, и то е за теб. И това имение — по-богато от другото, — и то е за теб. Но всичко това, което не е твое — онази одежда, онова имение и онова стадо, — ти стават враждебни. Защото против теб е една империя — съперническа и подобна. Ето, ти си задължен сред своята пустиня да се считаш задоволен от самия себе си, понеже, с изключение на теб, няма никой друг. И ето, ти занапред си обречен да крещиш в празнотата „Аз, аз, аз“, на което не се получава отговор.

А аз никога не познах градинар, който би бил нескромен, ако просто си обичаше градината.

[1] Тази глава е пропусната в настоящото издание на книгата (от 1995 г.), което е превод на РОСИЦА ВАСИЛЕВА, публикуван от Издателска къща „Христо Ботев“; празнината е попълнена от редактора на настоящата дигитализация — Анатолий Буковски — с негов превод от оригинала само на тази глава. ↑

XCIV

Поява на божеството, което придава цвят на нещата.

Стига тази жена да си тръгне, и всички неща ще се променят. Какво е спечеленото за деня, ако вече не служи да разхубави другия ден? Ти мислеше, че можеш да го използваш, за да проумееш, и ето че вече няма нищо за проумяване. Какво е твоят сребърен съд, ако вече няма чайна церемония с нея преди любовта? Какво е чемширената флейта, окачена на стената, ако нея вече я няма, за да ѝ пееш? Какво са дланите на ръцете ти, ако вече не служат да поемат тежестта на лицето, когато заспива? Ето че приличаш на дюкян, където не би имало друго, освен предмети за продан и които изобщо не са получили място у нея и, значи, у тебе. Всеки със свой етикет, с надежда да оживеят.

Същото е с часовете на деня, които вече не са очакване на една лека стъпка, после на една усмивка на вратата ти, а тази усмивка е питата мед, приготвена от любовта в мълчание далеч от теб, с която ще се наситиш. Които вече не са часове на сбогуването, когато се налага да си тръгнем. Които вече не са часове на съня, когато възобновяваш желанието.

Вече няма храм, а разпилени камъни. И тебе вече те няма. И как би се отказал, даже да знаеш, че ще забравиш и ще съградиш друг храм, защото такъв е животът, че някой ден тя пак ще вземе този съд, този килим от дълговлакнеста вълна и тези часове сутрин, обед и вечер, и пак ще придаде смисъл на постигнатото от тебе, и пак ще придаде смисъл на умората ти, и пак ще те накара да се почувствуващ близо или далеч, да усещаш, че се приближаваш, отдалечаваш, губиш или отново намираш нещо. Защото сега, когато тя вече не служи за ключов камък на свода, ти не се приближаваш, нито се отдалечаваш, нито губиш, нито отново намираш, нито удължаваш, нито отсрочваш каквото и да било на света.

Защото ако вярваш, че си в допир с нещата и можеш да ги вземаш и да ги пожелаваш, и да се отказваш от тях, и да им възлагаш

надежди, и да ги разбиваш, и да ги разпиляваш, и да ги завладяваш, и да ги притежаваш, ти грешиш, защото вземаш, задържаш, притежаваш, изгубваш, намираш отново, възлагаш надежди, желаеш единствено светлината, която им е дадена от тяхното слънце. Защото не съществува мостче между теб и нещата, а между теб и невидимите лица, които са от света на Бога, на империята или на любовта. И ако те виждам в морето, моряко, причината е едно лице, превърнало отсъствието в съкровище, завръщането, за което разказват старинните песни на галерите, приказките за вълшебни острови и за тамошните коралови рифове. Защото, казвам ти, за теб песента на галерите изпълва песента на вълните даже когато вече не съществуват галери, и кораловите рифове обагрят с цвета си цвета на залезите над водите, даже ако твоите платна никога не те отведат дотам. И корабокрушенията, за които са ти разказвали, вплитат своя траурен марш за погребването на мъртвите в жалбите на морето край отвесните крайбрежни скали, даже ако никога не ти се случи да потъваш. — В противен случай, какво щеше да правиш, освен да се прозяваш, докато теглиш сухи корабни въжета, а сега ето те кръстосал ръце на гърдите си, обширен като морето. Защото не познавам нищо, което в началото да не е било лице или цивилизация, или съграден храм за сърцето ти.

И затова ти не искаш да се откажеш от самия себе си, когато, живял твърде дълго от една любов, вече нямаш друг смисъл.

Ето защо затворническите стени не могат да зазидат оня, който обича, тъй като той е от една империя, която не се гради от нещата, а от смисъла на нещата, и нехае за стените. И щом някъде тя съществува, дори спяща и като че ли мъртва, без да му служи за нищо в момента, и даже да издигнеш тези крепостни стени между нея и него, ето че мълчаливо и скришом в мисълта си тя черпи сили. И ти не би могъл да ги разделиш.

Същото е с всяка поява, породена от божествения възел, който свързва нещата. Лишен ли си от него, ти не можеш нищо да получиш от тази, която само желаеш и която те раздразва в безсънната ти нощ, не повече, отколкото твоето куче, ако е гладно, от картинката на месо, защото не се е родил богът, който води началото си от мисълта и преодолява стените. Ала аз ти го казах по повод на господаря на имението, който се разхожда по изгрев из влажните нивя. Нищо от

имението не му служи в момента. Той вижда само един изровен път. И все пак не прилича на някой друг, а е благороден по сърце. Така е и с оня, който е часовей на империята и не получава нищо от нея, освен един път за обход, постлан с гранит под звездите. Той крачи напред-назад, застрашен в плътта си. Познаваш ли нещо по-окаяно от него — затворник в затвор от сто крачки? Натяжал от оръжия, наказван с тъмница, ако подвие крак, и със смърт, ако заспи. Вкочанен от мраз, подгизнал от дъжда, обгорен от пясъка, той няма какво друго да очаква, освен някоя пушка, която се прицелва в мрака на линията на сърцето му. Познаваш ли нещо по-отчайващо? Кой просяк не е по-богат със свободата на постъпката си и с гледката на хора, в която се потапя, и с правото си да се разсейва наляво-надясно?

И все пак моят часовей е част от империята. И империята го подхранва. Той е по-обширен от просяка. И даже смъртта му ще бъде възнаградена, защото тогава той се заменя за империята. Аз изпращам затворниците да трошат камъни. И те ги трошат и се чувствуват празни. Но ако ти си строиш къща, мислиш ли, че чукаш същите камъни? Ти градиш стената на къща и твоите действия не са наказание, а химн.

Защото е достатъчно да смениш перспективата, за да видиш ясно нещата. Ти считаеш, несъмнено, че този тук е станал по-богат, ако е спасен в момента, в който ще умре, и продължи да живее. Ала ако смениш планината и разглеждаш съдбата му в завършен вид и вече свързана като сноп, ще го видиш по-щастлив от една смърт, която е имала смисъл.

Същото е с човека, заловен по моя заповед през една нощ по време на война, за да ми издаде плановете на противника. „Аз съм от моя край, рече ми той, и палачите ти нищо не могат да сторят...“ Бих могъл да го смажа под воденичен камък, без да изтръгна маслото на тайната, тъй като той беше част от своята империя.

— Беден си — казвах му — и си в моя власт.

Ала той се смееше, чувайки ме да го наричам „беден“. Защото не можех да го отделя от притежаваното от него богатство.

Всъщност в това е смисълът да се учиш. Защото твоите истински богатства не са предмети, които биха имали стойност, когато се ползваш от тях, както е с магарето, когато го яздиш, или с паниците, когато се храниш, но са лишени от смисъл, щом веднъж ги подредиш.

Нито когато по силата на нещата си разделен с тях, както с жената, която се задоволяваш да желаш, без да обичаш.

Тъй като животното безспорно достига само до предмета. Но не и до оцветяването на предмета според един език. Ала ти си човек и се подхранваш от смисъла на нещата, а не от нещата.

И аз те изграждам и те възпитавам. И в камъка ти показвам онова, което не се съдържа в него, а е душевно вълнение на скулптора и величие на мъртвия войн. И ти ставаш по-богат от това, че някъде съществува каменният войн. И продължил да те възпитавам, от овцете, козите, жилищата и планините, аз изграждам за теб едно имение. И ако нищо от имението не ти служи в момента, ето че все пак то изпълва сърцето ти. Аз вземам обикновените думи и свързвайки ги в поемата, те обогатявам с тях. Вземам реки и планини и свързвайки ги в моята империя, те въодушевявам. И в дните на победа болните от рак на смъртния си одър, затворниците в затвора, погубените от дългове между приставите сияят от гордост, защото няма стена, нито болница, нито затвор, които да попречат да получиш, понеже аз извлякох от тази разнородна материя един бог, който нехае за стените и е по-силен от мъченията.

И затова, казах ти, аз изграждам човека, разрушавам стените, изтръгвам решетките и го освобождавам. Защото съм изградил оня, който се свързва с другите и нехае за крепостните стени. И нехае за тъмничарите. И нехае за мечовете на палачите, които не могат да го смалят.

Тъй като ти безспорно съвсем не предаваш от единия на другия. А от единия на империята и от другия на империята, която за вас има две значения. И ако ме попиташ: „Как да бъда с тази, която обичам, когато стените или моретата или смъртта ме делят от нея?“, ще ти отвърна, че е безполезно да викаш към нея, а че ти стига само да обичаш нежно онова, от което никоя стена не те разделя — образа на дома, на подноса за чай и на чайника, на килима от дълговлакнеста вълна, чийто ключов камък на свода е спящата съпруга, защото ти е дадено да я обичаш, макар че отсъства и макар че спи...

Затова казвам, че за изграждането на човека е важно най-напред не да го учиш, което е напразно, ако той се превръща в самоходна книга, а да го възпитаеш и да го поведеш към етажите, където вече не са нещата, а лицата, породени от божествения възел, свързващ нещата.

Тъй като няма защо да възлагаш надежди на нещата, ако не откликват едно на друго, което е единствената музика за сърцето.

Същото е с труда ти, ако е хляб за децата или замяна за нещо по-голямо от тебе самия. Така е и с любовта ти, ако е по-висш порив от стремежа да притежаваш едно тяло, защото затворена в себе си е радостта, която то ти дава.

И ето защо първо ще ти поговоря за качеството на създанията.

Когато сред тъгата на знойните нощи, връщайки се от пясъците, посещаващ квартала на червените фенери и избираш тази тук, за да забравиш в нея любовта, и я галиш и я чуваш да ти говори и отговаря, дори да е хубава, все пак щом веднъж е изконсумирана любовта, ти си тръгваш оголен от собствената си същност, без да отнесеш спомен в сърцето си.

Но случи ли се същата наглед, със същите жестове, със същото изящество, със същите думи, да се окаже принцесата, потеглила от един остров с поток бавни кervани, петнадесет години потопена в музика, поезия и мъдрост, и постоянна, и способна да изгаря от гняв при обида, и да изгаря от вярност при изпитанията, и богата с непреклонната част в себе си, преизпълнена с богове, които не би могла да предаде и готова да остави на палача изключителната си прелест заради едничка изисквана от нея дума, която няма да промълви, тъй свършено изградена в благородството си, че последната ѝ стъпка би била по-патетична от танц, ако се случи така, че когато ти влезеш в лунната стая с излъскани плочи, където тя те очаква, тази жена разтвори за теб младите си обятия и дори сега да произнесе същите думи, тук те биха били израз на една свършена душа, тогава аз ти казвам: по изгрев ти ще тръгнеш отново към твоите пясъци и към твоите тръни, но вече не ще си същият, а благодарствен химн към Бога. Защото има стойност не индивидът с жалката си обвивка и своя пазар на идеи, а преди всичко душата — повече или по-малко обширна, с нейните климати, планини, пустини от мълчание, топящи се снегове, покрити с цветя склонове, застинали води — цял един невидим и монументален залог. И от нея зависи щастието ти. И вече не можеш да се отделиш от нея. Защото не е все едно да плаваш по маловодната река, даже да затвориш очи, за да усетиш люлеенето ѝ, и да пътуваш по плътните морета. Защото удоволствието от фалшивия диамант не е същото, както от истинския диамант, въпреки приликата

им. И тази, която мълчи пред теб, не е еднаква с другата, вгълбена в своето мълчание.

И ти вече не можеш да сбъркаш едната с другата.

Ето защо отказвам да облекча тежката ти задача и поради това, че жените са сладостни за твоето тяло, да те улесня в пленяването им, лишавайки ги от техните повели, откази и от благородството им, тъй като по такъв начин бих разрушил точно това, към което твърдиш, че се домогваш.

И ако са проститутки, от тях ти вече ще почерпиш само силата да забравиш там любовта, докато единственото действие, което аз спасявам, е това, което обогатява за бъдещо действие — да те подтикна, да речем, при твоето изкачване да покориш планината, което те подготвя за покоряването на другата, по-висока планина, или пък да ти предложи — за да създам устоите на твоята любов — да изкачиш недостъпната душа.

XCV

Диамантът е плод на потта на един народ, ала след като този народ е пролял толкова пот, добитият диамант не може нито да се яде, нито да се подели и е съвършено безполезен за всеки един от работниците. Трябва ли да се откажа от добива на диаманта, който е събудената звезда на земята? Ако отстраня от квартала на ваятелите онези, които извайват златни съдове, също толкова неделими, понеже всеки от тях струва един живот, и докато ваятелят се труди над него, се налага да го изхранвам с пшеница, отгледана другаде — а изпратя ли го на свой ред да обработва земята, вече няма да има златен съд, а по-голям товар пшеница за разпределяне — нима ще твърдиш, че е по-добре за благородството на човека да не добива диаманти и да не извайва повече златни изделия? Къде виждаш, че човекът ще бъде обогатен от това? Какво значение има за мен съдбата на диаманта? За да задоволя завистта на тълпата, ще приема в краен случай да изгоря веднъж годишно целия добив, защото така хората ще спечелят един празничен ден, или ще изнамеря царица, която ще обсипя с техния блясък и така те ще имат обсипана с диаманти царица. И така в замяна блясъкът на царицата или топлината на празника ще се разпростре над тях. Ала къде виждаш, че хората ще станат по-богати, ако диамантите бъдат затворени в музей, където също няма да служат на никого в момента, освен на няколко глупави безделници, и ще облагородят само някакъв груб и натежал пазач?

Защото ще ти се наложи да признаеш, че има стойност единствено онова, което е струвало време на хората, както е с храма. И че моята империя черпи славата си, от която всеки ще получи своята частица, от диаманта, който ги заставям да добиват, и от царицата, която украсявам с него.

Познавам само една свобода, която е упражняване на душата. А не другата, смехотворната, тъй като ето че си принуден все пак да потърсиш вратата, за да минеш през стените, и не си свободен да си млад или да използваш слънцето нощем. Ако те задължа да избереш

по-скоро тази врата, отколкото другата, ти ще се оплачеш от моя гнет, като изобщо не си забелязал, че се подчиняваш на същата принуда, когато има само една врата. И ако ти откажа правото да се ожениш за тази, която ти се струва хубава, понеже не си познавал друга, ще се оплачеш от тиранията ми, като изобщо не си забелязал, че в твоето село всички са кривогледи.

Ала тъй като аз принудих тази, за която ще се ожениш, да се самопостигне и на теб също ти изковах душа, вие двамата ще се ползвате от едничката свобода, която има смисъл и е упражняване на духа.

Защото слободията те заличава и по думите на моя баща: „Да бъдеш свободен не значи въобще да не бъдеш.“

XCVI

Някой ден ще ти поговоря за необходимостта или за абсолюта, който е божествен възел, свързващ нещата.

Защото е невъзможно да влагаш патос в играта на зарове, ако заровете не означават нищо. И оня, когото изпращам със заповед в морето, ако то се покаже буреносно и преди да се качи на кораба, той го обхваща с широк поглед и претегля тежките облаци като противници, и преценява морското вълнение, и вдишва усилващия се вятър, всички тези неща за него ще откликнат едно на друго и поради необходимостта, каквато по същността си е моята заповед, на която няма какво да се отговори, за него вече не ще има разбъркана панаирджийска гледка, а построено светилище и в нея — аз, като ключов камък на свода, за да затвърдя неговата дълготрайност. Така и той ще бъде величествен, когато навлезе в корабния церемониал, подавайки на свой ред заповедите си.

Ала другият, който е извън моята власт, щом твърди, че е тръгнал на морска разходка и може да се скита, където поиска, и сам да взема решение за промяна на курса по собствено желание, той няма достъп до светилището и тези тежки облаци не са изпитание за него, а значат не повече, отколкото ако бяха нарисувани на платно, и този усилващ се вятър не преобразява света, а леко милва кожата му, и това вълнение, което отваря бездна, просто изморява стомаха му.

Ето защо онова, което ще нарека „дълг“ — божествен възел, свързващ нещата — ще съгради твоята империя, твоя храм или твоето имение само ако ти се яви като абсолютна необходимост, а не като игра, чиито правила биха могли да се изменят.

„Ти ще разпознаеш дълга, казваше баща ми, по това, че не е в твоя власт да го избираш.“

Ето защо грешат хората, които се стремят да се харесат. И за да се харесат, стават податливи и гъвкави. И предварително отговарят на желанията. И изневеряват на всичко, за да бъдат такива, каквито другите пожелаят. Но каква работа имам с тези безформени и

безгръбначни медузи? Изплювам ги и ги връщам в техните мъглявини: елате при мен, когато изградите себе си.

Така и жените сами се уморяват от тези, които ги обичат, щом някой мъж, за да покаже любовта си, приема да се превърне в ехо и огледало, понеже никому не е потребен собственият му образ. Ала си ми потребен ти, изграден като крепост със своя твърда ядка, която усещам. Седни тук, защото ти съществуващ.

А жената се омъжва за оня, който принадлежи на една империя, и приема да му служи.

ХСVII

Хрумнаха ми мисли за свободата.

Когато мъртвият ми баща се превърна в канара и запречи хоризонта на хората, пробудиха се логиците, историците и критиците, всички надути от вятъра на думите, които той ги караше да гълтат обратно, и откриха, че човекът е хубав.

Той беше хубав, понеже беше изграден от баща ми.

— Понеже човекът е хубав — развикаха се те, — добре е да го освободим. И той ще достигне разцвет в пълна свобода, и всяко негово дело ще бъде чудо. Защото се потиска великолепието му.

А аз, който отивам привечер в портокаловите си плантации, където се изправят стеблата и се подрязват клоните, аз бих могъл да кажа: „Моите портокалови дръвчета са хубави и натежали от портокали. Защо тогава да подрязваме клоните, които също биха могли да дават плод? Добре е дървото да се остави на свобода. И то ще разцъфти съвършено свободно. Защото се оказва, че се потиска великолепието му.“

Тъй че те освободиха човека. И човекът продължаваше да се държи изправен, тъй като беше скроен изправен. И когато се явиха жандармите, които се стремяха не от почит към незаменимата матрица, а просто от потребност за надмощие да им наложат отново своята принуда, тези хора, потиснати във великолепието си, се разбунтуваха. И вкусът към свободата ги разпали от единия до другия край на империята като пожар. Според тях ставаше дума за свободата да бъдат хубави. И когато умираха за свободата, те умираха за собствената си хубост и смъртта им беше хубава.

И думата „свобода“ звънеше по-чисто от тръбата.

Ала си спомних думите на баща ми:

— Тяхната свобода — това е свободата въобще да не бъдат.

Защото ето че от следствие към следствие те се превърнаха в навалица на градски площад. Понеже когато ти вземаш решения по своя преценка и когато съседът ти взема решения, делата се

унищожават като цяло. Ако всеки рисува същия предмет по свой вкус, единият оцветява в червено, другият в синьо, третият в охра, и предметът вече няма цвят. Ако се организира шествие и всеки си избира посока, безумието издухва тази прах и вече няма шествие. Ако разделиш властта си и я разпределиш между всички, от това ти постигаш не заздравяването, а разграждането на тази власт. И ако всеки избира мястото на храма и отнася своя камък където поиска, тогава ти намираш обсипана с камъни долина вместо храм. Защото творението е едно и твоето дърво е избликуване на една-единствена семчица. И, безспорно, избуяването на това дърво е несправедливо, тъй като другите семчици няма да поклънат.

Ако властта е любов към надмощието, за мен тя е безразсъдна амбиция. Но ако е творчески акт и осъществяване на съзиданието, ако върви срещу естествената склонност, изразена в размесването на материалите, разтопяването на ледниците в блато, разпадането на храмовете на прах от времето, разпръсването на слънчевата топлина в мека прохлада, разбъркването на страниците на книгата, овехтели от употреба, смесването и израждането на езиците, изравняването на силите, уравнисяването на усилията и разбиването на всяка конструкция, породена от божествения възел, свързващ нещата, на безформена купчина, тогава аз възхвалявам тази власт. Защото тя наподобява кедъра, който всмуква камънака в пустинята, забива корени в почва със свършено безвкусни сокове, улавя в клоните си слънце, което би се смесило с леда, за да изтлее с него, и в неизменната занапред пустиня, където всичко постепенно се е разпръснало, заравнило и уравнило, започва да гради несправедливостта на дървото, което се извисява над камънак и скала, разгръща на слънцето един храм, запява като арфа под вятъра и възстановява движението в неподвижното.

Защото животът е структура, силови линии и несправедливост. Какво правиш със скупящите деца, освен да им наложиш твоите принуди, които са правила на играта, и след това ги виждаш да тичат.

Тъй че дойдоха времена, когато свободата, поради липса на обекти за освобождаване, се превърна в подялба на провизии сред изпълнено с ненавист равенство.

Защото в свободата си ти се сблъскваш със съседа и той се сблъсква с теб. И състоянието на покой е състояние на разбъркани

билярдни топки, когато са престанали да се движат. Така свободата води към равенство и равенството води към равновесие, което е смърт. Не е ли за предпочитане да те направлява животът и да се блъскаш като в препятствия в силовите линии на дървото, което расте? Тъй като единствената принуда, която те потиска и си заслужава да ненавиждаш, се показва в злобата на съседа ти, завистта на равния с теб, изравняването със скота. Те ще те погълнат в мъртвилото на тълпата, ала тъй глупав е вятърът от думи, когато говорите за тирания, ако сте извисяване на едно дърво.

Тъй че дойдоха времената, когато свободата вече не беше свобода на красотата у човека, а израз на масата, след като човекът по необходимост се беше претопил в нея, но подобна маса въобще не е свободна поради липса на посока, а просто натежава и си стои на място. Кое не пречеше да именуват „свобода“ тази свобода да си застояло бласто и „справедливост“ — този застой.

Дойде време, когато думата „свобода“, която по маймунски подражаваше още на зова на тръба, се изпразни от своя патос, като хората смътно мечтаеха за нова тръба, която би ги пробудила и заставила да градят.

Хубав е само гласът на тръбата, която те изтръгва от дрямката.

Но значимата принуда е изключително тази, която те подчинява на храма според твоето значение, тъй като камъните съвсем не са свободни където им харесва, или тогава няма нищо, на което да придават или да придобиват от него значение. То е да се подчиниш на тръбата, когато тя повдига и извлича от собствената ти същност някой по-възвишен от теб. И онези, които умираха за свободата, когато тя беше техен образ, по-възвишен от тях самите и стъпка към собствената им красота, подчинявайки се на тази красота, приемаха принуди и се вдигаха посред нощ, призовани от тръбата, несвободни да продължат да спят, нито да гаят жените си, а поведени, и щом ти се чувствуващ задължен, за мен не е важно да узная дали жандармът е вътре или извън тебе.

И ако е вътре в теб, зная, че най-напред е бил извън тебе, както и че твоето чувство за чест идва от това, че строгостта на твоя баща те е възпитала като малък в чувство за чест.

И ако под „принуда“ аз разбирам обратното на слободията, което означава да мамиш, никак не желая тя да е дело на моята полиция, тъй

като докато се разхождах в мълчанието на моята обич, съм наблюдавал децата, за които ти говорих, подчинени на правилата на играта и никой не мамеше безсрамно. Понеже познавах лицето на играта. А аз наричам „лице“ това, което се ражда от една игра. Пламенното им усърдие, удоволствието от решените проблеми, младежката им дързост, една задружност, придобила своя вкус от тази игра, а не от някоя друга, един бог, който ги кара да се самоосъществяват по този начин, защото никоя игра не те оформя еднакво, и ти сменяш играта, за да промениш себе си. Ала когато виждаш себе си възвишен и благороден в тази игра, откриваш, че ако ти се случи да измамиш, разрушаваш точно това, заради което играеш. Тази възвишеност и това благородство. И ето че чувствуваш принуда от любов към едно лице.

Тъй като жандармът установява приликата ти с другия. Как би могъл да види по-нависоко? Редът за него е редът в музея, където всичко е наредено. Ала аз не полагам устоите на империята върху приликата ти с твоя съсед. А върху това, че съседът ти и ти самият, като колоната и статуята в храма, намирате опора в империята, която е една.

Моята принуда е церемониал на любовта.

ХСVІІІ

Ако твоята любов няма никаква надежда да бъде приета, трябва да замълчиш. Тя може да тлее в теб, ако е мълчание. Защото любовта създава една посока в света и всяка посока те кара да израстваш, позволявайки ти да се приближаваш, да се отдалечаваш, да влизаш, да излизаш, да намиращ, да губиш. Защото ти трябва да живееш. А няма живот, ако никой бог не създава за теб силови линии.

Ако любовта ти въобще не е приета и се превръща в напразно коленопреклонно молене сякаш на отплата за твоята вяруност, и не е по силите на душата ти да замълчиш, тогава, има ли лекар, лекувай се. Защото не трябва да се смесва любовта с поробването на сърцето. Любов, която моли, е красива, но умоляващата е лакейска.

Ако любовта ти се сблъсква с абсолюта на нещата като необходимостта да преодолееш непристъпните стени на манастир или изгнанието, тогава благодари на Бога, ако жената там те обича в отговор, въпреки че наглед е сляпа и глуха. Защото има на света една запалена за теб нощна лампа. И не е важно за мен, че ти не можеш да си послужиш с нея. Тъй като оня, който умира в пустинята, е богат с една далечна къща, макар че умира.

Защото ако аз изграждам възвишени души и избира най-съвършената, за да я зазидам в мълчание, струва ти се, че никой не получава нищо от нея. И все пак, ето че тя придава благородство на цялата империя. Който мине отдалеч, пада ничком. И се раждат знаменията и чудесата.

Тъй че, ако съществува любов към теб, макар и безполезна, и в отговор любов от твоя страна, ти ще крачиш в светлина. Защото велика е молитвата, на която единствен отговор е мълчанието, ако се окаже, че съществува бог.

И ако любовта ти е приета и за теб се разтварят обятия, тогава моли се на Бог да спаси тази любов от тлен, защото ме е страх за препълнените догоре сърца.

XCIX

И все пак, тъй като бях обикнал свободата, която накара да зазвънати сърцето ми, и тъй като бих пролял кръвта си, за да я завоювам, и тъй като съм наблюдавал блесналия поглед на хората, борещи се за това завоевание (докато другаде съм виждал опасни и разпенени като животни тези, които със загрубяло сърце бяха устремени към запасите и навирили зурла, се превръщаха в прасета около копанята);

понеже съм виждал как пламъкът на свободата придава сияние на хората, а тиранията ги затъпява,

и понеже не ми е присъщо да изоставям нещо от себе си, и презирам пазара на идеите, знаейки, че ако думите въобще не се отчитат пред живота, тъкмо думите трябва да променим, и че ако ти грешиш, парализиран в едно безизходно противоречие, тъкмо фразата трябва да разчупим, и че ти е необходимо да откриеш планината, откъдето равнината ще се покаже осветена;

откривайки тук едновременно, че единствено възвишени са душите, които са били създадени, изковани и изградени като крепости чрез принудата, чрез култа и чрез церемониала, който е едновременно традиция, молитва и неоспоримо задължение

и че единствено красиви са гордите души, които не приемат да се преклонят, държат хората изправени в мъченията, вътрешно свободни, без да се отричат от вярата си, следователно вътрешно свободни да избират, да вземат решения и да се женят за тази, която обичат, въпреки недоволството на тълпата и изпадането в немилост пред владетеля,

хрумна ми мисълта, че нито принуда, нито свобода имаха смисъл. Защото от никое от моите движения не трябва да се отказвам, въпреки че думите, които ги означават, си показват език една на друга.

С

Ако ти вкарваш в затвора, воден от предразсъдък, и ако се окаже, че си затворил мнозина (и навярно би могъл да затвориш всички, тъй като всички са носители на нещо осъдително, което е все едно да задържаш незаконните желания, и тогава в затвора биха се озовали дори светци), то твоят предразсъдък е лоша гледна точка за преценка на хората, забранена и кървава планина, която зле разделя и те принуждава да действаш срещу самия човек. Понеже хубавото в човека, когото осъждаш, би могло да заема голяма част от него. Следователно оказва се, че ти го смазваш.

И ако жандармите ти, които по необходимост са глупави и слепи изпълнители на твоите заповеди, и съгласно длъжността си, за която ти не изискваш интуиция, а, напротив, им отказваш правото на интуиция, защото при тях става дума не да проумяват и да съдят, а да отличават според дадените от теб знаци; ако жандармите ти получават нареждане да определят в черно, а не в бяло — тъй като за тях съществуват само два цвята — примерно този там, който си тананика, когато остане сам, или понякога се съмнява в Бога, или се прозява, докато обработва земята, или по някакъв начин мисли, действа, обича, мрази, възхищава се или презира каквото и да било, тогава започва отвратителното време, когато ето те затънал сред народ от предатели, от когото никога не ще успееш да отсечеш достатъчно глави, и тълпата за теб ще е тълпа подозрителни, а народът ти — народ от шпиони, тъй като ти си избрал начин на разделяне, който минава не извън хората, което би ти позволило да наредиш едните отдясно, а другите отляво, внасяйки яснота, а през самия човек, разделяйки го от него самия, превръщайки го в шпионин на самия себе си, предател на самия себе си, понеже всекиму се случва да се съмнява в Бога през знойните нощи. Защото всекиму се случва да си тананика в самотата или да се прозява, докато обработва земята, или в определени часове да мисли, да действа, да обича, да мрази, да се възхищава или да презира каквото и да било на света. Защото човекът живее. И би ти се явил като светец, спасен и

желан, единствено оня, чиито идеи са купени на пазара, а не са преживени със сърцето.

И тъй като ти искаш от жандармите си да открият у човека следите на това, което е присъщо на човека, а не на този или онзи човек, те ще вложат цялото си усърдие, ще го открият у всеки, понеже го има там, ще се ужасят от разрастването на злото, ще те ужасят с рапортите си, ще те накарат да споделиш вярата им в неотложността на репресиите и когато ще са те убедили, ще те накарат да построиш тъмници, за да затвориш там целия си народ. До деня, в който ще бъдеш принуден, тъй като те също са хора, да затвориш и тях самите.

И ако искаш един ден селяни да обработват земите ти в добротата на тяхното слънце, и скулптори да дялат камъните си, и геометри да създават фигурите си, ще ти се наложи да смениш планината. И щом избереш друга планина, твоите каторжници ще се превърнат в твои светци и ти ще издигнеш статуи на оня, когото си осъдил да чука камъни.

СИ

Хрумна ми обаче идеята за опустошението, за която винаги съм си мислил, но без да ме просветли Бог за нея. И несъмнено знаех, че разсипник е оня, който разбива стила в дълбочина, за да извлече ефекти, които му носят полза, ефекти, сами по себе си достойни за похвала, защото е присъщо на стила да ти ги позволи, тъй като той е създаден, за да могат хората да предават душевните си вълнения. Ала се оказва, че ти разбиваш талигата си под предлог, че я караш, както оня, който убива магарето си с непосилни товари. Докато с добре премерени товари ти го приучваш на работа и то ще работи така добре, както и досега. Затова отстранявам този, който пише против правилата. Нека намери начин да се изразява според правилата, защото само тогава той създава правила.

Следователно се оказва, че осъществяването на свободата, когато тя е свобода на красотата на човека, е сякаш опустошаване на някакъв запас. И, разбира се, за нищо не служи един дълбоко скътан запас и красота, която се дължи на качеството на матрицата, ала никога не ще бъде извадена от калъпа, за да я покажеш на светло. Хубаво е да се създават хамбари, където се съхранява зърното. И все пак те имат смисъл само ако ти черпиш от това зърно, за да го разпределяш през зимата. И смисълът на хамбара е обратен на хамбара като място, където внасяш. Той става място, откъдето изнасяш. Ала единствено някакъв неумел език е причина за противоречието, защото „внасям“ и „изнасям“ са думи, които си показват език една на друга, когато ставаше въпрос просто да кажем не „Този хамбар е място, където внасям“, на което другият логик с право ще ти отговори: „Това е мястото, откъдето изнасям“, когато ти надмогваше техния вятър от думи, обсебваше противоречията им и създаваше значението на хамбара, наричайки го „място за престой на зърното.“

Също и моята свобода е само употреба на плодовете на моята принуда, която единствено има властта да създава нещо, заслужаващо да бъде освободено. И този тук, когото виждам свободен в мъченията,

понеже не приема публично да се откаже от вярата си и устоява на заповедите на тирана и палачите му, аз наричам „свободен“, и другия, който устоява на грубите страсти, също наричам „свободен“, защото не мога да приема за свободен човека, който става роб на всяка настояща молба, въпреки че те наричат „свобода“ свободата да се превръщат в роби.

Защото ако създавам устоите на човека, аз освобождавам човешки постъпки у него, ако създавам поета, освобождавам поеми, и ако правя от теб архангел, освобождавам крилати думи и сигурни стъпки като на танцьор.

СИ

Недоверчив съм към човек, склонен да съди от една гледна точка. Както и към оня, който, в качеството си на посланик на някаква висша кауза, бива заслепен, след като се е посветил на нея.

Става дума да се пробуди човекът в него, когато му говоря. Ала съм недоверчив към отклика му, който в началото ще бъде ловкост, военна хитрост, и той ще смели моята истина, за да я подчини на своята власт. И как да го упрекна за тази постъпка, когато достолепието му се е родило от възвишеността на каузата му?

Оня, който ме разбира и с когото общувам непосредствено, без да смисля истината ми, за да я превърне в своя и при нужда да си послужи с нея против мен, оня, когото наричам съвършено просветен, общо взето, не работи, не действа, не се бори и не решава проблеми. Той съществува някъде — безполезен фенер, светец за самия себе си и заради лукса, най-деликатното цвете на империята, ала безплодно поради прекомерната си чистота.

Тогава възниква проблемът за моите отношения, връзки и прехвърлянето на мост между този посланик на кауза, различна от моята, и мен. И за смисъла на езика ни.

Защото съществува общуване само през Бога, който се проявява. И както общувам с моя воин чрез образа на империята, която има определено значение за единия и за другия, така този, който обича, общува през стените с жената в неговия дом, която му е дадено да обича, макар че отсъства и макар че спи. Що се отнася до посланика на някоя чужда кауза, ако аз пожелаая да играя с него на по-високо равнище, отколкото играта на шах, и да срещна човека на етажа, където измамата се оказва надмогната и където, даже и взаимно да се притискаме във войната, ние се почитаме и си отдъхваме в присъствието на другия, както беше с владетеля, царувал на изток от империята ми, любимия неприятел, аз ще достигна до него само чрез новия образ, който ще бъде нашата обща мярка.

Щом и той като мен вярва в Бога, щом и той като мен подчинява народа си на Бога, ние се срещаме като равни под шатрата за отдих в пустинята, задържали надалеч коленичилите си войски, и свързани един с друг в Бога, можем да се помолим заедно.

Но ако ти не намериш някакъв бог, който да надделее, няма никаква надежда за общуване, понеже същите материали имат един смисъл в неговата цялост и различен смисъл в своята, както от подобните камъни, в зависимост от архитекта, се получава различен храм и как би могъл да се изразиш, когато за теб „победа“ означава неговото поражение, а за него — неговата победа?

И аз разбрах, знаейки, че нищо, което може да се изкаже, не е от значение, а единствено залогът, който стои зад него и на който изказаното се осланя или пренася тежестта му, знаейки, че делничното не вълнува нито душата, нито сърцето и че „подай ми чайника си“, ако може да раздвижи човека, то е заради едно накърнено лице, както ако например чайникът беше част от неговата съкровена родина и означаваше чая с нея след любовта, или ако беше нещо външно и означаваше блясък и разкош... Тъй че разбрах защо нашите берберски изгнаници, сведени до материали без божествен възел, свързващ нещата, неспособни с тези материали, дори доставени в изобилие, да съградят невидимото светилище, чиито видими камъни бяха самите те, деградираха до стадия на животното, което се отличава по това, че то няма достъп до светилището и свежда оскъдните си радости до жалкото ползване на материалите.

И разбрах защо толкова ги разтърси поетът, изпратен от баща ми, когато просто възпя нещата, които откликват едно на друго.

И трите бели камъчета на детето: богатство, по-голямо от толкова разхвърляни материали.

СІІІ

Моите надзиратели по-добре познават хората, отколкото моите геометри. Накарай ги да действат и ще отсъдиш. Същото се отнася и за управлението на империята. Аз мога да се поколебая между генералите и надзирателите. Но не и между надзирателите и геометрите.

Защото не става дума, да се познават мерките, нито да се смесва изкуството на мерките с мъдростта, „познанието на истината“, както казват те. Да. На една истина, която позволява мерките. И несъмнено ти можеш да си служиш с този безрезултатен език, за да управляваш. И старателно ще вземаш абстрактни и сложни мерки, които просто би могъл да вземеш, когато знаеш да танцуваш или да надзираваш тъмниците. Защото затворниците са деца. И с хората е така.

CIV

Те обсаждаха баща ми:

— На нас се пада да управляваме хората. Ние познаваме истината.

Така говореха тълкувателите на геометрите в империята. И баща ми им отвърщаше:

— Вие познавате истината на геометрите...

— И какво? Това не е ли истината?

— Не — отговаряше баща ми.

— Те познават — казваше ми той — истината за своите триъгълници. Другите познават истината за хляба. Ако го омесиш лошо, той няма да бухне. Ако фурната ти е прекалено нагорещена, прегаря. Ако е твърде студена, тестото залепва. И все пак, въпреки че от ръцете им излиза хрупкав хляб, който е радост за зъбите ти, майсторите — хлебари не тръгват настойчиво да ме молят да управляват империята.

— Може би имаш право по отношение на тълкувателите на геометрите. Но има историци и критици. Те са превели доказателства за човешките дела. Те познават човека.

— Аз — рече баща ми — поверявам управлението на империята на оня, който вярва в дявола. Защото още от времето, откакто човек го усъвършенствува, той твърде добре обърква непонятното поведение на хората. Ала безспорно дяволът за нищо не служи, за да обясни зависимости между линии. Затова изобщо не очаквам от геометрите да ми покажат дявола в триъгълниците си. И нищо от триъгълниците им не може да им помогне да направляват хората.

— Неясен си — казах му, — всъщност вярваш ли в дявола?

— Не — рече баща ми.

Ала добави:

— Какво значи да вярваш? Ако вярвам, че лятото кара ечемика да узрее, аз не казвам нищо плодотворно, нито оборимо, понеже най-напред съм нарекъл „лято“ сезона, в който ечемикът узрява. Същото се

отнася и за другите сезони. Но ако извелека зависимости между сезоните, като зная например, че ечемикът узрява преди овеса, аз ще повярвам в тези зависимости, понеже те съществуват. Малко се интересувам от взаимосвързаните обекти: послужих си с тях като с мрежа, за да хвана плячка.

И баща ми допълваше:

— И тук е същото, както при статуята. Би ли си представил, че при твореца става дума за описание на една уста, един нос или една брадичка? Не, разбира се. А само за отклика на тези неща едно на друго, който ще бъде например човешка болка. И който е възможно да усетиш, защото ти общуваш не с нещата, а с възлите, които ги свързват.

— Само дивакът вярва — додаде баща ми, — че звукът е в барабана. И обожават барабана. Друг вярва, че звукът е в палките, и боготвори палките. Трети вярва, че звукът е в силата на ръката му и го виждаш да вири ръка във въздуха. А ти признаваш, че той не е нито в барабана, нито в палките, нито в ръката, и наричаш „истина“ барабаненето на барабанчика.

Тъй че отказвам да сложа начело на империята тълкувателите на геометрите, които боготворят като идол онова, което е послужило за строеж, и затова, че ги е развълнувал един храм, обожават властта му в камъните. Те биха дошли да управляват хората със своите истини за триъгълници.

Все пак аз се натъжих:

— Значи не съществува истина — казах на баща ми.

— Ако успееш да определиш — обясни ми той с усмивка — на кое пожелание на знанието е отказан отговор, аз също ще заплача за несъвършенството, което ни пречи. Ала не схващам предмета, който ти се стремеше да обхванеш. Оня, който четеш любовно писмо, се усеща препълнен догоре, каквито и да са мастилото и хартията. Той не е търсел любовта нито в мастилото, нито в хартията.

CV

Разкри ми се, че хората, подвластни на илюзиите на езика си и забелязали, че е плодотворно да се привеждат доводи за обекта, за да се придобият знания, след като бяха установили поразителната резултатност на този метод, опустошаваха своето родово наследство. Защото, което е вярно и несъмнено не абсолютно за материята, се превръща в невярно за духа. В действителност ти, човеко, си така устроен, че предметите за теб са празни и мъртви, ако не принадлежат на едно царство на духа, и даже да си дебел и безчувствен, ти желаеш този предмет, който е по-хубав от другия, само заради смисъла, който му се придава в твоята среда, както желаеш златото да е сякаш изпълнено с невидими съкровища, и ако жена ти пожелае този накит, то не е за да натежат косите ѝ, а защото той е условност в един език, йерархия, тайно послание и знак за превъзходство.

Така ми се разкри единственият извор, способен да утоли духа и сърцето. Единствената храна, която ти подхожда. Единственото наследство, което трябва да се спаси. И което трябваше да изградиш отново там, където си го разрушил. Защото ето че седиш сред остатъците от разхвърляни предмети и ако животното е задоволено, то човекът в теб е застрашен от глад и е в пълно неведение относно това, за което изпитва глад, защото ти си също така устроен, че потребността ти от храна е резултат от храненето ти и ако една част от теб остане хилава и полузадрямала по липса на храна или на движение, ти не настояваш нито за тази храна, нито за това движение.

Ето защо, ако никой не слезе при теб от своята планина и не те просветли, ти не ще знаеш кой път да поемеш, за да намериш спасение. Както и не ще повярваш, колкото и нещо да те убеждават, какъв човек ще се пробуди или ще се роди от теб, понеже него още го няма.

Затова моята принуда е могъщество на дървото и чрез него — освобождение на камъка.

И от етаж на етаж аз мога да те свържа с все по-обширни богатства. Защото, безспорно, хубаво е съкровището на любовта, на дома, на имението, на империята, на храма, на светилището, в каквото се превръща годината, когато я преобразят празнични дни, ала щом ти ми позволиш да те водя, за да ти помогна да изкачиш най-високата планина, аз имам за теб тъй трудни за завладяване съкровища, че мнозина ще се откажат от тях в своето изкачване, понеже, за да бъде изграден новият образ, аз им откривам камъните на другите храмове, на които те държат.

Но щом успея за неколцина, толкова ги трогвам, че душата им гори. Защото съществуват тъй горещи структури, че са като огън за душите. Тези хора ще нарека „възпламенени от любовта“.

Ела при мен да те заставя да изградиш себе си, ти ще излезеш сияен.

Ала Бог се губи. Вече ти го казах за поемата. Колкото и да е хубава, тя не може да те нахрани за всички дни... Моят часовей, който крачи надлъж и нашир, също не може денонощно да изпитва пламенно усърдие към империята. Често в душите се разхлабва божественният възел, който свързва нещата. Погледни скулптора. Днес е тъжен. Клати глава пред мрамора. „Защо този нос, казва си той, тази брадичка, това ухо...“, понеже вече не вижда какво е уловил. И съмнението е въздаяние от Бога, защото тогава той ти липсва и ти причинява болка.

CVI

Ала ти общуваш само чрез някакъв церемониал. Защото, когато разсеяно слушаш тази музика и гледаш този храм, нищо не ще се породи у теб и вече не ще те нахрани. Ето защо аз нямам друг начин да ти обясня живота, към който те подтиквам, освен насила да те обвържа и да те закърмя с него. Как бих могъл да ти обясня тази музика, когато не е достатъчно да я чуеш, ако не си подготвен да се преизпълниш с нея? Ако образът на имението е готов да умре в тебе, за да останат от него само дребни отломки. Ироничната дума, внушена от рака, един лош сън, шум, който те притеснява, и ето те лишен от Бога. Ето те отхвърлен. Ето те седнал на твоя праг със залостената врата зад тебе, съвършено откъснат от света, който вече е само сбор от безполезни предмети. Защото ти не общуваш с предметите, а с възлите, които ги свързват.

Как да те накарам да ги досегнеш, когато ти така лесно прекъсваш досега с тях?

Оттук и значението на моя церемониал, понеже става дума да те спася от възможността всичко да съсипеш, когато ти се случва да застанеш на вратата на дома си.

Затова осъждам преди всичко оня, който смесва книгите.

И те изграждам, и те крепя такъв не за да си постоянно подхранван, което не е резултат от слабоволието на сърцето ти, а за да си прокаран път, отворена врата, изграден храм, за да приемаш. Искам те музикален инструмент, очакващ музиканта.

Затова ти казах, че поемата, която съм запазил за тебе, беше твоето собствено издигане.

И достигат до истинското познание единствено тези, които повторно извървят изгубения път и намират съществата, които са разсипали като отломки.

Искам да ти покажа твоята родина, единствената, в която духът ти може да се движи.

И затова казвам още, че моята принуда те освобождава и ти носи едничката свобода, която има стойност. Понеже ти наричаше „свобода“ силата да разрушаваш своя храм, да разместваш думите в поемата, да изравняваш дните, които моят церемониал беше изградил в светилище. Свобода да създаваш пустиня. И къде ще се озовеш?

Аз наричам „свобода“ твоето избавление.

Ето защо някога ти казах: свобода на роба или свобода на човека, зачитане на язвата или на здравата плът? Справедливост за човека или за измета на обществото? Та аз точно против теб, през теб, заради теб съм справедлив. И несъмнено съм несправедлив за човека от измета или за рака, или за гъсеницата, която не се е преобразила, понеже ги принуждавам да се откажат от себе си и да се самоосъществят.

CVII

Тъй като учейки те, аз ти налагам принуда. Но щом е абсолютна, тя вече е невидима, както задължението да заобиколиш, за да потърсиш вратата в стената, и ти нито ме упрекваш, нито се оплакваш от това.

Защото правилата на играта за детето са принуди. Ала то ги желае. Защото виждаш как моите първенци се домогват до службите и задълженията на първенци, които са принуди. И жените виждаш как спазват обичая в избора на накитите си, които се менят всяка година, и тук също става дума за един език, който е принуда. Тъй като никой не желае свободата да е неразбираем.

Ако наричам „къща“ определено подреждане на камъните, ти не си свободен да променяш думата, под страх да останеш сам от неумение да бъдеш разбираем.

Ако точно такъв ден в годината наричам весел и празничен, ти не си свободен да не се съобразиш с това, под заплахата да останеш сам, защото би прекъснал общуването си с народа, от който произхождаш.

Ако извличам едно имение от определено съчетание между моите кози, овце, жилища и планини, ти не си свободен да го отхвърлиш, под заплахата да останеш сам, защото не би обединил усилията си с другите, когато работиш за разхубавяването на имението.

Свободата ти, когато е стопила ледниците в локва, преди всичко те оставя сам, защото ти вече не си съставна част от ледника, който изкачва слънцето под снежното си наметало, а си равен на другия и на същото равнище, заплашени да се намразите заради вашите различия и стигнали до състояние на покой, каквото скоро намират разбърканите бiliarдни топки, вече неподчинени на нищо, което доминира над вас, даже на абсолютна на езика, ето ви лишени от всякакво общуване помежду ви, щом всеки си е измислил свой собствен език, щом всеки си е избрал свой празничен ден, ето ви откъснати едни от други и по-самотни от звездите в тяхната непреодолима самота.

Защото какво бихте могли да очаквате от вашето братство, ако то не е братство в дървото, чиито съставни части сте вие, което е по-висше от вас и извън вас, понеже аз наричам „кедър“ принудата на камъка, която съвсем не е плод на камъка, а на семчицата.

Как бихте могли да станете кедър, ако всеки от вас избира дървото, което трябва да се изгради или изобщо не желае да служи на някакво дърво, или дори се противопоставя на израстването на едно дърво, което той ще назове „тирания“, и ламти за същото място; по-добре някой арбитър да отсъди вместо вас и да служите на дървото, отколкото да искате то да ви служи.

Ето защо аз хвърлих моята семчица и ви поставям под нейна власт. И знаей, че съм несправедлив, ако справедливост означава равенство. Защото създавам силови линии, напрежения и образи. Ала благодарение на мен вие, които преобразих в клони, ще се храните със слънце.

CVIII

За моето посещение при спящия часовой.

Защото е добре да бъде наказан със смърт. Понеже на неговата бдителност се крепят толкова сънища със забавено дишане, когато животът ти влива сили и се възобновява през теб, сякаш морето пулсира във вдлъбнатината на незнаен залив. И затворените храмове, пълни със свещена утвар, бавно събирана като мед, толкова пот и удари с длето, и удари с чук, и пренесени камъни, и похабени очи от бодовете с иглата върху златоткани одежди, за да ги изпъстрят с цветя, и изящни наредби под вещината на благочестиви ръце. И хранилищата за продукти, за да се понесе по-леко зимата. И свещените книги в хранилищата на мъдростта, където почива залогът на човека. И болните, на които помагам в смъртта, като я правя умиротворена по обичая сред техните близки, и почти незабележима, понеже просто се предава по-нататък родовото наследство. Часовой, часовой, ти си смисъл на крепостните стени, а те са ножница за крехкото тяло на града и му пречат да се разпадне, защото ако се пропукат, вече няма да има кръв за тялото. Ти ги обхождаш, открит за слуховете от една пустиня, която готви оръжията си и като морски прилив неуморно те връхлита отново и като те застрашава, едновременно те оформя и закалява. Защото не може да се различи онова, което те опустошава, от това, което ти създава устои, тъй като един и същ вятър вае дюните и ги заличава, един и същ прилив изсича стръмните скали и ги рони, една и съща принуда оформя душата ти или я затъпява, един и същ труд ти позволява да живееш и ти пречи в това, една и съща изцяло задоволена любов те преизпълва и изпразва. И неприятелят ти е самата твоя форма, защото те застава да се изградиш във вътрешността на крепостните си стени така, както би могло да се каже за морето, че то е неприятел на кораба, понеже е готово да го погълне и понеже корабът е преди всичко борба с морето, но също може да се каже, че то е стена, граница и форма на същия кораб, тъй като в течение на поколенията тъкмо поренето на вълните от вълнореза постепенно е оформило кила,

който е станал по-хармоничен, за да се плъзга по тях, и така е придобил форма и се е разхубавил. Понеже може да се каже, че вятърът, който раздира платната, ги е очертал, както е очертал крилото, и че без неприятел ти нямаш нито форма, нито мярка. И какво щяха да бъдат крепостните стени, ако нямаше часовой?

Ето защо заспиш ли на пост, градът остава оголен. И ето защо идват да те задържат, щом те заварят заспал, за да те удавят в съня ти.

И тъй той спеше, опрял глава на плоския камък и полуотворил уста. И лицето му беше лице на дете. Той още стискаше до себе си пушката като играчка, която отнасяш в съня. И гледайки го, ми дожаля за него. Защото в знойните нощи ми е жал за човешката немощ.

Немощ на часовойте, варваринът ви приспива. Победени от пустинята и оставящи портите безпрепятствено да се завъртят бавно на смазаните си панти в безмълвието, за да бъде оплоден градът, когато е изтощен и се нуждае от варварина.

Спящ часовой. Преден пост на врага. Вече победен, понеже сънят ти е знак, че вече не принадлежиш на града, не си обвързан с него и устойчив, а трябва да чакаш преображението и да се превърнеш в семе.

И тъй разкри ми се образът на разрушения град заради съня ти, защото всичко се свързва и се разпада в теб. Защото си хубав, щом бдиш, ухо и око на града... И тъй благороден от това, че разбираш, превъзхождащ с любовта си интелекта на логиците, понеже те изобщо не разбират града, а го делят на части. За тях тук има затвор, там болница, там пък къща на техни приятели и дори нея разполовяват в сърцето си, виждат тук тази стая, там друга, после още една. И не само стаите, а и във всяка от тях този предмет тук, оня предмет там, че и друг още. После заличават самия предмет. И какво ще правят с тези материали, от които не искат да съградят нищо?

Но ти, часовой, щом бдиш, ти си свързан с целия град, предоставен на звездите. Не тая къща, нито другата, не тая болница, нито този дворец. А градът. Не тоя вопъл на умиращ, не тоя вик на родилка, нито този любовен стон, нито този плач на новородено, а това разнообразно дишане на едно-единствено тяло. А градът. Не бдението на този, нито съня на онзи, не поемата на трети, нито търсенията му, а тази смесица от пламенно усърдие и сън, този огън под пепелта на Млечния път. А градът. Часовой, часовой, долепил ухо до гърдата на

любимата, вслушан в това мълчание, този отдих и тези разнолики дихания, за които е важно да не ги отделяш, ако желаеш да ги чуеш, защото това е биенето на едно сърце. Кое то е биене на сърцето. И нищо друго.

Часовой, щом бдиш, ето че си ми равен. Защото градът се крепи на теб и империята се крепи на града. Аз приемам благосклонно, че коленичиш, когато минавам, защото такъв е ходът на нещата и на соковете — от корена към листата. И е добре, че възлиза към мен твоята почит, защото това е кръвообращението на империята, както любовта на жениха към невестата, както млякото на майката към детето, както уважението на младостта към старостта, но нима ще ми кажеш, че някой получава нещо? Тъй като най-напред аз самият служа на теб.

Ето защо, обърнат в профил, когато се облягаш на оръжието си, о, равен на мен в Бога — понеже кой може да различи камъка на основата и ключовия камък на свода и кой може да завиди на единия или на другия? — ето защо сърцето ми бие с обич, докато те гледам, без нещо да ми попречи да заповядам на моите жандарми да те задържат.

Защото се оказва, че спиш. Спящ часовой. Мъртъв часовой. И аз те гледам с ужас, понеже империята спи и умира в теб. Виждам я болна през теб, защото е лош този знак, че тя поверява охраната си на часовои, за да спят...

„Разбира се, казах си, палачът ще свърши работата си и ще удави този тук в собствения му сън...“ Ала в жалостта си се изправях пред нова и неочаквана дилема. Защото единствено силните империи отсичат главите на заспалите часовои, ала нямат право нищо да отсичат тези, които вече поверяват охраната си на часовои само за да спят. Тъй като е важно добре да се разбере строгостта. Не с отсичане на главите на спящите часовои могат да се пробудят империите, а тогава, когато империите са пробудени, биват отсичани главите на спящите часовои. И тук ти пак бъркаш причината и следствието. И виждайки, че силните империи секат глави, ти искаш да създадеш силата си, като ги сечеш, и си просто един кръвожаден шут.

Създай любов и ще създадеш бдителността на часовоите и осъждането на тези, които заспиват, защото те вече сами са прекъснали връзката си с империята.

И ти нямаш нищо, което да властва над теб, освен дисциплината, наложена ти от ефрейтора, който те надзирава. И ако се съмняват в себе си, ефрейторите нямат дисциплина, освен наложената им от сержантите, които ги надзирават. И сержантите — наложената им от капитаните, които ги надзирават. И така чак до мен, който имам само Бог да ме направлява и обземе ли ме съмнение, оставам без опора в пустинята.

Аз обаче искам да ти кажа една тайна — тайната на постоянството. Когато заспиваш, животът ти прекъсва. Ала той прекъсва и когато те споходи онази отмала на сърцето, която е тайна на твоята немощ. Защото край теб нищо не се е променило, а всичко се е променило вътре в теб. И ето те пред града, часовой, но вече не си облегнат на гърдта на твоята любима и вслушан в ударите на сърцето, които не отличаващ от мълчанието или от диханието ѝ, тъй като всичко е само знак за тази любима, която е едно, а си изгубен сред разпилените предмети, без да можеш да ги обединиш в една цялост, подвластен на нощните напеви, които си противоречат едни на други, на тази песен на пияницата, отричаща вопъла на болния, на това ридание край някой покойник, отричащо плача на новороденото, на този храм, отричащ празничната гълчава. И си казваш: „Каква работа имам с цялото това безредие и с подобна хаотична гледка?“, защото ако вече не знаеш, че тук има дърво, тогава корени, стъбло, клони и листа вече нямат обща мярка. И как би могъл да бъдеш верен, когато няма никой, който да получава? Зная, че ти не би заспал, ако бдеше над някой болен, когото обичаш. Ала изчезна този, когото би могъл да обичаш и се превърна в разхвърляни материали.

Тъй като се е разхлабил божественият възел, свързващ нещата.

Но аз желая да си верен на самия себе си, знаейки, че ще се завърнеш. Не искам от теб да разбираш или да изпитваш чувства във всеки миг, доста добре зная, че даже най-опияняващата любов се състои от прекосяването на толкова вътрешни пустини. И дори пред любимата ти се питаш: „Челото ѝ е просто чело. Как мога да я обичам? Гласът ѝ е този глас. Тук тя изтърси тази глупост. Тук направи погрешна стъпка...“ Тя е сума, която се е разпаднала на съставните си части и вече не може да те подхранва, и скоро почваш да си мислиш, че я мразиш. Ала как би могъл да я намразиш? Ти не си способен даже да обичаш.

Но мълчиш, понеже смътно съзнаваш, че въпросът е само за някакъв сън. Това, което в момента е вярно за жената, е вярно и за прочетената поема, за имението или за империята. Липсва ти силата да бъдеш подхранван и да откриваш — а това също е любов и познание — божествените възли, които свързват нещата. Мой спящ часовой, нещата, които обичаш, ти пак ще намериш заедно като дан, която ще ти бъде възвърната, не едно или друго, а всичко, и когато те спохожда унинието, че си неверен, редно е да се почита у теб този напуснат дом.

Когато часовете ми крачат по пътя за обход, аз не изисквам всички да са пламенно усърдни. Мнозина се отегчават и мечтаят за супата, понеже ако всички богове спят в теб, остава ти животинският повик да наситиш стомаха си, а който се отегчава, мисли за ядене. Не изисквам душите на всички тях да са будни, защото наричам „душа“ това у теб, което общува с онези цялости — божествените възли, свързващи нещата — и се надсмива над стените. А просто от време на време една от душите им да се разпали. Да има един, на когото да се разтупти сърцето. Да има един, който да познае любовта и изведнъж да се почувствува изпълнен с бремето и шумовете на града. Един, който да се усети просторен и да вдъхне звездите, и да побере хоризонта като раковините, изпълвани с напева на морето.

Стига ми да си познал посещението и пълнотата да бъдеш човек и да си добре подготвен да получиш, защото то е като съня или глада, или като желанието, които те спохождат от време на време, и съмнението ти е израз на чистота и аз бих искал да те утеша.

Ще те осени отново, ако си скулптор, смисълът на лицето. Ще ти се изяви отново, ако си свещеник, смисълът на Бога, ще си възвърнеш, ако си любим, смисъла на любовта, пак ще се върне — ако си верен на себе си и добре почистиш дома си, макар да изглежда напуснат — това, което единствено може да утоли сърцето ти. Тъй като ти не си известен за часа на посещението, но е важно да знаеш, че единствено то в света може да преизпълни човека.

Затова аз те изграждам такъв чрез невесели часове на учение, за да може поемата по чудо да те възпламени, и чрез ритуалите и обичаите на империята, за да може тази империя да завладее сърцето ти. Тъй като не съществува дар, който да не си подготвил. И посещението не идва, ако не е съграден дом, за да го приеме.

Часовой, часовой, тъкмо обхождайки крепостните стени, обзет от тягостно съмнение, породено от знойните нощи, вслушвайки се в шумовете на града, когато градът не ти говори, наблюдавайки хорските жилища, когато те са неясно съчетание, вдишвайки пустинята наоколо, когато тя е само празнота, насилвайки се да обичаш, без да обичаш, да вярваш, без да вярваш и да си верен, когато вече няма на кого да си верен, ти подготвяш в себе си озарението на часовоя, което ще ти се яви някога като отплата и дар на любовта.

Да си верен на себе си никак не е трудно, когато е очевидно на кого да бъдеш верен, ала аз искам твойт спомен всеки миг да изпраща зов и да си кажеш: „Нека домът ми бъде посетен. Аз го съградих и го поддържам чист...“ И моята принуда има за цел да ти помогне. И аз задължавам моите свещеници да правят жертвоприношения дори когато се оказва, че тези жертвоприношения вече нямат смисъл. Задължавам моите скулптори да ваят статуи дори когато се съмняват в себе си. Задължавам моите часовои да правят обход под страх от смъртно наказание, в противен случай ето че се оказват мъртви, сами прекъснали вече връзката си с империята.

Аз ги спасявам чрез моята строгост.

Същото е и с този, който се приготвя в суровата обстановка на караулното помещение. Защото го изпращам като разузнавач да пресече линията на врага. И добре знае, че ще умре. Понеже те са нащрек. И той се бои от мъченията, с които ще го смажат, за да изтръгнат, заедно с виковете му, тайните на цитаделата. Разбира се, има мъже, свързани с любовта в момента, които, разгорещени от радост, стягат доспехите си, защото единствената радост е да се ожениш и ето че те се оженват. Когато завладяваш любимата в първата брачна нощ, не вярвай, че за теб това е просто завоюване на едно тяло, с което би могъл да се сдобиеш в квартала с червените фенери на града, където има подобни наглед момичета, понеже то всъщност е промяна в смисъла и в цвета на всяко нещо. И завръщането ти вечер вкъщи, и събуждането ти, превърнато в предадено наследство, и очакването на децата, и молитвата, на която ги учиш. И даже този чайник, придобил значението на чая с нея преди любовта. Защото едва-що пристъпила в дома ти, и килимите ти от дълговлакнеста вълна се превръщат в ливада за стъпките ѝ. И от всичко, което получаваш и което е нов смисъл на света, ти ползваш съвсем малко неща. Ти не си

преизпълнен нито с подарения предмет, нито с ласката на тялото, нито с употребата на това или онова предимство, а единствено с качеството на божествения възел, свързващ нещата.

Струва ти се, че мъжът, който облича доспехи, за да иде на смърт, сякаш не получава нищо в момента, понеже дори тази ласка, нещо тъй дребно, не му е обещана, а напротив — жаждата под слънцето, пясъчният вятър, скърцащ в зъбите, после мъжете край него, превърнати в преса за изтръгване на тайни — и този, който се екипира за смъртта, за да навлезе в нея облечен в посмъртната си униформа, и който според теб би трябвало да крещи от отчаяние като осъденият на обесване, извършил престъпление и борец се с плътта си срещу неумолими решетки, обаче този, който се екипира за смъртта, ти изглежда тих и те гледа със спокоен поглед, и отговаря на шегите на караула, израз на грубовата обич, и не е обзет от самохвалство, нито от желание да покаже храброст или пренебрежение към смъртта, или пък цинизъм, нито каквото и да е подобно, а е прозрачен като спокойна вода и няма какво да крие — и ако е малко натъжен, изказва без стеснение тъгата си — нищо няма за криене, освен своята любов. И по-късно ще ти кажа защо.

Но срещу същия този мъж, който не трепва, закопчавайки кожените си ремъци, аз знам оръжия, по-силни от смъртта. Защото е уязвим от толкова страни. Подвластен е на всички божества, които носи в сърцето си. И обикновената ревност, щом заплаши едно царство и определен смисъл на нещата, и вкуса на завръщането у дома, как сигурно би разрушила този красив образ на спокойствие, мъдрост и доброволно отричане! Ти ще му отнемеш всичко, понеже той ще върне на Бога не само жената, която е обичал, но и дома си, и гроздоберите в лозята си, и скрипящата жътва на ечемичените си ниви. И не само жътвата, гроздоберите и лозята, а и своето слънце. И виждаш как той се отказва от властта си над толкова съкровища, без да изглежда разорен. Докато стига да му откраднат една усмивка на любимата, за да излезе от кожата си и да се преобрази в безумец. И нима тук не се докосваш до велика загадка? — Че го държиш не чрез притежаваните предмети, а чрез смисъла, който той извлича от божествения възел, свързващ нещата. И че предпочита своето саморазрушение пред разрушението на онова, срещу което се заменя и от което получава жизнени сили в замяна. Има преливане от едното в другото. И човек,

който носи в сърцето си призванието към морето, приема да умре при коработрушение. И ако е вярно, че в момента на коработрушението той ще изпита може би объркването на животното, когато над него щраква капанът, остава вярно, че не е от значение този изблик на паника, който той предвижда, приема и пренебрегва, а, напротив, харесва му увереността, че ще намери един ден смъртта си в морето. Понеже когато ги слушам да се оплакват от тази очакваща ги, тъй жестока смърт, аз намирам в това не самохвалство за прелъстяване на жените, а тайно желание на любовта и свян да го изкажат.

Защото и тук, както навсякъде другаде, няма език, който да ти позволи да се изразиш. Ако става дума за цивилизацията на любовта, можеш да кажеш „тя“ и да предадеш мисълта си, вярвайки, че се отнася за нея, а става въпрос за смисъла на нещата, и тя присъства, само за да означаи божествения възел, свързващ ги в Бога, който е смисъл на живота ти, и заслужава според теб твоите пориви, а пък те значат един определен начин на общуване със света, но не друг. И изведнъж да усетиш себе си тъй просторен, че душата ти да откликне, подобно морските раковини. И навярно можеш да кажеш „империята“ с увереността, че ще бъдеш разбран и че произнасяш една съвършено проста дума, ако всички около теб я разбират, съгласно твоя инстинкт, но не и ако има някой, който вижда в това само сума и ще ти се надсмее, защото не става въпрос за същата империя. И би ти било неприятно хората да си мислят, че би предложил живота си заради някакво си магазинче за сечива.

Понеже тук сякаш витае някакво видение, което се добавя към нещата и властва над тях, и ако убягва на разума ти, при все това се явява като очевидно за духа и сърцето ти. И те ръководи по-добре или по-твърдо и по-сигурно, отколкото каквото и да е уловимо (но не можеш да бъдеш сигурен, че други го наблюдават едновременно с теб) и те кара да останеш безмълвен от страх да не бъде таксуван за лудост и да не бъде подхвърлен на ирония, която е от рака, този образ, който ти се е изявил. Защото иронията ще го разруши, търсейки да покаже от какво е направен. Как би му отговорил, че тук има нещо съвсем друго, щом това друго нещо е за духа ти, а не за очите ти?

Често съм размишлявал за тези видения, единствените, до които можеш да се домогнеш, ала по-красиви от онези, които по навик призоваваш в безнадеждността на знойните нощи. Но дори и когато си

свикнал в часовете на съмнение в Бога да пожелаваш Бог да се яви като странник, който би посетил дома ти — и кого би срещнал тогава, освен някой равен и подобен на теб, неспособен да те отведе никъде и така залостващ те в самотата си — дори и когато желаеш не проявлението на божественото величие, а представление и панаирджийски празник, от които ще получиш само пошло панаирджийско удоволствие и разочарование, което ще те накара да настръхнеш срещу Бога (а и как би проявил чак толкова пошлост?); дори и когато желаеш нещо да слезе към теб, да те посети на твоя етаж такъв, какъвто си, без причина, подчинявайки се на волята ти — и молбата ти никога не ще бъде изпълнена, както беше с моето питане към Бога — разтварят се в противовес духовните империи и те заслепават виденията, които не са за очите, нито за разума, а за сърцето и духа, ако ти вложиш усилие да се извисиш и да стигнеш до етаж, където вече не са нещата, а божествените възли, които ги свързват.

И ето че ти вече не можеш дори да умреш, защото да умреш значи да изгубиш. И да изоставиш след себе си. И вече не става дума да изоставиш, а да се слееш с нещо. И целият ти живот ще бъде възнаграден.

И ти добре го знаеш от някой пожар, когато си претеглил смъртта, за да спасиш животи. Или от някое корабокрушение.

И ти ги виждаш как приемат смъртта си с отворени към истинското познание очи — същите тези, които биха надали вой, ограбени, несправедливо лишени и уязвени от една отправена другаде усмивка. Кажи им, че грешат: те ще се изсмеят.

Ала ти, спящ часовой, не защото си изоставил града, а защото градът те е изоставил, пред лицето ти на бледно дете ме обзема тревогата за империята, щом тя вече не може да държи будни моите часовои.

Аз обаче несъмнено греша, приемайки в пълнотата ѝ песента на града и откривайки свързано това, което за теб е разпокъсано. И добре знам, че ти трябваше да чакаш, прав като свещ, за да бъдеш възнаграден в твоя час чрез просветлението си и изведнъж опиянен от стъпките си при обхода като от чудодееен танц под звездите сред значимостта на света. Защото там някъде в непрогледната нощ има кораби, които разтоварват товарите си от скъпоценни метали и слонова кост, и се оказва, че ти, часовой на крепостта, допринасяш те да бъдат

опазени и да бъде разхубавена със злато и сребро империята, на която служиш. Защото там някъде има влюбени, които пазят мълчание, преди да се осмелят да заговорят, гледат се и биха искали да кажат... тъй като ако единият заговори и ако другият затвори очи, вселената ще се промени. И ти закриляш това мълчание. Защото там някъде има едно сетно предсмъртно дихание. И те се скланят, за да уловят словото на сърцето и благословията завинаги, която човек ще затвори в душата си, щом я получи, и ти спасяваш думата на един умиращ.

Часовой, часовой, не зная къде свършва твоята империя, когато Бог просветлява душата на часовоите, този поглед над тази шир, на която имаш право. И малко ме интересува, че в други мигове ти си този, който мечтае за супата, мърморейки за тежката служба. Добре е, че спиш, добре е, че забравяш. Обаче е лошо, че забравяйки, оставяш да се срути твоят дом.

Защото верността значи да си верен на себе си.

А аз искам да спася не само теб, а и твоите другари. И да получа от теб тази вътрешна устойчивост, постоянството, което иде от една добре изградена душа. Тъй като аз не разрушавам дома си, когато се отдалечавам. Нито изгарям розите си, щом престана да ги гледам. Те остават на разположение за нов поглед, който скоро ще ги накара да разцъфнат.

И тъй ще изпратя моите жандарми да те задържат. Ти ще бъдеш осъден на смърт — смъртта на спящите на пост часовои. Остава ти да събереш сили и да се надяваш да се замениш, чрез примера на собственото си мъчение, за бдителността на часовоите.

CIX

Тъжно е да наблюдаваш, разбира се, че тази, която е нежна и наивна, изпълнена с доверчивост и свян, може да се окаже застрашена от цинизма, егоизма или коварството, което ще злоупотреби с тази крехка прелест и това доброволно доверие, и някога може да пожелаеш тя да е по-опитна. Но не става въпрос да желаеш момичетата от твоя край да са недоверчиви, опитни и скъперници на дарове, защото, създавайки ги такива, ти ще си разрушил онова, което твърдеше, че закриляш. Всяко качество, несъмнено, съдържа ферментите на своето разпадане. Щедростта рискува да се отврати от паразита. Свенливостта рискува да бъде помрачена от грубияна. Добротата рискува да се огорчи от неблагодарността. Ала ти, за да го избавиш от естествените опасности в живота, ти пожелаваш един вече мъртъв свят. И запрещаващ да се издигне храм, който да е красив, от ужас пред земетресенията, които биха разрушили един красив храм.

Тъй че увековечавам момичетата, които ти оказват доверие, въпреки че единствено те биха могли да бъдат измамани. Ако крадецът на жени грабне някоя, ще страдам от това в сърцето си. И ако желая да имам добър войник, приемам риска да го загубя във война.

Тъй че откажи се от противоречивите си желания.

Толкова е вярно, че още веднъж постъпката ти беше абсурдна. Както и че, възхитен от очарователното лице, което обичаят по вашия край е създал, ти си започнал да ненавиждаш обичая, който ти се струва принуда, и то понеже той всъщност е причина за самопостигане! И след като си разрушил обичая си, следва, че си разрушил това, което твърдеше, че спасяваш.

И в действителност от страх пред просташката бруталност и лукавството, които заплашват благородните души, ти си принудил тези благородни души да се показват по-груби и по-лукави.

Знай, че ненапразно обичам това, което е застрашено. Съвсем не е за оплакване, че при скъпоценните неща е така. Понеже точно в това намирам едно условие за тяхното качество. Обичам верния приятел в

изкушенията. Защото ако няма никакво изкушение, не съществува вярънност и аз нямам приятел. И приемам да паднат неколцина, за да придадат стойност на другите. Обичам храбрия войник, изправен под куршумите. Защото ако няма храброст, вече нямам войници. И приемам да умрат неколцина, ако чрез смъртта си те създават благородството на другите.

И ако ти ми донесеш съкровище, искам да е тъй крехко, че вятърът да може да го разнесе.

Обичам в младото лице това, че е застрашено от старост, а в усмивката — че една моя дума може лесно да я превърне в сълзи.

СХ

И точно тогава ми се откри изходът от противоречието, над което толкова бях размислял. Защото ме нараняваше жестоката дилема, когато се скланях, аз, царят, над моя спящ часовой. Да грабнеш едно дете от щастливите му сънища, за да го положиш така, както си е, в смъртта, съвършено учудено през краткото време, докато е будно, че трябва да изтърпи причинени от хората страдания.

Защото той се събуди пред мен и прокара ръка през челото си, после, без да ме е познал, подложи лицето си на звездите, изпускайки тиха въздишка за това, че пак трябваше да поеме тежестта на оръжията. И точно тогава ми се разкри, че такава душа трябва да се спечели.

Застанал до него, аз, неговият владетел, обърнах поглед към града, вдъхвайки привидно същия град, както и той, и все пак не беше същият. И си мислех: „Във вълнуващата гледка, на която присъствам, няма нищо за доказване. Не съществува друг смислен подход, освен да го приобща и да го изпълня не с тези неща, понеже той ги гледа, вдъхва, претегля и притежава също тъй добре, както и аз, а с образа, който е видение през тях и божествен възел, свързващ нещата.“ И разбрах, че е важно преди всичко да се отличава спечелването от принудата. Да спечелиш някого означава да го приобщиш. Да наложиш принуди означава да направиш човека затворник. Ако те спечеля, аз освобождавам един човек. Ако ти наложа принуди, аз те смазвам. Спечелването — това е изграждане на самия теб в теб и през теб. Принудата е купчината камъни, наредени в една редица и подобни един на друг, от което нищо няма да се роди.

И ми се разкри, че всички хора трябва да бъдат спечелени по този начин. Тези, които будуваха, и тези, които спяха, патрулиращите по крепостните стени и закриляните от този обход. Тези, които се веселяха по случай раждането на дете или ридаеха за нечия смърт. Които се молеха и които се съмняваха. Да те спечеля значи да изградя арматурата ти и да отворя духа ти за изобилните запаси. Защото има

езера, способни да утолят жаждата ти, ако някой ти покаже пътя. И аз ще установя боговете си в тебе, за да те просветляват.

И несъмнено важно е да те спечеля още в детството, в противен случай ето те оформен и затвърдял, без да можеш вече да усвоиш един език.

CXI

Защото един ден ме изпълни съзнанието, че не мога да сгреша. Не че се смятах за по-силен от другите или по-добър в разсъжденията, а понеже вече не вярвах на доводите, които се следват един подир друг от изречение в изречение по законите на логиката, научил, че логиката се ръководи от нещо по-висше от нея и представлява само следа от стъпка върху пясъка, която е от танц и води или не води към спасителния кладенец в зависимост от дарбата на танцъора, и със сигурност проумял, че веднъж завършената история плаща дан на разума, защото никоя стъпка не ще липсва в последователността на стъпките, ала духът, който доминира над стъпките, не се разгадава в тях към бъдещето, добре разбрал, че една цивилизация, както дървото, води началото си единствено от силата на семчицата, която е една, въпреки че в развитието си се разнообразява, обособява и изразява в различни органи — корени, стъбло, клони, листа, цветовете и плодове, които са вече изразеното могъщество на семчицата. Бях осъзнал, че една завършена цивилизация действително може да се проследи без прекъсване до началото, което посочва на логиците един възходящ път, обаче те не биха могли да го проследят в обратна посока, защото нямат никаква връзка с водача. Бях слушал хората да се препират, без някой истински да надделее, като бях надавал ухо към тълкувателите на геометрите, които повярвали, че са схванали истини, сприхаво се отказваха от тях година по-късно или обвиняваха противниците си в светотатство, вкопчени в разклатените си идоли, но също бях споделял трапезата на единствения истински геометър, моя приятел, който знаеше, че търси за хората един език, както поетът, когато иска да изкаже любовта си, език достъпен както за камъните, така и за звездите, и той прекрасно знаеше, че би трябвало от година на година да променя езика, защото това е белегът на извисяването. Бях открил, че няма нищо, което да е неистинско по простата причина, че няма нищо, което да е истинско (и че е истинско всичко, което се самоосъществява, както е истинско дървото), бях слушал търпеливо в

мълчанието на моята обич неясния говор, гневните викове, смеховете и воплите на моя народ. В младостта ми, когато някой се противопоставяше на доводите, с които се опитвах не да изградя, а да облека мисълта си, поради липса на резултатен език бях изоставял борбата срещу някой адвокат, по-ловък от мен, но без да се отказвам от непоколебимостта си, знаейки, че той просто ми доказваше, че се изразявам лошо и по-късно използвах по-силни оръжия, защото съществуват безкрайно много оръжия, сякаш извират, ако в теб има истински залог. Веднъж вече отказал се да разбирам несвързания смисъл на обърканите думи на хората, стори ми се по-плодотворно те да се опитат да ме разберат, предпочитайки просто да ме оставят да се развия напълно като дървото от семчицата до завършените корени, стъбло и клони, защото тогава вече няма за какво да се спори, тъй като дървото просто е — и вече не трябва да се прави избор между това дърво и някое друго, понеже само то предлага достатъчно широки клони за подслон.

И ме изпълваше увереността, че неяснотите на стила ми, както и противоречивостта на формулировките ми, не бяха следствия на един несигурен, противоречив или непоследователен залог, а на зле свършена работа при употребата на думите, защото не може да бъде непоследователна, нито противоречива, нито несигурна една вътрешна позиция, една посока, една тежест, едно влечение, което не се нуждае от доказване, тъй като просто го има, както има при скулптора, когато омесва глината, една определена потребност, която още няма форма, но ще стане лице в глината, която той ще оформи.

СХІІ

Също пораждането на суетата, когато хората не са подчинени на йерархията. (Пример: генерал, губернатор.) Щом веднъж е създадено духовното същество, което ги подчинява един на друг, суетата отпада. Защото суетата идва от това, че, в състоянието на разбъркани билиардни топки, ако никое духовно същество, чийто смисъл сте вие, няма власт над вас, ето че ставате подозрителни към заеманото място.

И голямата борба срещу предметите: дойде часът да ти говоря за голямата ти грешка. Защото аз оцених като пламенно усърдни и признах за щастливи хората, загребващи и размесващи с ръце необработените късове руда сред безплодната напукана земя, с рани от слънцето като натъртен плод, охлузени по камъните и дълбаещи в дълбочина глинените пластове, за да се изкачат да спят голи под шатрата, които живееха от добива, веднъж годишно, на чист диамант. И съм виждал нещастни, раздвоени и с горчилка в сърцето онези, които, получили диаманти сред своя разкош, все пак разполагаха само с непотребни стъкълца. Защото ти нямаш нужда от предмет, а от бог.

Тъй като притежаването на предмета, разбира се, е нещо постоянно, но не и храната, която ти получаваш от него. Защото единственият смисъл на предмета е да те извиси, и ти се извисяваш, като го придобиваш, а не като го притежаваш. Затова почитам този, който става причина, тъй като е трудно завоевание, за това планинско изкачване, за това възпитание с оглед на една поема, за това покоряване на недостъпната душа, и така те застава да се само осъществиш. Ала презирам другия, който е готов запас, понеже ти вече нищо не можеш да получиш от него. И щом веднъж се сдобиеш с диаманта, какво ще го правиш?

Защото аз донасям смисъла на празника, който беше забравен. Празникът увенчава празничните приготовления, празникът е планински връх след изкачването, празникът е намирането на диаманта, когато ти е позволено да го добиеш от земята, празникът е победа, която увенчава войната, празникът е първото поемане на храна

от болния в деня на оздравяването му, празникът е обещание на любовта, когато тя свежда поглед, щом ѝ заговориш...

И за да те науча, аз измислих този образ:

Ако го желаех, бих могъл да ти създам цивилизация, изпълнена с пламенно усърдие, с радост от задружния труд и светъл смях на работниците, които се връщат от работа, с могъщ вкус на живота и топло очакване на чудесата на утрешния ден и на поемата, в която поетът ще накара звездите да намерят отклик в теб, и където все пак ти не би правил нищо друго, освен да копаяш земята, за да добиваш от нея диаманти, които накрая ще се превърнат в светлина след това безмълвно преображение в недрата на земния глобус. (Защото, дошли от слънцето, после станали папрати, после непрогледна нощ, ето че пак са се обърнали на светлина.) Тъй че, казах ти, аз ти осигурявам вълнуващ живот, ако те осъдя да ги добиваш и те поканя за един ден в годината на главния празник, на който ще се извърши приношение на диамантите, като бъдат изгорени и превърнати в светлина пред отрудения народ. Понеже употребата на придобитите предмети не предизвиква у теб вълнения и душата ти се подхранва от смисъла на нещата, а не от нещата.

И несъмнено, за да ти създам усещане за разкош, аз бих могъл също да обкича с този диамант някоя принцеса, вместо да го изгоря. Или, затваряйки го в ковчеже в тайниците на някой храм, да го накарам да сияе по-силно не за очите, а за духа (който се подхранва от него през стените). Но естествено не ще направя нищо съществено за теб, ако ти го дам.

Защото се оказва, че съм проумял дълбокия смисъл на жертвата, и той не е да те лиша от нещо, а да те обогатя. Тъй като ти бъркаш кърмещата гръд, когато протягаш ръка към предмета, докато търсиш смисъла му. Понеже, ако ти създам империя, където всяка вечер ти раздават диаманти, добити другаде, все едно че те обогатявам с речни камъчета, защото не ще намериш вече нищо от това, което си желал да получиш. По-богат е оня, който цяла година се мъчи със скалата и изгаря веднъж годишно плода на труда си, за да изтръгне от него блясъка на светлината, отколкото този, който всеки ден получава плодове, дошли от другаде, които нищо не са изисквали от него.

(Същото е с кеглата: радостта ти да я събориш. И това е празникът. Ала няма какво да очакваш от една съборена кегла.)

Ето защо жертви и празници трудно се различават. Тъй като ти показваш с това смисъла на твоето действие. Но как би могъл да твърдиш, че празникът е нещо различно, щом си събрал дървата, от лумналия на площада празничен огън, когато ги изгаряш, щом си изкачил планината, от щастливите ти мускули сред простора, щом си добил диаманта, от появата му на светлината, щом са узрели лозята, от гроздобера? Къде виждаш, че би било възможно да използваш един празник като запас? Празник е пристигането ти след дълъг преход и така той увенчава вложеното усилие, ала няма какво да очакваш, ако станеш уседнал. И затова ти не се настаняваш нито в музиката, нито в поемата, нито в завладяната жена, нито в пейзажа, зърнат от планинските висини. И аз те погубвам, ако те разположа в еднообразието на дните ми. Ако не ги подреда в зависимост от един кораб, който плава нанякъде. Защото самата поема е празник при условие, че я покориш. Защото храмът е празник, щом те избавя от дребнавите грижи. Ти си страдал през всичките дни от града, който те е смазвал с шумотевицата си. Всекидневно си понасял треската, породена от неотложността да припечелиш хляба, да излекуваш болестите, да разрешиш проблемите, тичайки тук, тичайки там, избухнал в смях тук и в сълзи — там. После идва часът, посветен на мълчанието и блаженството. И ти изкачваш стъпалата, отваряш вратата и вече не съществува нищо друго за теб, освен открито море, съзерцаване на Млечния път, запас от мълчание и победа над практичното, и ти имаше нужда от това като от храна, тъй като си страдал от предметите и вещите, които изобщо не са за тебе. И трябваше да се само постигнеш тук, за да се роди за теб един образ от нещата и да се установи една структура, която да им придаде смисъл през разхвърляните гледки на деня. Ала какво ще правиш в храма ми, ако не беше живял в града, ако не беше се борил, и изкачвал, и страдал, ако не си носил запаса от камъни, с който да се изградиш. Споменах ти за моите воители и любовта. Ако си само любовник, в теб няма никой, който да люби, и жената се прозява пред тебе. Единствен воинът може да люби. Ако ти си само воин, в теб няма никой, който да умре, освен облеченото в метална броня насекомо. Единствено мъжът, който е обичал, може да умре като мъж. И тук няма никакво противоречие, освен в езика. Така плодове и корени имат една и съща обща мярка — дървото.

СХІІІ

Защото ние не постигаме съгласие по отношение на действителността. И аз наричам „действителност“ не онова, което може да се измери с теглилка (за която нехая, понеже не съм теглилка и не се интересувам от действителност за теглилка), а това, което тегне над мен. И тегне над мен това тъжно лице или тази кантата, или това пламенно усърдие в империята, или това милосърдие към хората, или това достойнство на постъпката, или този вкус към живота, или тази обида, или това съжаление, или тази раздяла, или това причестяване в гроздобера (много повече от набраните гроздове, понеже дори да ги отнасят за продан другаде, аз вече съм получил от тях същественото. Същото е и с оня, който трябваше да бъде награден от царя и който взе участие в празника, наслади се на блясъка му, прие поздравленията на приятелите си и позна гордостта от триумфа — ала царят умря след падане от кон, преди да е окичил гърдите му с металния предмет. Нима ще ми кажеш, че човекът не е получил нищо?)

Действителността за кучето ти е кокал. Действителността за теглилката ти е чугунена тежест. Ала действителността за теб е от друго естество. Ето защо смятам финансистите за вятърничави, а танцьорките за разумни. Не че презирам работата на първите, презирам високомерието им, самоувереността и самодоволството им, понеже считат себе си за крайна цел и есенция на земята, а всъщност са само слуги и обслужват преди всичко танцьорките.

Не се заблуждавай относно смисъла на труда. Има работи, които са неотложни като тази в готварниците на двореца ми. Защото няма ли храна, няма и хора. И е уместно хората най-напред да са нахранени, облечени и подслонени. Уместно е просто да ги има. И този род служби са най-неотложни. Ала важното не се помещава тук: то се помещава единствено в тяхното качество. И танците, и поемите, и ваятелите от горните етажи, и геометърът, и наблюдателят на звездите, които съществуват благодарение на труда в готварниците, са единствените, които правят чест на човека и му придават смисъл.

Тъй че когато идва този, който познава само готварниците, откъдето всъщност са били пренесени действителността за теглилките и кокалите за кучетата, аз му забранявам да говори за човека, понеже той ще пропусне същността, както старшината, който не оценява нищо у мъжа, освен годността му да борави с оръжие.

И защо някой да танцува в двореца ти, щом като танцърките, изпратени в готварниците, биха ти приготвили допълнително количество храна? И защо да се извайват златни съдове, когато изпращайки ваятелите в работилницата за калаени съдове, би разполагал с повече съдове? И защо да се шлифват диаманти, и защо да се пишат поеми, и защо да се наблюдават звездите, когато трябва само да изпратиш същите тези хора да вършеят жито, за да има повече хляб?

Ала тъй като в твоя град нещо ще ти липсва, което е за духа, а не за очите и за сетивата, ти ще бъдеш принуден да изнамериш фалшиви храни, които нищо не струват. И ще търсиш фабриканти, които ще им изфабрикуват поеми, автомати, които ще им изфабрикуват танци, фокусници, които от шлифовано стъкло ще добият за тях диаманти. И ето че те ще имат илюзията, че живеят. Макар да няма вече нищо в тях, освен карикатура на живота. Понеже този тук ще е объркал истинския смисъл на танца, на диаманта и на поемата — които те подхранват с невидимата си част само при условие, че си ги покорил — с фуража за добитъка край яслата. Танцът е война, прелъстяване, убийство и покаяние. Поемата е изкачване на връх. Диамантът е година труд, превърната в звезда. Ала ще им липсва същината.

Същото е при играта на кегли: тъй като радостта ти се състои в повалянето на противниковите кегли, ти би си доставил голямо удоволствие да наредиш стотици и да построиш машина за поваляне...

CXIV

Но не мисли, че презирам в нещо твоите потребности. Не си въобразявай, че са несъвместими с твоето значение. Тъй като, за да ти докажа моята истина, аз желая да предам мисълта си с думи, които си показват език едни на други — като необходим и излишен, причина и следствие, готварница и танцова зала. Ала не вярвай в тези разделения, които произтичат от един злополучен език и от избора на лоша планина, откъдето да се разгадаят човешките действия.

Защото както моят часовей стига до смисъла на града само когато Бог го дари с ясният поглед и слух на часовете, и тогава викът на новороденото вече не се противопоставя на риданията край мъртвия, нито панаирът — на храма, нито кварталът с червените фенери — на верността в любовта на друго място, а от това многообразие се ражда градът, който поглъща, присъединява и обединява, както дървото избуява като едно цяло от различните си съставни части, и както храмът властва с качеството на своето мълчание над различните статуи, подпори, олтари и сводове, така аз срещам човека само на етажа, където той вече не ми се явява като някой, който пее, изправен срещу оня, който вършее житото, или някой, който танцува — срещу оня, който хвърля семена в браздите, или някой, който наблюдава звездите — срещу оня, който кове гвоздеи, понеже ако те разединя, аз изобщо не съм те проумял и те губя.

Ето защо, затворен в мълчанието на моята обич, се отправих да наблюдавам хората в моя град. С желанието да го проумея.

(Бележка за по-късно: Да не се мисли, че едно предубеждение е отправна точка при избора на взаимоотношението между дейностите. Тук разумът няма нищо общо. Защото ти не изграждаш едно тяло от някакъв сбор от съставни части, а посяваш една семчица и точно определен сбор се появява от нея. И от качеството на твоята любов сама разумно ще се породи пропорцията, която предварително ще бъде невидима за теб, освен в глупавия език на логиците, историците и критиците, които ще ти покажат парчетата и как би могъл да уголемиш

едното за сметка на другото, доказвайки лесно, че по-скоро това тук трябва да се уголеми, отколкото другото, макар че те също тъй добре биха могли да установят обратното, защото ако измислиш образа на готварниците и този на танцовата зала, не съществува теглилка, за да ти отдели важността на едното или на другото. Причината е, че езикът ти се изпразва от смисъл от момента, в който предреждаш бъдещето. Да градиш бъдещето значи да градиш настоящето. То е да вдъхнеш едно желание, свързвайки го с днешния ден. Кое е от днес за утре. А не реалност на действията, които имат смисъл само за утре. Защото ако твоят организъм се изтръгне от настоящето, той умира. Животът, който е приспособяване към настоящето и непрекъснатост в настоящето, почива върху безбройни връзки, които езикът не може да обхване. Равновесието се състои от хиляди равновесия. И са така свързани, че отнемеш ли едно-единствено от тях в резултат на абстрактна демонстрация, както е при слона, който е грамадна конструкция и все пак, ако му прережеш един-единствен кръвоносен съд, ще умре. Тук съвсем не става дума за желание да не променяш нищо. Защото можеш да променяш всичко. И от някоя хълмиста равнина да направиш кедрова плантация. Ала е важно не да изграждаш кедри, а да посееш семена. И във всеки момент самата семчица или това, което ще покълне от нея, ще бъде в равновесие в настоящето.)

Но съществуват много ъгли, под които могат да се видят нещата. И ако аз избира планината, която разделя хората съобразно с правото им на запаси, вероятно е да се разгневя в съгласие с моята справедливост. Но е вероятно също така моята справедливост да е различна от друга планина, която другояче би разделила хората. И аз бих искал да бъде въздадена всяка справедливост. Затова наредих да наблюдават хората.

(Защото изобщо не съществува една справедливост, а безкрайно много на брой. И аз мога добре да извърша възрастово деление, за да възнаградя моите генерали, като направя така, че да растат почестите и задълженията им. Но също мога да им разреша почивка, която се увеличава с годините, като ги разтоваря от задълженията им и ги възложат на млади плещи. И мога да съдя от гледна точка на империята. И мога да съдя съгласно с правата на отделната личност или, през нея, против нея, с оглед на човека.)

И ако, вземайки под внимание йерархията в моята армия, държа да преценя нейната справедливост, ето че се оказвам хванат в мрежа от неразрешими противоречия. Защото съществуват заслугите, способностите, благо на империята. И винаги ще намеря скала с неоспоримо качество, която ще ми докаже грешката ми в зависимост от някоя друга. Следователно малко ме смущава, че някой ми посочва наличието на очевиден устав, съгласно който решенията ми са чудовищни, знаейки предварително, че каквото и да направя, ще бъде така, и че е важно малко да се претегли, малко да се помогне на истината да узрее, за да я постигнем не в думите, а в тежестта ѝ.

(Тук може да се говори за силовите линии.)

CXV

Следователно смятах за безполезно да вниквам в моя град от гледна точка на облагодетелствуваните. Защото всички могат да бъдат подложени на критика. И проблемът ми изобщо не се състоеше в това. Или по-точно, така поставен, минаваше на втори план. Понеже желая облагодетелствуваните да бъдат облагородени, а не покварени от ползването на богатата. Но за мен е важно преди всичко лицето на моя град.

И тъй тръгнах да се разхождам, придружен от един лейтенант, който задаваше въпроси на минувачите.

— С какво се занимаваш? — питаше той случайно срещнатите един по един.

— Аз съм дърводелец — отговаряше този тук.

— Аз съм земеделец — отвърщаше друг.

— Аз съм ковач — казваше трети.

— Аз съм пастир — добаваше четвърти.

Или дълбая кладенци. Или лекувам болните. Или пиша вместо тези, които не могат да пишат. Или съм касапин. Или изковавам подноси за чай. Или тъка платна. Или шия дрехи. Или...

И ми ставаше ясно, че тези хора работят за всички. Защото всички ползват домашни животни, вода, лекарства, дъски, чай и дрехи. И никой не потребява прекалено много за свои собствени нужди, тъй като ти се храниш веднъж и се лекуваш веднъж, обличаш се веднъж, веднъж пиеш чай, веднъж пишеш писмата си и спиш в едно легло в една къща.

Но се случваше някой от тях да ми отговори:

— Аз градя дворци, аз шлифовам диаманти, аз правя каменни статуи...

И тези тук несъмнено не работеха за всички, а само за неколцина, тъй като продуктът на дейността им не беше делим.

И наистина, ако наблюдаваш този, който работи една година, за да изрисува своята ваза, как би разпределил такива вази на всички?

Защото един човек работи за мнозина в града. Има жени, болни, сакати, деца, старци и тези, които днес си почиват. Има също служители на империята, които не произвеждат предмети: войници, жандарми, поети, танцьори, губернатори. И при това те наравно с другите потребяват, обличат се, обуват се, хранят се, пият и спят в едно легло в една къща. И понеже те не заменят предмети срещу предметите, които потребяват, налага се ти да откраднеш тези предмети от хората, които ги произвеждат, за да удовлетвориш нуждите и на тези, които не ги произвеждат. И никой човек, застанал зад тезгяха в работилницата си, не може да твърди, че потребява всичко произведено. Следователно има предмети, за които не можеш да твърдиш, че се раздават на всеки, защото не би имало кой да ги изработи.

И все пак не е ли важно това, че подобен род предмети са замислени и изработени, понеже те са разкошът, цветът и смисълът на твоята цивилизация? И че точно предметът, който има стойност и е достоен за човека, е този, който е струвал много време. И в това е смисълът на диаманта, в него е вложена година труд, който създава сълза с големината на нокът. Или капката парфюм, извлечена от цяла гальота с цветя. И какво значение има за мен съдбата на сълзата и на капката парфюм, щом предварително знам, че те не могат да се разпределят между всички, и също знам, че една цивилизация се основава не на съдбата на предмета, а на създаването му?

Аз, господарят, крада хляб и дрехи от работниците, за да ги дам на моите войници, на моите жени и на моите старци.

Защо бих бил по-смутен от кражбата на хляб и дрехи, за да ги раздам на моите скулптори, на шлифоващите диаманти и на поетите, които, макар че пишат своите поеми, трябва да се хранят?

В противен случай няма нито диаманти, нито дворци, нито каквото и да е, което човек би си пожелал.

И това, което съвсем малко обогатява моя народ: той се обогатява от самото преливане в другите дейности на своите цивилизовани дейности, които действително струват много време на заетите с тях, но ангажират малко хора в града, както показаха срещите ми.

И от друга страна, размишлявах: ако човекът, за когото е предназначен предметът, не е от значение, понеже във всеки случай този предмет не може да се разпредели на всички и следователно аз не

мога да твърдя, че той ограбва другите, става очевидно, че канавата на тези, за които е предназначен предметът, е нещо, което изисква деликатно докосване и голяма предпазливост, защото е основата на една цивилизация. И не е толкова важно тяхното качество или моралните оправдания.

Тук несъмнено се крие нравствен проблем. Но съществува и точно противоположен проблем. И ако мисля с думи, изключващи противоречията, аз угасявам всяка светлина в моята страна.

CXVI

(Бележки за по-късно: Берберските изгнаници, които не искат да работят, лягат на земята. Невъзможно действие.

Аз обаче налагам не действия, а структури. И правя дните различни. И подреждам хората в йерархия и създавам повече или по-малко красиви жилища, за да събудя завист. И създавам повече или по-малко справедливи правила, за да предизвикам различни реакции. И не мога да проявя интерес към справедливостта, защото тук тя означава да оставя в застои това свършено мъртво бласто. И ги заставам да приемат моя език, понеже мой език има смисъл за тях. И тук съществува само система от условности, с помощта на които искам да досегна, както у слепия глухоням, човека, изцяло приспан у тях. Така ти парваш слепия глухоням и му казваш: „огън“. И всеки път, когато го парваш, му казваш: „огън“. И си несправедлив към отделната личност, понеже го опарваш. Ала си справедлив към човека, тъй като казвайки му „огън“, ти го просвещаваши. И ще дойде денят, в който кажеш ли му „огън“, без да го опариши, той веднага ще си дръпне ръката. И това ще е знак, че се е родил.

И ето ги обвързани въпреки волята им в абсолюта на една мрежа, която не могат да оценят, тъй като тя просто е. Къщите са различни. Ястията са различни. (И въвеждам празника, чиято същност е да се стремиш към един ден и от този момент да съществуваши, „и аз ще ги подложам на усуквания, напрежения и образи. И, разбира се, всяко напрежение е несправедливост, защото не е справедливо този ден да се различава от другите.“) И празникът ги кара да се отдалечават или да се приближават към нещо. А къщите — повече или по-малко красиви — да печелят или да губят. И да влизат, и да излизат. И аз ще начертая бели линии през лагера, за да има опасни зони и зони на сигурност. И ще въведа забраненото място, където човек бива осъден на смърт, за да ги ориентирам в пространството. И ето че ще бъдат създадени гръбначни прешлени на медузата. И тя ще проходи, което е възхитително.

Човекът разполагаше с един изпразнен език. Ала езикът отново ще бъде като юзда за него. И ще има жестоки думи, способни да го разплачат. И ще има звучни думи, които ще озарят сърцето му.

„Аз улеснявам за вас нещата...“ и всичко е загубено. Не заради богатствата, а защото те вече не са трамплин за каквото и да е, а спечелени запаси. Ти си сгрешил не като си дал повече, а като си изисквал по-малко. Ако повече даваш, трябва повече да изискваш.

Справедливост и равенство. И ето я смъртта. Ала братството се намира само в дървото. Тъй като не бива да бъркаш брак и общност, която е човешка смесица без бог над нея, нито оросяване, нито мускулатура, и следователно гниене.

Защото те се бяха размесили поради това, че са живели в тотално равенство, справедливост и общност. То е покой на разбърканите билиардни топки.

Хвърли им зърно, което да ги погълне в несправедливостта на дървото.)

CXVII

Що се отнася до моя съсед, забелязах, че не е плодотворно да проучвам в империята му събитията, състоянието на нещата, институциите, предметите, а изключително влеченията. Защото ако ти проучваш моята империя, ще отидеш при ковачите и ще ги завариш да коват гвоздеи, увлечени в гвоздеите и запели химните на работилницата за гвоздеи. После ще идеш при дървосекачите и ще ги завариш да повалят дървета, увлечени в повалянето на дървета и изпълнени с трескава радост в часа на празника на дървосекача, който е моментът на първото пропукване, когато величественото дърво започва да се накланя към земята. И ако идеш при звездобройците, ще ги завариш увлечени от звездите и вслушани единствено в тяхното мълчание. И в действителност всеки си въобразява, че е такъв. Сега ако те попитам: „Какво става в моята империя, какво ще се роди утре в страната ми?“, ти ще ми кажеш: „Хората ще коват гвоздеи, ще повалят дървета, ще наблюдават звездите и ще има запаси от гвоздеи, запаси от дърва и наблюдения на звездите.“ Понеже, късоглед и забил нос в тях, не си разпознал строежа на един кораб.

И никой от тях навярно не би могъл да ти каже: „Утре ние ще отплуваме в морето.“ Всеки вярваше, че служи на своя бог и разполагаше с един непохватен език, за да възпее бога на боговете, който е кораб. Тъй като корабът е плодотворен с това, че се превръща в любов към гвоздеите за ковача.

А що се отнася до предвиждането на бъдещето, ти би научил много повече за него, ако беше надмогнал това разпокъсано съчетание и осъзнал онова, с което съм извисил душата на моя народ — влечението към морето. Тогава би видял как този платноход, съчетание от гвоздеи, дъски, дънери на дървета и направляван от звездите, бавно придобива форма в мълчанието и се изгражда по същия начин, както кедърът, който всмуква соковете и солите от камъка, за да ги издигне в светлината.

И ти ще разпознаеш това устремено към утрешния ден влечение по непреодолимите му последици. Защото тук няма как да сбъркаш: то се проявява навсякъде, където може да се прояви. А аз разпознавам земното притегляне по това, че не мога да изпусна, дори за най-кратък миг, камъка, който държа в ръка, без той веднага да падне.

И ако видя някой да се разхожда и да крачи на изток, аз не предвиждам бъдещето му. Тъй като е възможно да извърви стоте крачки и в мига, в който си го представям твърдо продължил пътя си в тази посока, той да ме заблуди, като направи полукръг. Ала предвиждам бъдещето на кучето си, ако всеки път, когато отпусна каишката му, дори съвсем леко, то винаги ме дърпа и ме кара да направя крачка на изток, понеже тогава изток означава миризма на дивеч и аз добре зная накъде ще побегне кучето ми, ако го освободя. От една педя каишка научих повече, отколкото от хиляда крачки.

Наблюдавам оня затворник, седнал или легнал, като че ли сломен и лишен от всякакво желание. Ала той се стреми към свободата. И аз ще разпозная влечението му по това, че е достатъчно да му покажа дупка в стената, за да простене и се превърне в мускули и внимание. И ако процепът гледа към полето, покажи ми този, който е забравил да го види!

Разсъждаваш ли с ума си, ти ще забравиш този или онзи процеп, или гледайки го, понеже в този момент мислиш за друго, изобщо няма да го видиш. Или пък, виждайки го и навързвайки силогизми, за да узнаеш дали е удачно да го използваш, ще се решиш прекалено късно, защото зидарите ще са го заличили в стената. Но във водохранилището, където натежава водата, покажи ми коя цепнатина може да забрави тя?

Затова казвам, че влечението, дори да е неизразимо по вина на езика, е по-могъщо от разума и единствено то ни води. И затова казвам, че разумът е слуга на духа и най-напред преобразява влечението и създава от него доказателства и максими, което после ти позволява да вярваш, че твоят пазар от идеи те е ръководил. Докато аз казвам, че ти си бил воден само от божествата, които са храм, имение, империя, влечение към морето или потребност от свобода.

И тъй, аз не ще наблюдавам действията у моя съсед, който царува от другата страна на планината. Защото по полета на гълъба, щом вече е полетял, не мога да позная дали се е упътил към

гълбарника, или пригладна на вятъра крилата си, понеже по стъпките на човека към къщи не мога да позная дали отстъпва пред желанието на жена си или пред отегчението на дълга си, и дали стъпката му гради развода или любовта. Но човекът, когото задържам в килията му, ако не му липсва сгоден случай — да настъпи ключа, който съм забравил, — опипва решетките, за да види дали някоя не поддава, и преценява на око тъмничарите си, и аз си го представям вече крачещ в свободата на полята.

Така аз искам да узная у моя съсед не това, което прави, а това, което никога не забравя да направи. Защото тогава зная кой бог има власт над него, даже ако самият той не го знае, и посоката на бъдещето му.

СХVІІІ

Спомних си за пророка с тежък поглед, който освен това беше кривоглед. Дойде при мен и гняв напираше в него. Мрачен гняв:

— Редно е — рече той — да ги изтребим.

И аз разбрах, че имаше вкус към съвършенството. Защото единствено смъртта е съвършена.

— Те са грешници — добави той.

Аз мълчах. Виждах добре пред очите си тази изсечена като меч душа. Но си мислех:

„Той съществува против злото. Съществува единствено чрез злото. Какво би бил всъщност без злото?“

— Какво желаеш — попитах го, — за да си щастлив?

— Победата на доброто.

И разбирах, че лъже. Понеже наричаше „щастие“ неупотребата и ръждата на своя меч.

И постепенно ми се разкриваше тази истина, при това ослепителна: че който обича доброто, е снизходителен към злото. Че който обича силата, е снизходителен към слабостта. Тъй като, ако думите си показват език едни на други, доброто и злото все пак се смесват и лошите скулптори са чернозем за добрите скулптори, и тиранията изковава срещу себе си гордите души, и гладът е причина да се поделя хлябът, което е по-сладко от хляба. И тези, които крояха заговори против мен, преследвани от жандармите ми, лишени от светлина в подземията, свикнали с една близка смърт, пожертвували се за други, приели риска, нищетата и несправедливостта от любов към свободата и справедливостта, в моите очи винаги притежаваха сияйна красота, която лумваше като пожар в местата за наказание, поради което никога не ги лишавах от смъртта им. Какво е диамантът, ако не трябва да се издълбае скриващата го твърда обвивка? Какво е сабята, ако не съществува враг? Какво е едно завръщане, ако няма отсъствие? Какво е верността, ако няма изкушение? Победата на доброто е

триумфът на послушния добитък край яслата. А аз изобщо не разчитам на уседналите или на ситите.

— Ти воюваш против злото — казах му — и всяка битка е танц. И извличаш твоето удоволствие от удоволствието от танца, тоест от злото. Аз бих предпочел да танцуваш от любов.

Понеже ако основа за теб империя, където хората се въодушевяват от поеми, ще дойде часът на логиците, които ще заукуват над тях и ще ти открият опасностите, застрашаващи поемите в противоположното на поемата, като че ли съществуваше противоположност на каквото и да е в света. Тогава ще се народят полицаите, които, смесвайки любов към поемата и омраза към противоположното на поемата, ще се заемат вече не да обичат, а да мразят. Сякаш любовта към кедъра беше равнозначна на унищожаването на маслината. И те ще пратят в тъмницата било музиканта, било скулптора, било звездоброеца, според случайните си умозаклучения, които ще са глупав вятър от думи и слабо въздушно трептение. И от този момент нататък моята империя ще западне, защото да съживяваш кедъра съвсем не значи да унищожаваш маслината, нито да отричаш аромата на розите. Хвърли в сърцето на един народ семето на любовта към платнохода и той ще привлече всичкото пламенно усърдие на своята земя, за да го превърне в платна. Ала ти искаш да ръководиш създаването на платната, като преследваш, изобличаваш и изстребваш еретиците. Следователно става така, че всичко, което не е платноход, може да се нарече противоположност на платнохода, защото логиката води накъдето поискаш. И от чистка към чистка ти ще изстребиш народа си, тъй като се оказва, че всеки един обича и нещо друго. Още повече, ще унищожиш и самия платноход, понеже химнът на платнохода се беше превърнал при ковача на гвоздеи в химн на работилницата за гвоздеи. Тъй че ще си го хвърлил в затвора. И няма да има гвоздеи за кораба.

Същото е при този, който мисли, че облагодетелствува великите скулптори, изстребвайки лошите скулптори, които в своя глупав вятър от думи той нарича противоположност на първите. А аз казвам, че ти ще забраниш на сина си да избере занаят, даващ толкова малко надежди за преживяване.

— Ако добре те разбирам — наежи се кривогледият пророк, — аз би трябвало да търпя порока!

— Съвсем не. Нищо не си разбрал — отвърнах му аз.

CXIX

Ако не искам да воювам и ревматизмът ме стяга в крака, той навярно ще се превърне за мен в довод против войната, докато ако се стремях към войната, щях да помисля да го излекувам чрез действието. Защото моето естествено желание за мир се беше облякло в ревматизъм, както би могло да се облече в любов към дома или в уважение към неприятеля, или в каквото и да е на света. И ако искаш да разбираш хората, започни с това: никога не ги слушай. Защото ковачът на гвоздеи ти говори за гвоздеите си. Звездоброецът — за звездите си. И всички забравят морето.

СХХ

Стори ми се много важно, че не ти е достатъчно да гледаш, за да виждаш. Тъй като от високата си тераса аз им показвах имението и очертанятията му и те клатеха глава, казвайки: „Да, да...“ Или нареждах да им отворят манастира, обяснявах им правилата и те тайно се прозяваха. Или пък им показвах архитектурата на новия храм, скулптурата или картината на някой скулптор и някой художник, които бяха постигнали нещо все още необичайно. И те веднага се извързваха. Всичко, което би могло да поразява сърцето на някой друг, ги оставяше безразлични.

И си казвах:

„Тези, които умеят да се докоснат през нещата до божествения възел, който ги свързва, не разполагат постоянно с тази власт. Душата е потопена в сън. Още повече — необучената душа. Как да храниш надежда за тях, че откровението ще ги поразява като гръм? Защото срещат мълнията единствено тези, които получават в нея своето разковниче, понеже те очакваха това лице напълно изградени, за да ги възпламени. Същото е с човека, когото съм разкрепостил за любовта, приучвайки го към молитва. Аз така добре съм го изградил, че има усмивки, които за него ще са като мечове. Ала другите ще познаят само желанието. Ако съм ги приспивал с легендите на Севера, където прелитат лебеди и сиви ята диви патици, и викове, които изпълват простора, тъй като Северът, стегнат от мраз, се изпълва от един-единствен вик като храм от чер мрамор, тогава тези тук са подготвени за сивите очи и усмивката, която гори отвътре като светлината на тайнствена странноприемница в снега. И аз ще ги видя поразени в сърцето от нея. Но онези, които идват от знойните пустини, не трепват от тази форма на усмивка.“

Ако съм те изградил подобен на другите в детството, ти ще откриеш същите лица, както хората от твоя народ, ще изпитаеш същата любов и ще можете да общувате. Защото вие общувате не един с друг,

а посредством божествените възли, които свързват нещата, и е важно те да са еднакви за всички.

И когато казвам „еднакви“, нямам предвид да се създаде такъв ред, който е само отсъствие и мъртвило, като наредените в редица камъни или маршируващите в крак войници. Казвам, че съм ви приучил да разпознавате едни и същи лица, и така да изпитвате една и съща любов.

Защото сега зная, че да обичаш значи да разпознаваш и да познаеш лицето, отгатнато през нещата. Любовта е единствено познаване на боговете.

Когато ти е дадено, чрез милосърдието към хората, да обхванеш за един миг имението, скулптурата, поемата, империята, жената или Бога в тяхната цялост, аз наричам „любов“ този прозорец, току-що отворил се в тебе. И казвам, че е мъртва любовта ти, ако за теб вече не съществува друго освен съчетание. И същевременно това, което ти е предадено по сетивен път, не се е променило.

И затова казвам също, че тези, които са се отказали от боговете, вече са неспособни да общуват, освен по животински само за практични цели: подслонен добитък.

Затова е важно да бъдат приобщени хората, които идват при мен и гледат, без да виждат. Защото само тогава те ще се просветлят и душите им ще станат широки. И само тогава те ще бъдат голи. Тъй като извън търсенето на насита за стомаха ти, какво би пожелал или къде би отишъл и откъде би се зародила пламенността на удоволствието ти?

Да приобщиш значи да обърнеш човека към боговете, за да ги види.

Ала аз нямам мостче, което да ми позволи да се разтълкувам пред теб. Ако гледаш полето и с насочения си бастун ти очертая моето имение, аз не мога да ти предам любовта си с толкова посредствено движение, понеже би било прекалено лесен начин да се развълнуваш. И в дни на униние ти би отишъл в планините да развъртиш бастун, за да се въодушевиш.

Аз мога само да изпитам върху теб моето имение. И затова вярвам в делата. Тъй като винаги съм считал за лекомислени или слепи хората, които различават мисълта от действието. Различават се идеите, които са мисли, превърнати в пазарска стока.

Тъй че ще ти поверя каруца и волове или поне бухалка за очукване на зърното. Или наглеждането на майсторите на кладенци. Или брането на маслините. Или празнуването на сватбите. Или погребването на мъртвите. Или каквото и да е, което те заставя да се вградиш в невидимата конструкция и те подчинява на силовите ѝ линии, и тези силови линии ще направят този жест лесен за теб, а другия — труден.

Ти ще срещнеш задължения и забрани. Защото това поле е непригодно за обработка, но не и другото. Този кладенец ще спаси селото, а другият ще го разболее. Тази девойка е за женене и селото ѝ ще се превърне в химн. Но другото село оплаква своя покойник. И когато теглиш на една страна, цялата рисунка идва към теб. Защото орачът пие. И майсторът на кладенци омъжва дъщеря си. И булката яде хляба на първия и пие водата на втория, и всички празнуват същите празници, молят се на същите богове, оплакват по същия начин мъртвите. И ти ставаш такъв, каквито стават хората в това село. После ще ми кажеш какъв човек се е родил в тебе. И ако той изобщо не ти харесва, само тогава ще отречеш моето село.

Защото няма разхождащ се безделник, комуто да е дадено да вижда. Съчетанието, което единствено се показва, е нищо, и как би могъл изведнъж да обхванеш бога, когато той не е друго, освен упражняване на сърцето ти?

И аз наричам „истина“ само това, което те въодушевява. Защото не съществува нещо, което да се доказва нито за, нито против. Ала ти не се съмняваш в красотата, ако това лице намира отклик у тебе. Тогава ще ми кажеш, че то наистина е красиво. Същото е за имението или за империята, ако те кара да приемеш да умреш за нея, щом веднъж си я открил. Как така, би ми казал ти, са истински камъните, но не и храмът?

И ако от вътрешността на манастира, където те възпламенявам с най-великото от лицата, след като съм те изградил така, че да се изяви пред теб, то се яви, как би го отрекъл? Как можеш да ми кажеш, че е истинска красотата в лицето, но не и Бог в света?

Нима мислиш, че красотата на лицата е естествена за теб? А аз казвам, че тя е плод на наученото от теб. Защото не познавам сляп по рождение, вече излекуван, който изведнъж да е трогнат от някоя усмивка. Него трябва да го научиш какво е усмивка. Ала ти знаеш още

от детството, че една определена усмивка подготвя радостта ти, защото загатва за изненада, която още крият от тебе. Или че така свъсени вежди подготвят мъката ти, или че една трепереща устна предвещава сълзите, или че определен блясък в очите издава увлекателен план и че точно такова навеждане е предвестник на покоя и доверчивостта в нейните обятия.

И от твоите сто хиляди опита ти изграждаш един образ, този на съвършената родина, която може да те приеме изцяло, да те преизпълни и да ти влее живот. И ето че ти я разпознаваш в тълпата и предпочиташ да умреш, отколкото да я загубиш.

Мълнията порази сърцето ти, ала твоето сърце беше подготвено за мълнията.

Нима любовта не е това, за което ти казах, че трябва много време, за да се роди, понеже тя може да бъде откровение за хляба, към който те научих да изпитваш глад. Така аз подготвих отклика, който ще намери у теб поемата. И поемата, която би накарала друг да се прозява, осветява душата ти. Приготвих ти глад, неведом за самия себе си, и желание, което още няма име. То е единство от пътища, структура и архитектура. Богът, който е отреден за него, ще го пробуди изведнъж в неговата цялост и всички тези пътища ще се превърнат в светлина. И несъмнено ти не знаеш за всичко това: защото ако го познаваше и го търсеше, то вече би било назовано. И значи вече си го намерил.

CXXI

(Бележка за по-късно: Вследствие на погрешна аритметика тези глупаци повярваха, че съществува противоположност на всяко нещо. И противоположното на демагогията е жестокостта. А в живота връзките са така преплетени, че ако унищожиш едната от две противоположности, загиваш.

Защото аз казвам, че противоположното на каквото и да било е и не е друго, освен смъртта.

Така е с този, който преследва противоположното на съвършенството. И от зачеркване към зачеркване изгаря целия ти текст. Защото нищо не е съвършено. Ала оня, който обича съвършенството, винаги подобрява.

Също и този, който преследва противоположното на благородството. И изгаря всички хора, защото никой не е съвършен.

Също и този, който унищожава врага си. А е живял чрез него. Следователно от това умира. Противоположното на кораба е морето. Но то е очертало и изострило вълнореза и кила. А противоположното на огъня е пепелта, но тя бди над огъня.

Също и този, който се бори против робството, призовавайки към омразата, вместо да се бори за свободата, призовавайки към любовта. И тъй като навсякъде, във всяка йерархия, съществуват следи от робство и ти можеш да наречеш робство ролята на основите на храма, върху които се крепят благородните камъни, а единствено те се извисяват в небето, ето те задължен, от следствие към следствие, да унищожиш храма.

Защото кедърът съвсем не е отрицание и омраза към това, което не е кедър, а усвоени от кедъра камъни, превърнали се в дърво.

Ако се бориш против каквото и да било, целият свят ще стане подозрителен за тебе, тъй като всяко нещо е възможен подслон, възможен запас и възможна храна за твоя враг. Ако се бориш против каквото и да било, ти трябва да се самоунищожиш, защото у тебе съществува частица от него, колкото и малка да е тя.

Защото единствената несправедливост, която възприемам, е несправедливостта на сътворението. И ти не си унищожил соковете, които биха могли да хранят къпината, а си изградил кедър, който ги е привлякъл към себе си и къпината няма да покълне.

Ако станеш това дърво, няма да станеш друго. И си се оказал несправедлив към другите.)

Когато пламенното усърдие угасва, ти продължаваш живота на империята с твоите жандарми. Но ако само жандармите могат да я спасят, значи империята е вече мъртва. Защото моята принуда е принуда на властта на кедъра, който свързва във възлите си соковете на земята, а не безплодното унищожение на къпините и соковете, от които, разбира се, биха могли да черпят къпините, но също и кедърът.

Къде си видял да се води война против нещо? Кедърът, който расте и задушават трънака, нехае за трънака. Той дори не подозира за съществуването му. Той воюва за кедъра и преобразява трънака в кедър.

Искаш да накараш някой да умира против нещо? Кой ще поиска да умира? Човек иска да убива, но не да умира. Следователно приемането на войната е приемане на смъртта. И приемането на смъртта е възможно само ако ти се заменяш за нещо. Значи в любовта.

Тези тук ненавиждат другите. И имат ли затвори, наблъскват ги със затворници. Ала така ти градиш врага си, понеже затворите излъчват повече светлина от манастирите.

Човек, който затваря или екзекутира, първо се съмнява в себе си. Той изстребва свидетелите и съдниците. Ала за да се извисиш, не е достатъчно да изстребиш тези, които са те видели низък.

Този, който затваря и екзекутира, прехвърля и грешките върху другите. Значи е слаб. Защото колкото си по-силен, толкова повече грешки поемаш върху себе си. Те ти служат за уроци за твоята победа. Когато един от генералите на баща ми беше победен и се извиняваше пред него, той го прекъсна: „Не бъди толкова високомерен да се ласкаеш от мисълта, че си допуснал грешка. Когато яхам магаре и то обърква пътя, не магарето се е заблудило, а аз.“

„Извинението на предателите, казваше другаде баща ми, е, че преди всичко са могли да станат предатели.“

СХХІІ

Когато истините са очевидни и абсолютно противоречиви, ти не можеш да направиш нищо, освен да промениш езика си.

Логиката изобщо не зацепва, за да ти помогне да преминеш от един етаж на друг. Ти не предвиждаш вглъбяването, изхождайки от камъните. И ако заговориш за вглъбяване с езика на камъните, ти се проваляш. Необходимо ти е да откриеш онази нова дума, за да изразиш с нея определена архитектура на камъните. Защото се е родило ново същество, неделимо, необяснимо, тъй като да обясниш значи да разгловиш на съставни части. И ти го кръщаваш с едно име.

Как би умувал върху вглъбяването? Как би умувал върху любовта? Как би умувал върху имението? Те не са предмети, а божества.

Познавах оня, който искаше да умре, защото беше слушал да се пее легендата за някаква северна страна и смътно знаеше, че там през една определена нощ в годината човек върви в снега, който скрипти, под звездите, към осветени дървени къщи. И ако навлезеш в светлината им, след като си извървял пътя си, и долепиш лице до стъклата, откриваш, че тази светлина струи към теб от едно дърво. И ти казват, че тази нощ има вкус на играчки от лакирано дърво и мирис на восък. И ти казват, че през тази нощ лицата са необикновени, защото са изпълнени с очакване на чудо. И виждаш как всички възрастни съдържат дъха си, втренчено гледат очите на децата и се подготвят за силни удари на сърцето. Понеже в тези детски очи ще премине нещо неуловимо, което е безценно. Тъй като ти си го градил цяла година с очакването, с разказите и обещанията, а най-вече с дочутите песни, тайните загатвания и огромната си любов. И сега ще откачиш от дървото някакъв скромен предмет от лакирано дърво и ще го подадеш на детето съгласно традицията на твоя церемониал. И това е мигът. И никой вече не диша. И детето трепка с клепачи, защото са го извадили топло от съня. И то е там, на коленете ти, с онова ухание на топло дете, току-що извадено от съня, и когато те целува, обгърнало с

ръце шията ти, нещо ти става, сякаш бликва извор за сърцето, а ти за това си жаден. (И ето едно голямо притеснение за децата, че им ограбват един бликащ у тях извор, който те не могат да познаят и от който всички идват да пият, щом остарее сърцето им, за да се подмладят.) Но тук целувките секват. И детето гледа дървото, и ти гледаш детето. Защото става дума да се откъсне една възхитителна изненада подобно на рядко цвете, което пониква в снега веднъж в годината.

И ето че душата ти прелива от определен цвят на очите, които потъмняват. Понеже детето обвива с цялото си тяло своето съкровище така, че изведнъж, от мига, в който подаръкът го е докоснал, да се осветило отвътре, както правят морските анемони. И би побягнало, ако ти го оставиш да побегне. И няма никаква надежда да го досегнеш. Не му говори, то вече не чува.

Този цвят, едва променен, по-лек от облак над ливадата, не ми казвай, че той няма тежест. Защото дори да беше единствена отплата за твоята година труд и пот, за изгубения във войната крак, за нощите на размисъл, за преживените обиди и страдания, ето че той щеше да те възнагради все пак и щеше да те изпълни с възхищение. Тъй като ти печелиш при тази замяна.

Защото няма умоzakлючения, за да умуваш върху любовта към имението, върху мълчанието на храма, нито върху тази несравнима секунда.

И тъй моят воин искаше да умре — той, който беше живял само от слънце и пясък, той, който изобщо не беше виждал дърво от светлина, той, който едва знаеше коя посока е север — защото му бяха казали, че някакво завоевание е застрашило някъде определен мирис на восък и определен цвят на очите, които поемите са му донесли някога едва доловимо, както вятърът довява мириса на островите. И аз не познавам по-добра причина да умреш.

Защото се оказва, че те подхранва само божественият възел, който свързва нещата. Който нехае за моретата и стените. И ето че в твоята пустиня душата ти прелива от това, че съществува някъде, в неведома за теб посока, при чужди и непознати хора в страна, за която нищо не знаеш и не разбираш, едно определено очакване за някакъв образ на незначителен предмет от полирано дърво, който се забива в очите на едно дете като камък в застинали води.

И става така, че храната, която получаваш от него, си струва труда да умреш. И че бих вдигнал армии, ако пожелаех, за да спася някъде в света един мирис на восък.

Но не ще вдигна армии, за да защита запасите. Защото те са готови и ти няма какво да очакваш от тях, освен да се превърнеш в мрачен добитък.

Ето защо, угаснат ли божествата ти, вече не ще приемеш да умреш. Но и няма да си жив. Тъй като не съществува противоположност на всяко нещо. Ако животът и смъртта са думи, които си показват език едни на други, все пак остава, че можеш да живееш само от това, което може да те накара да умреш. И който отхвърля смъртта, отхвърля живота.

Защото няма ли нищо над тебе, ти нямаш какво да получиш. Освен от самия себе си. Ала какво извличаш от празно огледало?

СХХІІІ

Ще поговоря вместо теб, която си сама. Защото имам желание да влея в теб тази светлина.

Открих, че в мълчанието и в самотата ти е възможно да те подхраня. Понеже боговете нехаят за стените и моретата. И ти също си по-богата от това, че съществува някъде мирис на восък. Дори да не се надяваш някога да усетиш вкуса му.

Но аз не разполагам с друг начин да оценя качеството на храната, която ти нося, освен да оценя теб самата. Каква ставаш ти, след като я получиш? Искам да склучиш ръце в тишината, с потъмнели очи, като очите на детето, на което дадох съкровището, започнало да го разкъсва. Защото моят подарък за детето също не беше предмет. Този, който знае от три камъчета да построи бойна флота и да я застраши с буря, ако му дам дървено войниче, ще направи от него армия и капитани, и вярност към империята, и сурова дисциплина, и смърт от жажда в пустинята. Същото е и с музикалния инструмент, той е нещо твърде различно от инструмент, той е материя за капана за твоя улов. Който пък никога не е от естеството на капана. И теб също ще те осветя, за да е светла твоята мансарда и населено сърцето ти. Защото заспалият град, който гледаш от прозореца, няма да е същият, ако съм ти говорил за огъня под пепелта. И пътят за обход няма да е същият за моя часовей, ако е някой стръмен, вдаден в морето нос на империята.

Когато човек отдава себе си, получава повече, отколкото дава. Понеже е бил нищо и се самопостига. И малко ме интересува дали думите си показват език едни на други.

Ще поговоря вместо теб, която си сама, понеже имам желание да те населя. И навярно ти е трудно, поради изкълчено рамо или недъг в окото да приемеш съпруга в плът в твоя дом. Но има по-силни присъствия и аз забелязах, че болният от рак вече не беше същият на смъртния си одър в утринта на една победа и че макар дебелината на стените да приглушава звука на тръбите, стоята му като че ли беше пълна.

И все пак какво беше преминало отвън навътре, ако не възелът на нещата, който е победа и нехае за стените и моретата? И защо да не съществува още по-изгарящо божество? Кое то ще те оформи с горящо сърце, вярна и прекрасна.

Защото истинската любов не се изчерпва. Колкото повече даваш, толкова повече ти остава. И ако отиваш да черпиш от истинския извор, колкото повече черпиш, толкова по-щедър е той. И мирисът на восък е еднакъв за всички. И ако другият също го усети, той ще е по-богат за теб самата.

Но този съпруг в плът в твоя дом, той ще те ограби, ако се усмихне другаде, и ще те накара да се почувствуващ уморена да обичаш.

Затова аз ще те посетя. И нямам нужда ти да ме познаваш. Аз съм възелът на империята и измислих за теб една молитва. Аз съм ключов камък на определен вкус на нещата. И те обвързвам. И с твоята самота е свършено.

И как тогава не би ме последвала? Вече не съм нещо различно от теб самата. Същото е с музиката, тя гради в теб определена структура, която те изгаря. И музиката не е нито истинска, нито фалшива. Ти си тази, която току-що се е самоосъществила.

Не искам от теб да живееш в пустотата на своето съвършенство. В пустота и печал. Ще те пробудя за пламенното усърдие, което дава и никога не ограбва, тъй като не изисква нито притежание, нито присъствие.

Но поемата е хубава по причини, които нямат нищо общо с логиката, понеже е от друг етаж. И толкова по-възбуждаща, колкото по-добре те вселява в пространството. Защото съществува един тон, който трябва да се изтръгне от тебе и който ти можеш да издадеш, но невинаги със същото качество. Има лоша музика, която отваря посредствени пътища в сърцето ти. И е слаб богът, който ти се явява.

Но има посещения, които те оставят сънна от това, че толкова си обичала.

И затова за теб, която си сама, аз измислих тази молитва.

CXXIV

Молитва на самотата.

„Бъди милостив към мен, Господи, защото ми тежи моята самота. Няма нищо, което да очаквам. Ето ме в тази стая, където нищо не ми говори. И все пак аз не моля за присъствия, тъй като откривам, че съм още по-изгубена, щом потъна в тълпата. Но другата, която е подобна на мен, също сама в подобна на тази стая, ето че все пак сърцето ѝ прелива, ако тези, които дарява с нежността си, са заети с нещо някъде из къщата. Тя не ги чува, нито ги вижда. Не получава нищо от тях в момента. Но за да е щастлива, стига ѝ да знае, че домът ѝ е населен.

Господи, аз също не искам нищо, което да се вижда или да се чува. Твоите чудеса не са за сетивата.

Но ти стига да просветлиш духа ми над моя дом, за да ме изцериш.

Пътникът в своята пустиня, ако е тръгнал, Господи, от една населена къща, макар да знае, че тя е накрай света, изпитва радост за нея. Никое разстояние не му пречи да черпи сили от нея и ако умре, умира в любов... Тъй че аз дори не моля, Господи, моят дом да е наблизо.

Човекът, тръгнал на разходка и поразен в тълпата от едно лице, ето че се преобразява, дори ако лицето съвсем не е за него. Същото е с войника, влюбен в кралицата. Той става войник на една кралица. Тъй че аз дори не моля, Господи, този дом да ми е обещан.

В откритите морски простори има пламенни съдби, обречени на един несъществуващ остров. И хората от кораба пеят химна на острова и се чувствуват щастливи. Душата им прелива не от острова, а от химна. Тъй че аз дори не моля, Господи, този дом да съществува някъде...

Самотата, Господи, е плод на духа, ако е недъгав. Той обитава само една родина, която е смисълът на нещата. Същото е с храма, когато е смисъл на камъните. Той има криле само за това

пространство. Не изпитва радост от предметите, а единствено от лицето, което се разчита през тях и ги свързва. Направи просто така, че да се науча да чета.

Тогава, Господи, ще е свършено с моята самота.“

CXXV

Защото точно както катедралата е определено подреждане на съвсем подобни един на друг камъни, но разпределени съгласно силови линии, чиято структура говори на духа, точно така съществува церемониал на моите камъни. И катедралата е повече или по-малко хубава.

Точно така, както литургията на моята година е определено подреждане на дни, най-напред съвсем подобни един на друг, но разпределени съгласно силови линии, чиято структура говори на духа (и сега има дни, в които трябва да постиш, други, в които сте поканени да се веселите, трети пък, когато не трябва да работиш, и това са силовите ми линии, които срещаш), точно така съществува церемониал на моите дни. И годината е повече или по-малко жива.

Точно както има и церемониал на чертите на лицето. И лицето е повече или по-малко хубаво. И церемониал на моята армия, защото този жест е възможен за теб, но не и другият, който ще те принуди да срещнеш моите силови линии. И ти си войник от една армия. И армията е повече или по-малко силна.

И церемониал на моето село, понеже ето го празничния ден или камбаната за мъртвите, или часа на гроздобера, или стената, която трябва да се построи с общи усилия, или общността по време на глад и подялбата на водата по време на суша, и този пълен мех не е само за теб. И ето че принадлежиш на една родина. И родината е повече или по-малко сгряваща.

И аз не познавам нищо в света, което в началото да не е церемониал. Защото ти няма какво да очакваш от катедрала без архитектура, от година без празници, от лице без пропорции, от армия без устава, нито от родина без обичаи. Няма да знаеш какво да правиш с твоите разхвърляни материали.

Защо би ми казал, че тези разхвърляни предмети са реалност, а церемониалът е илюзия? Тъй като самият предмет е церемониал за своите части. Защо армията според теб би била по-малко реална,

отколкото някой камък? Но аз нарекох „камък“ определен церемониал на прашинките, от които той е съставен. И „година“ церемониалът на дните. Защо годината би била по-малко реална от камъка?

Тези тук бяха открили само отделните личности. И наистина добре е отделните личности да живеят в благоденствие, да се хранят, да се обличат и да не страдат прекомерно. Но те умират за същността и вече са само разхвърляни камъни, ако ти не установиш в своята империя церемониал на хората.

Защото в противен случай човекът е нищо. И ти не ще оплакваш брат си, ако умре, както кучето не оплаква друго куче от същото котило, когато се удави. Ала ти също не ще се зарадваш от завръщането на брат си. Защото завръщането на брата трябва да бъде част от храм, който се разхубавява, а смъртта на брата — срутване в храма.

И при берберските изгнаници аз никога не забелязах да оплакват мъртвите.

Как ще съумея да ти дам доказателство за това, което търся? Вече става дума за предмет, който говори не на сетивата, а на духа. Логиката принадлежа на етажа на предметите, а не на етажа на възела който ги свързва. Тук аз вече нямам език.

Виждал си как безоките гъсеници се отправят към светлината или се изкачват по дървото. И ти, който ги наблюдаваш като човек, определяш за себе си към какво се стремят те. Стигаш до заключението: „Светлина“ или „Врх“. Но те не го знаят. Така и ти, ако получиш нещо от катедралата ми, от годината ми, от лицето ми, от родината ми, за теб това е твоята истина и малко се интересувам от твоя вятър от думи, който е подходящ само за предметите. Ти си гъсеница. Изобщо не разбираш какво търсиш.

Тъй че ако от катедралата ми, от годината ми, от империята ми ти излизаш разхубавен, придобил святост или нахранен с някаква невидима храна, аз ще си кажа: „Ето една хубава катедрала за хората. Една хубава година. Една хубава империя.“ Дори и да не зная откъде да гледам внимателно, за да разбере причината.

Като гъсеницата аз просто намерих нещо, което е за мен. Както слепец през зимата, който търси огъня с дланите си. И го намира. И оставя бастуна си, и присяда край него, кръстосал нозе. Макар че нищо не знае за огъня по начина, по който ти, зрящият, знаеш. Той е

намерил истината за своето тяло, защото ще забележиш, че вече няма да мръдне от мястото си.

И ако ти упрекваш моята истина, че не е никаква истина, ще ти разкажа за смъртта на единствения истински геометър, моя приятел, който ме помоли да му помогна, когато се готвеше да умре.

CXXVI

Отидох при него с бавната си походка, защото го обичах.

— Геометре, приятелю мой, ще моля Бог за тебе.

Но той бе уморен, понеже беше страдал.

— Не се безпокой за тялото ми. Кракът ми е безчувствен и ръката ми е безчувствена, и ето ме като старо дърво. Остави дърваря да си свърши работата...

— За нищо ли не съжаляваш, геометре?

— За какво бих могъл да съжалявам? Пазя спомена за здрав крак и здрава ръка. Ала целият живот е раждане. И човек се приема такъв, какъвто е. Съжалявал ли си някога за ранното си детство, за юношеството или за зрелостта си? Тези съжаления са вопли на лош поет. В това няма съжаление, а тиха меланхолия, която не е страдание, а уханье в съсъда с изветряло питие. Разбира се, оплакваш окото си в деня, в който го изгубиш, защото всяко преображение е болезнено. Но няма нищо прочувствено в това да се разхождаш в живота само с едно око. И съм виждал слепците да се смеят.

— Човек може да си спомни щастието си...

— И къде виждаш в това страдание? Наистина виждал съм някой да страда от заминаването на жената, която обича и която за него беше смисъл на дните, на часовете и на нещата. Защото рухваше неговият храм. Но изобщо не съм виждал да страда другия, който, след като бе познал самозабравата на любовта, а после бе разлюбил, е изгубил огнището на удоволствията си. Същото е с този, който е бил развълнуван от поемата, после поемата го е отегчила. Къде виждаш той да страда? Духът е сънен и човека вече го няма. Защото досадата не е съжаление. Да съжаляваш за любовта също е любов... и ако вече няма любов, няма и съжаление за любовта. Ти вече не срещаш друго, освен онова отегчение, което е от етаж на нещата, понеже те нямат какво да ти дадат. Или пък материалите, градили моя живот, рухват в мига, в който техният ключов камък си отива, и това е страданието на преобразението, и как бих го познал? Тъй като единствено сега ми се

разкриват истинският ключов камък и истинското значение и че те никога не са имали повече смисъл, отколкото имат. И как бих познал отегчението, щом като има построено светилище, завършено и най-сетне осветено за очите ми?

— Геометре, какви ми ги говориш! Майката може да оплаква спомена за починалото си дете.

— Разбира се, в момента, когато то си отива. Защото нещата губят смисъл. Млякото напират у майката, а детето вече го няма. Тежи ти съкровената тайна, предназначена за любимата, а любимата вече я няма. И ако имението ти е продадено и разпокъсано, какво ще правиш с любовта към имението? Това е часът на преображението, което винаги е болезнено. Ала грешиш, понеже думите объркват хората. Идва часът, когато предишните неща получават своя смисъл, който се състои в това — да те заставят да се само постигнеш. Идва часът, когато се чувствува обогатен от това, че някога си обичал. И те обзема меланхолията, която е приятна. Идва часът, когато остарялата майка е с по-вълнуващо лице и с по-просветлено сърце, макар да не се осмелява да го признае, толкова се бои и от думите, че ѝ е приятен споменът за починалото дете. Чувал ли си някога майка да ти казва, че би предпочела изобщо да не го е познавала, да не го е кърмила, да не го е обичала нежно?

След дълго мълчание геометърът ми каза още:

— Така моят живот, добре подреден назад, днес вече за мен се превръща в спомен...

— Ах, геометре, приятелю мой, кажи ми истината, която прави душата ти тъй спокойна...

— Да познаеш една истина може би значи само да я видиш в мълчание. Да познаеш истината може би това е да имаш най-сетне право на вечно мълчание. Свикнал съм да казвам, че дървото е истинско, то е определена връзка между своите части. После гората, която е определена връзка между дърветата. После имението, което е определена връзка между дърветата, равнините и други части на имението. После за империята, която е определена връзка между именията, градовете и други части на империите. После за Бога, който е свършена връзка между империите и каквото и да било на света. Бог е толкова истински, колкото и дървото, макар и по-трудно да се разчита. И аз нямам повече въпроси.

Той размисли:

— Не познавам никаква друга истина. Познава само структури, които са ми повече или по-малко удобни, за да изразя света. Но...

Този път той замълча задълго и аз не се осмелих да го прекъсна.

— Все пак понякога ми се е струвало, че те приличаха на нещо...

— Какво искаш да кажеш?

— Докато търсех, открих, че духът желае само това, което притежава. Да откриеш значи да видиш. И как бих търсил онова, което за мен още няма смисъл? Казах ти, съжалението за любовта е любов, никой не страда от желанието за нещо, което още не е обхванал. И все пак аз съм изпитвал като че ли съжаление за неща, които още нямаха смисъл. В противен случай защо бих вървял в посоката на истини, които не можех да обхвана? Към незнайни кладенци аз избрах праволинейни пътища, които приличаха на завръщания. Имах инстинкт към моите структури както слепите гъсеници към слънцето.

А ти, когато градиш храм и той е хубав, на какво прилича той?

И когато създаваш закони за церемониала на хората и той въодушевява хората, както огънят сгрява слепия, на какво прилича той? Защото не всички примери са хубави и има церемонии, които не въодушевяват.

Ала гъсениците не познават своето слънце, слепците не познават своя огън и когато градиш храм който трогва човешките сърца, ти изобщо не познаваш лицето, по чието подобие си го съградил.

За мен съществуваше едно лице, което ме осветяваше от едната страна, но не и от другата, понеже ме караше да се обръщам към него. Ала аз още не го познавам...

И в този миг Бог се яви на моя геометър.

CXXVII

За осъществяването на подли дела се намират подли души. За благородните дела — благородни души.

Подлите дела се изразяват с подли подбуди. Благородните дела — с благородни подбуди.

Ако се налага да се извърши предателство, ще наредя да го извършат предатели.

Ако трябва да се строи, ще наредя да строят зидари.

Ако сключвам мир, ще наредя да го подпишат страхливци.

Ако повеждам на смърт, ще наредя храбреци да обявят войната.

Защото очевидно, ако при наличие на различни тенденции една от тях вземе връх, този, който е поддържал най-гръмогласно тази линия на поведение, ще поеме отговорността за нея. И ако в необходимата линия на поведение има нещо унижително, към нея ще те поведе този, който просто от низост я е пожелал дори когато тя не е била необходима.

Трудно е да накараме най-храбрите да вземат решение за капитулация, както и най-страхливите да изберат саможертвата.

И ако едно дело е необходимо, макар и унижително от определена гледна точка, тъй като нищо не е просто, аз ще избутам напред най-вонящия, който най-малко ще се гнуси. Не избирам хора с деликатно обоняние, за да събират сметта.

Същото е при преговорите с неприятеля, ако е излязъл победител. За воденето им ще избира приятеля на неприятеля. Но не ме упреквай, че почитам единия, нито че доброволно прекланям глава пред другия.

Тъй като попитах ли събирачите на смет, със сигурност ще ти кажат, че събират смет, понеже им харесва вонята.

И моят палач ще ти каже, че обезглавява, понеже му харесва кръвта.

Но ти би сгрешил, ако според техния език съдиш за мен, който ги карам да го вършат. Защото отвращението ми от нечистотиите и

любовта ми към излъскания праг ме заставиха да прибягна до събирачите на смет. И отвращението ми от проливането на невинна кръв ме принуди да измисля палача.

А сега не слушай какво говорят хората, ако искаш да ги проумееш. Щом съм решил да воювам и да пожертвувам живота, за да спася хамбарите на империята, най-храбрите, които ще се изстъпят напред, за да възхваляват смъртта, ще ти заговорят единствено за щастието и славата да умреш. Понеже никой не умира за хамбар.

Същото е и с любовта към кораба, която за майстора на гвоздеи се превръща в любов към гвоздеите.

И щом съм решил да склуча мир, за да спася от пълно опустошение нещо от същите хамбари, преди огънят да е унищожил всичко и вече да няма проблем за войната или за мира, а само сън на мъртвите, най-непредубедените срещу врага, които ще се изстъпят напред, за да го склучат, ще ти заговорят за красотата на законите и за справедливостта на тези решения. И също ще вярват на думите си. Но въпросът бе за друго.

Ако се налага нещо да се откаже, ще го откаже този, който би отказал всичко. Ако се налага нещо да се даде, ще го даде този, който би дал всичко.

Понеже империята е нещо могъщо и тежко, което не може да се пренесе с вятър от думи. Тази нощ от високата си тераса аз наблюдавам черната земя, където са стотиците хиляди, които спят или будуват, щастливи или нещастни, доволни или недовлетворени, доверчиви или обезверени. И ме споходи мисълта, че империята няма глас, понеже е безсловесен великан. И как да пренеса в теб империята с нейните желания, нейното пламенно усърдие, нейната умора, нейния зов, като дори не умея да намеря думи, които биха пренесли в теб планината, щом никога не си познавал друго освен морето?

Всички те по различен начин говорят от името на империята. И са в правото си да се опитват да говорят от нейно име. Добре е този безсловесен великан да се научи да надава вик.

И аз вече ти казах това по повод на съвършенството. Хубавият химн се ражда от несполучливите химни, понеже ако никой не продължава да ги пише, няма да се появи хубав химн.

Всеки противоречи на другия, тъй като не съществува език, за да изрази империята. Остави ги да правят, каквото знаят. Всички имат

право. Ала още не са изкачили достатъчно високо своите планини, за да проумее всеки, че другият има право.

И започнат ли да се раздират от разпри, да пълнят затворите и да се избиват взаимно, това е знак за желание да кажат дума, която още не могат да съставят.

И аз им прощавам, че заекват.

CXXVIII

Питаш ме: „Защо този народ приема да падне под робство, вместо да продължи борбата до последния човек?“

Уместно е да правим разлика между саможертвата от любов, която е благородна, и самоубийството от отчаяние, което е жалко или банално. За саможертвата е потребен бог като имението, човешката общност или храма, той приема поверената част, за която ти се заменяш.

Неколцина могат да приемат смъртта заради всички, дори когато смъртта е безполезна. А тя никога не е безполезна. Защото разхубавява другите и очите им стават по-ясни, а духът — по-обширен.

Кой баща не ще се изтръгне от прегръдката ти, за да се хвърли в бездната, погълнала сина му? Ти не ще можеш да го задържиш. Но нима ще пожелаеш да потънат заедно? Кой ще се обогати с живота им?

Честта е сияние не на самоубийството, а на саможертвата.

CXXIX

Ако оценяваш творбата ми, бих желал да ми говориш за нея, без да намесваш личността ми в оценката си. Защото когато извайвам едно лице, аз се заменям за него и му служа. Не е то, което ми служи. И приемам дори да рискувам живота си, за да завърша моето творение.

Затова не спестявай критиките си от страх да не засегнеш суетата ми, понеже не съм тщеславен. Суетата няма никакъв смисъл, тъй като не става въпрос за мен, а за това лице.

Окаже ли се обаче, че това лице те е променило, като е пренесло нещо в душата ти, не се въздържай да го изразиш от страх да не накърниш скромността ми. Понеже не съм скромен. Ставаше дума за стрелба, чийто смисъл ни превъзхожда, ала е добре да вземем участие в нея. Аз като стрела, ти като мишена.

CXXX

Когато умра.

„Господи, ида при теб, защото в твое име съм орал. На теб се пада да засееш.

Аз излях тази вощеница. На теб се пада да я запалиш.“

„Аз съградих този храм. На теб се пада да населиш безмълвието му.“

„Защото пленяването не е за мен: аз само приготвих капана. Постъпих така, за да се одухотворя. И изградих човек съгласно божествените ти силови линии, за да проходи. На теб се пада да си послужиш с талигата, ако намираш в нея своята слава.“

От върха на крепостните стени въздъхнах дълбоко. „Сбогом, мой народе, мислех си. Аз изчерпах обичта си и отивам да спя. Все пак съм непобедим, както е непобедимо семето. Още не съм изразил всички черти на лицето си. Но да сътвориш не означава да изкажеш. Напълно съм изразил себе си, щом съм издал точно този звук, а не друг. Щом съм заел тази поза, а не друга. Щом съм сложил в тестото тази мая, не друга. Всички вие сте родени от мен, понеже трябва ли да избирате как да постъпите, ще срещнете невидимия наклон, който ще ви накара да развивате моето дърво и да се самопостигнете съгласно моите принуди.

Вие несъмнено ще се почувствувате свободни, когато умра. Но свободни да се устремите към морето като реката или да паднете като хвърления камък.“

„Превърнете се в клони. Отрупайте се в цвят и завържете плод. Ще ви оценят наесен.“

„Любими мой народе, бъди верен от поколение на поколение, ако съм умножил наследството ти.“

И докато се молах, часовоят крачеше напред-назад. И аз размишлявах.

„Моята империя ми поверява будни часовои. Така аз запалих този огън, който се превръща у часовоя в пламък на бдителността.“

„Хубав е войникът ми, щом не спи...“

CXXXI

Защото аз преобразявам света за вас, както детето своите три камъчета, ако им придам различни стойности и им отредя друга роля в играта. И действителността за детето не се съдържа нито в камъчетата, нито в правилата, които са само благоприятен капан, а единствено в пламенното усърдие, породено от играта. И то преобразява камъчетата в замяна.

И какво щеше да правиш с твоите предмети, с твоята къща, с твоята любов и с шумовете за ушите ти, и с образите за очите ти, ако те не се превръщат в материали за моя невидим дворец, който ги преобразява?

Ала тези, които не намират никакво удоволствие в притежаваните предмети поради липса на империя, която да ги одухотвори, се настройват срещу самите предмети. „Как става така, че богатството не ме обогатява?“, оплакват се те и изчисляват, че трябва да го увеличат, защото съвсем не е достатъчно. И накупуват други, които още повече ги задръстват. И ето че се ожесточават в отегчението си. Не знаят, че търсят нещо друго, тъй като не са го срещали. Срещали са някого, който е изглеждал тъй щастлив, четейки своето любовно писмо. Те се надвесват над рамото му и видели, че радостта му извира от черни букви върху бяла страница, заповядват на робите си да се упражняват на бяла страница в хиляди съчетания на черни знаци. И ги бият заради несполучливия талисман, който прави човека щастлив.

Защото у тях няма нищо, което заставя предметите да откликват един на друг. Те живеят в пустинята на своите безразборно разхвърляни камъни.

Ала идвам аз и с тях съграждам храм. И същите камъни ги изпълват с блаженство.

СХХХІІ

Защото аз изострях чувствителността им към смъртта. Без да съжалявам за това. Тъй като така те ставах по-чувствителни към живота. Но ако установявах в твоя край правото на първородния син, ти би открил в него, разбира се, повече основания да мразиш, ала в същото време и да обичаш и да оплакваш брат си. Дори когато съгласно моя закон той те ограбваше при унаследяването. Понеже в такъв случай умира големият брат, което има смисъл, и отговорният, и водачът, и полюсът на племето. А ако ти умреш, той оплаква овчицата си, оня, на когото е помагал, оня, когото е обичал да обича, оня, когото съветвал вечер под лампата.

Но ако ви бях направил свободни и равни един на друг, смъртта нищо не ще променя и вие няма да плачете. Наблюдавал съм го при войните ми по време на битка. Другарят ти е мъртъв и все пак нищо не се е променило много. Той е заместен начаса от някой друг. И ти наричаш „воинска доблест“, „доброволна саможертва“ и „мъжествено благородство“ съдържаното си отношение към смъртта. И отказа си да пролееш сълзи. Но с риск да предизвикам възмущението ти, ще ти кажа: „Ти не плачеш, защото нямаш причини да плачеш.“ Навярно той ще умре по-късно, когато дойде мирът. Днес до теб постоянно има някой отляво и друг някой отдясно, който се прицелва с пушката си. Ти нямаш свободно време да попиташ човека какво е способен да даде сам. Нещо, подобно на закрилата на твоя по-голям брат. Защото каквото дава единият, ще го даде и другият. Билярдните топки в торбата не оплакват отсъствието на една топка, понеже торбата е пълна с подобни топки. За този, който умира, ти просто казваш: „Нямам време... той ще умре по-късно.“ Но той вече няма да умре, тъй като свърши ли войната, живите също ще се разпръснат. Така ще се разпадне фигурата, която сте образували. Живите ще заприличат на мъртвите. Отсъстващите ще са като мъртви и мъртвите — като отсъстващи.

Но щом сте част от едно дърво, тогава всеки зависи от всички и всички зависят от всеки един. И ще плачете, ако някой си отиде.

Защото ако сте подчинени на някаква фигура, между вас съществува йерархия. Тогава значимостта ви един за друг излиза наяве. Понеже няма ли йерархия, няма братя. А аз винаги съм чувал думите „моят брат“, когато е съществувала някаква зависимост.

И не искам да ви правя коравосърдечни към смъртта. В този случай не става дума за закаляването ви по отношение на някоя унизителна слабост, като страха от удари или уплахата от кръвта, което ще ви извиси, а за по-леко понасяне на смъртта, понеже биха умирали по-малко неща. И несъмнено колкото повече брат ви се превръща в оскъден запас, толкова по-малко ще оплаквате смъртта му.

Искам да ви обогатя и да направя така, че вашият брат да намира отклик у вас. И когато любите, това да бъде откриване на една империя, а не чифтосване както при козела. Защото козелът не плаче. Ала умре ли любимата, ето ви в изгнание. И който казва, че приема по мъжки смъртта ѝ, постъпва като добиче. И на свой ред тя ще приеме смъртта му като добиче и ще каже: „Добре е мъжете да умират на война...“ Но аз искам вие да умирате на война. Понеже кой ще люби, ако не воинът? Обаче съвсем не искам от малодушие да похабявате съкровищата си, от желание по-малко да жалите за тях, понеже кой ще умира, освен някой мрачен автомат, който не жертвува нищо за империята?

Аз изисквам да ми отдадете най-доброто от се бе си. Защото само тогава ще придобиете величие.

Тъй че не става дума да ви призова да презирате живота, а да ви накарам да го обикнете.

И да ви накарам да обикнете и смъртта, когато тя е замяна за империята.

Тъй като нещата не се изключват взаимно. Любовта към Бога разгаря у вас любовта към империята. Любовта към империята ви кара да обикнете по-силно имението. Любовта към имението прави по-скъпа за вас съпругата. А любовта към съпругата ви кара да цените простия сребърен поднос, на който пиете чай с нея, след като сте се любили.

Но тъй като смъртта разкъсва сърцето ви, искам същото време да ви утеша. Затова измислих за плачещите тази молитва: Молитва

против смъртта.

CXXXIII

— Написах поемата. Остава ми да я поправя.

Баща ми се разгневи:

— Написваш поемата, след което ще я поправяш! Какво значи да пишеш, ако не да поправяш! Какво значи да ваеш скулптура, ако не да поправяш! Виждал ли си как се придава форма на глината? От поправка към поправка се появява лицето и първият натиск на палеца вече е поправка в глинения къс. Когато основавам град, поправам пясъка. После поправам моя град. И от поправка към поправка напредвам към Бога.

CXXXIV

Защото ти изразяваш себе си чрез отношения. И правиш така, че камбаните да откликват едни на други. И предметите, които караш да откликват, нямат никакво значение. Това са материали за капана, а уловът винаги е от друго естество, различно от капана. И аз ти казах, че са необходими свързани предмети.

Но в танца или в музиката съществува развитие във времето, което не ми позволява да се заблудя по отношение на посланието ти. Тук удължаваш, там забавяш, тук се издигаш, там се снишаваш. И сега се превръщаш в отглас на самия себе си.

Но там, където ми представяш всичко в завършена цялост, имам нужда от код. Защото няма ли нито нос, нито уста, нито ухо, нито брадичка, как ще узная какво удължаваш или скъсяваш, уплътняваш или олекотяваш, изправяш или изкривяваш, издълбаваш или му придаваш релефност? Как ще позная движенията ти и как ще различа повторенията и резонансите ти? И как ще разчета посланието ти? Ала лицето ще бъде моят код, понеже познавам едно, което е свършено и банално.

И наистина, ако ми предоставиш свършено баналното лице, ти не ще изразиш нищо, освен да дадеш кода, обекта, служещ за отправна точка, академичния модел. Имам нужда от него не за да развълнувам, а за да разчета това, което пренасяш в посока към мен. И ако ми предоставиш самия образец, със сигурност нищо не ще пренесеш. Приемам също и да се отдалечиш от модела, да деформираш и размесваш, но дотолкова, че аз да запазя ключа към него. И в нищо няма да те упрекна, ако ти харесва да поставиш окото на челото.

Макар че тогава ще те сметна за непохватен както оня, който вдига много шум, за да се чуе музиката му, или излага на показ някой образ в поемата, за да се открои.

Понеже казвам, че е важно да вдигнеш скелето щом си завършил храма. Нямам нужда да разпознавам изразните ти средства. И творбата ти е свършена, когато вече не ги откривам.

Тъй като не носят ме интересува и не трябва много да ми го показваш, поставяйки го на челото, нито пък думата, и не трябва да я избираш прекалено цветиста, в противен случай тя унищожава образа. Нито пък образът, иначе той унищожава стила.

Това, което искам от теб, е от естество, различно от капана. То е като мълчанието ти в каменната катедрала. Но се случва така, че ти, който твърдеше, че презираш материята и търсиш същността, и си се опрял на тази хубава амбиция, за да предадеш неразгадаемите си послания, конструираш грамаден капан в крещящи цветове, който ме смазва и закрива мъртвородената мишка, уловена в него.

Защото докато те намирам живописен, блестящ или парадоксален, аз нищо не съм получил от тебе, понеже ти просто се излагаш на показ като на сергия. Но си се заблудил по отношение на предмета на творчеството. Той не се състои в това да покажеш самия себе си, а да ме заставиш да се самопостигна. Впрочем размахваш ли пред мен плашилото за врабчета, аз ще си избира да кацна на друго място.

Ала този, който ме е завел там, където е поискал, а после се е оттеглил, ме кара да повярвам, че откривам света и се самопостигам, както той е желал.

Но не мисли, че дискретността се състои в заглаждането на една сфера, където смътно се полюляват вълнообразно нос, уста и брадичка като оформени в забравен на огъня восък, понеже ако презираш тъй силно използваните от теб средства, започни с премахването на самия мрамор или глина, или бронз, които са още по-материални от една обикновена форма на устни.

Дискретността се състои в отказа да подчертаеш онова, което искаш да видя. Впрочем, тъй като виждам много лица през деня, аз ще забележа от пръв поглед, че искаш да заличиш носа и също не ще нарека „дискретност“ поставянето на мрамора в тъмна стая.

Истински невидимото лице, от което не ще получа нищо повече, е баналното лице.

Но вие сте се превърнали в грубияни и трябва да ви се крещи, за да чуете.

Можеш да ми нарисуваш пъстър килим, разбира се, ала той има само две измерения и ако въздейства на сетивата ми, не говори нито на духа, нито на сърцето ми.

CXXXV

Искам да ти отворя очите за миража на острова. Мислиш, че на воля сред дърветата, ливадите и стадата, във възторга на самотата сред широките простори, в пламенността на любовта без задръжки ти ще избликнеш прав като дърво. Но най-правите дървета, които съм виждал да избликват, не са израслите на свобода. Понеже последните не бързат да растат, залисват се при избуяването си и се издигат съвсем усукани. Докато дървото в девствената гора, притиснато от неприятели, отнемащи му слънцето, се изкачва в небето като отвесна струя, с неотложността на призив.

Защото в твоя остров няма да намериш нито свобода, нито възторг, нито любов.

И потънеш ли задълго в пустинята (понеже друго е да си починеш там от градската врява), аз познавам само един начин да ѝ вдъхна живот за теб, да те държа постоянно в напрежение и да я превърна в торна почва за твоето въодушевление: като заложа структура от силови линии. Които да изхождат от природата или от империята.

И ще разположа тъй скъпернически мрежата о кладенци, че вървежът ти по-скоро да те отвежда до всеки от тях, а не да ти осигурява достъп. Защото към седмия ден трябва да се пести водата от меховете. И да се стремиш към кладенеца с всички сили. И да го завладееш чрез твоята победа. И без съмнение да загубиш впрягове в усилието да преодолееш пространството и самотата, тъй като то ще заслужава цената на доброволно приетите жертви. И засипаните от пясъците кервани, които не са го открили, утвърждават славата му. И той сияе над костите им под слънцето.

Така в часа на потеглянето, когато преглеждаш товара, опъваш въжетата, за да прецениш дали денковете не се люлеят, проверяваш състоянието на водните запаси, ти призоваваш най-доброто у себе си. И ето че поемаш към твоя далечен, благословен от водите край отвъд пясъците, изкачвайки простора от единия кладенец до другия като

стъпалата на стълба, обвързан — понеже има танц за танцуване и враг за побеждаване — с церемониала на пустинята. И едновременно с мускулите, аз ти градя душа.

Ала поискам ли да те направя по-богат, поискам ли кладенците като полюси да привличат или отблъскват по-силно и така пустинята да стане градеж за духа и сърцето ти, ще я населя с неприятели. Те ще държат кладенците и за да пиеш, ще ти се наложи да си служиш с хитрост, да воюваш и да побеждаваш. И в зависимост от стануващите тук и там племена — повече или по-малко жестоки, близки по дух или говорещи непонятен език, по-добре или по-зле въоръжени — стъпките ти ще стават по-бързи и леки или позабавени, по-тихи или по-шумни и изминатите разстояния през дните на път ще се менят, макар да се движиш по една повърхност, еднаква наглед във всичките ѝ точки. И така ще се намагнитва, разнообразява и оцветява различно една необятна шир, в началото жълтеникава и монотонна, но за духа и сърцето ти тя ще придобие повече релефност, отколкото благодатните страни със свежи долини, сини планини, сладководни езера и ливади.

Защото тук стъпката ти е на човек, обречен на смърт, а там — на получил избавление, тук издава изненада, там — изход от изненадата. Тук сочи преследване, а там е предпазлива и внимателна, сякаш си в стаята, където спи любимата и ти не искаш да я събудиш.

И сигурно нищо няма да се случи през по-голямата част от пътуванията ти, тъй като стигат тези различия наистина да съществуват за теб и да е мотивиран, необходим и абсолютен церемониалът, който ще се роди от тях, за да придаде достойнство на танца ти. Тогава чудото ще се състои, макар че човекът, присъединил се към кервана ти, ако не знае езика ти и не споделя страховете, надеждите и радостите ти, ако просто се ограничи до същите жестове, както водачите на впряговете ти, няма да се натъкне на нищо, освен на празнотата в пустинята и ще се прозява през цялото време, докато прекосява една безпределна шир, която ще му навява само скука, и нищо от моята пустиня няма да го промени. Кладенецът за него ще е само тесен отвор, който е трябвало да се изчисти от пясъка. И какво би научил за неприятеля, щом като той по природа е невидим? Тук става дума само за шепа семена, носени от ветровете, въпреки че са достатъчни да преобразят всичко за оня, който се окаже свързан с това място, както солта променя вкуса на ястието. И моята пустиня, стига

само да ти покажа правилата на играта в нея, придобива такава власт и такава притегателна сила за теб, че мога да те избира посредствен, егоистичен, мрачен и скептичен в предградията на града или в застоя на оазиса и да ти наложа едно-единствено прекосяване на пустинята, за да се разпукне човекът в теб като освободено от обвивката си зрънце и да се извиси и укрепне духът и сърцето ти. И ти ще се върнеш преобразен, великолепен и изграден така, че да заживееш живота на силните. И ако съм се задоволил да те направя частица от нейния език, понеже същината не се съдържа в нещата, а в смисъла на нещата, в пустинята ти ще покълнеш и пораснеш като слънце.

Ще си я прекосил като чудотворен басейн. И когато се изкачиш на отсрещния бряг, усмихнат, мъжествен и възхитителен, жените ще те познаят, теб, когото са търсили, и ще трябва само да се държиш презрително, за да ги завладееш.

Луд е, който твърди, че търси щастието на хората в задоволяване на техните желания, и гледайки ги как вървят, си мисли, че за човека е важно постигането на целта. Сякаш някога е имало цел.

Затова ти казвам, че на първо място и преди всичко за човека са важни напрежението на силовите линии, в които е закален, собствената му вътрешна плътност, породена от тях, отзвукът на стъпките му, притегателната сила на кладенците и трудният за изкачване планински връх. И ти не ще твърдиш, че успелият да го изкачи, ако току-що е покорил със силата на ръцете си и с цената на ожулените си колене някой остър зъбер, изпитва толкова посредствено удоволствие, колкото удоволствието на уседналия, който, довякъл в почивен ден размекнатата си плът, се тръшва на тревата върху леснодостъпното кубе на някой заоблен хълм.

Но ти си размагнитил всичко, разхлабвайки божествения възел, който свързва нещата. Защото виждайки, че хората напрягат усилия да достигнат кладенците, ти помисли, че става въпрос за кладенци и им изкопа кладенци. Виждайки, че те се стремят към почивката на седмия ден, ти увеличи почивните им дни. Виждайки, че желаят диамантите, безразборно им раздаде диаманти. Виждайки, че се страхуват от неприятеля, унищожи неприятелите им. Виждайки, че копнеят за любов, ти им построи квартали с червени фенери, големи колкото столици, където всички жени са за продан. И така се показва по-глупав

от оня древен играч на кегли, за когото някога ти говорих, напразно търсил наслада в жътва на поваляни от робите му кегли.

Но не мисли, че съм ти казал да култивираш желанията си. Защото няма ли движение, няма и силови линии. И ако кладенецът е близо до теб, ти, разбира се, го желаеш, когато умираш от жажда. Но ако поради някаква причина той остава недостъпен за теб и не можеш нито да получиш нещо от него, нито да му отдадеш, той сякаш не съществува. Същото е при случайно срещнатата жена на улицата, която не може да представлява нищо за теб. По-далечна, въпреки разстоянието, отколкото ако живееше в друг град и беше омъжена другаде. Аз я преобразявам за теб, ако я превърна в част от обтегната структура и ако ти можеш да си помечтаеш, например да напредваш към нея в нощта, понесъл стълба към прозореца ѝ, за да я отвлечеш, да я метнеш на коня си и да ѝ се насладиш в убежището си. Или ако си войник, а тя — кралица, да можеш да храниш надежда, че ще дадеш живота си за нея.

Жалка и оскъдна е радостта ти, извличана от измислени за развлечение фалшиви структури. Понеже обичаш ли този диамант, щеше да ти е достатъчно да вървиш към него с малки крачки и все побавно, за да живееш вълнуващ живот. Но ако бавният ти ход към диаманта е част от обред, който те завладява и възпира да ускориш темпото, ако наблягайки с всички сили срещу него, срещаш пречките ми, които ти запрещават да напредваш по-бързо, ако достъпът ти до диаманта не е нито напълно възпрепятстван — с което би загубил смисъл за теб, превръщайки се в ефимерно зрелище, — нито лесен, понеже не би извлякъл нищо от теб, нито затруднен чрез глупава измислица — което щеше да бъде карикатура на живота, — а просто част от мощна структура и пораждаща многобройни достойнства, тогава: ето те богат. И аз не познавам друго, освен неприятеля ти, за да ти го създаде, и не откривам тук нищо изненадващо, понеже просто казвам, че трябва да се воюва.

Защото твоето богатство е да копаяш кладенци, да стигаш до почивния ден, да добиваш диаманти и да спечелваш любовта.

Но не да притежаваш кладенци, почивни дни, диаманти и свобода в любовта. Също не и да ги желаеш, без да се домогваш до тях.

И ако противопоставяш желанието на притежанието като думи, които си показват език едни на други, ти нищо не разбираш от живота. Тъй като твоята човешка истина доминира над тях и тук няма нищо противоречиво. Необходимо е тоталното изразяване на желанието и да срещаш не абсурдни препятствия, а самото препятствие на живота, другия танцър, който е съперник — и тогава има танц. В противен случай си също толкова глупав, колкото оня, който играе на ези-тура срещу себе си.

Ако моята пустиня беше пребогата на кладенци, редно е да дойде повеление от Бог, което да запрети няколко от тях.

Тъй като създадените силови линии трябва да доминират от високо над теб, за да откриваш в тях своите наклони, напрежения и постъпки, но трябва — понеже всички те не са еднакво добри — да приличат на нещо, което не ти е дадено да разбираш. Затова казвам, че съществува церемониал на кладенците в пустинята.

Тъй че не очаквай нищо от щастливия остров, който за теб е завинаги струпан запас като жътвата на повалените кегли. Понеже тук ти би се превърнал в мрачен добитък. Въобразяваше си, че съкровищата на твоя остров откликват едно на друго, а веднъж достигнал ги, ти навяват скука, и ако поискам те да намерят отклик в сърцето ти, ще ти измисля пустиня и ще ги разпределя в пространството съгласно линиите на едно лице, което не ще бъде от естеството на нещата.

А пожелая ли да спася за теб твоя остров, ще ти подаря церемониал на съкровищата на острова.

CXXXVI

Поискаш ли да ми говориш за застрашено от смърт слънце, кажи ми „октомврийско слънце“. Понеже то вече отслабва и пренася у теб това остаряване. Но „ноемврийско“ или „декемврийско слънце“ привлича вниманието към смъртта и виждам как ми правиш знак. И не можеш да ме заинтригуваш. Тъй като тогава от теб ще получа не вкуса на смъртта, а вкуса на белега на смъртта. А не това беше преследваният обект.

Ако думата надига глава в средата на изречението ти, отсеци ѝ главата. Защото не става въпрос да ми показваш една дума. Изречението ти е капан. И аз изобщо не искам да виждам капана.

Понеже ти се заблуждаваш относно обекта на преноса, мислейки, че можеш да го изкажеш. В противен случай би ми казал: „меланхолия“, и аз щях да стана меланхоличен, което наистина е прекалено лесно. И действително у теб заработва слаб инстинкт към мимикрия, който те кара да заприличаш на онова, което казвам. Кажали: „гнева на вълните“, ти си смътно обезпокоен. А щом ти кажа: „воин, заплашен от смърт“, си смътно разтревожен за моя воин. По навик. И въздействието е повърхностно. Единственото, което има стойност, е да те отведе там, откъдето ще видиш света такъв, какъвто аз пожелах.

Тъй като не познавам поема, нито образ от поема, която да е нещо различно от въздействие върху теб. Не е въпрос да ти обяснявам това или онова, нито дори да ти го внушавам, както мислят поизтънчените — понеже въпросът не е в едното или в другото, — а да те заставя да станеш такъв или друг. Но както в скулптурата имам нужда от нос, от уста, от брадичка, за да се получи отклик помежду им и да те уловя в мрежата си, ще си послужи с това или онова, което ще внуша или изкажа, за да те накарам да станеш друг.

Използвам ли лунната светлина, не си въобразявай, че се отнася за теб на лунна светлина. За теб се отнася също и на слънчева светлина, или вкъщи, или в любовта. Накратко, отнасяше се за теб. Но

аз избрах лунната светлина, понеже ми трябваше знак, за да бъда чут. Не можех да използвам всички знаци. И се случва чудото въздействието ми да се развие в многообразие подобно на дървото, което в началото беше просто, понеже е семчица, а тази семчица съвсем не беше умалено дърво, а разви корени и клони, когато се разпростря във времето. Нещо подобно става с човека. Ако прибавя към него нещо просто, изразено може би с едно-единствено изречение, властта ми ще се развие в многообразие и аз ще изменя този човек в същината му и той ще се държи различно на лунна светлина, вкъщи или в любовта.

Затова ти казвам, че ако образът е истински, той е цивилизация, където те затварям. И ти не можеш да ми опишеш какво управлява тя.

Ала може би за теб е слаба тази мрежа от силови линии. И ефектът ѝ изчезва в края на страницата. Същото е със семената, чиято сила угасва почти веднага, и с лишените от пориви същества. Но остава възможността да ги развиеш, за да съградиш един свят.

Затова, кажа ли: „войник на кралицата“, със сигурност не става въпрос нито за армията, нито за властта, а за любовта. И то за определен вид любов, която не очаква нищо за себе си, а се отдава на нещо по-висше. И облагородява и извисява. Защото този войник е посилен от другите. И ако го наблюдаваш, ще видиш, че той изпитва повече уважение към себе си заради кралицата. И знаеш, че няма да стане изменник, понеже го закриля любовта, неизменно отправена към кралицата. И виждаш как се връща на село, горд от самия себе си, и в същото време се изчервява срамежливо, когато го разпитват за кралицата. И знаеш как оставя жена си, ако го призоват на война, и чувствата му са различни от чувствата на войника на краля, заслепен от ярост към врага тръгнал да му натика своя крал в корема. Но другият ще ги приобщи и чрез привидно същата битка ще ги зачисли в редиците на любовта. Или още...

Но ако продължа да говоря, изчерпвам образа, понеже силата му не е голяма. И не бих могъл да ти кажа с лекота, когато единият или другият яде хляба си, какво отличава войника на кралицата от войника на краля. Понеже тук образът е само слаба лампа, която, макар като всяка лампа да пръска сияние над целия свят, осветява малко неща за очите ти.

Но всяка необорима очевидност е като семе, от което би могъл да извлечеш кълна на света.

Затова казвам, че щом веднъж семето е посято нямаше нужда ти сам да извличаш от него тълкувания, да си създаваш догми и да измисляш сам начините си за действие. Семето ще покълне от чернозема на хората и ще се родят хиляди твои служители.

Така ако си успял да пренесеш в човека това, че той е войникът на една кралица, впоследствие ще се роди твоята цивилизация. След което можеш да забравиш за кралицата.

CXXXVII

Не забравяй, че твоето изречение е действие. С привеждане на доводи няма да ме подтикнеш да действам. Мислиш ли, че ще тръгна да вземам решения заради аргументи? Щях да намеря още по-добри против тебе.

Виждал ли си изоставената жена да те спечелва отново с дело в съда, като докаже, че има право? Делото само те дразни. Тя не ще може да те върне, даже показвайки се такава, каквато си я обичал, понеже точно тази жена ти вече не обичаш. Виждал съм как нещастницата, стигнала до венчило след подобна тъжна песен, я подхваща отново в навечерието на развода. Но сега тъжната песен вбесяваше мъжа.

Може би тя би могла да го върне, събуждайки у него този, който е бил, когато я е обичал. Но за това е потребен творчески гений, понеже въпросът е да вдъхнеш нещо у човека, както аз му вдъхвам влечение към морето, което ще го направи строител на кораби. Тогава дървото ще расте в цялото си многообразие. И той отново ще закопнее за тъжната песен.

За да породя любов към мен, аз будя някого в теб, пазен за мен. Няма да ти разказвам какво съм изстрадал, това ще те отблъсне. Няма да ти отправям упреци: те биха те раздразнили с право. Няма да ти изреждам какви причини имаш да ме обичаш, тъй като нямаш причини. Причината да обичаш е любовта. Няма да се покажа и такъв, какъвто ти искаше да бъда. Защото този човек ти вече не го искаш. В противен случай, щеше още да ме обичаш. Но аз ще те повдигна към мен. И ако съм силен, ще ти покажа пейзаж, който ще те направи мой приятел.

Жената, забравена от мен, усетих като стрела в сърцето, когато ми каза: „Чуваш ли своето загубено звънче?“

В крайна сметка какво имам да ти кажа? Често отивах да седна навръх планината. И внимателно разглеждах града. Или разхождайки се в мълчанието на моята обич, слушах как хората си говорят. И чувах

думи, последвани от действия, когато бащата казва на сина си: „Напълни ми тази делва на извора“ или ефрейторът на войника: „В полунощ ще застъпиш наряд...“. Но винаги ми се е струвало, че в тези думи нямаше нищо тайнствено и че пътникът, непознаващ езика, доловил връзката им с делничното, не би открил в тях нищо поинтригуващо, отколкото в действията на мравуняка, до едно ясни и разбираеми. И наблюдавайки превоза на товари, строежите, грижите за болните, занаятите и търговията в моя град, не виждах нищо, което не би било присъщо на някое животно, малко по-дръзко, поизобретателно и схватливо от другите, но също тъй очевидно ми се разкриваше, че докато ги разглеждах във всекидневните им действия, аз още не съзирах в тях човека.

Защото моментът, в който той се проявяваше, ставаше ми необясним чрез правилата на мравуняка и ми се изплъзваше, ако не знаех смисъла на думите; беше тогава, когато, седнали в кръг на пазарния площад, те слушаха някой разказвач на легенди, който, ако притежаваше гений, разполагаше с властта да се вдигне, след като им е говорил, и последван от тях, да опожари града.

Виждал съм тези кротки тълпи, вдигнати от гласа на някой пророк и тръгнали подире му да се стопят в пещта на битката. Трябва да е било непреодолимо пренесеното от вятъра на думите, щом като веднъж получила го, тълпата отхвърляше поведението на мравуняка и се превръщаше в пожар, излагайки се доброволно на смърт.

Понеже завръщащите се вкъщи бяха преобразени. И ми се струваше, че за да повярваш в магическите действия, не беше нужно да ги търсиш в празните приказки на маговете, тъй като за моите уши съществуваха чудотворни словосъчетания, способни да ме изтръгнат от дома ми, от работата ми, от привичките ми и да ме накарат да пожелаая смъртта.

Затова всеки път се вслушвах внимателно, различавайки въздействащата реч от тази, която не създаваше нищо, за да се науча да разпознавам какво беше пренасяно. Понеже изказаното е без значение. В противен случай всеки щеше да е велик поет. И всеки щеше да е вожд, казвайки: „Последвайте ме заради щурма и мириса на изгорял барут...“ Но опитах ли сам, ще ги разсмееш. Същото е с тези, които проповядват доброто.

Но след като бях слушал как някои успяват да променят хората и бях молил Бог да ме просветли, беше ми дадено да се науча да разпознавам във вятъра на думите рядко пренасяните семена.

CXXXVIII

Така направих крачка в опознаването на щастието и приех да го разглеждам като проблем. Струваше ми се, че то сякаш е резултат от избора на церемониал, който създава щастлива душа, а не на подарени безплодни предмети. Защото е свършено невъзможно да доставиш щастието на хората като запас. И баща ми нямаше какво да даде на онези берберски изгнаници, за да ги направи щастливи, докато в най-суровите пустини и в най-пълната нищета съм наблюдавал хора, сияещи от радост.

Но не си представяй, че мога да повярвам за миг, че твоето щастие ще се роди от самотата, празнотата и нищетата. Защото те могат и да те отчаят. Ала аз ти посочвам като поразителен примера, който тъй добре отличава щастието на хората от качеството на доставените им запаси и тъй свършено поставя появата на щастието в зависимост от качеството на церемониала.

И ако опитът ме е научил, че щастливите хора се откриват в по-голямо съотношение в пустините, в манастирите и в саможертвата, отколкото сред уседналите в плодородните оазиси или островите, наричани „щастливи“, то никога не съм заключавал — а и щеше да е глупаво, — че качеството на храната се противопоставя на качеството на щастието, а просто, че там, където богатата са в по-голямо изобилие, на хората се предлагат повече възможности да сбъркат по отношение на естеството на радостите си, сякаш наистина идващи от нещата, а всъщност те ги получават само от смисъла, който тези неща придобиват в тази империя, в тази къща, в това имение. Оттам възможно е в благоденствието те по-лесно да се измамат и по-често да се стремят към безполезни богатства.

Докато за живеещите в пустинята или в манастира, които не притежават нищо, е очевидно откъде идват радостите им и така по-лесно спасяват самия източник на пламенното си усърдие.

Но и тук нещата още веднъж напомнят врага, който те унищожава или те укрепва. Понеже ако ти, разпознал истинския му

източник, можеше да съхраниш пламенното усърдие на щастливия остров или в оазиса, човекът, който би се родил от него, би бил още по-извисен, както от многострунен инструмент можеш да се надяваш да изтръгнеш по-богат звук, отколкото от еднострунен. Както и че качеството на дървото, тъканите, напитките и храните можеха само да облагородят двореца на баща ми, където всяка стъпка имаше смисъл и цел.

Но същото е и с новите позлати, които нищо не струват в магазина, ала придобиват смисъл едва когато излязат от сандъците и подредени в някоя къща, разхубавят лицето ѝ.

CXXXIX

Пак дойде при мен оня пророк с тежък поглед, който ден и нощ таеше свещена ярост в душата си и на всичко отгоре беше кривоглед:

— Редно е — рече ми той — да ги принудим да правят жертви.

— Несъмнено — отвърнах му, — защото е добре част от техните богатства да се удържа от запасите им, като от това леко обедняват, но се обогатяват от смисъла, който богатствата ще придобият тогава. Понеже те не струват нищо за тях, ако не са заели място в едно лице.

Но той въобще не слушаше, изцяло погълнат от яростта си:

— Добре е — говореше той — те да потънат в покаяние...

— Разбира се — отговорих му, — защото поради липсата на храна през дните на поста ще познаят радостта да се върнат към нея, или пък ще се солидаризират с гладуващите по принуда, или ще се обединят в Бога, закалявайки волята си, или просто ще се предпазят от прекалено напълняване.

Тогава яростта взе връх у него:

— Добре е най-напред те да бъдат наказани.

И аз разбрах, че той понасяше човека само окован във вериги на одър, лишен от хляб и светлина на дъното на тъмница.

— Защото е редно да изкореним от тях злото.

— Рискуваш всичко да изкорениш — отвърнах му. — Не е ли за предпочитане, вместо да изкореняваме злото, по-скоро да умножаваме доброто? И да измислим празници, които облагородяват човека? И да го облечем в дрехи, в които няма да е толкова мръсен? И по-добре да нахраним децата му, за да могат да се разхубавят от ученето на молитвата, без да се съсредоточават върху болките в стомаха си?

Защото не става въпрос да поставяме ограничения на богатата, дължими на човека, а да спасяваме силовите полета, които единствени влияят на качеството му, и лицата, които единствени говорят на ума и сърцето му.

Годните да ми построят лодки ще изпратят да плават на своите лодки и да ловят риба. А годните да пускат кораби на вода ще изпратят

да пускат кораби на вода и да завладеят света.

— Значи желаеш да ги поквариш чрез богатствата!

— Нищо от това, което е готов запас, не ме интересува и ти нищо не си разбрал — рекох му аз.

CXL

Защото призовеш ли твоите жандарми и натовариш ли ги да ти изградят един свят, колкото и желан да е, този свят няма да се роди, понеже е неприсъщо за ролята и качеството на жандарма да разпалва своята религия. В природата му е не да преценява хората, а да изпълнява твоите заповеди, представляващи част от точен код, като задължението да плащаш данъци, да не крадеш от ближния си или да се подчиняваш на това или онова правило. И обредите в твоето общество са лице, създаващо устоите на точно такъв човек, а не на друг, такъв вкус на ястието за вечеря сред близките ти, а не друг; това са линии от силовото поле, което те оживява. И жандармът изобщо не се вижда. Той е там като стена, рамка и арматура. Ти не трябва да го срещаш, колкото и неизбежен да е той, както е неизбежно през нощта да не можеш да се наслаждаваш на слънцето, или да ти се наложи да чакаш някой кораб, за да прекосиш морето, или да излезеш отдясно по липса на врата отляво. Това просто е.

Но ако засилиш ролята му и го натовариш да преценява човека, нещо, което никой в света не би съумял да стори, и да преследва злото според собствената си преценка — а не да наблюдава деянията, влизащи в кръга на неговата компетентност, — тогава, тъй като нищо не е просто, тъй като мисълта е нещо подвижно и трудно за формулиране и в действителност не съществуват противоположни неща, ще оцелеят на свобода и ще се доберат до властта само онези, които своята карикатура на живот не ще отблъсне, вдъхвайки им силно отвращение. Става дума за ред, предшествуващ пламенното усърдие, който логиците искат да създадат, а не за дърво, пораснало от една семчица. Тъй като редът е следствие на живота, а не негова причина. Редът е знак за силен град, а не източник на силата му. Животът, пламенното усърдие и стремежът създават реда. Но редът не създава нито живот, нито пламенно усърдие, нито стремеж към нещо.

И само тези, които от душевна низост ще приемат жалкия пазар на идеи, почерпен от полицейския формуляр, и ще заменят душата си

за учебник, ще се почувствуват извисени. Защото даже твоят образ на човека да е възвишен и да е благородна целта ти, знай, че ще станат низки и глупави, изразявайки се чрез жандарма. Понеже ролята на жандарма не е да пренася една цивилизация, а да запрещава деяния, без да разбира защо.

Напълно свободният човек в абсолютно силово поле и абсолютни принуди, които са невидими жандарми: това е справедливостта на моята империя.

Затова наредих да извикат жандармите и им казах:

— Ще преценявате само деянията, изброени в учебника. И аз приемам вашата правота, тъй като наистина може да е покъртително, че днес тази стена, която в други случаи предпазва от крадци, е непристъпна, ако нападнатата жена крещи от другата страна. Но стената е стена и законът е закон.

Но няма да разсъждавате върху човека. Защото научих в мълчанието на моята обич, че не трябва да слушаш човека, за да го разбираш. И защото ми е невъзможно да претегля доброто и злото и рискувам да изпратя доброто в пещта в желанието си да изкореня злото. И как би претендирал за това, ти, от когото изисквам точно да е сляп като стена?

Тъй като вече научих от осъдения, че ако го изгоря, изгарям една част, която е хубава и единствено тя се показва в пожара. Но приемам тази жертва, за да спася арматурата. Заради смъртта му обтягам пружини, които не трябва да оставям да се огънат.

CXLI

Ще започна речта си с думите:

„Ти, човеко, незадоволен в желанията си и потискан със сила, ти, на когото винаги някой друг пречи да расте...

И ти няма да се надигнеш против мен, понеже е вярно, че си незадоволен в желанията си и потискан със сила и винаги някой друг ти пречи да растеш.

И ще те отведа да се сражаваш с принца в името на вашето равенство.“

Или ще ти кажа:

„Ти, човеко, който изпитваш потребност да обичаш, който съществуващ само през дървото, което образуваш заедно с другите.“

И ти няма да се надигнеш против мен, понеже е вярно, че познаваш своята потребност да обичаш и съществуващ само чрез творението, на което служиш.

И ще те отведа да възстановиш принца на трона му.

Следователно мога да ти кажа каквото и да е, тъй като всичко е вярно. И попитах ли ме как да разпознаеш предварително коя от истините ще се окаже жизнена и ще покълне, ще отговоря, че това е единствено тая, която ще бъде ключов камък на свода, безхитростен език и опростяване на твоите проблеми. И не е важно качеството на моите изказвания. Важното е най-напред да те поставя тук или на друго място. Ако се случи тази гледна точка да осветлява по-голямата част от твоите вътрешни спорове — и тях вече да ги няма, — ти си този, който ще изкажеш възраженията си и не е от значение дали тук или там зле съм се изразил или дори съм сбъркал. Ти ще виждаш, както аз съм го желал, тъй като това, което ти донесох, не е разсъждение, а отправна гледна точка за разсъждаване.

Разбира се, възможно е много езици да ти обясняват света или собствената ти личност. И да са във война помежду си. И всеки един да е свързан и солиден. И нищо да не ги разделя. И да не е в твоя власт

да привеждаш доводи срещу противника си, тъй като той има също толкова право, колкото и ти. Понеже воювате в името на Бога.

„Човекът е този, който произвежда и потребява...“

И е вярно, че произвежда и потребява.

„Човекът е този, който пише поеми и се учи да чете по звездите...“

И е вярно, че пише поеми и изучава звездите.

„Човекът е този, който единствено в Бога намира благодат...“

И е вярно, че усвоява радостта в манастирите.

Но трябва да се каже нещо за човека, което съдържа всички твои изказвания, пораждащи омрази. И то поради това, че полето на съзнанието е миниатюрно и който е открил една формула, вярва, че другите лъжат или грешат. Ала всички имат право.

Междувременно научил с върховна очевидност от моя всекидневен живот, че да произвеждаш и да потребяваш е, както готварниците на двореца, не най-същественото, а само най-неотложното, аз налагам отражението му в моя принцип. Защото неотложността не ми служи за нищо и бих могъл също така да кажа: „Човекът е този, който има стойност само когато е здрав...“ и в заключение на това да произлезе цивилизация, където под предлог на тази неотложност поставям лекаря за съдник на делата и мислите на хората. Но освен това, научил от собствен опит, че здравето е само средство, а не цел, аз налагам отражението от тази йерархия в моя принцип. Понеже ако принципът ти не е абсурден, вероятно е той да доведе до необходимостта да се подпомага производството и потреблението, или желанието за дисциплина заради здравето. Защото тъй както семчицата, която е една, се развива в многообразие според растежа си, тъй както цивилизацията на образа, която е една, те вълнува различно в зависимост от средата или състоянието ти, също тъй в края на краищата няма нищо, което моят принцип да направлява.

Следователно ще кажа за човека: „Човекът е този, който има стойност само в силово поле, човекът е този, който общува само чрез боговете, които сам си измисля и които управляват него и другите, човекът е този, който намира радост само когато се заменя за своето творение, човекът е този, който умира щастлив само ако поверява себе си, човекът е този, когото запасите изчерпват и за когото е вълнуваща

всяка показана цялост, човекът е този, който търси познание и се опиянява, ако намери, човекът също е този, който...”

Идва ми наум да го формулирам по такъв начин, че естествените му стремежи да не бъдат потиснати и разстроени. Защото ако е въпрос да съсипеш творческия дух, за да създадеш ред, този ред не ме засяга. Ако е въпрос да се заличи силовото поле, за да се увеличи коремната обиколка, тази коремна обиколка не ме засяга. Също така, ако е въпрос да го покварим чрез безредието, за да го извисим в творческия дух, този род дух, който съсипва сам себе си, не ме засяга. Също и ако е въпрос да го унищожим, за да възпламеним това силово поле, защото тогава има силово поле, но вече няма човек, и това силово поле не ме засяга.

Тъй че аз, капитанът, бдящ над града, тази нощ трябва да говоря за човека и от създаденото от мен влечение ще се роди качеството на пътуването.

CXLII

Преди всичко зная, че така няма да стигна до някаква абсолютна истина, доказуема и убедителна за противниците ми, а до едно изображение на могъщ човек, облагодетелстващо онова, което ми се струва благородно у човека, подчинявайки на този принцип всички останали.

Очевидно е обаче, че не ме интересува да поставям качеството на неговите любовни връзки, стойността на знанията му, топлината на радостите му в зависимост от увеличаването на коремната му обиколка, превръщайки човека в производител и консуматор, въпреки че се стремя да му доставя възможно най-много блага, без в това да има противоречие или хитро извъртане, както и заетите с коремната му обиколка твърдят, че не презират духа му.

Тъй като създаденият от мен образ, ако е силен, ще се развие като семчица и затова главното е да бъде избран. А къде си видял влечение към морето, което да не се превърне в кораб?

Също така ми се струва, че знанията не трябва да вземат превес, понеже едно е да обучавааш, друго — да възпитавааш, и никога не съм заключавал, че качеството на човека почива върху сумата на идеите, а върху качеството на инструмента, даващ възможност да бъдат придобити те.

Защото твоите градивни материали са винаги едни и същи, никой не е за пренебрегване и от същите материали можеш да извлечеш всички лица.

Колкото до тези, които ще упрекнат избраното лице, че е немотивирано и че подчинява хората на произвол, като ги призовава да умрат за завладяването на някой непотребен оазис под предлог, че завоюването е хубаво за тях, ще отговоря, че всяко доказателство е извън обсега на критиката, понеже моето лице може да съществува наред с всички други, също тъй истински, и в крайна сметка ние воюваме заради богове, които са избор на една структура през същите предмети.

И единствено би ни разделило откровението и появата на архангели. Което напомня лош куклен театър, тъй като ако Бог заприлича на мен, за да ми се изяви, той въобще не е Бог, и ако е Бог, духът ми може да го възприеме, но не и сетивата ми. И ако е по силите на духа ми да го възприеме, аз ще го разпозная само по отзвукa му върху мен, както става с красотата на храма. И точно както слепият, воден към огъня от дланите си, понеже този огън не му е познат по друго, освен по собственото му задоволство, ще го търся и ще го намеря. (Ако кажа, че след като Бог ме е създал, привличането му ме връща към него.) И виждаш ли кедърът да се развива, това означава, че е потопен в слънчевата светлина, макар че слънцето няма никакъв смисъл за кедъра.

Защото, както казваше единственият истински геометър, моят приятел, струва ми се, че нашите структури приличат на нещо, понеже не може да се намери обяснение за стъпката, която води към тези незнайни кладенци. И ако нарека „бог“ това непознато слънце, което управлява гравитацията на моите стъпки, искам да разчета истината му в резултатността на езика.

Аз, който властвам над града, тази вечер сякаш съм капитан на кораб в морето. Ти мислиш, че интересът, щастието и разумът управляват хората. Но аз отхвърлих интереса, разума и щастието, защото е явно, че ти просто наричаш „интерес“ или „щастие“ това, към което хората се стремят, и аз нямам какво да правя с променящи формата си медузи, а колкото до разума, който върви накъдето поискаш, той ми изглежда като следа по пясъка от нещо, което е над него.

Разумът никога не е водил единствения истински геометър, моя приятел. Разумът пише коментарите, тълкува законите, пише заповедите и от следствие към следствие извлича дървото от семчицата му до деня в който дървото загива, разумът вече е неплоден и ти е потребна друга семчица.

Но аз, който властвам над града и сякаш съм капитан на кораб в морето, аз знам, че единствен духът управлява хората и че властта му над тях е абсолютна. Понеже когато човек е зърнал една структура, написал поемата и пренесъл семчицата в сърцата на хората, тогава интерес, щастие или разум, които ще са изрази в сърцето или сянка върху стената на реалността, стават покорни служители на

превръщането на своята семчица в дърво. И не е в твоя власт да се защитиш от духа. Тъй като ако те поставя на тази планина, а не на другата, как ще отречеш, че градовете и реките са подредени по този начин, а не по друг, щом като това просто е?

Затова ще те заставя да се само осъществиш. И затова съм отговорен — въпреки че спи градът и разчетеш ли човешките дела, ще откриеш в тях само търсене на интерес, на щастие или разумен ход — за истинската му посока под звездите.

Защото те бяха поели в една посока, без да я познават, мислейки, че действията им се диктуват от интереса, от вкуса към щастieto или от разума, бе да знаят, че разумът, вкусът към щастieto или интересът се менят по форма и по смисъл в зависимост от империята.

И че в империята, която им предлагам, интересът е да бъдеш одухотворен, както за детето — да играе най-вълнуващата игра. Щастieto — да се замениш и да си дълговечен в предмета на своето творение. А разумът — да създаваш закони без противоречия. Разумът на армията е военният устав, по силата на който нещата откликват по определен начин едно на друго, разумът на един кораб е корабният правилник, а разумът на моята империя е сборът от законите, обичаите, догмите, правилата, които ще направят така, че нещата да откликват по определен начин и в съзвучие едни на други.

Но мой, един и недоказуем е звукът, който ще се чуе в този отклик.

Ала може би ще ме попиташ: „За какво е твоята принуда?“

Щом съм създал едно лице, нужно е то да бъде дълготрайно. Щом съм оформил лице от глина, то минава през пещта, за да се втвърди и да остане неизменно през достатъчно дълго време. Тъй като моята истина, за да е плодотворна, трябва да е устойчива, и кого всъщност ще обичаш, ако всеки ден имаш нова любов, и какво ще стане с твоите велики дела? Единствено непрекъснатостта ще направи плодотворно твоето усилие. Понеже творчеството е рядкост, но ако понякога е неотложно то да ти бъде дадено, за да те спаси, лошо би било да те осенява всеки ден. За да се роди един човек, потребни са много поколения. И под предлог, че усъвършенствувам дървото, аз не го отсичам всеки ден, за да го заменя със семчица.

И в действителност познавам само същества, които се раждат, живеят и умират. И ти си съчетал кози, овце, жилища и планини и днес

от това съчетание ще се роди ново същество, което ще промени поведението на хората. И ще живее, после силите му ще отпаднат и ще умре, изчерпало дарбата си за живот.

И раждането винаги е чисто сътворение, спуснал се от небето огън, който вдъхва живот. И животът не следва някаква непрекъсната крива. Защото пред теб стои това яйце. После то се развива постепенно и съществува логика на яйцето. Но идва мигът, в който използва кобрата и всички проблеми за теб се променят.

Има работници на строежа и струпани камъни. И съществува логика на струпаните камъни. Но идва часът за отварянето на храма, който преобразява човека. И всички проблеми за човека се променят.

И ако съм хвърлил у теб семето на моята цивилизация, необходима ми е по-голяма продължителност от един човешки живот, за да развие тази моя цивилизация своите клони, листа и плодове. И отказвам да променям облика си всеки ден, понеже нищо няма да се роди.

Голямата ти грешка е да ограничиш вярата си до продължителността на един човешки живот. Защото на кого или на какво ще повери себе си човекът, когато умира? Потребен ми е бог, който да ме приеме.

И да умра сред простите неща, които продължават да съществуват. И маслиновите ми дръвчета на следващата година ще завържат плод за синовете ми. И ето ме спокоен в часа на смъртта.

CXLIИ

Все повече ми се разкриваше, че не трябва да слушае хората, за да ги разбираме. Защото там, пред очите ми, в града, те нямат ясна представа за града. Мислят се за архитекти, зидари, жандарми, свещеници, тъкачи на лен; вярват, че са отдадени на интересите си или на щастието си и не усещат любовта си, както не усеща любовта си оня, който се лута из къщи, изцяло погълнат от разправиите на деня. Денят е време за семейните сцени. Ала през нощта мъжът, който се е препирал, отново намира любовта, тъй като любовта е по-голяма от този вятър от думи. И той се облакътява на прозореца под звездите, отново поел отговорност за спящите, за утрешния хляб, за съня на съпругата там до него, тъй крехка, деликатна и тленна. Любовта — човек не мисли за нея. Нея просто я има.

Ала този глас говори само в безмълвието. И както вместо дома ти, така и вместо града. И както вместо града, така и вместо империята. Наства необикновена тишина и виждаш твоите божества.

И никой не ще знае в дневния живот, че е готов да умре. И думите, говорещи му за града другояче, освен чрез образа на неговия интерес или щастие, ще се сторят фалшиво патетични, понеже не ще знае, че те са последица от града. Нищожен език за нещо прекалено голямо.

Но изкачиш ли се над града и направиш ли крачка назад във времето, за да видиш неговия ход, през човешкия смут, през егоизма и кипежа ще откриеш бавния и спокоен ход на кораба. Понеже завърнеш ли се след няколко века да видиш следата, оставена от хората, ще я откриеш в поемите, в каменните скулптури, в правилата на познанието и в храмовете, които още ще стърчат над пясъка. Полезното ще се е заличило и стопило. И ще разбереш, че онова, което наричаха „интерес“ или „вкус към щастието“, е било само слабо отражение на нещо велико.

Човекът, за когото говорих, ще е продължил пътя си.

Същото е с моята войска при стануване. Утре сутринта сред горещия пясъчен вятър ще я хвърля срещу неприятеля. И врагът ще се превърне в пещ за нея, която ще я претопи. И ще потече кръвта ѝ, и от саблен удар ще намерят своя край в светлината хиляди лични щастия, унищожени от този момент нататък, хиляди несправедливо накърнени интереси. И все пак моята войска няма да познае бунта, тъй като нейният ход не е ходът на един човек, а изобщо на човека.

И все пак, знаейки, че утре тя ще приеме да умре, ако поема тази вечер с бавната си походка, в мълчанието на моята обич, сред шатрите и огньовете на стана и се вслушам в разговорите на хората, няма да чуя гласа на оня, който приема смъртта.

Ала тук ще се подиграват с кривия ти нос. Там ще се препират за четвърт кило месо. И онази група наклепали мъже ще настръхне от дръзки думи, които ще ти се сторят оскърбителни за предводителя на войската. И кажа ли на някого, че е опиянен от саможертвата, ще го чуеш да ти се смее в лицето, решил, че си твърде надут и малко го цениш, а той има много по-високо мнение за себе си и няма намерение, нито подобава на съвестта и достойнството му да умира за ефрейтора си, който не притежава качества, за да приеме такъв подарък от него. И все пак утре той ще умре за своя ефрейтор.

Никъде няма да срещнеш това възвишено лице, което посреща без страх смъртта и се отдава на любовта. И ако си се хванал на вятъра от думи, ще се върнеш бавно към неговата шатра с вкуса на поражението върху устните. Тъй като тези там се подиграваха и критикуваха войната и ругаеха командирите. И несъмнено ти си видял миячите на палубите, събирачите на платната и ковачите на гвоздеи, но ти е убягнал — понеже си късоглед и забил нос в него — величественият кораб.

CXLIV

Все пак тази нощ отидох да посетя моите затвори. И там открих, че за да ги подбере и хвърли в тъмницата, жандармът по необходимост беше отделил само тези, които показваха устойчивост, не правеха компромиси, не се отричаха от очевидността на своята истина.

И оставаха на свобода онези, които се отричаха и мамеха. Спомни си думите ми: Каквато и да е полицейската цивилизация и каквато и да е твоята, проверката на жандарма, ако той притежава власт да съди, издържа единствено оня, който е низък. Защото всяка истина, каквато и да е тя, щом е истина на човек, а не на глупав логик, е порок и грешка за жандарма. Той иска от теб да си човек на една книга, на един човек, на една-единствена формула. Присъщо е на жандарма да строи кораба, като се мъчи да премахне морето.

CXLV

Умориях се от думи, които си показват език едни на други, и съвсем не ми изглежда абсурдно да търся качеството на моята свобода в качеството на моята принуда.

Както качеството на любовта на човека — в качеството на смелостта му във война.

Както качеството на разкоша му — в качеството на неговите лишения.

Както качеството на радостите му в живота — в начина, по който приема смъртта.

Както качеството на равенството му, което ще нарека „обединение“ — в качеството на неговата йерархия.

Както качеството на потребяването на благата — в качеството на отказа му от същите тези блага.

Както качеството на личното му достойнство — в качеството на пълното му подчинение на империята.

Защото кажи ми, щом настояваш да го облагодетелствуващ, какво е човек, когато е сам? Видях го при моите прокажени.

И кажи ми, щом настояваш да я облагодетелствуващ, какво е една свободна и охранена човешка общност? Видях я при моите бербери.

CXLVI

А на тези, които не разбираха моите принуди, отговорих:

— Вие приличате на детето, което познава само една форма на делва и приело я за абсолютна, не разбира по-късно, ако смени жилището си, защо истинската делва от дома му е била деформирана и изкривена. Така и ти, виждайки в съседната империя да изковават човек, различен от теб, който чувства, мисли, обича, тъгува и мрази по различен начин, се питаш защо там деформират човека. Оттам идва твоята слабост, понеже никога няма да спасиш архитектурата на храма си, ако не знаеш, че тя е крехък рисунък и е победа на човека над природата. И че някъде има подпорни греди, стълбове, арки и колони, за да я крепят.

И не усещаш тегнещата над теб заплаха, понеже в чуждото творение виждаш само резултата от краткотрайно заблуждение, и не разбираш, че е застрашен навеки да изчезне един човек, който никога вече няма да се роди отново.

Мислеше, че си свободен и се възмущаваше, когато ти говорех за моите принуди. В действителност те не изхождаха от някакъв видим жандарм, а бяха още по-непреодолими поради това, че са незабележими както вратата в стената, която въпреки че те заставя да заобиколиш, за да излезеш, не ти се струва оскърбление към свободата ти.

Ала поискаш ли да видиш появата на силовото поле, което създава устоите ти и те принуждава се движиш и да чувствуваш, мислиш, обичаш, тъгуваш и мразиш по такъв начин, а не по друг, разгледай внимателно корсета му около твоя съсед, там, където то започва да действа и тогава ще можеш да го усетиш.

В противен случай то ще остане винаги непознато за теб. Тъй като падащият камък не усеща на силата, която го тегли надолу. Един камък тежи само неподвижен.

Тъкмо когато се съпротивяваш, ти опознаваш онова, което те движи. И за понесения от вятъра лист вече не съществува вятър, както

за освобождения камък вече не съществува тежест.

И затова ти не виждаш удивителната принуда, която тегне над теб и би излязла наяве, както стената, само ако ти дойде наум например да опожариш града.

Както не се показва наяве по-обикновената принуда на езика ти.

„Всеки кодекс е принуда, но невидима.“

CXLVII

Проучих книгите на князете, издадените от империите укази, обредите в различните религии, погребалните, сватбените и рождествените церемонии, както при моя народ, така и при другите народи, и тези, свързани с настоящето, и тези, свързани с миналото, като се мъчех да отгатна прости отношения между хората по особеностите на душата им и законите, които са били издадени, за да създадат устоите им, да ги управляват и увековечават, и не успях да ги открия.

И все пак, когато имах работа с хора, дошли от съседната империя, където властва определен церемониал на пожертвованията, аз го откривах с букета му, с аромата му и с присъщия му начин да обича или да мрази, защото няма любови или омрази, които си приличат. И имах правото да се запитам как е възникнал и да си кажа: „Как е станало така, че този обред, който сякаш няма нищо общо с любовта, нито е ефикасен, нито ѝ въздейства, тъй като е свързан с отдалечена от нея област, поражда тази любов, а не някаква друга? Къде се крие всъщност връзката между действието и градските крепостни стени, които ръководят действието, и тази особеност на усмивката, присъща на този тук, а не на съседа?“

Не следвах никакъв безцелен подход, защото през целия си живот добре бях проумял, че хората са различни един от друг, макар в началото разликите да са невидими и неизразими при разговор, понеже ти използваш преводач и задачата му е да ти преведе думите на другия, тоест да потърси за теб в твоя език онова, което ще е най-близко до изказаното на друг език. И така любов, справедливост или ревност, оказвайки се преведени като ревност, справедливост и любов, ще те хвърлят във възторг от приликите помежду ви, въпреки че съдържанието на думите не е същото. И продължиш ли да анализираш думата, от превод в превод, ти ще търсиш и ще намираш само прилики и както винаги при анализа ще ти убягва онова, което твърдеше, че улавяш.

Защото поискаш ли да проумееш хората, въобще не трябва да ги слушаш какво говорят.

И все пак различията са абсолютни. Тъй като нито любовта, нито справедливостта, нито ревността, нито смъртта, нито химна, нито отношенията с децата, нито отношенията с принца, нито отношенията с любимата, нито замяната при творчеството, нито лицето на щастието, нито формата на интереса си приличат при единия и при другия, и аз опознах тези, които смятаха, че са постигнали всичко и, стиснали устни или присвили очи, се правеха на скромни, когато си пускаха твърде дълги нокти, а други играеха същата игра, когато ти показваха мазоли по дланите си. Опознах и хора, чиято самооценка се определяше от теглото им в злато в подземията им, нещо, което ти се струва отвратително скъперничество, докато не си открил други, изпитващи същите чувства на гордост и самодоволство, когато са изтикали непотребни камъни до върха на планината.

Ала ми се разкри безспорно, че грешах в опита си, понеже не може по дедуктивен път да се премине от един етаж на друг и подходът ми беше тъй абсурден, както този на бърборивеца, който, докато се любува с теб на някоя статуя, се мъчи да ти обясни чрез линията на носа или големината на ухото какво точно е пренесено, а то примерно е меланхолия в празнична вечер и тук присъства само като нещо уловено, чието естество винаги е различно от естеството на материалите.

Разкри ми се и това, че грешката ми се състоеше в стремежа да обясня дървото чрез минералните сокове, мълчанието — чрез камъните, меланхолията — чрез линиите, и особеностите на душата — чрез церемониала, преобръщайки по този начин естествения ред на създанието, а всъщност е трябвало да се постарая да осветля възходящото движение на минералите чрез генезиса на дървото, подреждането на камъните — чрез вкуса към мълчанието, структурата на линиите — чрез овладялата ги меланхолия, и церемониала — чрез особеностите на душата, която е една и не би могла да се изрази с думи, понеже за да я обхванеш, направляваш и увековечаваш, ти стигна дотам, че ми предостави този капан, който е този церемониал, а не друг.

Аз, разбира се, съм ходил на лов за ягуари в младостта си. И съм използвал ями за ягуари, където залагах агне, набивах подострени

колове и ги покривах с трева. И когато на зазоряване идвах да ги проверя, намирах в тях тялото на звяра. Ако познаваш привычките на ягуара, ще измислиш ямата с коловете, агнето и тревата. Но помоля ли те да проучиш ягуарската яма, без да знаеш нищо за ягуара, ти не ще можеш да я измислиш.

Затова ти казах за геометъра, моя приятел, че той е този, който усеща ягуара и открива ямата. Въпреки че никога не я е виждал. И тълкувателите на геометъра добре бяха разбрали, понеже ягуарът им беше показан, след като бе хванат, ала те анализират света с тези колове, агнета, треви и други части от конструкцията му и се надяват с логиката си да извлекат истини за него. Но истините не им се удават. И те остават безплодни до деня, в който се явява човек, усещащ ягуара, без да е могъл досега да го опознае, и като го усеща, го улавя и ти го показва, мистериозно избрал, за да те отведе до него, един път, който приличал на завръщане.

И моят баща беше геометър, създал свой церемониал, за да улови човека. Както и онези, които на друго място и в друго време са създали други церемонии и са уловили други хора. Но са дошли епохите на глупостта на логиците, историците и критиците. И те гледат твоя церемониал и не извличат по дедуктивен път от него образа на човека, понеже чрез дедукция той не може да се извлече, и в името на вятъра от думи, наричан от тях „право“, разпиляват по угода на свободите частите на капана, съсипват ти церемониала и оставят уловеното да избяга.

CXLVIII

Ала както се разхождах без посока през едно непознато поле, успях да открия дигите, които създават устоите на човека. С бавната стъпка на моя кон бях поел по някакъв път, свързващ две села. Той би могъл да пресече напъряко равнината, но бе последвал очертанията на една нива и аз изгубих няколко минути при този завой, а обширният квадрат с овес тегнеше върху ми, понеже оставен сам на себе си инстинктът ми би ме повел направо, ала тежестта на нивата ме караше да отстъпя. И съществуването на този квадрат с овес отнемаше частица от живота ми, тъй като му бяха посветени минути, които щяха да ми послужат за друго. И тази нива придобиваше власт над мене, защото се съгласявах да направя такъв завой, и тогава, когато бих могъл да пришпоря коня си през посевите, аз я почетох като храм. После моят път ме отведе покрай обградено със зидове имение. И почтително заобиколи имението и се отклони в бавна крива заради издатините и вдлъбнатините на каменната стена. И виждах зад зида дървета, израснали по-нагъсто от тези в нашите оазиси, и някакво сладководно езеро, което блещукаше през клоните. После минах покрай портал под листа и клони. И тук пътят ми се разделяше, като едното разклонение обслужваше това имение. И постепенно по време на бавното поклонение, докато конят ми се клатушкаше в издълбаните коловози или опъваше поводите, за да хрупа окосената трева край стените, ме обхвана чувството, че моят път с остроумните си отклонения, с отдадената почит и посветеното свободно време, със своето изгубено време като че ли под въздействието на някакъв обред или на царско преддверие, рисуваше лицето на един принц и че всички, които поемаха по него, друсани от двуколките си или полюлявани от бавните си магарета, без да го знаят, се упражняваха в любов.

CXLIX

Баща ми казваше:

— Те мислят, че разширяването на речника им ги обогатява. Аз наистина мога да си послужа с една дума в повече, която би означавала за мен „октомврийско слънце“ за разлика от някакво друго слънце. Но не виждам какво печеля от това. Напротив, откривам, че така губя израза на тази зависимост, свързващ октомври, плодовете през октомври и неговия хлад с това слънце, което вече не смогва така добре да стопли, понеже се е изхабило. Редки са думите, с които печеля нещо, изразявайки наведнъж система от зависимости, с която ще си послужа на друго място, както „ревност“. Тъй като „ревност“ ще ми позволи без да се налага да ти развивам цялата система от зависимости, да отъждествя едното, което ще сравня с другото. И ще ти кажа: „Жаждата е ревност към водата.“ Защото съм виждал умиращи от жажда и когато ми изглеждаха измъчвани, то не беше от болест, сама по себе си не по-отблъскваща от чумата, която те затъпява и изтръгва от теб сдържани стенания. Ала водата те кара да виеш, понеже копнееш за нея. И виждаш насън как другите пият. И се чувствуваш направо предаден от водата, която тече другаде. Същото е с жената, усмихваща се на врага ти. И страдаш не от болест, а от религия, от любов и от образи, които ти въздействат много по-силно. Тъй като ти живееш според една империя, основаваща се не на нещата, а на смисъла на нещата.

Но „октомврийско слънце“ малко ще ми помогне, понеже е прекалено лично.

Обратно, аз ще те обогатя, ако те обуча на методи, които ти позволяват, използвайки същите думи, да създаваш различни капани, подходящи за всякакъв улов. Така е и с възлите на въжето, ако от тях можеш да получиш такива, каквито ще са подходящи за лисици или за поддържане на платната и улавяне на вятъра. Но играта на моите вметнати изречения и звуковите промени на моите глаголи, диханието на моите периоди и действието върху допълненията, отгласите и

повторенията — целият този танц, който ще изтанцуваш и който, щом веднъж е бил изтанцуван, ще е пренесъл у другия това, което си искал да предадеш, или ще е уловил в книгата ти това, което си искал да уловиш.

— Да осъзнаеш — казваше другаде баща ми — значи преди всичко да придобиеш стил.

— Да осъзнаеш — твърдеше още той — съвсем не значи да приемаш пазара на идеите, който ще върви да спи. Безразлични ми са знанията ти, понеже те не ти служат за нищо, освен като цели и като средства в занаята ти, който е да ми построиш мост или да добиеш злато, или да ме осведомиш, ако ми е нужно, за отдалечеността на столиците. Но този сборник с формули съвсем не е човекът. Да осъзнаеш също тъй не значи да разшириш речника си. Защото увеличаването му няма друга цел, освен да ти позволи да отидеш по-далече, като сравниш сега твоите ревности, а само качеството на стила ти ще гарантира качеството на постъпките ти. В противен случай аз нямам какво да правя с тези кратки обобщения на мисълта ти. Предпочитам да чувам „октомврийско слънце“, което ми въздейства по-силно, отколкото своята нова дума, и говори на очите и сърцето ми. Твоите камъни са камъни, после съединени стават колони, после съединените колони — катедрали. Но аз ти представям тези все по-обширни съвкупности само поради гения на моя архитект, който ги предпочиташе за все по-обширни действия на стила си, тоест за разпространяването на силовите му линии в камъните. И във фразата ти също извършваш едно действие. И тъкмо то преди всичко има стойност.

— Вземи някой дивак — казваше баща ми. Може да разшириш речника му и той ще се превърне в неизчерпаем бърбарец. Можеш да му напълниш главата с всичките си знания и този бърбарец ще стане фалшив и претенциозен. И вече няма да можеш да го спреш. И той ще се опива от кухо многоглаголствуване. И ти, слепоце, ще си кажеш: „Как е възможно моята култура да е покварила този дивак, вместо да го издигне, и да е извлякла от него не мъдреца, както очаквах, а някакъв изрод, дете не знам какво да го правя? Сега признавам колко извисен и благороден, и чист е бил той в невежеството!“

Защото трябваше да му се направи само един подарък, който ти все повече забравяш и занемаряваш. И това беше употребата на един

стил. Тъй като, вместо да играе с предметите на своите знания като с цветни балони, да се забавлява със звука, който издават, и да се опива от жонгльорството си, ето че изведнъж, боравейки навярно с по-малко предмети, той ще се ориентира към действия на духа, които извисяват човека. И ето че ще стане сдържан и мълчалив като детето, получило от теб играчка и побързало най-напред да изтръгне шум от нея. Но ти го учиш, че може да получи съчетания. Тогава виждаш как се замисля и млъква. Затваря се в своя тъгъл на стаята, сбърчва чело и започва да се ражда за състоянието на човек.

Тъй че научи твоето животно на граматиката и на употребата на глаголите. И на допълненията. Обучи го да действа, преди да му повериш над какво да действа. И ще наблюдаваш как онези, които вдигат много шум, раздвижват, както казваш, премного идеи и те уморяват, ще открият мълчанието.

Което е единственият знак за качеството.

CL

И с истината е така, когато се създава за моя употреба.

И ти се удивляваш. Но не се чудиш, доколкото зная, когато водата, която пиеш, хлябът, който ядеш, се превръщат в светлина в очите, нито когато слънцето се превръща в клони, плодове и семена. И, разбира се, няма да откриеш нищо в плода, което да прилича на слънцето, или просто нищо от кедъра, което да прилича на кедровото семенце.

Защото това, че е родено от него, не значи, че му прилича.

Или аз по-скоро наричам „прилика“ нещо, предназначено не за очите, нито за разума ти, а единствено за духа ти. И него именно означавам с израза: творението прилича на Бог, плодът — на слънцето, поемата — на предмета на поемата и човекът, който съм изтръгнал от теб — на церемониала на империята.

И това е много важно, понеже като не разпознаваш с очите си едно родословие, което има смисъл само за духа, ти не приемаш условията за твоето величие. Приличаш на дървото, което, като не намира знаците на слънцето в плода, би отхвърлило плода. Или по-скоро напомняш учителя, който, като не намира в произведението породилата го неизразима подбуда, го изучава, открива плана му, извлича вътрешни закони, ако не може да ги намери в него, и после ти изфабрикува творба, в която ги прилага, и ти идва да избягаш, за да не я слушаш.

И тук пастирката, дърводелецът или просякът имат повече дарба от всички логици, историци и критици в моята империя. Понеже не им харесва това, че техният изровен друм ще изгуби очертанията си. Защо? Защото го обичат. И тази любов е тайнственият път, по който той ги подхранва. Редно е, тъй като го обичат, да получават нещо от него. Не е важно дали успяваш да го изразиш. Само логиците, историците и критиците приемат от света единствено това, което могат да облекат във фрази. Ето защо аз мисля, че ти, малък сине човешки, едва започващ да учиш един език и се мъчиш да налущкваш, и се

упражняваш в това, и все още схващаш само една тънка кожица на света. Тежък за пренасяне е той.

Но онези там са способни да вярват само в оскъдното съдържание на жалкия си пазар на идеи.

Ако отхвърлиш моя храм, моя церемониал и моя скромн селски друм за това, че не можеш да изкажеш предмета, нито смисъла на преноса, ще ти натикам носа в собствената ти нечистотия. Защото там, където няма думи, с чийто шум можеш да ме удивиш, или предложени образи, които можеш да размахаш като осезаеми доказателства, ти се съгласяваш при все това да приемеш едно посещение, без да можеш да изречеш името му. Слушал ли си някога музика? Защо я слушаш?

Обикновено приемаш за красива церемонията на залязващото слънце над морето. Ще ми кажеш ли защо?

А аз ти казвам, че ако си яздил магарето си по селския друм, за който ти говорих, ето те променен. Безразлично ми е, че още не можеш да ми кажеш защо.

Затова всички обреди, всички жертви, всички церемонии, всички друмища не са еднакво добри. Сред тях има и лоши, както има пошла музика. Ала не мога да тегля разделителна черта помежду им, воден от разума. Искам само един знак от тях, който си ти.

Когато искам да оцеля друма, церемонията или поемата, гледам човека, който е произлязъл от тях. Или слушам биенето на сърцето му.

CLI

Това ми напомня майсторите на гвоздеи и дърводелците, които, под предлог, че корабът е съединяване на дъски с помощта на гвоздеи, настояваха да ръководят строежа му и насочването на кормилото му в морето.

И грешката беше винаги една и съща и се състоеше в погрешния подход. Корабът съвсем не се ражда от коването на гвоздеите и от рязането на дъските. Коването на гвоздеи и рязането на дъските се раждат от влечението към морето и израстването на кораба. Корабът се развива през тях и ги усвоява, както кедърът усвоява камъните.

Дърводелците и майсторите на гвоздеи трябва да гледат към дъските и гвоздеите. Те трябва да познават дъските и гвоздеите. Любовта към кораба в техния език трябва да стане любов към дъските и гвоздеите. И аз няма да тръгна да ги разпитвам за кораба.

Същото е и с тези, които съм натоварил със събирането на данъците. Няма да тръгна да ги разпитвам за стъпките на една цивилизация. Нека ми се подчинят благоразумно.

Защото изобретя ли по-бърз платноход и променя ли формата на дъските и дължината на гвоздеите, ето че техниците ми започват да роптаят и да негодуват. Аз разрушавам според тях същината на кораба, който се е крепял преди всичко на техните дъски и гвоздеи.

Но той се крепеше на моя копнеж.

А изменя ли нещо във финансите и следователно в събирането на данъците, ето че онези там започват да роптаят и да негодуват, тъй като аз съм съсипвал империята, която се крепяла на тяхната рутина.

Всички те нека млъкнат.

А пък аз ще ги почитам в замяна. Щом веднъж богът е слязъл дори при тях, няма да тръгна да ги съветвам как да коват гвоздеи или как да режат дъски. Строителят на катедрали, от стъпало на стъпало, въодушевява скулптора да му влее своя възторг. Но той не се бърка и не отива да му дава съвети за формата на една определена усмивка. Тъй като тук става дума за утопия и за построяване света наопаки. Да

се занимаваш с гвоздеите значи изобретяваш един бъдещ свят. Което е абсурдно. Или да подчиняваш на дисциплината онова, което е изцяло извън обсега на дисциплината. Точно тук се проявява редът на учителя, който съвсем не е редът на живота. Ще дойде времето на дъските и гвоздеите. Понеже ако се занимавам с тях преди тяхното стъпало, аз напразно се моря по един свят, който изобщо няма да се роди. Тъй като формата на гвоздеите и на дъските ще се очертае от тяхното износване срещу реалните неща в живота, които сами ще се явят на майсторите на гвоздеи и на дърводелците.

И колкото по-властна бъде моята принуда, която е вдъхнато у хората влечение към морето, толкова по-малко ще се проявява моята тирания. Защото никаква тирания няма в дървото. Тиранията се проявява, когато поискаш чрез сокове да изградиш дървото. А не когато дървото усвоява соковете.

Винаги съм ти го казвал: да създаваш бъдещето значи преди всичко и изключително да промисляш настоящето. Както и да създаваш кораба значи изключително да създаваш влечението към морето.

Тъй като изобщо — и никога — не съществува логичен език, за да минеш от материалите към това, което е стойностно за теб и стои над материалите, нито за да обясниш империята чрез дърветата, планините, градовете, реките и хората, или меланхолията на твоето лице от мрамор чрез съответните линии и обеми на носа, брадичката и ушите, или вгълбеността на твоята катедрала чрез камъните, или имението чрез съставните му части, или — по-просто — дървото чрез минералните сокове. (И тиранията се поражда от това, че в стремежа си да извършиш едно невъзможно дело ти се дразниш от провалите си, прехвърляш вината за тях върху другите и се ожесточаваш.)

Изобщо не съществува логичен език, понеже не съществува и логическа връзка. Дървото не се ражда от минералните сокове, а от семчицата.

Единственият подход, който има смисъл, но е свършено неизразим с думи, понеже се родее с чистото творчество или с отзвука, е този, който те застава да преминеш от Бог към предметите, които са получили от Него смисъл, цвят и подтик. И за теб империята изпълва с тайна власт дърветата, планините, реките, стадата и урвите, и жилищата на империята. Пламенното усърдие на скулптора изпълва с

тайна власт глината или мрамора, катедралата придава смисъл на камъните и прави от тях хранилища на безмълвие и дървото усвоява минералните сокове, за да ги укрепи в светлината.

И аз познавам два типа хора, говорещи ми за нова империя, която трябва да се основе. Този тук, който е човек на логиката и гради чрез разума. А пък аз наричам неговия акт „утопия“. И нищо няма да се роди, защото няма нищо в него. Същото е с онова лице, оформено от учителя по скулптура. Тъй като ако творецът може да бъде умен, то творението въобще не се създава от ума. И този човек неизбежно ще се превърне в безплоден тиран.

И другият, одухотворен от нещо силно и неоспоримо, на което не би могъл да даде име. Той може и да не е умен — както пастирът или както дърводелецът, — тъй като творението въобще не се създава от ума. И си омесва глината, без да знае какво точно ще извлече от нея. Резултатът не го задоволява: натиска с палец наляво. После натиска с палец надолу. И лицето му все повече изразява задоволство от нещо, което въобще няма име, но натежава в него. Лицето все повече заприличва на нещо, което съвсем не е лице. И аз дори не зная какво тук значи „да прилича“. И ето че това оформено лице, което е получило една неизразима прилика, е надарено със силата да пренася в теб онова, което е одухотворявало скулптора. И ти си свързан, както е бил свързан той.

Защото този тук въобще не е действал, воден от разума, а от духа. И затова ще ти кажа, че не разумът, а духът направлява света.

CLII

Ето, казах ти: „Ако не става дума за слепи роби, всички мнения се срещат у всички хора. Не че хората са непостоянни, а затова, че тяхната съкровена истина е истина, която не намира в думите дреха по своята мярка. И ти е потребно малко от това, малко от онова...”

Тъй като ти опрости нещата, свързани със свободата и принудата. И се люшкаш от едното към другото, понеже истината не е в нито едно от двете, нито помежду им, а извън тях. Но по каква случайност би могъл да обхванеш в една-единствена дума своята съкровена истина? Това са празни кутии. И в името на какво онова, което ти е потребно, за да се извисиш, би могло да се съдържа в една празна кутия?

Ала за да бъдеш свободен със свободата на певеца, който импровизира на струнния инструмент, не трябва ли най-напред да упражня пръстите ти и да те обуча в песенното изкуство? Което е война, принуда и издръжливост.

И за да бъдеш свободен със свободата на планинеца, не трябва ли да си упражнявал мускулите си, което е война, принуда и издръжливост?

И за да бъдеш свободен със свободата на поета, не трябва ли да си упражнявал мозъка си и изковал стила си, което е война, принуда и издръжливост?

Не си ли спомняш изобщо, че условията за щастието никога не са търсене на щастието? Щеше да седнеш, незнаейки накъде да тичаш. Щастието, когато си създал нещо, ти е дадено като награда. И условията за щастието са война, принуда и издръжливост.

Не си ли спомняш, че условията за красотата никога не са търсене на красотата? Щеше да седнеш, незнаейки накъде да тичаш. Красотата, когато си завършил творбата си, ѝ е дадена за твоя награда. И условията за красотата са война, принуда и издръжливост.

Същото е и с условията за твоята свобода. Те не са подаръци на свободата. Щеше да седнеш, незнаейки накъде да тичаш. Свободата,

когато от теб са изтръгнали човек, е награда за този човек, който разполага с една империя, за да се упражнява. И условията за твоята свобода са война, принуда и издръжливост.

С риск да предизвикам възмущението ти ще ти кажа и това, че условията за твоето братство съвсем не са твоето равенство, понеже братството е награда и равенството се постига в Бог. Така е и при дървото, което е йерархия, ала къде виждаш някоя част да доминира над другата? Така е и при храма, който е йерархия. Ако е построен върху своята каменна основа, той се свързва в своя ключов камък на свода. И как щеше да узнаеш кой от двамата взема връх над другия? Какво е генерал без армия? Какво е армия без генерал? Равенството е равенство в империята и братството им е дадено като награда. Защото братството съвсем не е правото да се говори на „ти“, нито да се ругае. И аз казвам, че твоето братство е награда за твоята йерархия и за храма, който изграждате един чрез друг. Тъй като съм го срещал в семействата, където бащата беше почитан и където големият брат закриляше най-малкия. И където най-малкият се доверяваше на големия. Сгряващи бяха тогава техните вечери, техните празници и техните завръщания. Но ако те са разпръснати материали, ако никой вече не зависи от другия, ако те просто се блъскат с лакти и се смесват като билиардни топки, къде виждаш братството им? Щом някой от тях умре, заместват го с друг, понеже въобще не бил потребен. Искам да узная къде си и кой си, за да те обикна.

И ако съм те изтръгнал от морските вълни, от това повече ще те обичам, тъй като съм отговорен за живота ти. Или ако съм бдял и съм полагал грижи за теб, когато си бил болен — или ако си мой стар слуга, който ми е помагал като лампа, или пазачът на моите стада. И аз ще дойда при теб да пия от твоето козе мляко. И ще получа от теб и ти ще дариш. И ти ще получиш и аз ще даря. Но нямам какво да кажа на оня, който злобно се провъзгласява за равен на мен и не иска нито да зависи в нещо от мен, нито аз да завися от него. Обичам само този, чиято смърт ще разкъса сърцето ми.

СLIII

През тази нощ, в мълчанието на моята обич, поисках да изкача планината, за да погледам още веднъж града, вече подреден чрез изкачването ми в тишината и лишен от кипежа си — но се поспрях сред път, задържан от жалостта си, понеже от полята чувах да възлизат стенания и пожелах да ги проумея.

Те се носеха откъм подслонения добитък в обора. И от полските, небесните и водните твари. Защото само те свидетелствуват в кервана на живота — растението е лишено от език, а човекът, живеещ наполовина живота на духа, е започнал да си служи с мълчание. Понеже виждаш как болният, измъчван от рака, хапе устни и мълчи, а страданието му, надмогнало разместването на плътта, се превръща в дърво на духа, което простира клоните и корените си в една империя, сродна не с нещата, а със смисъла на нещата. Ето защо повече те тревожи безмълвното страдание, отколкото онова, което крещи. Безмълвното страдание изпълва стаята. Изпълва града. И колкото и да се отдалечаваш, не можеш да избягаш от него. Ако обичаш любимата, която страда далеч от теб, ето че си подвластен на нейната болка, където и да си.

И тъй, дочувах стенанията на живота. Защото животът се възобновяваше в оборите, в полята и край водата. Защото мучаха раждащите юници в оборите. Защото чувах и гласовете на любовта да се издигат от опиянени от своите жаби мочурища. Чувах и гласовете от кръвопролитие, понеже пиюкаше глухарят, хванат от лисицата, блееше козата, принесена от теб в жертва, за да се нахраниш. И се случваше понякога див хищник само с един рев да накара околността да утихне, като отведнъж си присвояваше една империя от мълчание, където всичко живо се потеше от страх. Тъй като дивите хищници се ориентират от тръпчивия мирис на страха, изпълващ въздуха. Едва изревал, всичките му жертви блясваха за него като народ от светлини.

После се отърсвах от вцепенението си земните, небесните и водните твари и подхващаха отново своето родилно, любовно или

предсмъртно стенание.

„Ах!, казах си аз, това са шумовете от превоза на завещаваното, понеже животът се предава от поколение на поколение и това движение през времето напомня тежка кола, чиято ос скърца...“

Точно тогава най-сетне ми беше дадено да проумея нещо от мъчителното безпокойство на хората, тъй като те също предават същината си, преселват се извън самите себе си от поколение на поколение. И ден и нощ продължават неумолими, през градове и села тези деления сякаш на тъканта на плътта, която се разкъсва и заздравява, и почувствувах в себе си, както бих усетил рана, действието на едно бавно и вечно преображение.

„Но тези хора, казах си, живеят не от нещата, а от смисъла на нещата и е необходимо да си предадат паролите.

Затова виждам как, още щом им се роди дете, се заемат да го учат да използва техния език, сякаш е употреба на таен код, понеже е ключ към тяхното съкровище. За да пренесат у него този дял от чудеса, те отварят с труд и мъка в душата му пътищата за превоза на завещаваното. Тъй като обладават голяма сила и тежест реколтите, които трябва да се предадат от едно поколение на друго, и трудно се поддават на формулиране.

Наистина това село излъчва сияние. Наистина е вълнуваща тази селска къща. Но ако новото поколение се настанява в къщи, за които не знае нищо, освен да ги използва, какво ще прави то в тази пустош? Защото, както е необходимо да научиш наследниците си на изкуството на музиката, за да им дадеш възможност да изпитат удоволствието от един струнен инструмент, тъй е необходимо и да ги научиш да разчитат под разпокъсаността на нещата — за да бъдат човеци, изпитващи човешки чувства — лицата на твоята къща, на твоето име и на твоята империя.

В противен случай новото поколение ще се настани като варварин на стан в твоя град, който е превзело. И каква варварска радост щяха да извлекат те от твоите съкровища? Те изобщо не знаят как да си служат с тях, тъй като не притежават ключа на езика ти.

За онези, които са се преселили в смъртта, това село беше като арфа със значението на стените, на дърветата, на кладенците и на къщите. И всяко дърво беше различно със своята история. И всяка къща беше различна със своите привички. И всяка стена беше

различна, заради своите тайни. По такъв начин ти беше композирал разходката си като музика, изтръгвайки желания звук от всяка своя стъпка. Ала варваринът, който станува, не знае как да накара селото ти да запее. Отегчава се в него и сблъсквайки се със забраната да проникне в каквото и да е, разрушава стените ти и разпилява предметите ти. За да отмъсти на инструмента, с който въобще не може да си служи, раздухва пожар, който му се отплаща поне с малко светлина. След което се обезсърчава и се прозява. Защото, за да е хубава светлината, трябва да познаваш това, което изгаряш. Както е със светлината на свещта пред твоя бог. Ала дори пламъкът на твоя дом въобще няма да заговори на варварина, понеже не е пламък на жертва.“

Често ме преследваше този образ на поколение, настанило се като натрапник в черупката на другото. И най-съществени ми се струваха обредите, които задължават човека в моята империя да предаде или получи своето родово наследство. Потребни ми са обитатели в моя дом, а не номади на стан, дошли от никъде.

Ето защо ще ти наложа като най-съществени дългите церемонии, чрез които ще закърпя разкъсаната тъкан на моя народ, така че нищо от родовото наследство да не бъде изгубено. Тъй като дървото, разбира се, въобще не се грижи за семената си. Когато вятърът ги изтръгва и разнася, това е добре. Защото насекомото, разбира се, въобще не се грижи за яйцата си. Слънцето ще ги излюпи. Всичко, което притежават тези тук, се съдържа в плътта им и се предава с плътта.

Но какво ще стане с теб, ако никой не те е хванал за ръка, за да ти покаже запасите от меда, който не е от естеството на нещата, а от смисъла нещата? Видими са несъмнено буквите в книгата. Ала трябва да те измъча, за да ти поднеса в дар ключовете на поемата.

Същото е с погребенията, които искам да са тържествени. Тъй като изобщо не става дума да се положи едно тяло в земята. А без да се губи нищо, да се събере — сякаш от урна, която се е разбила — родовото наследство, съхранявано у твоя покойник. Трудно е всичко да се спаси. Дълго време е нужно, за да съберем мъртвите. Трябва дълго да ги оплакваме и да премисляме съществуването им, и да честваме годишнините им. Трябва много пъти да се обръщаме назад, за да видим дали не сме забравили нещо.

Същото е и със сватбите, които подготвят разпукването на рождението. Защото къщата, която ви обгражда, става хранилище, хамбар и изба. Кой може да каже какво съдържа тя? Изкуството ви да обичате, изкуството ви да се смеете, изкуството ви се наслаждавате на поемата, изкуството ви да гравирате сребро, изкуството ви да плачете и да размишлявате — ще трябва добре да ги съберете, за да ги предадете на свой ред. Искам вашата любов да е кораб за скъпоценен товар, който трябва да прекоси бездната от едно поколение до друго, а не незаконно съжителство за празна подялба на безполезни запаси.

Така е и с обредите при раждане, защото тук става дума за онова разкъсване, което е важно да заздравее.

Ето защо изисквам церемонии, когато се жениш, когато раждаш, когато умираш, когато се разделяш, когато се завръщаш, когато започваш да градиш, когато влизаш в нов дом, когато прибиращ жътвата в хамбара, когато започваш гроздобера, когато обявяваш война или мир.

И ето защо изисквам да възпитавааш децата си, за да приличат на теб. Тъй като не е присъщо на един сержант да им предава наследство, което не може да се побере в неговия учебник. Ако други могат да го обучат на твоя багаж от знания, както и на дребния ти пазар на идеи, той ще изгуби, ако е откъснат от теб, всичко онова, което не може да се изрече и не се съдържа в учебника.

Ти ще ги изградиш по твой образ от страх да не би по-късно да влачат безрадостно съществуване в една родина, която ще бъде за тях празен стан, и като не познават ключовете за нея, ще оставят съкровищата ѝ да изгният.

CLIV

Ужасявах ме държавните чиновници в моята империя, понеже се показвах оптимисти:

— Така е добре — казваха. — Съвършенството е непостижимо.

Разбира се, че е недостижимо съвършенството. То няма друг смисъл освен този на пътеводна звезда. То е посока и стремеж към нещо. Но само движението напред е важно и не съществуват запаси, сред които можеш да си седнеш. Защото тогава загива силовото поле, което единствено ти вдъхва живот, и ето те като труп.

И ако някой пренебрегне звездата, значи иска да си седне и да заспи. И къде ще седнеш? И къде ще заспиш? Аз не познавам никакво място за почивка. Защото определено място те възпламенява, когато то е обект на твоята победа. Но едно е бойното поле, където вдъхваш тази нова победа, друго е постелята, в каквото го превръщаш, когато искаш да живееш от победата.

С коя паметна творба сравняваш своята, за да останеш удовлетворен от нея?

CLV

Защото ти се удивляваш на силата на моите обреди или на моя селски път. И удивлявайки се, оставаш сляп.

Наблюдавай скулптора, той носи в себе си нещо неизказано. Тъй като никога не може да се доизкаже това, което се отнася до живия човек, а не до скелета на някой починал. И за да го предаде, скулпторът оформя едно лице от глина.

И тъй, ти вървеше и мина покрай творбата му и погледна това лице — може би дръзко или може би меланхолично, — после продължи пътя си. И ето че вече не беше същият. Слабо приобщен, но приобщен, което ще рече: обърнат и привлечен в една нова посока; за кратко време може би, но за някакво време.

Един човек изпитваше някакво неизразимо чувство: той заби няколко пъти палец в глината. Постави глината на пътя ти. И ако поемеш по този път, ето че си обзет от същото неизразимо чувство.

И това е така, дори да са изминали сто хиляди години от неговия жест до твоето минаване.

CLVI

Надигна се пясъчен вятър, който пренесе до нас отломки от далечен оазис, и станът беше осеян с птици. Имаше ги във всяка шатра, споделяха живота ни, опитомени и търсещи охотно раменете ни, но все пак по липса на храна загиваха всеки ден с хиляди, скоро изсъхнали и пукащи като кора на сухо дърво. Тъй като разваляха въздуха, наредих да ги съберат. Напълниха с тях големи кошници. И изсипаха тези смъртни останки в морето.

Когато за пръв път познахме жаждата, в часа на горещините присъствахме на раждането на мираж. Геометричният град се отразяваше с чисти линии в спокойните води. Един мъж обезумя, изкрещя и хукна по посока на града. И както крясъкът на дивата патица при прелета намира отклик у всички патици, аз разбрах, че викът на човека беше разтърсил всички хора. Те бяха готови да се заклатушкат подир осенения към този мираж и към небитието. Точно насочена карабина го повали. И той бе вече само труп, което накрая ни успокои.

Един от войниците ми плачеше.

— Какво ти е? — попитах го.

Помислих, че оплаква мъртвия.

Ала той бе открил в нозете си една от моите пукащи кори и оплакваше едно небе, оголено от своите птици.

— Когато небето губи своя пух — каза ми той, човешката плът е застрашена.

Изтеглихме работника от недрата на кладенеца, той изпадна в несвяст, но беше успял да ни направи знак, че кладенецът е пресъхнал. Тъй като съществуват подземни приливи и отливи на сладка вода. И водата през няколко години отива под наклон към кладенците на Север. Които стават отново извори на кръв. Но този кладенец ни задържахше като гвоздей в крило.

Всички мислеха за големите кошници, пълни с кора от сухо дърво.

Стигнахме все пак кладенеца Ел Бахр на втория ден вечерта.

Събрах водачите с падането на нощта:

— Заблудихте ни за състоянието на кладенците. Ел Бахр е празен. Какво да правя с вас?

Блестяха възхитителни звезди на фона на горчива и в същото време великолепна нощ. Разполагахме с диаманти за храна.

— Какво да правя с вас? — говорех на водачите.

Ала безполезна е човешката справедливост. Не бяхме ли се превърнали всички в тръни?

Слънцето се показва, изрязано от пясъчната мъгла във форма на триъгълник. Беше като длето за плътта ни. Хората падаха, получили удар в черепа. Голям брой се обявиха за луди. Но вече нямаше миражи, които да ги привличат с прозрачните си градове. Нямаше вече нито мираж, нито чист хоризонт, нито неподвижни линии. Пясъкът ни обгръщаше с някаква бурна светлина на тухлена пещ.

Както надигах глава, забелязах през спираловидните вихрушки бледия въглен, който поддържаше пожара. „Нажеженото желязо на Бог, мислех си, което ни дамгосва като животни.“

— Какво ти е? — попитах един мъж, който залиташе.

— Ослепях.

Наредих да изкормят две камили от всеки три и изпихме водата от вътрешностите. Оцелелите натоварихме с всички празни мехове и повел този керван, изпратих хора към кладенеца Ел Ксур, за който казваха, че е съмнителен.

— Ако Ел Ксур е пресъхнал — казах им, — ще умрете там, както и тук.

Но те се върнаха след два дни без произшествия, които ми струваха една трета от хората ми.

— Кладенецът Ел Ксур — потвърдиха те — е прозорец към живота.

Пихме и поехме към Ел Ксур, за да прием още и да попълним запасите от вода.

Пясъчният вятър стихна и ние стигнахме до Ел Ксур през нощта. Около кладенеца имаше някакви трънаци. Но вместо скелети без листа забелязахме най-напред мастилени топки, прикрепени върху тънки пръчици. Отначало въобще не проумяхме гледката, но когато се приближихме до тези дървета, те едно след друго сякаш избухваха с

яростен трясък. Прелитането на гарваните, които бяха избрали да кацнат по тях, ги оголи изведнъж, подобно на плът, която се е пръснала около костта. Орлякът им беше толкова гъст, че въпреки блестящата пълна луна около нас притъмня. Тъй като гарваните, вместо да се отдалечат, дълго развихряха над челата ни своята вихрушка от черна пепел.

Убихме три хиляди от тях, защото няхаме храна.

Беше необикновен празник. Хората устройха пещи от пясък и ги напълниха с изсушен тор, който блестеше светъл като сено. И мазнината на гарваните изпълни с благоухание въздуха. Групата за охрана около кладенеца сръчно боравеше без почивка със сто и двадесет метрово въже, което помагаше на земята да даде живот на всички ни. Друга група разпределяше водата из стана, както би се погрижила за портокалови дръвчета през сушата.

И обикалях така, с бавната си походка, гледайки как хората оживяват. После се отдалечавах от тях и щом се завърнах в самотата си, отправих към Бог тази молитва:

„Господи, в продължение на един и същ ден видях как плътта на войската ми съхне, после оживява. Тя вече напомняше кора на сухо дърво, а ето я сега бодра и жизнена. Освежените ни мускули ще ни заведат където поискаме. И все пак трябвало е един час слънце и щяхме да сме заличени от земята, ние и следата от стъпките ни.“

Чух смях и песни. Войската, която отнасям със себе си, е товар със спомени. Тя е ключ за далечни съществувания. Тя е основание на надежди, страдания, отчаяния и радости. Тя не е независима, а хилядократно обвързана. И все пак трябвало е един час слънце и щяхме да сме заличени от земята, ние и следата от стъпките ни.

Водя ги към оазиса, който трябва да покорим. Те ще са семена за варварската земя. Ще занесат нашите обичаи сред народи, които не ги познават. Тези хора, които ядат, пият и тази нощ живеят само първичен живот, скоро след като се появят в плодородните равнини, всичко там ще се промени не само в обичаите и езика, но и в архитектурата на крепостите и в стила на храмовете. Те са натежали от сила, която ще действа в течение на векове. И все пак трябвало е един час слънце и щяхме да сме заличени от земята, ние и следата от стъпките ни.

Те въобще не знаят това. Бяха жадни, сега задоволиха стомасите си. А водата на кладенеца Ел Ксур спасява поеми и градове, и

просторни висящи градини — защото бях решил да ги съградя. Водата на кладенеца Ел Ксур преобразява света. И все пак един час слънце би могъл да го пресуши и би ни заличил от земята, нас и следата от стъпките ни.

Тези, които първи се върнаха оттам, казаха: „Кладенецът Ел Ксур е прозорец към живота.“ Ангелите ти бяха готови да ти съберат моята войска в големите си кошници и да я изсипят в твоята вечност като кора на сухо дърво. Ние им се изплъзнахме през това иглено ухо. Вече съм съвсем объркан. Отсега нататък, когато гледам поле с ечемик под слънцето, в равновесие между калта и светлината и способно да нахрани човек, ще виждам в него талига или таен проход, макар и да не познавам онова, на което служи за превоз или път. Видях да изникват градове, храмове, крепости и просторни висящи градини от кладенеца Ел Ксур.

Моите хора пият и мислят за стомасите си. Не усещат друго освен удоволствието на стомаха. Те са струпани край игленото ухо. И на дъното, при върха на иглата, няма нищо освен плисък на черна вода, когато някой съд я раздвижи. Ала щом се излее над сухата семчица, която не знае нищо за себе си, освен своето удоволствие от водата, тя пробужда неznайна сила, пораждаща градове, храмове, крепости и просторни висящи градини.

Вече съм съвсем объркан, ако Ти не си ключов камък на свода и мерило, и значение на едните и другите. В полето с ечемик, кладенеца Ел Ксур и моята войска аз откривам само разхвърляни материали, ако Твоето присъствие не прозира през тях, което позволява да разчета тук някой назъбен град, съграждащ се под звездите.

CLVII

Скоро се появи градът. Но не открихме нищо от него, освен червени крепостни стени с необичайна височина, презрително обърнали нещо като опако към пустинята, оголени от орнаменти, издатини, зъбери и замислени очевидно да не бъдат наблюдавани отвън.

Когато гледаш една градска крепост, и тя те гледа. Издига срещу теб кулите си. Наблюдава те иззад зъберите си. Затваря или отваря за теб портите си. Или пък ѝ се иска да бъде обичана, да ти се усмихне и обръща към теб украшенията на лицето си. Винаги когато превземахме крепостите, ни се струваше, че те ни се отдаваха, дотолкова бяха строени с оглед на посетителя. Внушителни порти и царски улици — дали си скитник или завоевател, ти винаги си посрещнат като принц.

Ала тревога обхвана хората ми, когато крепостните стени, постепенно уголемени при приближаването ни, по всичко изглежда, така явно ни обръщаха гръб, сякаш нищо не съществуваше извън града.

Употребихме първия ден да ги обиколим бавно, като търсехме някой отвор, пукнатина или поне зазидан изход. Нямаше нищо подобно. Движехме се в обсега на пушечен изстрел, ала никакво бързо нападение никога не наруши тишината, макар неколцина от хората ми, чиято тревога нарастваше, да изстреляха залпове за предизвикателство. Ала този град зад неговите крепостни стени напомняше каймана под бронята му, който не благоволява даже да излезе от дрямката си заради теб.

От едно далечно възвишение, което, без да се издига над крепостните стени, даваше възможност за бърснеш поглед, наблюдавахме някаква плътна зеленина, като мокреж. Впрочем извън крепостта човек не би открил и едно стръкче трева. До безкрая имаше само пясък и камъни, изтощени от слънце: до такава степен изворите на оазиса са били търпеливо дренирани изцяло за вътрешна употреба. Тези крепостни стени задържаха всяка растителност, както шлем

задържа косата. Ние обикаляхме глупаво на няколко крачки от един премного сгъстен рай, от едно изригване на дървета, птици, цветя, притиснато от пояса на крепостните стени като от базалта на кратер.

Когато хората добре разбраха, че стената беше без пукнатини, част от тях бяха обзети от страх. Тъй като този град никога, откакто свят светува, не беше нито изпратил, нито посрещнал керван. Никой пътник не беше донесъл с багажа си заразата на далечни обичаи. Никой търговец не беше въвел тук в употреба предмет, обикновено използван другаде. Никоя пленена надалеч девойка не беше вляла своята раса в тяхната. На моите хора им се струваше, че опипват вкоравената кожа на необяснимо чудовище, което нямаше нищо общо с народите по земята. Тъй като корабокрушения са покварили някога и най-затъntenите острови и ти винаги намираш нещо, за да установиш човешкото си родство и да ги принудиш да се усмихнат. Но това чудовище, ако се появеше, не би показало никакво лице.

Съществуват и други сред човеците, които, напротив, бяха измъчвани от неизразима и странна любов. Защото си развълнуван единствено от тази, която е постоянна и със здрави устои, не е кръстоска от раси в плътта си, нито е покварена от езика в религията или обичаите си, и не произхожда от онова смешение от народи, където всичко се е смесило и е разтопен ледник, превърнат в блато. Колко хубава беше тази любима, тъй ревниво отгледана сред своите аромати, своите градини и своите обичаи!

Ала едните, че и другите, и аз самият, веднъж прекосили пустинята, се сблъскахме с непроницаемостта. Защото който ти се противопоставя, ти отваря пътя към сърцето си, както отваря на шпагата ти пътя към плътта си, и ти можеш да се надяваш да го победиш, да го обикнеш или да намериш смъртта си от него, но какво можеш срещу оня, който не ти обръща внимание? И точно когато ме споходи тази болка, открихме, че навсякъде около глухата и сляпа стена пясъкът открояваше по-бяла ивица поради прекаленото обилие на кости, които безспорно свидетелствуваха за съдбата на далечни пратеничества, а бялата ивица напомняше ресни от пяна, в каквито се превръщат по протежение на висок скалист бряг вълните, изпращани една след друга от морето.

Но както със спускането на нощта разглеждах внимателно от прага на шатрата си този непроницаем паметник, който продължаваше

съществуването си сред нас, аз размислих и ми се стори, че много повече бяхме подложени на обсада ние, отколкото града, който трябваше да превземем. Ако заровиш твърда и неразтворена семчица в плодородна земя, не земята, обгръщайки я, обсажда своята семчица. Защото когато своята семчица се разпука, нейното семе ще установи царството си над своята земя. „Ако съществува например зад стените, казвах си, някакъв непознат за нас музикален инструмент и ако от него се извличат пронизителни или меланхолични мелодии с още непознат за нас вкус, опитът ме учи, че щом веднъж е разбито това тайнствено хранилище и моите хора се разпръснат сред неговите богатства, ще ги заваря след време, по свечеряване в моите станове, да се упражняват да извличат от тези необичайни инструменти подобна мелодия с нов вкус за сърцата им. И това ще промени техните сърца.“

„Победители или победени, казвах си, как бих могъл да ги различа! Ти наблюдаваш този безмълвен човек в тълпата. Тя го обгражда, притиска го и му налага принуди. Ако той е празна местност, го смазва. Но ако е населен и изграден отвътре, както танцорката, която накарах да танцува, и ако може да говори, тогава щом заговори, той е пуснал корени в своята тълпа, завързал е своите примки, установил е властта си и ето че тълпата, ако потегли, потегля след него, умножавайки силата му.

Достатъчно е тази територия да приютява един-единствен мъдрец, добре защитен с мълчанието си и самопостигнал се чрез размисъл, за да уравни тежестта на твоите оръжия, защото той прилича на семчица. И как ще го различиш, за да го обезглавиш? Той се проявява само чрез силата си и само дотолкова, доколкото делото му е завършено. Същото е с живота, който винаги е в равновесие със света. И ти можеш да се бориш само с безумеца, който ти предлага утопии, но не и срещу тоя, който мисли и гради настоящето, тъй като настоящето е такова, каквото той го показва. Същото е при всяко творчество, понеже творецът въобще не се появява в него. Когато от планината, където съм те завел, ти виждаш проблемите си разрешени по един, а не по друг начин, как би се защитил от мен? Необходимо е все някъде да бъдеш.

Така е и с варварина, който след като бешеbral душа пред крепостните стени и превзел с пристъп двореца, нахълта право при

царицата. Всъщност царицата не разполагаше с никаква власт, тъй като цялата ѝ гвардия беше мъртва.

Когато сгресиш в играта, играна просто за удоволствие, ето че се изчервяваш, чувствуваш се унижен и желаеш да поправиш грешката си. При това не съществува съдия, за да те заклеми, освен онази личност, която такъв вид игра освобождаваше в теб и която протестира. И ти се пазиш от погрешни стъпки в танца, въпреки че нито другият танцьор, нито който и да е има право да те упрекне за тях. Също и за да те направя мой пленник, няма да ти показвам могъществото си, а ще ти дам влечението към моя танц. И ти ще дойдеш там, където поискам.

Ето защо, обръщайки се към варварския цар, когато той разби вратата и изникна като груб войник с брадва в ръка, разгорещен от силата си и изпълнен с огромно желание да смайва, понеже беше суетен и самохвалко, царицата тъжно се усмихна, сякаш с тайно разочарование и с малко изнурена снизходителност. Тъй като нищо не можеше да я смае, освен съвършенството на мълчанието. И целият този шум — тя въобще не благоволяваше да го чуе, както ти не обръщаш внимание на грубата работа на каналджиите, въпреки че я приемаш за необходима.

Да дресиращ едно животно значи да го приучиш да действа в единствената резултатна за него посока. Когато искаш да излезеш от дома си, завиваш през вратата, без да се замисляш. Когато кучето ти иска да спечели своя кокал, то ще извърши изискваните от него действия, защото е наблюдавало малко по малко, че те са най-краткият път към наградата. Въпреки че наглед нямаха никаква връзка с кокала. Това се основава на самия инстинкт, а не на разсъдък. Така танцьорът води танцьорката по правила на играта, които те самите не знаят. Които са скрит език, какъвто си ти за твоя кон. И не би могъл да ми кажеш точно движенията, които карат коня ти да ти се подчинява.

И тъй като слабостта на варварина се състоеше в това, че искаше преди всичко да смае царицата, инстинктът му бързо го научи, че има само един път, понеже всички други пътища я правеха по-далечна, по-снизходителна и по-разочарована, и той започна да играе с мълчанието. Така тя започваше да го променя по свой начин, като пред шума на бравата предпочиташе безмълвните поклони.“

Също тъй ми се струваше, че като обграждахме този полюс, който ни принуждаваше да гледаме към него, макар че самонадеяно затвори очи, ние го карахме да играе опасна роля, понеже от нашия прием той получаваше силата на излъчване, присъща на един манастир.

Затова, след като събрах генералите си, им рекох:

— Ще превзема града чрез смайване. Важно е хората от града да ни попитат нещо.

Моите генерали, помъдрели от опит, макар и нищо да не бяха разбрали от думите ми, с различни шумове изразиха одобрение.

Спомних си също и една реплика, която баща ми противопостави на някои, които му възразиха, че хората в големите неща отстъпват само на големи сили:

— Разбира се — беше им отговорил той. — Но вие изобщо не рискувате да си противоречите, тъй като казвате, че една сила е голяма, когато кара силните да отстъпят. Ето обаче един търговец — як, надут, скъперник. Пренася цяло състояние в диаманти, зашита в пояса му. И ето един хилав, беден и съобразителен гърбушко, съвсем непознат за търговеца, който говори език различен от неговия и желае да присвои камъните. Не виждаш ли къде се крие силата, с която той разполага?

— Изобщо не го виждаме — рекоха другите.

— При това — продължи баща ми — хилавият се е приближил до великана и го кани, понеже е горещо, да сподели чая му. И ти не рискуваш нищо, когато носиш скъпоценни камъни, зашита в пояса си, ако споделиш чая на един хилав гърбушко.

— Разбира се, нищо — казаха другите.

— И все пак на раздяла гърбушкото отнася камъните, а търговецът се пука от яд, с намордник дори на юмруците от танца, който другият му е изиграл.

— Какъв танц? — попитаха другите.

— Този на трите зара, издълбани в една кост — отговори баща ми.

После им обясни:

— Работата е там, че играта е по-силна от предмета на играта. Ти, генерале, имаш власт над десет хиляди войници. Войниците държат оръжията. Всички те са солидарни помежду си. И все пак ти ги изпращаш да се вкарват един друг в карцера. Защото не живееш от

нещата, а от смисъла на нещата. Когато смисълът на диамантите се състоеше в това да служат за залог на заровете, те изтекоха в джоба на гърбушкото.

Наобиколилите ме генерали все пак се окуражиха:

— Но как ще въздействаш на хората от града, ако отказват да те слушат?

— Ето че любовта ти към думите те кара да вдигаш празен шум. Ако хората понякога са способни да отказват да слушат, къде си видял способни да откажат да чуват?

— Оня, когото се старая да спечеля за моята кауза, може да се прави на глух за изкусителните ми обещания, ако е достатъчно твърд по душа.

— Разбира се, защото ти излизаш наяве! Но ако е чувствителен към определена музика и ти му я изсвириш, той въобще няма да чуе теб, а музиката. И ако се е съсредоточил над някакъв проблем, който го измъчва, и ти му покажеш решението, той е принуден да го приеме. Как искаш да се преструва пред самия себе си, от ненавист или презрение към теб, че продължава да търси? Ако посочиш на играча на някаква игра спасителния удар, който е търсил, без да го открие, ти придобиваш власт над него, понеже той ще ти се подчини, макар да твърди, че не те зачита. Когато някой ти даде това, което търсиш, ти го вземаш. Тази жена търси изгубения си пръстен или дума от някакъв ребус. Подавам ѝ намерения пръстен. Или ѝ подсказвам думата в ребуса. Тя несъмнено може да откаже да приеме от мен едното или другото от прекомерна омраза. Все пак аз придобих власт над нея, понеже я пратих да си седне. Би трябвало да е луда, за да продължи търсенето...

Хората от града все трябва да желаят, да търсят, да пазят, да отглеждат нещо. В противен случай какво биха обградили с крепостни стени? Ако ги издигнеш около маловоден кладенец и аз ти създам езеро извън тях, твоите крепостни стени падат от само себе си, защото са смешни. Ако ги изградиш около някаква тайна и моите войници край стените крещят тайната ти с цяло гърло, твоите крепостни стени също падат, понеже вече няма какво да пазят. Ако ги построиш около един диамант, а отвън аз разпилявам диаманти като чакъл, твоите крепостни стени падат, защото облагодетелствуват единствено бедността ти. И ако ги изградиш около съвършенството на един танц и

същия този танц аз танцувам по-добре от теб, ти сам ще ги разрушиш, за да се научиш от мен да танцуваш...

Искам най-напред хората от града просто да ме чуят. После ще ме слушат. Ала безспорно засвиря ли с тръба под стените им, те ще си почиват спокойно по стените и изобщо няма да чуят напразното ми духане. Тъй като ти чуваш само това, което е за теб. И те извисява. Или разрешава някой твой вътрешен спор.

Ще им въздействам, макар да си дават вид, че не ми обръщат внимание. Тъй като голямата истина е, че ти съвсем не съществуващ сам. Не можеш да останеш неизменен в един променящ се свят. Без да те докосвам, мога да ти въздействам, защото искаш или не искаш, аз променям самия твой смисъл и ти не можеш да го понесеш. Ти беше владетел на една тайна, вече няма тайна, твоят смисъл се промени. Тайно заобикалям оня, който танцува и рецитира в уединение, с ехидни зрители, после вдигам завесата: изведнъж танцът му секва.

Продължи ли да танцува, значи е луд.

Твоят смисъл е създаден от смисъла на другите, независимо дали го искаш или не. Твоят вкус е създаден от вкуса на другите, независимо дали го искаш или не. Твоето действие е движение от игра. Стъпка от танц. Аз променям играта или танца и променям действието ти в друго действие.

Изграждаш крепостните си стени заради една игра, сам ще ги разрушиш заради друга.

Защото живееш не от нещата, а от смисъла на нещата.

Ще накажа хората от града в тяхното високомерие, понеже разчитат на своите крепостни стени.

А всъщност единствената ти крепостна стена е могъществото на структурата, която те оформя и на която служиш. Тъй като крепостната стена на кедъра е самата сила на семчицата му, която ще му позволи да се укрепи срещу бурята, сушата и камъните. И после можеш спокойно да я обясниш с кората, ала кората най-напред беше плод на семчицата. Корени, кора, листа и клони са семчица, която е изразила вътрешната си същност. Но зародишът на ечемика има малко сила и ечемикът противопоставя слаба крепостна стена на атаките на времето.

И оня, който е устойчив и добре изграден, е готов да постигне разцвет в едно силово поле съгласно първоначално невидимите му силови линии. Него аз наричам „възхитителна крепостна стена“,

защото времето няма да го похаби, а ще го доизгради. Времето е създадено, за да му служи. И не е важно дали изглежда гол.

Кожата на каймана не предпазва нищо, ако животното е мъртво.

Така наблюдавах неприятелския град, скован от циментовата си арматура, и размишлявах за неговата слабост или сила. „Кой от двама ни води играта?“ Опасно е в житно поле да хвърлиш дори едно семе на плевел, защото съществото на плевела е по-силно от съществото на житото и външният вид и броят не са от значение. Семчицата е носител на твой брой. Трябва да изтече време, за да го пресметнеш.

CLVIII

Дълго размишлявах така за крепостната стена. Истинската крепостна стена е в теб. И добре го знаят войниците, които въртят пред теб сабите си. И вече не можеш да минеш. Лъвът няма броня, но ударът на лапата му е светкавичен. И скочи ли върху твоя вол, отваря го на две като долап в стената.

Крехко е наистина малкото дете, ще ми кажеш ти, и този, който по-късно ще промени света, би могъл лесно да бъде угасен като свещ в тези първи дни. Ала аз видях как умира детето на Ибрахим, чиято усмивка беше като подарък, когато беше здраво. „Ела“, казваха на детето на Ибрахим. И то идваше при стареца. И му се усмихваше. И старецът беше озарен от усмивката му. Потупваше детето по бузата и не знаеше много какво да му каже, понеже детето беше огледало, предизвикващо леко виене на свят. Или прозорец. Тъй като детето винаги те смущава, сякаш притежаваше някакви знания. И съвсем не греша в това, защото неговият ум е силен, преди ти да забавиш растежа му. И от своите три камъчета то прави бойна флота. И старецът, разбира се, изобщо не разпознава в детето капитана на бойна флота, но разпознава тази сила. И тъй, детето на Ибрахим беше като пчелата, която черпи от всичко наоколо, за да приготви своя мед. Всичко се превръщаше в мед у него. И то ти се усмихваше с белите си зъби. И ти оставаше там, знаейки какво да доловиш през тази усмивка. Защото въобще не съществуват думи, за да го изкажат. Просто чудодейно съприкосновение с неznайни съкровища, като онези внезапни проблясъци на пролет над морето с един голям процеп от слънце. И морякът се усеща ненадейно преобразен в молитва. Корабът за пет минути се носи в славата. Кръстосваш ръце на гърдите си и получаваш подарък. Същото е с детето на Ибрахим, чиято усмивка отминаваше като прекрасен случай, който ти не си знаел за какво и как да оползотвориш. Като прекалено кратко царуване над огрени от слънце земи и богатства, които даже не си имал време да преброиш. За които нищо не би могъл да кажеш. Тогава това дете отваряше и

затваряше клепачите си като прозорци към нещо друго. И въпреки че не беше много приказливо, те учеше. Тъй като истинското учене съвсем не е да ти говорят, а да те водят. И теб, старо добиче, то те водеше като млад пастир в незримите ливади, за които ти не би могъл да кажеш нищо, освен че за една минута се усещаше сякаш накърмен, наситен и утолен. И тъй това дете беше за теб знак за едно непознато слънце, за което ти научаваше, че ще умре. И целият град се превръщаше в кандило и мътило. Всички старици идваха да опитат билковите си чайове и песните си. Мъжете стояха пред вратата, за да попречат да се вдига шум по улицата. И го обгръщаха, и го люлееха, и му вееха. И по този начин между него и смъртта се градеше крепостна стена, която щеше да изглежда непревземаема, понеже цял един град я обкръжаваше с войници, за да удържи тази обсада срещу смъртта. Не ми кавай, че една детска болест е само борба на слаба плът в нейната слаба обвивка. Ако някъде далече съществува лек, изпращаха конници. И ето че за изхода от болестта се разчиташе също на галоп на твоите конници в пустинята. И на спирките за смяна на конете. И на големите корита, където ги поят. И на смушкванията с пета в корема, понеже трябва да надбягаш смъртта. И, разбира се, ти виждаш само едно затворено, лъснало от пот лице. И все пак това, с което се бориш, се преборва и с бодвания на шпори в корема.

Хилаво дете? Къде го виждаш? Хилаво като генерала, който предвожда армия...

И докато го гледах, както гледах и стариците, старците и най-младите, целия пчелен рой, обкръжил царицата, всички миньори, струпани край златната бразда, всички войници, наобиколили капитана, добре проумях, че ако по такъв начин те образуваха едно цяло, с такава власт, то беше защото ги беше усвоила — както семчицата усвоява разнородна материя, за да я превърне в дървета, кули и крепостни стени — една безмълвна усмивка, бегла и углъбена, която беше свикала всички тях за битката. Нямаше и помен от крехкост в тази тъй уязвима детска плът, понеже тя се увеличаваше с цялата колония съвсем естествено, без дори да го знае, единствено чрез въздействието на този призив, който нарежда около теб всички външни запаси. И цял един град става слуга на детето. Така е и с минералните соли, призовани от семчицата, наредени от семчицата, които в твърдата кора се превръщат в крепостни стени на кедъра. Какво е

крехкостта на зародиша, ако притежава силата да събира приятелите си и да подчинява неприятелите си? Вярваш ли в привидностите, в юмруците на този великан и в крясъка, който може да надава? Това е вярно в самия миг. Но ти забравяш времето. Времето ти изгражда корени. И въобще не виждаш, че великанът като че ли вече е здраво стегнат чрез невидима структура. И не виждаш, че слабото дете вече крачи начело на една армия. В самия миг великанът щеше да го смаже. Ала не ще го смаже. Защото детето съвсем не е заплаха. Но ще видиш как детето стъпва на главата на великана и с един удар с пета го поваля.

CLIX

Всякога си виждал как силното бива смазано от слабото. Без съмнение това е невярно в самия миг, откъдето и илюзиите на езика ти. Защото забравяш времето. И разбира се, ако хилавото дете предизвика гнева на великана, той ще го стъпче. Но не е присъщо нито на играта, нито на усета на хилавото дете да разгневява великана. А да бъде незабелязано от него. Или обичано. И в юношеството може би да му помага, за да стане потребно на великана. После идва възрастта на изобретенията и порасналото дете изковава оръжие. Или просто надраства другия по ръст и тегло. Или още по-просто, детето говори и с това привлича хиляди около себе си, които ще поведе срещу великана и които ще се превърнат сякаш в негова броня. Върви го досегни през нея!

И ако открия в житната нива едно-единствено семе от плевел, вече знам, че е победена. И виждам тирана, войниците и жандармите му — ако някъде сред народа му има дете като Ибрахимовото, което започва да се развива и да обмисля новия образ, който ще подреди света като железен корсет (защото откривам, че са готови силовите линии) — виждам го вече беззащитен и повален като онези храмове, които една-единствена семчица е успяла да срути, защото принадлежеше на дърво великан, развило корените си с търпението на човек, който се събужда, протяга се и бавно издува мускулите на ръката си. Ала този корен е съборил стълб, другият е повалил подпорна греда. Стълбото е пропукало купола в ключовия му камък и ключовият камък се е срутил. И дървото царува от този момент нататък над разхвърляни материали, превърнати в прах, от който то черпи сокове, за да се храни.

Аз обаче ще съумея да поваля на негов ред това дърво великан. Защото храмът е станал дърво. Но дървото ще стане народ от лиани. Стига ми една крилата семчица в руслото на ветровете.

Какво показваш ти, ако те разстелят във времето? Разбира се, невидима е наглед тази градска крепост зад бронята си. Но аз зная да

чета. И щом се е затворила в своите запаси, значи е приела смъртта. Страх ме е от тези там, които вървят голи, възлизащи на север от тяхната пустиня без крепост. Крачат почти без оръжия. Ала са не покълнало още семе, още не познало собствената си мощ. Моята армия произлезе от дълбоката вода на кладенеца Ел Ксур. Ние сме семена, спасени от Бог. Кой ще се противопостави на нашите стъпки? Стига ми да открия цепнатината в бронята, за да разклатя този храм само с едно събуждане на дървото, затворено в семчицата си. Стига ми да познавам танца за танцуване, за да приемеш като женска мъжкаря, ти, градска крепост, занапред прислужница подобно на жената, когато остане в къщи. Ето че си моя като пита мед, ти, крепост, премного самонадеяна. Трябва да спят твоите часовои. Защото ти си беззащитна в сърцето си.

CLX

„И тъй, казвах си, не съществуват крепостни стени. Ако тези, които построиш, служат на моята власт, значи са последица от властта ми. Ако служат на моята устойчивост, значи са последица от устойчивостта ми.“ Ала не наричаш „крепостна стена“ кожата на каймана, ако той е мъртъв.

А чуеш ли някоя религия да се оплаква, че хората изобщо не се оставят да ги завладее, можеш само да се посмееш. Религията трябва да поглъща хората, а не хората да ѝ се подчиняват. Ти не упрекваш земята, че не е създала кедър.

Мислиш, че тези, които ходят да проповядват някоя нова религия, щом я разпространяват по света и причисляват хората към нея, то е заради шума, който вдигат, заради ловкостта на шарлатанското хвалене на стоката им или заради излишната им врява? Но аз премного слушах хората, без изобщо да проумея смисъла на езика. А той се състои в това: да пренесе от другия в теб нещо силно, което е нова гледна точка и се стреми да се захранва от само себе си. Има думи, които хвърляш като семена, обладаващи силата да усвояват земята и да я организират в кедър. И, разбира се, ти би могъл да посадиш маслина и да я организираш в маслина. И едното или другото дърво ще процъфтява, възпроизвеждайки се от само себе си. И, разбира се, в растящия кедър ще чуеш вятърът да свири все по-силно. И ако породата на хиените се размножава, ще чуеш лаят на хиените все повече да изпълва нощта. Ще ми кажеш ли все пак, че шумът на вятъра в листата на кедъра извиква соковете на земята, или магията на лая на хиените превръща в хиена плътта на дивите газели? Плътта на хиените получава попълнение от плътта на газелите, плътта на кедъра получава попълнение от соковете на камъните. Вярващите в новата ти религия получават попълнение от неверниците. Ала никой никога не е определил чрез езика дали езикът не обладава силата да поглъща.

И човек поглъща, когато изразява. И ако аз те изразявам, ти ставаш мой. Неизбежно ставаш аз. Защото твоят език отсега нататък

съм аз. И затова казвам за кедъра, че той е език на камъните, защото през него камъните стават шепот на ветровете.

Но кой освен мен ти предлага дърво, в което да се превърнеш?

И тъй всеки път, когато бях свидетел на човешко действие, аз въобще не се стараех да го обясня чрез шума на фанфарите му — понеже ти може и да ги ненавиждаш и да ги отхвърлиш — нито чрез действието на жандармите му, понеже те могат да помогнат за оцеляването на един умиращ народ, но не и да градят. И аз ти говорих за силните империи, които обезглавяват заспалите часовои, от което ти погрешно заключи, че силата им е почерпена от тяхната строгост. Защото слабата империя, ако обезглавява там, където всички спят, е само кръвожаден палячо, а силната империя изпълва поданиците си със своята сила и проявява нетърпимост към съня на пост. Не се стараех да обясня човешките действия даже с изречените думи или мотиви, или доводи на разума, а с неизразимата власт на нови и плодотворни структури, каквото е това лице от камък, което си гледал и което те променя.

CLXI

Нощта дойде и аз изкачих най-високото възвишение в местността, за да погледам как спи градът и угасват наоколо, сред мрака на всемира, черните петна на моите станове в пустинята. Исках да разуча нещата, като знаех едновременно, че войската ми беше сила в ход, градът — сила, затворена като погреб, и че през този образ на стегната около своя полюс войска беше на път и изграждаше корените си друг образ, за който още нищо не можех да зная, свързвайки по различен начин същите материали, и се мъчех да разчета в нощта знаците на това тайнствено зараждане, не с цел да го предвидя, а за да го направлявам, понеже всички, освен часовоите, отидоха да спят. И почиват оръжията. Но ето че ти си кораб в реката на времето. И над теб премина утринната светлина, обедната и вечерната, като времето на мътенето, придвижвайки малко напред нещата. После безмълвният порив на нощта след потъването на слънцето. Нощ, добре намаслена и отдадена на сънищата, защото единствени постоянно се възобновяват действията, които се извършват от само себе си — като плът, която се възстановява, сокове, които се преработват, рутинната стъпка на часовоите — нощ, предоставена на слугините, тъй като господарят е отишъл да спи. Нощ за поправянето на грешките, понеже последиците им се пренасят обратно в деня. И аз през нощта, когато съм победител, отлагам за утре моята победа.

Нощ на гроздовете, които очакват гроздобера, запазени от нощта, нощ на отложената жътва. Нощ на обкръжените врагове, чиято капитулация ще приема само денем. Нощ на раздадените карти, но играчът е отишъл да спи. Търговецът е отишъл да спи, но е предал паролите на нощния пазач, който обикаля безспир. Генералът е отишъл да спи, но е предал паролите на часовоите. Капитанът е отишъл да спи, но е предал паролата на кормчията, и кормчията връща Орион, който се разхожда сред мачтите, там, където трябва. Нощ на предадените пароли и на отложените творения.

Но същевременно нощ, когато може да се играе нечестно. Когато мародерите крадат плодовете. Когато пожарът завладява хамбарите. Когато предателят завладява цитаделите. Нощ на силните кънтящи викове. Нощ на подводните скали за кораба. Нощ на посещенията и на чудесата. Нощ, когато се пробужда Бог — крадецът, — защото тази, която си обичал, може напразно да чакаш да се събуди!

Нощ, когато чуваш пукането на прешлените. Нощ, чиито прешлени винаги съм чувал да пукат като незнайния ангел, когото усещам разпръснат сред моя народ и който един ден трябва да бъде освободен...

Нощ на приетите семена.

Нощ на Божието търпение.

CLXII

И пак те видях пълен с илюзии, когато ми говореше за тези, които живееха скромно, без да искат нищо, като прилагаха на дело своите семейни добродетели, честваха просто празниците си, възпитаваха в благочестие синовете си.

— Сигурно — отговорих ти аз. — Но кажи ми кои са добродетелите им? И кои са празниците им? И кои са боговете им? Ето че вече са особени, като това дърво, което по свой начин усвоява пясъка, а не като някое друго. В противен случай къде би ги открил?

Те не искат друго, казваш ти, освен да живеят в мир... несъмнено. Все пак те вече са война; дори в името на тяхната дълготрайност, понеже изискват да са трайни срещу всичко, което е възможно и в което те биха могли да се претопят. Дървото също е война, в семчицата си...

— Все пак веднъж придобита, тяхната душа може да е трайна. Веднъж изграден, моралът им...

— Без съмнение! Веднъж завършена, историята на един народ може да е трайна. Годеницата, която ти позна, почина млада. Тя се усмихваше. Тя не би могла вече да остарее, красива и усмихната за вечността... Но твоето племе или завладява света, за да погълне враговете си, или потъва в самите ферменти на разпадането си. То е смъртно поради това, че е живо.

Ала ти желаеше трайността на образа, както и на спомена за своята любима.

Но ти се връщаш да ми възразиш:

— Ако формата му на управление сега е станала и традиция, и религия, и общоприети обреди, то ще продължи да съществува поради това, че пренася своя код през поколенията. И ти ще го видиш щастлив с тази светлина в очите на неговите синове...

— Сигурно — казах му аз, — когато си натрупал запаси, можеш да преживееш известно време с твоя мед. Човекът, изкатерил планината, може известно време да живее от пейзажа, който е

покорена височина. Той си спомня за изкачените камъни. Но скоро споменът умира. Тогава и самият пейзаж опустява.

Твоите празници наистина те карат да пресъздаваш селото си или неговата религия, защото са спомен за етапи, за усилия и за жертви. Но постепенно силата им отмира, понеже те придобиват вкус на нещо отживяло или ненужно. И ти неизбежно се чувствуваш такъв. Твоето щастливо племе става уседнало и престава да живее. Ако вярваш в пейзажа, оставаш там и скоро се отегчаваш и преставаш да съществуващ.

Същината на твоята религия беше актът на придобиването ѝ. Ти повярва, че тя е подарък. Ала скоро няма да имаш никаква нужда от този подарък и го захвърляш на тавана, изчерпал силата му, която беше удоволствие от подаръка, а не предмет, с който да разполагаш.

— Значи нямам никаква надежда за почивка?

— Там, където запасите служат. В единствения покой на смъртта, когато Бог прибира в хамбара.

CLXIII

Защото има сезони в живота, които се повтарят за всички хора.

Твоите приятели неизбежно се уморяват от теб. Отиват в други къщи да се оплачат от теб. Когато добре са се разтоварили, се връщат, вече простили ти, и пак те обичат, отново готови да рискуват живота си за теб.

Но ако ти научиш от трети, който идва неуместно да ти докладва онова, което въобще не е било предназначено за теб, онова, което е било пресищане от теб и следователно е извън теб, резултатът е, че отказваш да приемаш тези, които те обичат, които отново се връщат с обич.

И тъй, ако не беше ги обикнал първия път, ти щеше да бъдеш щастлив от този обрат в твоя полза, дори щеше да го желаеш и би ги приел радушно.

И защо не искаш да има различни сезони в живота на един човек, когато, в един и същи ден у теб се сменят различни сезони по отношение на любимите ти храни — желани, безразлични, бъдещи отвращение според апетита?

И аз нямам власт да използвам винаги един и същ пейзаж.

CLXIV

Време е наистина да ти дам знание за човека.

В северните морета има плаващи ледове с плътността на планини, но само мъничък хребет от масива се подава над водата в слънчевата светлина. Останалото спи. Същото е и с човека, от когото ти си осветил само нищожна част с магията на езика си. Защото мъдростта на вековете е изковала ключове, за да я овладееш. И понятия, за да я осветлиш. И от време на време при теб идва някой, който довежда до съзнанието ти една неизразена още част, с помощта на нов ключ, който е дума, като „ревност“ — говорих ти за нея, — изразяваща наведнъж определена мрежа от отношения, която, щом се сведе до копнежа към жената, ти осветлява смъртта чрез жаждата, и много други неща. И ти долавяш същината ми в постъпките ми дори и когато не би могъл да ми кажеш защо жаждата ме измъчваше повече, отколкото чумата. Ала въздействащата дума съвсем не е тази, която се обръща към незначителната осветена част, а изразява тъмната страна, която още няма свой език. И затова народите отиват там, където езикът на хората обогатява частта, която може да се изкаже. Тъй като ти не познаваш обекта на огромната си потребност от храна. Но аз ти го донасям и ти го изяждаш. И логикът говори за лудост, защото неговата вчерашна логика не му позволява да проумее.

Моята крепостна стена е силата, която организира тези подземни запаси и ги довежда до съзнанието. Защото неясни са потребностите ти, и несвързани, и противоречиви. Ти търсиш мир и война, правила на играта, за да се наслаждаваш на играта, и свобода, за да се наслаждаваш на самия себе си. Изобилие, за да те удовлетвори, и саможертва, за да намериш в нея себе си. Завоюване на запасите заради завоюването и наслада от запасите заради запасите. Святост заради яснотата на духа ти и победи на плътта заради излишествата на разума и сетивата ти. Пламенно усърдие в домашното огнище и пламенно усърдие в бягството от този затвор. Милосърдие по отношение на раните и рана на отделната личност по отношение на

човека. Любов, изградена в наложената вярност, и откриване на любовта извън верността. Равенство в справедливостта и неравенство в издигането. Но от всички тези потребности в безпорядък, подобни на разпилени камъни, какво дърво ще създадеш, което да ги всмуче, да ги подреди и да изтръгне от теб човек? Какво светилище ще съградиш, което да вкара в употреба тези камъни?

Моята крепостна стена е преди всичко семчицата, която ти предлагам. И формата на стъблото и на клоните. Толкова по-трайно ще е дървото, колкото по-добре организира соковете на земята. Толкова по-трайна ще е империята ти, колкото по-добре погълне това, което ѝ се предлага от теб. И безполезна са крепостните стени от камък, когато вече са само черупки на нещо мъртво.

CLXV

— Те намират нещата — казваше баща ми, — както свинете намират трюфелите. Защото има неща за намиране. Те обаче не ти служат за нищо, понеже ти самият живееш от смисъла на нещата.

Но те не намират смисъла на нещата, тъй като не трябва да намираш смисъла, а да го сътворяваш.

Ето защо ти говоря.

— Какво съдържат тези събития? — питаха баща ми.

— Те съдържат — отговаряше той — лицето, което аз съм оформил от тях.

Защото винаги забравяш времето. Обаче времето, през което ще си повярвал в някоя лъжлива новина, във висша степен ще те определи, защото тя ще покълне като семе и ще се разклони. И после, дори да видиш грешката си, ти ще си се променил. И ако изкажа пред теб едно или друго твърдение, ти ще откриеш всички знаци за него, всички доказателства, ще провериш чрез съпоставка всички сведения. Същото се отнася за жена ти, ако ти кажа, че те мами. Ще откриеш, че е кокетка, което е истина. И че излиза по всяко време, което също е вярно, но ти не беше го забелязал. И ако след това поправя лъжата си, все пак структурата остава. От лъжата ми винаги нещо остава, защото тя е била гледна точка, за да откриеш съществуващи истини.

И ако кажа, че гърбавите разпространяват чумата, ти ще се ужасиш от броя на гърбавите. Защото изобщо не беше ги забелязал. И колкото по-дълго ми вярваш, толкова по-упорито ще ходиш по дирите им. Остава после да узнаеш броя им. А аз точно това исках.

CLXVI

— Аз — казваше баща ми — съм отговорен за всички действия на всички хора.

— Тези тук обаче — възразяваха му — се държат като страхливци, а онези са предатели. Къде е твоята вина?

— Ако някой се държи като страхливец, това съм аз. И ако някой е предател, това съм аз, който предавам сам себе си.

— Как би могъл да предадеш сам себе си?

— Приемам такъв образ на събитията, според който те се развиват неблагоприятно за мен — отвърна баща ми. — И нося отговорност за този образ, защото аз го налагам. И той става истина. Значи аз обслужвам истината на моя враг.

— А защо би бил страхлив?

— Наричам страхливец — отговори баща ми — този, който, след като е отказал да се движи, открива, че е гол. Страхливец е този, който казва: „Реката ме завлича“, защото в противен случай, щом има мускули, ще плува.

И баща ми обобщи думите си:

— Наричам „страхливец“ и „предател“ всеки, който се оплаква от чуждите грешки или от силата на противника си.

Ала никой не го разбираше.

— Съществуват все пак очевидни неща, за които не сме отговорни...

— Не! — отсече баща ми.

Той хвана един от сътрапезниците си и го побутна към прозореца:

— Каква форма изобразява този облак?

Другият дълго се взира.

— Легнал лъв — рече той накрая.

— Покажи го на останалите.

И баща ми, разделил събранието на две части, бутна първите към прозореца. И всички видяха легналия лъв, който първият свидетел ги

накара да разпознаят, като го очерта с пръст.

После баща ми ги нареди настрани и побутна друг към прозореца:

— Каква форма изобразява този облак?

Другият дълго се взира:

— Усмихнато лице — рече той накрая.

— Покажи го на останалите.

И всички видяха усмихнатото лице, което вторият свидетел ги накара да разпознаят, като очерта с пръст.

После баща ми повлече събранието далеч от прозорците.

— Постарайте се да постигнете съгласие за образа, който е приел облакът — каза им той.

Ала те безсмислено си размениха обиди, тъй като усмихнатото лице беше съвсем очевидно за едните, а легналият лъв — за другите.

— Събитията — заговори им баща ми — също нямат форма, освен формата, която ще им придаде творецът. И всички форми са истински заедно.

— Разбираме го за облака — възрази му някой, — но не и за живота... Защото щом изгрее зората на битката и войската ти буди презрение, сравнена със силата на твоя противник, въобще не е в твоя власт да повлияеш върху изхода от битката.

— Безспорно — каза баща ми. — Както облакът се разпростира в пространството, така и събитията се разпростират във времето. Ако искам да моделирам моето лице, имам нужда от време. Няма да променя нищо от това, което трябва да се реши тази вечер, но утрешното дърво ще покълне от моята семчица. И тя съществува днес. Да твориш съвсем не значи да откриеш днешна хитрост, която случайността би скрила за твоята победа. Тя би била без бъдеще. Нито някоя дрога, която ще замаскира болестта, тъй като причината за нея ще остане в сила. Да твориш значи да направиш победата или оздравяването така неизбежни, както е неизбежен растежът на едно дърво.

Ала те все не разбираха:

— Логиката на събитията...

Точно тогава баща ми ги наруга в гнева си:

— Глупци! — извика той. — Скопен добитък! Историци, логици и критици, вие сте червеите по мъртвите и никога няма да схванете

нищо от живота.

Той се обърна към първия министър:

— Царят, моят съсед, иска да воюва с нас. Ние обаче въобще не сме подготвени. Творчеството съвсем не се състои в това да си изфабрикувам през деня несъществуващи войски. Би било детинщина. А да си измоделирам такъв цар, мой съсед, който да има нужда от нашата обич.

— Но изобщо не е в моя власт да го моделирам...

— Познавам една певица — отвърна му баща ми — и ще си помисля за нея, ако се уморя от теб. Тя ни пя онази вечер за отчаянието на верен и беден влюбен, който не се осмелява да признае любовта си. Видях главнокомандващия да плаче. Впрочем той е богат, надут до спукване и изнасилва момичетата. Тя беше го превърнала за десет минути в този ангел на невинността, чиито скрупули и мъки той изпитваше в пълна мяра.

— Аз не мога да пея — рече първият министър.

CLXVII

Защото когато водиш полемика, ти си съставяш едностранчиво понятие за човека.

Този народ обгражда с почит своя цар. Царят го води към цел, която ти считаш за недостойна за човека. И повеждаш полемика с царя.

Но мнозина, споделящи твоето мнение, изкарват прехраната си от царя. Те не са се замисляли за него от тази гледна точка, понеже има други основания да се обича или да се проявява търпимост към царя. И ето че ти ги изправяш срещу самите тях и срещу хляба на децата им.

Така че някой друг трудно ще те последва, отричайки царя, и ще почувствува съвестта си обременена, понеже съществуват други основания да се обича или да се проявява търпимост към царя, понеже освен това дълг на тези хора беше да изхранват децата си и между два дълга няма никакво равновесие, което да ти даде покой. Следователно ако искаш да въодушевиш човека, когато затъва в съмнението и не може вече да действа, добре е да го освободиш. А да го освободиш значи да го изразиш. А да го изразиш — това е да му откриеш езика, който е ключов камък на противоречивите му стремежи. Обладан от противоречията си, човек ще си седне в очакване те да отминат, и те го убиват. Ако увеличаваш обаче противоречията, ще иде да си легне отвратен.

Трети пък въобще няма да те последва. Но ти го задължаваш да се оправдава в собствените си очи, тъй като доводите ти са улучили целта. И го задължаваш да гради също тъй солидни доводи, които оборват твоите. И винаги съществуват такива, понеже разумът тръгва накъдето поискаш. Единствен духът се издига над тях. Сега обаче, когато той се е определил, изразил и укрепил с броня от доводи, ти вече не ще можеш да го спечелиш.

Колкото до царя, който почти не мислеше да вдига народа си срещу теб, ти го принуждаваш да действа. И ето че той призовава певците, историците, логиците, професорите, казуистите и

тълкувателите от своята империя. И те ти измайсторяват един кривоглед образ и това винаги е възможно. И доказват низостта ти и това винаги е възможно. И друг един, изпълнен с добра воля, който те беше прочел, без да може да се определи, ето че намира вярата си в този паметник на логиката, чието построяване си наложил ти. И от твоята кривогледост му се повдига и той застава до своя цар. Окуражен накрая от чистото лице на една истина.

А всъщност не ти беше нужно да воюваш против, а за нещо. Защото човекът съвсем не е прост, както ти си мислеше. И самият цар споделя твоего мнение.

CLXVIII

Казваш: „Този човек е мой привърженик, мога да го използвам. Но другият, който ми се противопоставя, за удобство го причислявам към другия лагер и не се стремя да му въздействам, освен като воювам с него.“ И като направиш това, ти закаляваш и изковаваш противника си.

А аз казвам, че „приятел“ и „неприятел“ са измислени от теб думи. Които несъмнено обозначават нещо, като например да определят какво ще се случи, ако се срещнете на някое бойно поле, но човек съвсем не се ръководи от една дума и аз познавам неприятели, които са ми по-близки от моите приятели, други, които са ми по-полезни, трети, които ме уважават повече. И способностите ми за въздействие върху човека съвсем не са свързани с положението му на думи. Ще кажа даже, че въздействам повече върху моя неприятел, отколкото върху моя приятел, защото този, който върви в една и съща посока с мен, ми предлага по-малко поводи за среща и за замяна, отколкото този, който върви срещу мен, и не пропуска нито един мой жест, защото зависи от него, нито една дума. Ала безспорно ще упражня различен тип въздействие върху единия или върху другия, тъй като съм получил своето минало в наследство и нямам никаква власт да променя нещо в него. И ако обитавам тази местност, украсена с река и планина, и съм принуден да водя война в нея, абсурдно би било да окайвам местоположението на планината или посоката на реката. И от никой завоевател със здрав дух ти не си получавал такива оплаквания. Ала ще си послужи с реката като с река и с планината като с планина. И може би разположена тук, тя ще ми послужи по-малко, отколкото щеше да ми послужи, ако се намираше другаде, както и този противник, ако е силен, несъмнено ще те улесни по-малко, отколкото един съюзник. Но това е все едно да се съжaliaва, че не си се родил в друга епоха или като владетел на друга империя, което е присъщо на разложението на мечтата. Ала като се вземе предвид това, което е и за което аз сам трябва да държа сметка, все пак разполагам със същата

възможност за въздействие върху моя противник, както върху моя приятел. Това въздействие в едната посока е повече или по-малко благоприятно, в другата — повече или по-малко неблагоприятно. Но когато става въпрос да окажеш въздействие върху лоста на някоя везна, тоест да се проявиш чрез действие или чрез сила, равносилни са операциите, които се състоят или в отнемане на тежест от дясното блюдо, или пък в добавяне на тежест в лявото блюдо. Но ти изхождаш от морална гледна точка, която е неуместна в твоето рисковано предприятие и осъждаш и отхвърляш оня, който те е засегнал, обидил или предал, принуждавайки го още по-сериозно да те засегне, обиди или предаде утре. Аз обаче използвам за предател същия човек, който е предал мен, защото той е пионка в играта и е точно определен, и мога да се опра на него, за да обмисля и организирам своята победа. Нима познаването на моя противник не е вече оръжие? А после ще използвам победата си, за да го обеса.

CLXIX

Ако отправиш към жена си упрека:

— Ти въобще не беше там, когато те чаках.

Тя ти отговаря:

— А как бих могла да бъда там тогава, когато бях при нашата съседка?

И е вярно, че е била при вашата съседка.

Ако кажеш на лекаря:

— Защо не беше там, където се опитваха да съживят удавеното дете?

Той ти отговаря:

— Как бих могъл да бъда там, след като лекувах на друго място оня старец?

И е вярно, че е лекувал оня старец.

Ако на всеки, който е от империята, кажеш:

— Защо не служеше тук на империята?

Той ти отговаря:

— Как бих могъл да служа тук на империята, след като действах там...?

И е вярно, че е действал там.

Но знай, че ако ти изобщо не виждаш как израства дървото през делата на хората, значи липсва семчица, понеже тя би привлякла и насочила в тази необходима посока присъствието на жената, жеста на лекаря, служенето на служителя на империята. И чрез тях би се родило това, което си искал да породеш. Защото за човека, който кове гвоздеи, воден от култ към коването на гвоздеи, действието е едно и също и при този гвоздей, и при другия. Ала е възможно да става дума за гвоздеите на кораба. И за теб, който се отдръпваш, за да видиш по-добре, то е раждане, а не безпорядък.

Тъй като у духовното същество няма нито ловкост, нито моментна слабост, и то може да е непознато за всеки, който е част от

него, поради липса на език. То се появява у всеки един съгласно присъщия му собствен език.

Духовното същество не пропуска благоприятните случаи. То се храни, изгражда се, приобщава към себе си. Всеки един може да е в неведение по отношение на него, понеже той познава само логиката на своя етаж. (Жената: разпределение на времето, не желанието да си бъде в къщи.)

Не съществува моментна слабост сама по себе си. Защото всяко деяние може да бъде оправдано. Едновременно благородно или не според гледната точка. Има моментна слабост по отношение на съществото или моментна слабост на съществото. Всеки може да има благородни основания да не действа в определена посока. Благородни и логични. А това значи, че съществото не го е привлякло достатъчно силно. Същото е с другия, който, вместо да кове гвоздеи, дяла каменни скулптури. Той е изменил на платнохода.

Няма да чуя от теб основанията за твоето поведение: ти въобще нямаш език.

Или по-точно, има един език на принца, после на неговите архитекти, после на надзорниците му, после на майсторите на гвоздеи, после на надничарите.

Ти плащаш на този човек за изделието му. Плащаш му достатъчно скъпо, за да ти е признателен не толкова за материалните услуги, колкото за оказаната чест към достойнството му, понеже не съществува цена на скулптурата или на риска за живота му, която той може да приеме като преувеличена. Скулптурата има стойност затова, че някой я купува.

И ето че с парите си ти си купил не само скулптурата, но и душата на скулптора.

Нормално е да считаш достойно за похвала това, което осигурява живота ти. Защото този труд е хлябът на децата ти. И въобще не е тъй долен, щом се превръща в детски смях. Така и оня човек служи на тирана, а тиранът служи на децата. По такъв начин объркването се е вмъкнало в човешкото поведение и ти не можеш ясно да съдиш за него.

Можеш да съдиш само човек, изменил на съществото, което би могло да притегли и отведе в определено русло действията му и да го

накара да избере измежду всички подобни една на други стъпки тази, която е била насочена.

Така човекът скрепява един камък с друг под слънцето. И в това се състои действието му. Заплатена му е такава цена. Струвало му е толкова умора. И в това действие той вижда само жертва, посветена на скрепяването на камъните. В нищо не можеш да го упрекнеш, ако те съвсем не са камъни на някой храм.

Ти си създал любовта към храма, за да бъде привлечена и насочена към храма любовта към скрепяването на камъните.

Защото съществото се стреми да се храни и да расте.

Необходимо ти е да видиш много хора, за да го познаеш. И то различни. Същото е с кораба през гвоздеите, платната и дъските.

Духовното същество е напълно недостъпно за разума. Неговият смисъл е да бъде и да се стреми. То става разум на етажа на делата. Ала не изведнъж. В противен случай никое дете не би оцеляло, понеже то е твърде слабо в сравнение със света. Нито кедърът би оцелял срещу пустинята. Кедърът се ражда в противоборство с пустинята, тъй като я всмуква.

Твоето поведение изобщо не се осланя преди всичко на разума. Ти поставяш разума в негова услуга. Не изисквай от противника си да проявява повече разум от теб. Логично е само завършеното ти дело, щом вече се е разпростряло в пространството и във времето. Но защо това разпространение е точно такава, а не друго? Защо точно този водач го е водил, а не някой друг? Винаги е имало само действие на случайността. Ала как става така, че случайностите, вместо да разпилеят дървото на прах, го закрепят въпреки земното притегляне?

Ти пораждаш това, което си замислил. Защото съществото възниква, щом си го определил. И то се стреми да се храни, да оцелее и да расте. То работи, за да се превърне в нещо, което е друго. Ти се възхищаваш от богатството на човека. И ето че той вижда себе си богат и макар може би да не е имал такова намерение, ще се задълбочи в увеличаването на богатствата си. Тъй като за него те се превръщат в негово собствено значение. Не пожелавай да променяш отделния човек в нещо различно от това, което е в настоящия момент. Защото несъмнено могъщи основания, срещу които ти не можеш да направиш нищо, го задължават да бъде такъв, а не друг. Но ти можеш да го промениш в това, което той е, понеже човекът е натежал от същина,

той е всичко. Ти трябва да избереш от него каквото ти харесва. И да опишеш контурите му, за да стане очевидно за всички и за него самия. И щом той го види, ще го приеме, понеже почти го е приемал вчера, дори и без да е влагал желание да го осъществи. Но щом веднъж вече това е станало в него, след като е било подложено на преценка, и е станало негова същност, той ще заживее живота на съществата, които се стремят да се възраждат и да растат.

Защото дава на господаря на роби една част труд и една част отказ от труд. Така е в живота, понеже той би могъл безспорно да работи повече или да работи по-малко. Ако поискаш сега едната част да погълне другата, трудът да погълне отказа от труда, ще кажеш на човека: „Ти, който приемаш този труд въпреки огорчението, защото единствено в този труд намираш своето достойнство и приложението на творчеството си, ти имаш право, защото трябва да твориш където може да се твори. И няма никакъв смисъл да съжаляваш, че господарят не е някой друг. Него просто го има, както я има епохата, в която си роден. Или планината в твоята страна...“

И не си поискал от него да работи повече, нито си усилил собствения му спор със самия себе си, тъй като си му предложил една истина, която е помирила неговите две части в съществото, което те интересува. То ще закрочи, ще се разрасне и човекът ще се насочи към труда.

Или желаеш частта на отказа от труд да погълне частта на труда. И ще му кажеш:

„Ти си този, който въпреки камшика и изнудването с хляба отдаваш на желаната работа само несъкратимата част, без която би умрял. Каква смелост има в поведението ти! И колко си прав, понеже ако поискаш господарят да е уязвим, ти нямаш друго средство, освен предварително да повярваш, че си победител. Това, което въобще не отстъпваш в сърцето си, е спасено. И логиката изобщо не ръководи творенията.“

И ти не си пожелал от него да работи по-малко, нито си усилил собствения му спор със самия себе си. А си му предложил една истина, която е помирила неговите две гледни точки в съществото, което те интересува. То ще закрочи, ще се разрасне и човекът ще се насочи към бунта.

Ето защо аз нямам никакви врагове. В неприятеля аз виждам приятеля. И той става такъв.

Вземам всички парчета. Не е нужно да променям парчетата. Но аз ги свързвам чрез друг език. И същото същество ще се развие по различен начин.

Ще нарека „истинско“ всяко нещо от твоите материали, което ти ми донесеш. И ще нарека „достоеен за съжаление“ образа, който те съставят. И когато моят образ ги погълне по-добре и се развие според моето желание, ти ще си мой.

Затова казвам, че имаш право да градиш своята стена около изворите. Но ето тук други извори, които въобще не са обхванати от нея. И на твоето духовно същество се пада да срути стената ти, за да я престроиш. Ала ти я престрояваш върху мен и аз ставам семе във вътрешността на твоите крепостни стени.

CLXX

Осъждам тщеславието ти, но не и твоята гордост, понеже ако ти танцуваш по-добре от някоя друга, защо ще се злепоставяш, унижавайки се пред някой, танцуващ лошо? Съществува форма на гордост, която е любов към добре изпълнения танц.

Но любовта към танца съвсем не е любов към теб, която танцуваш. Ти извличаш своя смисъл от творението си, творбата не става по-ценна от това, че ти си я създала. И никога не ще бъдеш завършена, освен в смъртта. Единствено суетната се задоволява, спира се сред път, за да се любува на себе си, и потъва в самообожание. Тя няма какво да получи от теб, освен ръкопляскания. Ние обаче презираме подобни апетити, ние, вечни номади, поели пътя към Бога, защото нищо в нас не може да ни задоволи.

Суетната се е спряла в себе си, повярвала, че човек е придобил облик преди часа на смъртта. Ето защо тя не би могла вече нито да получи, нито да даде, точно по подобие на мъртвите.

Смиреността на сърцето съвсем не изисква да се унижаваш, а да се отвориш. Това е ключът на замените. Само тогава ти можеш да даваш и да получаваш. И аз въобще не умея да различавам една от друга тези две думи за един и същ път. Смирението съвсем не е покорност към хората, а към Бог. Същото е при камъка, подчинен не на камъните, а на храма. Когато служиш, ти служиш на съзиданието. Майката е скромна по отношение на детето и градинарят — пред розата.

Аз, царят, без стеснение ще ида при орача, за да почерпя от неговите знания. Той знае повече, отколкото един цар за оранта. И от признателност, че ме учи, ще му благодаря, без да мисля, че се принизявам. Защото е естествено науката за оранта да тръгва от орача към царя. Но презирайки всяка суета, няма да поискам той да ми се възхищава. Защото оценката тръгва от царя към орача.

Срещнал си в живота си тази, която се смяташе за идол. Какво би получила тя от любовта? Всичко, дори радостта ти да я срещнеш

отново, се превръща в дар, в знак на почит към нея. Но колкото подаръкът е по-скъп, толкова по-ценен е той: тя щеше да изпита по-голяма наслада от твоето отчаяние.

Тя поглъща, без да се храни. Завладява те, за да те изпепели в своя чест. Тя прилича на крематориум. Обогатява се в скъперничеството си с напразно уловена плячка, вярвайки, че ще намери радост в това натрупване. Но трупа само пепел. Защото твоите дарове трябваше да послужат всъщност за път от единия към другия, а не за попадане в плен.

Понеже вижда в тях залози, тя ще се пази да ти дава залози в замяна. Поради липса на пориви, които биха те задоволили, фалшивата ѝ съдържаност ще претендира, че единението освобождава от знаците. Това е белег за неспособност да обичаш, а не извисяване в любовта. Ако скулпторът презира глината, той омесва вятъра. Ако твоята любов презира знаците на любовта, под предлог да достигне същността, тя вече е само фразеология. Аз искам от теб желания, подаръци и доказателства. Би ли могъл да обичаш имението, ако изключваше поред, като излишни, понеже са прекалено конкретни, мелницата, стадото, къщата? Как да съградиш любовта, която е лице, разчетено през канавата, ако няма канава, върху която да го нарисуваш?

Тъй като не съществува катедрала без церемониал на камъните. И не съществува любов без церемониал с оглед на любовта. Аз достигам до същността на дървото само ако то бавно е оформило земята според церемониала на корените, на стъблото и на клоните. Тогава ето че то става единствено. Това дърво, а не някое друго.

Ала тази жена презира замените, от които би се родила. Тя търси в любовта обект, който може да улови в плен. И такава любов няма никакво значение.

Тя вярва, че любовта е подарък, който може да затвори в себе си. Ако я обичаш, значи тя те е спечелила. Затваря те в себе си, вярвайки, че се е обогатила. И тъй, любовта съвсем не е съкровище за завладяване, а двустранно задължение. И плод на един приет церемониал. И лице на пътищата на замяната.

Тази жена никога няма да се роди. Защото ти би могъл да се родиш само от една мрежа от отношения. Тя ще си остане недоносено семе, с неупотребена сила, студена по душа и сърце. Ще остарее, мрачна като надгробен паметник, сред суетата на своите завоевания.

Тъй като ти не можеш нищо да си присвоиш. Ти съвсем не си каса за ценности. Ти си възелът на своето многообразие. Същото е с храма, който е смисъл на камъните.

Отвърни се от нея. Нямах надежда да я направя нито похубава, нито по-богата. Твоят диамант се е превърнал за нея в скиптър, корона и знак за надмощие. За да се възхитиш, дори на един накит, е потребно смирение на сърцето. Тя въобще не би се възхитила: тя завиждаше. Възхищението подготвя любовта, а завистта подготвя презрението. Тя ще презре в името на диаманта, който най-сетне е обсебила, всички други диаманти на земята. И ти ще си я откъснал още повече от света.

Ти ще си я откъснал от самия себе си, понеже в нейните очи този диамант съвсем не е път от теб към нея, нито от нея към теб, а дан за твоята зависимост.

Ето защо всеки дар в знак на почит ще я направи по-сурова и по-самотна.

Кажй й:

„Аз наистина бързах към теб, в радостта да те срещна. Изпратих ти послания. Задоволих желанията ти. Сладостта на любовта за мен беше този избор, че те желяех над мен самия. Давах ти права, за да се почувствувам обвързан. Предлагам себе си, за да ти помогна. Същото е с розовия храст, който отглеждам. Аз се поставям в зависимост от моя розов храст. Моето достойнство не се накърнява с нищо от задълженията, които поемам. И така съм задължен към моята любов.

Въобще не се боях да се обвържа и помолих да бъда приет. Свободно се приближих, защото никой на света не ме превъзхожда. Но ти зле изтълкува моя зов, понеже прочете в него моята зависимост: аз съвсем не бях зависим. Бях щедър.

Ти преброи моите стъпки към теб, хранейки се не с любовта ми, а с почитта на любовта ми. Погрешно схвана значението на моята загриженост. Аз пък ще се отвърна от теб, за да отдам почит само на тази, която е скромна и ще бъде озарена от моята любов. Ще помогна да се извиси само на тази, която моята любов ще извиси. Така, както ще се погрижа за недъгавия, за да го изцера, а не да го полаская: потребен ми е път, а не стена.

Ти се домогваше не до любовта, а до някакъв култ. Ти прегради пътя ми. Ти се издигна на пътя ми като идол. Аз нямам какво да правя

с тази среща. Отивах другаде.

Не съм нито идол, за да ми служат, нито роб, за да служа. Ще пропъдя всяка, която предявява права над мен. Аз съвсем не съм предмет, оставен за залог, и никому не съм длъжник. На мен също никой не ми е длъжник: от тази, която ме обича, аз непрестанно получавам.

От кого си ме купила, че предявяваш права над тази собственост? Аз съвсем не съм твоето магаре. Дълга на Бог може би да ти остана верен. Но не на теб.“

Същото е с империята, когато един войник ѝ дължи живота си. Това въобще не е кредит от империята, а кредит от Бог. Бог повелява човекът да има смисъл. А пък смисълът на този човек е да бъде войник на империята.

Същото е с часовете, които ми дължат почести. Аз ги изисквам, но не задържам нищо от тях за себе си. През мен часовете имат задължения. Аз съм възелът на дълга на часовете.

Същото е с любовта.

Но ако срещна тази, която се изчервява и заеква и има нужда от подаръци, за да се научи да се усмихва, защото те за нея са морски вятър, а не плячка, тогава ще се превърна в път, който я прави свободна.

Няма да тръгна нито да се унижавам, нито да я унижавам в любовта. Аз ще съм около нея като пространството и в нея като времето. Ще ѝ кажа: „Не бързай да ме познаеш, в мен няма нищо за улавяне. Аз съм пространство и време, където да се само постигнеш.“

Ако тя има нужда от мен, както семчицата от земята, за да стане дърво, няма да я задушавам чрез моето самодоволство.

Няма да я почитам и заради самата нея. Ще я сграбча здраво с ноктите на любовта. Моята любов за нея ще е орел с могъщи криле. И тя ще открие не мен, а през мен — долините, планините, звездите, боговете.

Не е въпрос за мен. Аз съм само този, който пренася. Не е въпрос за теб: ти си само пътека към ливадите по изгрев-слънце. Не е въпрос за нас: ние заедно сме преход за Бог, който взема назаем нашето поколение за един миг, и го изтощава.

CLXXI

Омраза не към несправедливостта, защото тя е миг на преход и става справедлива.

Омраза не към неравенството, защото то е йерархия — видима или невидима.

Омраза не към презрението към живота, защото ако се подчиняваш на нещо по-велико от теб, даряването на живота ти става замяна.

Но омраза към постоянния произвол, защото той унищожава самия смисъл на живота, който е дълготрайност в самия предмет на твоята замяна.

CLXXII

Ти ще разчетеш в настоящето съществото, в което се превръщаш. Ще го изкажеш. То ще придаде смисъл на хората и на човешките дела. Няма да изисква нищо от тях в настоящия момент освен това, което те дават и вече са давали вчера. Нито повече смелост, нито по-малко смелост, нито повече жертви, нито по-малко жертви. Изобщо не става въпрос да ги възхвалявам пред теб, нито да заклеймявам каквато и да е част от тях. Нито първоначално да променям нещо у тях. Става дума само да ги изкажа пред теб. Защото от същите техни късове ти можеш да изградиш някаква желана от теб конструкция. И те желаят този словесен изказ, понеже не знаят какво да правят със своите късове.

Но ти ставаш господар на всеки, когото изразяваш. Защото добиваш власт над този, който е търсел своя обект, когато въобще не е намирал своя път или своето решение. Тъй като човекът е подвластен на духа.

Ти ги преценяваш не като съдия, а като бог, който властва. Ти намиращ мястото им и ги заставяш да се самопостигнат. Останалото ще дойде от само себе си. Защото си създал устоите на съществото. Отсега нататък то ще се храни и ще превръща в свое останалото от света.

CLXXIII

Нямаше нищо друго освен някаква лодка, изгубена в далечината сред спокойствието на морето.

Несъмнено има, Господи, друга гледна точка, откъдето този рибар там някъде в неговата лодка щеше да ми се яви като пламък от усърдие или възел от гняв, извличащ от водите хляба на любовта заради жената и децата, или нищожната надница. Или щеше да ми се покаже болестта, от която той може би умира, която го изпълва и изгаря.

Нищожност на човека? Къде виждаш да има нищожност? Ти съвсем не мериш човека със земемерски аршин. Точно обратното, когато вляза в лодката, всичко става огромно.

Стига ти само, Господи, да забиеш в мен котвата на болката, за да позная себе си. Ти дръпваш въжето и аз се пробуждам.

Може би човекът от лодката е подчинен на неправдата? Нищо не се променя в гледката. Същата лодка. Същото спокойствие над водите. Същото безгрижие на светлината.

Какво имам да получа от хората, ако не стана смирен за тях?

Господи, приобщи ме към дървото, което съм. Вече нямам смисъл, ако съм сам. Нека се крепят на мен. Нека аз се крепя на другия. Нека Твоите йерархии ме заставят. Аз съм тук, съкрушен и нетраен.

Имам нужда да бъда.

CLXXIV

Говорих ти за хлебаря, който омесва с ръка тестото за хляба и докато то се поддава, значи нищо не се е получило. Но ето че идва часът, когато тестото, както казват, „се стяга“. И ръцете откриват през безформената маса силови линии, напрежения и съпротива. В тестото за хляб се развива мускулатура на корени. Хлябът завладява тестото, както дървото завладява земята.

Ти предъвкваш проблемите си и нищо не излиза наяве. Впускаш се от едно решение към друго, защото няма такова, което да те задоволи. Ти си нещастен поради липса на действие, понеже само движението въодушевява. И ето че си обзет от отвращение затова, че се чувствуваш разпилян и разединен. Тогава се обръщаш към мен да разреша споровете ти. И безспорно аз мога да ги разреша, като избира едното от решенията в ущърб на другото. Ако си станал пленник на своя победител, щеше да ми бъде позволено да ти кажа: ако сега си по-опростен чрез избора на една част за сметка на другата, несъмнено ето те готов за действие, ала ти намираш покоя на фанатика, покоя на термита, или покоя на страхливеца. Защото смелостта съвсем не се състои в това да си отидеш, нанасяйки удари по носителите на други истини.

Твоето страдание наистина те задължава да се измъкнеш от условията, които са го породили. Но е нужно да приемеш страданието си, за да бъдеш тласнат към своето издигане. Същото важи и за естественото страдание, причинено от болен крайник. То те задължава да се лекуваш и да не приемаш своето разложение.

Но човек, който страда от болни крайници и по-скоро е готов да ги ампутират, отколкото да се помъчи да ги излекува, за мен въобще не е смел, а луд или страхлив. Аз изобщо не желая да ампутирам човека, а да го изцеря.

Ето защо от планината, откъдето властвах над града, аз отправих към Бог тази молитва:

„Те са там, Господи, и настойчиво искат от мен своето значение. Те очакват своята истина от мен; Господи, но тя съвсем не е изкована още. Просветли ме. Аз меся тестото за хляб, за да се проявят корените му. Ала нищото не се стяга още и аз опознавам нечистата съвест на безсънните нощи. Но познавам и леността на плода. Тъй като всяко творение първоначално е потопено във времето, където трябва да се самопостигне.

Те ми носят в безпорядък своите желания, своите копнежи, своите нужди. Струпват ги на строежа ми също като материали, от които аз мисля да създам структурата, за да ги погълне в себе си храмът или корабът.

Ала няма да пожертвувам нуждите на едните заради нуждите на другите, величието на едните заради величието на другите. Мира на едните заради мира на другите. Ще ги подчиня всички едни на други, за да станат кораб или храм.

Защото осъзнах, че да подчиняваш означава да получаващ и да намиращ точното място. Аз подчинявам камъка на храма и той не остава в безпорядък на строежа. И няма, гвоздей, с който да не служи на кораба.

Няма да слушам множеството, защото то не вижда кораба, който е над него. Ако ковачите на гвоздеи бяха мнозинство, те биха подчинили дъскорезачите на истината на ковачите на гвоздеи и не би се родил никакъв кораб.

Няма да създам мира на мравуняка чрез празен избор и палачи, и затвори, въпреки че би дошъл мирът, понеже, създаден от мравуняка, човекът щеше да бъде предназначен за мравуняка. Но малко ме е грижа да увековечавам човешкия род, ако той не пренася своя багаж. Съсът наистина е най-необходим, ала от пиетието зависи цената.

Няма и да помирявам. Защото да помиряваш значи да се задоволяваш с отвратителната хладка смес, в която са се помирили ледени и горещи напитки. А аз искам да спася хората със собствения им вкус. Тъй като всичко, което търсят те, е желателно, техните истини са свършено очевидни. На мен се пада да създам образа, който да ги обхване. Понеже корабът е мерилото за истината на дъскорезачите и за истината на ковачите на гвоздеи.

Но ще дойде часът, Господи, когато ти ще проявиш милосърдие към моята разкъсваща болка, на която нищо не отказах. Тъй като аз се

домогвам до спокойната яснота, която сияе над възприетите вътрешни спорове, а не до покоя на поддръжника, изтъкан наполовина от любов, наполовина от омраза.

Когато се възмущавам, Господи, то значи, че още не съм проумял. Когато хвърлям в затвора или екзекутирам, то значи, че още не мога да обгърна. Защото този, който си създава една крехка истина, като предпочитанието на свободата пред принудата или на принудата пред свободата, поради това, че не се е издигнал над един празен език, в който думите си показват език една на друга, такъв човек усеща как кипва от гняв, когато някой поиска да му противоречи. Ако крещиш силно, то твойт език е недостатъчен и ти се опитваш да надвикаш другите. Но срещу какво, Господи, бих възроптал, ако съм достигнал до своята планина и съм видял да се върши работата през скоротечните думи? Този, който дойде при мен, ще го приема. Този, който се разпали срещу мен, ще го разбере в грешката му и ще му поговоря тихо, за да се завърне. И в тази болка няма да има нищо подобно на отстъпка, подлизурство или зов за одобрение, а през нея аз ще разчета така ясно въодушевлението на неговото желание. Като го направя свое, понеже ще съм възприел и него. Гневът не прави човека сляп: гневът се ражда, защото човек е сляп. Ти се възмущаваш от тази, която показва злобата си. Но тя разтваря дрехата си, ти виждаш рака и прощаваш. Защо да се дразниш от това отчаяние?

Покоят, върху който размишлявам, се постига чрез страдание. Приемам жестокостта на безсънните нощи, понеже се движа към теб, който си изразен словесно, който си заличаване на въпросите и мълчание. Аз съм бавно дърво, но съм дърво. И благодарение на теб ще изсмуча соковете на земята.

Ах! Аз добре проумях за духа, Господи, че той властва над интелекта. Тъй като интелектът разглежда материалите, но само духът вижда кораба. И ако аз съм създал кораба, те ще ми заемат интелекта си, за да облека, извая, затвърдя, докажа образа, който ще съм създал.

Защо биха ми отказали? Аз не донесох нищо, което да ги потиска, а освободих всеки един в неговата любов.

И защо дърводелецът би рязал по-малко, ако дъската е дъска за кораб?

Ето че дори безразличните, които не бяха получили място, ще се приобщят към морето. Защото всяко същество се стреми да приобщи и

да погълне в себе си това, което го заобикаля.

И кой би могъл да предвиди хората, ако не съумее да подпомогне кораба? Тъй като материалите не показват нищо по отношение на предназначението си. Те изобщо не са родени, ако не са се родили заради едно същество. Но само след като са съединени, камъните могат да въздействат на човешкото сърце с откритото море на мълчанието. Когато земята е усвоена от семето на кедъра, аз мога да предвия поведението на земята. И ако съм познавал архитекта и съм знаел към какво се стреми той, подобни материали ще достигнат далечни острови.“

CLXXV

Искам те дълготраен и със здрави устои. Искам те верен. Защото верен означава преди всичко да си верен на себе си. Ти няма какво да очакваш от измяната, понеже дълго се завързват възлите, които ще те управляват, ще те въодушевяват, ще ти бъдат смисъл и светлина. Същото е при камъните на храма. Аз не ги разпръсвам в безпорядък всеки ден, за да се лутам опипом към по-хубави храмове. Ако продадеш имота си заради друг имот, по-хубав може би наглед, ти си изгубил нещо от себе си, което вече няма да намериш отново. И защо се отегчаваш в новата си къща? По-удобна, осигуряваща по-добри условия за онова, което желаете в нищетата на другата. Твоят кладенец изморяваше ръката ти и ти си мечтаеше за чешма. Ето я твоята чешма. Но отсега нататък ще ти липсват песента на чекръка и водата, изтръгната от земните недра, която някога блестеше на слънцето.

И това съвсем не значи, че аз не желая ти да изкачиш планината, да се издигнеш и да добиеш форма, и да пожелаеш да вървиш постоянно напред. Но едно нещо е чешмата, с която разхубавяваш къщата си — и която е победа на твоите ръце, — а друго е настаняването ти в чуждата черупка. Защото преместването ти в ново жилище без любов е едно, а друго нещо са последователните придобивки в една и съща посока като обогатяването на храма — тези придобивки са израстване на дървото, което се развива според своята дарба.

Изпитвам недоверие към теб, когато скъсваш, понеже с това рискуваш своето най-ценно богатство, което не е в нещата, а в смисъла на нещата.

Винаги съм познавал емигрантите като тъжни хора.

Моля те да отвориш разума си, защото рискуваш да останеш измамен от думите. Някой е превърнал пътуването в свой смисъл. Той отива от едно пристанище в друго и аз не казвам, че обеднява. Неговата дълготрайност е пътуването. Ала другият обича своята къща.

Неговата дълготрайност е къщата. И ако я сменя всеки ден, никога няма да бъде щастлив в нея. Когато говоря за уседналия, аз въобще не говоря за този, който обича преди всичко къщата си. Говоря за оня, който вече нито я обича, нито я забелязва. Защото твоята къща също е непрекъснатата победа, както добре го знае жена ти, която всеки ден я прави нова при изгрев-слънце.

Затова ще ти дам знание за измяната. Тъй като ти си взел от отношения и нищо повече. И съществуващ чрез своите връзки. Връзките ти съществуват чрез теб. Храмът съществува чрез всеки един от камъните. Изваждаш този тук: храмът се срутва. Ти си част от един храм, от един имот, от една империя. И те са чрез теб. Въобще не е твоя работа да съдиш, както хората отсъждат, че това, което си, е привнесено отвън и неестествено. Когато съдиш, ти съдиш себе си. Това е твоето бреме, но това е и твоето въодушевление.

Защото аз презирам оня, който очерня сина си, извършил прегрешение. Той е едно със своя син. Необходимо е да го смърти и да го осъди — наказвайки сам себе си, ако го обича — и да му набие своите истини, но не да тръгне да се оплаква от него от къща на къща. Защото тогава, ако не поеме солидарна отговорност със сина си, той вече не е баща и си спечелва почивка, която означава единствено да съществува по-малко и прилича на покоя на мъртвите. Винаги съм считал за бедни тези, които вече не знаят с какво са солидарни. Наблюдавал съм ги как винаги си търсеха някоя религия, някоя група, някакъв смисъл и събираха волни пожертвования, за да бъдат приети. Ала срещаха само призрака на прием. Истински прием има само в корените. Тъй като ти искаш да бъдеш здраво закрепен, натежал от права и задължения, и отговорен, ала не поемаш човешко бреме в живота като бремето на зидаря на строежа, нает от някой господар на роби. Ето те празен, ако станеш изменник.

Харесва ми такъв баща на извършилият прегрешение син, който сам поел върху себе си безчестието потъва в траур и покаяние. Защото той е едно със сина си. Но тъй като е свързан със своя син и поведението му е направлявано от него, той ще реагира вместо него. Защото аз не познавам никакъв път, който да има само една посока. Ако ти отхвърлиш отговорността за пораженията, няма да бъдеш отговорен и за победите.

Ако обичаш тази, която живее в дома ти и е твоя жена, а тя сгреши, няма да тръгнеш да се смесваш с тълпата, за да я осъждаш. Ти си едно с нея и ще изречеш присъда преди всичко над себе си, защото си отговорен за нея. Твоята родина е сгрешила? Настоявам да осъдиш себе си: ти си едно с нея.

Защото несъмнено ще пристигнат чужди наблюдатели, пред които ще се червиш. И за да се пречистиш от срама, ще отхвърлиш солидарната отговорност за грешките ѝ. Ала ти всъщност се нуждаеш от нещо, с което да се почувствуваш солидарен. За тези, които са плюли по дома ти? Те са имали право, ще кажеш. Може би. Но аз искам да си съпричастен към дома си. Да се отдръпнеш от плюещите. Ти не трябва да плюеш върху себе си. Ще се върнеш вкъщи, за да проповядваш: „Какъв срам, ще кажеш, защо съм тъй грозен във вашите очи?“ Защото ако те ти влияят и те покриват с позор, а ти приемаш позора, тогава ти можеш да им повлияеш и да ги разхубавиш. Понеже си разхубавил себе си.

Твоят отказ да плюеш съвсем не е прикриване на грешките. Това е споделяне на вината, за да я изкупиш.

Тези, които престават да бъдат солидарни и сами насъскват чужденците: „Погледнете това разложение, аз нямам нищо общо с него...“ Ала не съществува нищо, с което да са солидарни. Те ще ти кажат, че са солидарни с хората, или с добродетелта, или с Бога. Ала това вече са само кухи думи, щом не означават възел от отношения. И Бог слиза до къщата, за да се преобрази в къща. И за смирения, който пали свещите, Бог е дълг към запалването на свещите. И за оня, който е солидарен с хората, „човек“ съвсем не е обикновена дума в речника му, „човек“ означава тези, за които е отговорен той. Прекалено лесно е да се измъкнеш и да предпочетеш Бог пред паленето на свещите. Ала аз не познавам човека, а човеците. Нито свободата, а свободните хора. Нито щастието, а щастливите хора. Нито красотата, а красивите неща. Нито Бог, а пламенното усърдие на свещите. И тези, които се стремят да постигнат същината другояче, а не като раждане, показват само суетата си и празнотата на сърцата си. И нито ще живеят, нито ще умрат, понеже човек не живее и не умира от думи.

Ала при оня, който изрича присъди и щом вече не е солидарен с нищо, съди за себе си, ти се спъваш в суетата му като в стена. Тъй като става въпрос за неговия образ, а не за любовта му. Вече не става дума

за него като връзка, а за него като предназначен за гледане предмет. И това е свършено безсмислено.

Тъй че ако хората от твоята къща, от твоя имот, от твоята империя те карат да се срамуваш, ти ще твърдиш неискрено, че се провъзгласяваш за чист, за да ги пречистиш, понеже си едно с тях. Ала не си едно с тях пред наблюдателите, ти реабилитираш само себе си. Защото с право ще ти кажат: „Ако те са като теб, защо не са тук да плюят заедно с теб?“ Ти ги натикващ отново в срама им и се храниш с падението им.

Наистина, някой може да е възмутен от низостта, пороците, позора на своя дом, на своя имот, на своята империя и да се измъкне оттам, за да подири честта. Той е знак, понеже е едно с тях, за честта на своите. Нещо живо от тяхната чест го изпраща. Той е знак, че други се стремят да се издигнат отново към светлината. Ала това е едно твърде опасно дело, тъй като му е потребно повече мъжество, отколкото пред смъртта. Той ще намери готови свидетели, които ще му кажат: „Ти си част от това разложение!“ И ако той уважава себе си, ще отговори: „Да, но аз излязох оттам.“ И съдниците ще кажат: „Тези, които са чисти, ето ги, те излизат. Които остават, са тлен.“ И ще те превъзнасят, но единствено теб. А не твоите в твоето лице. Ти ще си създадеш собствена слава от славата на другите. Но ще бъдеш сам, както суетния или както мъртвия.

Ти владееш, ако тръгнеш, едно опасно послание. Защото си знак за тяхната чест, понеже страдаше. И ето че ги отделяш от себе си.

Ти имаш надежда да бъдеш верен само ако пожертвуваш суетата на своя образ. Ще кажеш: „Аз мисля като тях.“ И ще те презрат.

Ала малко ще те е грижа за презрението, защото ти си част от това тяло. И ще повлияеш върху това тяло. И ще му вдъхнеш своето собствено влечение. И ще получиш своята чест от тяхната чест. Няма на какво друго да се надяваш.

Ако се срамуваш с основание, не се издавай. Не говори. Гризи срама си. Чудесно е, че не можеш да го преглътнеш, което ще те застави да се превърнеш в нов човек у дома си. Защото това зависи от теб. Ала този тук има болни крайници: той си отрязва ръцете и краката. Той е луд. Ти можеш да отидеш на смърт, за да накараш другите да уважават в твоето лице твоите хора, но не да се отказваш от тях, защото тогава се отказваш от самия себе си.

Добро и лошо е дървото ти. Не ти харесват всички плодове. Но между тях има и хубави. Прекалено лесно е да се ласкаеш от хубавите и да отричаш лошите. Защото те са различни страни от едно и също дърво. Прекалено лесно е да избереш клоните. И да отречеш другите клони. Бъди горд с хубавото. И ако лошото взема връх, замълчи. Твой ред е да се върнеш при стъблото и да кажеш: „Какво трябва да сторя, за да изцера това стъбло?“

Този, който емигрира по сърце, народът се отказва от него, но и той самият ще се откаже от своя народ. По необходимост става така. Ти си приел други съдници. Тъй че е добре да станеш един от тях. Ала това съвсем не е земята и ти ще умреш от нея.

Твоята човешка същина ти причинява болка. Грешката ти е в това, че отделяш. Няма нищо, което да можеш да отхвърлиш. Зле ти е тук. Но това е част от теб.

Отказвам се от този, който се отказва от жена си, или от града си, или от страната си. Недоволен си от тях? Ти си част от тях. Ти си онова у тях, което клони към доброто. Ти трябва да привлечеш след себе си останалото. Не да съдиш за тях отвън.

Тъй като съществуват две съждения. Едното, което ти правиш сам от своя страна като съдник. И това за теб.

Защото не става въпрос да се изгради мравуняк. Отказваш се от една къща, отказваш се от всички къщи: Ако се откажеш от една жена, отказваш се от любовта. Ти ще напуснеш тази жена, но изобщо не ще намериш любовта.

CLXXVI

„Все пак, казваш, ти ми говориш разпалено против предметите, но има предмети, които ме обогатяват. И против влечението към почестите, а има почести, които ме извисяват. И къде е тайната, понеже има почести, които принизяват.“

Работата е там, че няма нито вещи, нито почести, нито залози. Те придобиват стойност в светлината на твоята цивилизация. Те са преди всичко част от някаква структура. И я обогатяват. И ако се случи така, че да служиш на същата структура, ти си обогатен с това, че си нещо повече. Същото е с екипа, ако е истински екип. Един от хората в екипа е спечелил награда и всеки член на екипа се чувства обогатен в сърцето си. Спечелилият наградата е горд заради екипа и се появява изчервен с наградата под мишница, ала ако не съществува екип, а сбор от членове, наградата ще означава нещо само за този, който я получава. И той ще презира другите, че не са я спечелили. И всеки един от останалите ще завижда и ще ненавижда този, който я е получил. Защото всеки един е бил лишен от нея. Така същите награди са облагородяващи предмети за едните и унижаващи за другите. Благотворно за теб е само това, което създава пътищата за твоите замени.

Така е с моите млади лейтенанти, които мечтаят да умрат за империята, ако ги направя капитани. Ето ги преизпълнени с гордост, но къде виждаш тук нещо, което да ги принизява? Аз ги направих по-сигурни в действията им и готови за саможертва. И облагородявайки ги, аз облагородявам нещо по-велико от тях. Същото е с командира, който по-добре ще служи на кораба. И в деня, в който съм го назначил, той се опиянява и опиянява своите капитани. Така е и с жената, щастлива да бъде хубава заради мъжа, когото озарява. Ето че един диамант я разхубавява. И разхубавява любовта.

Онзи там обича своята къща. Тя е скромна. Но той се е трудил и е прекарвал безсънни нощи заради нея. Липсва ѝ все пак някой килим от дълговлакнеста вълна или сребърен съд за чая при любимата преди

любовната нощ. И ето че една вечер, след като се е трудил, будувал и страдал, той влиза при търговеца и избира най-хубавия килим, най-красивия сребърен съд, както човек избира култов предмет. И ето че той се прибира изчервен от гордост, защото тази вечер ще обитава една истинска къща. И поканва всичките си приятели да пият, за да отпразнуват сребърния съд. И говори по време на гощавката, той, срамежливият, и всичко, което виждам тук, ме трогва. Тъй като човекът несъмнено е обогатен и ще пожертвува за своята къща повече, защото тя е станала по-хубава.

Ала ако ти не служиш на никаква империя, ако почестите, предметът или славата са само за теб, тогава все едно, че са били захвърлени в празен кладенец. Защото ти поглъщаш. И ето те все по-жаден и по-гладен от това, че си все по-незаситен и неутолен. И въобще не разбираш горчивината, която те обзема вечер от празнотата на тъй желаните от теб неща. Суета на благата, казваш ти, суета!... И този вик означава, че човекът е търсил как да служи само на себе си. И, разбира се, изобщо не се е намерил.

CLXXVII

Защото аз ще ти заговоря и ти ще получиш от мен знамение. Ще ти върна твоите божества. Някои повярваха в ангелите, в демоните, в духовете. И беше достатъчно да бъдат измислени, за да въздействат. Тъй както, от момента, в който си я изразил в словесна форма, любовта към ближния започва да колонизира човешките сърца. Ти имаше чешма. Имаш не само този камък на коритото, износено от поколенията, не само пеещата вода, не само вече насъбрания като плодове в кошница запас в резервоара (и твоите волове отиват на поилото да се напият с вече събраната вода), не само водата и песента на водата, и безмълвието на водата във водохранилището, и прохладата на бързата вода в дланите ти, и не само нощта над трептящата и сладостна за гърлото вода на звездите, а някакъв бог на чешмата, за да бъде тя едно цяло в него, и като я разделяш на този камък тук и на другия ей там, на това корито, и този водопровод, и тази вада, и тази бавна върволица на воловете, ти не бива да я губиш в различните материали. Защото е важно да се радваш на чешмите.

И ще населя с тях твоята нощ. Достатъчно е, че те събуждам, дори тя да е далеч. И в какво съм по-неразумен, когато ти поднасям истинския диамант или златното изделие, които не са ценни заради употребата им, а заради обещания празник или заради спомена за празника? Тъй както господарят на имението (което не му служи за нищо в момента), когато се разхожда по изровения селски път, е все пак той, а не някой друг, и извисен в сърцето си заради стадата и оборите, и още спящите изполичари, и бадемите, които разтварят цвят, и бъдещата обилна жътва, невидими за него в момента, но за които той се чувства отговорен. И то само заради въздействието на божествения възел, който свързва нещата и съединява имението в едно божество, което нехае за стените и моретата. Такъв те искам в твоята нощ, дори когато умираш от жажда в пустинята или извличаш кръвта на живота си от един очистен от пясъка скъпернически кладенец, — посетен от бога на чешмите. И ако просто ти казвам, че те са като

пеещото сърце на ябълковите, портокаловите и бадемовите дръвчета, които живеят от тях (и ги виждаш как умират, щом чешмите замлъкнат), тогава аз те искам обогатен като оня от моите войници, когото виждам спокоен и сигурен в себе си по изгрев-слънце в пустинята, където отивам, разнасяйки тези семена за сеитбата, и то само защото далеч оттук, без да му служи за нищо в момента, и сякаш мъртва, понеже отсъства и може би спи, съществува една любима, чийто глас, ако му беше позволено да го чуе, щеше да е пеещ за сърцето му.

Не искам да убиваш своите слаби богове, които ще издъхнат безшумно като онези гълъби, чиито останки никога не откриваш. Защото никога няма да узнаеш за смъртта им. Винаги ще ги има и коритото, и водата, и ромонът на водата, и калаеният чучур, и мозайката, и ти, който преброяваш, без да опознаваш, ти въобще няма да узнаеш какво си изгубил, защото нищо не си изгубил от сумата на материалите, освен живота в тях.

Доказателство за това е, че мога да ти донеса тази дума в моята поема като подарък. Мога да я свържа с други бавно изградени богове. Защото твоето село също си създава един бог, когато заспива със запаса си от слама и семена, и сечива, и с малкия си товар желания, алчности, гневни изблици, състрадания, с онази старица, която ще умре в него като завършен плод, напускащ дървото, което му е давало живот, и онова дете, което ще му се роди, и престъплението, което е било извършено в него и като болест нарушава същината му, и пожара миналата година, за който си спомняш за това, че го е изцерил, и къщата на съвета на първенците, които са тъй горди, че водят своето село през времето като кораб, макар то да е само рибарска лодка без велика участ под звездите. И ето че аз мога да ти кажа: „... чешмата на твоето село“ и така да пробудя сърцето ти и малко по малко да те науча как да вървиш към Бог, което единствено може да те задоволи, понеже от знамения към знамения ти ще го достигнеш, Него, който се разчита през канавата, Него, смисъла на книгата, чиито думи изрекох, Него, Бог на Мъдростта, Него, който е, Него, от когото ти получаваш всичко в замяна, защото от етаж на етаж Той свързва за теб материалите, за да извлече от тях значението им, Той, Господ, който също е бог на селцата и на чешмите.

Любими мой народе, ти си изгубил меда си, извличан не от нещата, а от смисъла на нещата, ето че още си обзет от бързане да живееш, но вече не намираш пътя. Познавах един градинар, който умираше, оставяйки необработена градина. Той ми казваше: „Кой ще подрязва моите дръвчета... кой ще посее моите цветя?“ Той искаше дни, за да съгради градината си, защото притежаваше семената на цветя, всичките подбрани от хранилището му за семена, и сечивата в избата, за да разтвори земята, и ножа за подмладяване на дръвчетата, окачен на колана му, но това вече бяха само разпръснати предмети, които изобщо не биха служили на един култ. Същото е при теб с твоите запаси. С своята слама, със семената ти, и твоите зависти, и състрадания, и спорове, и твоите старици на прага на смъртта, и коритото на чешмата ти, и мозайката ти, и своята пееща вода, които още не си успял да слееш чрез чудото на божествения възел, който свързва нещата и единствен утолява духа и сърцето, в едно село и неговата чешма.

CLXXVIII

И тъй като изобщо не ги слушах, аз ги чух. Едните благоразумни, другите не. И онези жени, които вършеха зло заради самото зло. Защото те не намираха в него друга радост, освен разгорещаването на лицата си и някакво смътно чувство, подобно на движението на пантерата. Тя мята синята си лапа, за да заслепи с блясъка си.

В това аз виждах нещо от огъня на вулкана, който е сила без правила, без приложение. Но е нещо от същия огън, който изгражда едно слънце. И от слънцето, което изгражда цветето. Както от последица към последица твоята утринна усмивка или твоят стремеж към любимата придава значение на всяко нещо. Защото ти е достатъчен един полюс, за да те съедини и от този момент ти започваш да се раждаш.

Но онези жени вече са само рана от изгаряне...

И ти го виждаш добре при дървото, което е привиден сън и мерило, и леност, и ухане, разпростряно наоколо като царство, въпреки че дървото може да подхрани барута или пожара, прахосвайки завинаги силата си. Така от теб и от твоя сдържан гняв, и от твоята ревност, и от хитрините ти, и от тази разпаленост на сетивата, която прави тъй трудна за теб настъпилата нощ, аз искам да направя едно спокойно дърво. Не чрез ампутирание, а тъй както семето спасява в дървото едно слънце, което би отишло да стопи леда и да изтлее с него, духовното семе, което ще те изгради в твоята собствена обвивка, без да отхвърли нищо от тебе, без да те ампутира, без да те кастрира, а като слее хилядите ти качества в твоя цялост.

Ето защо аз ще ти кажа не „Ела при мен да те окастрия,“ нито „да те смаля“, нито „да те оформя“, а „Ела при мен, за да те накарам да се родиш за себе си“. Ти подчиняваш на мен своите разпръснати материали и аз те връщам на теб самия, станал едно цяло. Съвсем не съм аз този, който върви в теб. Ти си този, който върви. Аз не съм нищо, освен твоето мерило. И онази, разпасана и замисляща зло. Затова, че жестокостта на знойните нощи те тласка към злото, когато

се обръщаш и преобръщаш, без да се само осъществиш, напълно прекършена и изоставена, и съкрушена. Лош часовой на беззащитен град. И аз добре виждам как тя не знае какво да прави с разпръснатите си материали. И вика певица, и той пее. „Не, казва тя, да си върви.“ Вика втори, после трети. И ги похабява. После се надига от отегчение и събужда приятелката: „Непреодолима е моята скука! Песните не могат да ме разтушат...“

После пък любовта — и този, и онзи, и другият... тя ги опустошава един след друг. Защото търси в тях своята цялост, а как би могла да я открие там? Въобще не става дума за изгубен предмет между предмети.

Но аз ще дойда в безмълвието. Ще бъда невидим шев. Няма да променя нищо в материалите, нито мястото им даже, но ще им възвърна тяхното значение, аз, незрим любовник, който застава жената да се самоосъществи.

CLXXIX

Музикален инструмент без музикант, очарован от звуците, които издаваш. Виждал съм така детето да се забавлява, като подръпва струните, и да се радва на силата на ръцете си. Ала звуците никак не ме интересуват, аз искам да видя как се пренасяш в мен. Но нямаш какво да пренасяш, понеже теб въобще те няма, щом нехаеш да се само осъществиш. И подръпваш наслуки струните си, в очакване на по-странен звук от предишния. Защото те измъчва надеждата да срещнеш творбата сред пътя (сякаш става дума за плод, който да намериш извън себе си) и да върнеш обратно в плен своята поема.

Но аз искам да си семе със здрави устои, което усвоява почвата наоколо заради своята поема. Искам да си с изградена душа, вече готова за любовта — а не търсещ във вечерния вятър някакво лице, което да те плени, понеже в теб няма нищо за пленяване.

Така ти възхваляваш любовта.

Така ти възхваляваш справедливостта. А не справедливите неща. И лесно ще станеш несправедлив в частните случаи, за да ѝ послужиш.

Ще възхваляваш любовта към ближния, но лесно ще станеш жесток в частните случаи, за да ѝ послужиш.

Ще възхваляваш свободата и ще струпваш в твоите затвори тези, които въобще не пеят като теб.

И тъй, аз познавам справедливи хора, а не справедливостта. Свободни хора, а не свободата. Хора, одухотворени от любовта, а не любовта. Както не познавам нито красотата, нито щастието, а щастливи хора и красиви неща.

Ала е трябвало най-напред да се действа и да се гради, и да се учи, и да се твори. После идват наградите.

Но те, обитаващи парадното си ложе, считат, че е по-просто да достигат същността, без преди това да градят многообразието. Същото е при пушача на хашиш, който си доставя за няколко гроша опияненията на твореца.

Те приличат на проститутките, отворени за вятъра. И кой ще им поднесе някога любовта?

CLXXX

Презирайки дебелашкото чревоугодие, аз го понасям само като условие за нещо по-възвишено от него, както е при зловонната грубост на каналджията, която е условие за излъскването на града. Защото научих, че едно нещо не е обратното на друго и че съвършенството е смърт. Така понасям лошите скулптори като условие за добрите скулптори, лошия вкус като условие за добрия вкус, вътрешната принуда като условие за свободата и дебелашкото чревоугодие като условие за издигане, което въобще не идва от него и не е заради него, а само от онези и заради онези, които то подхранва. Защото като се плати на скулпторите тяхната скулптура, коремът изпълнява ролята на необходимо хранилище — откъдето добрият поет ще черпи зърното, с което ще преживее, зърно, което е било ограбено от труда на орача, понеже той получава в замяна само една поема, за която не ще и да знае, или една скулптура, която често дори няма да му бъде показана, и така, ако няма грабител, нямаше да оцелеят скулпторите — малко ме е грижа, че хранилището носи име на човек. Той е само талига, път и проход.

И ако ти упрекваш хранилището на зърното, че на свой ред е хранилище на поемата и на скулптурата, и на двореца, и по такъв начин те са незаконно отнети от ухото или от погледа на народа, аз ще ти отговоря най-напред, че точно обратното, суетата на чревоугодника ще го тласне да изложи на показ своите чудеса, и това е съвсем очевидно в случая с двореца, понеже една цивилизация въобще не почива на употребата на създадените предмети, а на пламенността на съзиданието, както е при тези империи — вече ти говорих за тях, — които се отличават с блестящо танцово изкуство, въпреки че нито чревоугодникът в своите витрини, нито народът в своя музей не затварят изтанцоввания танц, тъй като той не може да се превърне в запас.

И ако упрекнеш чревоугодника, че в десет случая срещу един е с просташки вкус и облагодетелствува поетите, възпяващи лунната

светлина, или скулпторите, копиращи модела, аз ще ти отговоря, че малко ме е грижа, понеже, ако пожелае цвета на дървото, трябва да приема цялото дърво и по същия начин приемам усилието на десет хиляди лоши скулптори, заради появата на един-единствен, който заслужава внимание. Тъй че аз изисквам десет хиляди хранилища на лош вкус, срещу един-единствен, който да умее да отличава.

Ала безспорно, ако не съществуват противоположности, и ако морето е условие за кораба, все пак има кораби, които са погълнати от морето. И може да има чревоугодници, които да са нещо различно от талига, път и превоз, следователно условие, и поглъщат народа заради единственото удоволствие да храносмилат. Не бива морето да поглъща кораба, принудата да поглъща свободата, лошият скулптор да поглъща добрия скулптор и чревоугодникът да поглъща империята.

Тук ти ще поискаш от мен да ти разкрия чрез моята логика една система, която ще ни спаси от гибелта. Няма такава. Ти въобще не питаш как да се подреждат камъните, за да се съединят в катедрала. Катедралата изобщо не принадлежи към техния етаж. Тя е плод на архитекта, който е доставил семчицата, а пък тя привлича и насочва в определено русло камъните. Трябва мен да ме има и от моята поема да се създаде влечението към Бог, тогава то ще привлече и насочи в определено русло и благосклонността на народа, и семената от хранилището, и постъпките на чревоугодника за Неговата Слава.

Не мисли, че се интересувам от спасяването на хранилището заради това, че то носи име. Аз не спасявам зловонната миризма на каналджията заради самата нея. Каналджията е само път, талига и превоз. Не мисли, че се интересувам от омразата на материалите към каквото и да било, което се различава от тях. Моят народ е само път, талига и превоз. Презиращ музиката, както и ласкателството на първите, омразата, както и ръкоплясканията на вторите, и служещ единствено на Бог през тях, от хребета на моята планина, където аз съм по-самотен, отколкото глиганът от пещерите, и по-неподвижен от дървото, което просто, в течение на времето, превръща камъните в шепа цветя за семена, които то е предоставило на вятъра — и така полита в светлина слепият хумус — оставайки извън фалшивите спорове в моето непоправимо изгнание, не бях нито за едните срещу другите, нито за вторите срещу първите, издигнал се над кланове, партии, съзаклятнически фракции, воюващ единствено за дървото

срещу частите на дървото, и за частите на дървото в името на дървото;
кой ще възрази против мен?

CLXXXI

Водех вътрешен спор за това, че можех да заведа моя народ до светлината на истините само чрез делата, не чрез думите. Тъй като е важно животът да се гради като храм, за да придобие облик. И какво щеше да правиш със съвсем еднакви дни, като подредени един до друг камъни? Ала когато остареееш, казваш: „Аз празнувах празника на моите предци, възпитавах синовете си, после им дадох съпруги, после няколко, вече изградени, които Бог ми прибра — защото той изчерпва силите им за своята слава, — благочестиво погребях.“

Защото и с теб е така, както с чудесното зърно, което издига земята до ранга на химн и го поднася на слънцето. После ти издигаш това жито до ранга на светлина в погледа на любимата, която ти се усмихва, после тя оформя в теб думите на молитвата. И щом засея семена, и с тях значи вече е така, както с една прочетена вечерна молитва. И аз съм този, който върви бавно, разпръсквайки житото под звездите, и не мога да преценя своята роля, ако си остана късоглед, забил нос в него. От семето ще покълне клас, класът ще се превърне в човешка плът, и от човека ще произлезе храмът в прослава на Бог. И ще мога да кажа за житото, че то има силата да съединява камъните.

За да стане земята светилище, достатъчна е една крилата семчица, предоставена на волята на ветровете.

CLXXXII

Ще прокарам браздата си, отначало без да разбирам. Просто ще вървя... Аз съм едно с империята и тя е едно с мен, напълно ми е невъзможно да различа себе си от нея. Нямам какво да очаквам от нещо, което най-напред сам не съм създал като баща на моите синове, които са моя плът. Нито щедър, нито скъперник, нито жертвуващ себе си, нито не призоваващ към жертви, защото ако срещна смъртта на крепостните стени, аз съвсем не се жертвувам за града, а за себе си, който съм едно с града. И несъмнено умирам за това, за което живея. Ала ти търсиш като предмет за продан великите животворни радости, които ти бяха дадени преди всичко като награда. Така градът в сърцето на пясъците се превръщаше за теб в пурпурен цвят с изобилна плът, и ти я докосваше, без да се умориш да ѝ се радваш. Когато се разхождаш по широките му стъпала и изпитваш удоволствие от големите купчини разноцветни зеленчуци, от пирамидите от мандарини, разположени като Столици сред провинцията на своето ухание, и най-вече от подправките, които въздействат като диамант, понеже само една щипка от този сладък пипер, който ти бяха донесли от далечни страни върволицата платноходи под двувърхия си дълъг флаг, съживява у теб усещането и за солта на морето, и за катрана на пристанищата, и за миризмата на кожените ремъци, които, сред безкрайната пустош, когато ти крачеше към чудото на морето, бяха изпълвали с благоухания твоите кервани. Ето защо казвам, че ти си създал въодушевлението на пазара за подправки чрез мазолите, драскотините, отоците и несгодите на собствената ти плът.

Но какво ще тръгнеш да търсиш тук, ако вече не става дума за нещо, като това да се изгарят запаси от масло за осветяване на победите?

О! Веднъж да е вкусил човек водата на кладенеца Ел Ксур! Стига ми церемониалът на един празник, и чешмата ще се превърне за мен в химн...

Така ще вървя. Ще започна без усърдие, ала превръщайки хамбара в място за престой на семената, аз не мога да различа съхраняването на житото в хамбара от изяждането на складираното жито. Поисках да поседна и да усетя вкуса на покоя. И ето че няма покой. И ето, признавам, че са се заблудили тези, които искаха да ме настанят върху моите минали победи, въобразявайки си, че човек може да затвори и складира като запас една победа, когато тук беше същото, както с вятъра, който, ако го складираш като запас, вече го няма.

Луд е бил оня, който затварял водата в делва, защото обичал песента на изворите.

О! Господи! Аз превръщам себе си в път и талига. Отивам и се връщам. Прокарвам моята бразда с търпеливото упорство на магаре или на кон. Познавам само земята, която обръщам, и в завързаната си престилка — изтичането на житните семена за посев между пръстите си. На Теб се пада да изобретиш пролетта и да разгърнеш жътвата според Твоята слава.

И тъй аз вървя срещу течението. Налагам си този тъжен обход на часовая, оборван от съня, когато едва е започнал да си мечтае за супата, за да си каже богът на часовоите веднъж в годината: „Колко е хубаво това обиталище... колко е предано... колко е строго всъщност в своята бдителност!“ Аз ще те възнаградя за твоите сто хиляди крачки обход. Ще дойда да те посетя. И моите ръце ще са тези, които ще носят оръжието. Но като протегнати за помощ и вплетени в твоите. И ти ще се почувствуващ закрилник на империята. И моите очи ще обхождат от височината на крепостните стени великолепието на града. И ти, и аз, и градът ще станем едно. Тогава любовта ще бъде за теб като рана от изгаряне. И ако заревото на пожара обещава да е достатъчно красиво, за да плати запасите от дървен материал на твоя живот, които цепеница по цепеница си натрупал, аз ще ти позволя да умреш.

CLXXXIII

Семчицата би могла да се полюбува на себе си и да си каже: „Колко съм хубава, силна и жизнена! Аз съм кедър. Дори повече, аз съм кедър в неговата същина.“

Ала аз казвам, че тя не е нищо още. Тя е талига, път и преход. Тя е носител на действие. Нека ми извърши своето действие! Нека бавно доведе земята до дървото. Нека укрепи кедъра за славата на Бог. Тогава по клоните ѝ ще съдя за нея.

Но те по същия начин се разглеждат внимателно. „Аз съм такъв или такъв.“ Смятат се за запас от чудеса. У тях има една врата към добре подредени съкровища. Стига само да я намериш пипнешком. И те ти натъкмяват наслуки оригванията си в поеми. Ала ти ги слушаш да се оригват, без много да се развълнуваш.

Така е и с магьосника от негърското племе. С вид на познавач той събира наслуки пълен набор от странни треви, съставки и органи. Разбърква ти всичко това в големия си котел в безлунна нощ. Изрича думи, думи, думи. Изчаква от гозбата му да се извие като пара невидима сила, която ще повали твоята армия, тръгнала на поход към колибата му. Ала нищо не се показва наяве. И той започва отново. И променя думите. И сменя тревите. И безспорно той въобще не се е заблуждавал в амбицията на своето желание. И аз съм виждал как дървесната каша, смесена с възчерна течност, събаря империите. Ставаше дума за моето писмо, с което решавах да започна война. Виждал съм котела, откъдето излизаше победата. В него разбъркваха барута за пушките. Чувал съм как слабото трептене на въздуха, излязло най-напред от най-обикновена гръд, постепенно разпалва народа ми подобно на пожар. Някой проповядваше бунт. Виждал съм и разположени по определен начин камъни, които разкриваха един кораб от мълчание.

Ала никога не съм виждал нещо да излиза от случайни материали, ако те не бяха намерили в някой човешки ум своето мерило. И ако поемата може да ме развълнува, от друга страна никое

съчетание от букви, произлязло от безпорядъка на детската игра, никога не е изтръгвало сълзи от очите ми. Защото нищо не е не проявилата се семчица, която изисква възхищение към дървото, за чието извисяване изобщо не е вложила усилие.

Ти безспорно се стремиш към Бог. Но от това, което можеш да станеш, не вади заключение, че си станал. Твоите оригвания не пренасят нищо. Когато обедното слънце прежуря, семчицата, дори да е от кедър, не хвърля за мен никаква сянка.

Жестоките времена събуждат заспалия архангел. Нека той разкъса пелените си през нас и блесне пред очите ни! Дребнави хитроумни езици, нека той ви погълне и свърже отново! Нека нададе истински вик. Вик към отсъстващата. Вик на омразата срещу глутницата. Вик за хляба. Нека изпълни със значение жътваря или жътвата, или вятъра с дълбоката длан над житата, или любовта, или каквото и да било, което най-напред е потопено във времето.

Ала ти, грабителю, отиваш в квартала на червените фенери да търсиш начин чрез сложни игри любовта да намери отклик в теб, а всъщност на любовта е присъщо да намери отклик в теб скромната ръка на доверчивата съпруга на рамото ти.

Разбира се, съществува само магия и на церемониала е присъщо да те води към плячка, чието естество изобщо не е от естеството на капана, както е с парването в сърцето, което получават хората на север веднъж годишно от една смесица между смола, рисувано дърво и горещ восък. Ала аз наричам „фалшива магия и леност, и несвързаност“ стриването в твоя котел на случайни съставки в очакване на чудо, което ти въобще не си приготвил. Тъй като, забравил да се само осъществиш, ти искаш да отидеш да посрещнеш самия себе си. И от този момент нататък вече няма надежда. След теб пак се захлопват бронзовите порти.

CLXXXIV

Меланхолия ме обзе, измъчвах се от мисълта за хората. Всеки се е обърнал към себе си и вече не знае какво да пожелае. Какви блага би си пожелал, ако искаш да ги подчиниш на себе си и те да те обогатят? Дървото, разбира се, търси соковете в почвата, за да се храни с тях и да ги превърне в своя плът. Животното търси тревата или друго животно, което ще превърне в своя плът. И ти също се храниш. Ала какво ще пожелаеш извън храната, което ти самият да можеш да оползотвориш? Ласкателството е приятно за твоята гордост, затова наемаш хора да ти ръкопляскаат. И те ти ръкопляскаат. И ето че за теб ръкоплясканията губят смисъл. Килимите от дълговлакнеста вълна придават уют на дома, затова ги поръчваш от града. Натрупваш ги в къщата си. И ето че те са безплодни. Завиждаш на съседа си, че има царско имение. Отнемаш му го. Настаняваш се в него. И то не е в състояние да ти предостави нищо, което да представлява интерес за теб. Има някаква служба, до която се домогваш. И кроиш интриги, за да я получиш. Получаваш я. И тя се оказва само празна къща. Защото, за да се почувствуващ щастлив, съвсем не е достатъчно една къща да е разкошна или удобна, или богато украсена, и да можеш да се разполагаш в нея, с мисълта, че е твоя. Преди всичко заради това, че не съществува нищо, което да е твое, понеже ще умреш и важното е не тя да ти принадлежи — защото от това тя се разхубавява или принизява, — а ти да ѝ принадлежиш, тъй като тогава тя те отвежда някъде, както е при дома, който ще подслони династията ти. Ти намираш радост не в предметите, а в пътищата, които те разкриват пред теб. А и защото би било прекалено лесно някой себичен и мрачен негодяй да може да си осигури живот сред изобилие и разкош само като храни илюзията, че е принц, крачейки напред-назад пред царския дворец: „Това е моят дворец“, ще си каже той. И в действителност на истинския господар дворецът в изобилието си не му служи за нищо в момента. По всяко време той обитава само една стая наведнъж. Случва му се да затвори очи или да чете, или да разговаря и така да не вижда нищо дори от тази

стая. Както е възможно и по време на разходка в градината да обърне гръб на архитектурата. И все пак той е господарят на двореца, горд е с него и може би облагороден в сърцето си, и носи в себе си дори безмълвието на тънещата в забрава зала на Съвета, и даже мансардите и подземията. Следователно би могло да бъде част от играта на просяка — понеже нищо извън мисълта не го различава от владетеля — да си въобрази, че е господар, и да ходи бавно напред-назад като паун, сякаш е облякъл душа с шлейф. И все пак малко резултатна ще е играта и измислените чувства ще имат дял в загниването на мечтата. Едвам ще му подейства слабата мимикрия, която те кара да се свиваш от ужас, когато ти описвам някое клане, или да се радваш на смътното щастие, за което ти разказва някоя песен.

Това, което има отношение към тялото ти, ти си го присвояваш и го превръщаш в своя плът. Ала невярно е да твърдиш, че постъпваш по същия начин с нещата, отнасящи се до ума и сърцето. Защото малко истини съдържат доставените от храносмилането ти радости. Но освен това ти не смилаш нито двореца, нито сребърния съд, нито дружбата на твоя приятел. Дворецът ще си остане дворец и съдът ще си остане съд. И приятелите ти ще продължат да си живеят.

Тъй че аз съм носителят на действието, който от един просяк, привидно приличен на царя, понеже наблюдава двореца, или по-добре вместо двореца — морето, или по-добре вместо морето — Млечния път, но не умее да извлече нищо за себе си от този мрачен поглед към простора, изтръгва един истински цар, въпреки че наглед нищо не се е изменило. И в действителност тук не би имало нищо външно за промяна, понеже са същите господар и просяк, същите са мъжът, който обича, и този, който оплаква изгубената любов, когато седят на прага на своя дом в покоя на вечерта. Ала единият от двамата, и може би по-здравият и по-богатият, и по-надареният с ум и сърце, ако никой не го задържи, ще иде тази вечер да се хвърли в морето. Следователно, за да може от теб, който си единият, да бъде изтръгнат другият, няма нужда да ти се доставя нищо, което да е видимо и материално, или да бъдеш променян в каквото и да било. Достатъчно е да те науча на езика, позволяващ ти да разчетеш в това, което е около теб и вътре в теб, някое ново и парещо за сърцето лице, както се случва, когато си мрачен, с няколко фигури от грубо дърво, разположени наслуки върху

една дъска, но които, ако съм те издигнал до науката за шахматната игра, ще ти осветлят проблема си.

Затова ги наблюдавам внимателно в мълчанието на моята обич, без да ги упреквам за отегчението им, което не идва от тях, а от езика им, знаейки че само един език отличава царя победоносец, който вдишва вятъра на пустинята, от просяка, опиващ се от същата крилата река, но че щях да съм несправедлив, ако упреквах просяка, без най-напред да съм го изтръгнал извън самия него, че не изпитва чувствата на ликуващ в своята победа цар.

Аз давам ключовете на простора.

CLXXXV

И аз виждах и единия, и другия сред запасите на света и готовия мед. Ала приличаха на човек, който върви през мъртвия град, мъртъв за него, но пълен с чудеса зад стените, или на оня, който слуша да речитират поемата на език, на който никога не са го учили, или докосва с лакът жената, за която някой друг доброволно би приел да умре, а той самият забравя да обича...

Ще ви науча за какво служи любовта. Какво значение имат култовите предмети. Виждал съм при засадата край кладенеца как този, който би могъл да оцелее, се оставя да изпълнят с мрак очите му заради някоя лисичка, която, след като дълго е живяла от нежността му, е побягнала, призована от инстинкта. Ах, войници мои, чиято почивка прилича на друга една почивка — и нищетата им на друга една нищета, — достатъчно би било, за да ви въодушевя, тази нощ да е нощта на едно завръщане, това хълмче да е хълмче на една надежда, този съсед — очаквания приятел, тази овца върху жарта — ястието за една годишнина, тези думи — думите на някоя песен. Достатъчна би била една архитектура, една музика, една победа, която да придаде смисъл на вас самите, достатъчно би било да ви науча да изтръгвате като детето от вашите камъчета бойна флота, достатъчна би била една игра и вятърът на удоволствието би прошумял над вас като над дърво. Но ето ви опустошени и разпилени, нетърсещи нищо, освен самите себе си, и така откриващи празнотата, защото вие сте взел от отношения и нищо друго, и ако не сте свързани с другите, ще намерите в себе си само пусто кръстовище. И няма на какво да се надяваш, ако в теб има любов само към себе си. Защото ти го казах по повод на храма. Камъкът не служи нито на себе си, нито на другите камъни, а на порива от камък, който всички те образуват и който служи на всички тях в замяна. И навярно ти ще можеш да живееш от порива към царя затова, че ти и другарите ти ще сте войници на един цар.

„Господи, казвах, дари ми силата на любовта! Тя е възлеста тояга за изкачването на планината. Направи ме пастир, за да ги поведе.“ И

тъй ще ти поговоря за смисъла на имането. Което в началото е невидимо, понеже никога не е от естеството на материалите. Ти си виждал нощния посетител. Оня, който просто сяда в хана, оставя тоягата си и се усмихва. Наобикалят го: „Откъде идеш?“ Ти познаваш силата на усмивката.

Не си отивай, търсейки пеещи острови, като готов подарък, поднесен от морето — и морето бродира наоколо своята бяла дантела — защото изобщо няма да ги намериш, дори да те положи на пясъка на техния пръстен, ако най-напред не съм те подчинил на церемонията на морето. Щом се събудиш там без усилие, ти няма да почерпиш нищо от гърдите на неговите девойки, освен силата да забравиш в тях любовта. Ще вървиш от забрава към забрава, от смърт към смърт... и ще ми кажеш за пеещия остров: „Какво имаше там, което да си заслужава да се преживее?“, когато от любов към същата добре възпитана девойка цял екипаж приема да рискува живота си.

Да те спася не значи да те обогатя, нито да ти дам нещо за теб самия. А да те подчиня на една игра, както човек поема задължения към една съпруга.

Ах! Измъчва ме моята самота, когато пустинята не може да ми предложи никаква храна. Какво ще правя с пясъка, ако няма никакъв недостъпен оазис, който да го изпълва с благоухание? Какво ще правя с пределите на хоризонта, ако не съществува граница на чужди обичаи? Какво ще правя с вятъра, ако не натежава с далечни тайни заговори? Какво ще правя с материалите, които не служат на един образ? Но ние ще седнем на пясъка. Аз ще ти заговоря за твоята пустиня и ще ти покажа това нейно лице, а не някое друго. И ти ще се преобразиш, защото зависиш от света. Оставаш ли същия, когато си седиш в стаята в твой дом, ако ти съобщя, че той гори? Ако чуваш любимите стъпки? И то дори когато тя изобщо не върви към теб. Не ми казвай, че проповядвам илюзии. Аз съм не искам да повярваш, а да разчетеш. Какво е частта без цялото? Какво е камъкът без храма? Какво е оазисът без пустинята? И ако живееш в средата на острова и поискаш да разпознаеш себе си в него, необходимо е аз да съм там, за да ти разкажа морето! И ако живееш сред този пясък, необходимо е аз да съм там, за да ти разкажа онази далечна сватба, онова приключение, онази освободена пленница, оня поход на неприятелите. И е невярно да ми казваш, че сватбата под далечните шатри не разпръсква над

твоята пустиня своята церемониална светлина, понеже къде свършва властта ѝ?

Аз ще ти говоря съгласно твоите обичаи и линиите на привличане на сърцето ти. И моите подаръци ще бъдат значение на нещата, и път, разчетен през тях, и жажда, която задължава да поемеш пътя. И аз, царят, ще ти подаря единствения розов храст, който може да те извиси, защото ще изисквам неговата роза. От този момент нататък ето я построена за тебе стълбата към твоето спасение. Ти най-напред ще копаяш земята, ще обръщаш земята и ще ставаш сутрин, за да поливаш. И ще бдиш над творението си и ще го закриляш от червеи и гъсеници. После ще те трогне пъпката, която ще се разтвори и ще дойде празникът, разцъфналата роза, която ще е за теб, за да я откъснеш. И след като си я откъснал, да ми я поднесеш. Аз ще я поема от ръцете ти и ти ще зачакаш. Ти нямаше какво да правиш с една роза. Ти я замени срещу моята усмивка... и ето че тръгваш към твой дом, огрян от усмивката на своя цар като от слънце.

CLXXXVI

Тези там нямат никакъв усет за времето. Те искат да късат цветя, които изобщо не са се осъществили: и няма никакви цветя. Или пък намират някое, разцъфнало другаде, което за тях въобще не е плод на церемониала на розовия храст, а ни повече, ни по-малко, пазарска стока. И какво удоволствие би могло да им достави то?

Аз обаче се упътвам към градината. Тя оставя във вятъра следата на натоварен със сладки лимони кораб, или на керван с мандарини, или пък на острова, изпълващ с благоухание морето, който трябва да достигнем.

Аз получих не никакъв запас, а едно обещание. И с градината е така, както с колонията, която трябва да се завладее, или с непритежаваната още съпруга, която вече се огъва в прегръдката. Градината ми се представя. Зад ниската стена тя е родина на мандаринови и лимонови дръвчета, където ще бъде приета моята разходка. Все пак никой не обитава постоянно нито аромата на лимоновите или на мандариновите дръвчета, нито усмивката. За мен, който зная, всяко нещо съхранява някакво значение. Аз изчаквам да дойде часът на градината или на съпругата.

Тези там изобщо не знаят да чакат и няма да проумеят никоя поема, защото им е неприятел времето, което възстановява желанието, подготвя премяната на цветето или налива със сладост плода. Те се мъчат да извличат удоволствието си от предметите, когато то се извлича само от пътя, който се разчита през предметите. А аз вървя, вървя и вървя. И когато пристигна в градината, която за мен е родина на ухания, сядам на пейката. Гледам. Има листа, които отлитат, и цветя, които увяхват. Усещам всичко, което умира и се преобразува. Не изпитвам никаква скръб. Аз съм бдение, като в открито море. Не търпение, понеже изобщо не става дума за цел — удоволствието идва от ходенето. Ние напредваме, моята градина и аз, от цветовете към плодовете. И през плодовете — към семената. И през семената — към цветовете догодина. Въобще не се заблуждавам по отношение на

предметите. Те винаги са само предмети на един култ. Докосвам инструментите на церемониала и откривам, че са с багра на молитва. Но тези, които не познават времето, се спъват в тях. Дори детето в техните очи се превръща в предмет, който те съвсем не обхващат в неговото съвършенство (защото то е път за един Бог, който човек не би могъл да задържи). Те биха искали да го приковат в детинската му прелест, сякаш е запас. А аз, когато срещна дете, виждам как то се опитва да се усмихне и поруменява, и се мъчи да побегне. Зная какво го измъчва. И полагам ръка на челото му, сякаш да успокоя морето.

Тези там ти казват: „Аз съм еди-кой си. Такъв или такъв. Аз притежавам това или онова.“ Изобщо не ти казват: „Аз съм дърводелец, аз съм преход на дървото в процес на развитие, бракосъчетано с морето. Аз съм на път от един празник към друг. Станал съм баща и трябва да стана, защото е плодовита моята съпруга. Аз съм градинар за пролетта, понеже тя си служи с мен, с моята лопата и с моето гребло. Аз съм този, който отива някъде.“ Тези там не отиват никъде. И смъртта няма да е за тях пристанище за кораб.

Тези там по време на глад ще ти кажат: „Нямам нищо за ядене. Стомахът ми отмалява. И като чувам съседите ми също да говорят как стомасите им отмаляват, и душата ми отмалява.“ Защото те въобще не знаят, че страданието е пътуване към изцеляване, или изтръгване из мъртвите, или знак за необходимо преображение, или прочувствен призив към разрешаването на някой спор. За тях няма нито преображение, нито разрешаване на спор, нито обещано изцеление, нито траур. А единствено усещането за дискомфорт в момента, породено от страданието. Тъй както, когато изпитват радост, оскъдната радост, която можеш да извлечеш от момента, като задоволяването на апетита или желанието ти, е единствената, която знаят да вкусват, а не тази, която има стойност за човека и идва от това изведнъж да осъзнае себе си като път, талига и превоз за водача на водачите.

Значението на кervана съвсем не се разчита в монотонните стъпки, които си приличат една на друга. Но ако ти теглиш въжето, за да затегнеш този възел, който се разхлабва, ако насърчаваш изоставащите, ако подготвяш лагера за пренощуване, ако наливаш вода да напоиш животните си, ето че вече си навлязъл в обредите на церемониала на любовта, ни повече, ни по-малко ще си навлязъл под палмовата горичка, когато венецът на оазиса ще сложи край на твоето

пътуване, ни повече, ни по-малко ще обикаляш вече из града, от който най-напред ще се появят само ниските зидове на бедните квартали, ала вече сияещи от това, че са част от града, където царува твоят бог.

Защото не съществува разстояние, където твоят бог се уморява да царува. И най-напред ти го разпознаваш в камъните и тръните. Те са култови предмети и материали на неговото извисяване. Ни повече, ни по-малко, отколкото стъпалата на стълбището, което води към стаята на съпругата. Ни повече, ни по-малко, отколкото незначителните думи за поемата. Те са съставки на твоята магия, понеже с това, че си се обливал в пот или си изранявал коленете си по камъните и тръните, ти подготвяш появата на града. Ти вече считаеш, че те приличат на него така, както плодът прилича на слънцето или отпечатъците в глината — на някакво душевно вълнение на скулптора, който я е оформил. Ти знаеш вече, че на тридесетия ден твоите камъни ще ти отдадат своя мрамор, твоите бодили — своите рози, твоята пустош — своите извори. Как би се уморил от творението си, щом знаеш, че стъпка по стъпка ти съграждаш своя град? Аз пък винаги съм казвал на моите камилари, когато изглеждаха уморени, че те изграждат един град със сини водоеми и че засаждат мандаринови дръвчета с мандарини, ни повече, ни по-малко, отколкото превозвачите на камъни или градинарите. Казвах им: „Вие извършвате церемониални жестове. Вие започвате да пробуждате отсъстващия град. През вашите материали вие извайвате в прелестта им нежните девойки. Ето защо вашите камъни и вашите тръни вече носят уханието на любима плът.“

Но другите разчитат всекидневното. Късогледни и забили нос в него, те виждат от кораба само този гвоздей в дъската. От кервана в пустинята виждат само тази стъпка, и следващата, и по-следващата. И всяка жена за тях е проститутка, понеже те си я предоставят като подарък и значение на момента, докато би трябвало да стигнат до нея през камъните и тръните, през приближаването към палмовите горички, през жеста на ръката, която тихо бутва вратата. И този жест — щом човек идва от толкова далеч — е чудо като възкресяване на покойник.

Ах, само тогава тя ще разцъфне за теб и ще се съживи от праха на времето, извлечена бавно от самотните ти нощи, благоухание, което току-що се е отделило, младост на света, още веднъж заради самия теб

възобновена. И ще сложи начало на любовта. От газелите получиха награда само тези, които бавно бяха ги опитомили.

Намразих ума им, годен само да пресмята. Той не забелязваше нищо освен достойната за презрение равностетка на нещата, изчерпани в момента. Когато вървиш покрай крепостните стени, виждаш един камък, втори, трети. Но съществуват хора, които имат усет за времето. Те не се блъскат нито в този камък, нито в другия, нито в третия. Не съжаляват за този камък, нито се надяват да си получат дължимото от съседния измежду другите камъни. Те просто обикалят града.

CLXXXVII

Аз съм този, който обитава. Аз ви поемам голи върху студената земя.

О, народе безутешен, залутан в нощта, плесен по пукнатините на земната кора, които все още задържат малко влага по склона на планините, откъм пустинята.

Казах ви: „Ето Орион и Голямата мечка, и Северната звезда. И вие разпознахте вашите звезди, и по същия начин си казвате един на друг: ето Голямата мечка, ето Орион и Северната звезда“ и поради това, че могат да ви кажат: „Седем дни вървах по посока на Голямата мечка“ и да се разберете помежду си, ето че обитавате някъде.

Същото е с двореца на моя баща. „Тичай, казваха ми, когато бях дете, да вземеш плодове от зимника...“ и само с произнасянето на тази дума събуждаха в мен аромата им. И аз тръгнах към родината на зрелите смокини.

И щом ти кажа „Северната звезда“, изведнъж ти целият възвиваш в себе си, сякаш си насочен, и дочуваш звънтенето на оръжията на племената от Север.

И щом съм избрал варовиковото плато на Изток за празника, и солницата на Юг за изтезанията — и щом от тази китка палми съм направил отдих и хан за керваните, — тогава ти ненадейно усещаш, че там си в свой дом.

Ти искаше да сведеш този кладенец до неговото предназначение, което е да доставя вода. Ала водата не е нищо, което не е свързано с отсъствието на вода. И човек въобще не е съществувал още, щом изобщо не е умирал от жажда.

По-добре ще обитава този, който по липса на вода, съхне в пустинята и мечтаейки за един кладенец, който той познава, в бълнуването си чува как скрибуца скрипецът му и скърца въжето му, отколкото оня, който поради това, че никога не е усещал жажда, просто не знае, че съществуват ласкави кладенци, към които ни упътват звездите.

Аз съвсем не почитам жаждата ти затова, че тя придава на водата ти жизненоважно значение, а затова, че те задължава да разчиташ звездите и вятъра, и следите на неприятеля си по пясъка. Ето защо съществено е да проумееш, че бих ти предоставил карикатура на живота, ако ти откажа правото да пиеш с цел да те въодушевя, защото тогава просто бих разпалил в корема ти желанието към водата, че е важно просто да те подчиня — ако пожелаеш жаждата ти да бъде утолена — на церемонията на вървежа под звездите и на ръждясалата ръчка, която е химн, придаващ на действието ти значение на молитва, за да може храната за корема ти да се превърне в храна за сърцето ти.

Ти съвсем не си добитък в обора. Сменяш обора за друг обор, яслата е същата, същата е постелката от слама. И там добитъкът се чувства нито по-зле, нито по-добре. Ала за теб храната, ако е нужна за стомаха ти, е нужна и за сърцето ти. И ако умираш от глад и приятелят ти отвори вратата си, и те побутне към масата, и напълни за теб делвата с мляко и разчупи хляба, усмивката е това, което пиеш, понеже храната има свойство на церемониал. Ето че си заситен, разбира се, ала в теб разцъфтява и благодарност за добрата воля на хората.

Искам хлябът да е част от твоя приятел и млякото — от майчинството на племето ти. Искам ръженото брашно да е родено от празника на жътвата. И водата да се е родила от песента на чекрък или от една посока под звездите.

Забелязах го при моите войници, харесва ми те да са намагнитени и пъргави като желязната стрелка на корабите. И съвсем не за да ги лиша от владение над богатствата на света аз предпочитам те да са обвързани със съпругата и умерено непорочни, понеже плътта им тогава ги влече към нея и те различават севера от юга и запада от изтока, и освен това съществува за тях една звезда, която е любима посока.

Но ако за тях земята е като голям квартал с червени фенери, където мъжът чука наслуки на една врата, за да потуши в себе си вкуса на любовта, ако всички жени са благосклонни към него, поради това, че не могат да различат никакъв път и са положени без посока върху голата кора на земята, те не обитават никъде.

Така баща ми, след като насити, утоли и задоволи с момичета своите бербери, ги превърна в безутешен добитък.

Ала аз съм този, който обитава, и ти ще докоснеш жена си само след като отпразнуваш сватбата си, за да бъде ложето ти победа. И несъмнено има хора, които ще умрат от любов, понеже не могат да се досегнат, но така намерилите смъртта си заради любовта ще бъдат условие за любовта и ако от жал към тези, които се обичат, аз ги подпомогна срещу дигите, крепостните стени и церемониала, създаващ лицето на любовта, съвсем не им давам любовта, а правото да забравят любовта.

Не по-малко луд щях да бъда, ако под предлог, че няма никаква надежда за всички да притежават диамант, заповядвах всички диаманти да бъдат хвърлени в пещта, за да спася човека от жестокостта на желанието му.

Ако те желаят една жена, за да я обичат, потребно ми е да спася за тях любовта.

Аз съм този, който обитава. Аз съм намагнитен полюс. Аз съм семе от дървото и силова линия в безмълвието, за да има дънер, корени и клони и такъв цвят и плод, а не други, такава империя, а не друга, такава любов, а не друга, съвсем не поради отказ или презрение към другите, а защото любовта въобще не е една същност, намерена като предмет измежду предмети, а увенчаване на един церемониал, както е със същината на дървото, което надмогва своето същностно многообразие. Аз съм значението на материалите. Аз съм светилище и смисъл на камъните.

CLXXXVIII

Няма никаква надежда, ако си сляп за тази светлина, която се ражда не от нещата, а от смисъла на нещата. И те заварвам пред вратата ти:

— Какво правиш там?

И ти не знаеш, и се оплакваш от живота:

— Животът вече не ми носи нищо. Спи жена ми, почива магарето ми, зрее житото ми. Аз съм само глупаво очакване и се отегчавам.

Дете извън играта, което не знае вече да чете отвъд нещата. Аз сядам до теб и те уча. Ти си потопен в изгубеното време и те обсажда мъчителното безпокойство, че въобще не се самопостигаш.

Защото други казват: „Трябва да има цел.“ Хубаво е твоето плуване, което ти създава един бряг, бавно разчистван от пясъка на морето. И скриптящият чекрък, който ражда водата за пиене. Също и златното жито, което е бряг на черната оран. Както и усмивката на детето, което е бряг на любовта в дома. Както и сърмената дреха, дълго обшивана за празника. И какво става вътре в теб, ако завърташ ръчката само заради звука на чекръка, ако ушиваш дрехата заради самата дреха, ако правиш любов заради самата любов? Бързо се изчерпват те, защото нямат какво да ти дадат.

Но аз ти го казах по повод на каторгата, където отправям тези, които вече са изгубили човешкото си качество. И техният удар с кирка има стойност за кирката. И те копаят — удар след удар. И нищо в същината им не се изменя. Плуване без бряг, което е въртене в кръг. И въобще няма съзидание, те изобщо не са талига и път към някаква светлина. Ала нека го има същото слънце, същият труден път, същата пот, но да ти бъде дадено да добиеш веднъж годишно истинския диамант, и ето те боговдъхновен в своята светлина. Защото твойт удар с кирка придобива смисъл на диамант, който съвсем не е от същото естество. И ето че се потапяш в покоя на дървото и в смисъла на живота, който е да се издигаш от етаж към етаж за славата на Бога.

Ти ореш заради житото и шиеш заради празника, и разкъртваш земния пласт заради диаманта. И онези, които ти изглеждат щастливи, какво притежават те в повече от теб освен познаването на божествения възел, свързващ нещата?

Ти изобщо няма да намериш покой, ако не преобразяваш нищо според собственото си аз. Ако не се превръщаш в талига, път и превоз. Само тогава се движи кръвта в империята. Но ти искаш да бъдеш уважаван и почитан заради теб самия. И се стремиш да изтръгнеш от света нещо осезаемо, което да е за теб. И няма да намериш нищо, защото не представляваш нищо. И изхвърляш своите разпилени предмети в ямата за отпадъци.

Ти очакваше появата да дойде отвън, като някакъв архангел, който би приличал на теб. И какво повече би извлякъл от посещението му, отколкото от посещението на съседа? Ала забелязал, че този, който върви към болното дете, този, който върви към любимата, този, който върви към празната къща, съвсем не са едни и същи, въпреки че в момента наглед си приличат, аз се превръщам в среща или в бряг, отвъд действителните неща, и всичко се променя. Превръщам се в жито отвъд оранта, в човек отвъд детето, в извор отвъд пустинята, в диамант отвъд потта.

Аз те принуждавам да съградиш в себе си една къща.

Щом къщата е готова, идва обитателят, който изгаря сърцето ти.

CLXXXIX

Любими мой народе, водех вътрешен спор, когато си почивах на върха на планината, която сякаш ме превръщаше в каменен плащ. Бавен пожар, от който до мен достигаха вече само димът и светлината. „Накъде отиват те? Къде трябва да ги заведе, Господи? Ако управлявам, те ще започват да си приличат един на друг. Не познавам никакво управление, Господи, което да не вкаменява обекта на управлението. И какво бих могъл да направя с едно семе, ако то не води към дърво? И какво бих могъл да направя с една река, ако тя не води към морето? И с една усмивка, Господи, ако тя не води към любовта?

А с моя народ?

Ах! Господи, те са се обичали поколение след поколение. Те са съчинявали поемите си. Строили са си къщи, застинали са ги с килимите си от дълговлакнеста вълна. Продължавали са рода си. Отглеждали са малките си и са полагали износените поколения в кошниците на Твоите гроздобери. Събирали са се в празничните дни. Молили са се. Пели са. Бягали са. Отдъхвали са след своя бяг. Излизали са им мазоли по дланите. Очите им са гледали, удивлявали са се, после са се изпълвали с мрак. Те и са се ненавиждали. Откъсвали са се едни от други. Раздирали са се от разпри. Убивали са с камъни принцовете, родени измежду тях самите. После са заемали местата им и са се убивали с камъни помежду си. О, Господи, техните омрази, наказания, мъчения толкова напомнят някаква неясна и мрачна церемония! О, Господи, без изобщо да се плаша от нея, от моя хребет, колко ми напомняше тя стенанията и пращането на кораба! Или родилните мъки. Господи, така е с дърветата, които се блъсват едно друго, смазват се и се задушават в гонитбата на слънцето. Все пак за слънцето може да се каже, че то изтръгва пролетта от земята и кара дърветата да го честват като празник. И гората се състои от дървета, макар всички те да са врагове помежду си. И вятърът изтръгва своя славослов от тази арфа! Ах, Господи, късоглед и забил нос в тях, как

бих могъл да ги опозная в тяхното своеобразие? Но ето че те заспиват. Оставени са настрана през нощта лъжливите думи, приспани са апетитите и сметките. Утихнала е ревността. Ах, Господи, ето че обхождам с поглед делата, които са изоставили несвършени, и се чувствам объркан, сякаш на прага на истината, от едно значение, чието разковниче още съвсем не ми е дадено и което е важно да открия, за да пребъде тя.

Господи, какво знаят пръстите, ухото или косата за моя художник, когато той рисува? Или глезенът, или хълбокът, или ръката? Нищо. Творбата, която се очертава, насочва в определено русло движенията им и се ражда, пламенна от толкова противоречиви желания. Но късоглед и забил нос в нея, никой не вижда друго, освен несвързани движения, мазки с четката или цветни петна. И какво знаят майсторите на гвоздеи или дърводелците за величието на кораба? Така е с моя народ, когато го дели на части. Какво знаят скъперникът и чревоугодникът, и министърът, и палачът, и пастирът? Несъмнено даже ако има някой, който вижда по-ясно, това е човекът, който води животните на водопой, или жената, която ражда, или другият, който умира, а не ученият, не хилавият с мастилени пръсти, защото те изобщо не познават времето. И не служат на нищо съществено, докато този, който рендосва дъската си, вижда как тя се преобразява и сам се извисява.

Приспани са дребнавите им страсти и аз виждам създаденото от скъперника наследство. И някой подкупен министър, който нищо не струва и ограбва за себе си чуждите богатства, ги изсипва на свой ред в ръцете на тези, които извайват изделията от злато и слонова кост. И златото и слоновата кост биват извайвани и гравирани. И някой, който осъжда несправедливо, създава горчивата любов към истината и справедливостта. И някой, който слага ръка върху материалите на храма, полага повече усилия да издигне този храм.

Виждал съм да се издигат храмове за сметка за насъщното, през хорските ламтежи. Виждал съм робите да пренасят камъните, шибани с камшик от надзирателите в каторгата. Виждал съм надзорника да краде от заплатите. Ах, Господи, късоглед и забил нос в тях, никога не съм виждал друго, освен подлост, глупост и стремеж към печалба. Но от планината, където съм седнал, ето че забелязвам възвисяването на един храм в светлината.“

СХС

Разкри ми се познанието, че съвсем не са от едно и също естество приемането на смъртната опасност и приемането на смъртта. И съм виждал младежи, които гордо презираха смъртта. И то за това, че, общо взето, имаше жени, за да им ръкопляскаш. Ти се връщаш от война и ти харесва химна, който ти пеят очите им. И приемаш да бъдеш изпитан като желязото, където залагаш своята мъжественост, защото това е единственото, което съществува и което ти предлагаш и рискуваш да загубиш. И добре го знаят играчите, които залагат богатството си на зарове, защото нищо от богатството им не им служи в момента, но ето че то става залог на един зар и буди вълнение в ръката, и ти хвърляш на грубата маса златните си кюлчета, които се превръщат в ширнали се равнини, пасища и жътви в твоето имение. Тъй че мъжът се връща, пристъпвайки в светлината на своята победа, с рамо, натежало от завладените оръжия, може би дори обагрени с кръв. И ето че той сияе само за кратко време навярно, но за известно време. Защото не можеш да живееш от своята победа.

Тъй че приемането на смъртната опасност е приемане на живота. И любовта към опасността е любов към живота. Също както и победата беше твойт риск от поражението, надмогнат от творението ти, и ти никога не си виждал човека, царуващ без риск над домашните животни, да се хвали, че е победител.

Но аз изисквам повече от теб, ако поискаш да си войник, полезен за империята. Макар тук да има един труден за преодоляване праг, защото едно е да приемаш смъртната опасност, а друго — да приемаш смъртта.

Искам ти да изхождаш от едно дърво и да си подчинен на дървото. Искам гордостта ти да обитава дървото. И животът ти — за да придобие смисъл.

Приемането на риска е подарък само за теб самия. Ти обичаш да дишаш с пълни гърди и да имаш власт над момичетата чрез своя блясък. И това приемане на риска — ти имаш нужда да разказваш за

него, то е разменна монета. Както са самохвалковци моите ефрейтори. Ала те все още почитат само себе си.

Едно е да загубиш богатството си на зарове за това, че си поискал да го усетиш и да го затвориш цялото в ръката си, за това, че си поискал да го почувствуващ в ръката си, осезаемо и веществено, и напълно реално дори в момента, с тежестта му на прибраната слама и класове в хамбара, и животните по пасищата, и селата с дихание на лек дим, които са признак на човешко присъствие, а друго е да се откажеш от същите хамбари, от същите животни, от същите села, за да продължиш да живееш. Друго е да направиш богатството си пронизващо и парещо в мига на опасността и да го отречеш като някой, който се отърсва от дрехите си една по една и презрително обелва като кора от себе си сандалите на плажа, за да се слее гол с морето.

Потребно ти е да умреш, за да се слееш.

Потребно ти е да преживееш като стариците, които вадят очите си да бродират църковни одежди, с които обличат своя Бог. Те се преобразяват в Божие одяние. И лепеното стъбло чрез чудото на техните пръсти се преобразява в молитва.

Защото ти си само път и преход и можеш реално да живееш само от това, което преобразяваш. Дървото преобразява пръстта в клони. Пчелата — цветето в мед. И твоята оран — черната земя в пожар от жита.

За мен е важно преди всичко твоят Бог да е по-реален за теб от хляба, в който впиваш зъбите си. Тогава ще се опияниш до саможертва, която ще бъде сливане в любовта.

Ала ти всичко си разрушил и всичко си разпилял, изгубил смисъла на празника и повярвал, че си станал по-богат като разпределяш запасите си ден за ден. Защото се заблуждаваш за смисъла на времето. Дошли са твоите истории, твоите логици и твоите критици. Разгледали са материалите и тъй като нищо не са разчели през тях, са те посъветвали да им се наслаждаваш. И ти отказа поста, който беше условие за празничното угощение. Отказа да отделиш част от житото, което, щом бъде изгорено за празника, създаваше светлината на житото.

И заслепен от жалката си аритметика, ти не схващаш вече, че съществува един миг, който струва колкото живота.

СХСІ

Размишлявах върху приемането на смъртта. Защото логици, историци и критици са чествали материалите, които служат за твоите светилища, заради самите материали (и ти си повярвал, че става въпрос за тях, а всъщност една дръжка на сребърен съд, ако извивката ѝ се окаже сполучлива, струва повече от цял златен съд и по-добре гали духа и сърцето ти). И ето, зле ориентиран в посоката на своите желания, ти си въобразяваш, че намиращ щастieto си в притежанието и се задъхваш да трупаш на купчина камъните, които на друго място щяха да бъдат камъни на светилище, превърнати от теб в условие за твоето щастие. Докато с един-единствен камък някой друг стопля духа и сърцето си, щом издълбае в него образа на своя бог.

Приличаш на играча, незапознат с играта на шах, който търси удоволствие в струпването на фигури от злато и слонова кост и намира в тях само отегчение, докато другият, пробуден от божествените правила на изкусната игра, ще почерпи светлина от обикновени тресчици грубо дърво. Защото желанието да преброяваш всичко те кара да се привързваш към материалите, а не към образа, който те съставят и който е важно най-напред да разпознаеш. Ето защо от това неизбежно следва, че ти държиш на живота преди всичко като на струпването на дни, обаче ако храмът е с чисти линии, би било лудост от твоя страна да съжаляваш, че той не е свързал повече камъни.

Тъй че не ми изброявай, за да ме смаеш, камъните на твоя дом, пасищата в имението ти, животните в твоите стада, накитите на жена ти, нито дори любовните си спомени. Малко ме е грижа. Аз искам да узная качеството на построената къща, пламенността на религията в твоето имение и дали е весело вечер край трапезата след свършената работа. И каква любов си съградил, срещу какво по-трайно от самия теб си заменил живота си. Искам да си се осъществил. Искам да те отгатна в творението ти, а не в неизползваните материали, с които напразно се гордееш.

Но ти идваш при мен с оня спор за инстинкта. Тъй като инстинктът те тласка да избягваш смъртта и си забелязал, че всяко животно се стреми да преживее. „Призванието да оцелееш, ще ми кажеш ти, надделява над всяко друго призвание. Животът е безценен дар и аз съм длъжен да спася светлината му в себе си.“ Ти ще покажеш смелост в обсадата, или в завоюването, или в грабежа. Ще се опияняваш от опиянението на силния, който приема да хвърли всичко на кантара, за да покаже, че има тежест. Ала няма да отидеш да умреш безмълвно в тайната на доброволно приетото самоотдаване.

Все пак ще ти покажа бащата, който току-що се хвърли, призван от бездната, заради това, че синът му се бори сред въртопа и лицето му още се появява от време на време, все по-бледо, както се появява луната сред разкъсаните облаци. И ще ти кажа:

— Значи у бащата не надделява инстинктът за живот...

— Да — ще кажеш ти. — Ала инстинктът отива още по-далеч. Той е ценен за бащата и за сина. Той е ценен за гарнизона, който изпраща с мисия посредниците си. Бащата е свързан със сина...

И по-предвзет, сложен и претрупан с думи е отговорът ти. Но за да те поуча, аз ще ти кажа още:

— Несъмнено съществува инстинкт към живота. Ала той е само едната страна на по-силен инстинкт. Основният инстинкт е инстинктът към трайност. И човек, изграден с гъвкава плът, търси своята трайност в трайността на плътта си. И човек, изграден в любовта към детето, търси своята трайност в спасяването на детето. И оня, който е бил изграден в любов към Бога, търси своята трайност в извисяването към Бога. Ти съвсем не търсиш нещо, което не познаваш, ти се стремиш да спасиш условията за своето величие, доколкото го усещаш. За своята любов, доколкото изпитваш любов. И аз мога да заменя живота ти срещу нещо по-висше от него, без нищо да ти бъде отнето.

СХСII

Защото ти нищо не си отгатнал от радостта, ако мислиш, че дървото живее заради самото дърво, затворено в своята обвивка. То е извор на крилати семенца и се преобразява и разхубавява от поколение на поколение. То се движи, но не по твоя начин, а като пожар по волята на ветровете. Посаждаш един кедър на върха на планината и ето че твоята гора се придвижва бавно, в течение на векове.

Какво би могло да мисли за себе си дървото? Би си помислило, че е корени, дънер, листа и клони. Би помислило, че служи на самото себе си, като побива корените си, а то е само път и преход. Земята през него се съчетава с меда на слънцето, разпуква пъпки, разтваря цветове, образува семена и семето отнася живота като приготвен, но още невидим огън.

Ако пръскам семена по вятъра, аз подпалвам земята. Ала ти гледаш на бавен ход. Виждаш тези неподвижни листа, тези тежки, здраво закрепени клони и мислиш, че дървото е заседнало, живее за себе си, зазидано в себе си. Късоглед и забил нос в него, ти виждаш изкривено. Достатъчно е да се отдръпнеш и да ускориш махалото на дните, за да видиш как от твоето семе бликва пламъкът, от него — други пламъци, и как се придвижва пожарът, събличайки останките от изгоряло дърво, защото гората гори безмълвно. И вече не виждаш нито това дърво, нито другото. И добре разбираш, че корените не са служели нито на едното, нито на другото, а на този огън, опустошителен и в същото време градивен, и тъмната маса на листата, която облича твоята планина, вече е само оплодена от слънцето земя. И се поселват зайци на поляната и птици в клоните. И ти вече не можеш да кажеш на какво най-напред служат твоите корени. Вече съществуват само етапи и преходи. И защо би искал да повярваш за дървото онова, което въобще не вярваш за семето? Не казваш: „Семето живее за себе си. То е завършено. Стъблото живее за себе си. То е завършено. Цветът, в който то се превръща, живее за себе си, той е завършен. Семето, което той образува, живее за себе си, то е завършено.“ И още веднъж

същото за новия кълн, който подава упоритото си стъбълце сред камъните. Какъв етап ще ми избереш, за да го направиш завършек? Аз не познавам нищо освен възземање на земята към слънцето.

Така е и с човека, и с моя народ, за който не зная накъде отива. Затворени са хамбарите, залостени са къщите, когато дойде нощта. Спят децата, спят старците и стариците, какво бих могъл да кажа за техния път? Тъй трудно е да го различиш, тъй несъвършено очертан е той от хода на един сезон, прибавил само една бръчка по лицето на старицата, прибавил само няколко думи в езика на детето, едва-едва променил усмивката. Той не променя с нищо съвършенството или несъвършенството на човека. И все пак, народе мой, когато обгърна поколения, аз виждам как се пробуждаш за самия себе си и разпознаваш себе си.

Ала никой, безспорно, не мисли отвъд собствената си личност. И добре, че е така. Важно е златарят да обработва среброто, без да се разсейва. Геометърът да мечтае за геометрията. Царят — да царува. Защото те са условие за вървежа. Както и майсторите на гвоздеи да пеят химните на майсторите на гвоздеи, а дърводелците — химните на дърводелците, въпреки че те бдят над раждането на кораба. Но за тях е благотворно да получат познание за платнохода от поемата. Няма да намалее обичта им към техните дъски и гвоздеи, а точно обратното, те ще са разбрали, че намират себе си и придобиват съвършенство в този дълъг крилат лебед, хранен от морските ветрове.

И тъй, макар твоята цел поради самия факт на своето величие въобще да не ти спестява труда да пометеш още веднъж стаята си по изгрев-слънце или да засееш тази шепа ръж след толкова други, да повториш това движение в работата си или да научиш сина си на нова дума или молитва — познанието за платнохода трябва да те накара да обичаш, а не да презираш своите дъски и гвоздеи, — така аз искам да знаеш със сигурност, че не става дума нито за храната ти, нито за молитвата ти, нито за оранта ти, нито за детето ти, нито за празника, честван сред близките ти, нито за предмета, с който почиташ своя дом, защото те са само условие, път и преход. Знаейки, че като те предупредя за това, аз ще те накарам повече да почиташ, а не да презираш едните и другите, както ще заобичаш и опознаеш по-добре пътя и завоите му, и дъха на шипките му, и нивята, и наклоните му

покрай хълмовете, ако той е не безплодно лъкатушене, което те отегчава, а път, отвеждащ към морето.

И не позволявам да казваш: „Какъв смисъл има за мен да мета, да нося този товар, да изхранвам това дете, да познавам тази книга?“ Защото ако е добре да спиш, да мечтаеш за супата, а не за империята, както правят часовите, добре е и да бъдеш готов за посещението, което с нищо не се предвещава, ала проявява за миг погледа и слуха ти и превръща тъжното ти метене в служба на един култ, който не може да бъде обхванат с думи.

Така всеки удар на сърцето ти, всяко страдание, всяко желание, всяка меланхолия привечер, всяко хранене, всяко усилие в труда, всяка усмивка и умора в нанизата на дните, всяко събуждане и сладко заспиване придобиват смисъла на Бог, който се разчита през тях.

Нищо няма да намерите, щом се превърнете в уседнали, щом повярвате, че самите вие сте готов запас сред вашите запаси. Защото не съществуват никакви запаси и който престане да се развива, умира.

СХСІІІ

Защото твоето равенство те съсипва. Ти казваш: „Нека се подели този бисер между всички. Всеки един гмуркач би могъл да го намери.“

И морето вече не е вълшебно, извор на радост и чудо на съдбата. И гмуркането на тоя или она вече не е церемониал на едно чудо и прекрасно като легендарно приключение заради някоя черна перла, открита преди години от някой друг.

Защото тъй както желая ти да отделяш настрана цяла година, да се свиваш и да се лишаваш, за да спестиш за единствения празник, чийто смисъл изобщо не се крие в положението му на празник, понеже празникът трае само един миг — празникът е излюпване, победа, посещение на принца, но неговият смисъл е да изпълни за теб цялата година с уханието на желанията и на спомена за наградата, тъй като пътят е хубав само когато води към морето — и ти подготвяш гнездото с оглед на излюпването, което въобще не е от естеството на гнездото, и понасяш несгоди в битката с оглед на една победа, която изобщо не е от естеството на битката, и в продължение на година подреждаш дома си за принца — така аз искам и да не изравняваш единия с другия в името на някаква безсмислена справедливост, защото няма да направиш равни стария и младия и твоето равенство винаги ще куца. И подялбата на бисера няма да донесе нищо на никого, а аз искам да се откажеш от жалкия си дял, за да може този, който ще намери непокътнатия бисер, да се прибере вкъщи целият засиял в усмивка и когато жена му го попита, да каже: „Познай!“, и да покаже затворената си шепка, понеже иска да подразни любопитството и да се порадва в себе си на щастието, което е способен да носи само като разтвори пръсти...

И всички стават по-богати. Понеже той е доказателство за това, че претърсването на морето е нещо различно от окаян тежък труд. Така и любовните предания, изпети от моите разказвачи, възпитават у теб вкус към любовта. И красотата, която възхваляват, разхубавява всички жени. Защото щом съществува една жена, заслужаваща човек да умре

заради сладостта да я плени, самата любов, чрез нея, си заслужава човек да умре и от това всяка жена придобива очарование и става похубава, понеже всяка една навярно крие в своята тайна личното съкровище на един прекрасен бисер, както морето.

И ти вече няма да се приближиш до някоя от тях, без да ти се поразтупти сърцето, както гмуркачите от Кораловия залив, когато се сливат с морето.

Ти си несправедлив към делничните дни, когато подготвяш празника, но бъдещият празник ги изпълва с уханье и ти си по-богат от това, че го има. Несправедлив си към самия себе си, когато не получаваш дял от бисера на съседа, ала бисерът, който му се пада, ще озари идните ти гмуркания така, както изворът, за който говорих, течащ в сърцето на далечния оазис, омагьосва пустинята.

Ах! Твоята справедливост изисква дните да си приличат помежду си и хората да си приличат помежду си. Ако жена ти крещи, ти можеш да я изпъдиш, за да си избереш друга, която не крещи. Защото ти си шкаф, в който се държи подарък, а не си получил своя. Но аз желая да се увековечава любовта. Има любов само там, където изборът е неотменяем, понеже е важно на човека да му поставят предели, за да се самоосъществи. И удоволствието от засадата, от улавянето и пленяването е нещо различно от любовта. Тъй като твоето значение тогава е да бъдеш ловец. Значението на жената — да бъде твой обект за пленяване. Затова веднъж пленена тя вече не струва нищо, понеже е послужила за целта. Какво е за поета написаната поема? Нейното значение е творчеството да се развива и занапред. Но ако съм затворил вратата зад семейството в твой дом, необходимо е ти да продължиш по-нататък. Твоето значение е да бъдеш съпруг. Значението на жената — да бъде съпруга. Аз изпълних думата с по-важен смисъл и ти казвах сериозно: „Моята съпруга...“ с искрено чувство в сърцето си. Ала откриваш други радости. И други страдания, разбира се. Но те са условие за твоите радости. Можеш да дадеш живота си за нея, понеже тя е едно с теб, както ти си едно с нея. Ти не даваш живота си за своята пленница. И верността ти е вярност на вярващ, а не на уморен ловец. Верността на ловеца е друга и носи досада, а не светлина.

И несъмнено има гмуркачи, които въобще няма да открият бисера. Има хора, които ще намерят само отегчение в постелята, която

са избрали. Ала несретата на първите е условие за сиянието на морето. Което придобива стойност за всички, също и за тези, които нищо не са открили. И нещастieto на вторите е условие за сиянието на любовта, която придобива стойност за всички, също и за тези, които са нещастни. Тъй като желанието, съжалението, тъгата по любовта са по-ценни от покоя на добитък, останал чужд на любовта. Както във вътрешността на пустинята, където се измъчваш от жажда сред тръните, ти предпочиташ да жалиш за изворите, вместо да забравиш, че ги има.

Защото в това се крие тайнството, което ми беше дадено да проумея. Тъй както ти създаваш устоите на това, с което се занимаваш — независимо дали воюваш за него или против него — и затова воюваш лошо, когато го правиш единствено от омраза към бога на твоя враг, и ти е потребно преди всичко да воюваш от любов към своя бог, за да приемеш смъртта — така си просветлен, закърмен и извисен от това, което жалиш, желаеш или оплакваш, точно толкова, колкото от пленените неща. И майката с набразденото лице, в което траурът, придобивайки своя смисъл, се е преобразил в усмивка, живее от спомена за мъртвото си дете.

Ако унищожа за теб условията на любовта, за да ти позволя повече да не страдаш от нея, какво ще ти донеса? Нима една пустиня без никакъв извор е по-приятна за тези, които са изгубили пътя и умират от жажда?

А аз казвам, че ако изворът е бил добре вграден и възпят в сърцето ти, когато вече си на път да се слееш с пясъка и да съблечеш своята обвивка, той влива в теб спокойни води, които не са от нещата, а от смисъла на нещата, и аз ще съумея още веднъж да изтръгна усмивка от лицето ти, припомняйки ти сладостната песен на изворите.

Как няма да ме последваш тогава? Аз съм твоето значение. С едно съжаление аз омагьосвам твоя пясък. Откривам ти любовта. От едно ухание създавам империя.

CXCIV

Искам да ти отворя очите, защото грешиш по отношение на церемониала. Мислиш, че той е ненужно построение или излишно украсяване. Смяташ, че оня, който изпитва любов, е потискан от правилата, сякаш продиктувани от някакъв чудноват бог, който в най-добрия случай би ги определил само за да те поощри в едно, като те окастри в друго, както осакатяването на чувството би могло да бъде необходимо условие за някакъв вечен живот, а всъщност правилата формират от теб един или друг човек и като те възпират, едновременно с това ти създават устои, понеже се сблъскваш с тези граници, когато си изграден — и дървото придобива очертания според силовите линии, заложили в семчицата му. Но аз го казах по повод на образа, когато той е хубав. Образът е гледна точка и вкус на нещата. И от тази гледна точка ти мислиш по различен начин за обета или вечерята, за почивката, за молитвата, за играта и за любовта. Непознато ми е разпределянето по чекмеджета, защото ти съвсем не си сбор от отделни парчета, а една неделима цялост, която обсебва. И ако изменя носа в това лице от камък, изваяно от моя скулптор, трябва също да изменя ухото или по-точно, с това съм изменил цялото влияние и въздействие на ухото. Следователно, ако ти налагам веднъж годишно да се проснеш на земята с лице към пустинята, за да почетеш пеещия оазис, скрит в гънките ѝ, ти ще преоткриеш тайнството му в жената, в труда или дома. По такъв начин, дарявайки ти едно звездно небе, аз съм те преобразил в отношенията ти с роба, с царя, със смъртта. Ти си корен — хранител на листата — и ако те изменя в корена, изменят се и листата ти. И въобще не съм виждал хора, преобразени от доводите на логиците, не съм виждал да се приобщават дълбоко към друга вяра под влияние на надутите проповеди на кривогледия пророк. Но обръщайки се към тях в същината им, чрез играта на един церемониал, аз съм ги открил за моята светлина.

Ти настояваш за любов против правилата, които я запрещават. Точно тези правила обаче са създали любовта. И тъгата от това, че

изобщо не изпитваш любов, тъга, която дължиш на правилата, е вече любов.

Желанието за любов е любов. Тъй като не би могъл да желаеш нещо, за което още нямаш ясна представа. И там, където въобще не съществува силна братска любов поради липса на структура или обичай, които изпълват със смисъл ролята на брата (и как би могъл да обичаш някого просто защото сядате на една маса?), аз не съм виждал човек, който да съжалява, че не обича повече брат си. Съжаляваш за любовта, която си си представял, и за жената, която си отива, но никоя минувачка не те кара да кажеш отчаяно: „Щях да съм щастлив, ако я обичах...“

Щом оплакваш любовта, значи тя се е родила. И действително правилата ти разкриват — когато те я създават, — че ти оплакваш любовта и си мислиш, че тя би могла да те въодушеви извън някакви правила, а всъщност създавайки любовта, те просто ти предлагат нейните радости и нейните мъки, както съществуването на една чешма сред палмова горичка прави безводния пясък жесток за теб и, разбира се, отсъствието на чешма за теб се отъждествява със съществуването на чешмите. Защото ти въобще не оплакваш онова, което не можеш ясно да си представиш. Изграждайки чешми, аз изграждам и тяхното отсъствие. И поднасяйки ти диаманти, създавам оскъдицата на диаманти. И черната перла на моретата, уловена веднъж годишно, създава твоите безполезни гмуркания. Даряването на черната перла ти се струва насилие, грабеж и несправедливост, и ти я унищожаваш в силата ѝ, като я делиш на части. А беше необходимо единствено да осъзнаеш, че си по-богат с това, че я има, дори за друго, отколкото с монотонната празнота на моретата.

Те са създали своето нещастие, като са пожелали равенство пред яслата в обора си. И да бъдат обслужвани. И ако чрез тях почиташ тълпата, ти създаваш в тях тълпата. Но ако във всеки един почиташ човека, ти създаваш човека, и ето ги стъпили по пътя на боговете.

Измъчва ме усещането, че те са преобърнали своята истина, като са станали слепи за очевидното: условието за раждането на кораба, тоест морето, възпира кораба, условието за любовта възпира любовта, и условието за твоето издигане възпира твоето издигане. Защото няма издигане без притегателна сила.

Ала тези тук казват: „Възпират ни да се издигнем!...“ Те унищожават спънките и тяхното пространство вече няма наклон. И ето ги — панаирджийска навалица, срутила бащиния ми дворец, където всяка стъпка имаше смисъл и цел.

Ето защо ги чуваш да си задават въпроси за духовната храна, която е подходящо да се достави на хората, за да се съживи духът им и да се облагородят сърцата им. Те са ти разпилели хората като материали в насипно състояние, хранейки ги в яслата, превърнали са ги в уседнал добитък и тъй като вече са действали от любов към човека, за да го освободят в неговото благородство, в блясъка и величието му, необходимо им е отсега нататък да се изплашат от това, че духът и сърцето загрубят. Но какво ще правят с твоята навалица? Ще им запяят песни от галерите, за да ги развълнуват, и ще събудят в тях немощни призрци, които са забравили галерите, но още незабележимо снишават плещи от страх пред ударите. По такъв начин незабележимо ти пренасяш в тях думите на поемата. Ала въздействието им ще намалява. Те скоро ще слушат песента от галерите, без да усещат отново забравените удари, и покоят на обора вече няма да се нарушава, защото ти си лишил от власт морето. Тогава застанал срещу хора, които преживят дажбата си, ще те обхване мъчителното безпокойство за смисъла на живота и тайнството в екзалтациите на духа, който ще е мъртъв. И ще потърсиш изгубеното, сякаш е било предмет сред други предмети. И ще измислиш някаква песен за храната, която ще се дере да повтаря: „Аз ям...“, без да добавя нищо към вкуса на хляба. Без да съзнаваш, че въобще не става дума да различиш, нито да честваш някакъв предмет сред други предмети, защото същината на дървото изобщо не се крие някъде в дървото и който иска да нарисува самата същина, няма да нарисува нищо.

Никак не е изненадващо, че ти се съсипваш, от търсенето на някаква култура на уседналите, защото не съществува такава.

„Да подариш култура, казваше баща ми, значи да подариш жажда. Останалото ще дойде от само себе си.“ Но ти подхранваш със стандартно серийно производство преситени стомаси.

Любовта е зов за любов. Както и културата. Тя се крие в самата жажда. Ала как да култивираш жаждата?

Ти изискваш само условията за своята трайност. Оня, който е бил създаден от алкохола, изисква алкохол. Не че алкохолът е полезен за

него, той го убива. Оня, който е бил създаден от твоята цивилизация, изисква твоята цивилизация. Няма друг инстинкт, освен инстинкта към трайност. Този инстинкт побеждава инстинкта за живот.

Тъй като съм виждал мнозина, които предпочитаха смъртта пред живота извън своето село. И ти си го наблюдавал при газелите или при птичките — ако ги уловиш, те се оставят да умрат.

И ако те изтръгнат от жена ти, от децата ти, от обичаите ти или угасят в света светлината, от която си живял — защото тя сияе даже във вътрешността на манастирите, — възможно е тогава това да причини смъртта ти.

Ако поискам в такъв момент да те спася от смъртта, достатъчно е да открия за теб една духовна родина, където твоята любима съществува сякаш като запас, за да те приеме. Ето че тогава ти продължаваш да живееш, защото търпението ти е безпределно. Домът, от който произхождаш, ти служи в твоята пустиня, макар и отдалечен. И любимата ти служи, макар и отдалечена, макар и спяща.

Ала ти не можеш да понесеш да се разкъса един възел и да разпилее нещата, които е свързвал, като насипни материали. И умираш, когато умрат твоите богове. Защото живееш от тях. И можеш да живееш само от това, от което можеш да умреш.

Ако те пробудя за някое вълнуващо чувство, ти ще го пренасяш от поколение в поколение. Ще научиш децата си да разчитат този образ в нещата, както имението се разчита в материалите на имението, което единствено можеш да обичаш.

Защото ти не би могъл да умреш за материалите. Те са тези, които са задължени не към теб — понеже си само път и преход, — а към имението. И ти ги подчиняваш на него. Ала щом едно имение е завършено, тогава ще дадеш живота си, за да запазиш целостта му.

Ще дадеш живота си за смисъла на книгата, а не за мастилото или хартията.

Защото ти си възел от отношения и твоята идентичност съвсем не се крепи върху това лице, тази плът, тази собственост, тази усмивка, а върху конструкция, която е била изградена чрез теб, върху появило се определено лице, което е едно с теб и ти създава устои. Неговото единство се осъществява чрез тебе, ала ти си едно с него в замяна.

Рядко можеш да говориш за това: няма думи да го предадеш другиму. Както е с твоята любима. Ако ми кажеш името ѝ, тези срички

нямат силата да пренесат в мен любовта. Имам нужда да ми я покажеш. Което е от царството на действията. Не на думите.

Но ти познаваш кедъра. И ако кажа „кедър“, аз пренасям в теб неговата величественост. Защото си бил пробуден за кедъра, който освен ствол е клони, корени и листа.

Не познавам друг начин да създавам любовта, освен да ти наложа да се пожертвуваш за любовта. Но те получават дажбата си от яслата, какви са техните богове?

Ти твърдиш, че ги издигаш, като ги охраняваш с подаръци, ала те умират от тях. Можеш да живееш само от това, което преобразяваш и от което по малко всеки ден — понеже се заменяш за него — умираш.

Добре го знаят моите старици, които си вадят очите с бродирание. Казваш им да запазят очите си. И очите вече не им служат за нищо. Ти си опустошил тяхната замяна.

А тези, за които твърдиш, че насищащ, за какво се заменят те?

Можеш да създадеш жаждата за притежание, но притежанието съвсем не е замяна. Можеш да създадеш жаждата за трупане на бродирани тъкани. Ала създаваш единствено душа на склад. Как ще създадеш жаждата да си вадят очите с бродирание? Защото само тя е жажда за истински живот.

В мълчанието на моята обич аз дълго съм наблюдавал своите градинари и своите предачки на вълна. Забелязал съм, че малко им беше дадено, а много беше изисквано от тях.

Сякаш на тях се крепяха съдбините на света.

Искам всеки часовой да е отговорен за цялата империя. Също и оня, който се бори с гъсениците на прага на градината. И старицата, която шие сърмения епитрахил, може би разпръсква само слаба светлина, но тя украсява своя Бог, и от това тоя Бог е станал по-хубав, отколкото предишната вечер, излъчващ на свой ред сияние над нея.

Съвсем не зная какво е да възпитаеш човека, ако изобщо не става дума да го научиш да разчита лица през нещата. Аз увековечавам боговете. Същото е с удоволствието от играта на шах. Спасявам го, като спасявам правилата, ала ти искаш да им доставиш роби, които ще печелят за тях шахматните партии.

Искаш да подаряваш любовни писма, забелязал, че някои хора плачат, когато ги получават, и се учудваш, че въобще не изтръгваш сълзи от очите им.

Не е достатъчно да даваш. Би трябвало да се изгради този, който получава. За удоволствието от шаха би трябвало да се изгради играчът. За любовта би трябвало да се изгради любовната жажда. И олтара, за да се приеме богът. Аз съм изградил империята в сърцата на моите часовои, налагайки им да обхождат нашир и надлъж крепостните стени.

CXCV

Свършена поема, чиято същност би намерила израз в делата, като те призове да вложиш всичко от себе си, дори мускулите си. Такъв е моят церемониал.

Слаби отгласи, едва доловими движения, които свързвам в теб чрез надарени със сила думи. Аз изобретявам играта на галерите. Ти искаш да се включиш в нея и да снишиш рамене.

Обаче правилата, обредите, задълженията и построяването на храма, обаче церемониалът на дните — ето безспорно едно друго действие.

Писането е за това — да те приобщи към вярата, налагайки ти, така преобразен, малко да опознаеш себе си и да храниш надежда.

И несъмнено, както можеш да четеш разсеяно написаното от мен и да не усетиш нищо, можеш и да изтърпиш церемониала, без да израснеш. И твоето скъперничество може да обитава удобно щедростта на обредите.

Но аз не се стремя да те ръководя ежечасно, както не изисквам от моя часовой ежечасно да влага пламенно усърдие към империята. Стига ми един от тях само да е усърден. И от него аз не изисквам да е усърден всеки миг, а когато обикновено си мечтае за часа на супата, да го осени като светкавица озарението на часовоя, защото доста добре знай, че духът спи и не умее да вижда постоянно — в противен случай този огън би изгорил очите, — че черната перла, намерена някога, осмисля морето, че единственият празник осмисля годината, а свършенството, постигнато в смъртта, осмисля живота.

А малко ме интересува, че моят церемониал придобива изроден смисъл у изродените по сърце. По време на своите завоевания съм наблюдавал черните племена и магьосника, който ги призоваваше от гнусна ненаситност да охранват с даровете си някой дървен прът, боядисан в зелено. Какво ме засяга, че магьосникът подценява ролята си! Палецът на ваятеля сътворява живота.

CXCVI

Другият, който изисква благодарност: той е направил за тях това или онова..., ала също така изобщо не съществува реколта от дарове и струпан запас. Твоят дар е обращение на едното в другото: ако не продължиш да даваш, нищо не си дал. Ти ще ми кажеш: „Бях достоен за похвала вчера и си запазвам предимството от това.“ И аз ще ти отговоря: „Не! Ти би си запазил тази заслуга, ако, разбира се, беше умрял вчера, но не си умрял вчера. Ценно е само това, което си станал в часа на смъртта. От щедрия човек, който си бил вчера, ти си изтръгнал днешния скъперник. Този, който ще умре, ще бъде скъперник.“

Ти си корен на дърво, което живее от тебе. Ти си обвързан с дървото. То се е превърнало в твой дълг. Ала коренът казва: „Аз съм пренесъл премного сокове!“ Дървото тогава загива. Може ли коренът да се ласкае, че има право на благодарност от един мъртвец?

Когато часовоят се умори да наблюдава хоризонта и заспи, градът загива. Изобщо не съществува запас от вече извършени обходи. Изобщо не съществува запас от дълбоко скътани някъде удари на сърцето ти. Твоят хамбар изобщо не е запас. Той е място за престой. И ти обработваш земята в същото време, в което опустошаваш хамбара. Ала грешиш по отношение на всички неща. Представяш си как се отморяваш от създанието чрез натрупването на създадените предмети в музея. Струпваш там собствения си народ. Обаче изобщо не съществуват предмети. Съществуват различни значения на същия този предмет в различните езици. Черната перла съвсем не е едно и също за гмуркача, за куртизанката или за търговеца. Диамантът има стойност, когато го добиваш, когато го продаваш, когато го подаряваш, когато го губиш, когато го намиращ отново, когато украсява едно чело за някой празник. Аз нищо не зная за всекидневния диамант. В делничните дни диамантът е само обикновен камък. И добре знаят това жените, които го притежават. Те го затварят да спи в най-тайното ковчеже. Изваждат го оттам само на рождения ден на царя. Тогава той се превръща в

тръпка на гордост. Те са го получили вечерта на сватбата си. Той е бил любовен порив. Бил е някога чудо за оня, който е разбил обвинката му.

Цветята радват очите. Ала най-красивите са тези, с които обкичих морето, за да отдам почит към мъртвите. И никой никога няма да ги съзерцава.

Този тук говори в името на своето минало. Казва ми: „Аз съм този, който...“ Приемам впрочем да го почитам при условие, че е мъртъв. Но от единствения истински геометър, моя приятел, аз никога не съм чувал да се възгордее от своите триъгълници. Той беше служител на своите триъгълници и градинар в градина от знаци. Една нощ, когато му казвах: „Ето че си горд с работата си, ти даде много на хората...“, той най-напред замълча, после ми отвърна:

„Изобщо не става дума за даване: аз презирам този, който дава или получава. Как бих могъл да боготворя ненаситния ламтеж на принца, който настойчиво изисква подаръци? Същото е и с тези, които се оставят да бъдат погълнати. Така величието на принца отрича тяхното величие. Трябва да се избере между едното и другото. Презирам обаче принца, който ме принизява. Аз съм от неговия дом и негов дълг е да ме извисява. И ако аз съм извисен, аз възвеличавам моя принц.

Какво съм дал на хората? Аз съм един от тях. Аз съм тяхната част размисъл върху триъгълниците. Чрез тях всеки ден съм ял хляба си. И съм пил млякото от козите им. И съм се обувал с кожите на воловете им.“

Аз давам на хората, но получавам всичко от хората. Къде се крие превъзходството на единия над другия? Ако давам повече, получавам повече. Ставам част от една по-благородна империя. Ти го виждаш добре при твоите най-обикновени банкери. Те не могат да живеят от самите себе си. Отрупват някоя куртизанка с богатството си от смарагди. Тя блести. От този момент те са приобщени към този блясък. Ето ги доволни, че лъщят така хубаво. И все пак са бедни: те са само отблясък от една куртизанка. Друг един отдаде всичко на царя. „На кого принадлежиш? — На царя.“ Ето че той блести с истински блясък.

CXCVII

Познавах човека, който принадлежеше само на себе си, понеже презираше дори куртизанките. Говорил съм ти за оня министър с обемист корем и тежки клепачи, който, след като ме бе предал, наруши дадената клетва и се отрече от съучастниците си в часа на мъчението, предавайки по такъв начин самия себе си. И как не би предал и единия, и другия? Ако ти произхождаш от един дом, от едно имение, от един бог, от една империя, ти ще спасиш чрез жертвата си това, на което принадлежиш. Така е със скъперника, който е едно със съкровището си. Той е превърнал в свой бог един рядък диамант. Той ще умре, защитавайки го от крадците. Но съвсем не е така с чревоугодника. Той се смята за идол. Неговите диаманти са едно с него и му правят чест, но той не е едно с тях в замяна. Той е граничен знак и стена, а не път. И ако сега ти имаш власт над него и го заплашиш, в името на какъв бог ще умре той? В него няма нищо освен корем.

Любов, която се излага на показ, е вулгарна. Който обича, съзерцава и общува в мълчание със своя бог. Клонката е намерила своя корен. Устните са намерили своята кърмеща гръд. Сърцето влага усилията си в молитвата. Аз нямам какво да правя с чуждото мнение. Така скъперникът сам крие от всички съкровището си.

Любовта е безмълвна. Ала обемистите форми прибъгват до барабаните. Какво са обемистите форми, ако въобще не са изложени на показ? Какво е един идол без поклонници? Нищо не представлява изображението от боядисано дърво, което дреме под отпадъците в плевнята.

Тъй че моят министър с обемист корем и тежки клепачи имаше навик да казва: „Моето имение, моите стада, моите дворци, моите златни канделабри, моите жени.“ Много необходимо беше той да съществува. Той обогатяваше поклонника, който се просваше на земята пред него. Така и вятърът, който няма нито тегло, нито мирис, разбира, че съществува, като набраздява житата. „Аз съществувам, мисли си той, понеже превивам.“

Тъй моят министър се радваше не само на възхищението, но и на омразата. Тя стигаше до ноздрите му като доказателство за собствената му значимост. „Аз съществувам, понеже изтръгвам викове.“ Затова той минаваше като волска кола през корема на народа.

Също така в него нямаше нищо освен вятър от вулгарни думи, изпълващи един мех. Защото за да съществуващ, е важно да израства дървото, с което си едно. Ти си само пренос, път и преход. Искам да видя твоя Бог, за да повярвам в теб. А моят министър беше само яма за трупане на материали.

Затова произнесох тази реч пред него:

„След като тъй дълго те слушах да казваш «Аз... аз... аз...», отзовах се в добротата си на призива на твоите барабани и те погледнах. Не видях нищо освен склад за стоки. За какво ти служи притежанието? Ти си дюкян или шкаф, но нито по-полезен, нито по-реален от някои шкаф или дюкян. Харесва ти да казват «шкафът е пълен», ала кой е той?

Ако заповядам да ти отсекаат главата, за да се поразсея с твоята гримаса, какво ще се промени в империята? Твоите сандъци ще си останат на мястото. Отдаваше ли ти на богатствата си нещо, което би могло да им липсва?“

Шкембелията изобщо не разбираше въпроса, ала тъй като се обезпокои, дишаше трудно. Тогава продължих:

„Въобще не си мисли, че се тревожа в името на трудно обяснима справедливост. Хубаво е съкровището, което тежи в подземията ти и не то ме възмущава. Несъмнено ти си грабил империята. Но семчицата също ограбва земята, за да изгради дървото. Покажи ми дървото, което си изградил ти?

Съвсем не ме притеснява това, че за да може някой скулптор да се облече и нахрани, вълнената дреха или пшеничният, хляб са взети от потта на пастира и орача. Дори те да не го съзнават, тяхната пот се превръща в лице от камък. Поетът ограбва хамбарите, защото той се храни със зърно, без да допринася за реколтата. Ала той служи на една поема. Аз си служа с кръвта на синовете на империята, за да съградя победи. Но основавам империята, чиито синове да бъдат те. Скулптура, дърво, поема, империя? Покажи ми на какво служиш ти. Защото ти си само талига, път и пренос...

Когато ще си повтарял в течение на хиляди години «аз... аз... аз...», какво ще науча за твоите дела? В какво са се превърнали чрез теб именията, скъпоценните камъни и запасите от злато? Въобще не мисли, че се измъчвам срещу ледника в името на блатата. Няма да тръгна да упреквам семчицата за ненаситния ѝ грабеж. Тя е само фермент, който забравя за себе си, и дървото, което освобождава, ограбва самата нея. Ти си грабил, ала кой, ведно с теб, ограбва теб?

Хубава беше тази царица от далечно царство. И диамантите, добити с пот от народа ѝ, ставаха диаманти на царица. И разбойниците и скитниците от нейните земи, когато слизаха на чуждите брегове, се присмиваха на тамошните скитници и разбойници: «Вашата царица, казваха те, не е обсипана с диаманти! Нашата сияе с лунен и звезден блясък...» Но ето че твоите бисери, твоите диаманти и твоите имения се свързват у теб, без да възхваляват нищо освен обемистите форми на един увиснал корем. От тези разпръснати материали ти изграждаш един храм, който е просташки и не извисява материалите. Ти си взел на тяхното многообразие и този възел им вреди. Бисерът, който краси пръста ти, е по-малко красив, отколкото обикновено обещание на морето. Аз ще разкъсам този възел, който ме възмущава и ще направя от твоята постройка постелка и тор за други дървета. А с теб какво да правя? Какво да правя със семката на дърво, чрез която земята погрознява както плътта през гнойника?“

Все пак желаех висшата справедливост, на която служех, да не се смесва с някаква хилава справедливост. „Случайността на една долна постъпка, казвах си, е свързала едно съкровище, което, ако се раздели на части, не би представлявало нищо. То извисява оня, който го притежава, но е важно притежателят му да извисява съкровището. Аз бих могъл да го разделя на части, да го разпределя и превърна в хляб за народа, но хората от моя народ, тъй като са многобройни, малко ще бъдат извисени от това едновременно увеличение на храната. Веднъж изграденото дърво е красиво, искам да направя от него мачта на кораб, а не да го разпределя на цепеници между всички за един час топлина. Защото малко ще ги извиси един час топлина. Ала всецяло ще разхубави всички един пуснат в морето кораб.

Искам да изтръгна от това съкровище образ, който би могъл да зарадва сърцата. Искам да върна на хората вкуса на чудото, защото е добре ловците на бисери, които живеят в бедност — тъй трудно е да

бъдат различни бисерите от морското дъно, — да вярват във
вълшебната перла. По-богати са те с една перла, намерена веднъж
годишно от един-единствен човек, която променя съдбата му,
отколкото от незначителното количество допълнителна храна, което се
дължи на равната подялба на всички морски бисери, защото само тази,
която е единствена, разхубавява за всички дъното на моретата.“

CXCVIII

И тъй аз търсех в моята висша справедливост достойна употреба на отнетите богатства, понеже не се произнасям в полза на камъните против храма. Не представляваше интерес да се превръща ледникът в блато, да се разпилява храмът в разнородни материали или да се подхвърля съкровището на разграбване. Тъй като единственото ограбване, което почитам, е ограбването на земята от семчицата, която ограбва също и самата себе си, защото умира в името на дървото. Маловажно бе за мен да обогатявам всеки един по малко според положението му, давайки в добавка още един накит на куртизанката, една крина жито на орача, една коза на пастира, една златна монета на скъперника. Защото тогава те са станали незначително по-богати. Важното беше да спася единството на съкровището, за да разпръсва сияние над всички, както е с неделимия бисер. Тъй като става така, че когато създаваш един бог, ти го даваш на всеки, изцяло, без да го смаляваш.

Ето че се събужда жаждата ти за справедливост:

„Бедни са, казваш, орачът и пастирът. С какво право би ги лишил от дължимото им в името на едно предимство, което те въобще не желаят или на някакъв незнаен за тях бог? Аз искам да разполагам с плода на моя труд. Ще храня с него, ако пожелае, певците. Ще спестявам, ако пожелае, за празника. Но ако аз отказвам, с какво право ще градиш твоето светилище върху моята пот?“

Напразна е, ще ти кажа, временната ти справедливост, защото е само от един етаж. И трябва да се избира. Материалите променят значението си, преминавайки от един етаж на друг. Ти не питаш земята дали желае да ражда жито. Тя въобще няма понятие от жито. Тя е просто земя. Ти не желаеш това, за което още нямаш понятие. Тази жена ти е безразлична. Не желаеш да я обичаш, въпреки че ако тази любов гореше в теб, би създала може би щастието ти.

Никой не съжaliaва за това, че не е пожелал да стане геометър. Никой не съжaliaва за това, че не е съжaliaвал, защото подобна

постъпка е абсурдна. На житото се пада да създаде значението на земята. Тя става земя, годна да ражда жито. Също така ти не искаш от житото да желае да стане съзнание и светлина в очите, защото няма понятие нито за съзнанието, нито за светлината в очите. То е просто жито. На човека се пада да се храни и да превърне в пламенно усърдие и вечерна молитва пшеничния хляб. Тъй че въобще не питай моя орач дали желае чрез потта си да се превърне в поема, геометрия или архитектура, тъй като моят орач няма никакво понятие за тях. Той би употребил своя труд, за да усъвършенствува плуга си, защото е просто орач.

Но аз отказах да се произнеса в полза на камъните против храма, в полза на земята против дървото, в полза на плуга на орача против познанието. Аз уважавам всяко творение, въпреки че то се създава привидно върху несправедливостта, понеже ти отричаш камъка, за да изградиш храма. Все пак щом веднъж вече е създадено творението, нима аз няма да кажа, че храмът е значение на камъка и въздадена справедливост? Нима няма да кажа, че дървото е извисяване на земята? Нима няма да кажа, че геометрията облагородява орача, който е човек, макар той да не знае това?

Изобщо не създавам уважението въз основа на безплодна подялба на безплодни запаси сред пропито с омраза равенство. Войникът и капитанът са равни чрез империята. И ще кажа, че лошите скулптори са равни на добрия скулптор чрез шедьовъра, който е сътворил той, понеже те са му послужили като чернозем за неговото извисяване. Те са били условие за призиването му. Ще кажа, че орачът или пастирът са равни на добрия скулптор чрез неговия шедьовър, те са били условие за сътворяването му.

Все пак още те измъчва това, че ограбвам този орач, който не получава нищо в замяна. И мечтаеш за една империя, в която каменоломците край пътищата, докерите на пристанището и носачите на въглища в трюмовете да могат да се опияняват от поезия, геометрия и скулптура и сами да си налагат свободно допълнителен труд, за да изхранват твоите поети, твоите геометри и твоите скулптори.

Като правиш това, ти смесваш пътя и целта, защото несъмнено аз имам предвид извисяването на моя орач. Хубаво би било безспорно той да можеше да се опиянява от геометрия. Ала късоглед и забил нос в него, ти искаш да получиш резултат от своето действие в цикъла на

един-единствен човешки живот и се стремиш да не предприемаш нищо, което прескача отделните личности, както и поколенията. С което се самозалъгваш.

Тъй като ти възпяваш тези, които са намерили смъртта в борба с морето на борда на крехки платноходи, откривайки за синовете си империята на островите. Възпяваш тези, които са умирали за своите изобретения, без да извличат облага от тях, за да могат други да ги усъвършенствуват. Възпяваш войниците, принесени в жертва на крепостните стени, които нищо не са пожънали за себе си от пролятата кръв. Възпяваш дори този, който посажда кедър, макар че е старец и не очаква нищо от една далечна сянка.

Има други орачи и други пастири, които тази поема по-късно ще овъзмезди. Защото поемата колонизира бавно и сянката на дървото ще бъде за сина. Добре е саможертвата да бъде овъзмездена възможно най-скоро, ала аз не желая все пак тя твърде бързо да престане да бъде необходима. Защото тя е условие, знак и път към извисяването. В течение на три години обковавам с гвоздеи и снабдявам с въжета и платна моя кораб. Не съм овъзмезден нито чрез миризмата на дъските, нито чрез звука на гвоздеите. За по-късно е отреден празничният ден. Впрочем има кораби, които дълго трябва да се подготвят за път. Ако вече няма за какво да призоваваш към жертви, това значи, че се считаш доволен от построените кораби, от получените знания, от посадените дървета, от изваяните скулптури и смяташ, че дошъл часът да се настаниш като уседнал в чуждите черупки, за да използваш запасите.

От този момент нататък аз самият ще се настаня на най-високата кула, за да наблюдавам хоризонта. Защото ще е наближил часът на варварина.

Казах ти го: не съществува готов запас. Има само посока, извисяване и вървеж към нещо. Орачите ще настигнат геометрите — за да получат своето удоволствие в замяна на потта си, — когато геометрите вече няма да творят. Когато крачиш със същата стъпка след приятеля, ако той има някаква преднина и желае да го настигнеш, необходимо е да преустанови своя ход. Вече ти казах: ще откриеш равенството, щом вървежът най-сетне е станал безполезен, единствено там, където служат запасите, в часа на смъртта, когато Бог прибира в хамбара.

Тъй че ми се стори справедливо изобщо да не поделям на части съкровището.

Защото има само една справедливост: аз ще спася преди всичко това, което си. Справедливост за боговете? Справедливост за хората? Но Бог е част от теб и аз ще те спася, ако е възможно, стига твоето спасяване да го възвеличава. Ала въобще не ще те спася против твоите богове. Защото си част от тях.

Ще спася детето, ако е потребно, против майката, понеже най-напред то е било част от нея. Ала тя е занаят част от него. И ще спася блясъка на империята против орача, както и житото против земята. Ще спася черната перла, която ще бъде част от теб — дори когато не ти се пада като дял, понеже разхубавява цялото море — против смешното късче от перла, което би било част от теб и изобщо не те обогатява. Ще спася смисъла на любовта, за да можеш да бъдеш част от нея, против любовта, която би била част от теб като някаква придобивка или като някакво право, защото тогава ти не би могъл въобще да спечелиш любовта.

Ще спася извора, който те утолява, против самата ти жажда, в противен случай ти ще умреш — в сърцето или в плътта си.

И нехая за това, че думите си показват език една на друга, и за това, че сякаш се стремя да ти дам любовта, като я отказвам, и да те призова да живееш, като ти наложа смъртта, понеже противоположностите са изобретение на езика, който обърква онова, което мисли, че обхваща. (И започва ерата на голямата несправедливост, когато изискваш от човека да се произнесе за или против под страх от смъртно наказание.)

И тъй стори ми се справедливо изобщо да не възмездявам хората със съкровището, като го разпилявам на дребни късове, за да върна, понеже са били заграбени, накита на куртизанката, козата на пастира, крината жито на орача и златната монета на скъперника, а да възмездя духа с онова, което е било взето назаем от плътта. Така постъпваш, когато използваш мускулите си, за да одялаш камъка, после, когато победата е вече спечелена, отупваш длани една о друга, за да ги отърсиш от праха, отстъпваш назад, присвил очи, за да виждаш по-добре, накланяш леко глава настрани, после приемаш усмивката на бога като пареща рана.

Бих могъл безспорно да обагря в някаква светлина това чисто и просто възстановяване на отнетото. Защото едно е да притежаваш някакъв накит, някаква коза, крина жито или златна монета, от които не извличаш никакво удоволствие, и съвсем друго — да ги получиш като завършек на един празничен ден и връх на церемонията. Тъй като тези скромни подаръци носят баграта на подарък от царя и дар на любовта. И аз познавах оня собственик на поля с безброй рози, който би предпочел да се окаже лишен от тях до последната нива, отколкото да изгуби една-единствена увехнала роза, зашита в скромна кърпа, която той носеше до сърцето си. Ала този или онзи от моите поданици би могъл да се обърка и да повярва в глупостта си, че извлича своята радост от житото, от козата, от златото или от една увехнала роза, зашита в кърпа. И аз желях да ги поуча. Бих могъл, разбира се, да превърна моето съкровище в награда. Ти облагородяваш по отношение на империята генерала победоносец или този, който е открил ново цвете, лекарство, или кораб. Но тук би ставало дума за пазарлък, който би намерил оправдание сам по себе си, логично и справедливо, задоволително за ума ти, но без никаква власт над сърцето ти. Ако ти изплатя заплатата, щом изтече месецът, откъде виждаш, че тя може да излъчва сияние? Затова ми се стори, че малко може да се очаква от поправянето на една несправедливост, от възхвалата на една преданост, от отдадената почит към гения. Ти гледаш и казваш: „Това е добре.“ Просто всичко е наред и се прибираш в къщи да се занимаваш с нещо друго. И никой не получава своя дял светлина, защото е естествено несправедливостта да бъде поправена, предаността да бъде възхвалена и почитта към гения да бъде отдадена. И ако жена ти те попита, когато отваряш вратата: „Какво ново има в града?“, вече забравил, ще ѝ отговориш, че няма нищо за разказване. Защото и не помисляш да кажеш, че къщите са огрени от слънцето или че реката тече към морето.

Тъй че аз отклоних предложението на моя министър на правосъдието, който упорито се стремеше да ми наложи да възхвалявам или възнаграждавам добродетелта — щом като, от една страна, по такъв начин ти разрушаваш онова, което твърдиш, че честваш, а, от друга страна, подозирах, че той се интересува от добродетелта така, както би се интересувал от опаковка за деликатни

плодове — не че беше прекалено разпуснат, а понеже проявяваше изтънченост в разпуснатостта си, оценявайки най-напред качеството.

„Аз наказвам, отвърнах му, добродетелта.“

И тъй като той изглеждаше слисан, добавих:

„Казах ти за моите капитани в пустинята. Аз ги възнаграждавам за тяхната саможертва сред пясъка чрез любовта към пясъка, която нахлува в сърцата им. И като ги затварям в нищетата им, ѝ придавам великолепието.“

Ако твоите благонравни девойки ценят короната от позлатен картон, одобрението на поклонниците и богатството, което им се полага, къде се крие всъщност добродетелта? Момичетата от квартала на червените фенери ти налагат да платиш по-ниска цена за по-малко скъпернически дар.“

Накрая отклоних предложенията на архитектите. „Виж, казаха те, ти можеш да замениш това безплодно съкровище за един-единствен храм, който би се превърнал в славата на империята и към него в течение на векове ще изнемогват пътническите кервани.“

И безспорно ненавиждам практичното, което не ти носи нищо. И почитам даряването на простор и мълчание на хората. Струва ми се по-полезно от притежаването на един хамбар в повече да притежаваш звездите на небето — и на морето, — макар и да не можеш да ми кажеш с какво облагородяват сърцето ти. Ала от квартала на нищетата, където умираш задушен, ти ги желаеш. Те са зов към едно прекрасно преселение. Няма значение, че то е невъзможно. Съжалението за любовта е любов. И ето те вече спасен, когато се опитваш да се преселиш в любовта.

Все пак въобще не вярвах в постъпката. Ти изобщо не купуваш радостта, нито здравето, нито истинската любов. Не купуваш звездите. Не купуваш един храм. Аз вярвам в храма, който те ограбва. Вярвам в израстващите храмове, които изтръгват от хората потта им. Те изпращат надалеч своите апостоли и те ще те изнудват в името на техния Бог. Вярвам в храма на жестокия цар, който полага основите на гордостта си в камъка. Той привлича и насочва мъжете от своите земи към строежа. И надзирателите, снабдени с камшици, изтръгват от тях пренасянето на камъните. Аз вярвам в храма, който изцежда силите ти и те поглъща. И те приобщава в замяна. Защото само той ти се отплаща в замяна. Тъй като превозващият камъни на жестокия цар

получава на свой ред правото на гордост. Виждат го как скръства ръце пред вълнореза, с който корабът от гранит започва да застрашава пясъците в леността на бъдещите столетия. Величието му е за него, както и за другите, защото веднъж създаден, един Бог се предава на всички, без да се смалява. Вярвам в храма, роден от възторга на победата. Ти подготвяш един кораб за път към вечността. И всеки пее, докато гради храма. И храмът ще запее в отговор.

Вярвам в любовта, която се превръща в храм. Вярвам в гордостта, която се превръща в храм. И бих вярвал, ако ти можеше да ги изградиш за мен, в храмовете от гняв. Защото тогава аз виждам дървото, което потапя корените си в любовта или гордостта, или в опиянението от победата, или в гнева. То изтръгва от теб соковете ти, за да се храни. Ала ето че ти предлагаш на устрема на корените му едно жалко подземие, нищо, че е догоре препълнено със злато. Подземието ще може да подхрани само склад за стоки. Сто години вятър, дъжд и пясък ще го изравнят със земята.

Тъй че след като бях отхвърлил с презрение, че съкровището би могло да бъде обогатяване, след като бях отхвърлил с презрение, че то би могло да бъде награда, след като бях отхвърлил с презрение, че то би могло да се преобрази в кораб от камък, напълно неудовлетворен в търсенето на едно лъчезарно лице, което разхубавява човешките сърца, аз се отправих да размишлявам в мълчание.

„Там има, мислех си, само тор и бунище. Не съм прав да твърдя, че изтръгвам от него някакво друго значение.“

CXCIX

Затова помолих Бог да ме научи и в добротата си той ме накара да си спомня за керваните, поели към свещения град, въпреки че не разбрах в началото с какво едно видение на камили и слънце може да хвърли светлина в спора ми.

Видях те, мой народе, как подготвяш по моя заповед поклонението. Винаги съм вкусвал като несравним мед трескавостта на последната вечер. Защото ти подготвяш похода така, както би снабдил кораб с въжета и платна, след като си го построил, и той, който преди е имал смисъл на скулптура или храм, които изхабяват чуковете и те насърчават в изобретенията, изчисленията и могъществото на ръката ти, сега придобива смисъл на пътуване, понеже ти го обличаш за вятъра. Същото е с дъщеря ти, която си отгледал и възпитал и чиято любов към накитите си наказвал; но изгрява денят, когато я очаква съпругът, и тази сутрин ти се разоряваш, за да я отрупаш с ленени тъкани и златни гривни, понеже при теб също става дума за пускането на един кораб в морето.

Тъй че, привършил със струпването на провизиите и заковаването на сандъците, ти царствено минаваше между животните, погалваше едното, хокаше другото, помагайки си с коляно, за да попристегнеш този кожен ремък, и вече повдигнал товара, си изпълнен с гордост, че не го виждаш да се плъзга нито наляво, нито надясно, знаейки, че като го люлеят силно при клатушкането на походката си, при спъването о камъните и колениченето през почивките, животните ще го задържат все пак висящ в еластично равновесие, подобно на портокаловото дърво, което се поклаща от вятъра, без да застраши товара си от плодове.

Тогавя усещам пламенното ти усърдие, о, мой народе, приготвящ пашкула на твоите четиридесет дни път в пустинята, и глух за вятъра на думите, никога не съм се излъгал в теб. Защото докато се разхождах в нощта преди заминаването, в мълчанието на моята обич, сред скърцането на ремъците, пръхтенето на животните и сърдитите

препирни по повод пътя, който трябва да се следва, или избора на водачите, или отредената роля на всеки един, аз въобще не се учудвах, че ви чувам не да хвалите пътуването, а, напротив, да описвате в черни краски страданията на миналогодишния поход и пресъхналите кладенци, и палещите ветрове, и ухапванията от змии, опнати като невидими нерви в пясъка, и засадата на разбойниците, и болестта и смъртта, знаейки, че в това се крие само свенливостта на любовта.

Защото е добре да се преструваш, че въобще не си въодушевен от своя бог, като възхваляваш от самото начало позлатените куполи на свещения град, тъй като твоят бог съвсем не е готов подарък, нито запас, дълбоко скътан някъде за теб, а празник, увенчаващ церемониала на твоите несгоди.

Те се интересуваха преди всичко от материалите за извисяването си, както и строителите на платнохода, които ще ми вдъхнат недоверие, щом твърде рано заговорят за платна, вятър и море, от страх да не занемарят дъските и гвоздеите, подобно на бащата, който би помолил твърде рано дъщеря си да стане хубава. Обичам химните на майсторите на гвоздеи и на дърводелците, понеже те възхваляват не готовия запас, който е празен, а извисяването към кораба. И след като корабът е снабден с въжета и платна, когато е придобил смисъл на пътуване, аз искам да чуя как моите моряци възпяват не чудесата на острова, а опасностите на морската обсада, защото тогава виждам тяхната победа.

Те сами откриват в своето страдание път, талига и пренос. И ти се показваш късоглед и лековерен, ако ти се случва да се разтревожиш от жалбите, както и от ругатните, с които подхранват сърцата си, и им пратиш певци със сладникави славослови, които ще отрекат опасностите на жаждата и ще им възхвалят благодатните залежи в пустинята. Тъй като малко ме блазни щастието, лишено от всякаква форма. Ала ме направлява разкритието на любовта.

И тъй потегля на път керванът. И от този момент започват тайното храносмилане и мълчанието, и сляпата нощ на пашкула, и отвращението, и съмнението, и болката, защото всяко преображение е болезнено. Вече ти подхожда не да се разпалваш, а да останеш верен, без да разбираш, понеже няма какво да очакваш от себе си — този, който си бил вчера, трябва да умре.

Ти вече ще бъдеш само пориви на съжаления, устремени към прохладата на твоята къща и сребърния съд, който е часът за чай при нея, преди любовта. Жесток ще бъде за теб дори споменът за клонката, полюшваща се под прозореца, или за обичайното кукуригане на петел в двора ти. Ще кажеш: „Аз бях от моя дом!“, защото вече не си отникъде. Ще си спомниш отново тайната на магарето, което събуждаше по изгрев — ти знаеш нещо за коня или за кучето си, понеже те ти отговаряха. Ала за този, който е сякаш зазидан в тебе, не знаеш дали обича или не обича по свой начин ливадата си, обора си или теб самия. И от дълбините на твоето изгнание изпитваш нужда да праметнеш още веднъж ръка около шията му или да го потупаш по муцуната, може би за да го омаеш като някой слепец в непрогледния му мрак. И когато дойде денят на пресъхналия кладенец, от който едва се процежда зловонна кал, доверените тайни на твоята чешма навярно жегват сърцето ти.

Така пак се затваря над теб пашкулът на пустинята, защото от третия ден нататък стъпките ти започват да лепнат в смолата на пространството. Това, което ти се съпротивлява, те въодушевява и ударите на бореца извикват твоите ответни удари. Ала пустинята приема стъпките една след друга като безмерна аудиенция, която би погълнала словата и би те отвела до безмълвието. Ти напругаш сили от разсъмване и тебеширеното плато, което очертава хоризонта от лявата ти страна, изобщо не се е завъртяло чувствително при спускането на вечерта. Ти се изтощаваш като детето, което твърди, че лопатка след лопатка премества планината. Ала тя не обръща внимание на неговия труд. Ти си сякаш изгубен в една безмерна свобода и вече гасне твоето пламенно усърдие. Така, мой народе, по време на тези пътувания всеки път съм те хранил с камъни и поил с тръни. Смразявал съм те с нощния мраз. Излагал съм те на тъй горещи пясъчни ветрове, че е трябвало да приклеknеш в пясъка, закачулил глава с дрехите си, с уста, пълна със скърцащ пясък, процеждащ безплодно водата си към слънцето. И опитът ме е научил, че всяка утешителна дума е била безполезна.

— Ще настане — казвах ти — вечер, подобна на морско дъно. Насипаният пясък ще заспи в спокойни дюни. Ти ще вървиш в прохладата по податлива и твърда почва...

Ала докато ти говорех, усещах по устните си вкус на лъжа, защото чрез въображението аз те подтиквах да се превърнеш в някой, различен от теб. И в мълчанието на моята обич изобщо не се възмущавах от обидите ти:

— Възможно е, господарю, ти да имаш право! Бог навярно утре ще преобрази неузнаваемо оцелелите в блажена тълпа. Но какво значение имат за нас тези непознати! В момента ние сме само шепа скорпиони, затворени в обръч от живи въглени!

И такива трябваше да бъдат те, Господи, заради Твоята слава.

Или очиствайки небето като саблен удар, пробуждаше се в своята нощна безпощадност северният вятър. Голата земя се изпразваше от топлина и хората зъзнеха сякаш приковани от звездите. Какво имах да кажа?

— Пак ще изгрее зората и светлината. Топлината на слънцето ще се разлее сладостно като кръв по крайниците ви. И затворили очи, ще усетите как то прониква в телата ви...

Но те ми отговаряха:

— На наше място Бог навярно ще постави зеленчукова градина с благодатни растения, които той ще наторява в добротата си. Ала тази нощ ние не сме нищо, освен лека ръж, изложена на вятъра.

И такива трябваше да бъдат те, Господи, заради Твоята слава.

Тогава, отдръпвайки се от тяхната слабост, аз молах Бога:

„Господи, достойно е, че те отказват моите фалшиви напитки. От друга страна, нямат голямо значение техните жалби: аз приличам на хирурга, който възстановява плътта и я кара да крещи. Познавам запаса от радост, зазидан в тях, макар да не зная думите, които биха могли да го отключат. Несъмнено той съвсем не е предназначен за този миг. Важно е да узрее плодът, преди да освободи меда си. Ние преживяваме час на горчивина. В нас няма нищо, освен стипчив вкус. На времето, което тече, е отредено да ни изцери и да ни превърне в радост заради Твоята слава.“

И като поемах по-нататък, аз продължавах да храня моя народ с камъни и да го поя с тръни.

Ала подобна най-напред на другите, без нищо да я отличава в началото от безбройните стъпки, вече изпаднали в пространството, ние правехме чудодейната стъпка. Празник, увенчаващ церемониала на

вървежа. Благословен миг измежду други мигове, който разкъсва пашкула и отдава своето крилато съкровище на светлината.

Така водех моите хора към победата през несгодите на войната. Към светлината през нощта, към мълчанието на храма през пренасянето на камъните, към отклика, който намира поемата, през безплодността на граматиката, към гледката от планинските върхове през пукнатините и срутените тежки камъни. По време на прехода не отдавам значение на твоите отчайващи несгоди, защото се отнасям недоверчиво към лиризма на гъсеницата, която си вярва, че е влюбена в летенето. Достатъчно е тя да се самоизяжда при храносмилането на своето преображение. И ти да пребродиш своята пустиня.

Ти не разполагаш със запечатаните в теб съкровища от радост, които преди часа въобще не е разрешено да отключваш. Голямо е наистина удоволствието, изпитвано при шахматната игра, когато победата увенчава своята находчивост, ала съвсем не е в моя власт да ти доставя това удоволствие като подарък извън церемониала на играта.

Ето защо искам на етажата на дъските и гвоздеите да пееш химните на майсторите на гвоздеи и на дърводелците, а не химна на кораба. Тъй като аз ти предлагам скромните победи на гладката дъска и на изкования гвоздей, които ще изпълнят със задоволство сърцето ти, ако отначало си вървял към тях. Хубаво е твоето неодялано дърво, когато се бориш за гладката дъска. Хубава е своята гладка дъска, когато се бориш за кораба.

Познавах оня, който, макар да се подчиняваше на церемониала на шахматната игра, тайно се прозяваше и местеше в отговор ходовете си с безучастна снизходителност, както закоравелият по сърце се съгласява да развлича децата.

— Погледни моята бойна флота — казва седемгодишният капитан, който е наредил пред теб три камъчета.

— Хубава бойна флота наистина — отговаря закоравелият по сърце, който преценява камъчетата с тъп поглед.

Който от тщеславие нехайно пропуска да прецени като съществен церемониала на шахматната игра, изобщо няма да усети вкуса на своята победа. Който от тщеславие нехайно пропуска да си създаде свой бог от дъските и гвоздеите, изобщо няма да построи кораба.

Драскачът, който никога няма да построи нищо, предпочита химна на кораба пред химна на майсторите на гвоздеи и на дърводелците, понеже е изтънчен; щом като корабът е подготвен за път, пуснат на вода и с издути от вятъра платна, вместо да ми заговори за непрестанната борба с морето, той вече ще ми възхвалява пеещия остров, който несъмнено осмисля дъските и гвоздеите, после осмисля борбата с морето, но при условие, че не си подценил нищо от последователните преображения, в резултат на които този остров ще се роди. Ала тоя тук, още при вида на първия гвоздей, оплетен в разложението на мечтата, ще ми възпее пъстроцветни птици и залези над коралите, които ще ме отвратят, защото предпочитам хрупкавия хляб пред подобни сладости, които, на всичко отгоре, ще ми се сторят подозрителни, тъй като има дъждовни острови, където птиците са сиви, и за да обикнем острова, когато стигнем до него, аз бих желал да чуя химна, който би накарал сърцето ми да откликне на сивото небе от безцветни птици.

Но аз, който не се мъча да строя без камъни моята катедрала и стигам до същността само като увенчаване на многообразието, аз, който не бих схванал нищо от цветето, ако не съществуваше едно самобитно цвете с определен брой венчелистчета, а не друг, с такъв избор на багрите, не друг, а аз, който съм изковал гвоздеите, рендосал дъските и поел един подир друг опасните тласъци от рамото на морето, аз мога да ти възпея острова, оформен и богат със същина, който съм изтръгнал със собствените си ръце от моретата.

Така е и с любовта. Ако моят драскач ми я възхвалява в нейната всеобхватност, какво ще науча за нея? Но жената, която е своенравна, ми разкрива един път. Тя говори така, а не иначе. Усмивка се така, а не иначе. Никоя не прилича на нея. И все пак, ето че привечер, когато се облакът на прозореца, вместо да се сблъскам със своеобразната стена, струва ми се, че откривам Бога. Защото ти са потребни истински пътеки, с такива извивки, с такъв цвят на земята и такива шипки от двете страни. Само тогава ти отиваш някъде. Който умира от жажда, в мечтите си крачи към изворите. Обаче умира.

Така е и с моето милосърдие. Ето че започваш да декламираш за насилията над деца и ме хващаш да се прозявам. Ала ти не си ме отвел никъде. Казваш ми: „При онова корабокрушение са се удавили десет деца...“, ала аз не разбирам нищо от аритметика и няма да заплача два

пъти по-силно, ако броят им е два пъти по-голям. Впрочем, въпреки че стотици хиляди от тях са умрели от основаването на империята, случва ти се да изпитваш наслада от живота и да си щастлив.

Ала аз ще заплача за някое, ако ти съумееш да ме отведеш до него по своеобразната пътека и както чрез това цвете достигам до цветята, случва се така, че чрез него аз ще преоткрия всички деца, ще заплача, и то не само за всички деца, но за всички хора.

Един ден ти ми беше разказал за онова, луничавото, куцото, униженото, което селото мразеше, понеже то живееше там като паразит, изоставено, дошло една вечер незнайно откъде.

Крещяха му:

— Ти си напаст за нашето хубаво село. Ти си гъба, поникнала върху нашия корен!

Ала срещайки го, ти му казваше:

— Ти, луничавото, нямаш ли си татко?

А то не отговаряше.

Или пък, понеже то имаше за приятели само животните и дърветата, ти му казваше:

— Защо никога не играеш с твоите връстници?

И то повдигаше рамене, без да ти отговори. Защото връстниците му хвърляха камъни по него заради това, че куцаше и идеше отдалече, където всичко е лошо.

Когато се осмеляваше да се приближи до игрите, хубавите момчета, най-добре сложените се изстъпваха пред него:

— Ти ходиш като рак и твоето село те е изплюло! Ти загрозяваш нашето! То беше хубаво село, ходещо право напред!

Тогава ти виждаше как то просто се обръщаше и се отдалечаваше, влачейки крак.

Ти му казваше, когато го срещнеш:

— Ти, луничавото, нямаш ли си майка?

Ала то не ти отговаряше. Поглеждаше те — време колкото за една светкавица — и се изчервяваше.

Все пак, тъй като си го представяше тъжно и огорчено, ти въобще не разбираше спокойната му кротост. Такова беше то. Такова, а не друго.

Настана вечерта, когато онези от селото поискаха да го прогонят с тояги:

— Това семе на недъгавостта, да върви да се загнездва другаде!

Ти го попита тогава, след като бе го защитил:

— Ти, луничавото, нямаш ли си брат?

Тогава лицето му светна и то те погледна право в очите:

— Да! Имам си брат!

И цялото изчервено от гордост то ти разказа за своя по-голям брат, този брат, а не друг.

Капитан някъде в империята. Чийто кон бил такъв на цвят, а не друг, и на чиято задница той го бил качил, него, куцото, него, луничавото, в един ден на слава. В такъв ден, а не в друг. И още веднъж щял да се появи по-големият брат. И този по-голям брат щеше пак да го качи на задницата на коня, него, куцото, него, луничавото, пред лицето на селото. „Само че, казваше ти детето, аз ще го помоля този път да ме сложи пред себе си, на шията, и той ще се съгласи! Аз ще съм този, който ще гледа. И аз ще съм този, който ще казва: наляво, надясно, по-бързо!... Защо брат ми би ми отказал? Той е доволен, когато ме вижда да се смея. Тогава ще сме двама!“

Тъй като то е нещо различно от кривокрак предмет, загрозен от лунички. То е нещо различно от самото себе си и от своята грозота. То е една кръв с брат си. И то се е разхождало на задницата на един боен кон в един ден на славата!

И се сипва зората на завръщането. И ти намираш детето седнало на ниската стена, с повесени нозе. И другите го замерят с камъни:

— Ей! Ти, кривокракото, дето не може да тича!

Ала то те гледа и ти се усмихва. Ти си свързан с него чрез едно съглашение. Ти си свидетел на недъгавостта на тези, които виждат в него само куцото, само луничавото, защото то има брат с боен кон.

И братът днес ще го измие от тези храчки и ще издигне от своята слава крепост срещу камъните. И то, хилавото, ще бъде пречистено от могъщия вятър на един галопиращ кон. И хората вече няма да виждат грозотата му, понеже неговият брат е хубав. Ще бъде измито унижението му, защото неговият брат е преизпълнен с радост и слава. И то, луничавото, ще се сгрее на неговото слънце. И отсега нататък другите, щом го разпознаят, ще го канят на всичките си игри: „Ти, който имаш брат, ела да потичаш с нас... ти си хубав заради брат си.“ И то ще помоли брат си да качи и тях, един подир друг, на шията на бойния си кон, за да бъдат и те на свой ред утолени от вятъра. То не би

могло да бъде злопаметно към този невръстен народ заради невежество му. То ще ги обича и ще им каже: „При всяко завръщане на моя брат ще ви събирам и ще ви разказвам за битките му...“ Тъй че то се притиска към теб, защото ти знаеш. И за теб то не е тъй уродливо, понеже ти виждаш брат му през него.

Ала ти идваше да му кажеш да забрави, че има рай и изкупление, и слънце. Ти идваше да го лишиш от бронята, която го правеше смело под камъните. Ти идваше да го подчиниш на неговата кал. Ти идваше да му кажеш: „Мой малък човеко, потърси друг начин да съществува, защото няма какво да очакваш от разходка на задницата на един боен кон.“ И как би могъл да му съобщиш, че неговият брат е бил изгонен от войската, че се е упътил засрамен към селото, че куца, по пътя, накланяйки се толкова ниско, че го замерват с камъни? И ако сега ти ми кажеш:

— Аз самият го изрових, мъртъв, от блатото, където се удави, защото не можеше повече да живее по липса на слънце...

Тогава аз ще заплача за слабостта на човешката природа. И чрез прелестта на това луничаво лице, а не на друго, на този боен кон, а не друг, на тази разходка на задницата в един ден на славата, а не на друга, на този срам в началото на селото, а не на друг, на това блато накрая, за чиито гъски ти ми разказа, и за бедняшкото пране, което е съхнело по бреговете, ето че аз срещам Бог, тъй далеч стига моето милосърдие през хората, защото ти си ме повел по истинската пътека, като ми заговори за това дете, а не за някое друго.

Въобще не търси отначало никаква светлина, която да е предмет измежду други предмети, светлината на храма увенчава камъните.

Като смазваш чинно пушката си и заради пушката, и заради смазката, като отброяваш крачките си по пътя за обход, като отдаваш чест на ефрейтора си и заради ефрейтора, и заради отдаването на чест, ти подготвяш в себе си просветлението на часовоя — като местиш шахматните си фигури, приемайки сериозно условностите на играта, като почервяваш от гняв, когато съперникът ти не спазва правилата, ти подготвяш в себе си просветлението на победителя на шах. Като шибаш с ремък животните си, като роптаеш против жаждата, като проклинаш пясъчните ветрове, като се спъваш и зъзнеш, и изгаряш — при условие, че оставаш верен не на патетиката на крилете, която е само фалшива поезия на етажа на гъсеницата, а на длъжността си във

всеки един миг, — ти можеш да се домогнеш до просветлението на поклонника, който по внезапното разтуптяване на сърцето си ще усети по-късно, че е направил чудодейната стъпка.

Беше ми отказана властта да отключи запаса на радостта ти, колкото и поетично да ти говоря за него. Но аз мога да ти помогна на етажа на материалите. Говорил съм ти за поддръжката на кладенците, за изцеряването на мехурите по дланите, за геометрията на звездите, както и за възлите на въжетата, когато някой от сандъците ти се плъзга накриво. За да ти изпее химна им, аз извиках оня, който преди да стане камилар петнадесет години наред бе плавал по море, без да открие в подреждането на букети от цветя, нито в изкуството на танцьорките да носят накити извор на по-вълнуваща поезия. Има възли, които привързват кораби и които някое детско пръстче кара да изчезнат безследно само с едно докосване. Други, които изглеждат по-прости от извивката на лебедова шия, ала ти можеш да предложиш един от тях на своя другар и да се обзаложиш против неговата победа. И ако той се обзаложи, не ти остава нищо, освен да се разположиш удобно, за да се посмееш до насита, понеже подобни възли докарват до бяс. И моят учител не забравяше в съвършенството на своите знания, макар да бе едноок, с крив нос ѝ извънредно кривокрак, тънките лентички, с които е подходящо да украсиш подаръка за любимата. Като успехът е пълен само ако любимата може да ги развърже със същия жест, с който къса цветята. „Тогава, казваше ти той, твоят подарък най-сетне я очарова и тя надава вик!“ И ти затваряше очи, толкова уродлив беше той, когато имитираше любовния вик.

Защо бих се засегнал от подробности, които ти изглеждат фалшиви и нищожни? Морятът възхваляваше едно изкуство, за което от опит знаеше, че може да преобрази обикновеното въже във въже за теглене и спасяване от удавяне. И понеже се оказваше, че играта е условие за извисяването ни, аз ѝ придавах стойност на молитва. Но безспорно малко по малко, с изнизването на дните, когато твоят керван се е износил, ти вече не можеш да му въздействаш и ти липсва силата на простите молитви, свързани с възлите на въжета или кожените ремъци, или очистването на сухи кладенци от пясъка, или упътването по звездите. Около всеки един се е уплътнила черупката от мълчание и всеки става рязък в думите, подозрителен към шумове и корав по сърце.

Въобще не се тревожи. Пашкулът вече се разкъсва.

Ти си заобиколил някое препятствие, изкачил си някакво възвишение. Нищо още не отличава камъните и тръните в пустинята, където се мъчиш, от вчерашните камъни и тръни и ненадейно извикваш: „Ето я!“ с разтуптяно сърце. Твоите другари от кервана бледи се струпват край теб. Всичко току-що се е променило в сърцата ви като при изгрев-слънце. Всички жажди, всички мехури по дланите и нозете, всички изтощения под обедното слънце, всички нощни мразове, всички пясъчни ветрове, които скърцат между зъбите и ослепяват, всички изоставени животни, всички болни и дори обичните другари, които сте погребали, изведнъж са ви овъзмездени стократно, не чрез пиянството на едно угощение, не чрез прохладата на сенките, не чрез блещукащите цветове на девойките, които перат в синята вода, нито даже чрез славата на куполите, увенчаващи свещения град, а чрез един неуловим знак, чрез обикновената звезда, с която слънцето осветява най-високия от куполите, самата тя невидима, понеже е толкова далечна още, от която вероятно те разделят пукнатините на земната кора, където пропадащият път потъва, лъкатушейки, в бездната, после стръмните високи скали, които трябва да изкачиш, където тежестта ти те тегли надолу, после пак пясък и пясък и сред пресушените ти мехове и твоите болни и твоите умиращи една последна вечеря на слънцето. Запасите от радост, за които изобщо не ставаше дума да се отключат, са зазидани във вас и ето че внезапно, сред камъните и тръните, там, където пясъкът има змии вместо мускули, една невидима звезда, по-бледа от Сириус, наблюдавана през нощите на самума, тъй далечна, че тези от вас, които нямат орлов поглед, не могат изобщо да я забележат, с тъй слаба светлина, че щом слънцето се завърти едва, тя ще угасне, едно намигване на звезда, и дори не това намигване на звезда, а за тези, които нямат зрение на орел, отражението, в очите на този, който вижда, на едно намигване на звезда, отражението на едно отражение на звезда ви преобразява. Всички обещания са били изпълнени, всички награди са били дадени, всички несгоди са били възмездени стократно, тъй като един-единствен измежду вас с орлов поглед изведнъж се е спрял и показвайки с пръст една посока в пространството, е казал: „Ето я!“

Всичко е приключено. Наглед нищо не си получил. И все пак си получил всичко. Ето те наситен, превързан, утолен. Казваш: „Мога да

умра, аз видях града, аз умирам благословен!“ Тук също не става дума за някакъв неубедителен контраст, както при утоляването на жаждата след жаждата. Говорил съм ти за нищожната сила на контрастите. И къде виждаш пустинята да е разхлабила прегръдка? Тук не става въпрос за обрат на съдбата, защото приближаването на смъртта нищо не отнема от радостта ти, ако водата липсва, ала става така, че те е създал церемониалът на пустинята и затова, че си му се подчинил докрай, ти се доближаваш до празника, който за теб е появата на една златна пчела.

Не мисли, че преувеличавам. Спомням си за деня, когато изгубен сред девствени плата намерих човешки дири и ми се стори, че се напругам, за да умра сред своите. И тъй, нищо не отличаваеше един пейзаж от друг, освен слаби следи в пясъка, полуизтрити от вятъра. И всичко беше преобразено.

И какво видях аз, който в мълчанието на моята обич изпитвам състрадание към теб, мой народе? Наблюдавах те как шибаш с ремък животните, как крачиш, изпразнен от самия себе си под слънцето, как плюеш пясък, как ругаеш понякога съседа си, освен ако, натрупвайки подобни стъпки, не предпочиташе мълчанието. Аз не съм ти дал нищо освен скъперническа храна, постоянна жажда, изгаряне от слънцето и мехури по дланите. Храних те с камъни и те поих с тръни. После, щом дойде часът, ти показвах отражението на отражението на една пчела. И ти извика от благодарност и любов.

Ах! Лека е обвивката на моите дарове. Ала какво значение имат теглото или броят? Само като отворя ръка, аз мога да освободя една армия от кедри, която ще изкачи планината! Достатъчна е една семчица!

СС

Ако ти подарях някое готово състояние, както става при неочаквано получаване на наследство, с какво бих те извисил? Ако ти подарях черната перла от морското дъно, извън церемониала на гмурканията, с какво бих те извисил? Ти се извисяваш само от това, което сам си преобразил, понеже си семе. Изобщо не съществува подарък за теб. Ето защо аз искам да те успокоя, теб, отчаяния от пропуснатите възможности. Изобщо не съществуват пропуснати възможности. Някой вае слонова кост и превръща слоновата кост в лице на богиня или на царица, което поразява сърцето. Някой друг обработва чисто злато и навярно облагата, която извлича от него, е по-малко вълнуваща за хората. Златото или обикновената слонова кост не са били дадени нито на единия, нито на другия. И единият, и другият са били само път, друм и преход. За теб има само материали за светилище, което трябва да се построи. И въобще не ти липсват камъни. Също и на кедъра въобще не му липсва пръст. Ала в пръстта може да не израснат кедри и тя да си остане камениста пустош. От какво се оплакваш? Не съществува пропусната възможност, защото твоята роля е да бъдеш семе. Ако не разполагаш със злато, извайвай слоновата кост. Ако не разполагаш със слонова кост, обработвай дървото. Ако не разполагаш с дърво, вземи някой камък.

Министърът с обемист корем и тежки клепачи, когото откъснах от моя народ, изобщо не е намерил в своето имение, своите гальоти злато и диамантите в своите подземия една-единствена възможност, която да оползотвори. А този, който се спъва о някое обло камъче, се натъква на прекрасната възможност.

Оня, който се оплаква, че светът го е пренебрегнал, всъщност сам е пренебрегнал света. Оня, който се оплаква, че не е бил преизпълнен догоре от любовта, греши по отношение на любовта: тя съвсем не е подарък, който трябва да ти бъде поднесен.

Възможността да обичаш изобщо не ти липсва. Ти можеш да станеш войник на една кралица. Не е необходимо кралицата да те

познава, за да се усетиш преизпълнен. Наблюдавал съм моя геометър, влюбен в звездите. Той превръщаше в закон за ума една нишка от светлина. Той беше талига, път и преход. Беше пчела на една разцъфнала звезда, от която събираше своя мед. Видях го да умира щастлив заради няколко знаци и фигури, за които беше заменил себе си. Така е и с градинаря от моята градина, който отгледа нова роза. Един геометър може да липсва на звездите. Един градинар може да липсва на градината. Ала на теб не ти липсват нито звезди, нито градини, нито обли камъчета по устните на моретата. Не ми казвай, че си беден.

Така си обясних почивката на моите часовои в часа за супата. Има хора, които се хранят. И те се шегуват. И всеки удря с лакът съседа си. И те са неприятели на пътя за обход и на часовете за бдение. Свършил е нарядът, те се веселят. Нарядът е техен неприятел. Безспорно. Ала освен неприятел, същевременно той е тяхно условие. Както е с войната и с любовта. Казвал съм ти за воина, който придава ореол на любимия. И за любимия, излагащ се на опасност във войната, който прави качеството на воина. Този, който умира сред пясъците, е нещо различно от мрачен автомат. Той ти казва: „Погрижи се за моята любима или за дома ми, или за децата ми...“ После възпяваш саможертвата му.

А аз бях забелязал при берберските изгнаници, че те не можеха да се шегуват помежду си, нито да се удрят с лакът. Въобще не си мисли, че тук става дума за обикновен контраст, както е със задоволството, което изпитва човек след изваждането на развален зъб. Неубедителни и с нищожна сила са контрастите. Ти можеш несъмнено да направиш животворна водата, която не ти дава нищо, когато пиеш при всяко леко ожадняване, като си наложиш да пиеш само веднъж на ден. Тогава удоволствието ти ще нарасне. Ала то остава удоволствие на стомаха и не представлява интерес. Същото е с храненето на моите часовои през времето за почивка, ако то беше само отмора от наряда. Ти не би открил нищо повече от възбуден апетит на лапачи. Ала прекалено лесно би ми било да възкреса живота на моите бербери, като им наложа просто да ядат само в празничните дни...

Но аз съм изградил часовоите през времето на караула. Тук съществува някой, за да яде. Тяхното хранене е нещо съвсем различно от грижите, полагани за добитъка, за увеличаване на коремната

обиколка. То е причестяване в хляба за вечеря на часовете. И безспорно никой от тях не го знае. Все пак както чрез тях житото на хляба ще се превърне в бдителност и поглед над града, оказва се, че бдителността и погледът, който обгръща града, се превръщат чрез тях в религия на хляба. Не е същият хлябът, който е изяден. Ако желаеш да ги разгадаеш в тайната им, която самите те не знаят, издебни ги в квартала на червените фенери, когато ухажват жените. Те им казват: „Бях там, на крепостната стена, чух да изсвирват три куршума край ухото ми. Останах прав, изобщо не се уплаших.“ И гордо впиват зъби в хляба. А ти, глупако, който слушаш думите, приемаш свенливостта на любовта за самохвалство на стара пушка. Понеже ако войникът разказва така за времето на обхода, то е далеч не толкова, за да се прави на велик, колкото за да намери удоволствие в едно чувство, което не умее да изкаже. Той не може да признае пред самия себе си любовта си към града. Той ще умре за един Бог, чието име не може да изрече. Вече му е отдал себе си, ала изисква от теб да не знаеш това. Той изисква от самия себе си това неведение. Струва му се унизително да изглежда, че се е хванал на високопарни думи. По липса на умение да се изрази той отказва инстинктивно да изложи на твоя присмех своя крехък бог. Както и на собствения си присмех. И виждаш как моите войници се правят на самохвалци и на стари пушки — и намират удоволствие в заблудата ти — за да опитат някъде дълбоко в себе си, и като че ли крадешком, чудесния вкус на даряването в любовта.

И ако момичето им каже: „Мнозина от вас — и това е много тежко — ще умрат на война...“, ти ги чуваш как шумно потвърждават. Ала потвърждават с ругатни и псувни. Същевременно тя събужда у тях тайното удоволствие да получат признание. Те са тези, които ще умрат от любов.

И ако ти заговориш за любов, те ще ти се изсмеят в лицето! За глупаци ли ги вземаш, дето им източват кръвта с цветисти приказки! Смели, да, от суетност! Те се правят на самохвалци от свенливост в любовта. И тъй те имат право, понеже се случва така, че ти би искал да са глупаци. Ти си служиш с любовта към града, за да ги подканиш да спасят хамбарите ти. Не искат и да знаят за мизерните ти хамбари. От презрение към теб ще те накарат да повярваш, че от суетност посрещат лице в лице смъртта. Ти въобще нямаш истинска представа за любовта към града. Те знаят това за теб, сития. Ще спасят града с любов, без да

ти го кажат, и унизително — понеже хамбарите ти се помещават в града — ще ти подхвърлят като кокал на куче твоите спасени хамбари.

CCI

Ти си ми полезен, когато изказваш неодобрението си. Аз естествено допусках грешки, докато описвах едва зърнатата страна. Зле съм определил местоположението на тази река и съм пропуснал онова село. И ето на, ти идваш, шумно тържествувайки, да ме опровергаеш в грешките ми. И аз одобрявам труда ти. Нима имам време всичко да премеря, всичко да изброя? За мен беше важно да преценяваш света от планината, която съм избрал. Ти се увличаш от тази работа, стигааш по-далеч от мен в моята посока. Подкрепяш ме там, където бях слаб. Ето ме удовлетворен.

Тъй като погрешно оценяваш действията ми, когато вярваш, че отричаш мен. Ти си от породата на логиците, историците и критиците, които спорят за материалите на лицето, без въобще да познават лицето. Какво значение имат за мен текстовете на закона и особените разпоредби? Твоя работа е да ги измислиш. Ако желая да създам у теб влечението към морето, аз описвам плаващия кораб, звездните нощи и империята, която си обособява един остров в морето чрез чудото на уханията. „Идва утрото, казвам аз, когато ти навлизаш, без нищо да се промени за погледа ти, в един обитаван свят. Островът, още невидим, като кош с подправки нарежда сергията си по морето. Ти преоткриваш моряците си, вече не навъсени и сурови, а горящи — и те не знаят защо — от нежни желания. Защото човек мисли за камбаната, преди да чуе гласа ѝ, непохватното съзнание изисква много шум дори когато ушите вече са известени. И ето ме щастлив, когато крача към градината, навлизайки в пределите на климата на розите... Затова по море ти опитваш в зависимост от ветровете вкуса на любовта или на почивката, или на смъртта.“

Ала ти се хващаш за думите ми. Корабът, който съм описал, не бил в състояние да устоява на бурята и било важно да се измени според този или онзи детайл. И аз одобрявам. Така да е, измени го! Не ми е нужно да съм вещь по отношение на дъските и гвоздеите. После отричаш подправките, които съм обещал. Науката сочи, че те ще са

други. И аз се съгласявам. Не ми е нужно да съм вещ по твоите ботанически проблеми. За мен е единствено важно да построиш кораб и да ми откъснеш далечни острови в широките морски простори. Тъй че ти плаваш, за да ме опровергаеш. Ще ме опровергаеш. Аз ще призная, че си възтържествувал. Ала по-късно, след завръщането ти, в мълчанието на моята обич бавно ще обходя уличките край пристанището.

Изграден от церемониала на платната, които е трябвало да бъдат издигани, на звездите, които е трябвало да бъдат разчитани, и на палубата, която е трябвало да бъде измивана със силна струя, ти ще си се завърнал и от сянката, където ще застана, аз ще слушам как, за да тръгнат на плаване, пееш на твоите синове химна на острова, който нарежда сергията си по морето. И ще си отида удовлетворен.

Ти не можеш да се надяваш нито да ме хванеш в грешка, нито истински да ме отречеш в основното. Аз съм причина, а не следствие. Нима искаш да докажеш на скулптора, че е трябвало по-скоро да извае лице на жена, отколкото бюст на воин? Ти си под въздействието на жената или на воина. Поставени срещу тебе, те просто са. Ако се обърна към звездите, аз въобще не съжалявам за морето. Промислям звездите. Когато творя, малко ме изненадва съпротивата ти, понеже съм взел твоите материали, за да изградя друго лице. И ти най-напред ще протестираш. „Този камък, ще ми кажеш, е от чело, а не от рамо.“ — „Възможно е, ще ти отвърна. Така беше.“ — „Този камък, ще ми кажеш, е от нос, а не от ухо.“ — „Възможно е, ще ти отговоря. Така беше.“ — „Тези очи...“, ще ми кажеш ти, но благодарение на това, че ми противоречиш и се отдръпваш и се приближаваш и се навеждаш отляво надясно, за да критикуваш действията ми, ще дойде мигът, когато ще се появи в светлината си единството на моята творба, това лице, а не някое друго. И у теб ще се въдвори мълчание.

Малко ме интересуват грешките, за които ще ме упрекнеш. Истината лежи отвъд. Зле ѝ прилягат думите и всяка една от тях подлежи на критика. Несвършенството на моя език често ме е докарвало до противоречия. Но не съм се излъгал. Изобщо не съм смесил капана и плячката. Тя е обща мярка на елементите на капана. Не логиката е това, което свързва материалите, а един и същ бог, на който те служат заедно. Непохватни и несвързани наглед са словата ми: не аз по средата. Мен просто ме има. Ако бях облякъл едно

истинско тяло, не ми е нужно да се грижа за истината на диплите на роклята. Щом жената е хубава, когато стъпва, диплите се разместват и се образуват отново, ала те неизбежно са в симетрично съответствие една към друга.

Не знам да има логика при диплите на роклята. Ала тези, а не други разтуптяват сърцето ми и будят в мен желанието.

ССII

Моят подарък ще бъде да ти поднеса например Млечния път над града, като ти поговоря за него. Понеже подаръците ми са скромни. Казвал съм ти: „Ето жилищата на хората, разпръснати под звездите.“ Това е вярно. В действителност там, където живееш, ако тръгнеш наляво, намираш обора и магарето си. Надясно — къщата и съпругата. Пред себе си — маслиновата градина. Назад — къщата на съседа. Ето ги посоките на твоите стъпки в смирението на спокойните дни. Ако ти е приятно да узнаеш преживелиците на другото, за да обогатиш с тях своите — тъй като тогава те придобиват смисъл, — ще почукаш на вратата на своя приятел. И излекуването му дете е посока за излекуването на твоето дете. И греблото, което му било откраднато през нощта, обогатява нощта с всички крадци с котешки стъпки. И безсънната ти нощ се превръща в бдителност, смъртта на твоя приятел те прави смъртен. Но ако ти доставя удоволствие да консумираш любовта, ти се обръщаш към собствения си дом и се усмихваш за това, че носиш като подарък сърмен плат или нов съд, или парфюм, или каквото и да е, което човек превръща в смях, както подхранваме веселието на огъня зиме, слагайки в него безгласното дърво. И ако на зазоряване те чака работа, тогава ти отиваш малко тромав да събудиш в обора магарето, заспало право, и потупвайки го по шията, го побутваш пред себе си към пътя.

Ако сега просто дишаш, без да си служиш нито с едно, нито с друго, без да се стремиш нито към едно, нито към друго, ти все пак си потопен в един намагнитен пейзаж, където има наклони, призови, подтици и откази. Където стъпките биха породили у теб различни състояния. Ти притежаваш в невидимото една страна с гори, пустини и градини и макар в настоящия момент сърцето ти да отсъства, ти си част от този церемониал, а не от някой друг.

Ако сега прибавя една посока към твоята империя, понеже ти гледаше напред, назад, наляво и надясно, ако ти открия този свод на катедрала, който ти позволява, в квартала на нищетата, където може би

умираш задушен, да получиш душевната нагласа на моряка при досега с морето, ако разгърна едно време, по-бавно от това, което е необходимо за узряването на ръжта и по такъв начин те направя старец на хиляда години или младенец на един час, о, моя човешка ръж под звездите, тогава една нова посока ще се прибави към другите. Ако се обърнеш към любовта, ще отидеш първо да пречистиш сърцето си на прозореца. Ще кажеш на жена си от дъното на този квартал на нищетата, където умираш задушен: „Ето ни сами, ти и аз, под звездите.“ И докато дишаш, ще бъдеш чист. И ще бъдеш знак за живот, като младото растение, поникнало върху пустото плато между гранита и звездите, подобно на пробуждане, и крехко и застрашено, ала натежало от някаква сила, която ще се разпредели през вековете. Ти ще бъдеш брънка от веригата, преизпълнен от своята роля. Или пък ако приседнеш край огъня на твоя съсед, за да послушаш звука, който издава светът (о, тъй смирен, понеже гласът му ще ти разкаже за съседната къща или за завръщането на някой войник, или за сватбата на някоя девойка), тогава аз ще съм изградил у теб душа, по-способна да приеме тези доверени тайни. Сватбата, нощта, звездите, завръщането на войника, мълчанието ще бъдат за теб нова музика.

ССІІІ

Казваш ми, че е грозна тази ръка от камък, която е груба и грапава. Не мога да се съглася с теб. Искам да познавам статуята, преди да познавам ръката. Става дума за обляна в сълзи девойка? Имаш право. Става дума за ковач с възлести пръсти? Ръката е хубава. Така е и с този, когото не познавам. Ти идваш да ми доказваш неговото безчестие: „Той е лъгал, той е изпъдил жена си, той е грабил, той е извършил предателство...”

Но на жандарма е присъщо да взема решения според делата, понеже те са отбелязани с черно и бяло в неговия учебник. И ти изискваш от него да осигури ред, а не да прави преценка. Така е и при сержанта, който оценява моралните ти качества по уменията да се обръщаш кръгом. Аз безспорно се опирам и на жандарма, но култът към церемониала стои над култа към справедливостта поради това, че е призван да създаде устоите на човека, който справедливостта ще запази. Ако опропастя церемониала в името на справедливостта, аз опропастявам човека и моята справедливост вече става безпредметна. Аз съм справедлив преди всичко към боговете, на които ти принадлежиш. Ала става така, че ти ме молиш не да взема решение за наказването или помилването на някого, когото не познавам — защото тогава аз ще прехвърля на моя жандарм грижата да прелиства страниците на учебника, — а да презирам или да ценя, което е друго нещо. Тъй като ми се случва да уважавам човека, когото осъждам, или да осъдя някой, когото уважавам. Нима не съм повеждал многократно своите войници срещу обичния враг?

И тъй както познавам щастливи хора, а съм в пълно неведение по отношение на щастието, така аз нищо не зная за твоето грабителство, убийство, предателство, за изпъждането на жена ти, ако те не са конкретно деяние на конкретен човек. И слабият вятър на думите е много по-безсилен да пренесе човека в неговата същина, отколкото да пренесе статуята у този, който не я е виждал.

Значи този човек предизвиква твоята враждебност, твоето възмущение или отвращение (поради неясни мотиви, може би, подобни на тези, които те карат да избягваш дадена музика). И ако си ми размахал тази постъпка като пример, то е за да скриеш в нея своето неодобрение и да го пренесеш у другиго. Понеже и моят поет, когато изпитва меланхолията на една съдба, на смърт ранена, при все че славата ѝ е предопределена, ще каже „октомврийско слънце“. И безспорно не ще става реч нито за слънцето, нито за определен месец в годината. И ако поискам да пренеса в теб нощното клане, при което, впускайки се срещу врага в тишината по мекия пясък, аз го удавих в неговия собствен сън, аз ще свържа една дума с някоя друга, казвайки примерно „снежни саби“, за да хвана в капана една неизразима сладост, и тук не ще става въпрос нито за снега, нито за сабите. Така и за човека ти ми избираш едно действие, което да е със силата на образа в поемата.

Твоята неприязън трябва да се превърне в жалба. Потребно е тя да придобие облик. Никой не понася да бъде обитаван от призраци. Твоята жена, какво желае тази вечер тя? Да наложи на доверената си приятелка да сподели нейната неприязън. Да разпръсне тази неприязън наоколо си. Тъй като ти си така устроен, че не можеш да живееш сам. И ти е потребно да завладееш чрез поемата. Ето защо заядливо и задъхано тя ще изреди низостите ти. И ако стане тъй, че приятелката ѝ вдигне рамене, понеже упреците свършено очевидно са безсмислени, това изобщо няма да я укроти. То значи, че жена ти не е казала всичко. Тя просто не е успяла да го пренесе. Несполучливо е подбрала образите. Не може да се съмнява в съществуването на чувството си, тъй като него го има.

Така е и с лекаря, когато изпитваш болка. Ти си предложил тази причина или другата. Ти си имаш свое мнение по този въпрос. Той ти доказва, че грешиш. Възможно е. Че в тялото ти няма никаква болка. Но тук ти протестираш. Ти неточно си описал болката си, ала не би могъл да я поставиш под съмнение. Всъщност твоят лекар е магаре. И от описание към описание ти ще стигнеш до просветлението. И от отрицание към отрицание лекарят въобще няма да има силата да премахне болката ти, понеже нея я има. Жена ти те очерна в миналото ти, в желанията ти, във вярванията ти. Безполезно е да воюваш с

нейната неприязън. Дай ѝ смарагдовата гривна. Или я нашибай с камшика.

Но ми е жал за теб при твоите скарвания и сдобрявания, защото те са от друг етаж, различен от любовта.

Любовта е преди всичко прием в мълчанието. Да обичаш значи да съзерцаваш. Идва час, когато моят часовой се венчава за града. Идва час, когато ти събираш отново от своята любима това, което съвсем не е частица от един жест или от друг, нито от една дребна черта на лицето или от друга, нито от една дума, която произнася или от друга, а от Нея.

Идва час, когато единствено името ѝ е достатъчно като молитва, защото нямаш какво да добавиш. Идва час, когато ти не изискваш нищо. Нито устните, нито усмивката, нито нежната ръка, нито дъхът на нейното присъствие. Понеже на теб ти стига, че Нея я има.

Идва час, когато, за да разбереш, вече не ти е нужно да си задаваш въпроси нито за тази стъпка, нито за тази дума, нито за това решение, нито за това мълчание. Понеже Нея я има.

Ала тази жена изисква да се оправдаваш. Тя оспорва действията ти. Тя смесва любовта с притежанието. Какъв смисъл има да отговаряш? Какво ще намериш в нейния прием? Ти искаше преди всичко да бъдеш приет в мълчанието, не заради този жест, не заради другия, не заради това качество, не заради другото, не заради тази дума, нито заради друга дума, а в слабостта на човешката си природа, такъв, какъвто си.

CCIV

Обхвана ме разкаянието, че не съм се ползвал с мярка от поднесените дарове, които винаги са само смисъл и път, и поради това, че страстно съм ги желал заради тях самите, не съм откривал друго в тях освен пустота. Тъй като, приемайки умереността за безчувственост на плътта или на сърцето, изобщо не съм пожелавал да се науча на мярка. Харесва ми да подпалвам гората, за да се сгрея за един час, понеже огънят ми изглежда по-царствен от нея. И не ми се струва особено важно да щадя живота си, когато чувам от седлото на коня си свистенето на куршумите в боя. Аз струвам това, което съм във всеки миг, и плодът, който е пропуснал някой етап, въобще не се ражда.

Ето защо ми изглежда смешен оня драскач, който по време на обсадата на града отказва да се появи на крепостните стени, понеже по думите му презирал физическото проявление на смелостта. Сякаш там ставаше дума за някакво състояние, а не за един преход. За някаква цел, а не за обикновено условие за непреходността на града.

Тъй като аз също презирам просташката лакомия и съвсем не съм живял заради храносмилането на късовете месо. Ала накарах късовете месо да служат на бляскавия удар на сабята ми и подчиних удара на сабята ми на трайността на империята.

И естествено, макар да отказвам по време на битка да броя ударите си, понеже не щадя мускулите си и не хленча от страх, изобщо не би ми било приятно летописците на империята да ме превръщат в мелница за удари, защото същината ми не се крие в моята сабя. И ако гледам с недоверие на изтънчените, които поглъщат храната си като лекарство със стиснати ноздри, то изобщо не би ми било приятно моите летописци да ме превръщат в лапач на месо, защото същината ми не се крие в стомаха ми. Аз съм дърво, здраво скрепено за корените си, и не презирам нищо от тестото, което те омесват. От него извличам клоните си.

Но ми се разкри, че греша по отношение на жените.

Настъпи нощта на моето разкажание, в която прозрях, че въобще не зная как да си служа с тях. Приличах на разсипника, непознаващ церемониала, който мести шахматните фигури с безплодна припряност и като не намира никаква радост в това безредие, ги разпилява по всички краища на света.

През тази нощ, Господи, гневно се вдигнах от ложето им, разбрал, че съм добиче в обора. Аз, Господи, съвсем не съм слуга на жените.

Друго нещо е да успееш да изкачиш планината, вместо носен на носилка да търсиш от пейзаж в пейзаж съвършенството. Защото едва-що си премерил с поглед очертанията на синята равнина, тя вече буди в теб отегчение и молиш водачите си да те отнесат другаде.

Дирил съм у жената подаръка, който може да дари. Бях пожелал тази тук като камбанен звън, по който да мога да изпитам носталгия. Но какво ще правиш ден и нощ с един и същ камбанен звън? Бързо прибираш камбаната на тавана, вече нямаш нужда от нея. Бях пожелал другата заради една изящна извивка на гласа, когато казваше: „Ти, господарю мой...“, ала много скоро думата ти омръзва и мечтаеш за друга песен.

И бих ти дал десет хиляди жени, които една подир друга ти скоро щеше да изпразниш от тяхното особено качество, а щяха да ти са нужни много още, за да те преизпълнят, понеже ти си различен според сезоните, според дните, според ветровете.

И все пак, тъй като винаги считах, че никой никога няма да достигне познанието за една-единствена човешка душа, и че у всеки се крие вътрешен пейзаж с непокътнати равнини, с пълни с мълчание урви, с масивни планини, с тайни градини, и че мога да говоря, без да ти дотегна, за този или за друг човек в течение на цял живот, аз въобще не разбирах оскъдността на запаса, едва стигащ за една вечеря, който ми донасяше една или друга от моите жени.

Ах, Господи, аз съвсем не съм ги разглеждал като орна земя, където трябва да отивам през цялата година още преди изгрев с тежките си кални ботуши и плуга си, и коня си, и браната си, и чувала си със семена, предвиждайки ветровете и дъждовете, и с познанията си за плевелите, и на всичко отгоре с верността си, за да получа от тях това, което е за мен; а бях ограничил ролята им до тази на куклите, които те посрещат с „добре дошъл“, избутвани пред теб от първенците

на скромното селце, прекосено по време на обиколката ти из империята, и които ти декламираат поздравлението си или ти поднасят в знак на почит кошница с местни плодове. И безспорно ти получаващ, защото е чиста линията на усмивката и е мелодичен жестът, поднасящ плодовете, и наивна в намеренията си речта, ала ти си ги изчерпал в даровете им и изпразнил отведнъж от меда им, когато си потупал свежите им бузи и си се насладил с поглед на кадифения мъх на смущението им. Несъмнено те също са орни земи с широки хоризонти, където би се изгубил може би завинаги, ако знаеше откъде се навлиза в тях.

Но аз търсех да събера готовия мед от кошер на кошер, а не да проникна в тази необятност, която отначало не ще ти даде нищо и ще изисква от теб стъпки и стъпки, и стъпки, понеже е необходимо дълго време, мълчаливо да придружаваш господаря на имението, ако искаш да го направиш своя родина.

Аз, който познавах единствения истински геометър, моя приятел, който можеше да ме учи ден и нощ и към когото отнасях своите спорове, за да ги проумея — не разрешени, а приети от него, — и вече други, защото поради това, че той самият беше такъв, а не някой друг, не чуваше като мен тази нота, не виждаше като теб това слънце, не вкушваше като теб това ястие, а от материалите, които му бяха подвластни, създаваше този плод с такъв вкус, а не с друг — който просто беше нито измерим, нито съизмерим, а сила, устремена към това качество, а не някое друго, в такава посока, а не в някоя друга, — аз, който съм познал в него пространството и отивах при него, както хората дирят морския вятър или самотата, какво бих получил, ако се бях обърнал не към човека, а към запасите, към плодовете, а не към дървото, и бях поискал да задоволя духа и сърцето си с няколко правила по геометрия?

Господи, ти ми даваш жената, която правя част от моя дом, за да я обработвам, да вървя до нея и да я открия.

„Господи, казвах си, единствено за този, който разрохква пръстта, посажда маслиновото дръвче и засява ечемика, удря часът на преображенията, на които той не би могъл да се радва, ако купуваше хляба си от търговеца. Удря часът на празника по случай жътвата. Удря часът на празника по случай прибирането на зърното в хамбара и той бавно побутва с рамо скриптящата порта към запаса от слънце. Тъй

като, щом дойде часът, владее силата да разпалва като пожар големите ти лехи от черна пръст, хълма от семена, току-що затворен в хранилището, над който още трепти ореола на пращеца от трици, понеже още не се е слегнал напълно.

Ах, Господи, казвах си, аз съм объркал пътя. Бързал съм сред жените, както бързаме, когато пътуваме без цел.

Измъчвал съм се сред тях, както се измъчваме в пустиня без хоризонт в търсене на оазиса, който въобще не е оазис в любовта, а отвъд.

Търсил съм някакво съкровище, което би могло да е скрито там като предмет, който трябва да се открие измежду други предмети. Свеждал съм се като гребец над пресеченото им дишане. И не отивах никъде. Претеглял съм с поглед съвършенството им, опознал съм изяществото на китките и глезените, и извивката на лакътя, откъдето човек би искал да пие. Изстрадал съм мъчителното безпокойство, което имаше посока. Изпитвал съм жажда, която имаше лек. Ала обърквайки пътя, съм гледал твоята истина в лицето, без да я разбирам.

Приличах на оня луд, който изниква нощем сред руините, въоръжен с длето, кирка и лопата. И срива стените. И преобръща камъните, и оглежда тежките плочи. Разпалва се, обхванат от мрачно усърдие, понеже тъне в заблуда, Господи, търсейки едно съкровище, което да е вече готов запас, положен от вековете и дълбоко скътан в тази килийка на восъчна пита като бисер в черупката си — младост за стареца, залог за богатство у скъперника, залог за любов у влюбения, залог за гордост у горделивия и за слава — у прославения, и все пак пепел и суета, тъй като не съществува плод, който да не е от дърво, не съществува радост, която да не е съградена. Безполезно е да дириш сред камъните един камък, по-вълнуващ от другия камък. От своята разпаленост в недрата на руините той не ще извлече нито славата, нито богатството, нито любовта.

И тъй подобен на оня луд, който върви в нощта, разкопавайки безплодната земя, аз не съм открил в сладострастието нищо, което да е било различно от удоволствието на скъперника и изумително безполезно. Нищо не съм намерил в него, освен самия себе си. И нямам какво да правя със себе си, Господи, и ехото на собственото ми удоволствие ме уморява.

Искам да съградя церемониала на любовта, за да може празникът да ме отвежда някъде. Защото нищо от това, което диря и за което съм жаден, и за което са жадни хората, не е от етажа на материалите, с които те разполагат. И оня там се лута да търси измежду камъните онова, което въобще не е от тяхното естество, а всъщност би могъл да ги използва, за да построи с тях своето светилище, понеже радостта му не се извлича от един камък измежду други камъни, а от един церемониал на камъните, щом катедралата бъде построена. По същия начин аз правя от една жена разхвърляна купчина, когато не чета отвъд нея.

Господи, гола е тази съпруга и като я гледам в съня ѝ, ще ми е приятно да е хубава, с изящни китки и глезени и с прохладни гърди, и защо да не взема от нея своята награда?“

Но аз разбрах твоята истина. Важно е тази, която спи и която скоро ще събудя само като хвърля сянката си над нея, да не бъде стената, в която се блъскам, а вратата, която отвежда другаде — и значи е важно да не я разпиля в разхвърляни материали, в търсене на невъзможното съкровище, а да я задържа единна и неделима в мълчанието на моята обич.

И как бих могъл да бъда разочарован? Разочарована е тази, която получава скъпоценност. Съществува смарагд, който е по-красив от твоя опал. Съществува диамант, по-красив от смарагда. Съществува диамантът на царя, по-красив от всички. Нямам какво да правя с един предмет, обичан нежно заради самия него, ако той няма смисъл на съвършенство. Тъй като аз живея не от нещата, а от смисъла на нещата.

Все пак този грубо изработен пръстен или увехналата роза, защита в кърпа, или този съд, макар и калаен, свързан с чая при нея преди любовта — ето ги незаменими, понеже са предмети на един култ. Аз изисквах единствено божеството да е съвършено, и грубият дървен предмет, щом отсега нататък е част от култа му, има дял в неговото съвършенство.

Така е и със спящата съпруга. Преценявам ли я заради самата нея, скоро ще ми омръзне и ще тръгна да търся на друго място. Понеже тя не е тъй хубава като другата или е опърничава по характер, а дори да е съвършена наглед, пак остава това, че не издава такъв камбанен звън, чиято носталгия да изпитам, пак остава това, че казва съвсем

изопачено онова „Ти, господарю мой“, което устните на друга биха превърнали в музика за сърцето.

Ала спи спокойно в несъвършенството си, несъвършена моя. Аз съвсем не се блъскам в стена. Ти съвсем не си цел и награда, и скъпоценност, благоговейно почитана заради самата нея, която скоро би ми омръзнала, ти си талига, път и пренос. И няма да ми омръзне да се самопостигам.

CCV

Така узнах за празника, че той е мигът, в който преминаваш от едно състояние в друго, когато съблюдаването на церемониала е подготвило в теб едно раждане. Същото съм ти казвал за кораба. От това, че дълго време е бил дом, който трябва да се построи на етажа на дъските и гвоздеите, след като бъде снабден с въжета и платна, той се венчава за морето. И ти го венчаваш. Това е празничният миг. Ала не се настаняваш в мига, когато спускаш кораба на вода, за да живееш в него.

Същото съм ти казвал за детето ти. Празнично е неговото раждане. Ала ти не ходиш всеки ден, години наред, потривайки ръце за това, че се е родило. За другия празник ще изчакаш такава промяна в състоянието, каквато е денят, в който плодът на твоето дърво ще стане родоначалник на ново дърво и ще разсажда по-нататък своята династия. Същото съм ти казвал за ожънатото зърно. Идва празникът на прибирането на реколтата в хамбара. После на сеитбата. После празникът на пролетта, която превръща посевите в крехка тревица, подобна на водоем с прясна вода. После изчакваш още и идва празникът на жътвата, после — пак прибирането в хамбара. И тъй нататък, от празник към празник, до смъртта, понеже изобщо не съществуват запаси. И аз не познавам празник, до който да не достигаш, идвайки отнякъде, и чрез който да не отиваш другаде. Дълго време си вървял. Вратата се отваря. Това е празничният миг. Ала ти не ще преживееш в тази стая повече, отколкото в другата. Същевременно искам да се радваш да пристъпиш прага, който извежда някъде, и запазвам радостта ти за мига, в който ще разкъсаш пашкула си. Тъй като ти си огнище със слаб пламък и просветлението на часовоя не те спохожда всяка минута. Аз го запазвам, ако е възможно, за дните на фанфари, барабани и слава. Потребно е да се възстанови нещо у теб, което прилича на желанието и често се нуждае от сън. Аз пък напредвам бавно — бавна стъпка по златната плоча, бавна стъпка по черната плоча, — в дълбините на моя дворец. Изглежда ми като

водоем по пладне заради пленената хладина. И ме люлее моята собствена походка: аз съм неуморим гребец натам, накъдето отивам. Защото вече не съм от тази родина.

Оттичат се бавно стените на преддверието, и когато вдигна очи към свода, виждам как той се полюшва като дъгата на мост. С бавна стъпка по златна плочка, с бавна стъпка по черна плочка, аз върша бавно работата си, като групата за пробиване на кладенци, която изкарва чакъла. Те скандират вика на въжето с меки мускули. Аз зная накъде отивам и вече не съм от тази родина.

От преддверие в преддверие продължавам своето пътуване. И такива са стените. И такива са висящите орнаменти по стената. И заобикалям голямата сребърна маса, където са свещниците. И докосвам с ръка този мраморен стълб. Той е хладен. Всякога. Но аз прониквам в обитавани територии. До мен шумовете достигат като насън, защото вече не съм от тази родина.

Сладостна ми е все пак домашната глъчка. Винаги ми харесва съкровената песен на сърцето. Нищо не е напълно заспало. Дори на кучето ти, когато спи, му се случва да пролае насън, на пресекулки, и леко се размърдва от спомени. Така е и с моя дворец, макар моето пладне да го е приспало. И има една врата, която се хлопва незнайно къде, в тишината. И ти си мислиш за труда на слугините, на жените. Понеже нали несъмнено това е тяхното владение? Те са сдиплили свежото пране в кошниците си. Плавали са две по две, за да го пренесат. И сега, когато са го подредили, те затварят високите скринове. В това се крие един отлетял жест. Едно задължение е било спазено. Нещо току-що е било завършено. Несъмнено сега почиват, но как да узная? Аз вече не съм от тази родина.

От преддверие в преддверие, от черна плочка на златна плочка обикалям бавно готварниците. Разпознавам песента на порцелана. После на някакъв сребърен съд, който са съборили. После това глухо хлопване на дълбока врата. После тишина. После шум от забързани стъпки. Нещо, което е било забравено, внезапно изисква твоето присъствие, както е при млякото, което кипва, или детето, което писва, или просто неочакваното замиране на някой домашен шум. Някаква част е направила засечка в помпата, в шиша за печене на месо или в мелницата за брашно. Ти тичаш да задвижиш отново смирената молитва...

Ала шумът от стъпки е утихнал, тъй като млякото е било спасено, детето е било утешено, помпата, шишът или мелницата пак са подхванали своето молебствие. Предотвратили са една заплаха. Изцерили са една рана. Поправили са една залисия. Каква? Аз нищо не зная. Аз вече не съм от тази родина.

Ето че навлизам в царството на уханията. Моят дворец прилича на хранилище, което бавно приготвя меда на своите плодове, аромата на своите вина. И плавам сякаш през неподвижни провинции. Тук — узрели дюли. Затварям очи, далеч се разпростира тяхното влияние. Тук — сандалово дърво от сандъците. Тук — просто прясно измити плочи. Всеки мирис си е обособил една империя от поколения насам и слепият би могъл да се ориентира. И несъмнено моят баща е царувал вече над тези колонии. Аз обаче вървя, без много да мисля за това. Аз вече не съм от тази родина.

Робът съгласно ритуала на срещите се отдръпна до стената, когато минавах край него. Но аз му казах в добротата си: „Покажи ми кошницата си“, за да се почувствува значим в света. И с дъгата на лътящите си ръце той предпазливо я свали от главата си. И свел поглед ми поднесе в знак на почит своя дар от фурми, смокини и мандарини. Вдъхнах уханието им. После се усмихнах. Тогава той се усмихна по-широко и ме погледна право в очите противно на ритуала на срещите. И с дъгата на ръцете си той отново вдигна кошницата си, задържайки ме в прямия си поглед: „Какво става, казах си, с тази запалена лампа? Защото се разраства като пожар бунтът или любовта! Какъв е тайният огън, който гори в дълбините на моя дворец, зад стените?“ И продължих пътя си, без да разгадая загатката, защото вече не бях от тази родина.

Прекоших покоите за почивка. Прекоших залата на Съвета, където стъпките ми се умножиха. После слязох бавно, стъпало по стъпало, по стълбището, което води към последното преддверие. И когато започнах да го обхождам, дочух мощен приглушен шум и звън на оръжие. Усмихнах се в снизхождението си: спяха естествено моите часовои, тъй като дворецът по пладне беше като сънен кошер, с много забавен ритъм, едва раздвижван от краткото безпокойство на капризните жени, които не намират покой, на записаните, които тичат при своята залисия, или на вечния раздорник, който все ти нагласява, дотъкмява и поврежда нещо. И така, в козето стадо винаги има една коза, която

блее, от заспалия град винаги се въззема един непонятен зов, и в най-мъртвия некропол още има един нощен страж, който обикаля. Тъй че с бавната си походка аз продължих пътя си, навел глава, за да не виждам изобщо моите часовои, разбързали се да оправят дрехите си, защото не отдавам значение на това: аз вече не съм от тази родина.

И тъй, вече стегнати, те ми отдават чест, отварят ми двукрилите порти и аз присвивам клепачи в жестокото слънце и оставам един миг на прага. Понеже там са полята. Облите хълмове, които стоплят на слънцето моите лозя. Житните ниви, разкромени в квадрати. Тебеширеният дъх на почвите. И една друга музика — на пчели, на скакалци и на полски щурци. И преминавам от една цивилизация в друга цивилизация. Понеже щях да дишам пладнето над моята империя.

И току-що се родих.

CCVI

За посещението ми при единствения истински геометър, моя приятел.

Защото се развълнувах, виждайки го тъй внимателен към чая и жарта, към чайника и към песента на водата, после към първата опитана глътка... после към очакването, понеже чаят отдава бавно аромата си. И ми бе приятно, че по време на този кратък размисъл той бе по-улисан от чая, отколкото от някой проблем на геометрията:

— Ти, който знаеш, ти въобще не презираш скромния труд...

Ала той не ми отговаряше. Все пак, когато — удовлетворен — беше напълнил чашите ни, промълви:

— Аз, който зная... какво разбираш под това? Защо китаристът би пренебрегнал церемониала на чая заради едничкото основание, че знае нещо за връзките между нотите? Аз зная нещо за връзките между линиите в един триъгълник. При все това ми харесва песента на водата и церемониала, който ще почете царя, моя приятел...

Той помисли, после додаде:

— Какво зная аз... не вярвам, че моите триъгълници ми помагат много да разгадая удоволствието от чая. Но вероятно удоволствието от чая ми помага малко да разгадая триъгълниците...

— Какво ми говориш, геометре?

— Когато чувствавам, изпитвам потребност да опиша. Тази, която обичам — аз ще ти заговоря за косите ѝ, за миглите ѝ, за устните ѝ и за жеста ѝ, който е музика за сърцето. Бих ли говорил за жестовете, устните, миглите, косите, ако го нямаше това женско лице, което се отгатва през тях? Аз ти показвам в какво се изразява нежността на усмивката ѝ. Но в началото имаше усмивка...

Няма да тръгна да размествам една купчина камъни, за да открия тайната на размислите. Тъй като размисъл не означава нищо на етажа на камъните. Трябва да съществува храм. Тогава ето ме преобразен в сърцето ми. И аз ще си тръгна, размишлявайки за качеството на връзките между камъните...

Няма да тръгна да търся в солите на почвата обяснението за портокаловото дръвче. Защото портокаловото дръвче не означава нищо на етажа на солите в почвата. Ала щом присъствам на възнемането на портокаловото дръвче, ще обясня чрез него възнемането на солите в почвата.

Нека първо изпитам любовта. Нека съзерцавам единството. После ще обмислям материалите и съчетанията. Но въобще няма да тръгна да изследвам дали нещо не стои над материалите и към какво се стремя. Най-напред съзерцавах триъгълника. После потърсих в триъгълника зависимостите, на които се подчиняват линиите. Ти отначало също си обикнал един образ на човека с такъв вътрешен пламък. И си извлякъл в заключение твоя церемониал, така че този пламък да се задържи в него, както плякката — в капана, и по такъв начин да се увековечи в империята. Ала кой скулптор ще се интересува от носа, окото или брадата заради тях самите? И кой обред на церемонията ще наложиш заради самия него? И какво заключение ще извлекат за линиите, ако те не образуват триъгълник?

Аз първо се отдавам на съзерцание. После ще разкажа, ако мога. Тъй че никога не съм отказвал любов: отказът от любовта е само високомерие. Почитал съм една или друга жена, която не знаеше нищо за триъгълниците. Обаче тя знаеше много повече от мен за изкуството на усмивката... Виждал ли си как се усмихват?

— Разбира се, геометре...

— Тази жена, с фибрите на лицето си, с миглите и с устните си, които са все още материали без значение, ти градеше без усилие един неподражаем шедьовър и поради това, че си станал свидетел на такава усмивка, ти обитаваше покоя на нещата и вечността на любовта. После тя рушеше своя шедьовър през времето, което ти е необходимо, за да загатнеш един жест и да се затвориш в някаква друга родина, където те обземаше желанието да изнамериш пожара, от който би могъл да я спасиш — ти, изкупителят, — тъй вълнуваща изглеждаше тя. И защо бих я презирал за това, че нейното творение въобще не оставяше онези следи, с които могат да се обогатят музеите? Аз мога да формулирам нещо, свързано с построените катедрали, но тя ми построяваше катедралите...

— А какво научаваше от нея за връзките между линиите?

— Не са от голямо значение свързаните обекти. Аз първо трябва да се науча да разгадавам връзките. Аз съм стар. Тъй че съм виждал да умират тези, които обичах, или да оздравяват. Идва вечер, когато любимата, обронила на рамото глава, отклонява поднесената чаша мляко подобно на новороденото, вече откъснато от света, което отказва да суче, понеже млякото му горчи. Тя ти се усмихва, сякаш за да се извини, че те наскърбява, като вече не се храни от теб. Вече няма нужда от теб. И ти отиваш до прозореца да скриеш сълзите си. А там са полята. Тогава усещаш като пъпна връв връзката си с нещата. Нивата с ечемик, житните поля, разцъфналото портокалово дръвче, което приготвя храна за плътта ти, и слънцето, което от сътворението на вековете върти воденицата на изворите. И до теб достига шумът от строежа на новия акведукт, който ще утоли жаждата на града, вместо другия, който се е износил от времето, или просто шумът от каручката или стъпките на натовареното с чували магаре. И усещаш кръговрата на всемирната жизнена сила, която придава трайност на нещата. И се връщаш бавно до леглото. Изтриваш лицето, плувнало в пот. Тя е все още там, при теб, ала изцяло погълната от умирането. Полята вече не пеят за нея своята песен на строящия се акведукт или на каручката, или на магарето, което ситни. Ароматът на портокаловите дръвчета вече не е за нея, нито твоята любов.

Тогава си спомняш за приятелите, които изпитваха обич един към друг.

Единият отиваше да потърси другия посред нощ просто защото имаше нужда от шегите му, от съветите му или още по-просто — от присъствието му. И когато единият пътуваше, приятелят му липсваше. Някакво абсурдно недоразумение обаче ги скара. И те се преструват, че не се виждат, когато се срещнат. Чудото тук е в това, че за нищо не съжаляват. Съжалението за любовта е любов. Онова, което получаваха един от друг, няма да получат от никого на света. Защото всеки се шегува, съветва или просто диша посвоему, а не иначе. И тъй ето ги осакатени, снижени, ала неспособни да проумеят нищо от това. И дори много горди и сякаш обогатени от свободното време. И ходят безцелно по сергиите. И вече не си губят времето с приятеля! Те ще откажат да положат всякакво усилие, което отново би ги свързало с хранилището, откъдето са черпили храната си. Тъй като е мъртва онази част у тях,

която е живяла от нея, и как тази част би могла да изисква храна, щом вече я няма?

Ти обаче минаваш като градинар. И виждаш какво липсва на дървото. Не от гледната точка на дървото, понеже от гледна точка на дървото нищо не му липсва: то е свършено. А от твоята гледна точка на бог за дървото, който присажда клонките там, където трябва. И свързваш отново прекъснатата нишка и пъпната връв. Ти носиш помирение. И ето че те покълват в пламенното си усърдие.

Аз също донесох помирение и познах свежото утро, когато любимата ти поисква козе мляко и мек хляб. И ето те сведен над нея, с една ръка поддържаш тила ѝ, а с другата надигаш чашата до бледите устни и я гледаш как пие. Ти си път, талига и пренос. Струва ти се не че я храниш, нито даже че я лекуваш, а че я зашиваш към това, което е било част от нея — тези поля, тези извори, това слънце. Мъничко и за нея отсега нататък слънцето върти пеещата воденица на изворите. Мъничко и за нея строят акведукта. Мъничко и за нея скърца каручката. И понеже тази сутрин тя ти изглежда като момиченце, не жаждна за дълбокомъдрени слова, а по-скоро за новини за къщата, играчките и приятелите, ти ѝ казваш: „Чуй...“ И тя разпознава магарето, което ситни. Тогава започва да се смее и се обръща към теб, нейното слънце, защото е жадна за любов.

И аз, който съм стар геометър, така аз също се учех, защото съществуват само тези връзки, за които си мислил. Ти казваш: „Същото е и при...“ И един въпрос замира. Аз възвърнах на този тук жаждата да има приятел: аз му донесох помирение. Възвърнах на тази жена жаждата за мляко и за любов. И казах: „Същото е и при...“ Аз я изцерих. И изразявайки такава връзка между падащия камък и звездите, какво друго съм направил? Казах: „Същото е и при...“ И изказвайки така някоя връзка между линиите, казах: „В триъгълника това или онова е същото, както...“ И по такъв начин, от замиране на въпроси към замиране на въпроси, аз се упътвам тихо към Бога, към който никой въпрос вече не е отправен.

И напускайки моя приятел, аз поех с бавната си походка, аз, който се изцерих от своите гневни изблици, защото, от планината, която изкачвам, се въдворява истински мир, който въобще не е плод на помирение, на лишение, на смесване, нито на подялба. Тъй като виждам условие там, където те виждат спор. Както е с моята принуда,

която е условие за моята свобода, или с моите повеления против любовта, които са условие за любовта, или с моя обичен враг, който е условие за мен самия, понеже корабът не би придобил никаква форма без морето.

От помирение с един враг към помирение с друг враг — ала от нов враг към нов враг — аз също се упътвам по склона, който изкачвам, към покоя в Бога — знаейки, че за кораба изобщо не става въпрос да отстъпва пред набезите на морето, нито за морето — да се укротява пред кораба, защото в първия случай корабите ще потънат, а във втория случай ще се изродят в понтони за перачки, — но знаейки, че е важно въобще да не се огъваме, нито да сключваме съглашения поради престорена любов по време на някоя безмилостна война, която е условие за мира, като изоставяме по пътя мъртви, които са условие за живота, като приемаме лишения, които са условие за празника, парализи в пашкули, които са условие за крилата, защото се случва тъй, че ти ме обвързваш в нещо по-висше от мен самия, Господи, според твоята воля, и аз не ще позная мира, нито любовта извън Теб, понеже в Теб единствен този, който царуваше на север от моята империя и когото обичах, и аз самият ще бъдем помирени, тъй като сме завършени, понеже в теб единствен оня, когото съм бил длъжен да накажа въпреки уважението си, и аз самият ще бъдем помирени, тъй като сме завършени, понеже се случва тъй, че в Теб единствен се сливат най-накрая в своето единство без спорове любовта, Господи, и условията за любовта.

ССVII

Несправедлива е, разбира се, йерархията, която те потиска и ти пречи да се само осъществиш. Все пак, щом воюваш срещу тази несправедливост, от опустошаване на архитектура към опустошаване на архитектура, ти ще стигнеш до застоялото бласто, където ледниците ще са се слели.

Ти искаш хората да са подобни един на друг, смесвайки твоето равенство с идентичността. Но аз ще ги нарека „равни“ за това, че еднакво служат на империята, а не че толкова си приличат.

Така е и при играта на шах: има победител и победен. И се случва победителят да се нагизди с ехидна усмивка, за да унижи победения. Защото такива са хората. И ти идваш съгласно своята справедливост да забраниш шахматните победи. Ти казваш: „Каква е заслугата на победителя? Той беше по-умен или по-добре познаваше изкуството на играта. Неговата победа е израз на едно състояние. Защо да е възхваляван за това, че е по-червендалест или по-гъвкав, или по-дългокос, или не тъй дългокос?“

Ала аз съм виждал как победеният на шах играе в продължение на години с надеждата за празника на победата. Тъй като ти си по-богат с това, че тя съществува дори когато не е за теб. Същото е и с бисера от морското дъно.

Не се заблуждавай за завистта: тя е знак за една силова линия. Аз съм създал някакъв орден. И удостоените се перчат като пауни с моето скъпоценно камъче от планински кристал на гърдите. Тъй че ти завиждаш на оня, на когото давам орден. И идваш съгласно своята справедливост, която всъщност е само дух на уравниване. И решаваш: „Всички ще носят скъпоценни камъчета на гърдите си.“ И безспорно отсега нататък кой ще се нагизди с подобен накит? Ти живееше не заради камъчето, а заради неговото значение.

Ето на, ще кажеш ти. Аз намалих неприятностите на хората. Тъй като ги изцериш от ламтежа за камъчета, към които мнозинството от тях не можеха да се домогват. Защото ти съдиш според завистта, която

е болезнена. Значи предметът на завистта е зло. И ти не оставяш да не оцелее нищо, което е въвн от опасност. Детето протяга ръка и крещи към звездата. Твоята справедливост следователно те задължава да я угасиш.

Същото е при притежаването на скъпоценните камъни. И ти ги складираш в музея. Казваш: „Те са на всички.“ И безспорно твой народ ще се изнизва край витрините в дъждовните дни. И ще се прозяват над сбирките от смарагди, защото вече няма церемониал, който да ги освети с някакво значение. И с какво са те по-сияйни от шлифованото стъкло?

Ти си очистил дори диаманта от особената му природа. Понеже той можеше да бъде за теб. Ти си го лишил от сиянието му, което идваше от това, че е желан. Същото е и с жените, когато ги поставяш под възбрана. Колкото и да са хубави, те ще бъдат восъчни кукли. Никога не съм виждал някой да умира, колкото и хубав да е образът, за една жена или за друга, която барелефът на саркофаг е увековечил, за да достигне до него. Тя разлива прелестта на миналото или меланхолията си, а не жестокостта на желанието.

Така твой диамант, който не може да бъде притежаван, става нещо различно. Той блестеше благодарение на това свое качество. Защото тогава той те прославяше и ти правеше чест, и те извисяваше с блясъка си. Ала ти ги превърна в украси на витрина. Те ще правят чест на витрините. А тъй като въобще не желаеш да бъдеш витрина, ти не желаеш диаманта.

И ако сега ти изгориш един от тях, за да облагородиш с това приношение празничния ден и да умножиш по такъв начин сиянието му над ума и сърцето си, ти не ще изгориш нищо. Не си ти този, който ще принесе в жертва диаманта. Той ще бъде дар от твоята витрина. А тя нехае за това. Вече не можеш да играеш с диаманта, той вече няма за какво да ти послужи. И зазиждайки някой диамант в мрака на храмовата колона, за да го дариш на боговете, ти не даряваш нищо. Твоята колона е само склад, съвсем мъничко по-таен от витрината, която е също тайна, когато слънцето подкани твой народ да бяга от града. Твой диамант няма стойност на дар, понеже той не е предмет, който се подарява. Той е предмет, който се складира. Тук или там. Той вече не е намагнитен. Загубил е божествените си силови линии. Какво си спечелил ти?

Аз обаче забранявам да се обличат в червено тези, които не водят потеклото си от пророка. И с какво съм оцетил другите? Никой не се обличаше в червено. Червеното беше лишено от значение. Отсега нататък всички мечтаят да се обличат в червено. Аз съм създал силата на червеното и ти си по-богат от това, че то съществува, макар въобще да не е за теб. И завистта, която те спохожда, е знак за една нова силова линия.

Но империята ти се струва съвършена, ако в центъра на града някой, който ще седне с кръстосани крака, умре там от глад и жажда. Защото никакво предпочитание няма да го привлича нито надясно, нито наляво, нито напред, нито назад. И той изобщо няма да получава заповеди, както няма и да ги издава. И у него не ще има порив нито към диаманта, който не може да се притежава, нито към камъчето на гърдите, нито към червената дреха. И при търговеца на цветни платове ще видиш как той се прозява часове наред в очакване да наситя с моите значения посоката на неговите желания.

Ала поради това, че съм забранил червеното, ето че той поглежда изпод вежди към виолетовото... или, понеже е непокорен и свободен, и враждебно настроен към почестите, и се поставя над условностите, и се подиграва на смисъла на цветовете, които съм определил според неограничената си власт, ти виждаш как той изпразва всички рафтове на дюкяна и тършува в запасите, за да открие цвета, който е коренно противоположен на червения, като яркозеления, и се показва придирчив, докато не е намерил съвършенството на съвършенствата. След което го виждаш, безкрайно горд със своето яркозелено, да се перчи из града с него от презрение към моята йерархия на цветовете.

Но става така, че аз съм го въодушевявал през целия ден. В противен случай, облечен в червено, той би се прозявал в някой музей, понеже вали. „Аз, казваше баща ми, създавам един празник. Но всъщност създавам не празник, а една връзка. Чувам язвителния присмех на непокорните, които веднага създават напук друг празник. И връзката, която те потвърждават и увековечават, е същата. Тъй че аз ги задържам за малко в затвора, за да им доставя удоволствие, защото те държат на сериозността на своя церемониал. Както и аз.“

ССVІІІ

И тъй, съмна се. И аз бях там като моряка, скръстил ръце, който вдишва морето. Това море, което той трябва да пори, а не някое друго. Бях там като скулптор пред глина. Тази глина, на която той трябва да придаде форма, а не някоя друга. Бях там, такъв, какъвто съм, на хълма, и отправих към Бог следната молитва:

„Господи, разсъмва се над моята империя. Тя ми е предоставена тази сутрин, като арфа, готова да засвири. Господи, ражда се за светлината този отрязък от градове, палмови горички, орни земи и портокалови плантации. И ето го, откъм дясната ми страна, морския залив за кораби. И ето я, откъм лявата ми страна, синята планина, със склонове, благословени с вълнодайни овце, която впива ноктите на последните си канари в пустинята. А отвъд — аления пясък, където цъфтеше единствено слънцето.

Моята империя е с такова лице, а не с друго. И несъмнено, в моя власт е да отклоня мъничко извивката на тази река, за да напоя с нея пясъка, но не в момента. В моя власт е да основа тук нов град, но не в момента. В моя власт е да освободя, само като издухам семето ѝ, една победоносна гора от кедри, но е в момента. Защото аз наследявам в момента едно отлетяло минало, което е такова, а не друго. Тази арфа, готова да запее.

От какво бих могъл да се оплаквам, Господи, аз, който претеглям в патриархалната си мъдрост тази империя, където всичко си е на мястото, както са на място разноцветни плодове в кошницата. Защо бих изпитвал гняв, огорчение, омраза или жажда за мъст? Такава е канавата за моя труд. Такава е нивата за моята оран. Такава е арфата за моята песен.

Когато господарят на имението върви през земите си на разсъмване, ти виждаш как, щом намери камъни или тръни, той събира камъните и изтръгва тръните. Не се гневи нито на камъка, нито на тръна. Той разхубавява своята земя и не изпитва нищо, освен любов.

Когато тази жена отваря къщата си на разсъмване, ти виждаш как мете праха. Тя въобще не се гневи на праха. Тя разхубавява своята къща и не изпитва нищо освен любов.

Нима бих могъл да се оплаквам от това, че някоя планина закриля тази граница, а не другата? Тя спира — със спокойствието на длан — племената, които нахлуват от пустинята. Това е добре. Аз ще построя моите цитадели по-надалеч, там, където империята е оголена.

И защо бих се оплаквал от хората? Аз ги приемам в това утро такива, каквито са. Безспорно сред тях има такива, които подготвят престъпление, които обмислят предателство, които излъскват лъжата си, но има и други, които се впускат в работа или в милосърдие, или в справедливост. И за да разхубавя моята орна земя, аз също, разбира се, ще изхвърля камъните или тръните, но без да намразя нито камъните, нито тръните, като не изпитвам нищо освен любов.

Защото съм намерил покой, Господи, по време на моята молитва. Аз идвам от теб. Чувствувам се градинар, който поема с бавна походка към своите дървета.“

А през моя живот и аз несъмнено съм изпитвал гняв, огорчение, омраза и жажда за мъст. В здрача на изгубените битки, както и на бунтовете, всеки път, когато съм откривал, че съм безсилен и сякаш затворен в себе си, поради невъзможност да въздействам според моята воля върху раздробените си войски, до които вече не достигаше словото ми, върху размирните си генерали, които си измисляха императори, върху лудите пророци, които свързваха гроздове вярващи в слепи юмруци, аз познах тогава изкушението на гнева за човека.

Ала ти искаш да поправиш миналото. Ти измисляш твърде късно сполучливото решение. Предприемаш отново стъпката, която би те спасила, но е част — понеже нейният час е отминал — от загниването на мечтата. И разбира се, има един генерал, който те е посъветвал, според своите изчисления, да атакуваш на запад. Ти измисляш наново историята. Ловко премяташ раздаващия съвети. Атакуваш на север. Все едно да се опитваш да си отвориш път, като духнеш върху гранита на някоя планина. „Ах, казваш си ти в покварата на своя блян, ако тоя не беше действал, ако оня не беше говорил, ако другият не беше спал, ако този не беше повярвал или беше отказал да повярва, ако онзи беше тук, ако другият беше другаде, тогава аз бих излязъл победител!“

Ала те ти се присмиват, понеже е невъзможно да ги заличиш, като петното кръв на угризението. И те обзема желанието да ги смажеш с изтезания, за да се отървеш от тях. Но да би струпал върху им всичките воденични камъни на империята, ти не би могъл да попречиш на това, че ги е имало.

Слаб си ти, както си и страхлив, щом тичаш в живота да преследваш виновници, измисляйки наново едно отлетяло минало сред разложението на мечтата си. И става така, че от чистка към чистка ти ще предадеш целия си народ на гробаря.

Някои са били навярно проводници на поражението, но защо другите, които биха могли да бъдат проводници на победата, не са взели превес над първите? За това, че народът въобще не ги подкрепял? Тогава защо твоят народ е предпочел лошите пастири? Защото те лъжели? Ала лъжи са били изричани всякога, понеже всякога е казвано всичко, и истината, и лъжата. Защото плащали? Но пари винаги се предлагат, тъй като винаги някой иска да подкупи някого.

Ако хората в някоя империя са с добре изградени устои, ще се изсмеят на моя човек, който иска да ги подкупи. Болестта, която им предлагам, изобщо не е за тях. Ако хората от другата империя са разядени в сърцата си, болестта, която им предлагам, ще навлезе през този или онзи, които първи ще бъдат повалени. И пренасяйки се от единия в другия, тя ще порази всички хора в империята, защото моята болест беше за тях. Виновни ли са първите засегнати от нея за разлагането на империята? Ти въобще не твърдиш, че и в най-здравата империя не съществуват носители на шанкъра! Те са там, но като че ли в запас за времената на упадък. Само тогава ще се разрази болестта, която нямаше нужда от тях. Тя би намерила други. Ако болестта поражда лозята от корен на корен, аз въобще не обвинявам първия корен. И да бях го изгорил година по-рано, друг корен би послужил за вход на разложението.

Ако империята се покварява, всички са спомогнали за покварата. Ако мнозинството от хората проявяват търпимост, в какво те не са отговорни? Аз те наричам „убиец“, ако детето се дави в блатото ти, а ти нехаеш и не му се притичваш на помощ.

Безплоден ще съм следователно ако се опитвам, сред разложението на мечтата, да скулптирам със закъснение едно отлетяло

минало, обезглавявайки покваряващите като съучастници в поквара, подлещите като съучастници в подлост, изменниците като съучастници в измяна, понеже от следствие към следствие аз ще унищожа дори най-добрите, защото ще са били безрезултатни, и ще ми остане да ги упрекна за тяхната леност или снизходителност, или глупост. В крайна сметка ще съм се стремил да унищожа в човека това, което е податливо на болестта и предоставя плодородна земя за това семе, и всички могат да се разболеят. И всички са плодородна земя за всякакви семена. И ще ми се наложи да изтребя всички. Тогава ще е съвършен светът, понеже ще е очистен от злото. Но аз казвам, че съвършенството е добродетел на мъртвите. Извисяването използва като тор лошите скулптори, както и лошия вкус. Аз изобщо не служа на истината, като екзекутирам този, който греши, понеже истината се гради от грешка към грешка. Аз изобщо не служа на творението, като екзекутирам онзи, който не е сполучил в своето, понеже творението се гради от несполука към несполука. Аз въобще не налагам някоя истина, като екзекутирам оня, който служи на друга, понеже моята истина е дърво, което се ражда. И не познавам нищо друго освен орна земя, която още не е подхранила моето дърво. Аз идвам, тук съм. Аз получавам в наследство миналото на моята империя. Аз съм градинарят, поел към своята земя. Няма да я упреквам, че храни кактуси и тръни. Нехая за кактусите и тръните, ако съм семе на кедър.

Презирам омразата, не от снизходителност, а защото, като идвам от Теб, Господи, където всяко нещо има своето присъствие, империята присъства в мен във всеки миг. И във всеки миг аз поставям начало.

Спомням си как ме учеше баща ми: „Смешно е семето, което се оплаква от това, че земята чрез него се е превърнала в салата, а не в кедър. Значи то е семе на салата.“

Той казваше също: „Кривогледият се усмихнал на девойката. Тя се извърнала към тези, които гледат направо. И кривогледият тръгвал да разправя, че тези, които гледат направо, развъртават девойките.“ Твърде суетни са справедливите, които си въобразяват, че не дължат нищо на лутанията, на несправедливостите, на грешките, на безчестията, чрез които преминават отвъд тях. Смешен е плодът, който презира дървото!

ССІХ

Тъй както този, който вярва, че ще намери радостта си в богатството на куп предмети, в безсилието си да я изскубне от тях, защото тя въобще не се крие там, умножава имането си, трупа предметите на пирамиди и отива да снове сред тях в подземията, подобен на диваците, които разглобяват барабана, за да хванат в плен звука.

Така узналите, че връзките на принудителни думи те подчиняват на моята поема, че принудителните структури те подчиняват на скулптурата на моя скулптор, че принудителните връзки между тоновете на китарата те подчиняват на душевното вълнение на китариста, и повярвали, че силата се крие в думите на поемата, в материала на скулптурата, в тоновете на китарата, ти ги размахват в неоправима бъркотия, а щом отново не намерят в бъркотията тази сила, понеже тя въобще не се крие там, те преувеличават, за да бъдат чути, своята врява, като в краен случай пренасят у теб вълнението, което ще изтръгнеш от счупването на куп чинии — вълнение, първо, със спорно качество, вълнение, второ, със спорна сила, което би постигнало много по-безспорен резултат, много повече би те завладяло, насочило, провокирало, ако ти го извличаше от тежестта на моя жандарм, когато ти смазва пръста на крака.

И ако аз пожелаю да те завладя, казвайки ти „октомврийско слънце“ или „снежни саби“, необходимо е да конструирам капан, който да затвори плячка от естество, съвсем различно от естеството на капана. Но ако желая да те развълнувам чрез самите обекти на капана, понеже не ще посмея да ти кажа „меланхолия“, „здрач“, „любима“ — думи от поема, купени наготово от пазара, от които ти се повдига, — аз ще извлека не по-малка полза от слабото подражателно действие, което намалява ликуването ти, когато ти кажа „труп“ вместо „кошница с рози“, макар че нито едното, нито другото те засягат в дълбочина, и ще изляза извън обичайното, за да ти опиша най-изтънчени мъчения. И понеже и без туй не ще изтръгна от тях чувството, което въобще не се

крие там, защото е слаба властта на думите, които предизвикват само горчива слюнка в устата ти, когато задействам механиката на спомена, ти започваш трескаво да се вълнуваш, да умножаваш изтезанията и подробностите на изтезанията, и миризмите на изтезанията, за да натежат в крайна сметка над мен по-малко, отколкото здравия крак на моя жандарм.

Щом се опитвам по такъв начин да те изненадам, чрез лекия шок от необичайното — и несъмнено ще те изненадам, ако вляза заднишком в залата за аудиенции, където те приемам, или ако, най-общо казано, прибягна към каквото и да е непоследователно неочаквано действие, — щом постъпвам така, аз съм само разсипник и привличам вниманието чрез опустошаването, понеже при втората аудиенция, разбира се, ти вече няма да се втрещиш от влизането ми заднишком и веднъж привикнал не само към някой абсурден жест, а и към непредвиденото в абсурда, ти няма да се удивляваш от нищо. И скоро ще клекнеш, мрачен и безсловесен, в безразличието на един изхабен свят. А единствената поезия, която още ще може да изтръгне от теб някакъв стон, ще е тази на огромната подкована обувка на моя жандарм.

Тъй като изобщо не съществуват непокорни, изобщо не съществува отделен човек, сам на света, не съществува човек, който да е истински откъснат от света. По-наивни са тези, които вярват в това, отколкото търгащите на шутовски стихове, които под предлог, че пишат поезия, забъркват любов, лунна светлина, есен, въздишки и морски бриз.

„Аз съм сянка, казва твоята сянка, и презирам светлината.“ Но живее от нея.

ССХ

Аз те приемам такъв, какъвто си. Възможно е да те мъчи болестта да прибереш в джоба си дребните златни украшения, които попадат пред погледа ти, и освен това да си поет. Ще те приема в такъв случай от любов към поезията. А от любов към моите златни украшения ще ги заключа.

Възможно е подобно на жена да възприемаш поверените ти тайни като диаманти, с които да се накичиш. Тя отива на празник. И редкият накит, който излага на показ, я прави важна и знаменита. Възможно е освен това ти да си танцьор. Аз ще те приема в такъв случай от любов към танца, а от любов към тайните, ще ги стая.

Но е възможно ти просто да си мой приятел. Ще те приема тогава от любов към теб такъв, какъвто си. Ако куцаш, няма да те карам да танцуваш. Ако мразиш този или онзи, няма да ти ги натрапвам за сътрапезници. Ако си гладен, ще те нагостя.

Няма да тръгна да те делия на части, за да те опозная. Ти не си нито това дело, нито другото, нито тяхната сума. Нито тази дума, нито другата, нито тяхната сума. Няма да съдя за теб нито според тези думи, нито според тези дела. А ще съдя за делата, както и за думите по теб.

Ще изисквам ти да ме приемеш в замяна. Нямам какво да правя с приятел, който не ме познава и настоява обяснения. Не притежавам силата да пренеса себе си чрез слабия вятър на думите. Аз съм планина. Планината може да се съзерцава. А ръчната количка изобщо не може да я докара.

Как да ти обясня това, което най-напред не е прозряно от любовта? И как да говоря понякога? Има неприлични думи. Казвал съм ти го за моите войници в пустинята. Наблюдавам ги мълчаливо, в навечерието на битката. Империята се крепи на тях. Те ще умрат за империята. И смъртта им ще бъде откупена при тази замяна. Тъй че аз познавам истинския им плам. Какво бих могъл да науча от вятъра на думите? Че се оплакват от тръните, че ненавиждат ефрейтора, че храната е оскъдна, че жертвата им е горчива? Така трябва да говорят

те! Гледам с недоверие на прекалено лиричния войник. Ако желае да умре за своя ефрейтор, вероятно е въобще да не умре, премного е зает да ти декламира поемата си. Гледам с недоверие на гъсеницата, която си мисли, че е влюбена в крилата. Тя въобще няма да умре за себе си в пашкула. Ала глух за вятъра на думите му, през моя войник аз виждам какъв е той, а не какъв казва, че е. А този тук в битката ще закрие с гърдите си своя ефрейтор. Моят приятел е една гледна точка. Потребно ми е да чуя откъде говори той, защото той е отделна империя и неизчерпаем запас. Би могъл да замълчи и още повече да ме преизпълни. Тогава преценявам според него и виждам по друг начин света. Също така изисквам от моя приятел да знае откъде говоря аз. Само тогава ще ме чуе. Тъй като думите винаги си показват език една на друга.

ССХІ

Пак дойде при мен оня пророк с тежък поглед, който ден и нощ таеше свещена ярост в душата си и на всичко отгоре беше кривоглед.

— Редно е — рече ми — да спасим праведните.

— Безспорно — отвърнах му, — няма никаква очевидна причина, която да обуславя наказването им.

— Да ги отделим от грешниците.

— Разбира се — отговорих му. — Най-съвършеният трябва да бъде въздигнат в пример. Ти избираш за пиедестала най-хубавата статуя на най-добрия скулптор. Четеш на децата най-хубавите поеми. Желаеш за царици най-красивите жени. Защото съвършенството е посока, която трябва да се покаже, макар да е извън твоята власт да го достигнеш.

Но пророкът се горещеше:

— И щом бъде отделено племето на праведните, важно е да спасим само него и така веднъж завинаги да унищожим покварата.

— Ех! — рекох му аз. — Тук преувеличаваш. Защото искаш да отделиш цвета от дървото. Да облагородиш жътвата, като премахнеш тора. Да спасиш великите скулптори, като обезглавиш лошите скулптори. А аз познавам само повече или по-малко несъвършени хора и — от торфа към цвета — извисяването на дървото. И казвам, че съвършенството на империята се крепи върху безсрамните.

— Ти почиташ безсрамието!

— Аз почитам също толкова твоята глупост, защото е хубаво добродетелта да се представя като състояние на съвършенство, съвършено желано и постижимо. И да има изградена представа за добродетелния човек, въпреки че той не може да съществува, първо, защото човекът е безсилен, второ, защото абсолютното съвършенство, където и да се крие, води до смърт. Но е добре посоката да придобие облик на цел. В противен случай ти би се уморил да вървиш към нещо недостижимо. Жестоко съм се мъчил в пустинята. В началото изглежда, че е невъзможно да я победиш. Ала аз правя от онази

отдалечена дюна щастливо място за почивка. И я достигам, и тя изчерпва силата си. Тогава правя от някой назъбен връх на хоризонта щастливо място за почивка. И го достигам, и той изчерпва силата си. Тогава си избирам друга прицелна точка. И от прицелна точка към прицелна точка, изплувам от пясъците.

Безсрамието или е знак за простодушие и невинност — както е при газелите и ако ти благоволиш да го извадиш от неведението, ще го превърнеш в чистосърдечна добродетел, — или изпитва радост от предизвикателството към свенливостта. И се крепи върху свенливостта. И живее от нея и я създава. И когато минават пияните войници, виждаш как майките хукват след дъщерите си и им забраняват да се показват. А колкото до войниците от твоята утопична империя, свикнали целомъдрено да свеждат поглед, с тях би било така, сякаш въобще ги няма и ти не би видял никакво неудобство в това момичетата от твоя край да се къпят голи. Ала свенливостта в моята империя е нещо различно от липса на безсрамие (понеже най-свенливите тогава са мъртвите). Тя е таен плам и усърдие, сдържаност, самоуважение и смелост. Тя е закрила на готовия мед с оглед на една любов. И ако някъде мине пиян войник, случва се така, че той създава в моя край качеството на свенливостта.

— Значи ти желаеш пияните войници да крещят сквернословията си...

— Напротив, случва се да ги наказвам, за да създам устоите на тяхната собствена свенливост. Но се случва и така, че колкото по-добре съм създал устоите й, толкова по-привлекателно става предизвикателството. Повече радост ти доставя да изкачиш високия стръмен връх, отколкото заобления хълм. Да победиш противник, който ти се съпротивлява, отколкото оня наивник, който въобще не се защитава. Само там, където жените са забулени, те изгаря желанието да отгатнеш лицата им. И аз съдя за напрежението на силовите линии в империята по строгостта на наказанието, което уравновесява щението. Ако преграждам пълноводна река в планината, харесва ми да премеря дебелината на стената. Тя е знак за моето могъщество. Тъй като, разбира се, срещу маловодното блато ми е достатъчна една дига от картон. И защо да желая бойниците ми да са скопци? Искам те да натежават срещу стената, защото само тогава ще са велики в

престъплението или в съзиданието, което преминава отвъд престъплението.

— Значи ти искаш да са преизпълнени с похотливите си желания...

— Не. Ти нищо не си разбрал — казах му аз.

ССХІІ

Моите жандарми в неизчерпаемата си глупост дойдоха да ме залъгват:

— Ние открихме причината за упадъка на империята. Става дума за една секта, която трябва да се изкорени.

— Ех! — рекох аз. — По какво познаваш, че те са свързани помежду си?

И те ми разказаха за съвпаденията в делата им, родството им според един или друг белег и мястото на сбирките им.

— А по какво познавате, че са заплаха за империята?

И те ми описаха престъпленията им и злоупотребите на някои от тях, и изнасилванията, извършени от други, и подлостта на мнозина или грозотата им.

— Ех! — казах аз. — Познавам още по-опасна секта, понеже никой не е взел мерки за борба с нея!

— Каква секта? — побързаха да попитат моите жандарми.

Тъй като жандармът, понеже е роден да удря, залинява, ако му липсва храна.

— Тази на хората — отвърнах им аз, — които имат бенка на лявото слепоочие.

Моите жандарми, без нищо да са разбрали, ме подкрепиха с ръмжене. Понеже жандармът може да удря, без да разбира. Той удря с юмруците си, които са лишени от мозък.

Все пак един от тях, който някога е бил дърводелец, се покашля два-три пъти:

— Те нямат никакво явно родство. Те никъде не се събират.

— Разбира се — отвърнах му аз. — Там е опасността. Защото минават незабелязани. Ала още щом оповестя декрета, който ги посочва на гнева на обществото, ще видиш как ще почнат да се търсят един друг, да се обединяват, да живеят заедно и изправяйки се срещу народната справедливост, да се осъзнават като каста.

— Това е самата истина — потвърдиха моите жандарми.

Но някогашният дърводелец пак се покашля:

— Познавам един от тях. Той е благ. Той е щедър, той е честен. И е получил три рани, докато е бранил империята...

— Безспорно — отговорих му. — От това, че на жените им е изхвъркнал ума, вадиш ли заключение, че няма ни една, която да проявява разум? От това, че генералите са гръмогласни, вадиш ли заключение, че не съществува ни един тук или там, който да е стеснителен? Не се спирай на изключенията. Щом веднъж бъдат отделени носителите на белега, порови се в миналото им. Те са били източник на престъпления, на похищения, на изнасилвания, на злоупотребни, на предателства, на лакомия и безсрамие. Твърдиш ли, че те са безупречни по отношение на тези пороци?

— Разбира се, че не — извикаха жандармите, понеже апетитът в юмруците им се беше възбудил.

— И тъй, когато едно дърво ражда гнили плодове, плодовете ли упрекваш за гнилотата, или дървото?

— Дървото — викнаха жандармите.

— А няколкото здрави плода могат ли да го оправдаят?

— Не! Не! — развикаха се жандармите, които, за щастие, обичаха своя занаят, а там изобщо не оправдават.

— Значи би било справедливо да очистите империята от носителите на бенка на лявото слепоочие.

Но някогашният дърводелец пак се покашля:

— Изрази точно и ясно възражението си — рекох му аз, докато другарите му, водени от своя нюх, хвърляха погледи, натежали от намеци, към слепоочието му.

Един от тях се окуражи, измервайки от глава до пети подозрителния:

— Оня, който той казва, че познавал... да не би да му е брат... или баща... или някой роднина?

И всички изръмжаха в знак на съгласие.

Тогава пламна гневът ми:

— Още по-опасна е сектата на тези, които имат бенка на дясното слепоочие! Защото ние даже не сме и помислили за тях! Значи тя се прикрива още по-добре. А по-опасна дори и от нея е сектата на тези, които нямат бенка, понеже те ходят маскирани, невидими като заговорници. И в крайна сметка от секта към секта аз осъждам цялата

секта на хората, защото тя е съвсем очевидно източник на престъпления, на похищения, на изнасилвания, на злоупотреби, на лакомия и безсрамие. И тъй като се случва така, че жандармите, освен че са жандарми, са и хора, за удобство аз ще започна от тях необходимата чистка. Ето защо издавам заповед на жандарма, който е у вас, да хвърли човека, който е у вас, на бунището в тъмниците на моите цитадели!

И си тръгнаха моите жандарми, като сумтяха от недоумение и разсъждаваха не много успешно, понеже става така, че те разсъждават с юмруците.

Аз обаче задържах дърводелеца, който свеждаше поглед и се правеше на скромнен.

— А теб те уволнявам! — рекох му. — Истината за един дърводелец, която е проникновена и противоречива поради това, че дървото му се съпротивлява, въобще не е истина за един жандарм. Ако учебникът класира в черно носителите на бенка на слепоочието, харесва ми, че моите жандарми, само като чуят за тях, усещат как им растат юмруците. Харесва ми също, че сержантът те преценява според уменията ти да се обръщаш кръгом. Тъй като сержантът, ако има право да разсъждава, ще те извини за непохватността ти заради това, че си голям поет. Също така ще прости на твоя съсед, защото е благочестив. И на съседа на съседа, понеже той е пример за непорочност. Така ще се възцари справедливостта. Но случи ли се на война някой изкусно да се престори, че се обръща кръгом, за да заблуди противника, и ето че моите войници изведнъж се спъват едни в други, сред трясъка на голяма врява, и привличат върху себе си клането. Хубаво ще ги утеши уважението на техния сержант! Тъй че аз те отпращам при твоите дървени скелета, от страх, че заради твоята любов към справедливостта, там, където тя няма място, някой ден се ще пролее кръв.

ССХІІІ

Но дойде оня, който ме заразпитва за справедливостта.

— Ах! — казах му аз. — Ако познавам справедливи дела, то не зная нищо за справедливостта. Справедливо е да бъдеш нахранен според труда си. Справедливо е да бъдеш лекуван, когато си болен. Справедливо е да бъдеш свободен, щом си невинен. Ала очевидното не стига по-далеч... Справедливо е това, което е съобразено с церемониала.

Аз изисквам от лекаря да прекоси пустинята, дори на лакти и колене, за да превърже една човешка рана. Дори когато този човек би могъл да бъде неверник. Защото така създавам уважението към човека. Но случи ли се империята да води война срещу империята на неверника, аз изисквам от войниците да прекосят същата пустиня, за да разпръснат на слънцето вътрешностите на същия неверник. Защото така създавам устоите на империята.

— Господарю... не те разбирам.

— Харесва ми, когато ковачите на гвоздеи, които пеят химните на ковачите, се стремят да обират сечивата на дърводелците, за да служат на гвоздеите. Харесва ми, когато дърводелците се стремят да накарат ковачите да се откажат от работата си, за да служат на дъските. Защото от това притегляне на силови линии ще се роди корабът и аз не очаквам нищо от дърводелците, които не влагат страст и се прекланят пред гвоздеите, нито от ковачите на гвоздеи, които не влагат страст и се прекланят пред дъските.

— Значи почиташ омразата?

— Аз смилам омразата, надмогвам я и почитам само любовта. Ала се случва така, че омразата прераства в любов само когато се издигне над дъските и гвоздеите към кораба.

И като се оттеглих, отправих към Бога тази молитва:

„Аз приемам като преходни, Господи, противоречивите истини на войника, който се стреми да нарани, и на лекаря, който се стреми да изцери, макар че разпознаването на техния ключов камък въобще не е

от моя етаж. Аз не примирявам в хладко питие ледените и горещите напитки. Изобщо не желая човек да ранява или изцерява умерено. Наказвам лекаря, който отказва да полага грижи, наказвам войника, който отказва да стреля. И отдавам малко значение на това дали думите си показват език една на друга. Защото се случва така, че само капанът, изграден от различни материали, хваща моята плячка в единството ѝ, която е този човек, с такова качество, а не с друго.

Аз търся опипом твоите божествени силови линии и по липса на очевидни неща, които въобще не са за моя етаж, казвам, че имам право в избора на обредите на церемониала, щом се оказва, че в него се освобождавам и дишам. Така е и с моя скулптор, Господи, който се задоволява с този натиск с палеца наляво, макар че не може да каже защо. Тъй като му се струва, че само по този начин вдъхва сила на глината.

Аз ида към Теб подобно на дървото, което се развива според силовите линии, заложили в семчицата му. Слепият, Господи, не знае нищо за огъня. Но в огъня има силови линии, които се усещат с дланите. И той върви през тръните, понеже всяко преображение е болезнено. Господи, аз ида към Теб според твоята милост по протежението на склона, който застава човек да се самопостигне.

Ти не слизаш към своето творение и за да се просветя, аз нямам на какво друго да се надявам, освен на топлина от огън или на привличане в семчицата. Същото е при гъсеницата, която нищо не знае за крилата. Изобщо не се надявам да бъда предизвестен от палячото за появите на архангели, защото той не би ми казал нищо, което да си струва труда. Безполезно е да се говори на гъсеницата за крила, както и на ковача на гвоздеи за кораб. Достатъчно е, че ги има, чрез страстта на архитекта, силовите линии на кораба. Чрез семето — силовите линии на крилата. Чрез семчицата — силовите линии на дървото. И теб просто да Те има, Господи.

Вледеняваща, Господи, е понякога самотата ми. И изоставен сякаш в пустиня, аз жадувам някакъв знак. Но Ти ме просвети по време на един сън. Разбрах, че всеки знак е напразен, понеже ако Ти си от моя етаж, Ти въобще не ме застава да израсна. И с какво съм потребен сам на себе си, Господи, такъв, какъвто съм?

Ето защо аз вървя и отправям молитви, които остават без отговор, като имам за единствен водач — толкова сляп съм — някаква

слаба топлина по сбръчканите си длани и все пак възнасям хвала на Теб, Господи, за това, че въобще не ми отговаряш, понеже ако съм открил каквото търся, Господи, докрай съм се самопостигнал.

Ако Ти правеше към човека безвъзмездно крачката на архангел, човекът би бил завършен. Той вече не би дялал, не би ковал, не би воювал, не би лекувал. Той не би помитал вече стаята си, нито би обичал нежно любимата. Господи, би ли се отклонявал от пътя той, за да Те почита с милосърдието си през хората, ако Те съзерцаваше? Когато храмът е построен, аз виждам храма, не камъните.“

„Господи, ето ме остарял и слаб като дърветата, когато се извие зимният вихър. Уморен от моите неприятели, както и от моите приятели. Неудовлетворен в мисълта си от това, че съм принуден едновременно да убивам и да церя, защото от Теб изхожда потребността ми да надмогна всички противоречия, която прави съдбата ми тъй жестока. И все пак принуден да се извися по такъв начин, от замиране на въпроси през замиране на въпроси, към Твоето мълчание.

Господи, благоволи да приобщиш към себе си заради Твоята слава оня, който почива на север от моята империя и бе любимият неприятел, геометъра, едничкия истински, моя приятел, и мен самия, който, уви, превалих хребета и оставям назад моето поколение сякаш на прехвърления вече склон на някаква планина, като ме приспиш в някоя долчина из тия пустинни пясъци, дето добре работих.“

ССХІV

Твоео презрение към хумуса е удивително. Ти почиташ само художествените изделия:

— Защо дружиш с толкова несъвършени приятели? Как понасяш този, който има такъв недостатък, или другия, който издава такава миризма? Познавам хора, които са достойни за теб.

Така ти казваш на дървото: „Защо побиваш корени в торната пръст? Аз почитам само плодовете и цветовете.“

Аз обаче живея само от това, което преобразявам. Аз съм талига, път и пренос. А ти си безплоден като мъртвец.

ССХV

Неподвижни сте, понеже подобно на кораб, който след акостиране освобождава товара си и облича в ярки цветове пристанищните кейове — и наистина тук са и сърмените тъкани, и червените и зелени подправки, и слоновата кост — ето че слънцето като река от мед по пясъците донася светлината. И вие застивате, без да помръднете, удивени от красотата на зората, по склоновете на хълма, издигащ се над кладенеца. И животните с огромните сенки също са застинали. Никое не помръдва: те знаят, че всички поред ще пият. Но една подробност още отлага процесията. Още не е раздадена водата. Липсват големите корита, които хората донасят. И с ръце на кръста ти гледаш в далечината и казваш: „Какво правят те?“

Тези, които ти си изтеглил от недрата на очистения от пясъка кладенец, са оставили сечивата си и скръстват ръце на гърдите. Усмивката им те е предизвестила. Има вода. Тъй като човекът в пустинята е животинче с непохватна муцунка, което пипнешком търси цицката. Успокоен, ти се усмихна. И като видяха, че се усмихваш, камиларите се усмихнаха на свой ред. И ето че всичко е усмивка. Пясъците, озарени от светлина, и твоето лице, и лицата на хората и може би дори нещо от животните под кожата им, понеже те знаят, че скоро ще пият, и са там, неподвижни, съвсем укротени в насладата. И нещо в тази минута напомня морето, когато през разкъсаните облаци блиска слънцето. И ти усещаш изведнъж присъствието на Бог, без да разбираш защо, може би заради разнасящия се дъх на награда (защото един жив кладенец в пустинята е като подарък, никога не можеш напълно да разчиташ на него, никога не ти е твърдо обещан), също и заради очакването на близкото причестяване с водата, което винаги ви задържа неподвижни. Понеже тези там, скръстили ръце на гърдите, изобщо не са помръднали. Понеже ти, с ръце на кръста, навръх хълма, продължаваш да гледаш все същата точка на хоризонта. Понеже животните с огромните сенки, наредени в процесии по пясъчните склонове, още не са потеглили на път. Защото тези, които носят

големите корита, откъдето се пие, още не се появяват, и ти продължаваш да се питаш: „Какво правят те?“. Всичко е отложено отново и все пак всичко е обещано.

И вие обитавате покоя на една усмивка. И несъмнено скоро ще изпитате насладата от водата, но вече ще става дума само за удоволствие, докато сега става дума за любов. Докато сега хора, пясъци, животни и слънце са сякаш свързани в значението си чрез един обикновен отвор между камъните и край теб вече се намират само предметите на един и същ култ, само елементите на един церемониал, само думите на един химн.

И ти, великият жрец, който ще застане начело, ти, генералът, който ще заповяда, ти, церемониалмайсторът, неподвижен, с ръце на кръста, още задържащ своето решение, ти се допитваш до хоризонта, откъдето ти носят големите корита, в които се налива водата за пиене. Понеже още липсва един предмет за култа, една дума за поемата, една пионка за победата, една подправка за угощението, един почетен гост за церемонията, един камък за светилището, за да блесне то пред погледите. И вървят някъде онези, които носят като ключов камък на свода големите корита и на които ще извикаш, щом се появят: „Ей, вие там, побързайте де!“ Те няма да отговорят. Ще изкачат хълма. Ще коленичат, за да нагласят съдовете си. Тогава ти ще направиш един-единствен жест. И ще заскърца въжето, което помага на земята да роди, животните ще задвижат бавно процесията си. И хората ще започнат да ги упътват в предвидения ред, като ги удрят с тояги и надават срещу тях гърлени заповедни викове. Така ще започне да тече според своя обред церемонията за даряване на вода под бавното възлизане на слънцето.

ССХVI

И тъй дойдоха при мен логиците, историците и критиците, за да изложат с доводи и докажат с умозаклучения своите системи от следствие към следствие. И всичко беше неумолимо точно. И те ми градяха, кой от кой по-хубаво, общества, цивилизации и империи, които възхитително облагодетелствуваха, освобождаваха, хранеха и обогатяваха човека.

И след като дълго говориха, аз ги попитах просто:

— За да се говори така меродавно и надутото, най-напред би било уместно да ми кажете кое е важно у човека и за човека...

Те отново се впуснаха, и то с наслада, в нови построения, защото ако им предоставиш възможност да беседват надълго и нашироко, те я сграбчват за гривата и се втурват по неблагоприятно отворения път като в кавалерийски щурм, с дрънчене на оръжия, облаци златен прах в пясъка и вихър от надпрепускането. Но те не отиват никъде.

— И тъй — рекох им аз, когато, престанали да вдигат шум, зачакаха похвали (понеже тези тук тичат не за да служат, а за да бъдат видени, чути или да им се възхитят на акробатиката, и щом завършат главозамайващия си номер, предварително си придават скромнен вид), — и тъй, ако добре съм разбрал, вие твърдите, че облагодетелствувате това, което е най-важното у човека и за човека. Но аз добре разбрах, че вашите системи облагодетелствуват неговата коремна обиколка — това, разбира се, е полезно, но става дума за средство, не за цел, понеже телосложението му е това, което е здравината на талигата — или здравето му, но тук става въпрос за средство, не за цел, понеже поддържането на органите му е като поддържането на талигата, или пък броя на хората, ала тогава пак говорим за средство, а не за цел. Защото става дума за количеството на талигите. И безспорно аз желая за империята много, здрави и добре хранени хора. Но когато съм произнесъл тези съвсем очевидни неща, аз още не съм казал нищо за същественото, освен че е налице някаква материя. Ала какво ще

направя с нея, накъде ще я поведе и какво трябва да ѝ предоставя, за да я извися? Защото тук има само талига, път и пренос...

Беседваха за човека, както се беседва за салатата. И нищо, което да заслужава внимание, не са оставили от себе си поколенията салати, които са се следвали едно подир друго в зеленчукова ми градина.

Ала те въобще не успяха да ми отговорят. Понеже, късогледи и забили нос в него, те винаги са се занимавали с качеството на хартията или на мастилото, а не със смисъла на поемата.

Затова добавих:

— Аз, който съм позитивист и презирам загниването на мечтата; аз, който схващам пеещия остров единствено като конкретен градеж; аз, който съвсем не съм напълно замаян като банкерите от изпаренията на мечтата — аз, който почитам опита, съвсем естествено поставям изкуството на танца над изкуството на злоупотребата, на присвояването, на подкупа заради това, че танцът доставя повече удоволствие и че неговото значение е по-ясно — понеже за присвоените от теб богатства е необходимо да се намери приложение и тъй като танцът трогва хората, ти ще си купиш някоя танцьорка, обаче незнаейки нищо за танца, ще си избереш бездарна и няма да притежаваш нищо. Аз, който виждам и чувам — понеже изобщо не слушам думите в мълчанието на моята обич — установих, че за човека нищо не струва колкото един мирис на восък в определена нощ, една златна пчела в определена утрин, една непритежавана черна перла на морското дъно. И установих, че на самите банкери се случва да разменят цяло състояние, придобито чрез злоупотреба, присвояване, подкуп и експлоатация на робството, чрез безсънни нощи, догорели в процесуални дела и в разяждащи счетоводни сметки, за един лешник, широк колкото нокът и приличен наглед на шлифовано стъкло, който, понеже се нарича „диамант“ и е произлязъл от церемониала на разкопаването на земните недра, по такъв начин придобиваше ценността на мирис на восък или на блещукане на пчела и заслужаваше да бъде спасен от крадците дори с риск на живота.

Разкри ми се следователно, че основният дар е дарът на пътя, който трябва да се следва, за да се стигне до празника. И че за да преценя твоята цивилизация, искам най-напред да ми кажеш какви са празниците ти и с какъв вкус за сърцето ти и — понеже те са мигове на преход, премината врата и излюпване от пашкула след

преображението, — откъде идеш и къде отиваш. Само тогава аз ще позная какъв човек си и дали си струва труда да процъфтяваш в здравето, коремната обиколка и броя си.

И понеже се случва така, че за да се стремиш към такъв път, е необходимо да изпитваш жажда в тази посока, а не в друга и тя ще е достатъчна за извисяването ти, защото ще води стъпките ти и ще опложда твоя гений (както е с влечението към морето, с което ми е достатъчно да те обогатя, за да получа от теб кораби), аз искам да ми разкриеш каква жажда създаваш у хората в твоята страна. Понеже се оказва, че любовта по своята същност е жажда за любов, културата — жажда за култура, и удоволствието от церемониала, свързан с черната перла — жажда за черна перла от морското дъно.

ССХVII

Ти въобще няма да съдиш според сумата. „От тези там, идваш да ми кажеш, няма какво да се очаква. Те са олицетворение на грубост, печалбарство, егоизъм, отсъствие на смелост, грозота.“ Но така можеш да ми говориш за камъните, които са въплъщение на недодяланост, твърдост, мрачна тежест и плътност, а не за това, което извличаш от камъните: статуя или храм. Прекалено често съм виждал как съществото почти никога не функционира така, както би могло да се предвиди, като се съди по частите му — и онези от съседните племена, ако ги разглеждаш поотделно, ще видиш, че всеки мрази войната, изобщо не желае да напуска дома си, понеже обича децата и съпругата си, и гощавките на рождениите дни — нито иска да пролива кръв, понеже е добър, храни кучето си и милва магарето си, нито се стреми да заграби чуждото, защото наблюдаваш как обича само своята къща и лъска дървените предмети в нея, и пребоядисва стените, и изпълва с благоуханието на цветя градината си — и ти ще ми кажеш: „Те въплъщават любовта към мира на света...“ И все пак тяхната империя е само огромен котел, в който къкри войната. И добротата им, и благостта им, и състраданието им към раненото животно и вълнението, което будят у тях цветята, са само съставки на една магия, която приготвя дрънченето на оръжия, както е с оная смесица от сняг, лакирано дърво и горещ восък, която приготвя силните удари на сърцето ти, въпреки че пляквата, и тук, както и другаде, изобщо не е от естеството на капана. Нима ти съдиш за дървото по материалите? Нима идваш да ми говориш за портокаловото дръвче, като критикуваш корените му, вкуса на влакната му, лепкавостта или грапавостта на кората му, или пък архитектурата на клоните му? Материалите нямат никакво значение за теб. Ти съдиш за портокаловото дръвче по плода. Същото е с хората, които преследваш. А всъщност, взети поотделно, те са тоя и тоя, и тоя човек. Нехая за това. Тяхното дърво създава от време на време души като мечове, готови да пожертвуват тялото в изтезанията, оборвайки низостта на мнозинството, и ясни погледи,

които оголват като плод от кората му истината от нейните безполезни атрибути и отричайки вулгарните апетити на мнозинството, наблюдават звездите от прозореца на своята мансарда и живеят от една нишка светлина — тогава съм удовлетворен. Защото виждам необходимо условие там, където ти виждаш противоречие. Дървото е условие за плода, камъкът — за храма, а хората — условие за душата, която излъчва сияние над племето. Тъй както добротата, кротката мечтателност и любовта към къщата на онези от съседните племена аз с радост ще ида да смажа с петата си, защото въпреки привидното става дума единствено за съставки за котела, за чума, престъпление и глад. Ще простя на другите отсъствието на доброта, отказа им от мечтателността или слабата им любов към къщите (понеже е възможно дълго време да са били номади), ако се окаже, че тези съставки са условия за благородството на неколцина. И не мога нищо да предвидя за това чрез свързването на думи с думи, тъй като не съществува логика, която помага да преминеш от единия етаж на другия.

ССХVIII

Защото тези там примират и биха искали да те накарат да повярваш, че горят ден и нощ. Но те лъжат.

Лъже войникът от крепостните стени, който ти припява ден и нощ за любовта си към града. Пред него той предпочита супата.

Лъже поетът, който ден и нощ говори за опиянението от поемата. Случва му се да страда от някаква болка в стомаха и не иска да знае за никакви поеми.

Лъже влюбеният, който твърди, че ден и нощ е обсебен от образа на своята любима. Някоя бълха го отвлича от нея, понеже го хапе. Или просто му омръзва, и той се прозява.

Лъже пътешественикът, който твърди, че ден и нощ се опиянява от своите открития, понеже ако морското вълнение е прекалено силно, ето че той повръща.

Лъже светецът, който твърди, че ден и нощ съзерцава своя Бог. Бог се отдръпва от него понякога, както морето. И ето го по-пресъхнал и от обсипан с обли камъчета плаж.

Лъжат онези, които оплакват ден и нощ своя покойник. Защо биха го оплаквали денонощно, щом не са го обичали денонощно? Познавали са часове на разправии, на пресищане, или на развлечения извън любовта. И, разбира се, покойникът е с по-трайно присъствие от живия, щом го съзерцаваш извън споровете, станал едно. Но ти си неверен дори на своите мъртви.

Нищо не проумели, те всичките лъжат, защото отричат часовете си на пресъхване. И те карат да се съмняваш в себе си, понеже, чувайки ги да подчертават пламенното си усърдие, ти вярваш в постоянството им и на свой ред, изчервявайки се от сухотата си, изменяш гласа и лицето си, когато си в траур, ако те гледат.

Но аз познавам единствено отегчението, което може да бъде постоянно у теб. То идва от несъвършенството на духа ти, който не умее да отгатне никакво лице през материалите. Така е и с този, който разглежда материала на шахматната игра, без да открие, че в него се

вписва един проблем. Ала ако ти е дадена от време на време, като награда за верността в пашкула, секундата на озарение на часовоя или на поета, или на вярващия, или на любимия, или на пътешественика, не се оплаквай, че не съзерцаваш постоянно лицето, което я пренася. Тъй като има тъй изгарящи лица, които унищожават оня, който ги съзерцава. Празникът съвсем не е за всеки ден.

Следователно ти грешиш, когато осъждаш хората в рутинните им действия, подобно на кривогледия пророк, който ден и нощ таеше свещен гняв. Понеже твърде добре зная, че в делника церемониалът се изражда в отегчение и рутина. Понеже твърде добре зная, че в делника практикуването на добродетелта се изражда в отстъпки пред жандармите. Понеже твърде добре зная, че в делника висшите норми на справедливостта се израждат в параван за мръсни игри. Но какво значение има за мен това? Зная също, че на човека му се случва да спи. Ще се оплаквам ли тогава от инертността му? Зная също, че дървото съвсем не е цвят, а условие за цвят.

ССХІХ

Пожелах да създам у теб любовта към брата. И едновременно с това създадох тъгата от раздялата с брата. Пожелах да създам у теб любовта към съпругата. И създадох в теб тъгата от раздялата със съпругата. Пожелах да създам у теб любовта към приятеля. И едновременно с това създадох у теб тъгата от раздялата с приятеля, така както тоя, който гради чешми, гради тяхното отсъствие.

Но открил, че раздялата те измъчва повече, отколкото всяка друга болка, поисках да те изцера и да ти дам знание за присъствието. Тъй като отсъстващата чешма е още по-сладостна за човек, който умира от жажда, отколкото един свят без чешми. И дори да си в далечно изгнание завинаги, ти плачеш, когато къщата ти гори.

Аз познавам присъствия, щедри като дървета, които разстилат надалеч своите клони, за да хвърлят сянка. Аз съм този, който обитава, и ще ти покажа твоя дом.

Спомни си за вкуса на любовта, когато целуваш съпругата си, понеже зората е възвърнала цвета на плодовете, които ти нареждаш в леко полюшваща се пирамида на магарето си, тъй като се отправяш на път, за да ги продадеш на пазара. Жена ти се усмихва. Тя остава там, на прага, готова, както и ти, за работата си, понеже тя ще измете къщата, ще лъсне съдовете и ще се заеме с готвенето на храната ти, мислейки за теб заради онова угощение, което приготвя бавно и скришом, като си казва: „Дано не се върне прекалено рано, защото ще ми развали удоволствието, ако ме изненада...“ И тъй нищо не я разделя от теб, макар че наглед ти тръгваш надалече и тя желае да се забавиш. И с тебе е така, понеже твоето пътуване служи на къщата, а ти трябва да поправиш овехтяването ѝ и да подхраниш веселието ѝ. И си предвидил с част от спечеленото да купиш килим от дълговлакнеста вълна и сребърно колие за съпругата си. Ето защо пееш по пътя и обитаваш покоя на любовта, въпреки че наглед потегляш в изгнание. Ти градиш своя дом с малките стъпки на тояжката си, като водиш магарето, като наместваш кошниците, като търкаш очите си, защото е рано. Ти си по-

обвързан с жена си, отколкото в часовете на бездействие, когато насочваш поглед към хоризонта, от прага на своя дом, без да помислиш да се обърнеш, за да се насладиш на каквото и да е от твоето царство, понеже тогава мечтаеш за далечна сватба, където желаеш да отидеш, или за някоя работа, или за някой приятел.

И сега, когато сте по-разсънени, ако магарето ти се опита да покаже усърдие, ти слушаш краткотрайния му тръс, напомнящ песен на камъчета, и обмисляш предиобеда си. И се усмихваш. Защото вече си избрал дюкяна, където ще спазариш сребърната гривна. Познаваш стария дюкянджия. Посещението ти ще го зарадва, понеже ти си най-добрият му приятел. Той ще се осведоми за жена ти. Ще те попита за здравето ѝ, тъй като жена ти е крехка и скъпоценна. Той ще ти наговори толкова хубави неща за нея и с тъй проникновен глас, че и най-непрозорливият минувач, само като чуе толкова хвалебствия, би си помислил, че е достойна за златна гривна. Но ти ще въздъхнеш. Защото такъв е животът. Ти не си цар. Ти си зарзаватчия. И дюкянджията също ще въздъхне. И след като сте почели с въздишки недостижимата златна гривна, той ще ти довери, че предпочита сребърните. „Една гривна, ще ти обясни той, трябва преди всичко да е тежка. А златните са винаги леки. Гривната има мистичен смисъл. Тук става дума за първата брънка, която ви свързва един с друг. Сладко е в любовта човек да усеща тежестта на веригата. На красиво повдигнатата ръка, когато намества воала, накитът трябва да тежи, понеже по такъв начин той известява сърцето.“ И той ще се върне от стаичката зад дюкяна с най-тежкия от своите пръстени и ще те помоли да изпробваш тежестта му, претегляйки го със затворени очи и размишлявайки за същината на удоволствието си. И ти ще се подложиш на опита. Ще потвърдиш. И пак ще въздъхнеш. Защото такъв е животът. Ти не си водач на някой богат керван. А магаретар. И ще посочиш магарето, което чака пред вратата и въобще не е яко! И ще кажеш: „Моите богатства са толкова малко, че тази сутрин, под товара им, то тича в тръс.“ Търговецът също ще въздъхне. И след като сте почели с въздишки недостижимата тежка гривна, той ще ти довери, че в края на краищата леките гривни ги превъзхождат с качеството на изработката си, която е по-фина. И ще ти покаже желаната от теб. Защото от дни насам ти си взел решение, според твоята мъдрост, като някой държавен глава. Трябва да се задели част от спечеленото през

месеца за килима от дълговлакнеста вълна, друга част за новото гребло, трета — за всекидневната храна...

И сега започва истинският танц, понеже търговецът познава хората. Ако отгатне, че здраво те е уловил на въдицата, той въобще няма да отпусне кордата. Но ти му казваш, че гривната е прекалено скъпа, и се сбогуваш. Тогава той те повиква отново. Той е твой приятел. Заради красотата на жена ти той ще се съгласи на жертва. Толкова силно би се натъжил от раздялата със съкровището си, и то в ръцете на някоя грозотия. Тъй че ти се връщаш, обаче с бавна походка. Придаваш си незаинтересован вид, сякаш безцелно се разхождаш. Мръщиш се. Претегляш гривната. Няма голяма стойност, ако не са тежки. Пък и среброто въобще не блести. Затова се колебаеш между някакъв дребен накит и красивия пъстър плат, който си забелязал в другия дюкян. Но също така не трябва да се правиш на прекалено горд, понеже ако той се отчае, че нищо няма да ти продаде, ще те остави да се отдалечиш. И ти ще се изчервиш от неудобното положение, в което ще изпаднеш, търсейки повод да се върнеш при него.

И несъмнено оня, който не би могъл да знае нищо за хората, би наблюдавал как се танцува танцът на скъперничеството, а всъщност това е танц на любовта и чувайки да се говори за магаре и зеленчуци или да се философствува за златото и среброто, количеството или фината изработка и да се бави по такъв начин завръщането ти чрез дълги и далечни ходове, би помислил, че ти си твърде далеч от своя дом, когато ти го обитаваш истински в същия този миг. Тъй като няма отсъствие извън дома или любовта, когато изпълняваш стъпките на церемониала на любовта или на дома. Твоето отсъствие изобщо не те разделя, а те свързва, не те отделя, а те слива. И можеш ли да ми кажеш къде се крие границата, отвъд която отсъствието е скъсване? Ако церемониалът е добре обвързан, ако ти съзерцаваш бога, в който вие се сливате, ако този бог е достатъчно изгарящ, кой ще те раздели с дома или с приятеля? Познавах синове, които ми казваха: „Баща ми почина, без да успее да завърши градежа на лявото крило на къщата. Аз я градя. Не успя да посади своите дървета. Аз ги садя. Баща ми почина, като ми повери грижата да продължа делото му. Аз го продължавам. Или да остана верен на неговия цар. Аз съм верен.“ И въобще не почувствувах в тези къщи, че бащата е починал.

Ако ти търсиш извън себе си или извън твоя приятел общия корен, ако за вас двамата съществува, разчитан през разпокъсаността на материалите, някакъв божествен възел, който свързва нещата, никакво разстояние, никакво време не може да ви раздели, понеже тези богове, в които се създава вашето единение, нехаят за стените и моретата.

Познавах един стар градинар, който ми говореше за своя приятел. Двамата дълго живели като братя, преди животът да ги раздели, заедно пиели чай привечер, празнували едни и същи празници и се търсели един друг, за да си поискат съвет или да си споделят тайни. И, разбира се, имали малко неща да си кажат и много по-често ги виждали как се разхождат, щом свършвали работа, наблюдавайки, без да промълвят дума, цветята, градините, небето и дърветата. Но когато единият от тях поклащал глава, като докосвал с пръст някое растение, другият се навеждал на свой ред и разпознавайки следата на гъсениците, също поклащал глава. И разцъфналите цветя доставяли и на двамата еднакво удоволствие.

Ала се случило така, че някакъв търговец наел единия и го причислил за няколко седмици към своя керван. Но разбойниците, нападащи керваните, после житейските превратности и войните между империите, бурите и корабокрушенията, разрушенията и траурите, и работата за изкарване на прехраната люшкали години наред този градинар, както морето люлее бъчва, отхвърляйки го от градина в градина, накрай света.

И ето че моят градинар след една мълчалива старост получи писмо от своя приятел. Бог знае колко години беше плавало то. Бог знае какви дилижанси, какви конници, какви кораби, какви кервани един подир друг са го били упътвали със същата упоритост на хилядите морски вълни към неговата градина. И тази сутрин, тъй като той сияеше от щастие и искаше да го сподели с някого, ме помоли да прочета, както човек моли да му прочетат някоя поема, полученото от него писмо. И дебнеше по лицето ми моето вълнение от прочетеното. А там естествено имаше само няколко думи, понеже се оказваше, че двамата градинари са по-сръчни с лопатата, отколкото с писалката. И аз прочетох простичко: „Тази сутрин аз подрязах моите розови храсти...“, после, размишлявайки за същественото, което ми се струваше неизразимо, поклатих глава, както биха направили те.

Но ето че моят градинар вече не знаеше почивка. Можеше да го чуеш как се осведомява за географията, корабоплаването, пощата и керваните, и войните между империите. И три години по-късно дойде денят, когато случайно изпращах някаква мисия до другия край на земята. Тъй че извиках моя градинар: „Можеш да пишеш на приятеля си.“ И моите дървета пострадаха малко от това, и зеленчуците в градината, и настъпи празник за гъсениците, понеже той прекарваше дните у дома си да изписва драскулки, да задрасква, да започва отначало, изплезил език като дете над домашното си, защото съзнаваше, че има да каже нещо жизненоважно и му беше необходимо да се пренесе целия, в своята истина, при приятеля си. Беше му необходимо да построи свое собствено мостче над бездната, да се доближи до другата част от себе си през пространството и времето. Беше му необходимо да изкаже любовта си. И ето че изчервен до уши, той дойде да ми покаже отговора си, за да издебне и този път по лицето ми някакво отражение от радостта, която щеше да озари получателя, и така да изпита върху мен силата на доверените си тайни. И (понеже наистина нямаше нищо по-важно за казване, тъй като за него тук ставаше дума за това, за което се заменяше, подобно на стариците, които си вадят очите да бродират, за да украсят своя бог) аз прочетох, че той доверяваше на приятеля си, със своя прилежен и несръчен почерк като някаква напълно осъзната молитва, но изразена със скромни думи: „Тази сутрин аз също подрязах моите розови храсти...“ И замълчах над прочетеното, размишлявайки за същественото, което започваше по-ясно да ми се изявява, понеже те почитаха Теб, Господи, като се свързваха в Теб, над розовите храсти, без да го знаят.

Ах, Господи, ще се помоля за себе си, след като направих всичко, което мога, за да поуча моя народ. Защото получих от Теб прекалено много работа, за да се сближавам лично с един или друг човек, когото бих могъл да обичам, и бе необходимо да се лиша от едно общуване, което единствено доставя радост на сърцето, понеже са сладостни завръщанията тук, а не другаде, и особените звуци на гласове, и поверените детски тайни на онова момиченце, което мисли, че оплаква своята изгубена гривна, а всъщност вече оплаква смъртта, която е раздяла с всички гривни. Но Ти ме осъди на мълчание, за да мога да чувам отвъд вятъра на думите тяхното значение, понеже моята роля е

да се наведе над мъчителното безпокойство на хората, от което съм решил да ги изцера.

Ти безспорно си пожелал да ми спестиш времето, което бих употребил в бърборене, и преизподнята на словата за изгубената гривна (и никой никога не ще намери изход от тези спорове, понеже тук въобще не става дума за гривна, а за смъртта), както и за приятелството или за любовта. Защото любов или приятелство се свързват истински само в Теб единствен и твоя воля е да ми позволиш достъп до тях само чрез твоето мълчание.

Какво ще получа аз, след като зная, че не подобава нито на твоето достойнство, нито даже на твоята загриженост, да ме посещаваш на моя етаж и не очаквам палячото да ми каже нещо за появата на архангели? Аз, който се обръщам не към този или онзи човек, а към орача, както към пастира, аз трябва много да давам, ала нищо да не получавам. И ако се оказва, че моята усмивка може да опияни часовоя, понеже аз съм царят и в мен се свързва империята, която е създадена от кръвта им и така в замяна империята възмездява чрез мен собствената им кръв с моята усмивка, какво мога аз, Господи, да очаквам от усмивката на това момиченце? От едните, както и от другите, аз въобще не изисквам любов за себе си и малко ме засяга дали нехаят за мен, или ме мразят, при условие че ме почитат като път към Теб, Господи, понеже аз изисквам любов към Теб единствен, комуто те принадлежат — и комуто аз принадлежа, — свързвайки снопа на техните жестове на благоговение и поверявайки на Теб, така, както поверявам на империята, а не на себе си, коленопреклонението на моя часовоя, тъй като аз съвсем не съм стена, а действие на семето, което изтръгва от земята клони към слънцето.

Затова ме спохожда понякога — тъй като за мен няма цар, който да ме възнагради със своята усмивка, понеже трябва да вървя така до часа, когато ти ще благоволиш да ме приемеш и да ме слееш с тези, които обичам, — затова ме спохожда от време на време умората да бъда сам и потребността да се приобща към хората от моя народ, защото несъмнено съвсем не съм още достатъчно чист.

Като виждам колко е щастлив градинарят, който общуваше със своя приятел, спохожда ме понякога желанието да се присъединя по същия начин чрез техния бог към градинарите от моята империя. И ми се случва да сляза с бавна походка, малко преди изгрев, по стълбите на

моя дворец към градината. Упътвам се към розите. Вглеждам се тук-там и внимателно се навеждам над някое стъбло, аз, който, удари ли пладне, ще вземам решения за помилване или смърт, война или мир. Оцеляване или разрушаване на империите. После, надигнал се с усилие от работата си, понеже остарявам, аз казвам просто, в сърцето си, на всички живи и мъртви градинари, за да се присъединя към тях по единствения възможен начин: „Аз също тази сутрин подрязах моите розови храсти.“ И малко ме е грижа дали това послание пътува или не пътува години наред, дали пристига или не пристига до този или онзи. Обектът на посланието въобще не се крие там. За да се присъединя към моите градинари, аз просто поздравих техния бог, който е розов храст по изгрев.

Господи, така е и с моя любим неприятел, към когото ще се присъединя само отвъд мен самия. И той усеща същото, защото си приличаме. Тъй че аз въздавам справедливост според моята мъдрост. Той въздава справедливост според своята. Те изглеждат несъвместими и когато се сблъскат, подхранват войните ни. Но той и аз по противоположни пътища следваме с дланите си силовите линии на един и същ огън. В Теб единствен, Господи, те се съединяват.

Завършил делото си, аз разхубавих душата на моя народ. Завършил делото си, той разхубави душата на своя народ. И аз, който мисля за него, и той, който мисли за мен, макар че никакъв език не ни е даден за нашите срещи, когато отсъждахме или диктувахме церемониала, или наказвахме, или опрощавахме, ние можем да кажем — той за мен, както и аз за него: „Тази сутрин аз подрязах моите розови храсти...“

Защото ти си, Господи, общата мярка на единия и на другия. Ти си възелът от същността на различни дела.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.